

Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Historii i Stosunków Międzynarodowych

Justyna Doroszczyk

**Ewolucja rosyjskiej polityki antyterrorystycznej w latach
1991-2020**

Rozprawa doktorska

Promotor: dr hab. Daniel Boćkowski, prof. UwB

Białystok, 2022

WSTĘP

Terroryzm od zawsze towarzyszył rozwojowi struktury politycznej jaką jest państwo. W niemalże każdym państwie funkcjonowały wypracowane strategie zwalczania terroryzmu, jak również szereg rozwiązań i regulacji natury organizacyjno-prawnej zorientowanych na eliminację, bądź minimalizację zagrożenia terrorystycznego. Na przestrzeni dziejów niejednokrotnie sprawowano władzę poprzez terror. Wszystkie społeczeństwa despotyczne, podobnie jak reżimy totalitarne w epoce nowożytnej, zostały wybudowane na strachu. Poddanie się ustalonemu porządkowi i sile było dla większości ludzi jedyną drogą do osiągnięcia i utrzymania statusu quo, a ostatecznie umożliwiała osiągnięcie względnej „wolności”. Użycie terroru jako narzędzia sprawowania władzy miało swój początek w chwili pojawienia się zorganizowanego społeczeństwa i funkcjonowało głównie jako środek odstraszający lub karny. W Rosji, na przestrzeni wieków istnienia państwowości, kształtował się system zwalczania terroryzmu rozumiany głównie jako system rozwiązań organizacyjno-prawnych (rozporządzenia, ustawy, przepisy karne) i strukturalnych (funkcjonowanie podmiotów zwalczania terroryzmu, organów bezpieczeństwa państwowego). Zmiany i rozwiązania wprowadzane w ramach systemu zwalczania terroryzmu oraz państwowej strategii walki z terroryzmem różniły się w zależności od przyjętej definicji zagrożenia terrorystycznego i jako takie stanowią nieodłączny element struktury rosyjskiej definicji bezpieczeństwa antyterrorystycznego niezależnie od historycznych uwarunkowań rozwoju rosyjskiej państwowości.

Pojęcie bezpieczeństwa antyterrorystycznego jest koncepcją wieloelementową. System bezpieczeństwa to zbiór norm prawnych, organów ustawodawczych i wykonawczych oraz środków, metod i kierunków ich działania, opracowanych i powołanych w celu zapewnienia efektywnego zabezpieczenia obiektów kluczowych dla funkcjonowania państwa.¹ Właściwa analiza i ujęcie problematyki zagrożenia terrorystycznego w kontekście ewolucji rosyjskiego systemu antyterrorystycznego od podstaw do współczesnej rosyjskiej strategii antyterrorystycznej, których profesjonalizację zapoczątkował pierwszy, zarejestrowany atak terrorystyczny w XIX-wiecznej Rosji, wymaga wprowadzenia kategorii

¹ W.Z. Dworkin, *Терроризм в мегаполисе: оценка угроз и защищенности*, ПИР-центр полит. Исслед., Права человека, Moskwa 2002, s. 49.

bezpieczeństwa antyterrorystycznego. Bezpieczeństwo antyterrorystyczne (ATB) funkcjonuje jako integralny system środków i różnych form działalności podmiotów mających na celu zapobieganie, zapobieganie i zwalczanie terroryzmu, a także eliminowanie skutków aktów terrorystycznych. Jest to definicja współczesna, która ma swoje zastosowanie jako narzędzie analizy rozwiązań antyterrorystycznych implementowanych w Rosji od XIX wieku. Na przestrzeni wieków istnienia państwa rosyjskiego ukształtował się swoisty model przeciwdziałania terroryzmowi, który składa się ze środków o charakterze prewencyjnym, czyli podejmowania działań w sferze socjokulturowej (z uwzględnieniem wartości kulturowych, ideologii patriotyzmu, nauki) oraz aktywności odpowiednich podmiotów w zakresie kinetycznego zwalczania zjawiska poprzez podejmowanie określonych działań w oparciu o przepisy prawne przez organy bezpieczeństwa państwowego, służby specjalne czy jednostki wojskowe. W przypadku Rosji te dwie sfery zwalczania terroryzmu są ze sobą nierozzerwalnie związane.

Ukształtowany na przestrzeni wieków model bezpieczeństwa antyterrorystycznego (Model ATB) wyraża się we wzajemnym wpływie interakcji władzy i społeczeństwa, w którym społeczeństwo jest „klientem” działań władz w celu zapewnienia bezpieczeństwa antyterrorystycznego. W tak definiowanym modelu zwalczania terroryzmu władza przejmuje funkcje ochrony bezpieczeństwa państwowego i publicznego poprzez wprowadzanie odpowiednich regulacji prawnych, kreowanie warunków politycznych i gospodarczych dla organizacji działań antyterrorystycznych, zastosowania skutecznych metod przeciwdziałania działalności terrorystycznej. Społeczeństwo funkcjonuje jako gwarant zapewniający legitymizację władzy, zachowanie wartości moralnych, etycznych i kulturowych. Model bezpieczeństwa antyterrorystycznego w ujęciu analizy porównawczej jest więc integralnym systemem interakcji elementów władzy i społeczeństwa, a w ujęciu funkcjonalnym jest systemem relacji między podmiotami i przedmiotami, celami i zadaniami, metodami i formami, środkami i skutkami działań państwa i społeczeństwa ukierunkowanych na zapewnienie bezpieczeństwa antyterrorystycznego. Problem terroryzmu w Rosji ma charakter złożony. W perspektywie historycznej terroryzm był zawsze identyfikowany jako działanie antypaństwowe o charakterze dywersyjnym, ukierunkowanym na naruszenie podstaw funkcjonowania państwa rosyjskiego i jego władzy. Z biegiem lat definicja terroryzmu, czy aktu terrorystycznego, ulegała profesjonalizacji, której towarzyszył rozwój zapisów prawno-karnych, rozwiązań organizacyjno-strukturalnych oraz ukonstytuowanie się systemu organów bezpieczeństwa państwowego, które stanowiły i stanowią obecnie główne podmioty

odpowiedzialne za walkę z terroryzmem, a tym samym zapewnienie bezpieczeństwa antyterrorystycznego.

Historia terroryzmu w Rosji jest więc integralnie związana z rozwojem struktur państwa rosyjskiego. Pierwszy odnotowany w historii Rosji fakt popełnienia aktu terroru wiąże się z zabójstwem politycznym braci – księcia Borysa z Rostowa i księcia Gleba z Muromu przez ich kuzyna – księcia Turowa Światopełka, który po śmierci księcia Włodzimierza I przejął tron kijowski. Borys i Gleb zostali pierwszymi świętymi Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Metody terrorystyczne, które współcześnie określane są mianem terroryzmu państwowego, stosował również pierwszy car rosyjski - Iwan IV Groźny, który ustanawiając zapoczątkował proces kształtowania się rosyjskich organów bezpieczeństwa państwowego jako środowiska zwalczającego wszelkie przejawy ówczesnej dywersji i „terroryzmu oddolnego” zorientowane na naruszenie fundamentów obowiązującego samodzielnego modelu sprawowania władzy. Morderstwa o podłożu politycznym zdarzały się w Rosji również w wiekach późniejszych, czego przykładem jest zabójstwo cara Piotra III i Pawła.

Rozwój i ideologiczne uzasadnienie idei terroryzmu w Rosji przypada na wiek XIX. Zamachy na członków rodziny królewskiej i przedstawicieli władz, które w Rosji zaczęły zyskiwać na popularności poczynając od próby zabójstwa cara Aleksandra II przez Dymitra Karakozowa 4 kwietnia 1886 roku. Drugą próbę zabójstwa cara podjął 25 maja 1867 roku A. Bieriezowski w Lasku Bulońskim we Francji. 24 stycznia 1878 roku terrorystka Wiera Zasulicz postrzeliła marszałka F.F. Trepowa, poważnie go raniąc. Została jednak uniewinniona przez ławę przysięgłych. W XIX-wiecznej Rosji istniał szereg zakonspirowanych organizacji terrorystycznych i grup, które współcześnie można określić mianem organizacji dywersyjnych realizujących działalność terrorystyczną w walce z opresyjnym systemem politycznym. W wyniku zamachu terrorystycznego zorganizowanego przez członków organizacji „Wola ludu” 1 marca 1881 r. zginął cesarz Aleksander II. Niektórzy badacze przyjmują stanowisko, iż stosowana periodyzacja rewolucyjna (szlachecka, raznoczyńska, proletariacka) ma swoje zastosowanie w periodyzacji terroryzmu w Rosji. Zbrojny terror grupowy był również stosowany przez bolszewików w walce politycznej oraz maksymalistycznych eserowców i anarchistów. Nowa fala terroryzmu w Rosji datuje się na okres po 1917 roku. Po roku 1931 Józef Stalin przeprowadził czystki polityczne przy wykorzystaniu metod terrorystycznych. W okresie od 1950 do końca lat 80. XX wieku terroryzm jako systemowe zjawisko społeczno-polityczne miał charakter epizodyczny i marginalny. W percepcji władzy politycznej terroryzmem były wszelkie

działania ukierunkowane na siłową zmianę ustroju politycznego, konstytucyjnego. W czasach sowieckich poszczególne nowelizacje kodeksów karnych zawierały definicję terroryzmu jako działania antypaństwowego, dywersyjnego, skierowanego przeciwko określonej linii ideologicznej partii.

W okresie sowieckim doszło do niewielkiej liczby ataków terrorystycznych. W 1978 roku w Moskwie członkowie partii Dasznaktsutyun przeprowadzili szereg zamachów bombowych. W marcu 1978 r. J. Własenko wtargnął do ambasady USA i zażądał udostępnienia samolotu do lotu za granicę. Żądania nie zostały zrealizowane, a terrorysta został zlikwidowany. Pierwszy akt terroryzmu lotniczego na terytorium ZSRR odnotowano 15 października 1970 r. Ojciec i syn Brazinkas porwali samolot na linii Batumi-Suchumi. W trakcie lotu terroryści zabili stewardesę N. Kurczenkę i wylądowali w Turcji. Przestępcy nie zostali poddani ekstradycji do ZSRR. W historii rosyjskiego terroryzmu można odnotować również incydenty wymierzone w urzędników państwowych. Niemniej jednak akty tego typu były przygotowywane i realizowane głównie przez osoby z dewiacjami umysłowymi. Schizofrenik W. Ilin usiłował 22 stycznia 1969 r. zastrzelić L.I. Breżniewa. 7 listopada 1990 r. na Placu Czerwonym robotnik A. Szmonow, później uznany za osobę chorą psychicznie, próbował zastrzelić Michaiła Gorbaczowa z karabinu myśliwskiego.

Rosja to państwo z niezwykle bogatą historią i doświadczeniem w zakresie zwalczania terroryzmu, zarówno w wymiarze kinetycznym, jak i prewencyjnym oraz w zakresie zabezpieczenia informacyjnego działań. Do października 1917 r. cały system organów państwowych i niepaństwowych Rosji był zaangażowany w ochronę ustroju państwowego i społecznego oraz walce z zagrożeniami terrorystycznymi. Główne działania w zakresie prewencji i tłumienia działalności terrorystycznej realizowały służby specjalne carskiej Rosji, których aktywność uznaje się za prototypiczną również dla współczesnych rosyjskich służb specjalnych. Wówczas ukształtował się swoisty etos pracy organów bezpieczeństwa państwowego, który współcześnie kultywuje Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej - główny organ władzy wykonawczej zaangażowany w zwalczanie terroryzmu i realizację rosyjskiej strategii antyterrorystycznej.

Działalność organów bezpieczeństwa państwowego, które również funkcjonowały jako organy śledztw politycznych carskiej Rosji w walce z terroryzmem, była zorganizowana ze szczególnym uwzględnieniem podstawowych zasad. Pierwszą i wiodącą było utrzymywanie konspiracyjnego charakteru działalności. Konspiracja w walce z terroryzmem była uwarunkowana wieloma okolicznościami. Sami terroryści działali z zachowaniem zasad konspiracji i spisku, co oznacza, że jawne metody ich zwalczania charakteryzowały się niską

skutecznością, zwłaszcza na etapie identyfikowania i rozwoju struktur organizacji i grup terrorystycznych. Ponadto terroryści byli bezwzględni w swoich działaniach nie tylko w stosunku do obiektów terroru politycznego, ale także w stosunku do funkcjonariuszy służb specjalnych, którzy stanowili przeszkodę i potencjalne zagrożenie ujawnienia zamiarów i planów organizacji lub zakonspirowanej grupy. Konspiracja była więc warunkiem koniecznym również w zapewnieniu fizycznego bezpieczeństwa samych funkcjonariuszy organów śledztwa politycznego i służb specjalnych.

Fundamentem aktywności rosyjskich służb specjalnych w zwalczaniu terroryzmu są działania w zakresie prewencji antyterrorystycznej. Wiodące dokumenty rangi państwowej regulujące tę sferę działalności organów określają główne zadania w walce z próbami ingerencjami w istniejący reżim prawny czy system sprawowania władzy politycznej wskazywały przede wszystkim na konieczność podejmowania działań z zakresu prewencji terrorystycznej. W „Regulaminie w sprawie wydziałów bezpieczeństwa”, który został zatwierdzony 9 lutego 1907 r., stwierdzono, iż „szefowie wydziałów bezpieczeństwa mają obowiązek kierować się przekonaniem, że główną miarą sukcesu działań (służb) będzie zawsze nie liczba zrealizowanych likwidacji, a liczba przestępstw, którym udało się zapobiec i procentowa relacja przeszukanych osób w stosunku do liczby tych, którym sąd wymierzył karę.”²

Walka z terroryzmem miała na przełomie XIX i XX wieku charakter międzynarodowy, co również można uznać za jedną z zasad tej działalności. Organy państwowe Rosji zawierały liczne porozumienia z rządami monarchii europejskich o wspólnej walce z terrorem politycznym. Siły ówczesnych służb specjalnych zaangażowanych w walkę z terroryzmem składały się z oficjalnych urzędników oraz aparatu niejawnych, zakonspirowanych funkcjonariuszy, których celem było działanie w zakresie infiltracji grup terrorystycznych. Wśród pracowników służb byli wojskowi (oficerowie, sierżanci i podoficerowie) oraz cywile w rangach urzędniczych, nie posiadający stopni klasowych. Aparat tajny składał się z agentów („tajnych oficerów”, „agentów pomocniczych”, „sztuczników”, „spowiedników”) i szpiegów (agenci obserwacyjni: starsi i młodszy).

Terroryzm w Rosji rozwijał się jako reakcja na działania władz w zakresie rozwiązywania różnych problemów, w tym politycznych. W rzeczywistości terroryzm jest

² Положение об охранных отделениях, «Утверждаю». Министр внутренних дел, шеф жандармов П. Столыпин 9 февраля 1907 года, http://www.hrono.ru/dokum/190_dok/19070209polic.html, dostęp z 14.11.2021r.

pochodną znaczących dysproporcji społecznych. Wyborowi terroryzmu jako narzędzia walki sprzyja szereg czynników. Źródłem terroryzmu w Rosji były i pozostają konflikty natury politycznej, społecznej, narodowej, terytorialnej, religijnej, psychologicznej (ideologicznej). Ogólny klimat społeczno-psychologiczny po 1991 roku charakteryzuje się utratą zdefiniowanych perspektyw na przyszłość, erozją ideałów byłego społeczeństwa sowieckiego, panującą atmosferą przemocy, okrucieństwa, często kultywowanego przez środki masowego przekazu. Na rozwój terroryzmu w Rosji wpływ ma szereg czynników natury politycznej, społecznej i ekonomicznej.

Począwszy od działalności XIX-wiecznych organizacji terrorystycznych w Rosji carskiej walka z terroryzmem realizowana jest przy wykorzystaniu szeregu środków oraz potencjału służb bezpieczeństwa państwowego. Terroryzm w Rosji ulegał znacznym modyfikacjom, zmieniały się metody działań terrorystycznych, swoiste modus operandi. Kontekstem ewolucji zagrożenia terrorystycznego jest rozbudowa struktur organów bezpieczeństwa państwowego, jak również określonego systemu rozwiązań organizacyjno-prawnych, karnych w zakresie zwalczania zagrożenia. Są to elementy stanowiące o kształcie, formule i zawartości rosyjskiego systemu bezpieczeństwa antyterrorystycznego, którego poszczególne komponenty stanowią elementy stałe niezależnie od okresu historycznego czy sytuacji politycznej w Rosji. Uwarunkowanie terroryzmu w Rosji po 1991 roku wymaga również uwzględnienia optyki fundamentalizmu islamskiego jako przykładu terroryzmu etnoreligijnego oraz podstawowych organizacji i grup terrorystycznych szczególnie aktywnych w regionie Kaukazu Północnego, a w szczególności w Republice Czeczenii i Dagestanie.

W rosyjskich dokumentach strategicznych, do których należy Doktryna Bezpieczeństwa Narodowego, Doktryna Bezpieczeństwa Informacyjnego, Doktryna Bezpieczeństwa Wojskowego, jak również akty prawne o rangi ustawy ekstremizm i terroryzm są wyeksplikowane jako jedno z głównych zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa. Konsekwencją przyjętego przez rosyjskiego ustawodawcę wartościowania zagrożenia terrorystycznego i ekstremizmu jest uzupełnianie i konsolidowanie rozwiązań i strukturalnych przeobrażeń implikowanych do rosyjskiej strategii antyterrorystycznej ergo rosyjskiego systemu zwalczania terrorystycznego. Terroryzm i ekstremizm to bliskie pojęciowo kategorie opisujące dwie strony tego samego negatywnego zjawiska wymierzonego w stabilność bezpieczeństwa państwa. Ekstremizm jako ideowa baza aktywności terrorystycznej niejednokrotnie ulega przekształceniu w ideologię opartą na terrorze i stanowić preludium do działań terrorystycznych. W wielu przypadkach terroryści radykalizowali się w ramach

społeczności o skłonnościach do akceptowania stanowisk skrajnych i radykalnych. W takim kontekście ekstremizm może być rozumiany jako rodzajowy prekursor terroryzmu. Obecnie ewolucja zagrożenia terrorystycznego jest sprzężona z rozwojem technologii i tworzenia nowych, ekonomicznych kanałów radykalizacji. Terroryzm ewoluuje od przestępstw ekstremistycznych wynikających z pobudek politycznych w szerokie spektrum działań rozumianych jako działanie z wykorzystaniem terroru.

Ze względu na rozmycie definicji terroryzmu i niejasności sprzężenia między ekstremizmem a terroryzmem niemalże każde państwo posiada wypracowany system oraz strategię zwalczania terroryzmu i określony rezerwuar środków walki z radykalizacją i ekstremizmem. Obecne podejście państw do kwestii zagrożenia terrorystycznego, jak również Federacji Rosyjskiej, różni się od perspektywy popularnej przed atakami terrorystycznymi z 2001 r., kiedy to rozwinięte kraje zachodu przywiązywały niewielką wagę do zagrożenia terroryzmem. Po zamachach z 2001 roku dostrzegalna jest jakościowa zmiana w zakresie restrukturyzacji systemów antyterrorystycznych państw, również Federacji Rosyjskiej i terytoriów postsowieckich. Ogłoszona przez amerykańskiego prezydenta G.W. Busha „wojna z terroryzmem” zdeterminowała transformację terroryzmu w zagrożenie międzynarodowe, w którym konsekwentnie wykorzystywane są elementy zorganizowanej przestępczości transgranicznej. Uznanie terroryzmu za zagrożenie transgraniczne, międzynarodowe, wywołało falę zmian w porządkach prawnych państw. W zakresie rozwiązań legislacyjnych i organizacyjnych zagrożenie terrorystyczne było uregulowane w zapisach kodeksu karnego jeszcze w czasie istnienia ZSRR, o czym świadczą zapisu kodeksu karnego ZSRR z 1960 roku. Współczesna koncepcja przestępstw terrorystycznych w Federacji Rosyjskiej została ustanowiona i zdefiniowana w zapisach prawno-karnych już po 1991 roku, co oznacza, że Rosja stosunkowo wcześniej przyjęła terroryzm jako znaczące zagrożenie dla bezpieczeństwa nie tylko państwa, lecz również bezpieczeństwa społeczeństwa i jednostki. Potencjał państwa rosyjskiego w zakresie zwalczania terroryzmu uległ znaczącej konsolidacji w okresie, który nastąpił po powołaniu Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w 1995 roku, a następnie po przyjęciu do rosyjskiego ustawodawstwa zapisów kodeksu karnego definiującego przestępstwo o charakterze terrorystycznym, przyjęciu ustawy federalnej z 1998 roku „O walce z terroryzmem”, ustawy federalnej z 2006 roku „O przeciwdziałaniu terroryzmowi”, jak również powołaniem w 2006 roku kolektywnej struktury z dominującą rolą FSB FR - Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego Federacji Rosyjskiej (NAK FR), czy uchwaleniu w 2009 roku „Strategii przeciwdziałania terroryzmowi”.

Z krytycznej analizy literatury wynika, iż zagrożenie terrorystyczne w Rosji na przestrzeni wieków determinowało proces wzmacniania i konsolidacji kompetencji organów bezpieczeństwa państwowego w celu prewencji i eliminacji zagrożenia terrorystycznego, które niezależnie od okresu historycznego i kondycji państwa rosyjskiego i jego struktur definiowano jako bezpośrednie zagrożenie dla jego bezpieczeństwa w kategoriach działania antypaństwowego. Analiza, zarówno literatury, jak i dokumentów strategicznych, czy zapisów prawno-karnych, umożliwiła stwierdzenie, iż współczesna rola i kompetencje Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej stanowią uaktualnioną kontynuację tradycji i rozwiązań w zakresie walki z terroryzmem, które istniały w okresach kształtowania się prototypicznych służb specjalnych Rosji również zaangażowanych w zwalczanie różnych aspektów zagrożenia terrorystycznego. Rola FSB w zwalczaniu terroryzmu zostanie przedstawiona w kontekście historycznej ewolucji organów bezpieczeństwa państwowego, jak i samego zagrożenia terrorystycznego, którego pierwsze zarejestrowane przejawy przypadają na okres wzmożonej działalności pierwszych rosyjskich organizacji terrorystycznych z II połowy XIX wieku. Syntetyczna analiza ewolucji zagrożenia terrorystycznego w Rosji pozwoli na eksplikację roli organów bezpieczeństwa państwowego w kontekście ciągłości tradycji wysokiego statusu służb w rosyjskim systemie politycznym i systemie bezpieczeństwa antyterrorystycznego.

Z analizy dostępnej literatury wynika, iż w polskich badaniach naukowych brakuje opracowania prawno-karnych i organizacyjnych rozwiązań wprowadzanych w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego z uwzględnieniem szczególnej roli służb bezpieczeństwa państwowego w prewencyjnym i kinetycznym zwalczaniu terroryzmu w trzech kluczowych okresach, do których na potrzeby pracy zaliczono:

- II połowę XIX wieku – aktywność pierwszych rosyjskich organizacji terrorystycznych takich jak „Wola Ludu”,
- 1917 rok – aktywność kontrewolucyjna definiowana jako terrorystyczno-dywersyjna działalność wrogów dyktatury proletariatu,
- 1995 rok – powołanie Federalnej Służby Bezpieczeństwa jako głównej struktury odpowiedzialnej za zwalczanie terroryzmu w Federacji Rosyjskiej.

Okresy te zawierają w sobie zarówno analizę charakteru zagrożenia terrorystycznego, przyjętych ówczesnie definicji zagrożenia, jak również działań i kompetencji organów bezpieczeństwa państwowego w zakresie identyfikacji, rozpracowania i prewencji

przestępczości terrorystycznej oraz rozwiązań legislacyjnych stanowiących fundament działania w zakresie walki z terroryzmem w Rosji.

Uzasadnieniem celowości podjęcia tematu jest opracowanie rosyjskiego systemu antyterrorystycznego, jego zasadniczych komponentów, rozwiązań kompetencyjnych, organizacyjnych i legislacyjno-strukturalnych w kontekście historycznych wyzwań dla bezpieczeństwa państwa rosyjskiego, do których zalicza się zagrożenie terrorystyczne definiowane w kategorii działań antypaństwowych, ukierunkowanych na destabilizację. Organy bezpieczeństwa państwowego, do których obecnie zalicza się FSB FR, jak również struktury poprzedzające powołanie FSB, odpowiadają za realizację założeń rosyjskich strategii antyterrorystycznych opracowywanych i wdrażanych w poszczególnych okresach historycznych.

Głównym celem badawczym pracy jest analiza i opracowanie poszczególnych elementów rosyjskiego systemu antyterrorystycznego, który w perspektywie czasowej ewoluował wraz z zagrożeniem terrorystycznym i radykalizacją nastrojów grup społecznych, etnicznych czy narodowych. Wiąże się to ze zbadaniem komponentów rosyjskiego systemu antyterrorystycznego z uwzględnieniem roli organów bezpieczeństwa państwowego – w tym FSB FR oraz określeniem tendencji w rozwoju kompetencji rosyjskich służb specjalnych w walce z terroryzmem ze szczególną koncentracją na okresie po 1991 roku i utworzeniu Federalnej Służby Bezpieczeństwa. Dzieje się to w świetle rozwiązań organizacyjnych, legislacyjnych i strukturalnych jakie implementowano do rosyjskiego systemu antyterrorystycznego po 1991 roku.

Oprócz głównego celu badawczego zostały sformułowane cele szczegółowe w aspekcie poznawczym:

1. Identyfikacja trendów ewolucji zagrożenia terrorystycznego w kontekście wprowadzanych w ramach systemu antyterrorystycznego rozwiązań organizacyjno-strukturalno-prawnych.
2. Rozpoznanie specyfiki i złożoności rosyjskiego systemu antyterrorystycznego, na który składają się rozwiązania prawne, doktrynalne, strukturalno-organizacyjne oraz dominującej roli FSB w rosyjskim systemie antyterrorystycznym i politycznym.
3. Identyfikacja roli i określenie kompetencji organów bezpieczeństwa państwowego w obszarze walki z terroryzmem w świetle zapisów ustawodawstwa prawno-karnego.
4. Przedstawienie założeń i definicji kategorii pojęciowych przestępstwa terrorystycznego i ekstremizmu zawartych w rosyjskich rozwiązaniach prawno-karnych, ustawowych oraz w dokumentach strategicznych.

5. Analiza uwarunkowań przestępczości terrorystycznej w Rosji po 1991 roku z uwzględnieniem przemian ustrojowych i rekonstrukcji aparatu bezpieczeństwa państwowego.
6. Przedstawienie uwarunkowań fundamentalizmu islamskiego na Kaukazie Północnym i próba dookreślenia specyfiki terroryzmu etnoreligijnego w kontekście wojen rosyjsko-czeczeńskich.
7. Analiza przestępczości terrorystycznej i ekstremistycznej w rosyjskim ustawodawstwie karnym, ustawach przedmiotowych regulujących walkę z terroryzmem i ekstremizmem oraz dokumentach strategicznych.
8. Analiza systemowa rozwiązań organizacyjno-prawnych wprowadzanych z uwzględnieniem struktury i funkcji systemu antyterrorystycznego w Federacji Rosyjskiej.
9. Identyfikacja funkcji i roli podstawowych służb bezpieczeństwa i organów zaangażowanych w zwalczanie terroryzmu w Federacji Rosyjskiej.
10. Identyfikacja roli, zadań, funkcji Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w świetle zapisów ustaw przedmiotowych.
11. Przedstawienie podstawowych funkcji jednostek specjalnych w ramach FSB FR „Alfa” i „Wypiel”.

Badanie ewolucji prawno-karnej państwa rosyjskiego z uwzględnieniem specyfiki historycznej na zagrożenie terrorystyczne w sposób naturalny sugeruje uwzględnienie roli i funkcji służb specjalnych, a w szczególności FSB, która na podobieństwo dawnego KGB stanowi istotny filar władzy politycznej w Federacji Rosyjskiej, jak również pełni funkcję wykonawczą i organizacyjną w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. Zabieg ten pozwoli na wyeksplifikowanie głównych tendencji i specyfiki rosyjskiego systemu antyterrorystycznego oraz ukazanie dominującej roli organów bezpieczeństwa państwowego w zwalczaniu zagrożenia terrorystycznego i ekstremizmu.

Kryterium wyboru FSB jako przedmiotu badań jest wysoka pozycja tej służby w rosyjskim systemie politycznym i społecznym oraz fakt, że jest organem władzy wykonawczej, który jest uprawniony do kształtowania priorytetów polityki wewnętrznej, jak i zewnętrznej Federacji Rosyjskiej – w tym rosyjskiej polityki antyterrorystycznej oraz strategii zwalczania i neutralizacji zagrożenia terrorystycznego. Jest to jednocześnie służba o szerokim zakresie kompetencji, co świadczy o dziedzictwie tradycji służb specjalnych jako fundamentu władzy oraz systemu politycznego, społecznego, gospodarczego. Jej pozycja

została zdefiniowana w ustawie kompetencyjnej z 1995 roku, jest podmiotem enumerowanym przez rosyjskiego ustawodawcę w zakresie zwalczania zagrożenia terrorystycznego w rosyjskich dokumentach o znaczeniu strategicznym, ustawach antyterrorystycznych, przepisach prawa karnego, jak i porozumieniach międzynarodowych dotyczących współpracy Rosji na rzecz zwalczania terroryzmu.

Realizacja polityki antyterrorystycznej jest osadzona w kontekście przepisów kodeksu karnego, wytycznych zdefiniowanych w rosyjskich dokumentach strategicznych i ustawach antyterrorystycznych oraz kompetencyjnych, jak i z uwzględnieniem specyfiki definiowania systemu antyterrorystycznego jako złożonego zbioru środków i rozwiązań organizacyjno-prawnych zorientowanych na konsolidację pozycji i kompetencji Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej.

Problemem badawczym pracy – jak wspomniano wyżej - jest ewolucja znaczenia i kompetencji służb specjalnych w rosyjskim systemie antyterrorystycznym ze szczególnym uwzględnieniem okresu po rozpadzie ZSRR w 1991 roku i rolą utworzonej w 1995 roku Federalnej Służby Bezpieczeństwa, która współcześnie stanowi główny podmiot odpowiedzialny za rozpoznawanie, zapobieganie i zwalczanie zagrożenia terrorystycznego, jak i działalności ekstremistycznej w Federacji Rosyjskiej. Rola służb bezpieczeństwa państwowego jest analizowana w kontekście ewolucji zagrożenia terrorystycznego i ekstremistycznego w Rosji począwszy od II połowy XIX wieku do współczesności. Kompetencje służb w zakresie zwalczania terroryzmu odpowiadały poziomowi zagrożenia terrorystycznego w danym okresie historycznym oraz były uwarunkowane zagrożeniami zewnętrznymi. Jako fundamentalna część rosyjskiego systemu antyterrorystycznego służby specjalne lub ich prototypy odgrywały rolę kluczowego podmiotu realizującego państwową politykę i założenia strategii walki z terroryzmem. Problemem badawczym pracy jest więc odpowiedź na pytanie – *W jaki sposób uwarunkowanie zagrożenia terrorystycznego w Rosji determinuje wprowadzanie w określonych rozwiązaniach organizacyjno-prawnych w ramach systemu antyterrorystycznego i etapów ewolucyjnych owego w perspektywie historycznej?*

Rola FSB w zwalczaniu terroryzmu jest ściśle osadzona w kontekście historycznej ewolucji organów bezpieczeństwa państwowego. Syntetyczna analiza ewolucji rosyjskich organów bezpieczeństwa państwowego pozwoli na ukazanie ciągłości tradycji wysokiego statusu służb w rosyjskim systemie politycznym. Fundamentem wzmacniania kompetencji FSB jest również zaangażowanie Federacji Rosyjskiej w konflikty poza granicami Rosji. Przesłanki zewnętrzne w znacznym stopniu warunkują kształtowanie się rosyjskiej strategii antyterrorystycznej, jak i determinują kompetencje organów odpowiedzialnych za zwalczanie

zagrożenia terrorystycznego. Ze względu na szeroki obszar prezentowanego zagadnienia niemożliwe jest sformułowanie jednego zagadnienia. Z tego względu zasadna jest identyfikacja szczegółowych problemów badawczych:

1. Jak uwarunkowane jest zagrożenie terrorystyczne w Rosji?
2. Jakie są tendencje zmian legislacyjnych, organizacyjnych, legislacyjnych w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego?
3. W jakim kierunku ewoluował rosyjski system antyterrorystyczny i rola FSB od lat 90. XX wieku do współczesności?
4. Jakie relacje zachodzą pomiędzy poszczególnymi elementami rosyjskiego systemu antyterrorystycznego?
5. Jakie elementy stanowią o specyfice rosyjskiego systemu antyterrorystycznego?
6. Na czym polegają rosyjskie rozwiązania prawno-karne w zakresie penalizacji terroryzmu i ekstremizmu?
7. W jakim stopniu aktualna reakcja władz rosyjskich jest skuteczna wobec zagrożenia terroryzmem międzynarodowym?
8. Jak ewoluuje definicja zagrożenia terrorystycznego w ustawach przedmiotowych i dokumentach strategicznych Federacji Rosyjskiej?
9. W jakim kierunku ewoluował rosyjski system antyterrorystyczny i rola FSB od lat 90. XX wieku do współczesności?
10. Jakie relacje zachodzą pomiędzy poszczególnymi elementami rosyjskiego systemu antyterrorystycznego?
11. Jakie elementy stanowią o specyfice rosyjskiego systemu antyterrorystycznego?
12. Na czym polegają rosyjskie rozwiązania w zakresie zwalczania terroryzmu?
13. W jakim stopniu aktualna reakcja władz rosyjskich jest skuteczna wobec zagrożenia terroryzmem międzynarodowym?

Problemem badawczym uzupełniającym wyżej postawiony jest ewolucja znaczenia i kompetencji służb specjalnych w rosyjskim systemie antyterrorystycznym ze szczególnym uwzględnieniem okresu po rozpadzie ZSRR w 1991 roku i rolą utworzonej w 1995 roku Federalnej Służby Bezpieczeństwa, która współcześnie stanowi główny podmiot odpowiedzialny za rozpoznawanie, zapobieganie i zwalczanie zagrożenia terrorystycznego, jak i działalności ekstremistycznej w Federacji Rosyjskiej.

Rola FSB w zwalczaniu terroryzmu jest umiejscowiona w kontekście historycznej ewolucji organów bezpieczeństwa państwowego oraz trendów zmian w legislacyjnym

i systemowym definiowaniu terroryzmu i rosyjskich sposobów na zwalczanie zjawiska. Syntetyczna analiza ewolucji zarówno samego zagrożenia terrorystycznego, sposobów definiowania zagrożenia terrorystycznego i penalizacji z uwzględnieniem rozwoju struktur rosyjskich organów bezpieczeństwa państwowego pozwoli na ukazanie ciągłości tradycji wysokiego statusu służb nie tylko w rosyjskim systemie politycznym, ale również w systemie bezpieczeństwa antyterrorystycznego.

Z problemem badawczym, jak i problemami szczegółowymi skorelowana jest hipoteza badawcza pracy, która jest następująca: *Rosyjski system antyterrorystyczny, wraz z kluczową rolą organów bezpieczeństwa państwowego oraz prawno-karną penalizacją zagrożenia terrorystycznego jest zdeterminowany przez skalę, poziom i definicję terroryzmu wraz z jego penalizacją w każdym okresie historycznym.* Intensyfikacja zagrożenia terrorystycznego rozumianego jako działalność zorientowana na siłową zmianę porządku konstytucyjnego, czy zmianę istniejącej logiki władzy, sposób jej sprawowania czy struktur determinuje działania władz rosyjskich na rzecz konsolidacji rozwiązań prawno-karnych, strukturalnych, jak również sprzyja poszerzaniu i umacnianiu pozycji służb specjalnych nie tylko w rosyjskim systemie politycznym, ale przede wszystkim w zakresie realizacji wytycznych wewnętrznej polityki bezpieczeństwa Rosji jako państwa, którego zasadniczym filarem stabilizującym środowisko władzy politycznej jest wysoka pozycja służb specjalnych zarówno w systemie bezpieczeństwa, jak również w systemie politycznym i społecznym. Fundamentem wzmacniania kompetencji organów bezpieczeństwa państwowego było i jest uwarunkowana specyfiką kształtowania się rosyjskiej strategii antyterrorystycznej, która określa systemowe determinanty kompetencji organów odpowiedzialnych za zwalczanie zagrożenia terrorystycznego.

Celem pracy jest zbadanie poszczególnych elementów stanowiących rosyjski system antyterrorystyczny z uwzględnieniem roli Federalnej Służby Bezpieczeństwa oraz określenie tendencji w rozwoju kompetencji rosyjskich służb specjalnych w walce z terroryzmem ze szczególną koncentracją na okresie po 1991 roku i utworzeniu Federalnej Służby Bezpieczeństwa w świetle rozwiązań organizacyjnych, legislacyjnych, strukturalnych jakie nastąpiły po 1991, które to składają się na rosyjski system antyterrorystyczny.

Kolejnym celem jest ukazanie specyfiki i złożoności rosyjskiego systemu antyterrorystycznego, na który składają się rozwiązania prawne, doktrynalne, strukturalno-organizacyjne oraz dominującej roli FSB w rosyjskim systemie antyterrorystycznym i politycznym. Rola i kompetencje FSB w zakresie realizacji polityki antyterrorystycznej zostanie ukazana w świetle przepisów kodeksu karnego, dokumentów strategicznych i ustaw

antyterrorystycznych oraz kompetencyjnych, co umożliwi ukazanie pełnego zakresu pełnomocnictw FSB FR jako głównego organu władzy wykonawczej w zakresie współtworzenia i realizacji polityki antyterrorystycznej.

Badanie ewolucji prawno-karnej państwa na zagrożenie terrorystyczne w sposób naturalny sugeruje uwzględnienie roli i funkcji służb specjalnych, a w szczególności FSB, która na podobieństwo KGB stanowi istotny filar władzy politycznej w Federacji Rosyjskiej i jednocześnie stanowi kontynuację tradycji organów bezpieczeństwa państwowego jako ważnego zaplecza organizacyjno-wykonawczego władzy politycznej w zakresie kreowania polityki bezpieczeństwa państwa rosyjskiego. Zabieg ten pozwoli na przedstawienie tendencji i specyfiki rosyjskiego systemu antyterrorystycznego i umiejscowienie roli organów bezpieczeństwa państwowego w zwalczaniu terroryzmu, radykalizacji oraz ekstremizmu. Wielowiekowa tradycja organów bezpieczeństwa państwowego, w którą wpisuje się również Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, wynika z utrwalonej w rosyjskim myśleniu strategicznej tendencji wzmacniania kompetencji służb bezpieczeństwa oraz zaostrzania rozwiązań prawno-karnych w zakresie walki z terroryzmem pojmowanym na wielu etapach rozwoju rosyjskiego systemu bezpieczeństwa jako działanie wywrotowe, dywersyjne, skierowane w stabilizację systemu polityczno-społecznego.

Dla tak sformułowanych celów dysertacji i problemów badawczych zdefiniowano następujące hipotezy szczegółowe:

1. Istotnym wyzwaniem zarówno dla organów bezpieczeństwa państwowego jest wzrost zagrożenia terroryzmem oddolnym – narodnickim czy motywowanym fundamentalizmem islamskim.
2. Uwarunkowania terroryzmu w Rosji są zdeterminowane różnorodnością etniczno-kulturową, czynnikami ekonomicznymi, społecznymi, jak również nastrojami względem władzy politycznej.
3. Rosyjski system antyterrorystyczny uwzględnia kompensację działań wszystkich organów ustawowo powołanych do zwalczania terroryzmu.
4. Definiowanie terroryzmu w zapisach kodeksów prawno-karnych od II poł. XIX wieku uległo zauważalnemu zaostrzeniu.
5. Penalizacja aktów terrorystycznych zmierza ku maksymalnej neutralizacji zagrożenia terrorystycznego, jak również obniżenia potencjału radykalizacyjnego.
6. Działalność organów bezpieczeństwa państwowego w ramach zwalczania terroryzmu wpisuje się w rosyjską tradycję priorytetyzowania kwestii

bezpieczeństwa i wartościowania skuteczności działania organów w celu osiągnięcia możliwie najbardziej stabilnego poziomu bezpieczeństwa.

7. Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej jest wiodącym organem, na którym spoczywa ustawowa odpowiedzialność za koordynację walki z terroryzmem w ramach Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego (NAK FR). FSB FR pełni rolę organu władzy wykonawczej koordynującym działalność innych służb i podmiotów zaangażowanych w realizację działań z zakresu ujawniania, identyfikowania, neutralizowania i eliminowania działalności terrorystycznej realizowanej zarówno przez grupy i organizacje terrorystyczne, jak również tzw. „samotnych wilków”
8. Wysoka pozycja FSB oraz szeroki zakres kompetencji służbowych w rosyjskim systemie polityczno-społecznym jest zdeterminowana wysokim poziomem zagrożenia terrorystycznego i maksymalizacji penalizacji terroryzmu jako jednego z głównych zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej.
9. Rosyjski system antyterrorystyczny łączy w sobie regulacje prawno-karne w zakresie penalizacji terroryzmu z zakresami kompetencji poszczególnych służb ustawowo wyznaczonych do prowadzenia działalności antyterrorystycznej.
10. Ewolucja struktury rosyjskiego systemu antyterrorystycznego, jak również zapisów prawa karnego i ustaw przedmiotowych jest uwarunkowana zewnętrznym poziomem zagrożenia terroryzmem międzynarodowym.

Geneza terroryzmu w Rosji i roli służb specjalnych w zwalczaniu zjawiska determinuje współczesne tendencje obecne w rosyjskim podejściu do zwalczania terroryzmu. Odtworzenie genezy terroryzmu i zbadanie roli organów bezpieczeństwa państwowego w zwalczaniu zjawiska umożliwi zrozumienie fenomenu rosyjskich rozwiązań i zidentyfikowanie tendencji rozwoju rosyjskiego systemu antyterrorystycznego oraz strategicznej perspektywy wobec zjawiska. Terroryzm w Rosji posiada długą i ugruntowaną tradycję. W sposób naturalny na wzrost zagrożenia terrorystycznego władze rosyjskie reagowały wzmocnieniem i rozszerzeniem kompetencji służb specjalnych. Jest to tendencja szczególnie dostrzegalna w *casusie* czeczeńskim i ukraińskim, jak również w sposobie uzasadniania rosyjskiej interwencji w Syrii w 2015 roku.

Bazę źródłową pracy będą stanowiły oficjalne dokumenty władz rosyjskich, dokumenty i dekrety wydawane przez przedstawicieli FSB, jak i dokumenty o znaczeniu strategicznym, które zostały uchwalone po 1991 roku, a także ustawy kompetencyjne. Analiza

historyczna ewolucji terroryzmu i sposobów zwalczania zjawiska jest umiejscowiona na kanwie zmian legislacyjnych, zapisach ówczesnych kodeksów karnych oraz ukazów carskich, jak również dokumentów wydawanych przez organy bezpieczeństwa państwowego, takie jak Ochrana.

Przez wieki funkcjonowania państwa rosyjskiego zmieniały się nie tylko kompetencje i status służb odpowiedzialnych za neutralizację zagrożenia terrorystycznego, ale również definicja i zakres znaczeniowy samego przestępstwa terrorystycznego. W historii ustawodawstwa antyterrorystycznego oraz rozwiązań organizacyjnych i strukturalnych w Rosji po 1991 definicję przestępstwa terrorystycznego określają zapisy Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej z 1996 roku (artykuł 205). Zgodnie z zapisami, terroryzm to dokonanie wybuchu, otworzenie ognia, lub inne akty, które stwarzają ryzyko śmierci ludzi, wywołują szkodę materialną, lub społecznie niebezpieczne konsekwencje i jeżeli akty te są dokonywane z zamiarem zaburzenia bezpieczeństwa publicznego, zastraszania społeczeństwa lub uzyskania wpływu na decyzje władz, jak i groźba dokonania ataków w takich celach. Zapisy Kodeksu Karnego z 1996 roku penalizują działania określone jako terrorystyczne, jak i określają katalog tych przestępstw. Działania antyterrorystyczne, jak i kompetencje służb uprawnionych do zwalczania terroryzmu są uzależnione od procesu tworzenia prawa karnego, działań wymierzonych przeciwko osobom wspierającym terroryzm, oraz polityki uzasadniania działań terrorystycznych jako moralnie właściwych i efektywnych oraz potencjału rekrutacyjnego nowych członków. Rosyjski system antyterrorystyczny, jak i wytyczne polityki antyterrorystycznej, są zorientowane na prewencję eskalacji zjawiska. W przypadku rosyjskim system antyterrorystyczny, jak i strategia antyterrorystyczna od lat 90. XX wieku, były zdeterminowane przesłankami wewnętrznymi. W pracy ówczesna rosyjska strategia zostanie przedstawiona jako reaktywna lub proaktywna w zależności od kampanii terrorystycznych i antyterrorystycznych oraz proklamowania idei Emiratu Kaukaskiego.

Działania antyterrorystyczne, przestępstwo terrorystyczne, jak i rozwiązania prawne, organizacyjne i strukturalne są określone w trzech rodzajach dokumentów, które zostaną poddane analizie ze względu na wysoką rzetelność i wartość poznawczą w zakresie omawianej problematyki. Do pierwszej grupy należą dokumenty o znaczeniu strategicznym, które określają ogólne ramy wizji bezpieczeństwa państwowego Federacji Rosyjskiej,

- Ustawa o bezpieczeństwie z 5 marca 1992 i 2010 roku,
- Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej z 12 lutego 2013 i 30 grudnia 2016,

- Strategia bezpieczeństwa narodowego do 2020 roku z 15 lipca 2008, 12 maja 2009 i 31 grudnia 2015,
- Doktryna bezpieczeństwa informacyjnego z 9 września 2000 roku,
- Doktryna morska Federacji Rosyjskiej z 26 lipca 2015 roku,
- Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej z 26 grudnia 2016.

Dokumenty o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej definiują terroryzm, jak i zagrożenia ekstremistyczne, w kategoriach głównych zagrożeń dla bezpieczeństwa struktur państwa. W dokumentach strategicznych funkcjonuje rozszerzona definicja terroryzmu i działalności ekstremistycznej. Do kategorii działań zagrażających suwerenności i bezpieczeństwu rosyjskiemu rosyjski ustawodawca włączył zagrożenie ekspansją Sojuszu Północnoatlantyckiego NATO na wschodnią flankę, jak i globalne funkcje Sojuszu. Powyższe dokumenty wskazują na korelacje między zagranicznym terroryzmem a bezpieczeństwem rosyjskich interesów narodowych i wprowadzaniu określonych rozwiązań systemowych oraz legislacyjnych ukierunkowanych na prewencję i kinetyczną walkę z zagrożeniem terrorystycznym w Rosji. Relację potwierdzają zapisy doktryny wojennej z 2015 i koncepcji polityki zagranicznej z listopada 2016 roku. Kluczowa dla zrozumienia ogólnej wizji bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej jest ustawa o bezpieczeństwie z 1992 roku, która przedstawia wyjściową definicję bezpieczeństwa narodowego. Zgodnie z zapisami, bezpieczeństwo narodowe to stan gwarantujący zachowanie żywotnych interesów jednostki, społeczeństwa i państwa, a także ochronę przed zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi. W dokumentach strategicznych główną rolę odgrywa bezpieczeństwo państwa i ustroju konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej.

Istotne miejsce we wszystkich dokumentach strategicznych zajmuje walka z terroryzmem, która powinna być prowadzona na podstawie ogólnopaństwowego kompleksu kontrposunięć mających na celu przerwanie działalności terrorystycznej. Wyrażna preferencja rozwiązań siłowych jest przesłanką wzmacniania kompetencji Federalnej Służby Bezpieczeństwa – w szczególności Centrum Specjalnego Przeznaczenia, Oddziałów operacyjnych Alfa, Wypiełu oraz Służby Ochrony Porządku Konstytucyjnego i Walki z Terroryzmem, czy kompetencji powołanego w 2006 roku Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego. FSB to służba o priorytetowym znaczeniu na szczeblu taktycznym i operacyjnym zwalczania terroryzmu. Główne zadania są realizowane w Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB, Zarządzie Współpracy z Regionami, Zarządzie Operacyjno-

Śledczym, Zarządzie do Walki z Terroryzmem i Politycznym Ekstremizmem oraz Zarządzie Operacyjno-Koordynującym ds. Kaukazu Północnego. Za realizację działań o profilu kontrterrorystycznym odpowiada Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB, w skład którego wchodzi jednostki operacyjne Alfa i Wypieł.

Kompetencje i status struktur FSB określa rosyjskie ustawodawstwo kompetencyjne z 1995 roku z późniejszymi nowelizacjami. Ustawy kompetencyjne FSB to kolejna grupa aktów prawnych, które stanowi bazę źródłową pracy. Z perspektywy badanej problematyki szczególną wartość przedstawia:

- Ustawa nr 40-FZ z 3 kwietnia 1995 roku – „O Federalnej Służbie Bezpieczeństwa”,
- Rozporządzenie o FSB i jej strukturach z 11 sierpnia 2003,
- Dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej nr 870 z 11 lipca 2004 roku – Kwestie Federalnej Służby Bezpieczeństwa,
- Regulamin Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej z 11 sierpnia 2003 (nr 960),
- Dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej nr 318 z 7 lutego 2000 roku w sprawie zatwierdzenia Rozporządzenia o zarządach FSB Federacji Rosyjskiej w Siłach Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, innych wojskach, strukturach wojskowych i organizacjach.

Zgromadzony materiał badawczy zawiera zapisy określające role i funkcje oraz kompetencje FSB w zakresie walki z zagrożeniem terrorystycznym. Akty legislacyjne uzasadniają wysoką pozycję służby w systemie politycznym, jak również określają jej pozycję jako głównego podmiotu kształtującego priorytety polityki bezpieczeństwa. Analiza dokumentów pozwoli na rekonstrukcję i określenie pozycji FSB oraz ukazania związków z innymi podmiotami i rozwiązaniami w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego.

Trzecią grupą materiałów źródłowych, które zostaną wykorzystane w pracy są zapisy Kodeksu Karnego z 1996 roku, ze szczególną koncentracją na rozdziałach poświęconych zwalczaniu zagrożenia terrorystycznego, penalizacji terroryzmu i definicji przestępstwa terrorystycznego, do których należą:

- Rozdział IX – Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu publicznemu, art. 205-206, 208, 211,

- Rozdział X – Przepisy przeciwko władzy państwowej – część dotycząca „Przepisów przeciwko podstawom ustroju konstytucyjnego i bezpieczeństwa państwa – art. 277-280, 282(1), 282(2),
- Rozdział XII – Przepisy przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości, część 34 „Przepisy przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości” – art. 360.

Zapisy Kodeksu Karnego określają definicję aktu terrorystycznego, rozumianego również jako przestępstwo przeciwko władzy państwowej, co potwierdza tezę o antypaństwowym charakterze aktów terrorystycznych. Zapis o przestępstwach przeciwko władzy państwowej stanowi kontynuację tradycji definiowania terroryzmu w Rosji jako wystąpień przeciwko strukturom państwa. W tym zakresie charakterystyczny jest zapis o nawoływaniu do działalności ekstremistycznej, o organizacji związku ekstremistycznego oraz organizowania działalności związku ekstremistycznego. Wyodrębnienie kategorii przestępstw przeciwko państwu stanowi efekt rozszerzenia kategorii bezpieczeństwa państwowego i jednocześnie przesłankę do wzmacniania i rozszerzania kompetencji Federalnej Służby Bezpieczeństwa. Zapis enumerujący przestępstwa ukierunkowane głównie na zmianę ustroju konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej, dokonywanie zamachu na bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne państwa jest kluczowy z perspektywy rosyjskiego systemu antyterrorystycznego i jego specyfiki, jak i wyznacznikiem kompetencji FSB.

Czwartą grupę źródeł stanowią wszelkie akty składające się na legislację antyterrorystyczną. Legislacja antyterrorystyczna jest podstawą systemu antyterrorystycznego, jest też kluczowa w określaniu kompetencji i zakresu funkcji Federalnej Służby Bezpieczeństwa. Do głównych aktów prawnych, które przedstawiają wysoką wartość poznawczą, należą:

- Ustawa nr 130-FZ z 25 lipca 1998 roku „O walce z terroryzmem” – określała podstawy prawne i organizacyjne w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi i radykalizmowi,
- Ustawa federalna z 25 lipca 2002 roku N 117-F3 „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej” (ze zmianami) – ustawa upoważnia FSB, jak i inne podmioty władzy wykonawczej do zwalczania i prewencji działalności ekstremistycznej
- Ustawa nr 35-FZ z 6 marca 2006 roku „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” (nowelizowana w 2011 roku) – dokument wyznacza główne cele polityki antyterrorystycznej,

- Koncepcje przeciwdziałania terroryzmowi z 10 października 2009 roku – doprecyzowanie celów polityki antyterrorystycznej, jak identyfikacja i likwidacja przyczyn terroryzmu, walka z radykalizacją,
- Dekret prezydencki powołujący Narodowy Komitet Antyterrorystyczny z 15 lutego 2006 roku „O środkach przeciwdziałania terroryzmowi” – utworzenie kolegiального organu pod przewodnictwem szefa FSB w celu zagwarantowania koordynacji działalności federalnych organów władzy wykonawczej w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi,
- Dekret prezydencki z 5 kwietnia 2016 roku powołujący Federalną Służbę Gwardii Narodowej – powołanie nowej służby odpowiedzialnej za tłumienie masowych niepokojów społecznych.
- Ustawa antyterrorystyczna z 2016 roku – wzmocnienie kompetencji kontrolnych FSB oraz zaostrzenie kar za przestępstwa terrorystyczne i ekstremistyczne oraz rozszerzenie kategorii przestępstwa terrorystycznego i działalności ekstremistycznej.

Wyżej wymienione ustawy i dekrety definiują terroryzm, działalność terrorystyczną, termin terrorysta, walka z terroryzmem i operacja antyterrorystyczna. Akty te określają priorytetowe zadania w zakresie walki z terroryzmem oraz zasady przeciwdziałania terroryzmowi. Ustawy antyterrorystyczne wyznaczają również podmioty odpowiedzialne za zwalczanie terroryzmu i działalności ekstremistycznej. Zgodnie z ustawą z 1998, FSB jest głównym podmiotem odpowiedzialnym za zwalczanie zagrożenia terrorystycznego i prowadzenie operacji antyterrorystycznej. Podmiotami zobowiązanymi do współpracy w ramach zagrożenia terrorystycznego jest Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Służba Wywiadu Zagranicznego, Ministerstwo Obrony, Federalna Służba Ochrony. Podmiotem koordynującym działalności antyterrorystycznej jest FSB.

Tematowi systemu antyterrorystycznego oraz tendencji w rosyjskiej strategii antyterroryzmu, jak i ewolucji rozwiązań strukturalno-prawno-organizacyjnych z uwzględnieniem roli FSB zarówno w polskiej literaturze, jak i rosyjskiej poświęcono niewiele miejsca. Badaniu komponentów systemu antyterrorystycznego i wzajemnych zależności między nimi, jak i próbom kryminologicznego zdefiniowania przestępczości terrorystycznej w Federacji Rosyjskiej dopiero od niedawna zaczęto poświęcać więcej uwagi w rosyjskich podręcznikach prawa karnego, jak i kryminologii. Pierwsze opracowania poświęcone tematyce antyterrorystycznej w Federacji Rosyjskiej pojawiają się dopiero po

tragicznych atakach na teatr na Dubrowce w 2002 roku i po ataku na szkołę w Biesłanie w 2004 roku. Wówczas zjawisko systemu antyterrorystycznego, rozwiązań prawno-organizacyjnych i strukturalnych zyskało charakter naukowy i na stałe umiejscowiło się w debacie publicznej, jak również określiło rosyjską wizję roli służb specjalnych jako środowiska o wysokim poziomie lojalności względem kręgów władzy politycznej.

W dysertacji głównym materiałem źródłowym były wymienione wyżej akty prawne regulujące system walki z terroryzmem w Rosji. Uzupełnieniem dostarczającym zasadniczych punktów odniesienia w przeprowadzonej analizie stanowi polskojęzyczna i rosyjskojęzyczna literatura przedmiotu. W polskiej literaturze podmiotu w zakresie rosyjskiego systemu antyterrorystycznego, a szerzej głównych orientacji rosyjskiej polityki antyterrorystycznej wraz z systemem rozwiązań organizacyjno-prawnych ukierunkowanych na prewencję, jak i kinetyczne zwalczanie zjawiska główne zwarte pozycje to „Rosja w walce z terroryzmem”³ autorstwa Kazimierza Kraja, „Rosyjski system antyterrorystyczny”⁴, jak również artykuły wyżej wymienionego autora poświęcone tematyce znaczenia i roli Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. Obie pozycje zawierają analizę rosyjskiej strategii zwalczania terroryzmu z uwzględnieniem ewolucji rosyjskiego ustawodawstwa antyterrorystycznego z odniesieniem do kontekstu historycznego rozwoju zagrożenia terrorystycznego w Rosji oraz ujęciem definicyjnym terroryzmu jako jednego z głównych zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa.

W dysertacji punktem odniesienia rozważań były również artykuły wyżej wymienionego autora. Do najważniejszych, gdyż dostarczających wiedzy z zakresu funkcjonowania FSB FR w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego jest artykuł pt. „Federalna Służba Bezpieczeństwa w walce z terroryzmem w Rosji”.⁵ Szczególną wartość jaką przedstawia artykuł zawiera się w ujęciu działalności FSB FR w kontekście zagadnień i problemów działalności FSB FR w kontekście zwalczania kinetycznego i niekinetycznego zagrożenia terrorystycznego. Autor odwołuje się do kompetencji FSB FR wraz ze strukturą Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB oraz roli i kompetencji służby w ramach Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego (NAK FR). Analiza dostarcza podstawowych orientacji w zakresie badania poszczególnych elementów struktury rosyjskiego systemu

³ K. Kraj, *Rosja w walce z terroryzmem*, Wydawca Kazimierz Kraj, Kraków 2009.

⁴ K. Kraj, *Rosyjski system antyterrorystyczny*, Wydawca Krakowska Fundacja Badań Wschodnich, Kraków 2017.

⁵ K. Kraj, *Federalna Służba Bezpieczeństwa w walce z terroryzmem w Rosji*, „Bezpieczeństwo Teoria i Praktyka”, 3/2018, s. 193 – 210

antyterrorystycznego z uwzględnieniem analizy aktów prawnych regulujących rosyjski system zwalczania terroryzmu oraz dane statystyczne, które poszerzają kontekst analizy ilościowej zamachów terrorystycznych w Federacji Rosyjskiej od powołania FSB FR w 1995 roku.

Istotną pozycją w zakresie omawianej w dysertacji problematyki jest działalność Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego Federacji Rosyjskiej, w którym dominującą rolę odgrywa FSB FR. W artykule pt. „Narodowy Komitet Antyterrorystyczny instrumentem politycznego i militarnego zwalczania terroryzmu w Rosji”.⁶ Analiza koncentruje się na ustawowej ewolucji w zakresie zwalczania terroryzmu i powołania w wyniku reform Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego Federacji Rosyjskiej. Jest to materia istotna w zakresie omawianej problematyki ze względu na fakt, iż NAK FR pełni nadrzędną rolę w formułowaniu państwowej polityki przeciwdziałania terroryzmowi. Akcent na koordynacyjną wobec pozostałych podmiotów władzy wykonawczej rolę Komitetu dostarcza informacji pozwalającej na sformułowanie tezy, iż FSB FR jest podmiotem nadrzędnym w realizacji rosyjskiej polityki antyterrorystycznej.

W polskiej literaturze przedmiotu koncentrującej się na fenomenie FSB FR i pozycji służby w rosyjskim systemie politycznym i bezpieczeństwa jest pozycja monograficzna autorstwa Mirosława Minkina „FSB. Gwardia Kremla”.⁷ Autor koncentruje się na analizie fenomenu FSB FR w kontekście rosyjskiego systemu politycznego, gospodarczego i bezpieczeństwa. Punktem odniesienia analizy jest kontekst rosyjskiej kultury i tradycji policyjnego aparatu w Rosji oraz kształtowania się policji politycznej w Rosji. Pozycja dostarcza informacji z zakresu obszarów funkcjonowania FSB z uwzględnieniem transformacji rosyjskich służb specjalnych po upadku ZSRR, okresu wojen czeczeńskich. Poddanie analizie FSB FR w systemie władzy obrazuje jak onnipotentną służbą jest Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej.

Kolejną pozycją z polskiej literatury przedmiotu jest monografia autorstwa Marka Berlińskiego i Roberta Zulczyka „Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej”.⁸ Autorzy skoncentrowali się na analizie pozycji i kompetencji FSB FR nie jako służby specjalnej w klasycznym ujęciu, ale istotnym organie władzy wykonawczej zaangażowanym w realizację państwowej polityki antyterrorystycznej. Służbę przedstawiono jako fuzję

⁶ K. Kraj, *Narodowy Komitet Antyterrorystyczny instrumentem politycznego i militarnego zwalczania terroryzmu w Rosji*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, nr 3-4, Oficyna wydawnicza AFM, ss. 49-60.

⁷ M. Minkina, *FSB. Gwardia Kremla*, Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa 2016.

⁸ M. Berliński, R. Zulczyk, *Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej*, Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa 2016.

systemów organizacyjnych realizującej zadania zarówno na terytorium Federacji Rosyjskiej, jak i poza jej regionami. Kontekstem rozważań również jest transformacja historyczna aparatu bezpieczeństwa w latach 1991-1995. Pozycja dostarcza informacji z zakresu poszczególnych części strukturalnych FSB FR zaangażowanych w zwalczanie terroryzmu w Federacji Rosyjskiej.

W zakresie terroryzmu północnokaukaskiego i działań rosyjskich ukierunkowanych na jego eliminację na uwagę zasługuje pozycja monograficzna autorstwa Jarosława Kardasia „Federacja Rosyjska wobec północnokaukaskiego terroryzmu”.⁹ Praca jest studium przypadku. Kontekstem analizy jest terroryzm islamski na Kaukazie Północnym z uwzględnieniem fundamentalizmu muzułmańskiego i ewolucji terroryzmu pochodzącego z Kaukazu Północnego oraz działań bojowników w latach 1991-2018. Autor koncentruje się również na polityce rosyjskiej, płaszczyźnie prawnej, organizacyjnej i wykonawczej zwalczania terroryzmu na terytorium Kaukazu Północnego. Monografia porusza kwestie skuteczności działań antyterrorystycznych Federacji Rosyjskiej w zakresie zwalczania terroryzmu islamskiego z Kaukazu Północnego.

Terroryzm północnokaukaski to istotny punkt odniesienia w analizie rosyjskich działań na rzecz zwalczania terroryzmu islamskiego. W monografii „Terroryzm Północnokaukaski. Źródła, przejawy i przeciwdziałanie zjawisku”¹⁰ Tomasz W. Grabowski poddaje analizie fenomen kaukaskiego terroryzmu w kontekście historycznym, geopolitycznym i kulturowym. Autor akcentuje źródła terroryzmu północnokaukaskiego oraz różnorodne formy tego rodzaju terroryzmu z uwzględnieniem Emiratu Kaukaskiego (2007-2015), infrastruktury oraz form działania. Monografia dostarcza praktycznej wiedzy dotyczącej funkcjonowania, form i metod walki poszczególnych terrorystycznych struktur organizacyjnych działających na Kaukazie Północnym w kontekście głównych działań partyzanckich i dywersyjnych oraz ataków z wzięciem zakładników, jak i samobójczych zamachów bombowych. Istotną częścią monografii jest analiza przeciwdziałania terroryzmowi północnokaukaskiemu w Rosji z wyeksponowaniem ram prawno-instytucjonalnych, metod siłowych i niesiłowych.

Znaczna część materiału poddanego analizie w dysertacji stanowią artykuły naukowe autorów rosyjskich. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć pozycję autorstwa Aleksandra Siewiera „FSB”. Pozycja przedstawia kompletną analizę fenomenu FSB FR jako służby

⁹ J. Kardaś, *Federacja Rosyjska wobec północnokaukaskiego terroryzmu*, FNCE Wydawnictwo, Poznań 2019.

¹⁰ T. W. Grabowski, *Terroryzm Północnokaukaski. Źródła, przejawy i przeciwdziałanie zjawisku*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatium w Krakowie, Kraków 2017.

dysponującej szerokimi kompetencjami w zakresie zwalczania terroryzmu, jak i służby zajmującej szczególną pozycję w rosyjskim systemie politycznym i społecznym. Z pozycji zwartych na uwagę zasługuje również „Encyklopedia sekretnych służb Rosji” autorstwa jednego z głównych badaczy historii rosyjskich służb specjalnych Aleksandra Kołpakidiego (Wydawnictwo Astrel).¹¹ Pozycja przedstawia hasłową wiedzę dotyczącą rosyjskich służb specjalnych funkcjonujących na przestrzeni wieków zaczynając od opriczniny Iwana IV Groźnego a kończąc na Federalnej Służbie Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej.

Dysertacja opiera się również na analizie dorobku autorów rosyjskojęzycznych, których opracowania monograficzne tworzą fundament dostępnej w analizowanej materii wiedzy. Do grona autorów rosyjskich zajmujących się badaniem historii rosyjskich służb specjalnych zaliczają się m.in. O. M. Chlobustow, S. I. Iwanowna, czy podręcznik kryminologii Łuniejewa. Z zakresu historii rewolucyjnego terroryzmu w Rosji szczególną wartość przedstawiają pozycje N.S. Tagancowa, Bielawskiego, Rubinowskiego, którzy punktem wyjścia analiz uczynili ewolucję zapisów XIX-wiecznych kodeksów karnych w zakresie zwalczania terroryzmu. Prace M. N. Tichomirowa., P.P. Epifanowa dostarczyły informacji niezbędnych do analizy Soborowego Ułożenia z 1649 roku. XIX-wieczny terroryzm to również przedmiot analiz O.W. Budnickiego, który koncentruje się na zagrożeniu terrorystycznym w Rosji w II połowie XIX wieku i początkach XX. Tematyka terroryzmu w Rosji wymaga również odniesienia do kategorii przestępczości państwowej, której intensyfikacja przypada na wiek XIX. Podstawową w tym zakresie wiedzę prezentuje W. J. Boguczarski analizując kompleksowo przestępczość antypaństwową w Rosji w XIX wieku. P. A. Koszel w swojej książce „История наказаний в России. История российского терроризма” poddaje analizie zakres sankcji karnych za popełnienie przestępstwa terrorystycznego w perspektywie historycznej.

Literatura dotycząca historii terroryzmu uzupełniają pozycje koncentrujące się na fenomenie terroryzmu islamskiego, jako najbardziej aktualnego z zagrożeń w Federacji Rosyjskiej. Na szczególną uwagę w dysertacji zwrócono na pozycję A. W. Małaszenko, który charakteryzuje zakres umotywowania terroryzmu w Rosji w odniesieniu do czynników związanych z rozwojem islamu w Rosji. W podobnym duchu wypowiada się A. A. Ignarienko, który łączy islam z podejściem politycznym. Kwestie islamu jako czynnika warunkującego podjęcie działalności terrorystycznej na Kaukazie Północnym jest również analiza fenomenu wahhabizmu na Kaukazie Północnym A. A. Jarłykapowa.

¹¹ A. Kołpakidi, *Энциклопедия секретных служб России*, Astrel, Moskwa 2004.

Rosyjskojęzyczna literatura przedmiotu traktująca o poszczególnych elementach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego Rosji składa się głównie z artykułów naukowych. Do najważniejszych zalicza się prace S. N. Abelcewa, który koncentruje się na fenomenie terroryzmu w kontekście innych form politycznej przemocy. A. W. Anienkow poddaje analizie zmiany i reformy rosyjskiego ustawodawstwa antyterrorystycznego z uwzględnieniem stopnia nasilenia zagrożenia terrorystycznego. W pracach takich autorów jak K. F. Aniszczenko, A. C. Asildarowa czy M. S. Azjatana centrum refleksji stanowi system prawny w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi i ekstremizmowi w Rosji w ujęciu całościowym z uwzględnieniem kompetencji poszczególnych podmiotów zaangażowanych w walkę z terroryzmem.

Niniejsza dysertacja w celu jak najbardziej kompleksowej analizy problemu badawczego i weryfikacji sformułowanych hipotez i pytań badawczych została podzielona na 6 części. Każda z nich składa się z określonych rozdziałów. Podział na części wprowadzono ze względu na rozległy obszar badawczy zagadnienia zagrożenia terrorystycznego i rozwiązań systemowych w ramach rosyjskiej strategii antyterrorystycznej.

Część I dysertacji została poświęcona historycznym uwarunkowaniom terroryzmu w Rosji. Zastosowaną cezurą czasową jest II połowa XIX wieku, kiedy to w Rosji terroryzm narodnicki oraz terroryzm anarchistyczny były jednym z głównych zagrożeń wewnętrznych dla bezpieczeństwa państwowego. Terroryzm stał się kluczową metodą walki sympatyków narodnictwa z reżimem carskim. Modus operandi ówczesnych organizacji i grup terrorystycznych opierał się na próbach fizycznego wyeliminowania urzędników reżimu carskiego, jak również w formule umiarkowanej zakładał dywersję informacyjno-ideologiczną. Rozważania stanowiące treść rozdziału I koncentrują się na ewolucji terroryzmu rewolucyjnego II poł. XIX wieku i wieku XX, która jest umiejscowiona w kontekście konsolidacji funkcji, zadań i kompetencji organów bezpieczeństwa państwowego oraz zmian w zapisach prawno-karnych w zakresie walki z terroryzmem poczynając od terroryzmu rewolucyjnego, przez narodnicki bunt przeciwko władzy politycznej uznawanej za czynnik opresyjny, po regulacje prawne systemu zwalczania terroryzmu w XX wieku, w okresie istnienia imperium sowieckiego.

Ukazanie kontekstu historycznego i ewolucji systemu antyterrorystycznego oraz podejścia do praktyki i strategii zwalczania terroryzmu w Rosji – zarówno carskiej, jak i radzieckiej, skłania ku szerszej analizie uwarunkowań sensu largo zagrożenia terrorystycznego w Rosji, którego wzrost nastąpił po rozpadzie ZSRR w 1991. Rozpad ZSRR jest analizowany jako erozja jednolitej tożsamości na rzecz dezintegracji i dążenia do niepodległości licznych

etnosów. Pojawienie się niepodległej Republiki Czeczenii i Dagestanu zrekonstruowało oblicze islamu w Rosji. Konflikty rosyjsko-czeczeńskie, w szczególności II Wojna w Czeczenii, jest modelowym przykładem wojny o charakterze religijnym.

W części II analizie poddano przede wszystkim -specyfikę definiowania przestępczości ekstremistycznej w rosyjskim ustawodawstwie. Analiza definicji prawno-karnych uwzględnia zarówno aspekty definicyjne przestępstwa ekstremistycznego, jak również zakres kryminalizacji tego typu zagrożeń wraz z sankcjami karnymi. W części II główną myślą przewodnią jest prezentacja kryminologicznej analizy przestępczości ekstremistycznej w Rosji w świetle zapisów prawno-karnych i dokumentów strategicznych, które znajdują odzwierciedlenie również w rosyjskim ustawodawstwie antyekstremistycznym. Struktura i charakter ustawodawstwa regulującego zasady walki z ekstremizmem jest charakterystyczna dla rosyjskiej kultury strategicznej i pojmowania bezpieczeństwa państwowego jako stabilizacji ośrodka władzy politycznej, który posiada moc twórczą w zakresie legislacji antyterrorystycznej czy antyekstremistycznej. Istota jak również pojęcie przestępstw ekstremistycznych obejmuje zarówno kwalifikację prawną jak i determinuje aktywność operacyjno-śledczą służb bezpieczeństwa zaangażowanych w proces zwalczania ekstremizmu. Rosyjska strategia walki i prewencji antyekstremistycznej jest pochodną zapisów głównych dokumentów strategicznych, które w Federacji Rosyjskiej określają wytyczne ekosystemu bezpieczeństwa państwowego. W opinii badaczy zjawiska przestępczości ekstremistycznej i terrorystycznej funkcjonuje powszechne przekonanie, iż ekstremizm (łac. Ekstremum – skrajność) może stanowić wstęp do zaangażowania się jednostki lub grupy w realizację działalności terrorystycznej.

Część III dysertacji traktuje o specyfice przestępczości terrorystycznej w Federacji Rosyjskiej w kontekście określonego zestawu rozwiązań i definicji określających zakres i charakter penalizacji w świetle zapisów prawno-karnych. Analizie została poddana przede wszystkim definicja kryminologiczna przestępczości terrorystycznej z uwzględnieniem penalizacji i aspektów charakteryzujących tego typu zagrożenie w Federacji Rosyjskiej. Kontekstem rozważań, a zarazem materiałem badawczym, są poszczególne ustawy przedmiotowe konstruujące rosyjski system antyterrorystyczny, do których należy ustawa federalna „O walce z terroryzmem” (1998), ustawa federalna „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” (2006). W rozdziałach części IV został zaprezentowany ewolucyjny charakter rosyjskiego ustawodawstwa antyterrorystycznego łącznie z nowelizacją ustawodawstwa w zakresie walki z terroryzmem z 2016 roku, co pozwoliło na wykrystalizowanie podstawowych kierunków zmian w kontekście ewolucji ustawodawstwa antyterrorystycznego

zarówno w zakresie penalizacji, jak i zmian definicyjnych w zakresie zagrożenia terrorystycznego. Istotna część analizy została poświęcona fenomenowi przestępczości terrorystycznej w świetle zapisów rosyjskiego ustawodawstwa karnego.

Część IV pracy jest dopełnieniem analizy systemowej fenomenu przestępczości ekstremistycznej, jak i terrorystycznej jest ukontekstowanie tych dwóch zjawisk w ramach rozwiązań prawno-organizacyjnych stanowiących rdzeń rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. Matrycą odniesienia analizy przeprowadzonej w części V jest pojęcie bezpieczeństwa antyterrorystycznego w ujęciu rosyjskim. Rosyjski system antyterrorystyczny jest zbudowany na fundamencie ewolucji regulacji prawnych oraz form organizacyjnych składających się na państwowy mechanizm przeciwdziałania, jak i kinetycznego zwalczania terroryzmu. Rosyjski system antyterrorystyczny to nie tylko szereg rozwiązań prawnych znajdujących swoje odzwierciedlenie w ustawach przedmiotowych to również szereg podmiotów oraz instytucji odpowiedzialnych za zwalczanie terroryzmu w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego, do których zalicza się Narodowy Komitet Antyterrorystyczny FR (NAK FR), Prezydent Federacji Rosyjskiej, Rząd Federacji Rosyjskiej oraz Rada Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej, Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej z uwzględnieniem roli i kompetencji tych podmiotów w zakresie zwalczania terroryzmu. W części V jako podmioty wykonawcze zaangażowane bezpośrednio w walkę z terroryzmem rosyjskie służby bezpieczeństwa, takie jak GRU, Służba Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej (SWR FR), Federalna Służba Migracyjna, jak również Federalna Służba Ochrony Federacji Rosyjskiej.

W części V analizie poddano - przede wszystkim specyfikę uwarunkowań islamskiego fundamentalizmu religijnego na Kaukazie Północnym, który uchodzi za region stanowiący zarzewie działalności terrorystycznej w Rosji. Ze względu na swoją specyfikę religijną region ów stanowi źródło terroryzmu etnoreligijnego w Federacji Rosyjskiej. Region Kaukazu Północnego stanowi przestrzeń działania głównych organizacji terrorystycznych oraz kontaktów islamu lokalnego z islamem tradycyjnym, który naturalnie rozwijał się w państwach bliskowschodnich. Działalność Emiratu Kaukaskiego ukazuje złożony charakter uwarunkowań działalności organizacyjnej zradykalizowanych wyznawców islamu

w kontekście konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego. Fenomen terroryzmu kaukaskiego został przedstawiony jako terroryzm determinowany przez osobne źródła, partykularne cele i cechy określające metody działania jak i przeprowadzania ataków terrorystycznych. Niemniej jednak modus operandi jak i formy organizacyjne są inspirowane ruchem globalnego dżihadu.

Część VI pracy została w całości przeznaczona analizie roli, znaczenia, kompetencji Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej i jej pozycji w rosyjskim systemie antyterrorystycznym. Działalność FSB została przedstawiona w kontekście ewolucji sowieckiego środowiska służb bezpieczeństwa od Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (KGB) do utworzenia Federalnej Służby Kontrwywiadu, która bezpośrednio poprzedzała utworzenie w 1995 roku Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. W części VI analizie poddano zadania, funkcje i kompetencje FSB FR jako głównej służby kreującej i realizującej wytyczne rosyjskiej strategii antyterrorystycznej. FSB FR to nie tylko służba o wysokiej pozycji w rosyjskim systemie antyterrorystycznym, ale przede wszystkim służba odgrywająca dominującą rolę w rosyjskim systemie bezpieczeństwa państwowego. Główny materiał badawczy dla analizy fenomenu FSB FR stanowiły dokumenty określające status służby, jak i jej kompetencje, do których należy: Dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej z 23 czerwca 1995 roku nr 633, ustawa nr 40-FZ z 3 kwietnia 1995 roku „O Federalnej Służbie Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej”. W zakresie działalności operacyjno-śledczej realizowanej FSB dokumentem o kluczowym znaczeniu jest ustawa federalna nr 144-FZ „O działalności operacyjno-śledczej” z 12 sierpnia 1995. Ważnym wektorem działalności FSB FR w zakresie walki z terroryzmem są działania i kompetencje służbowe w ramach Służby Ochrony Porządku Konstytucyjnego i Walki z Terroryzmem FSB FR (SZKSBT FSB FR). Znaczenie FSB FR zostało poddane analizie również z uwzględnieniem dominującej roli struktury w organizacji i koordynacji działań w ramach Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego (NAK FR) w świetle zapisów dekretu prezydenckiego nr 116 z 15 lutego 2006 roku „O środkach przeciwdziałania terroryzmowi”. Działania antyterrorystyczne FSB FR są realizowane również w wymiarze kinetycznym. W ramach FSB FR funkcjonują jednostki antyterrorystycznego specjalnego przeznaczenia „Alfa” i „Wympieł”, które stanowią integralne elementy Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB Federacji Rosyjskiej realizującego zadania z zakresu fizycznego zwalczania działalności terrorystycznej. Aktem prawnym finalizującym rozważania części VI jest nowe ustawodawstwo antyterrorystyczne uchwalone w 2016, na bazie którego znacząco skonsolidowano zadania, funkcje a tym samym pozycję FSB FR w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego i jednocześnie stanowi prognostyk rozwoju fenomenu FSB FR

z uwzględnieniem ewolucji zarówno terroryzmu międzynarodowego, jak i wewnętrznego północno-kaukaskiego zagrożenia odrodzeniem fundamentalizmu islamskiego.

CZĘŚĆ I Ewolucja zagrożenia terrorystycznego w kontekście rozwiązań prawno-organizacyjnych w zakresie walki z terroryzmem w Rosji w II połowie XIX i w wieku XX

„Śmierć za śmierć, kara za karę, terror za terror”

- proklamacja organizacji terrorystycznej Ziemia i Wola

Rosyjskie służby specjalne zajmujące się prowadzeniem działalności wywiadowczej i kontrwywiadowczej od zawsze stanowiły główny fundament funkcjonowania rosyjskiej państwowości, której fundamentem stabilnego ciągłego istnienia był sprawny i lojalny wobec ośrodka władzy aparat bezpieczeństwa państwowego. Kształtowaniu się i krystalizowaniu struktury państwa towarzyszył zintensyfikowany rozwój struktur i kompetencji służb odpowiedzialnych za stabilizację władzy, ochronę przed potencjalnymi działaniami sabotażowymi wymierzonymi przeciwko ośrodkowi władzy, jak i wymierzonych przeciwko głównej linii ideologicznej prezentowanej przez ośrodek władzy. Historia państwa rosyjskiego to historia rozwoju rosyjskich służb specjalnych stanowiących realny fundament nie tylko rosyjskiej państwowości, jak również główny fundament rosyjskiego myślenia politycznego opartego na bazowej idei silnego państwa oraz filozofii bezpieczeństwa państwa rozumianej jako ochrona przed wszelką możliwą destabilizacją.

Nie sposób jest więc oddzielić kształtowania się struktur rosyjskich organów bezpieczeństwa od struktur rosyjskiej państwowości. Idea silnego państwa, obecna w historii rosyjskim myśleniu politycznym w wymiarze praktycznym, zyskiwała wymiar promowania i uniwersalizacji idei *зосбєзоначоств* – bezpieczeństwa państwa – przed zagrożeniami o charakterze wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Idea bezpiecznego państwa o imperialnej linii ideologicznej przekładającej się na asertywną politykę zagraniczną i wewnętrzną wymagała istnienia i sprawnego funkcjonowania aparatu organów bezpieczeństwa państwowego. Historia rosyjskich służb to również historia ewolucji pojęcia oraz znaczenia szeroko pojętej działalności terrorystyczno-sabotażowej sensu largo. Różnie pojmowany i definiowany terroryzm jest więc nieodłącznym elementem legitymującym istnienie i sukcesywne zwiększanie kompetencji rosyjskich organów bezpieczeństwa niezależnie od okresu historycznego czy panującego klimatu politycznego. Bez zrozumienia roli służb i szeroko pojmowanej, dobrze ukorzenionej w rosyjskiej świadomości politycznej idei bezpieczeństwa państwowego, nie sposób jest właściwie interpretować dziejów państwa rosyjskiego, aktualnej polityki wewnętrznej, jak i zagranicznej.

Działalność rosyjskich organów bezpieczeństwa jest również wypadkową zagrożeń wewnętrznych, jak i zewnętrznych – w tym terroryzmu w wymiarze globalnym. W Rosji pojęcie terroryzmu, podobnie jak zakres i znaczenie służb specjalnych, współistniało i legitymizowało istnienie silnego i kompetentnego aparatu bezpieczeństwa. W zależności od zmieniającej się, ewoluującej na przestrzeni wieków definicji zagrożenia terrorystycznego, struktury bezpieczeństwa realizowały odmienny zakres zadań. Niemniej jednak, niezależnie od okresu historycznego, organy bezpieczeństwa stanowiły bastion zabezpieczający określony reżim polityczny przed potencjalną destabilizacją, która równoznaczna była z erozją autorytetu państwa, suwerena czy jednoosobowej władzy państwowej a więc również erozją statusu i przywilejów typowych dla struktur bezpieczeństwa.

Służby wywiadowcze, jak i kontrwywiadowcze współistniały wraz z rozwojem istnienia państw. Służby specjalne zajmowały wysokie pozycje w starożytnej Grecji, Rzymu, Egipcie czy Mezopotamii. Przykład wykorzystywania służb bezpieczeństwa do realizacji wytycznych polityki wewnętrznej, jak i zewnętrznej, w skali rosyjskiej, nie jest więc zjawiskiem odosobnionym. Analogicznie do innych państw świata również w dawnej Rosji każdy z panujących kniaziów dbał o to, aby dysponować sprawnym aparatem służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych. Tworzenie załączkowych struktur aparatu bezpieczeństwa, którego jednym z zadań było uzyskiwanie informacji wyprzedzających ataki oraz prowadzenie działań rozpoznawczych wymierzonych w przeciwnika, stanowiły fundament skutecznych działań na arenie międzynarodowej pierwszych kniaziów Rusi. Działalność prototypicznych struktur składających się na rosyjską tradycję antyterrorystyczną współistnieje z ewoluującą zawartością definicji terroryzmu, jak i prawnych oraz organizacyjnych sposobów walki ze zjawiskiem, które towarzyszyło rozwojowi rosyjskiej państwowości. Ewoluowały również wytyczne polityki wewnętrznej i zewnętrznej, co jednocześnie determinowało paradygmat konsolidowania i rozszerzania kompetencji rosyjskiego aparatu bezpieczeństwa państwowego. Esencją definicji terroryzmu, niezmienną istotą definiowania zagrożenia terrorystycznego w Rosji, jest rozumienie terroryzmu jako zagrożenia stabilizacji ośrodka władzy politycznej. Terroryzm odczytywano w kategoriach wszelkiego działania dywersyjnego skierowanego przeciwko aparatowi władzy państwowej personifikowanego w osobie *gosudara* transmitującego jedyną właściwą ideologię państwową, określającą kierunek rozwoju państwa.

Jakiegokolwiek państwo tylko wtedy może określać się mianem państwa, jeżeli posiada zdolność zagwarantowania bezpieczeństwa jego struktur, jak również obywateli z wykorzystaniem wszelkich możliwych metod i środków. Analiza historii rozwoju

zagrożenia terrorystycznego w Rosji, jak również struktur odpowiedzialnych za zwalczanie zjawiska oraz metod i nadanych legislacyjnie kompetencji zwalczania zagrożenia terrorystycznego, ukazuje specyficznie rosyjską technologię władzy, której praktyczną realizacją jest wykorzystanie potencjału służb w walce nie tylko z zagrożeniem zewnętrznym, lecz również wewnętrznym, skierowanym nierzadko przeciwko ośrodkowi władzy o charakterze dywersyjnym, opozycyjnym zorientowanym na zmiany istniejącego porządku polityczno-społecznego. W historii rosyjskich służb specjalnych car Iwan IV Groźny jawi się jako założyciel prototypicznej rosyjskiej służby specjalnej – *opriczniny*. To właśnie Iwan IV Groźny uchodzi za pierwszego władcę rosyjskiego, który rozpoczął formułowanie struktur bezpieczeństwa państwowego. Bezpośrednio wpłynął na kształtowanie się etosu służb, jako środowiska lojalnego i bliskiego ośrodkowi władzy. W czasach panowania pierwszego cara za terrorizm uważano wszelkie przejawy opozycji wobec władzy carskiej, co jednocześnie określa wektor rozwoju prawnych definicji działań terrorystycznych w kolejnych wiekach.

Przez lata ewoluował rosyjski system organów bezpieczeństwa państwowego. Zmieniające się zagrożenia wewnętrzne, jak i zewnętrzne determinowały zakres kompetencji służb, jak i obszary koncentracji ich działania. Istotną rolę odgrywały również zmieniająca się władza, która optowała na rzecz różnych wariantów dynamiki rozwoju służb specjalnych. Niezależnie od okresu historycznego organy bezpieczeństwa państwowego stały na straży stabilizacji i zabezpieczenia ośrodka władzy politycznej przed destabilizacją, dywersją, czy zagrożeniem terrorystycznym, które obecnie stanowi jeden z wariantów determinujących pozycję, rozwój struktur i kompetencje służb oraz innych organów wchodzących w skład rosyjskiego systemu antyterrorystycznego, jak i rosyjskich strategii walki z zagrożeniem terrorystycznym.

Zmiany polityczne od zawsze determinowały pozycję służb bezpieczeństwa państwowego. Przełomowym rokiem w historii rozwoju rosyjskich struktur bezpieczeństwa państwowego jest rok 1991, kiedy to z mapy geopolitycznej świata znika ZSRR. W skali geopolitycznej był to rozpad wielkiego imperium na liczne republiki wybijające się na niezależność od centrum. Decentralizacja, wzrost napięć etnicznych i aspiracji nacjonalistycznych zdeterminował konieczność reform państwowego aparatu bezpieczeństwa w celu zabezpieczenia integralności terytorialnej wielomilionowego państwa. Rozpad imperium ujawniło konieczność przededefiniowania kompetencji i znaczenia służb w nowej, kształtującej się rzeczywistości postsowieckiej. System organów bezpieczeństwa państwowego, który w czasach istnienia ZSRR stanowił narzędzie zarządzania państwem oraz służył realizacji założeń polityki tak wewnętrznej, jak i zewnętrznej po rozpadzie ZSRR

wymagał znaczących zmian. Tradycję służb, jako istotnego fundamentu władzy politycznej i jednego z najważniejszego środowiska zdolnego zagwarantować bezpieczeństwo struktur państwa kontynuuje utworzona w 1995 roku Federalna Służba Bezpieczeństwa (FSB), która pomimo wielu przekształceń środowiska służb po 1991, uznaje się za bezpośredniego następcę Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (KGB) i jednocześnie wpisuje się w 500-letnią tradycję idei *gosbezpieczeństwa* jako fundamentu i symbiotycznego faktora siły politycznej w Rosji na przestrzeni wieków istnienia rosyjskiej państwowości.

W zakresie zwalczania działalności dywersyjnej i kontrrewolucyjnej służby specjalne stanowiły nieodłączny element komunistycznego systemu politycznego. Sowieckie resorty siłowe stanowią bezpośrednią kontynuację służb specjalnych, jako integralnego fundamentu stabilizacji władzy, którą zapoczątkował car Iwan IV Groźny. Tradycję służb specjalnych, jako fundamentalnego elementu rosyjskiego systemu politycznego kontynuowały władze komunistyczne powołując „WCzKa” – służbę odpowiedzialną za realizację funkcji głównej służby bezpieczeństwa sowieckiego państwa i narzędzia walki z zagrożeniem kontrrewolucyjnym, terroryzmem „oddolnym”. Rosyjski system organów bezpieczeństwa państwowego ewoluował, jednakże nie zmieniała się etyka, jak i etos służb bezpieczeństwa. Lojalność wobec państwa i podporządkowanie władzy państwowej od wieków wyznaczają sposób działania rosyjskich służb specjalnych.

Jako organ bezpieczeństwa państwowego Federalna Służba Federacji Rosyjskiej jawi się następcą Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego ZSRR. Niemniej jednak proces formowania się FSB był rozłożony w czasie i złożony. Ewolucja schematu organizacyjnego rosyjskich służb specjalnych po 1991 roku stanowi dokładny przykład reakcji nowego, kształtującego się systemu na nowe wyzwania rzeczywistości postimperialnej przejawiające się w rozwoju zagrożeń ze strony aktorów niepaństwowych, do których należy zaliczyć terroryzm. Struktury służb bezpieczeństwa, jak również ich kompetencje zadania oraz strefy działania i wzmożonej aktywności, od zawsze wyznaczał wektor władzy i główna orientacja ideologiczno-polityczna, jak również charakter i zakres zagrożeń – w tym aktywności wywrotowej, terrorystycznej wymierzonej przeciwko obowiązującej władzy, jak i określone porządkowi społeczno-politycznemu. Pomimo, iż historia rosyjskich służb specjalnych sięga kilku stuleci szczególnie istotne w badaniach nad rolą i zakresem kompetencji oraz formowania i konsolidacji struktur współczesnej Federalnej Służby Bezpieczeństwa jest okres od powołania pierwszego komunistycznego organu władzy państwowej, na którym spoczywała odpowiedzialność walki z kontrrewolucją i sabotażem – Wszechrosyjskiej Nadzwyczajnej

Komisji do walki z Kontrrewolucją i Sabotażem przy Radzie Komisarzy Narodowych - WCzKa. Powołanie WCzKa pierwszego organu bezpieczeństwa państwowego rozpoczyna nowożytną historię sowiecko-rosyjskich służb specjalnych. Ze względu na fakt, iż służby, pomimo ewolucji, nigdy nie wyrzekły się etosu i wartości ustanowionych w okresie funkcjonowania sowieckiego aparatu bezpieczeństwa współczesne środowisko siłowe należy uznać za kontynuatorów etosu organów bezpieczeństwa państwowego z wieków wcześniejszych. Z historią i trajektorią rozwoju rosyjskiego systemu organów bezpieczeństwa państwowego, w tym struktur odpowiedzialnych za identyfikowanie i zwalczanie zagrożenia terrorystycznego na przestrzeni wieków rozwoju rosyjskiej państwowości, jest związane zjawisko przestępczości terrorystycznej w różnych jej wymiarach oraz sposobach legislacyjnego definiowania nie tylko samego zjawiska, lecz również sankcji karnych obowiązujących za popełnienie takiego rodzaju przestępstwa.

Terroryzm, przejawiający się jako działalność wywrotowo-sabotażowa, współistniał z rozwojem instytucji państwa, jak i społeczeństwa. Jako taki terroryzm jest faktorem determinującym rozwój aparatu bezpieczeństwa państwowego, a więc stanowi rdzeń analizy rozwoju struktur i kompetencji rosyjskich służb specjalnych funkcjonujących na różnych etapach rozwoju państwowości rosyjskiej. Korzenie współczesnego terroryzmu politycznego rozumianego jako usystematyzowana przemoc stosowana przez rewolucjonistów przeciwko przedstawicielom aparatu władzy i społeczeństwu datuje się na czasy post-napoleońskiej restauracji w Europie. Podczas gdy w zachodniej Europie i Stanach Zjednoczonych Ameryki to nieliczne jednostki uciekały się w swojej działalności do metod terrorystycznych, w imperialnej Rosji terroryzm cieszył się powszechną akceptacją jako środek walki przeciwko carskiej linii politycznej oraz uciskowi społeczeństwa. Przyjęło się, że terroryzm jest zjawiskiem, którego ujednoliconą definicja nie istnieje lub istnieć nie może. Według Boaza człowiek może być uznawany za terrorystę przez jednych, a dla drugich bojownik o wolność.¹² W schyłkowych latach istnienia Imperium Rosyjskiego działalność terrorystyczna, jak i sama postać terrorysty-rewolucjonisty cieszyły się szeroką popularnością. Były tolerowane i wspierane przez ogół społeczeństwa, jako narzędzie walki przeciwko autorytarnej, represywnej tradycji władzy i wynikających z niej konsekwencji w polityce wewnętrznej i zewnętrznej ówczesnego państwa rosyjskiego.

Zjawisko terroryzmu, działalności terrorystycznej przybierającej nieraz charakter rewolucyjnego oporu, kontrrewolucji lub sabotażu, stanowiący wyraz opozycji wobec

¹² B. Ganor, *Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist another Man's Freedom Fighter?*, „Police Practice and Research. An international journal”, Volume 3, Issue 4, 2004.

ośrodka władzy ma w Rosji długą historię. Nowoczesny terroryzm narodził się w imperialnej Rosji w latach 70. XIX wieku, na który przypada funkcjonowanie pierwszej terrorystycznej organizacji Ziemia i Wola, która otwarcie propagowała terror i przemoc polityczną jako siły sprawcze prowadzące do zmiany istniejących w ówczesnej Rosji stosunków społeczno-politycznych. Terror, który rozwijał się w II połowie XIX i na początku XX wieku zalicza się do terroryzmu politycznego o różnym nasileniu i zakresie działania grup i organizacji realizujących taktykę terroru indywidualnego, skierowanego głównie przeciwko przedstawicielom władz państwowych.

Historia Rosji jest bogata w liczne przejawy politycznego przymusu, samowoli władzy, jak również represji politycznych wymierzonych przeciwko obywatelom, ich podstawowym prawom oraz wolnościom. Jest również państwo o bogatej działalności terrorystycznej o charakterze oddolnym wynikającej z uwarunkowania rosyjskiej rzeczywistości społeczno-politycznej na różnych etapach jej istnienia. W historii społeczno-politycznej Rosji terroryzm zajmuje szczególne miejsce.

Charakterystycznym i jednocześnie sztandarowym przejawem terroryzmu w Rosji jest terroryzm indywidualny rewolucyjny. Niejednokrotnie działalność terrorystyczna przyjmowała charakter totalnej walki z reżimem politycznym uzasadniana względami ideologiczno-filozoficznymi, co jest szczególnie widoczne w pracach filozofów narodnictwa rosyjskiego. Ewolucja terroryzmu jako zjawiska immanentnego w procesie stosowania przez władzy przymusu i przemocy, jest historią ewolucji samego społeczeństwa zarówno w Rosji, jak i na świecie. Terroryzm nie jest zjawiskiem nowym i typowym dla rzeczywistości rosyjskiej. Działalność terrorystyczna była powszechna już w starożytności. Na przestrzeni stuleci rozwoju rosyjskiej państwowości i struktur mających za zadanie zapewnienie bezpieczeństwa aparatu państwowego i stabilizacji władzy politycznej był związany z dualną relacją na linii władza-społeczeństwo. Tym samym terroryzm rosyjski miał charakter polityczno-ideologiczny i był mocno zakorzeniony w specyfice rosyjskiej rzeczywistości społeczno-politycznej. Działania terrorystów – rewolucjonistów, terrorystów-fundamentalizmów religijnych wywoływała reakcję w postaci działań służb bezpieczeństwa państwowego skierowane na identyfikację i likwidację ognisk zorientowanych opozycyjnie wobec ośrodka władzy i głównej ideologii politycznej. Analiza i zrozumienie dynamiki rosyjskiego terroryzmu pozwoli na odkrycie prawidłowości i naczelných zasad formowania rosyjskiego systemu walki z terroryzmem, w którym służby specjalne również współcześnie odgrywają główną i wiodącą rolę, a właściwie stanowią fundament systemu antyterrorystycznego.

Terroryzm to zjawisko trudne do zdefiniowania. Ze względu na wielowarstwowość działań terrorystycznych, uwarunkowań nadających charakterystyczne cechy danemu rodzajowi terroryzmu, jak i samych legislacyjno-prawnych sposobów walki z nim, jak i wszelkie ujęcia polityki antyterrorystycznej namnażają problemów w stworzeniu jednej, uniwersalnej i powszechnie przyjmowanej definicji terroryzmu. W rosyjskim casusie rozwoju i ewolucji działalności terrorystycznej począwszy od XIX wieku do współczesności, jak i systemu walki z terroryzmem istotny i jednocześnie najbardziej adekwatny jest wariant działalności terrorystycznej jako fenomenu życia społeczno-politycznego. W ewolucji terroryzmu w Rosji można wyróżnić kilka czasowych cezur określających charakter i specyfikę działalności rosyjskich terrorystów.

Pierwszym ograniczeniem czasowym jest okres końca XIX wieku i lat 60-70. i początku XX wieku, kiedy to w Imperium Rosyjskim dochodzi do serii ataków bombowych na przedstawicieli władzy politycznej. Dziewiętnastowieczny terroryzm rosyjski inicjuje pojęcie walki z establishmentem politycznym na całym świecie. Tym samym rewolucyjni terroryści XIX wieku w Rosji upowszechniali metody działań terrorystycznych, które wkrótce zaczęły być akceptowane i wykorzystywane przez ugrupowania o profilu terrorystycznym funkcjonujące w innych częściach świata i odmiennych uwarunkowaniach.

Drugą cenzurą w historii rosyjskiego terroryzmu jest okres Rewolucji Październikowej i okres czerwonego terroru, w którym działania kontrrewolucyjne interpretowane były przez aparat władzy sowieckiej jako terrorystyczne i zagrażające ówczesnemu porządkowi politycznemu. Terroryzm w okresie wojny domowej 1917 – 1923 ma charakter dualny. Terroryzm, perspektywy władzy sowieckiej, określany jest jako wszelka działalność kontrrewolucyjna o charakterze oddolnym. Koncentracja na fenomenie terroryzmu oddolnego jest zasadna, gdyż umożliwia zdefiniowanie cech charakterystycznych dla rosyjskich strategii walki aparatu państwowego z tym zagrożeniem.

W tej perspektywie szczególnie istotna jest trajektoria rozwoju rosyjskiego aparatu bezpieczeństwa. W okresie czerwonego terroru i wielkich czystek okresu stalinowskiego to organy bezpieczeństwa były wykorzystywane go stosowania terroryzmu jako polityki zarządzania państwem. Jest to przykład stosowania terroryzmu odgórnego przez struktury i organy władzy państwowej wobec osób cywilnych, obywateli imperium. Innym rodzajem terroru, który jest charakterystyczny dla początków formowania się władzy sowieckiej jest biały terror rozumiany jako zorganizowane stosowanie przemocy przez siły antybolszewickie, o orientacji procarskiej podczas I wojny domowej w latach 1917-1923. Okres obejmujący ewolucję terroryzmu, jaka nastąpiła po rozpadzie ZSRR w 1991 roku do czasów

współczesnych i wyraźnym odrodzeniu terroryzmu wywodzącego się z fundamentalizmu religijnego we współczesnej Federacji Rosyjskiej, stanowi kanwę analizy rozwoju struktur i kompetencji głównych służb odpowiedzialnych za zwalczanie zjawiska, jak również rozwiązań prawno-organizacyjnych, które stanowią fundament współczesnego rosyjskiego systemu antyterrorystycznego.

Rozdział I Od terroryzmu rewolucyjnego do przestępczości antypaństwowej – rys ewolucyjny zagrożeń terrorystycznych w Rosji w II połowie XIX wieku i w początkach XX wieku

W XIX-wiecznym Imperium Rosyjskim oddolne organizacje walczące z opresyjnym reżimem politycznym spopularyzowały terroryzm jako główną i radykalną metodę walki. Wówczas powstawały i aktywnie działały pierwsze organizacje, które zasługują na miano organizacji terrorystycznych. Struktury te były zaawansowane pod względem organizacyjnym, hierarchii, jak również precyzyjnego podziału zadań oraz ideologicznej podbudowy podejmowanych działań. Ideologiczna podbudowa i bliskie związki rosyjskiej działalności terrorystycznej z działalnością filozofów i literatów nadają unikalny wymiar rewolucyjnemu terroryzmowi, który upowszechnił się w XIX-wieku.¹³

Terroryzm, który spopularyzowany został w Imperium Rosyjskim, zainicjował wykorzystywanie walki dywersyjno-sabotażowej jako sprzeciwu wobec określonego typu władzy politycznej, jak i polityki zarządzania państwem. XIX-wieczny terroryzm określa się mianem rewolucyjnego i indywidualnego o charakterze działań oddolnych. Działalność rewolucyjna, jako wynalazek rosyjski, jest z gruntu uwarunkowana specyfiką rosyjskiej rzeczywistości społeczno-politycznej, rosyjskim światopoglądem, trajektorią rozwoju rosyjskiej filozofii liberalnej XIX wieku. Terroryzm rozwinął się i spopularyzował jako metoda walki z samo dzierżawnym ustrojem politycznym w okresie schyłkowym Imperium Rosyjskiego. Stanowi on przykład narodzin nowego rodzaju przemocy politycznej. Ataki na przedstawicieli władz, adwersarzy politycznych zdarzały się wcześniej, ale nigdy nie były regularnością. U schyłku XIX-wieku w Rosji należy mówić o kampanii terroryzmu i uzasadnionego wykorzystania takiego typu działalności jako środka, który uświęca cel. Terroryzm w wydaniu rosyjskim przedstawia główne atrybuty nowoczesnego i ponowoczesnego fanatyzmu i staje się jednocześnie sztandarowym przykładem terroryzmu totalnego skierowanego na zmianę istniejącego porządku rzeczy i proponującego wprowadzenie nowych rozwiązań. Tego typu terroryzm jednocześnie służył ludziom i stawał w obronie interesów i praw ludności cywilnej, która represjonowana przez reżim carski w większości popierała działania terrorystów postrzeganych jako „bojowników o wolność”.¹⁴

¹³ A. Geifman, *Death Orders. The Vanguard of Modern Terrorism In Revolutionary Russia*, Wydawnictwo Praeger, Santa Barbara 2010, s. 46-47.

¹⁴ Por. N.M. Nainmark, *Terrorism and the fall of Imperial Russia*, „Terrorism and Political Violence, Volume 2, Issue 2, 1990, s. 291-292.

Rewolucyjny terroryzm XIX-wieku i początku XX wieku fundamentalnie różnił się od zabójstw motywowanych politycznie i występujących w różnych częściach świata. Od 1870 roku w żadnym innym miejscu na świecie ataki terrorystyczne nie zdarzały się z tak wysoką częstotliwością jak w Imperium Rosyjskim. Terroryzm XIX wiecznej Rosji wpisywał się w codzienność i jako taki stanowił istotny element funkcjonowania społeczeństwa, jak również państwa i jego struktur, a także organów bezpieczeństwa państwowego odpowiedzialnych za zapobieganie, identyfikację i eliminację jednostek lub grup prowadzących lub jawnie skłaniających się ku działalności wywrotowej, opozycyjnej wobec tradycji władzy samo dzierżawnej. Innymi słowy Rosja żyła terroryzmem. Terroryzm rewolucyjny był terroryzmem niezwykle aktywnym i jednocześnie śmiertelnym. W atakach terrorystycznych dokonywanych przez siły populistyczne życie straciło ok. 100 osób.

Początek XX wieku był punktem zwrotnym w rozwoju terroryzmu w Rosji. Wówczas narodził się terroryzm, który można określić mianem nowoczesnego. Niemniej jednak fundamentem rozwoju rosyjskiej przemocy politycznej, stosowanej głównie przez jednostki i grupy negujące samodzierżawny reżim carski, jest działalność terrorystyczna grup i organizacji, która rozpoczęła się w 1870 roku czyli w momencie utworzenia pierwszej organizacji terrorystycznej Narodnaja Wola. Wzmoczona aktywność terrorystów stosujących terroryzm jako metodę walki z reżimem politycznym trwała do początków XX-wieku, kiedy to zaczął rozwijać się terroryzm o ideologicznym podłożu czerpiącym z zasobu koncepcji socjalistycznych, które koncentrowały się wokół postulatu obalenia porządku burżuazyjnego kojarzonego z epoką rządów carskich. Powstawanie, działalność oraz rozwój struktur i organizacji uznawanych ze strony władz za terrorystyczne i skrajnie niebezpieczne dla stabilności funkcjonującego reżimu państwowego wywoływało reakcję ze strony państwa. Reakcja przybierała najczęściej postać powoływania nowych służb, opracowywania nowych metod pracy, jak również rozszerzania kompetencji struktur siłowych. W reakcji na polityczny terroryzm o charakterze obywatelskim, „oddolnym” władza imperium pokładała wszelkie nadzieje w skutecznej działalności organów bezpieczeństwa państwowego jako głównego fundamentu stabilizacji ośrodka władzy.¹⁵

Tło rozwoju działalności terrorystycznej w Imperialnej Rosji XIX-wieku stanowią reformy rosyjskiej wsi zaplanowane i realizowane przez cara Aleksandra II. Reforma uwłaszczeniowa z 1861, zgodnie z którą chłopci uzyskali formalną wolność, stanowi

¹⁵ A. Geifman, *Революционный террор в России. 1894-1917*, Wydawnictwo Kron-press, Sankt Petersburg 1997, s. 20.

bezpośredni moment inicjujący stosowanie oddolnie przemocy politycznej jako środka do osiągnięcia celu. Reforma uwłaszczeniowa stanowiła impuls rozwoju działalności liberalno-demokratycznej. Szczególnie istotnym z perspektywy analizy ewolucji zjawiska terroryzmu w XIX-wiecznej Rosji jest ruch znany w literaturze jako ruch narodnicki. To właśnie w założeniach ideowych narodnictwa, które rozwinęło się w połowie XIX-wieku należy szukać moralnego uzasadnienia działalności terrorystycznej jako tej, która może doprowadzić do erozji i ostatecznego upadku samodzierżawia.¹⁶ Reforma rolna, którą zaproponował car Aleksander II, spotkała się z falą protestów na rosyjskiej wsi. Rewolucyjny ferwor oznaczał brak gotowości rosyjskiego społeczeństwa na zmiany. Inteligenci narodniccy upatrywali więc w tym zrywie szansy na osłabienie i w efekcie obalenie caratu, co umożliwić miało zbudowanie nowego, typowo rosyjskiego ustroju społeczno-politycznego.

Narodnictwo (ros. народничество) rozwinęło się w Rosji w latach 1860-1910. Profil ideologiczny ruchu opiera się na postulatach liberalnych i postępującym zbliżeniu tego, co rosyjskie z tym, co zachodnie. Narodnictwo w kontekście analizy fenomenu terroryzmu w Imperium Rosyjskim dostarcza ideologicznego fundamentu konieczności walki o dobrostan i prawa najniższych warstw społecznych. Postulowało ono konieczność zbliżenia kręgów inteligenckich z prostym ludem rosyjskim utożsamianym z czystym, nieskażonym jakimikolwiek wpływami kultury zachodniej pierwiastkiem rosyjskim. W optyce przedstawicieli narodnictwa owo zbliżenie było sposobem na odnalezienie własnych korzeni, miejsca zarówno w państwie, jak i w świecie. Inspirację narodnictwa jako ruchu inteligencji stanowiło odczucie braku związku z ludową, prostą mądrością – określaną przez narodników narodową prawdą. W tym sensie narodnictwo jest nurtem myśli społeczno-politycznej o charakterze praktyczno-realizacyjnym. Poszukiwanie zasad bytu narodowego wiązało się z koniecznością „wejścia w lud” w celu lepszej z nim integracji i poznania jego potrzeb. Narodnictwo było jednym z najważniejszych przejawów do społeczno-kulturowego samookreślenia się rosyjskich warstw wykształconych. Inteligencja narodnicka dążyła do samookreślenia siebie poprzez stosunek wobec ludu rosyjskiego. Powszechnie panujący raznoczynizm określał tożsamość inteligencji, jako grupy społecznej zobowiązanej niejako do pomocy uciemiężonemu przez rządy samodzierżawne ludowi rosyjskiemu. Cechą charakterystyczną światopoglądu narodnickiego jest dualność pojmowania sposobów oswobodzenia ludu rosyjskiego. Działania narodnickie to zarówno aktywność

¹⁶ О. В. Будnickij, *Проблема терроризма в марксистской литературе 1880-1890-х годов*, w: В. С. Итенберг (red.), *„Терроризм в российском освободительном движении: идеология, этика, психология (вторая половина XIX — начало XX в.)”*, Wydawnictwo РОССПЭН, Moskwa 2000, s. 395.

rewolucjonistów zrzeszonych w organizacjach konspiracyjnych, jawnie aprobujących działalność terrorystyczną, jak i działalność tych skłaniających się ku pokojowym, edukacyjnym metodom polegającym na prowadzeniu propagandy na łamach czasopism i książek. Twórczość jej przedstawicieli wynika również z obowiązku spłaty długu wobec ludu, na rzecz którego inteligenci zdobywali wiedzę. Obowiązek odpłaty ludowi wspomagał konieczność uzyskania legitymacji ludu dla podejmowanych przez inteligentów działań mających na celu wyzwolenie go z ucisku. Tym samym narodnicy działając na rzecz ludu, w tym jak się później okaże podejmujący działalność terrorystyczną, dążyli do ominięcia przez Rosję kapitalistycznej drogi rozwoju i przejście do narodowego socjalizmu. Zobowiązanie inteligencji wobec ludu przybierało więc formę uprawnienia do podejmowania działań w celu polepszenia jego sytuacji.¹⁷ Nierzadko stosunek narodników wobec ludu przyjmował wymiar apoteozy ludowości, jak i niszczycielskich pierwiastków ludu, który nie uświadamiał sobie idei własnego wyzwolenia w takim kształcie w jakim widzieli je narodnicy.¹⁸

W ramach narodnictwa można wyróżnić kilka odrębnych nurtów. Jednym z nich jest nurt anarchistyczny, prezentowany przez Michaiła Bakunina, który w ostatecznej formie odrzucił jakąkolwiek formę państwową, jako z gruntu niewłaściwą i opresyjną. Inny nurt, który wykształcił się w narodnictwie w XIX wieku zawiera się w postulacie nieskrępowanej rewolucyjnej dyktatury bazującej na nieograniczonej woli samego ludu i jest charakterystyczny dla twórczości Piotra Tkaczowa. Uwzględniając pokładanie nadziei na obalenie władzy samo dzierżawnej w prostym ludzie rosyjskim szczególnie istotny jest nurt terrorystyczno-spiskowy, który zakładał użycie przemocy politycznej w celu osłabienia i zniszczenia opresyjnego reżimu carskiego. Nurt terrorystyczno-spiskowy narodnictwa reprezentuje wiele organizacji o profilu terrorystycznym, takich jak Narodna Wola, Ziemia i Wola, Czarny Pierdzień, Wola Ludu.¹⁹

Pojęcie narodnictwa ukształtowało się w latach 60. XX wieku. Z perspektyw analizy ewolucji działalności terrorystycznej w Rosji szczególnie istotny jest okres od lat 60. do początku lat 80. XIX wieku.²⁰ Okres ten charakteryzują postulaty inteligencji rosyjskiej zakładające „wędrowkę w lud” a praca inteligencji wśród ludu uchodziła za synonim

¹⁷ W.D. Żukockij, F.F. Pawłowicz, *Народничество русской интеллигенции и культуры*, „Философия и общество”, 2004, №3, s. 160.

¹⁸ K. J. Milowanow, *Просветительская идеология русского народничества*, „Отечественная и зарубежная педагогика”, 2018, №4 (53), s. 42.

¹⁹ N.F. Budanowa, *Роман И.С. Тургенева «Новь» и революционное народничество 1870-х годов*, Wydawnictwo <<Nauka>>, Leningrad 1983, s. 39-45.

²⁰ Por. B. I. Gorejew, *Революционное народничество семидесятых годов*, Wydawnictwo Polikatorzan, Moskwa 1928, s. 19-21.

odkupienia oddalenia się warstwy inteligenckiej społeczeństwa od rzeczywistej istoty rosyjskości, która zachowała się w prostym ludzie. Było to możliwe dzięki istnieniu rosyjskiej wspólnoty, której podstawą była wspólnotowa własność ziemi i środków produkcji, jak również wspólnotowa odpowiedzialność przed państwem i organami władzy. Idealizacja wspólnoty jako gotowej instytucji społeczeństwa socjalistycznego, jest szczególnie charakterystyczna dla poglądów Aleksandra Hercena i Mikołaja Czernyszewskiego. Początki narodnictwa charakteryzuje radykalizm i aktywizm w kształtowaniu rzeczywistości.²¹ Dowodem radykalizacji poglądów narodnickich są powstające w tym okresie organizacje i grupy terrorystyczne, działający indywidualni zamachowcy. Okres radykalizacji i aktywizacji to również aktywność teoretyczna głównych przedstawicieli ruchu: Michaiła Bakunina, Piotra Ławrowa i Piotra Tkaczowa. Teoria rewolucyjnego narodnictwa w głównej mierze przyczyniła się do nieodzowności prowadzenia działań terrorystycznych jako radykalnej formy walki z systemem samodzielnym.

Rewolucyjne narodnictwo to nurt, który rozwinął się głównie w latach 70. XIX wieku. Zwolennicy tego nurtu przeciwstawiali się przeżytkom systemu pańszczyźnianego, jak i kapitalistycznej drodze rozwoju Rosji. Rewolucyjność nurtu polegała na pokładaniu nadziei w chłopstwie jako sile rewolucyjnej, która jest w stanie obalić rosyjską autokrację. Michał Bakunin, Piotr Ławrow, P. N. Tkaczow stworzyli fundamenty ideowe organizacji i spiskowych ugrupowań decydujących się na walkę z samodzielnym na drodze zaplanowanych ataków terrorystycznych na przedstawicieli władzy politycznej, jak również miejsca reprezentatywne systemu. Z inicjatywy wymienionych w obrębie narodnictwa rewolucyjnego powstały trzy fundamentalne nurty – buntarski, propagandowy i spiskowo-terrorystyczny. Głównymi organizacjami terrorystycznymi, które powstawały w latach 1860 – 1880, byli iszutińcy (N.A. Iszutin), czajkowcy (organizatorzy wędrówki w lud), Moskwicze, Ziemia i Wola (1876-1879), Czornyj Pieriediel, Narodnaja Wola.²² Korzeni i genezy terroryzmu w Rosji należy upatrywać w II połowie XIX wieku w nurcie rewolucyjno-anarchistycznego narodnictwa. Celem wymienionych organizacji było obalenie samodzielnia na drodze powstania chłopskiego. Na ideową reprezentację nurtu rewolucyjno-anarchistycznego narodnictwa znaczny wpływ wywarły poglądy Michaiła

²¹ G. Aleksiejewa, *Народничество в России в XX в.: идейная эволюция*, Wydawnictwo Nauka, Moskwa 1990, s. 76.

²² A.S. Orłow, N.G. Gieorgijewa, W.A. Gieorgijew, *Исторический словарь*, Проспект, Moskwa 2016, s. 424.

Bakunina, który uważał, iż każde państwo uniemożliwia rozwój indywidualności.²³ W konsekwencji każda struktura państwowa była identyfikowana jako z gruntu zła i represyjna. Nośnikiem żywiołu rewolucyjnego był czysty i prosty lud rosyjski nieskażony duchem burżuazyjnym w przeciwieństwie do wykwalifikowanych robotników chłopskich. Lud prosty stanowił siłę rewolucyjną i realną szansę na zburzenie panującego porządku społeczno-politycznego, gdyż funkcjonował w warunkach wspólnoty wiejskiej – tzw. *obszcziny*. Gloryfikacja wspólnotowości doprowadziła Bakunina do apologii powstania republiki wszechsłowańskiej jako podmiotu realizującego ideę socjalistyczną. Akceptacja, a nawet zachęcanie do użycia przemocy jako środka niezbędnego do osiągnięcia rewolucji socjalistycznej. Pochwała przemocy spotkała się z postulatem Bakunina, aby inteligencja rosyjska ruszyła w lud, a rozpoznając jego potrzeby i nadzieje stanęła na czele i poprowadziła zrewoltowane masy chłopskie ku zniszczeniu panującego reżimu i samo dzierżawnego ustroju politycznego. Pojmując masy chłopskie jako swego rodzaju dynamit rewolucyjny Bakunin rzeczywiście uznaje się za koryfeusza stosowania przemocy politycznej w Imperium Rosyjskim. Bakunin - podobnie jak jego współpracownik Siergiej Nieczajew - uważał, iż przemoc jest nie tylko dopuszczalna w dążeniu do zmian społecznych, ale również jest konieczna do osiągnięcia twórczej destrukcji samodzierżawnego państwa.²⁴ Zarówno radykalizm poglądów Bakunina, jak i Siergieja Nieczajewa stanowią manifestację etyki nowoczesnego terroryzmu.

Michaił Bakunin jest uważany za ojca terroryzmu. Będąc zwolennikiem zdecydowanej propagandy czynu Bakunin stworzył podstawy motywacyjne nowoczesnego terroryzmu i etyki całkowitego poświęcenia, podporządkowania życia terrorysty realizowanej działalności w imię osiągnięcia wyższego celu. Poglądy anarchistyczne, gloryfikujące stosowanie metod radykalnej walki z systemem, były szeroko rozpowszechnione wśród rosyjskich rewolucyjnych populistów lat 70. XIX wieku. Niemniej jednak to poglądy Michaiła Bakunina określa się jako jedne z najbardziej wpływowych i inspirujących, uzasadniających działalność terrorystyczną. Według oficjalnych danych, które przeanalizowała amerykańska historyk Anna Geifman, 17 tysięcy ofiar ataków terrorystycznych stanowiło efekt popularyzacji radykalnych poglądów anarchistycznych.²⁵ Terroryzm anarchistyczny jest bez wątpienia terroryzmem pionierskim. Anarchistyczny

²³ Z. Iwański, *Source of Inspiration of Revolutionary Terrorism – The Bakunin – Nechayev Alliance*, „Conflict Quarterly”, lato 1988, s. 50.

²⁴ W. Kassel, *Terrorism and the International Anarchist Movement of the late nineteenth and Early Twentieth Century*, „Studies In Conflict and Terrorism”, vol. 32, nr. 3, 2009, s. 241.

²⁵ Z. Iwański, *Individual Terror: Concept and Typology*, „Journal of Contemporary History”, 1977, vol. 12, nr.1, s.45.

wariant zjawiska opiera się na innych zasadach walki niż terroryzm polityczny. U podstaw terroru anarchistycznego tkwi tzw. „propaganda czynu”.

Odminną wersję narodnictwa przedstawiał Piotr Ławrowm zwłaszcza rolę społeczności wiejskiej, jak i samego ludu rosyjskiego. Zgadzał się z poglądem, że Rosja powinna ominąć stadium kapitalizmu a *obszczina* stanowi fundament rozwoju społeczeństwa socjalistycznego. W przeciwieństwie do Bakunina nie uważał ludu rosyjskiego za rewolucyjną siłę sprawczą, a za bierną i nieświadomą masę, która aby urzeczywistnić swoje wyzwolenie, powinna być kierowana przez jednostki wywodzące się z kręgów inteligencji. Ławrow również opowiadał się za wędrownką inteligencji w lud, ale jednocześnie akcentował konieczność pracy na rzecz oświecenia ludu rosyjskiego i działalności oświatowej. Tym samym Ławrowa uważa się za przedstawiciela nurtu propagandystycznego narodnictwa rosyjskiego, w którym główną i istotną rolę odgrywa działalność mająca na celu edukację i oświecenie ludu rosyjskiego, a zarazem uświadomienie im opresyjnego systemu samodzielnego.²⁶ W poglądach Piotra Ławrowa wykorzystanie terroryzmu jako środka rewolucyjnej walki przyczyniało się do fiaska rewolucyjnych wysiłków. Wykorzystanie terroryzmu w rzeczywistości osłabia siłę rewolucji. Według Ławrowa terror to: „broń skrajnie niebezpieczna, wielką odpowiedzialność biorą na siebie ci, którzy decydują się na taką działalność”.²⁷

O ile Piotr Ławrow sceptycznie odnosił się względem konieczności wdrożenia metod typowych dla działalności terrorystyczno-dywersyjnej to w przypadku poglądów kolejnego z koryfeuszy ruchu narodnickiego, Pawła Tkaczowa, terroryzm był pośrednim sposobem osiągania celów. Tkaczow podobnie, jak Ławrow, nie upatrywał w masach chłopskich głównej siły rewolucyjnej, ale dostrzegał konieczność zbrojnego spisku w celu obalenia caratu. Tkaczowa uważa się za przedstawiciela blankizmu doktryny, która priorytetyzowała działalność spiskową, która w założeniu miała stanowić bezpośrednie zarzewie walki zbrojnej. W opublikowanym w Genewie we wrześniu w 1881 roku w czasopiśmie „Nabat” Tkaczow wyeksplifikował znaczenie rewolucyjnego terroryzmu, który niweczy iluzję nienaruszalnego autorytetu burżuazji.²⁸ Jako taki terroryzm jawił się jako jedyny środek do uwolnienia Rosji i doprowadzenia do odrodzenia moralnego. Pochwała działalności

²⁶ P. L. Lawrow, *Вперёд! Наша программа*, *Революционное народничество 70-х годов XIX века*, tom. 1, Moskwa – Leningrad, 1964, s. 13.

²⁷ W.J. Boguczarskij, *Из истории политической борьбы в 70-х и 80-х гг. XIX века: Партия "Народной воли", ее происхождение, судьбы и гибель*, Библиотечный Фонд, Moskwa 1912, s. 431.

²⁸ P.N. Tkaczow, *Терроризм как единственное средство нравственного и общественного возрождения России*, w: *История терроризма в России в документах, биографиях, исследованиях*, O. W. Budnickij (red.), Feniks, Rostow nad Donem 1996, s. 143.

terrorystyczno-spiskowej wiązała się w poglądach Tkaczowa z krytyką zacofania gospodarczego ówczesnej Rosji. Za ciężką i niekorzystną sytuację na rosyjskiej wsi Tkaczow winił „samodzierżawną, niekontrolowaną, władzę uosabianą we wszechobecnym i wszechmocnym carze-batjuszce”.²⁹

Analizując ewolucję terroryzmu w XIX-wiecznej Rosji nie sposób nie uwzględnić istoty propagandy czynu, która stanowi rdzeń działalności terrorystycznej uzasadnianej w dziełach teoretycznych Michaiła Bakunina.³⁰ Propaganda czynu jest elementem składowym stosowania przemocy politycznej w Imperium Rosyjskim drugiej połowy XIX wieku. Kwestia wyboru środków niezbędnych do osiągnięcia postawionych przez narodników celów było kwestią centralną praktycznego aspektu rosyjskiego narodnictwa i kluczową dla całego nurtu demokratyczno-liberalnego rosyjskiej myśli społeczno-politycznej XIX wieku. Propaganda za pośrednictwem słowa, działalności oświatowej wśród ludu rosyjskiego czy propaganda czynu, która w radykalnej wersji zakładała planowanie i realizację działań terrorystycznych, uzasadnianie użycia przemocy, motywowała zryw rewolucyjny ludu rosyjskiego to kwestie, które były rozważane nie tylko na płaszczyźnie teoretycznej, lecz również były to tematy kongresów i wieców licznych ruchów i partii politycznych. Odłamy stawiające sobie za cel odmianę stosunków społeczno-politycznych w Rosji charakteryzowała odmienna percepcja działalności terrorystycznej. Anarchiści rewolucjoniści w sposób otwarty deklarowali poparcie dla działalności terrorystycznej i decydowali się na otwarte stosowanie terroru jako rodzaju przemocy politycznej i jednocześnie środek do osiągnięcia celu, zaś Socjaldemokratyczna Partia Rosji w oficjalnych komunikatach zaprzeczała stosowaniu terroru, w praktyce realizowali aspekty typowe dla propagandy czynu. Niemniej jednak teoretycy anarchizmu, pomimo radykalizmu, poglądów nie byli apologetami terroryzmu.

Zarówno w poglądach anarchistów starszego pokolenia, którego przedstawicielem był Piotr Kropotkin, jak i młodszych terroryzm nie był pierwszorzędnym środkiem walki o sprawę rewolucji. Widać to szczególnie w poglądach Bakunina, który odmówił słuszności zarówno terrorowi stosowanemu przez państwo, jak i terrorowi rewolucyjnemu. Z czasem jednak poglądy Bakunina uległy radykalizacji. Jest to szczególnie charakterystyczne w okresie jego kontaktów z „krwawym rewolucjonistą” Siergiejem Nieczajewem. W tym okresie Bakunin nie tylko nie odrzucał terroryzmu jako metody działania a wręcz przeciwnie, stał się jego propagandystą. Zdaniem Bakunina w okresach poprzedzających rewolucję

²⁹ М.В. Колотков, *Начало теории террора в России (по материалам трудов П.Н. Ткачева)*, „Векторы развития современной науки”, nr. 1, 2015, s. 179-181.

³⁰ А. А. Илин, *Понятие «Революция» у М. А. Бакунина: проблема амбивалентности*, „Вестник Русской христианской гуманитарной академии”, vol. 17, no. 4, 2016, s. 170-171.

zawsze były jednostki, które były opanowane pasją zniszczenia istniejącego porządku i eliminacji wrogów na drodze stosowania przemocy politycznej. Akty niszczenia, powtarzalne w różnych formach przeradzają się w pasję rewolucyjną, a następnie przybierają formę ogólnego, wszechogarniającego powstania.³¹ W latach 60. XIX wieku w poglądach Michaiła Bakunina próżno szukać aspektów moralnych wprowadzenia nowego ustroju w Rosji. Moralny aspekt destrukcji ustroju ustępuje miejsca uzasadnianiu zabójstwa politycznego, co doskonale oddaje cytat: „Okrucieństwo władzy pociąga za sobą konieczność okrucieństwa ludu”.³² Jest to swoisty apel nawołujący do stosowania metody indywidualnego terroryzmu. Indywidualne akty przemocy politycznej miały być skierowane przeciwko wysokim rangą urzędników, którzy uosabiali rozkład państwa i gospodarki.

Uzasadnianie aktów przemocy, które zdaniem Bakunina miały wywołać falę ogólnego niezadowolenia stanowi prototyp, które następne pokolenia anarchistów określą mianem działania bazującego na propagandzie. W jego poglądach można dostrzec zdecydowaną negację państwa opresyjnego oraz pochwałę wszelkiej destrukcyjnej siły, która mogłaby unicestwić funkcjonujący ustrój samodzierżawny. Pasja destrukcji wymaga aktów terrorystycznych skierowanych przeciwko ówczesnemu establishmentowi. Bakunin pisze: „Nie uznając żadnej innej działalności, poza kwestią zniszczenia, zgadzamy się wspólnie, że formy w których powinna przejawiać się destrukcja mogą być wyjątkowo zróżnicowane. Trucizna, nóż, pętla itp. Rewolucja rozświecła tę walkę”.³³ Tym samym Bakunin staje się apologetą bezwzględnej walki w imię zniszczenia. Dopuszczalność wszelkich metod i środków zwalczania systemu opresyjnego stanowi inspirację do powstania i działalności takich organizacji terrorystycznych jak Ziemia i Wola, Wola Ludu czy inne odłamy radykalne. Jednocześnie te słowa Bakunina mają zastosowanie również wśród współczesnych terrorystów. Nie istotna jest sama wybrana metoda, ale cel. Eliminacja celu determinuje wybór metody. Rezerwuar metod nie jest katalogiem zamkniętym, a kryterium wyboru stanowi skuteczność w eliminacji celu ataku.³⁴ W tym sensie Bakunin, aprobując dopuszczalność wszelkich metod walki, tworzy fundamenty swojego katechizmu terrorysty rewolucjonisty, którego w późniejszych latach, wspólnie z Siergiejem Nieczajewem będzie współautorem. Wszystko to wskazuje na bezpośredni wpływ poglądów buntarstwa na rozwój praktyk terrorystycznych w II połowie XIX wieku, a Bakunin należy postrzegać jako ojca

³¹ M. Bakunin, *Начала революции. Речи и воззвания*, Sankt-Petersburg 1906, s. 246.

³² *Ibidem*, s. 240.

³³ *Ibidem*., s. 250.

³⁴ Por. M.A. Bakunin, *Письмо М.А.Бакунина к С.Г.Нечаеву*, w: M. A. Bakunin, „Философия. Социология. Политика. Сборник”, Wydawnictwo Prawda, Moskwa 1989, s. 621.

terroryzmu. Niemniej jednak całkowita apologia terrorystyczna jest charakterystyczna dla poglądów Michaiła Bakunina dopiero w pismach z okresu końca lat 60. XIX wieku, co wynika z silnych wpływów radykalnego światopoglądu Siergieja Nieczajewa, który jest prototypem terrorysty-rewolucjonisty całkowicie oddanemu realizacji postawionego celu, jakim było unicestwienie ustroju samodzierżawnego. Niewątpliwy wpływ Nieczajewa na zradykalizowanie poglądów samego Bakunina nie usprawiedliwia faktu, iż Bakunin nie jest odpowiedzialny za apologię terroryzmu, która jest cechą charakterystyczną jego twórczości z końca lat 60. XIX wieku. Reprezentowany w poglądach Michaiła Bakunina wariant anarchistycznego, rewolucyjnego terroryzmu okazał się łatwy do zaadaptowania w rzeczywistości rosyjskiej. Pogląd rezonował nie tylko wśród kręgów zorientowanych rewolucyjnie, ale również odcisnął swoje piętno w rosyjskiej mentalności.

Wielokrotnie wizję terroryzmu proponowaną przez Michaiła Bakunina przeciwstawiano propagandystycznemu wariantowi poglądów Piotra Kropotkina, który unikał wzywania do bezpośredniego zaangażowania się w działalność terrorystyczną. Bakunin, jako fanatyk rewolucji, apologeta uniwersalnej destrukcji stworzył paradygmat działalności terrorystycznej, który jest absolutnie pionierski i niezwykle uniwersalny również współcześnie. Uznanie terroryzmu anarchistycznego w Rosji za popularną metodę walki z niesprawiedliwym i represyjnym systemem politycznym wynikało z samego popytu społecznego na efektywną i praktyczną ideę przemocy w Rosji na przełomie XIX i XX wieku. Tak pojmowana działalność terrorystyczna w percepcji społecznej jawiła się jako działalność na rzecz wyzwolenia, odnowienia idei sprawiedliwości społecznej. W warunkach znacznej alienacji kręgów władzy od warstw społeczeństwa rosyjskiego przekonanych o nieludzkości systemu samodzierżawnego, akty terrorystyczne nabierały moralnej wartości i moralnego znaczenia. Pojmowanie terroryzmu w warunkach alienacji i poczucia opresyjności systemu przywodzi na myśl popularne współcześnie hasło, iż terrorysta to dla jednych morderca, a dla innych bojownik o wolność. W mentalności społecznej ukształtował się wizerunek bohatera, a nie terrorysty. Społeczne przyzwolenie niewątpliwie przyczyniło się do dalszego rozwoju działalności terrorystycznej.³⁵

Terroryzm jako środek do realizacji celów uzasadniany koniecznością destrukcji funkcjonującego systemu, stosunków społeczno-politycznych w II połowie XIX wieku stanowi pionierski przykład działalności, który znany jest współcześnie. Na kanwie ewolucji terroryzmu w XIX-wiecznej Rosji rozwija się również pojęcie terroryzmu politycznego.

³⁵ O.W. Budnickij, *Терроризм: история и современность. Совет по международным исследованиям и обменам*, „Электронный журнал «Полемика»”. Выпуск 10. 2001 г, s. 16.

Analizując moralnego uzasadniania działalności terrorystycznej warto zwrócić uwagę na fakt, iż narodnicy, jak i pierwsi anarchiści-rewolucjoniści zaczęli od pokojowej propagandy a po stłumieniu jej przez władzę przeszli do rewolucyjnej agitacji, a porażka tej ostatniej doprowadziła ich do terroryzmu. Niemniej jednak przyczyny rozwoju i upowszechnienia się działalności terrorystycznej w Rosji mają charakter złożony. Wśród najbardziej logicznych przyczyn jest nasilenie przeciwieństw między kręgami władzy a zorientowanymi opozycyjnie warstwami społeczeństwa, jak również rewolucyjne wydarzenia mające miejsce w ówczesnej Europie. Innym istotnym czynnikiem jest osłabienie wśród społeczeństwa moralnych norm zawierających się w prawosławiu, jak i tendencje nihilistyczne.³⁶

Załącznikiem rosyjskich struktur terrorystycznych było kółko iszutińców. Była to tajna rewolucyjna organizacja założona w Moskwie we wrześniu 1863 zintegrowana z pierwszą Ziemią i Wolą. Założycielem kółka był student Uniwersytetu Moskiewskiego Nikołaj Andrejewicz Iszutin. Celem działania było przygotowanie rewolucji chłopskiej. Struktura zrzeszała głównie przedstawicieli inteligencji, która upatrywała w rosyjskim ludzie siły zdolnej do wzbudzenia i przeprowadzenia rewolucji. W skład zarządu organizacji wchodził mieszkający guberni perzowskiej: N. A. Iszutin, P. D. Jermołow, M. N. Zagibałow, N. P. Stranden, D. A. Jurasow, P. F. Nikołajew, W. N. Szaganow, O. A. Motkow oraz wykonawca nieudanego ataku terrorystycznego Dymitr Karakozow. Członkami organizacji byli głównie studenci z Uniwersytetu Moskiewskiego i Rolniczo-Leśniej Akademii w Sankt Petersburgu.³⁷ W 1865 do iszutińców przyłączyło się kółko I.A. Chudjakowa w Sankt Petersburgu, jak również z polskimi rewolucjonistami, rosyjską emigracją polityczną i kółkami marginalnymi z Saratowa, Niżniego Nowogrodu, z Kalużskiej Guberni i innych miast.³⁸

Grupa iszutińców była jedną z pierwszych, większych funkcjonujących w podziemiu organizacji terrorystycznych powołanych w Moskwie. Organizacja posiadała liczne filie. Pomimo, iż iszutińcom przypisuje się dokonanie pierwszego ataku terrorystycznego w historii Rosji, ich stosunek do metod terrorystycznych nie jest jednoznaczny. Członkowie grupy z jednej strony dążyli do zabójstwa cara, z drugiej obawiali się prawnych konsekwencji i sankcji ze strony reżimu. Niemniej jednak to członkom grupy Iszutina przypisuje się

³⁶ L.M. Liaszenko, *Революционные народники*, Wydawnictwo Proswiaszenie, Moskwa 1989, s. 98.

³⁷ R.W. Filipow, *Революционная народническая организация Н. А. Ишутина - И.А. Худякова (1863-1866)*, Karelskie Wydawnictwo Książkowe, Pietrozawodsk 1964, s. 98.

³⁸ E.S. Wilenskaja, *Революционное подполье в России (1860-е годы)*, Akademia Nauk ZSRR, Moskwa 1965, s. 46.

wprowadzenie do powszechnego dyskursu użycia metod terrorystycznych w ruchu rewolucyjnym, a jego członkowie dokonali pierwszego w historii Rosji ataku terrorystycznego na najwyższą osobę w państwie.³⁹

Wraz z propagowaniem metod terrorystycznych iszutińcy zakładali artele, pracownie i warsztaty, komuny. Prowadzenie pokojowej agitacji wśród narodu nie przynosiło jednak oczekiwanych rezultatów. Fiasko pokojowej propagandy utwierdziło członków grupy w przekonaniu o konieczności zastosowania radykalnych metod – w tym działalności terrorystycznej. Przełomem był rok 1865, kiedy to grupa znacznie się powiększyła. Planowano stworzenie scentralizowanej i rozgałęzionej organizacji o strukturze sieciowej, której celem było wejście w lud w celu szerzenia idei socjalizmu. Pod względem struktury organizacja funkcjonowała jako sieć tajnych kółek rozlokowanych na terytorium całej Rosji. Głównym jej celem było przygotowanie fundamentu wprowadzenia i stabilizacji ustroju socjalistycznego. W motywacji działalności iszutińców na pierwszy plan wysuwa się motywacja ekonomicznego przekształcenia ustroju w Rosji. Nieistotny był sposób osiągnięcia socjalizmu, toteż członkowie grupy nie negowali działania terrorystycznego. Iszutińcy dopuszczali użycie przemocy politycznej w różnorodnych wariantach. W planach organizacji znajdowało się zabójstwo cara, którego nieudanej próby dokonał student Dymitr Karakozow w 1866 roku.⁴⁰ Z materiałów śledztwa wynikało, iż Karakozow usilnie twierdził, iż miał działać sam i zaprzeczał jakoby przynależał do jakiegokolwiek organizacji o profilu terrorystycznym. Śledczy poddali też w wątpliwość psychiczną równowagę zamachowcy. Karakozow tłumaczył, iż dokonał zamachu, gdyż wiedział o istnieniu partii dążącej do dokonania przewrotu na korzyść wielkiego księcia Konstantyna Nikołajewicza (brat Aleksandra II). Ta wiadomość miała skłonić Karakozowa do popełnienia samobójstwa, co według śledczych stanowiło przesłankę świadczącą o złym stanie psychicznym zamachowca.⁴¹

Iszutińców uznaje się za pierwszych rosyjskich rewolucjonistów, którzy argumentowali na rzecz tezy zgodnie z którą zabójstwo cara powinno wywołać masowe działania rewolucyjne.⁴² W 1866 Iszutin stworzył w ramach organizacji centrum zarządzające, swego rodzaju komitet wykonawczy „Organizacja”, a w ramach „Organizacji”

³⁹ A.W. Mańkow, *Терроризм в России: Исторические аспекты (вторая половина XIX века - начало XX)*, „Вестник Чувашиского университета”, nr. 4, 2018, s. 89.

⁴⁰ W. O. Dajnes, *История России и Мирового сообщества. Хроника событий*, Olma-Press, Moskwa 2004, s.153.

⁴¹ Пор. G. A. Borodunow, *Политическая полиция и политический терроризм (вторая половина XIX – начало XX века)*. Сборник документов, АИРО-XX, Moskwa 2001, s. 27-28.

⁴² P. A. Koszel, *История российского терроризма*, Wydawnictwo Głos, Moskwa 1995, s. 225-230.

powołał podgrupę Ad „Piekło”, której członkowie mieli za zadanie przygotować i wykonać plan zabójstwa imperatora, jak również monitorować od wewnątrz, w sposób tajny, działalność kółka iszutińców. W przypadku wybuchu rewolucji zadaniem członków „Piekła” miało być unicestwienie, przy wykorzystaniu metod terrorystycznych, wszelkich osób nieprzychylnych chłopstwu, jak również kontrola rządu rewolucyjnego. Pierwszą próbą realizacji planu zabójstwa cara był atak terrorystyczny przeprowadzony przez członka organizacji iszutińców D.W. Karakozowa. 4(16) kwietnia 1866 roku Karakozow, u wrót Parku Letniego w Petersburgu, dokonał z własnej inicjatywy, bez wiedzy kierownictwa podgrupy „Piekło” nieudanej próby rewolwerowego zamachu na życie imperatora Aleksandra II, który przebywał w Petersburgu.⁴³ Po nieudanym zamachu władze powołały komisję pod przewodnictwem N.A. Murawiewa, której celem było całkowite wykorzenienie nastrojów buntowniczych i struktur rewolucyjnych w całej Rosji. Funkcjonowanie komisji zapoczątkowało faktyczny okres represji i zdecydowanego karnego sankcjonowania działalności terrorystycznej w Imperium Rosyjskim. Działania służb zakończyły funkcjonowanie organizacji.⁴⁴ Członkowie organizacji otrzymali wyroki katorżniczej pracy lub kary śmierci. Ci, którzy pozostali na wolności, kontynuowali działalność rewolucyjną wchodząc w szeregi utworzonej z inicjatywy Siergieja Nieczajewa organizacji rewolucyjnej - Narodnej Rasprawy.⁴⁵

W toku śledztwa w sprawie próby zabójstwa cara działania i plany iszutińców częściowo ujawniono. Na podstawie wyroku Najwyższego Sądu Karnego Karakozow został uznany winnym zarzucanego mu czynu i skazany na karę śmierci. Podobny los spotkał założyciela organizacji I.A. Iszutina. Został skazany na śmierć, ale wyrok śmierci zamieniono na lata katorżniczej pracy przymusowej. Kluczową rolę w skazaniu członków grupy odegrał donos Ignatija Korewo, który dostarczył komisji nowych informacji na temat struktur i zadań organizacji, co pozwoliło śledczym na zebranie wystarczającego materiału dowodowego do obciążenia organizacji i jej członków.⁴⁶

Równolegle do działalności iszutińców funkcjonowała Ziemia i Wola - jedna z najbardziej znanych organizacji ruchu narodnickiego w II połowie XIX wieku. Ziemia i Wola to tajna, scentralizowana, rewolucyjna organizacja, która powstała po koniec 1861 roku w Sankt Petersburgu. Jej założycielami byli dwaj bracia

⁴³ I.A. Chudjakow, *Записки Каракозовца*, Моłodaja Gwardija, Moskwa 1930, s. 76.

⁴⁴ *Покушение Каракозова. Стенографический отчёт по делу Д. Каракозова, И. Худякова, Н. Ишутину и др.*, T. 1, Moskwa 1928, s. 73.

⁴⁵ G. I. Gierasimow, *Идеалистическая история России (середина XIX-века – начало XX-века)*, tom 1, 2013, s. 46.

⁴⁶ *Покушение Каракозова 4 апреля 1866 г.*, w: „Красный архив”, 1926. № 4 (17), s. 99-107.

N. i A. Sierno-Solowiewicz oraz A. Slepcow i N. Obruczewyj. Grupa wywodziła się z ruchu narodnickiego. Powstała pod wpływem inspiracji poglądami Aleksandra Hercena i Nikołaja Ogariewa. Była to struktura ściśle związana z londyńską redakcją czasopisma Aleksandra Hercena „Kołokoł”. Powstanie Ziemi i Woli oznaczało przejście rewolucjonistów od anarchizmu do walki politycznej, od teoretycznego buntarstwa Michaiła Bakunina do praktyki terrorystycznej. Głównym celem przyświecającym działalności organizacji było wprowadzenie w Rosji ustroju socjalistycznego na drodze rewolucji chłopskiej. Rewolucja miała doprowadzić do obalenia ustroju samodzierżawnego. Struktura organizacji była sieciowa i zakonspirowana. Sieć filii funkcjonowała w rozproszeniu, w licznych rosyjskich miastach. Łącznie organizacja liczyła ok. 13-14 kółek.⁴⁷

Na przełomie lat 50. i 60. XIX wieku w większych miastach Rosji funkcjonowały liczne studenckie kółka o profilu rewolucyjnym. Pierwsza Ziemia i Wola zajmowała się w głównej mierze propagandą idei demokratyzacji rosyjskiej rzeczywistości-społeczno politycznej. Funkcjonowała do 1864 roku. Główne żądania organizacji zostały przedstawione w artykule Nikołaja Ogariewa „Что нужно народу?”. Do głównych postulatów organizacji należały:⁴⁸

1. Powołanie narodowego zebrania w celu określenia dróg rozwoju państwa;
2. Ustanowienie wybieralności rządu;
3. Zmiana terytorialno-administracyjnego podziału państwa na dobrowolną federację okręgów;
4. Przydzielenie chłopom ziemi na własność;
5. Wprowadzenie samorządności w obszczinach chłopskich.

Sercem organizacji był Centralny Rosyjski Komitet Narodowy z siedzibą w Sankt Petersburgu. Taktyka terroryzmu stała się symbolem ruchu rewolucyjnego w ostatnich latach panowania Aleksandra II. W okresie nastrojów rewolucyjnych, które pojawiły się po reformie z 1861 roku, organizacja liczyła 200 osób.⁴⁹

Ziemia i Wola stanowiła swoistą federację jednoczącą różne konspiracyjne grupy i kółka, na czele których stał Komitet. Działała głównie w sferze propagandowej. Była to jedna z pierwszych organizacji o zakonspirowanej strukturze, która charakteryzowała się ściśle określoną hierarchią i podziałem zadań, jak również działaniem w całkowitej

⁴⁷ J. A. Linkow, *Революционная борьба А. И. Герцена и Н. П. Огарева и тайное общество «Земля и воля» 1860-х гг.*, Wydawnictwo Nauka, Moskwa 1964, s. 56.

⁴⁸ N. P. Ogariw, *Что нужно народу?*, „Колокол”, nr. 1, lipiec 1861, <http://xix-vek.ru/material/item/f00/s00/z0000003/st114.shtml>, dostęp z 12.05.2020.

⁴⁹ I. J. Frojanow (red.), *История России от древнейших времен до начала XX века*, Sankt Petersburg 1992, s. 198.

konspiracji. Fakt ten potwierdza niemalże całkowity brak źródeł obejmujących działania pierwszej Ziemi i Woli. Kwestia charakteru organizacji Ziemia i Wola pozostaje otwarta. Na skutek osłabienia nastrojów rewolucyjnych organizacja uległa samorozwiązaniu w 1864 roku. Coraz bardziej widoczny podział społeczeństwa na dwa bieguny – zwolenników propagandowej walki z samodzierżawiem i apologetów terroryzmu sprzyjał polaryzacji i radykalizacji nastrojów społecznych, jak również tworzył podatny grunt dla radykalnych organizacji. Jedną z ważniejszych, w analizie rewolucyjnego terroryzmu w Imperium Rosyjskim, była Narodna Rasprawa - stworzona przez Siergieja Nieczajewa oraz ideowy manifest profesjonalnego terrorysty sformułowany w „Katechiźmie rewolucjonisty”.

Kluczowym dokumentem dla zrozumienia etosu XIX-wiecznego rewolucjonisty terrorysty jest opublikowany w 1869 roku przez Michaiła Bakunina i Siergieja Nieczajewa, w formie papierowej broszury „Katechizmu rewolucjonisty”. Broszura ta zawiera niezwykle interesujący z perspektywy analizy etosu XIX-wiecznego terrorysty rosyjskiego, pasus: „Rewolucjonista jest człowiekiem przeklętym. Nie ma prywatnych zainteresowań, żadnych prywatnych spraw, sentymentów, więzi, własności ani nawet własnego imienia. Jego całe jestestwo jest we władaniu tylko jednego celu, jednej myśli, jednej pasji – rewolucji.”⁵⁰ Katechizm rewolucjonisty implikuje etos terrorysty-rewolucjonisty i charakteryzuje jego psychologiczny profil, który ma charakter zdecydowanie uniwersalny. Oddanie sprawie w imię realizacji wyższego celu jest wykorzystywany również przez współczesnych terrorystów. Początkowo dokument nie posiadał tytułu. Dopiero w okresie trwających w 1871 roku procesów członków tzw. Kółka Nieczajewa broszura otrzymała tytuł „Katechizm rewolucjonisty”. Grupa Nieczajewa (1847-1882) rozpoczęła swoją działalność w Petersburgu pod koniec 1868 roku. Początek jej działalności przypada na okres niepokojów i ferworu w kręgach studenckich, które były wywołane zabójstwem Dymitra Karakozowa. Od 1869 roku Siergiej Nieczajew przebywał na zachodzie Europy, gdzie nawiązał kontakt z Michaiłem Bakuninem i N.P. Ogariem oraz zajmował się tworzeniem licznych proklamacji zorientowanych opozycyjnie wobec samodzierżawia. Do jednej z nich zalicza się właśnie „Katechizm rewolucjonisty”. Nieczajew nie jest jedynym autorem broszury. Katechizm skupia w sobie jak w soczewce poglądy nie tylko Nieczajewa, ale również Bakunina i Piotra Tkaczowa. Katechizm będący efektem kolektywnej pracy trzech koryfeuszy ruchu rewolucyjnego zawiera w sobie fundamentalne zasady „rewolucyjnego makiawelizmu”, a tym samym jest azymutem określającym paradygmat całkowitego poświęcenia się sprawie.

⁵⁰ W. Bolockich, A. I. Dawydow, *Анархизм: история и ментальность русского бунта*, Izdatelskije reszenija, Moskwa 2016, s. 250.

Po raz pierwszy w Rosji sformułowano wówczas program działalności terrorystycznej na tak szeroką skalę.

W epoce reform w latach 60. XIX wieku zastrzeniu i uwypukleniu uległy liczne sprzeczności. Reformy carskie nie spotkały się z aprobatą ogółu społeczeństwa. Warstwy i kręgi nieakceptujące nowych reform określano wspólnym mianem nihilistów. Nie był to obóz jednorodny pod względem ideowym i nie wszyscy jego przedstawiciele propagowali radykalne metody walki z obowiązującym systemem. Najbardziej radykalnym metodom walki z samodzierżawiem hołdował Siergiej Nieczajew, uczeń Michaiła Bakunina. O ile u Bakunina apologia terroryzmu rozwijała się ewolucyjnie, o tyle w przypadku Nieczajewa można przypisać mu niemal krwiożerczą pasję zniszczenia i totalną apologię działalności terrorystycznej w każdym wymiarze, podejmowanej w imię zniszczenia samodzierżawnego ustroju.⁵¹ Jej wyrazem jest właśnie „Katechizm rewolucjonisty”. Jednocześnie jest to statut założonej przez Siergieja Nieczajewa Narodnej Rasprawy. Na dokument będący manifestem rewolucyjnego makiawelizmu składa się 4 paragrafy:⁵²

- § 1. Stosunek rewolucjonisty do samego siebie.
- § 2. Stosunek rewolucjonisty do towarzyszy rewolucjonistów.
- § 3. Stosunek rewolucjonisty do społeczeństwa.
- § 4. Stosunek organizacji do narodu.

W Katechizmie Nieczajew określił zadania i zarysował charakter rewolucjonisty. W pierwszym paragrafie zawarł psychologiczny rys osobowości rewolucjonisty terrorysty, który zdaje się mieć charakter uniwersalny. Jest on człowiekiem przeklętym. Jest jednostką całkowicie poświęconą realizacji celu, sprawie w imieniu której walczy. Całkowite podporządkowanie jest skorelowane z utratą własnej prywatności, zainteresowań, a nawet imienia. Całą tożsamość rewolucjonisty-terrorysty pochłania jeden interes, jedna myśl i jedna pasja, którą jest rewolucja mająca doprowadzić do finalnego i definitywnego zniszczenia ustroju samodzierżawnego. Akcentowanie praktycznego wymiaru przywiązania rewolucjonisty do sprawy wiąże się z jego izolacją od porządku społecznego, a więc przede wszystkim zerwaniem wszelkich więzi społecznych. Bycie rewolucjonistą to również całkowita negacja porządku prawnego oraz powszechnej moralności. Negacja i wzgardzenie porządkiem prawnym, jak i moralnością nie wykluczało jednak konieczności życia zgodnie

⁵¹ G. A. Kuklin, *Итоги революционного движения в России за сорок лет (1862—1902)*, Wydawnictwo G. A. Kuklina, Genewa, 1903, s. 485.

⁵² S. Nieczajew, *Катехизис революционера*, Archeograficzeskij Centr, Moskwa 1997, s. 2.

z powszechnie przyjętymi zasadami. Pozorna akceptacja tychże zasad związana była z realizacją misji ich zniszczenia. Ten aspekt katechizmu znajduje odzwierciedlenie również w działalności współczesnych terrorystów, którzy żyjąc i funkcjonując w danym porządku prawnym i społecznym, na pozór akceptując obowiązujące normy i zasady przygotowują najbardziej krwawe i bezwzględne ataki na symbole i miejsca ważne w danym społeczeństwie. Podobnie jak życie współczesnych terrorystów, życie XIX-wiecznego rewolucjonisty to nieustanne zawieszenie między życiem a śmiercią, co oznacza przyjmowanie logiki zerojedynkowej. Ponadto Nieczajew zdecydowanie akcentował gotowość terrorysty na śmierć, jak również tortury stosowane przez reżimowe służby. Ten aspekt również znajduje swoje odzwierciedlenie w przypadku terrorystów motywowanych religijnym, islamskim fundamentalizmem.

Modelowy terrorysta, którego profil kreśli Nieczajew w Katechizmie to człowiek wyzbyty uczuć, surowy względem siebie i innych. Jedynym uczuciem, jakie przejawia jest miłość do sprawy w imieniu której walczy. Z tego względu powinien być zdolny do niestrudzonego znoju, a nawet śmierci w imię realizacji celu, a przede wszystkim niszczyć wszystko, co utrudnia jego urzeczywistnienie. Nieczajew uchodzi za twórcę jednej z pierwszych, nowoczesnych organizacji terrorystycznej – Narodna Razprawa („Zemsta ludu”). Katechizm stanowi credo i statut organizacji. Dopuszczalność i całkowitą apologię działania terrorystycznego, jako środka do osiągnięcia celu, Nieczajew argumentował, że rewolucjoniści dopuszczając się zabójstw oddziałują na ośrodek władzy, który zastraszony będzie bardziej skłonny do wprowadzenia zmian. W tym aspekcie wyraźnie definiuje terroryzm jako zarządzanie przez strach i groźby. Kumulacja i natężenie indywidualnych aktów terroru ma doprowadzić do wybuchu ogólnonarodowego buntu.⁵³ Jak podkreśla Ayse Zarakol, ataki terrorystyczne były uważane za zupełnie logiczny sposób na zainicjowanie rewolucji, jak i zasygnalizowanie słabości rządu carskiego oraz prowokacja opresji rządowych.⁵⁴

Utworzona pod koniec lat 60. XIX wieku konspiracyjna Narodna Rasprawa była strukturą, której fundamenty funkcjonowania sformułowano w „Katechizmie rewolucjonisty”. Funkcjonowała od września do grudnia 1869 roku. Liderem i przywódcą organizacji był wspomniany wcześniej Siergiej Nieczajew. Centrum organizacji był „główne koło” lub „komitet”. Członkami organizacji byli studenci Pietrowskiej Akademii Rolniczej

⁵³ *Ibidem.*, s. 16.

⁵⁴ A. Zarakol, *What makes terrorism modern? Terrorism, legitimacy and the international system*, „Review of International Studies”, vol.37, nr.05, s. 2324.

i Akademii Leśnej w Moskwie. Do najbardziej aktywnych zalicza się P.G. Uspieńskij oraz I.G. Pryżkow, którzy wcześniej byli związani z kółkiem iszutińców. Członkowie organizacji byli zorganizowani w tzw. „piątki” . „Piątki” funkcjonowały w Moskwie, Sankt Petersburgu, Włodzimierzu, Jarosławiu. Każdy z członków „głównego kółka” zakładał kółko drugiego rzędu składające się zazwyczaj z pięciu osób, które następnie tworzyły kółka następnych rzędów. Warunkiem funkcjonowania organizacji było hierarchiczne i bezwzględne podporządkowanie. Organizacja zrzeszała ok. 77 osób. W skład komitetu centralnego wchodził: Iwan Pryżkow, Piotr Uspieński, Aleksiej Kuzniecowa, Nikołaj Nikołajew. Główną siedzibą, a zarazem centrum decyzyjnym organizacji była księgarnia Aleksandra Czerkiesowa na ul. Bolszaja Łubianka, gdzie również mieścił się magazyn nielegalnej literatury propagandowej i rewolucyjnej. Miejsce równie ważnym w funkcjonowaniu organizacji jak i planowania i organizacji zamachów było mieszkanie Uspieńskiego. Zamieszkiwał tam sam Nieczajew, było to też miejsce nielegalnych spotkań.

U podstaw działalności organizacji Nieczajewa leżało zarządzanie poprzez strach. Organizacja funkcjonowała w okresie wielkich reform oraz radykalizacji nastrojów panujących wśród studentów toteż łatwo było pozyskać szerokie poparcie dla idei zniszczenia obowiązującego porządku społecznego i politycznego kojarzonego w społeczeństwie z opresją. Warto podkreślić, iż na początku drugiej połowy XIX wieku pojęcie organizacji terrorystycznej w Rosji nie funkcjonowało. Niemniej jednak pod względem organizacyjnym Narodna Rasprawa reprezentowała wysoki poziom zaawansowania. Główną oś ideologii organizacji stanowiło przekonanie, że czas pokojowej propagandy minął bezpowrotnie a nadszedł czas walki na drodze spisku i konspiracji oraz fizycznej eliminacji przedstawicieli systemu samodzielnego. Według Nieczajewa przygotowanie rewolucji było możliwe jedynie na drodze bezwzględnej konspiracji oraz zastosowania taktyki terrorystycznej. Narodna Rasprawa była przede wszystkim organizacją o wysokiej dyscyplinie wewnętrznej, wymagając od swoich członków całkowitego oddania się sprawie rewolucji. Jest prototypem organizacji nowego typu – elastycznej, aczkolwiek zhierarchizowanej o dużym stopniu centralizacji.

Popularność Narodnej Rasprawy, jak i owianego legendą Siergieja Nieczajewa, wynikały z przybierającego wówczas na sile niezadowolenia grup studenckich, których działania antyrządowe wywoływały natychmiastową reakcję władz w postaci represji. Sam Nieczajew uniknął odpowiedzialności za wywrotową działalność, gdyż zdołał uciec za granicę. W okresie pozarosyjskim Nieczajew wydał kilka radykalnych proklamacji

wzywających do bezwzględnej walki z caratem, opublikował również dwa numery czasopisma „Zemsta Ludu”.⁵⁵

Badanie źródeł dotyczących rozwoju terroryzmu w Rosji ujawnia swoistą nieefektywność organizacyjnych i prawnych metod zwalczania terroryzmu, jak i taktyczne błędy ówczesnych służb, a także słabość rządów Aleksandra II w obliczu intensyfikacji i popularyzacji działalności terrorystycznej jako narzędzia walki z systemem. Istniejące rozwiązania strukturalne w sposób naturalny nie mogły uwzględniać potencjalnych scenariuszy rozwoju niezadowolenia społecznego i nastrojów antyrządowych. Zaangażowanie w działalność terrorystyczną rozwijała się paralelnie do pokojowych metod walki. Działalność Nieczajewa i Narodnej Rasprawy przyczyniła się do sformułowania określenia nieczajewszczyzny, które jest definiowane jako swoście rosyjski makiawelizm polityczny polegający na dążeniu do osiągnięcia celu przy wykorzystaniu nawet najbardziej radykalnych metod – również działań terrorystycznych, co z kolei wpłynęło na postrzeganie anarchizmu jako ruchu ukierunkowanego na działalność terrorystyczną.⁵⁶

W latach 1868-1868 wraz z Piotrem Tkaczowem Nieczajew stał na czele zradykalizowanej młodzieży studenckiej i brał aktywny udział w opracowaniu „Programu środków rewolucyjnych”. Zgodnie z opracowaniem rewolucja stanowiła ostateczny cel funkcjonowania Narodnej Rasprawy. Ponadto program zawierał sposoby tworzenia rewolucyjnych organizacji i prowadzenia działań terrorystyczno-wywrotowych. Kluczowym zadaniem Narodnej Rasprawy było „pełne, całkowite zniszczenie”.⁵⁷ Zarówno Nieczajew, jak i Bakunin wierzyli w realizację idei destrukcji obowiązującego porządku społecznego i politycznego za pomocą terroryzmu i zastraszaniu, idei zjednoczenia środowisk w imię walki ze zbrodniczym systemem przy zachowaniu bezkrytycznego posłuszeństwa i dyscypliny.

21 listopada 1861 roku, na wyraźne polecenie Siergieja Nieczajewa został zamordowany członek Narodnej Rasprawy – student Iwanow, który ośmielił się zakwestionować i poddać w wątpliwość taktykę terrorystyczną, której zwolennikiem był Nieczajew. Iwanow zagroził stworzeniem konkurencyjnej organizacji, co z kolei zostało odebrane jako zdrada. W procesie Iwanowa grupa została całkowicie rozgromiona, aczkolwiek Nieczajewowi udało się po raz wtóry zbiec za granicę. Śmierć Iwanowa miała

⁵⁵ L. Baumgartner, *Marzyciele i carobójcy*, Książka i Wiedza, Warszawa 1960, s. 29.

⁵⁶ P. Avrich, *Bakunin and Nechaev*, Freedom Press, Londyn 1974, s. 59.

⁵⁷ B. Bazilewski (red.), *Государственные преступления в России в XIX веке. Сб. извлеченных из офиц. изд. правительств. Сообщений*, Т. 1 (1823– 1876), Donskaja Recz, Sankt Petersburg, 1906. s. 185.

służyć za przestrożę pozostałym członkom organizacji i jednocześnie wpłynęła na wzmożone działania służb, które w efekcie rozgromiły organizację.

„Katechizm...” zawierał również postulat dotyczący elastyczności rewolucjonisty oraz zdolności do przenikania i inwigilowania różnych warstw i klas społecznych, także do struktur III Oddziału. Postulat ów świadczy o wysokim poziomie zakonspirowania i szerokiej platformie rozpoznania prowadzonego przez członków organizacji.⁵⁸ Ponadto organizacja prowadziła zakrojoną na szeroką skalę działalność edukacyjną. Materiały propagandowe nawołujące do zaangażowania się w działalność terrorystyczną ukazywały się drukiem poza granicami Rosji a następnie były dystrybuowane w kraju. Nie pojmując sytuacji społecznej w ówczesnej Rosji, w oderwaniu od kwestii narodowych, w październiku 1869 roku nieczajewcy opracowali plan zgodnie z którym „powinna rozpocząć się systematyczna działalność rewolucyjna organizacji ogarniająca swym zasięgiem całą Rosję”.⁵⁹ Plan zniszczenia ustroju nie powiódł się. Siergiej Nieczajew został aresztowany i osadzony w Twierdzy Pietropawłowskiej. Zdołał jednak zbiec z więzienia i wyjechać za granicę, gdzie w dalszym ciągu zajmował się propagowaną działalnością terrorystyczną wymierzoną w przedstawicieli systemu. Po zabójstwie Iwanowa działania, poglądy i idee głoszone przez Nieczajewa jak i członków organizacji były szeroko dyskutowane w zagranicznych mediach.

Kryzys w organizacji nastąpił po zabójstwie studenta Iwanowa. Wiele osób odżegnało się od bezwzględnych, dyktatorskich zapędów Siergieja Nieczajewa i opuściło jej szeregi, co z kolej zdeterminowało jej upadek i rozwiązanie. Bezwzględne działania Nieczajewa doprowadziły nie tylko do potępienia działalności Narodnej Rasprawy w oczach rewolucjonistów oraz tuzów ruchu rewolucyjnego takich jak N.K. Michajłowski, G.A. Łopatin, W.I. Zasulicz, A. Hercen, ale również do ostrej krytyki całego dziedzictwa nieczajewszczyzny. Doprowadziło to do postawienia przed wymiarem sprawiedliwości członków organizacji.⁶⁰

W 1871 roku odbył się proces nad nieczajewcami. Był to pierwszy w Rosji proces o charakterze politycznym. Przed sądem stanęło 79 osób. Większość otrzymała wyroki uniewinniające. Czterech uczestników morderstwa Iwanowa skazano na pracę katorżniczą w wymiarze od 7 do 15 lat, 28 osób na karę pozbawienia wolności od 7 dni do 1 roku i 4 miesięcy, a 2 osoby zostały zesłane na Syberię. Cały proces służył ukazaniu błędów

⁵⁸ *Ibidem.*, s. 184.

⁵⁹ B.P. Kuzmin, *Из истории революционной мысли в России*, Akademia Nauk ZSRR, Moskwa 1961, s. 358-359.

⁶⁰ W. W. Maksakow, W.I. Newski (red.), *Нечаев и нечаевцы : Сборник материалов (Подгот. к печати В. И. Козьмин)*, Socekiz, Moskwa-Leningrad 1931, s.135.

ekstremistycznego rewolucjonizmu, który propagował Nieczajew. Jakobinizm poglądów Nieczajewa, który stanowił główną oś ideową Narodnej Rasprawy. Nawoływanie do fizycznej eliminacji przedstawicieli systemu samo dzierżawnego, które Nieczajew wyłożył w swoim artykule „Kto nie z nami, ten przeciwko nam”, uznaje się za jawną apologię zabójstwa politycznego. Pomimo ostrej krytyki i potępienia poglądów Nieczajewa jego działalność stanowi fundament rozwoju terroryzmu w Rosji. Największą konsekwencją poglądów ekstremistycznych było zabójstwo w 1881 roku cara Aleksandra II. Oznacza to, że nieczajewszczyzna nie była tylko i wyłącznie epizodem i zjawiskiem pozbawionym siły oddziaływania. Tradycje wprowadzone przez Siergieja Nieczajewa, polegające na fizycznym eliminowaniu lub terroryzowaniu jednostek szczególnie szkodliwych dla sprawy rewolucji, moralne uzasadnianie wyboru terroryzmu jako metody walki z caratem i burżuazją, uzasadnianie amoralizmu, jeżeli służy on sprawie rewolucji, można prześledzić w późniejszej historii rosyjskiego ruchu rewolucyjnego.

Mniej radykalną wersję rewolucjonizmu narodnickiego przedstawiały działające w latach 1870 – 1874 kółka Czajkowów i kółko Dołguszyna. Czajkowcy stanowili federację kółek rewolucyjnych funkcjonujących w dużych miastach Rosji. Czajkowcy charakteryzowali się luźną strukturą organizacyjną. Kółko Czajkowów zrzeszało młodzież studencką o poglądach narodnickich. Głównymi postaciami zrzeszonymi w jego ramach byli: Mikołaj Czajkowski, Marek Natanson, Z. I. Pierowskaja. Federacja liczyła 100 osób. Oddziały tajnej grupy miały swoje kółka filialne w Moskwie, Kazaniu i innych miastach. Jednym z członków był książę P.A. Kropotkin. Centrum zarządzającym organizacją było kółko samokształcenia studentów Akademii Medyko-Chirurgicznej. Głównym zadaniem Koła oprócz samokształcenia była pokojowa propaganda wśród robotników, która miała służyć wywołaniu wybuchu rewolucji. Czajkowcy wierzyli, że „pójście w lud” jest skuteczną metodą osiągnięcia przekształcenia stosunków społecznych, jak i zmiany samego systemu politycznego. W przeciwieństwie do organizacji Nieczajewa czajkowcy stawiali przed swoimi członkami wysokie wymagania pod względem moralnym.⁶¹

W światopoglądzie czajkowców widoczna była niechęć wobec otwartej i bezwzględnej walki o wolności polityczne, które uważano za korzystne jedynie dla rodzącej się klasy burżuazyjnej. Ich linia ideologiczna została sformułowana w „Programie dla kół samokształcenia i działalności praktycznej” opracowanym przez Czajkowów w latach 1870 i na początku 1871. Jednym z głównych etapów działalności Czajkowów było oddziaływanie

⁶¹ M.Sz. Lewszin, *К характеристике идеологии «чайковцев»*, w: A. N. Czaruszin, „О далеком прошлом”, Wydanie 2, Moskwa 1973, s. 79.

na masy poprzez wydawanie i kolportaż literatury rewolucyjnej. Jedną z metod działania było organizowanie kół robotniczych celem przygotowania propagandzistów do pracy na wsi. Od 1872 roku takie koła funkcjonowały z dużym powodzeniem w Moskwie i Odessie, gdzie zgromadziły ok. 400 osób. Czajkowcy zrealizowali narodnicki postulat „pójścia w lud”⁶². Na działalność ich działalność duży wpływ miały wydarzenia lat 70. XIX wieku i bohaterstwo Komuny Paryskiej. Postulat pójścia do ludu, życia z ludem na tych samych warunkach, stanowił realizację ideału socjalizmu i przewrotu społecznego z pominięciem etapu kapitalistycznego. Kwestia metod realizacji celu była przedmiotem sporu w organizacji. Wśród Czajkowców znajdowali się również zwolennicy bakuninizmu, jak i pokojowej propagandy na rzecz której optował Piotr Ławrow.

Pokładanie zbytniego entuzjazmu w powodzenie pokojowej propagandy, która miała zainspirować lud rosyjski do wystąpienia przeciwko samodzierżawiu, w rzeczywistości uśpiła czujność członków organizacji. Areszty członków organizacji rozpoczęły się w 1874 roku, lecz większość Czajkowów trafiła przed oblicze sądu dopiero w latach 1877-1878 i została osądzona w trakcie tzw. Wielkiego Procesu lub Procesu 193. Oskarżeni o stworzenie i udział w grupie wywrotowej, której celem było obalenie obowiązującego porządku.⁶³

Kółkiem, które prowadziło swoją działalność równolegle z Czajkowcami, było kółko dołguszyńców. Organizacja działała początkowo w Peterburgu, później zaś w Moskwie. Założycielem kółka, w 1872 roku, był student Instytutu Technologicznego w Petersburgu – Aleksander Dołgouszyn. Warto podkreślić, iż Dołgouszyn był osądzony w procesie nieczajewców 2 stycznia 1870 roku i osadzony w Twierdzy Pietropawłowskiej. W 1871 roku na mocy wyroku specjalnego Izby Sądowej w Peterburgu został uniewinniony.⁶⁴

Kółko Dołguszyna było zwolennikiem kierunku buntarskiego, którego pełną reprezentację przedstawiają poglądy Michaiła Bakunina. Jako organizacja deklarowali możliwość wykorzystania metod terrorystycznych w celu realizacji celu. Tyle w kwestii deklaracji. Członkowie kółka zajmowali się przede wszystkim działaniem propagandowym wśród ludu. Organizacja liczyła 20 osób. Nowatorstwem było założenie własnej, zakonspirowanej drukarni, która miała za zadanie zwiększać propagandowy zasięg organizacji. W 1873 roku Aleksander Dołgouszyn został aresztowany, a sama organizacja wytropiona i wyeliminowana przez posiadające doskonałe rozpoznanie służby ze względu na

⁶² W. M. Solowjew, *История и культура России. Справочно-информационное пособие. Часть 6*, DirectMedia, Moskwa-Berlin 2016, s. 129.

⁶³ N. A. Troickij, *Большое общество пропаганды 1871—1874 гг. (т. н. «чайковцы»)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Saratowskiego, Saratow 1963, s. 59.

⁶⁴ F. J. Kon (red.), *Деятели революционного движения в России*, tom 5, Ogólnozwiązkowe Stowarzyszenie Katorżników politycznych i Przesiedleńców, Moskwa 1927-1934, s. 98.

wywrotowy charakter.⁶⁵ Działalność struktury zakończyła się w 1874 roku na procesach przed sądem senackim.

Z perspektywy analizy ewolucji działalności terrorystycznej szczególnie ważna jest działalność drugiej Ziemi i Woli, której funkcjonowanie i czas wzmożonej aktywności przypada na lata 1876-1879. Organizacja ta prezentuje wysoki poziom zakonspirowania i profesjonalizację działalności. Jest to przykład organizacji elastycznej, lecz jednocześnie posiadającej jednolitą strukturę hierarchiczną. Druga Ziemia i Wola charakteryzuje radykalizacja poglądów i świadome odrzucenie pokojowych metod działania wśród ludu na rzecz angażowania się działalność terrorystyczną.

Druga Ziemia i Wola została założona w 1876 w Petersburgu. Nazwa Ziemia i Wola funkcjonowała jako nazwa organizacji od maja 1878 roku. Przed 1878 rokiem organizacja funkcjonowała pod nazwą Północnej Narodnickiej Grupy Rewolucyjnej. Powstanie organizacji jest bezpośrednio związane z pojawieniem się tajnej, zakonspirowanej drukarni, której działanie umożliwiało członkom Ziemi i Woli upowszechnianie haseł rewolucyjnych oraz wszelkiej literatury propagandowej wśród mas chłopskich. Do wybitnych działaczy organizacji w okresie jej świetności, zalicza się: M.A. i O.A. Natansona, A.D. Michajłowa, a w okresie późniejszym S.M. Krawczyńskiego, Z. I. Perowską i M.F. Frolenko. Wszyscy wymienieni należeli wcześniej, bądź byli związani z organizacją Czajkowców. Do ścisłego kierownictwa organizacji należał książę G.W. Plechanow i M.A. Natanson. Strukturą współpracującą z Ziemią i Wolą było rewolucyjne kółko kobiet Wiery Figner. Ponadto organizacja utrzymywała kontakty z rewolucjonistami z Kijowa, Charkowa, Odessy.

Organ dowodzący organizacji stanowiła „Administracja”. Strukturę organizacji tworzyły grupy *dierewienszczikow*, frakcja robotnicza oraz grupa dezorganizatorska. Organizacja miała swoje filie w Kijowie, Charkowie, Odessie i innych dużych miastach Rosji. W 1877 roku zrzeszała 60 osób. Niemniej jednak do organizacji mogło dołączyć jeszcze ok. 150 rewolucjonistów. Podczas zjazdu w Lipiecku w czerwcu 1879r. powstał Komitet Wykonawczy organizacji, w skład którego weszli: A.D. Michajłow, A.A. Kwiatkowski, L.A. Tichomirow, A.J. Żelabow i M.F. Frolenko. Zjazd w Lipiecku służył nie tylko przewyciężeniu wielogłosu narodników, ale przede wszystkim nakreślenia dalszych wektorów rozwoju organizacji. Podczas zjazdu wysunięto postulat walki politycznej z samodzierżawiem przy użyciu wszelkich dostępnych metod – również terrorystycznych – jako zadanie pierwszoplanowe.

⁶⁵ B. S. Intenberg, *Движение революционного народничества: народнические кружки и "хождение в народ" в 70-х годах XIX в.*, Nauka, Moskwa 1965, s. 56.

Bezpośrednim motywem powstania organizacji była tzw. „wędrowka w lud” inteligencji rosyjskiej w latach 1873-1875. Dostrzeżenie nieefektywności taktyk pokojowych, jak i rewizja założeń ideologicznych skutkowały apologią indywidualnego terroryzmu. Wiodącym celem organizacji, przyświecającym jej działaniu, było wywołanie narodowego, powstania w jak najkrótszym czasie.⁶⁶ Nie ulega wątpliwości, że ideologiczna orientacja organizacji Ziemia i Wola była inspirowana również radykalizmem poglądów buntarstwa. Do głównych postulatów organizacji należało:⁶⁷

1. Sprawiedliwy podział ziemi wśród chłopstwem,
2. Wprowadzenie pełnego wspólnotowego samorządu,
3. Wprowadzenie swobody wyznania,
4. Wprowadzenie prawa do samookreślenia narodów.

Jedyną drogą osiągnięcia realizacji tych postulatów jest zbliżenie z ludem. W tym celu członkowie organizacji Ziemia i Wola zorganizowała akcję przesiedleń rewolucjonistów na rosyjską wieś, aby jak najpełniej rozpoznać interesy i rzeczywiste warunki życia ludu. Osady były organizowane w rejonie Powołża (centrum – gubernia Saratowska), regionie Donu. Ponadto w ramach organizacji funkcjonowała sieć grup propagandowych, które zajmowały się jej szerzeniem w kołach robotniczych w Petersburgu, Charkowie i Rostowie. Sieciowy charakter organizacji i realizacja wymiaru praktycznego zbliżenia z ludem wymagała, zastosowania dwóch rodzajów środków. W przypadku Ziemi i Woli nie odżegnywano się od środków organizatorskich, które polegały na propagandzie i agitacji wśród chłopów. Niemniej jednak zwrócono uwagę i zaakcentowano kluczowy charakter środków o charakterze dezorganizatorskim. Dezorganizacja struktur państwa, władzy państwowej jak i obowiązujących wówczas stosunków społecznych, była możliwa dzięki zastosowaniu indywidualnego terroru, przemocy wobec najbardziej prominentnych przedstawicieli władzy carskiej.⁶⁸

Organizacja składała się z głównego kółka, które dzieliło się na siedem specjalnych grup utworzonych pod względem rodzaju działalności oraz grup lokalnych, funkcjonujących w dużych miastach Imperium Rosyjskiego. Z perspektywy analizy fenomenu terroryzmu w Rosji szczególnie istotna jest działalność organizacji na rzecz dezorganizacji państwa.

⁶⁶ G. Martin (red.), *Essentials of Terrorism: Concept and Controversies*, SAGE Publications, Nowy Jork 2008, s. 26.

⁶⁷ M. R. Попов, *Записки землевольца*, Изд-во Всесоюзного общества политкаторжан и ссыльно-поселенцев, Moskwa 1933, s. 46.

⁶⁸ P.S. Tkaczhenko, *Революционная Народническая Организация <<Земля и Воля>> 1876-1879*, Wyższa Szkoła, Moskwa 1961, s.122.

Początkowo terroryzm i wszelka logistyka z nim związana nie zajmowały znaczącej pozycji w agendzie organizacji, jednak wraz z upływem czasu terroryzm zaczęto postrzegać nie tylko jako środek zemsty i instrument samoobrony. Wraz z upływem czasu terroryzm na fali rozczarowania niepowodzeniem wędrówki w lud stał się wiodącym i ostatecznym instrumentarium realizacji zamierzonych celów. Istotny wpływ na wybór tego typu działalności odegrały wzmożone represje ze strony służb carskich. Postulat fizycznej eliminacji członków rządu służyć miał wspomnianej wyżej dezorganizacji, a w finalnym etapie spowodować destrukcję ustroju. W działalność terrorystyczną aktywnie zaangażowane było kółko Osinskiego - D.A. Lizoguba, które działało w Kijowie i Odessie. Na początku 1879 r. jego członkowie dokonali egzekucji agenta policji A. G. Nikonowa, oficera Żandarmerii G. E. Geikinga oraz generała gubernatora Charkowa D. N. Kropotkina.⁶⁹ Od marca 1878 r. pojawiają się proklamacje o próbach zamachu z pieczęcią przedstawiającą rewolwer, sztylet i topór opatrzona podpisem „Komitet Wykonawczy Partii Rewolucyjnej Społecznej”. Wkrótce walka przeniosła się do stolicy Imperium Rosyjskiego. To właśnie w Moskwie doszło do najpopularniejszego i powszechnie znanego zamachu terrorystycznego na szefa III Oddziału N. Miezencowa. 4 sierpnia 1878 roku Miezencow zginął z ręki Stepnjaka – Krawczyńskiego. Zabójstwo to jest symbolem przejścia rosyjskich rewolucjonistów od pokojowej propagandy i ewolucyjnej zmiany do otwartej działalności terrorystycznej. Zabójcy Miezencowa udało się zbiec za granicę, gdzie opisał atak na Miezencowa w broszurze „Śmierć za śmierć” jako akt zemsty.⁷⁰

Jednym z ważniejszych ataków terrorystycznych dokonanych przez członków Ziemi i Woli była podjęta przez A.K. Sołowiowa nieudana próba zamachu na cara Aleksandra II 2(14) kwietnia 1879 roku. W latach 1877 – 1879 członkowie organizacji dokonali szeregu zabójstw urzędników policji, m.in. N.A. Szaraszkina i N.W. Rejnsztejna. Do historii rosyjskiego terroryzmu wpisała się również kobieta Wiera Iwanowna Zasulicz, która 24 stycznia (5 lutego) 1878 roku zaatakowała marszałka Fiodora Iwanowicza Trepowa. Akty terrorystyczne postrzegała organizacja jako rodzaj zemsty i sposób samoobrony. Dodatkowo członkowie organizacji wysyłali listy do władz uzasadniające stosowanie metod terrorystycznych w walce z reżimem. Za sprawą wysiłków i starań podejmowanych przez przywódcę organizacji A.D. Michajłowa, który przywiązywał szczególną wagę do wymogu działań w absolutnej konspiracji większość członków organizacji uniknęło aresztowań

⁶⁹ A. Kołpakidi, A.L. Serjakow, *Щит и меч. Руководители органов гос. безопасности: руководители органов государственной безопасности Московской Руси, Российской Империи, Советского Союза и Российской Федерации : энциклопедический справочник*, OLMA Media Group, Moskwa, s. 211.

⁷⁰ A. Kołpakidi, *Энциклопедия Секретных Служб России*, Astrel, Moskwa 2004, s. 133 – 135.

i wyroków skazujących. W procesie ziemio wolców w 1880 roku zaledwie 7 osób otrzymało wyrok zesłania do katorżniczej pracy, a 4 zsyłki na Syberię.

Organizacja Ziemia i Wola dysponowała również wywiadem agenturalnym. Działalność dywersyjna wymagała dysponowania i ulokowania agenta. W tym celu organizacja posłużyła się N.W. Kletocznikowem - agentem, który przeniknął w struktury III Oddziału. Jako źródło Ziemi i Woli przekazywał komitetowi organizacji najważniejsze informacje o planach i działaniach operacyjnych ukierunkowanych na opanowanie i eliminację ognisk rewolucyjnych.⁷¹

Podczas zjazdu w Woroneżu trwającym od 18-21.06.1879 roku na skutek sporów dotyczących kwestii zastosowania nowej taktyki indywidualnych zamachów terrorystycznych, znamionującej przejście od anarchizmu teoretycznego do politycznej walki, w organizacji nastąpił rozłam. Przedstawiciele nurtu radykalnego na zjeździe w Lipiecku wyraźnie opowiedzieli się za stosowaniem terroru politycznego, podczas gdy w Woroneżu ewidentnie terrorystyczny *modus operandi* odrzucano. Od początku 1878 roku w ramach organizacji sformowano skrzydło „polityków” – stronników systematycznego i bezwzględnego stosowania metod terrorystycznych. Apologetami terroryzmu był m.in. A. I. Żelabow i A.D. Michajłow. Frakcja tzw. Polityków ogłosiła się Komitetem Wykonawczym Socjalno-Rewolucyjnej Partii. Stronnictwo to było odpowiedzialne za sformowanie w ramach organizacji grupy terrorystycznej o nazwie <<Swoboda lub śmierć>>. Organizatorem grupy był Lew Tichomirow, który w latach 1872-1873 był aktywnym członkiem kółka Czajkowów. Tichomirow podtrzymywał tezę o konieczności carobójstwa.⁷² Rozdźwięk między grupą uznającą metody terrorystyczne za uprawnione i grupą nastawioną na pokojową zmianę stosunków społeczno-politycznych doprowadził do rozpadu organizacji na dwie grupy – Czarny Pieriediel i Narodną Wolę.

Czarny Pieriediel to tajna, zakonspirowana grupa terrorystyczna działająca w latach 1879-1881.⁷³ Powstała na skutek rozłamu w organizacji Ziemia i Wola stanowi przykład realizacji idei narodnictwa z pierwszej połowy lat 70. XIX wieku. Nazwa grupy pochodzi od rozpowszechnionej wśród chłopstwa pogłoski o wszechogarniającej redystrybucji ziem. Pod względem ideowym członkowie grupy sprzeciwiali się rewolucyjnemu terroryzmowi. Ideologicznie Czarny Pieriediel hołdował ideom narodnickiej wędrówki w lud, a w rosyjskiej

⁷¹ B. Bazilewski (red.), *Революционная журналистика семидесятых годов*, Archiwum „Ziemi i Woli” i „Narodnoj Woli”, Moskwa 1932, s. 126.

⁷² M. B. Smolin, *Государственные идеи Льва Тихомирова*, w: L.A. Tichomirow (red.), *Апология Веры и монархии*, Moskwa 1999, s. 9.

⁷³ E. R. Olchowskij, *Черный Передел*, w: *Совietская Энциклопедия Историческая*, tom 15, Moskwa 1974, s. 256.

obszeczynie upatrywali komórkę rozwoju socjalizmu w Rosji. Spójności i oddania pokojowej linii ideologicznej nie zdołały rozkruszyć ani aresztowania, ani słynny proces 193, jak również nieefektywność działań propagandowych.

Organizacja dążyła do zachowania pierwotnych idei narodnickich, które wyrażały się w tradycjach i programowych azymutach drugiej Ziemi i Woli. Główną osią niezgody był sposób osiągania celów. Zdecydowane odrzucenie metody terrorystycznej sprawiło, że organizacja w wyniku rozpadu Ziemi i Woli otrzymała mniejszą część funduszy na rozwój działalności. O ile członkowie Narodnej Woli byli zwolennikami akcentowania wariantu politycznego, o tyle Czarny Pieriediel oponował przeciwko wprowadzeniu do programu organizacji elementów walki politycznej. Organizacja była pod stałym nadzorem służb, a każde działanie inwigilowane i skutecznie neutralizowane, o czym świadczy wykrycie i zamknięcie tajnej redakcji czasopisma „Czarny Pieriediel w 1880 roku.”⁷⁴ Odrzucenie taktyki indywidualnego terroru i kontynuowanie pokojowej propagandy, wiara w idee starego narodnictwa uplasowały organizację jako teoretyków walki politycznej i zdecydowaną mniejszość wśród byłych członków Ziemi i Woli, którzy zrzeszyli się w ramach terrorystycznej struktury, którą była Narodna Wola.

Narodna Wola to jedna z najbardziej znanych zakonspirowanych organizacji terrorystycznych o profilu narodnickim. Podobnie jak Czarny Pieriediel, Narodna Wola powstała w wyniku likwidacji drugiej Ziemi i Woli i rozpadzie frakcji terrorystycznej „Swoboda lub śmierć”. Funkcjonowała od 1879 do 1877 roku. W okresie tym organizacja wstąpiła się w zbrodni carobójstwa, co uznaje się za najwyższy przejaw działalności konspiracyjno-terrorystycznej organizacji i ostateczne zwięźcenie działalności terrorystycznej w II połowie XIX wieku. Głównym celem organizacji było zmuszenie władzy do przeprowadzenia reform. Przymuszenie owo realizowano za pośrednictwem bezpośrednich ataków na przedstawicieli władzy, co w efekcie było otwartym prowadzeniem działalności terrorystycznej. Najbardziej znanymi członkami organizacji byli: P. L. Ławrow, A. I. Żelabow, A. D. Michajłow, Z. Perowska, W. N. Figner, S. N. Chałturin, agent organizacji N. W. Kletocznikow.

Przesłanki powstania nowej radykalnej organizacji terrorystycznej pojawiły się już podczas zjazdu w Lipiecku w czerwcu 1879 roku. Na zjeździe wykrystalizowała się linia ideologiczna nowej organizacji oraz zaakcentowanie wymiaru praktycznego walki o przekształcenie ówczesnego ustroju na socjalistyczny. Członkowie organizacji uznawali

⁷⁴ *Олонекские Губернские Ведомости*, nr.10, 6 luty 1880, <http://ogv.karelia.ru/magpage.shtml?id=544&page=1>, dostęp z 11.05.2020.

państwo za element systemu kapitalistycznego, które powstało w celu ucisku ludu rosyjskiego, a przez to działający wbrew jego interesowi. Działalność organizacji wywoływała reakcję w postaci terroru antyrewolucyjnego zorganizowanego przez aparat państwowy, a realizowanego przez policję i III Oddział. System organów bezpieczeństwa państwowego był jednym z wiodących celów działalności Narodnej Woli. Punktem zwrotnym był zamach na cara. Powstanie form organizacyjnych, które jednoznacznie opowiadały się za stosowaniem metod terrorystycznych, stanowi cezurę w badaniu ewolucji terroryzmu w Rosji, jak również reakcji i strategii zwalczania zagrożenia realizowane przez służby.

Walka z bronią w ręku określała charakter Narodnej Woli, jak i zwiastowała zdecydowane odżegnanie się od nieefektywnej pracy propagandowo-agitacyjnej.

Narodnaja Wola swoją strukturą przypominała jednolitą, zhierarchizowaną strukturę o zdecydowanej i radykalnej orientacji na *praxis*. Planowanie i organizowanie działalności było możliwe za sprawą zakonspirowanej struktury, na czele której stał Komitet Wykonawczy. Jego skład początkowo liczył 15 osób. W Komitecie Wykonawczym Narodnej Woli znaleźli się uczestnicy zjazdu w Lipiecku, m. in. A.I. Barannikow i A. I. Żelabow.⁷⁵ Komitet Wykonawczy zajmował się nie tylko koordynowaniem i organizacją działalności organizacji, ale również organizowaniem i prowadzeniem agentury oraz lokalnych grup specjalnych. Postulaty walki politycznej o rozszerzenie zakresu swobód realizowano stosując metody otwartej walki z rządem. Pod względem światopoglądowym członkowie Narodnej Woli nie tyle nie zanegowali idei powstania zbrojnego, jednak ich celem zasadniczym było zabójstwo cara.⁷⁶

Narodnaja Wola realizowała taktykę terroru indywidualnego wymierzonego w przedstawicieli władzy. Taktyka zamachów terrorystycznych organizowanych w zakonspirowanych mieszkaniach utrudniała skuteczne zwalczanie zjawiska. Zastosowanie metod konspiracyjnych, całkowite poświęcenie członków w imię realizacji sprawy przyczyniło się do wzmocnienia działalności organizacji, jak i skali przygotowywanych zamachów na najwyższych oficjeli ówczesnego systemu.⁷⁷ Okres aktywności Narodnej Woli zbiegł się w czasie z kryzysem końca lat. 80 XIX wieku. Wyeksploatowanie Rosji w wyniku wojny rosyjsko-tureckiej w 1877 – 1878, nieurodzaj przyczynił się do klęski głodu i chorób, co pogorszyło sytuację mas ludowych. W 1878 roku powstania chłopskie objęły 26 guberni,

⁷⁵ S. S. Wołk, *Народная Воля: 1879-1882*, Nauka, Moskwa 1966, s. 510.

⁷⁶ W. F. Antonow, *Революционное народничество*, Просвещение, Moskwa 1956, s. 116.

⁷⁷ W. A. Twardowska, *Организационные основы «Народной воли»*, Исторические Записки, T. 67, Wydawnictwo Nauka, Moskwa 1960, s. 138-141.

a w latach 1878-1879 zwiększyła się też ilość strajków robotników. Na fali zaostrenia nastrojów rewolucyjnych Narodna Wola jawiła się jako organizacja zorientowana na realizację postulatu polepszenia sytuacji ludu na drodze walki z samodzierżawiem. Jako element krajobrazu walki postępowej inteligencji z samodzierżawiem była awangardą rewolucjonistów-terrorystów tamtego okresu.⁷⁸

Organizacja postulowała konieczność przeprowadzenia przewrotu politycznego i destrukcję państwa. W programie organizacji działalność dzieliła się na propagandowo-agitacyjną i terrorystyczną. Jednocześnie większą uwagę przykładano do działalności spiskowo-terrorystycznej. W manifestie Narodnej Woli w sposób jasny i czytelny sformułowano dualną funkcję terroryzmu, którego celem działalności terrorystycznej była dezorganizacja państwa, a w konsekwencji rozpad państwowości opartej na systemie samodzierżawnym. Inną, niemniej ważną funkcją działalności terrorystycznej było wzbudzenie w masach ludowych nastrojów anty-rządowych. Tak postawione cele sprzyjały rozpatrywaniu terroryzmu jako preludium i katalizatora narodowej rewolucji.⁷⁹ W perspektywie narodowolców działalność terrorystyczna była odpowiedzią na terror carskich służb.

Do najważniejszych ataków terrorystycznych zorganizowanych przez członków Narodnej Woli należy przygotowanie zsynchronizowanego ataku na kolei. Zamach miał polegać na wysadzeniu w powietrze pociągu, którym podróżował car Aleksander II. Zamierzali uderzyć w trzech miejscach – pod Odessą, Aleksandrowskiem i Moskwą. Trzy planowane zamachy nie odniosły pożądanego efektu z różnych przyczyn. Kolejną próbą był zamach dokonany przez stolarza Stefana Chałturina, który w porozumieniu z Komitetem Wykonawczym organizacji zaproponował, iż podejmie się wysadzenia w powietrze skrzydła Pałacu Zimowego, w którym znajdowała się jadalnia carska. W planowaniu zamierzano wykorzystać fakt, iż cara jada posiłki o ściśle określonych godzinach, co z kolei stwarzało szanse na właściwe rozmieszczenie ładunku i skuteczne uśmiercenie imperatora. Do wybuchu doszło 5(17) lutego 1880 roku. Śmierć poniosło 10 osób. Aleksander II uszedł z życiem, gdyż spóźnił się na obiad. W perspektywie społeczeństwa Komitet Wykonawczy zaczął uchodzić za nieuchwytną i potężną organizację walczącą z samodzierżawiem. Licząca w początkach 1881 roku ok. 500 osób, grupa stanowiła poważną siłą działającą na rzecz wzmocnienia

⁷⁸ P. A. Zajackowski, *Кризис самодержавия на рубеже 1870-1880 гг.*, Wydawnictwo MGU, Moskwa 1964, s. 59.

⁷⁹ A. W. Jakimowa-Dikowskaja, M. F. Frolenko, M. I. Drej, A. W. Dikowskaja (red.), *Литература партии "Народная воля" : "Народная воля". "Листок Народной воли". "Рабочая газета". Документы*, Ogólnozwiązkowe Wydawnictwo Katorżników Politycznych i Przesiedleńców, Moskwa 1930, s. 305.

fermentu społecznego, który w momencie kulminacyjnym miał doprowadzić do wybuchu rewolucji i zmiany stosunków społeczno-politycznych w Rosji.

W grudniu 1880 roku rozpoczęły się przygotowania do kolejnego zamachu. Planowano go dokonać zamachu podczas, gdy car będzie przemieszczał się z Zimowego Pałacu do Maneżu. W wyniku zawirowań spowodowanych aresztowaniem jednego z głównych organizatorów zamach A.I. Żelabowa, dowodzenie przejęła S.L. Perowskaja. Za datę ataku przyjęto 1 marca. W tym dniu cara miał przemieszczać się trasą po Kanale Jekaterińskim. Tam też zginął. Skutecznego zamachu bombowego dokonał I.I. Hryniewicki, który poniósł śmierć rażony wybuchem. Wkrótce członkowie organizacji zostali aresztowani i skazani na wyroki śmierci. Zabójstwo cara Aleksandra II to koronny przykład terroryzmu indywidualnego, który wieńczy epokę XIX-wiecznego terroryzmu rewolucyjnego.

Początek XX wieku nie zakończył epoki terroryzmu. Sytuacja polityczna i ekonomiczna, w jakiej znajdowało się Imperium Rosyjskie pod końcu XIX wieku uitorowała drogę rozwoju ekstremizmu, który w konsekwencji doprowadził do otwartej apologii działalności terrorystycznej. Powstające wówczas liczne organizacje i kółka, z których część była zwolennikami lewicowego radykalizmu niosącego na sztandarach wyzwolenie ludu od samo dzierżawnych represji. Historyczny rozwój Rosji, jako państwa, na początku XX wieku znacznie przyczynił się do rozprzestrzeniania się ataków terrorystycznych. Nie tylko znacząca część młodych ludzi z niższych warstw, ale również inteligencja pozytywnie postrzegała zjawisko lewicowego terroryzmu jako narzędzia walki z reżimem. Terroryzm stał się nieuniknioną rzeczywistością, ale przede wszystkim wyzwaniem dla służb i całego aparatu policyjnego Imperium Rosyjskiego. Kwestie terroryzmu cieszyły się szerokim zainteresowaniem społeczeństwa również na początku XX wieku. Działanie z wykorzystaniem metod terrorystycznych odgrywało pierwszoplanową rolę w refleksjach ówczesnej inteligencji i myślicieli społeczno-politycznych. Za zwolennika terroryzmu uchodził lider kadetów, uznawany za liberała P.N. Miljukow. Na spotkaniu z Włodzimierzem Leninem w 1903 roku w Londynie potępił polemikę z terroryzmem oraz jednoznacznie opowiedział się za jego stosowaniem jako środka do osiągnięcia celu. Zwolennikami terroryzmu była nie tylko Socjalistyczno-Rewolucyjna Partia Rewolucyjna, ale także gros emigrantów związanych z ideą ekonomizmu, a później z frakcją mienszewików (W.I. Zasulicz, J.O. Martow). W jednym z numerów czasopisma „Sprawa pracy” pojawiło

się oświadczenie, iż zadaniem socjaldemokracji nie może i nie powinno być przeciwdziałanie wzrostowi nastrojów terrorystycznych.⁸⁰

Podobny ton wypowiedzi o działalności terrorystycznej prezentowało czasopismo "Swoboda" wydawane w Szwajcarii. Zgodnie z linią redakcyjną pisma terroryzm był jedynym środkiem rozbudzenia ruchu robotniczego i impuls do dalszego rozwoju walki o kwestie robotników.⁸¹ Według I.A. Asejewa nowa epoka terroryzmu w Rosji rozpoczęła się 14 lutego 1901 roku od zabójstwa ministra edukacji narodowej N.P. Bogolepowa. Powstała w tamtym okresie Organizacja Bojowa Partii Socjalistyczno Demokratycznej uznawana była za najbardziej wpływową organizację terrorystyczną od momentu swojego powstania znajdowała się pod ścisłą kontrolą Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Strategia manipulacji i kontroli radykalnymi ugrupowaniami, stosowanie wobec nich swoistej politechnologii, niejednokrotnie była szkodliwa dla Departamentu Policji.⁸²

Zdaniem wielu badaczy terroryzm stanowił poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa Imperium Rosyjskiego. Szczególnie niebezpieczny był polityczny terroryzm indywidualny skierowany przeciwko przedstawicielom aparatu państwowego. Głośne zabójstwa wielkiego księcia Siergieja Aleksandrowicza, ministra spraw wewnętrznych W.K. Plewe, szefa rady ministrów P.A. Stołypina wymuszały od państwa wprowadzenie rozwiązań organizacyjno-prawnych, co prowadziło do zaostrzenia polityki państwa, jak również wzmocnienia kompetencji służb i rozszerzenia arsenału metod walki z terroryzmem. Wykorzystanie indywidualnego terroryzmu politycznego miało charakter powszechny, a sami terroryści osiągnęli doskonałe formy organizacyjne. Według rewolucjonistów walką bez masowego poparcia mogła być tylko indywidualna walka terrorystyczna, który postrzegano jako najskuteczniejszy sposób na zmianę niewygodnego, represywnego rządu przy posiadaniu ograniczonego zasobu sił i środków. Jest to więc przykład walki asymetrycznej, w której zwycięstwo nierzadko odnosi przeciwnik o mniejszym potencjale i zasobie sił. Kombinacja takich czynników jak wzrost niezadowolenia społecznego, wzrost liczby manifestacji radykalnej opozycji, ekonomiczny i polityczny kryzys wymuszał na organach ścigania modernizację metod i sposobów walki z terroryzmem i ekstremizmem na przełomie XIX i XX wieku.⁸³

⁸⁰ W. I. Lenin, *«Грозящая катастрофа и как с ней бороться»*, 5-е изд., т.35, s.170-171.

⁸¹ W. I. Lenin, *Полное собрание сочинений. Т. 6.*, Państwowe Wydawnictwo Literatury Politycznej, Moskwa 1960, s. 76-77.

⁸² I. A. Asiejew, *Организационно-правовые основы борьбы полиции России с политическим терроризмом в начале XX в.*, „История государства и права,” № 7, 2010, s. 18-22.

⁸³ E. Szczerbakowa (red.), *Политическая полиция Российской империи между реформами. От В. К. Плеве до В. Ф. Джунковского*, АИРО-XXI, Алетея, Moskwa 2015, s. 69.

Według statystyk terroryzmu na początku XX wieku opracowanych przez Annę Gejfmán od początku października 1905 roku w Imperium Rosyjskim śmierć w wyniku ataku terrorystycznego poniosło 3611 urzędników państwowych. Do końca 1907 roku liczba ofiar wzrosła do prawie 4500 osób. W latach 1905-1907 w wyniku działań terrorystycznych śmierć poniosło ponad 9000 osób (wliczając w to ofiary śmiertelne i rannych). Według oficjalnych statystyk od stycznia 1908 roku do połowy maja 1910 roku na terytorium Rosji miało miejsce 19957 ataków terrorystycznych i ekspropriacji, a w rezultacie których zginęło 732 urzędników państwowych i 3051 osób prywatnych, a 1022 urzędników państwowych i 2829 osób prywatnych zostało rannych.⁸⁴ Dane statystyczne świadczą o tym, iż terroryzm na początku XX wieku stanowił część rzeczywistości społeczno-politycznej i jedno z głównych wyzwań dla państwowej polityki wewnętrznej. Według szacunków w latach 1901-1911 w wyniku ataków terrorystycznych w Rosji zginęło ok. 17000 osób. W dużych miastach Rosji najbardziej aktywną organizacją terrorystyczną była Partia Socjalistycznych Rewolucjonistów tzw. „eserów”. Partia Socjalistyczno-Rewolucyjna powstała w końcu 1901 roku w wyniku zjednoczenia neonarodnickich organizacji w jedno ugrupowanie. Była to jedyna rosyjska partia, której program przenikała idea terroryzmu. Terrorystyczną taktykę członkowie partii postrzegali jako kontynuację tradycji narodowolców. Terroryzm eserów zalicza się również do nurtu terroryzmu rewolucyjnego.

Początek XX wieku uznaje się za początek nowej fali terroryzmu w Rosji. Terroryzm określany jako działanie z wykorzystaniem przemocy w celu reorganizacji porządku władzy i przekształcenia stosunków społeczno-politycznych nazywamy rewolucyjnym. Terroryzm rewolucyjny chronologicznie był szczególnie aktywny w Rosji w okresie od kwietnia 1902 do sierpnia 1911 roku. Do sierpnia 1911 roku partia eserów była główną i najbardziej niebezpieczną organizacją terrorystyczną w Rosji.⁸⁵ Według jednego z głównych badaczy rewolucyjnego terroryzmu W.O. Budnickiego terroryzm rewolucyjny miał ogromny wpływ na rozwój polityczny i psychologię rosyjskiego społeczeństwa.⁸⁶ Socjalistyczni rewolucjoniści początków XX wieku uznawali terroryzm za walkę słabszych przeciwko silniejszemu.⁸⁷ Terroryzm był więc postrzegany jako rodzaj wojny.

W manifestie socjalistów-rewolucjonistów opublikowanym w 1901 roku stwierdzono, iż systematyczny terror, wraz z innymi formami otwartej, masowej walki (zamieszki

⁸⁴ A. Gejfmán, *Революционный террор в России*, Kron-Press, Moskwa 1997, s. 32

⁸⁵ A.W. Mankow, *Революционный терроризм партии эсеров: возникновение и периодизация*, „История в подробностях”, 2012, no. 12(30), s. 68.

⁸⁶ O. W. Budnickij, *Терроризм в российском освободительном движении: идеология, этика, психология (вторая половина XIX–начало XX века)*, Rosspen, Moskwa 2000, s.3.

⁸⁷ B. W. Sawinkow, *Воспоминания террориста*, Zaharow Publishing, Moskwa 2002, s. 70.

robotników, rolników, demonstracje) doprowadzi do dezorganizacji w szeregach wroga, a „działalność terrorystyczna kończy się jedynie zwycięstwem nad autokracją, tylko pełnym osiągnięciem wolności politycznej.”⁸⁸ Dominującą pozycję w hierarchii eserowskiego terroryzmu przez cały okres istnienia partii zajmował terroryzm polityczny. Dzielił się na centralny i lokalny. Podział był uzależniony od poziomu stanowisk zajmowanych przez potencjalne ofiary ataku oraz od ich znaczenia w strukturze aparatu władzy. Od 1905 roku wiodącą pozycję w taktyce partyjnej zajmował terror centralny. Ten rodzaj terroryzmu był skierowany przeciwko najbardziej wpływowym – zdaniem eserów – działaczy państwowych. W tym okresie, aż do przewrotu z 3 czerwca, oficjalnie partia nie podnosiła kwestii zamachu na cara. W celu dokonywania zamachów na najbardziej znaczące figury związane z aparatem państwowym, których zabójstwo mogło wywołać znaczny rezonans w społeczeństwie rosyjskim, jesienią 1901 rozpoczęto tworzenie Bojowej Organizacji Eserów. Inicjatorem powstania organizacji, pierwszym przywódcą i autorem pierwszego regulaminu organizacji był G.A. Gierszuni. Początkowo jej skład organizacji wchodził tylko Gierszuni i terroryści bezpośrednio zaangażowani w przygotowywanie zamachów. Według Gierszuniego „celem organizacji bojowej jest walka z istniejącym systemem poprzez fizyczne wyeliminowanie jego przedstawicieli, którzy są uznawani za najbardziej niebezpiecznych i przestępczych wrogów wolności. Eliminując ich organizacja bojowa nie tylko wypełnia zadanie samoobrony, ale także działa ofensywnie, wprowadzając strach i dezorganizację w sferach rządzących i jednocześnie stara się uświadomić rządowi, że niemożliwe jest dalsze utrzymywanie autokratycznego systemu”.⁸⁹ Niemniej jednak należy mieć na uwadze, że granice rozdzielające terroryzm centralny od lokalnego miały charakter umowny. Lokalny terroryzm znajdował się we właściwości regionalnych struktur terrorystycznych Partii Eserów. Organizacja Bojowa przez cały okres swojego istnienia dokonała 11 ataków. Pozostałe były przypisywane innym organizacjom, które opowiadały się za stosowaniem taktyki terrorystycznej.⁹⁰

W czasie pierwszej rewolucji rosyjskiej proces formowania się grup terrorystycznych przybrał charakter lawinowy i spontaniczny. Zdecydowana większość struktur bojowych powstawała z inicjatywy lokalnych organizacji, pod których dowództwem były one podporządkowane. Ze względu na dynamikę procesu upowszechniania się organizacji terrorystycznych niejednokrotnie w wyniku ataków ginęli również przypadkowi cywile. Jak

⁸⁸ K. W. Gusjew, *Рыцари террора*, LUCZ, Moskwa 1992, s. 10.

⁸⁹ B.W. Sawinkow, *Воспоминания...*, op. cit., s. 71.

⁹⁰ *Ibidem.*, s.96.

podkreśla Morozow „kierownictwo partii wielokrotnie przypominało oddolnym grupom o niedopuszczalności użycia terroru wobec zwykłych obywateli, w tym ideowych przeciwników”.⁹¹ Od zabójstwa generała W.W. Sacharowa w Saratowie we wrześniu 1905 możemy mówić o początku dominacji terroryzmu lokalnego. Głównymi wykonawcami były komitety regionalne Partii Socjalistyczno-Rewolucyjnej. Ich działanie ograniczało się do kilku sąsiadujących ze sobą prowincji. Komitety regionalne miały prawo samodzielnie określać i dobierać obiekty ataku terrorystycznego, organizowały i przeprowadzały działania.⁹² Celem działań terrorystycznych w skali terroru byli wysocy rangą urzędnicy regionalni. We wrześniu 1906 roku w centrum Symbirsk, śmierć w wyniku ataku terrorystycznego poniósł gubernator generalny K. S. Stankiewicz. 25 stycznia 1907 roku w Penzie doszło do zabójstwa gubernatora S. W. Aleksandrowskiego. 21 lipca 1906 roku w Samarze postrzelono gubernatora I. L. Bloka.

Oprócz regularnej działalności terrorystycznej partii na początku XX wieku istniał tzw. terroryzm wojenny. Nie podejmowano jednak działań przeciwko oficerom. Jedną z preferowanych metod działania było inspirowanie żołnierzy do zbrojnych wystąpień, podczas których zabijano poszczególnych oficerów. Tego rodzaju terroryzm nie był jednak powszechną praktyką.

Innym, charakterystycznym rodzajem terroryzmu był terroryzm więzienny. Zgodnie z wytycznymi Partii akty terrorystyczne popełniane przez więźniów winny być skierowane przeciwko „najbardziej gorliwym działaczom organów sądowych i więziennych, którzy zasłynęli z surowych wyroków i złego traktowania więźniów politycznych”.⁹³ Kolejnym był terroryzm ekonomiczny. Polegał on na morderstwach i zastraszaniu właścicieli ziemskich, kierowników i dyrektorów fabryk, jak również obejmował zajmowanie gruntów oraz niszczenie upraw, celowe psucie maszyn i urządzeń fabrycznych. Tu również wprowadzono podział na terror agrarny i terror przemysłowy. W okresie pierwszej rewolucji szczególnie istotną rolę pełnił terroryzm skierowany przeciwko organom bezpieczeństwa państwowego. Wiodącymi celami celami terrorystów byli funkcjonariusze służb i żandarmerii. Nie ulega wątpliwości, że najbardziej popularnymi obiektami ataków terrorystycznych byli gubernatorzy i ich zastępcy, żandarmi i funkcjonariusze służb.

Oprócz realizowania ataków terroru struktury bojowe pełniły szereg innych funkcji. Do najważniejszych z nich można zaliczyć zabezpieczenie demonstracji i wieców,

⁹¹ K.I. Morozow, *Партия социалистов-революционеров в 1907–1914 гг.*, ROSSPEN, Moskwa 1998, s. 328.

⁹² A. W. Mankow, *Региональный революционный терроризм: боевые структуры и объекты терроризирования эсеров Поволжья в 1905 г.*, „Вестник Чувашского университета”, 2017. № 2, s. 104.

⁹³ K.I. Morozow, *Партия социалистов-революционеров...*, op. cit., s. 130.

uczestnictwo w bitwach barykadowych, eliminowanie prowokatorów i szpiegów oraz pozyskiwanie funduszy na działalność partii.

Ewolucja terroryzmu jaka miała miejsce na początku XX wieku w Rosji pozwala na oddzielenie go od regularnych działań wojennych. Eserzy znacznie rozwinęli taktykę stosowaną przez członków organizacji Narodna Wola. Powstały też nowe rodzaje terroryzmu – terroryzm ekonomiczny, lokalny, więzienny.

Bojowa Organizacja Partii Socjalistyczno-Rewolucyjnej, która istniała w Rosji w latach 1902 – 1911, była głównym wyzwaniem dla ówczesnych służb bezpieczeństwa państwowego. Rozbudowana taktyka, programowe ukierunkowanie na stosowanie przemocy politycznej uczyniło z niej główną siłę grożącą bezpieczeństwu państwowemu. Organizacja wchodziła w struktury partii, lecz stanowiła jej autonomiczną część. W zależności od okresu na jej czele stali A. Gerszuni, Ewno Azef czy Borys Sawinkow. Organizacja Bojowa uważana jest za najbardziej skuteczną formację terrorystyczną z początków XX wieku. Członkowie Organizacji są winni zabójstwa ministra spraw wewnętrznych Sipjagina i W.K. Plewe oraz Wielkiego Księcia Siergieja Aleksandrowicza, czy Piotra Aleksandrowicza Stołypina. To tylko nieliczne z wielu ofiar terroru w początkach XX wieku w Rosji.

Rozdział II Rozwój organów bezpieczeństwa państwowego w zakresie walki z terroryzmem w II połowie XIX i w początkach XX wieku

Terroryzm narodnicki, charakteryzujący się pojawieniem się zakonspirowanych grup stanowiło wyzwanie dla rosyjskiego systemu organów bezpieczeństwa. Zdarzeniem, które zapoczątkowało epokę rewolucyjnego terroryzmu w Rosji był zamach Dymitra Karakozowa na cara Aleksandra II z 4 kwietnia 1866 roku. W okresie intensyfikacji działalności terrorystycznej i radykalizacji nastrojów społecznych to III Oddział był służbą odpowiedzialną za kompleksowe zapewnienie bezpieczeństwa państwa, a przede wszystkim walkę z terrorystycznym podziemiem.

Najważniejszym elementem w zwalczaniu zjawiska przestępczości terrorystycznej był szereg rozwiązań systemowych i prawnych oraz organizacyjnych. Pod względem organizacyjnym fundamentem XIX-wiecznego systemu antyterrorystycznego były lojalne wobec ośrodka władzy służby. Służbą szczególnie efektywną w swoich działaniach i jednocześnie dysponującą szerokim wachlarzem kompetencji i uprawnień w zakresie walki z terroryzmem w II połowie XIX wieku był III Oddział Kancelarii Osobistej Jego Carskiej Mości. Historia powstania III Oddziału sięga pierwszej połowy XIX wieku. Utworzona na mocy ukazu cara z 3(15) lipca 1826 roku struktura stanowiła główny fundament rosyjskiego, imperialnego systemu bezpieczeństwa i dziedziczyła funkcje realizowane przez *Tajny Prikaz* przy Piotrze Wielkim.⁹⁴ Idea stworzenia odrębnej struktury, organu bezpieczeństwa państwowego, którego główną funkcją byłoby zabezpieczenie stabilności samodzielnego systemu politycznego, zawierała się w projekcie pt. „O utworzeniu policji wewnętrznej”⁹⁵, który Aleksander Beckendorff – jeden z najbardziej zaufanych ludzi cara – przedłożył carowi Mikołajowi I. Zaproponowana w projekcie Aleksandra Beckendorffa struktura miała dysponować odrębną siecią agenturalną, co umożliwiałoby prewencję działalności podziemnych grup terrorystycznych, jak również zakładał stworzenie systemu efektywnego donosicielstwa oraz wprowadzenie systemowej kontroli korespondencji. Rola III Oddziału opierała się na fundamencie stabilizacji polityki wewnętrznej oraz kontrola nad sferą mentalną społeczeństwa, opinią publiczną, a wszystkie pozostałe organy działające w sferze

⁹⁴ G. W. Aleksiuszyn, *История правоохранительных органов*, Wydawnictwo ANO <<IA WWS>> i ANO <<Retrospektiwa>>, Samara 2005, s. 34.

⁹⁵ *Проект г. А.Бенкендорфа об устройстве высшей полиции*, „Русская старина”, nr. 12, 1900, s. 615-616.

bezpieczeństwa wewnętrznego państwa były zobowiązane do współpracy z III Oddziałem w kwestiach należących do kompetencji służby.

III Oddział miał pełnić rolę straży nad moralnością i duchem narodu, a jednocześnie zapewniać pokój i porządek publiczny, co przekładało się na ochronę nienaruszalności obowiązującego porządku społeczno-politycznego. Jako organ odpowiedzialny za prowadzenie śledztw politycznych III Oddział kontynuował tradycję śledztw politycznych, które zapoczątkował Iwan IV Groźny powołując do życia prototypiczną służbę specjalną – opriczninę.

Niemniej jednak III Oddział był pierwszą wyspecjalizowaną strukturą zajmującą się identyfikowaniem, neutralizowaniem i likwidowaniem wszelkich przejawów działalności antypaństwowej, która w II połowie XIX wieku przybrała wymiar taktyki terroryzmu indywidualnego stosowanego przez różne grupy o radykalnych, anarchistycznych poglądach. Założycielski dekret z 3 lipca 1826 roku enumerował główne obszary zadań i kompetencje III Oddziału. Do głównych zadań służby należało pozyskiwanie informacji o sektach, schizmatykach, fałszerzach nominałów, osobach objętych dozorem policyjnym, jak również prowadzenie statystyk dotyczących wszystkich incydentów, a także zabezpieczenie wydalenia i rozmieszczenia osób szkodliwych i niebezpiecznych. Istotną rolę ukaz przypisywał służbie również w zakresie kontroli i ewidencjonowaniu cudzoziemców przybywających na terytorium Imperium Rosyjskiego.⁹⁶ Niemniej jednak katalog kompetencji III Oddziału nie był katalogiem zamkniętym, co doskonale obrazuje raport z działalności III Oddziału z 1857 roku. W raporcie znajdują się informacje nie tylko o przestępczości antypaństwowej, ale również naruszeniach i nadużyciach funkcjonariuszy pełniących funkcje publiczne. Istotną część raportu stanowiły sprawy przestępstw pospolitych, jak morderstwa czy rozboje. Każdy raport kończyło podsumowanie i uogólnienie nastrojów panujących w społeczeństwie. III Oddział pełnił przede wszystkim rolę policji nadzorującej. Tworzenie nowych organów bezpieczeństwa było motywowane radykalizacją grup społecznych występujących otwarcie przeciwko instytucji caratu. U początków funkcjonowania istnienia III Oddziału nie istniały organizacje o radykalnych poglądach zorientowanych na zmianę ustroju państwowego, toteż funkcje typowe dla organu odpowiedzialnego za zwalczanie działalności rewolucyjno-terrorystycznej wykształciły się w miarę radykalizacji poglądów narodnickich i ukierunkowania na realizację taktyki indywidualnego terroru. W okresie panowania Mikołaja I wykształciła się kategoria przestępstwa państwowego, które w latach

⁹⁶ *Полное собрание законов Российской империи. 2 собр.* Т. 1. № 449, s. 536.

późniejszych, a w szczególności w II połowie XIX wieku, będzie zawierało w sobie działalność terrorystyczną. W rozdziale II Instrukcji o prewencji i eliminowaniu przestępczości z 1832 roku do zadań III Oddziału należało w głównej mierze ochrona porządku i spokoju publicznego.⁹⁷ Instrukcja nadawała III Oddziałowi prawo określania, które organizacje lub grupy prowadzi działalność wymierzoną w bezpieczeństwo ówczesnego porządku społeczno-politycznego i podejmować odpowiednie działania mające na celu eliminację ośrodków wywrotowych. W obszarze kompetencji III Oddziału znajdowały się nie tylko sprawy istotne z perspektywy bezpieczeństwa ustroju. Instrukcja wymienia takie kwestie społeczne jak zapobieganie pijaństwu, eliminowanie kasyn i hazardu, oraz nadzorowanie przestrzegania zakazu otwierania i prowadzenia domów publicznych.⁹⁸

Przyjęty przez władze w 1830 roku ukaz „O paszportach i biegłych” wprowadził powszechny obowiązek posiadania paszportu oraz zakaz opuszczania miejsca zamieszkania bez paszportu. Zgodnie z ukazem wprowadzono oddzielne rodzaje paszportów dla każdej kategorii osób w zależności od zajmowanego stanowiska i pozycji. W tym względzie ukaz również nadawał III Oddziałowi serię uprawnień kontrolowania dokumentów, współpracy z hotelami i zajazdami w celu pozyskiwania informacji o nowoprzybyłych cudzoziemcach na terytorium Rosji, jak i tych którzy wyjeżdżali. Służba miała za zadanie obserwację i nadzór nad porządkiem i bezpieczeństwem wewnętrznym, co w rzeczywistości przekładało się na eliminowanie wszelkich ruchów i grup o poglądach opozycyjnych wobec samodzierżawia. System organów bezpieczeństwa państwowego, którego fundament stanowił III Oddział, był zorganizowany wokół paradygmatu stabilizacji samodzierżawia i ochrony wartości wynikających z tej ugruntowanej w rosyjskim myśleniu politycznym tradycji silnej władzy.

Powołany po nieudanym powstaniu dekabrystów w 1825 roku, którego inicjatorzy opowiadali się za unicestwieniem systemu samodzierżawnego w imię wprowadzenia w Rosji ustroju republikańskiego, III Oddział stanowił fundament imperialnego systemu bezpieczeństwa państwowego i zabezpieczenie przed falą powstań antycarskich. Kluczowym wydarzeniem, które wywarło istotny wpływ na kształtowanie się organów bezpieczeństwa państwowego było powstanie dekabrystów, którzy planowali nie tyle usunąć cara, co zmienić system w Rosji na republikański.⁹⁹ Powołanie III Oddziału umożliwiało władzy kontrolowanie nastrojów społecznych i ewentualne eliminowanie ośrodków opozycyjnych. III

⁹⁷ *Устав о предупреждении и пресечении преступлений*, w: „Св. зак. т. 14, изд. 1857: доп. и изм. по Продолж. 1863, 1864, 1868, 1869 и 1871 гг. с разъяснениями по Уложению о наказаниях изд. 1866 г. и по Уставу о наказаниях, налагаемых мировыми судьями”, VIII, Moskwa 1872, s. 158.

⁹⁸ Por. *Ibidem.*, art. 155-158.

⁹⁹ W. W. Rybnikow, G. W. Aleksjuszyn, *История правоохранительных органов отечества. Учебное пособие*, Сзчит-М, Moskwa 2007, s. 71.

Oddział pełnił istotne funkcje śledcze. Był to jeden z organów uprawnionych do prowadzenia śledztw politycznych. W tym celu funkcjonariusze byli uprawnieni do pozyskiwania informacji metodami niejawnymi, jak i prowadzenie niejawnego nadzoru, organizacja zasadzek. W celu pozyskania informacji wykorzystywano również metody prowokacji i konspiracji. Ochrona porządku prawnego w okresie Mikołaja I nie należała do najskuteczniejszych. Jednym z sukcesów było powołanie policji politycznej – oddzielny korpus żandarmów, który w 1839 połączono z III Oddziałem.

Organy bezpieczeństwa państwowego, do których należy III Oddział, zajmowały się bezpieczeństwem państwa w sposób kompleksowy. Służba była uprawniona do prowadzenia śledztw politycznych, tropienia przestępczości antypaństwowej, jak i eliminowanie oddolnych ruchów rewolucyjnych, które skłaniały się ku działalności terrorystycznej, a tym samym w sposób istotny zagrażały stabilizacji władzy i jej autorytetowi. III Oddział odegrał również istotną rolę w zwalczaniu aktywności terrorystycznej w okresie rozwoju ideologii narodnickiej. Z tego względu służba uchodzi za główną strukturę walczącą z niezadowoleniem i nastrojami antycarskimi w społeczeństwie rosyjskim, jak i radykalną opozycją. System organów bezpieczeństwa państwowego, którego formowanie w XIX wieku zapoczątkował car Mikołaj I, był zorientowany na niedopuszczenie do rozprzestrzenienia się działalności rewolucyjnej i ukorzenienia jej w rosyjskim społeczeństwie. Kredo Mikołaja I, który obserwował powstanie dekabrystów i rozumiał konsekwencje upowszechnienia się w Rosji nastrojów rewolucyjnych określał priorytet powstrzymania wszelkich ruchów rewolucyjnych. Silne wrażenie, jakie wywołało na Mikołaju I powstanie dekabrystów, zdeterminowało ideę silnych służb jako fundamentu stabilizacji ośrodka władzy politycznej, która na trwale jest wpisana w tradycję rosyjskiej władzy.

W przeciwieństwie do decentralizacji systemu organów bezpieczeństwa państwowego funkcjonującego w okresie panowania Aleksandra I, utworzenie monolitycznej struktury łączącej w sobie funkcje śledztw politycznych ze zwalczaniem działalności dywersyjnej i wywrotowej zdefiniowało politykę bezpieczeństwa XIX-wiecznego Imperium Rosyjskiego. Wstępując na tron Mikołaj I mierzył się z koniecznością stworzenia skutecznego organu bezpieczeństwa państwowego, które zastąpiłby nieefektywny system bezpieczeństwa państwa. Priorytet bezpieczeństwa państwowego, charakterystyczny dla rządów Mikołaja I, stanowi jeden z przejawów tradycji służb, jako fundamentu reżimu politycznego. III Oddział łączył w sobie funkcje organu bezpieczeństwa państwowego z osobistą kancelarią cara, co jest charakterystyczne dla rozwoju rosyjskiej idei bezpieczeństwa państwowego. Głównymi obszarami działalności III Oddziału było prowadzenie śledztw w sprawach przestępstw

przeciwko państwu, a więc przede wszystkim zwalczaniem przestępczości przeciwko państwu, jak i wszelkich nastrojów antycarskich.

Od swoich początków III Oddział pełnił funkcję struktury nadzorującej. Było to swoiste „wszystkowidzące oko” reżimu. Zadaniem struktury było informowanie władzy o wszelkich naruszeniach zarówno wśród społeczeństwa, jak i na szczeblach administracyjnych. Od momentu utworzenia III Oddział miał za zadanie nadzorować i kontrolować nastroje społeczne, co oznacza kontrolowanie każdego aspektu życia społecznego. Pierwszym dowódcą III Oddziału był graf Aleksander Beckendorff, który pełnił tę funkcję od 1826 roku do 1844 roku. Po jego śmierci funkcję dowódcą przejął A.F. Orłow (1844-1856). Decyzją Rady Państwowej następcą Orłowa został mianowany książę W.A. Dołgorukow (1856-1866). O genezie powołania III Oddziału krążą legendy. Zgodnie z jedną z nich Mikołaj I miał wręczyć A. Beckendorffowi białą chustkę i powiedzieć: „Oto wszelkie instrukcje. Im więcej otrzymasz łez tą chustką, tym wierniej będziesz służyć moim celom.”¹⁰⁰

Zgodnie z ukazem nr 449 z 3 lipca 1826 roku powołującym III Oddział do głównych przedmiotów zainteresowania nowego organu bezpieczeństwa państwowego należało:¹⁰¹

- 1) Wszelkie informacje i wydarzenia znajdujące się w zakresie zainteresowania służby,
- 2) Informacje o liczbie sekt i schizmatyków w państwie rosyjskim,
- 3) Wiadomości o ujawnieniach fałszerstw asygnat, monet, stempli, dokumentów itp., których emisją zajmuje się Ministerstwo Finansów i Ministerstwo Spraw Wewnętrznych,
- 4) Szczegółowe informacje na temat wszystkich osób znajdujących się pod nadzorem policji w zakresie kompetencji III Oddziału,
- 5) Wydalenie i dyslokacja osób podejrzanych i zagrażających bezpieczeństwu państwa,
- 6) Nadzór i zarządzanie miejscami detencji przestępców,
- 7) Nadzór nad cudzoziemcami przybywającymi do Rosji, przebywającymi na jej terytorium i wyjeżdżającymi z Rosji,
- 8) Wiadomości o wszelkich incydentach,
- 9) Sporządzanie statystyk w zakresie spraw znajdujących się w kompetencjach III Oddziału.

¹⁰⁰ Р.Р. Каратыгин, Бенкендорф и Дубельт, „Исторический вестник”, 1887. № 10, s. 166.

¹⁰¹ Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе, Том I, Санкт Петербург 1830, nr. 449.

Początkowym i deklarowanym celem służby była ochrona najniższych warstw społecznych przed wyzyskiem, lecz z czasem III Oddział stał się instytucją opresyjną. Faktycznie III Oddział skupiał w sobie szereg funkcji i kompetencji, co czyni go jednym z naczelných organów tajnej policji o rozbudowanych funkcjach śledczych w Imperium Rosyjskim. Do funkcji III Oddziału należało prowadzenie śledztw i dochodzeń o charakterze politycznym, jak również identyfikowanie i zwalczanie nadużyć władz lokalnych. Ponadto struktura pełniła również funkcje wywiadowcze i kontrwywiadowcze. Na III Oddziale spoczywała odpowiedzialność za obserwację cudzoziemców nowoprzybyłych na terytorium Imperium Rosyjskiego. Działalność III Oddziału to również działalność cenzorska i nadzór prasowy. Przy tak szerokim wachlarzu kompetencji i funkcji zwalczanie przestępczości politycznej było zadaniem koronnym, jakie imperator stawiał przed służbą.

Powstanie III Oddziału stanowiło również odpowiedź na nieefektywność zdecentralizowanej struktury systemu bezpieczeństwa państwowego, która była charakterystyczna dla rządów Aleksandra I. Nieefektywność służb, których funkcje niejednokrotnie dublowały się nie były w stanie skutecznie identyfikować oraz neutralizować zagrożenia dla instytucji caratu. III Oddział nie tylko był odrębną służbą, ale wchodził w skład carskiej kancelarii, co jest charakterystyczne dla rosyjskiego systemu bezpieczeństwa państwowego. Wzrost aktywności rewolucyjno-terrorystycznej w okresie panowania Aleksandra II determinował wzmożoną działalność śledczą III Oddziału. W celu realizacji postawionych zadań III Oddział dzielił się on na 5 ekspedycji¹⁰²:

- I – Policja polityczna (identyfikowanie i zwalczanie przestępstw przeciwko caratowi),
- II – Przestępstwa pospolite, morderstwa, nadzór nad sektami religijnymi,
- III – Realizacja nadzoru nad cudzoziemcami – funkcje kontrwywiadowcze,
- IV – Pozyskiwanie informacji o pożarach, grabieżach, morderstwach, handel, walka z kontrabandą,
- V - Cenzura, analiza i kontrola prasy, sztuki, działalności kulturalnej.

III Oddział był służbą totalną, strukturą odpowiedzialną również za walkę z działalnością terrorystyczno-dywersyjną, która rozwinęła się w II połowie XIX wieku. Realizowanie zadań kompleksowej ochrony porządku społeczno-politycznego wiązało się ze wzrostem aktywności ugrupowań antypaństwowych i narodnickiej „wędrowni w lud”. Na służbie spoczywał obowiązek sporządzania corocznych raportów na temat sytuacji

¹⁰² A.I. Kołpakidi, *Империя и меч. Руководители..., op. cit.*, s. 47.

wewnętrznej w kraju, społecznych nastrojów oraz meldowanie o wdrożeniu środków mających chronić przed destabilizacją. Do dyspozycji III Oddziału były dwa więzienia – Twierdza Pietropawłowska i Twierdza Szliselburska. W miarę kształtowania się definicji przestępstwa politycznego III Oddział odpowiadał za identyfikowanie, neutralizowanie osób i grup podejrzewanych o działalność antypaństwową. W latach 70 XIX wieku funkcjonariusze III Oddziału byli odpowiedzialni za aresztowania narodników zaangażowanych w działalność terrorystyczną. Działalność III Oddziału w okresie wzmożonej działalności ugrupowań rewolucyjno-terrorystycznych koncentrowała się na kilku podstawowych wariantach. Służba zajmowała się wówczas prowadzeniem śledztw politycznych, jak i nadzorem i kontrolą nad całym aparatem państwowo-administracyjnym. Jednocześnie funkcjonariusze III Oddziału rozlokowani po guberniach na terytorium całej Rosji realizowali procedurę nadzoru i kontroli nastrojów społecznych. Będąc strukturą stojącą ponad ministerstwami dostarczał rządowi rosyjskiemu informacji o kwestiach szczególnie interesujących kręgi władzy.

III Oddział wypełniał również funkcje służby kontrwywiadowczej. Kwestiami prowadzenia działalności wywiadowczej kierownictwo III Oddziału zajmowało się już od momentu powołania organu. Przykładem pierwszej operacji wywiadowczej jest wysłanie przez A.H. Beckendorffa ormiańskiego kupca do Turcji z poleceniem stworzenia tam sieci agenturalnej. W latach 30. XIX wieku III Oddział rozpoczął również tworzenie sieci agentów w Europie Zachodniej. W rezultacie, pod koniec XIX wieku, liczba agentów w Europie Zachodniej przekroczyła 20. Działali oni w szczególności w dużych miastach Europy, takich jak Paryż, Wiedeń, Londyn, Nicea, Genewa, Palermo, Turyn. Utworzenie III Oddziału było pierwszą próbą stworzenia profesjonalnej służby specjalnej w Imperium Rosyjskim. W II połowie XIX wieku poważne zagrożenie dla integralności Imperium Rosyjskiego stanowiła działalność przestępcza kwalifikowana jako terrorystyczna o wyraźnej orientacji antypaństwowej, nakierowanej na zmianę dotychczasowych stosunków politycznych, społecznych jak i samej logiki władzy.

Struktura III Oddziału składała się ze sztabu głównego (kancelarii) i kilku oddziałów (ekspedycji). Nazwa poszczególnych składowych struktury nawiązywała do nazw organów bezpieczeństwa funkcjonujących przy pierwszych Romanowach, co oznacza rzeczywistą kontynuację metod i logiki działania organów tajnych służb. Kancelaria była najbardziej tajną jednostką w służbie. W kancelarii zapadały główne decyzje odnośnie kierunków działania. To w sztabie głównym zapadały decyzje odnośnie prowadzenia pierwszej profesjonalnej siatki agenturalnej. Oddziały i ekspedycje powstawały w zależności od kierunków

działalności służbowej. Główną orientacją III Oddziału było prowadzenie śledztw politycznych oraz identyfikowanie i zwalczanie spisków, jak również zwalczanie tajnych organizacji. Jedną z ważniejszych funkcji pełniła trzecia ekspedycja, która zajmowała się prowadzeniem działalności kontrwywiadowczej, której celem była neutralizacja siatek agenturalnych obcych państw działających na terytorium Imperium Rosyjskiego. Pod względem struktury, fuzji funkcji typowych dla organu śledczego, wywiadowczego i kontrwywiadowczego III Oddział przypomina sowiecki Komitet Bezpieczeństwa Państwowego (KGB).

Oddzielnym elementem struktury III Oddziału jest Samodzielny Korpus Żandarmów. Historia Korpusu jest o tyle istotna, iż stanowiła organ wykonawczy III Oddziału. Korpus realizował swoje zadania na podstawie carskiego ukazu o korpusie żandarmów z 9.09.1867 roku.¹⁰³ Był to jeden z pierwszych aktów prawnych regulujących zakres kompetencji służb odpowiedzialnych za stabilizację wertykalizmu władzy, jak również ochrony porządku i spokoju społecznego, a w tym realizację działalności śledczej w związku z przestępstwami państwowymi. Zgodnie z ukazem wszystkie pododdziały żandarmów przeorganizowano w korpus specjalnego przeznaczenia sił zbrojnych Cesarstwa Rosyjskiego. Szeregi Oddzielnego Korpusu Żandarmów stanowiły podstawowy aktyw personelu żandarmerii policyjnej Imperium Rosyjskiego. Początkowo Korpus Żandarmów funkcjonował jako część policji wojskowej. Na podstawie ukazu carskiego z 1826 roku Korpus włączono w struktury III Oddziału. Oddzielny Korpus Żandarmów stał się wówczas zbrojnym ramieniem III Oddziału. Liczebnością sięgając 4000 osób Korpus stał się armią funkcjonującą przy organie śledztw politycznych jakim był III Oddział. Pod względem struktury i zarządzania Korpus podlegał pod jurysdykcję Ministerstwa Wojennego. Natomiast pod względem organizacji, jak i wykonywanych funkcji śledczych, podlegał pod zwierzchnictwo III Oddziału. Służbowa podległość Korpusu Żandarmów zmieniła się dopiero po likwidacji III Oddziału 6(18) sierpnia 1880 roku.¹⁰⁴ W ramach Korpusu współpracowały liczne, pozornie od siebie niezależne jednostki, które w aspekcie działalności operacyjnej funkcjonowały pod egidą Korpusu.

Głównym zadaniem Korpusu Żandarmów było prowadzenie śledztw politycznych w sprawach o przestępstwa państwowe. Korpus był również odpowiedzialny za zwalczanie masowych ruchów chłopskich i robotniczych, eskortował szczególnie niebezpiecznych

¹⁰³ A. J. Garjawin, T.W. Jemeljanowa, W.W. Morozan, A.S. Solousow (red.), *История государственного управления: терминологический словарь для обучающихся всех форм обучения*, Direct Media, Moskwa-Berlin 2018, s. 180.

¹⁰⁴ I. W. Orechowskij, *Самодержавие против революции в России*, Moskwa 1982, s. 58-59.

przestępców i sprawował kontrolę nad ośrodkami odbywania kary. Jedną z funkcji korpusu było obserwowanie nastrojów społecznych. Ponadto funkcjonariusze Korpusu prowadzili działalność wywiadowczą i kontrwywiadowczą.¹⁰⁵

Powołanie Oddzielnego Korpusu Żandarmów, jako struktury wielozadaniowej o szerokich kompetencjach, stanowiło jakościową i niezwykle ważną zmianę w ideologicznym i prawnym uzasadnieniu funkcji i statusu organów bezpieczeństwa państwowego. Zgodnie z triadą sformułowaną przez Siergieusza Uwarowa sens rosyjskiej ideologii wyrażał się w prawosławiu, ludowości i samodzierżawiu.¹⁰⁶ Tym samym służby państwowe winny chronić przed destrukcją samo dzierżawnej logiki władzy. Tak pojmowana rosyjska idea stanowiła uzasadnienie niezwykle szerokich kompetencji kontrolno-operacyjnych imperialnych służb. Triada sformułowana przez Siergieja Uwarowa stała się rzeczywistą koncepcją bezpieczeństwa państwowego. Stanowiła fundament działalności organów politycznego śledztwa, jakim był III Oddział i Korpus Żandarmów. Triada umożliwiała organom jasne określenie stopnia niebezpieczeństwa ze strony licznych organizacji i grup społecznych, które mogły stanowić zagrożenie dla samodzierżawia.¹⁰⁷

Pomimo ideologicznych podstaw i szerokiego spektrum kompetencji, jasnego określenia zagrożeń dla systemu politycznego i porządku społecznego, jak i działalności organów bezpieczeństwa państwowego system miał wiele niedostatków. Zarówno reorganizacja III Oddziału, jak i powołanie Oddzielnego Korpusu Żandarmów nie wzmocniła efektywności zwalczania antyrządowych nastrojów i zrywów w różnych grupach społecznych w Imperium Rosyjskim. Wykorzystanie tylko i wyłącznie metod pracy agenturalnej i operacyjnej oraz koncentracja na pozyskiwaniu informacji, a także stosowanie na szeroką skalę środków represji było niewystarczające, co obrazuje rozwój ugrupowań terrorystycznych i ataki na przedstawicieli władz carskich w II połowie XIX wieku. Terrorystyczna i rewolucyjna działalność narodników, wzrost niezadowolenia społecznego z polityki prowadzonej przez cara Aleksandra II, sprzyjały powstawaniu napięć społecznych. W efekcie działalność antypaństwowa, wzrost niezadowolenia doprowadziła w latach 1878-1881 do kryzysu wewnętrznego w Imperium. Wydarzenia tego okresu ujawniły nieefektywność działań III Oddziału, a zarazem ukazały potężną skalę nastrojów

¹⁰⁵ M. W. Sidorowa, E. I. Szczerbakowa (red.), *Россия под надзором. Отчеты III отделения. 1827–1869*, Rosyjska Fundacja Kultury, Archiwum Rosyjskie, Moskwa 2006, s. 44.

¹⁰⁶ R. Wortman, *«Официальная народность» и национальный миф российской монархии XIX века, „РОССИЯ / RUSSIA: Культурные практики в идеологической перспективе»*, nr. 3(11), OGI, Moskwa, 1999, s. 240.

¹⁰⁷ B.N. Mironow, *Социальная История периода Империи (XVIII-начало XX века)*, t.2, Wydawnictwo Dymitri Bulanin, Sankt Petersburg 1999, s. 149.

rewolucyjnych i radykalizacji inteligencji, która zwracała się ku realizacji taktyki indywidualnego terroryzmu.

Poważne zmiany w systemie organów bezpieczeństwa państwowego i ochrony porządku prawnego zachodziły w okresie reform Aleksandra II w latach 1855-1881. W 1855 roku zaostrzono prawo i sankcje za atak na funkcjonariusza podczas wykonywania obowiązków służbowych. Natomiast na mocy ukazu cara Aleksandra II z 8 czerwca 1860 roku „O powołaniu śledczych sądowych” przekazano prowadzenie wstępnych śledztw śledczym sądowym.¹⁰⁸ Organy policyjne miały za zadanie informować sądowego śledczego o każdym ujawnionym przestępstwie lub wykroczeniu. W przypadku braku takiego śledczego, organy policyjne w sytuacjach niecierpiących zwłoki prowadziły działania w niezbędnym zakresie samodzielnie. W kwestii walki z terroryzmem organy III Oddziału okazały się nieefektywne. Po atakach na główne osoby związane z organami bezpieczeństwa w 1878 roku władze poszukiwały efektywnych sposobów walki z terroryzmem. Seria ataków na życie cara wymagała reakcji prawnej na rozpowszechniającą się praktykę terrorystyczną. 12 lutego 1880 roku car Aleksander II wydał ukaz o „Utworzeniu w Sankt Petersburgu Wyższej Komisji do spraw ochrony porządku prawnego i spokoju publicznego” w celu zjednoczenia wysiłków w walce z terroryzmem. Na szefa komisji został mianowany M.T. Loris – Mielikow. Celem komisji było wypracowanie środków i rozwiązań niezbędnych dla normalizacji sytuacji w kraju i uspokojenia społeczeństwa. W efekcie car zdecydował się na podporządkowanie III Oddziału i Oddzielnego Korpusu Żandarmów Komisji. Niemniej jednak to III Oddział był pierwszą rosyjską służbą specjalną, która wykorzystywała pracę z osobowymi źródłami informacji – innymi słowy zapoczątkowała wykorzystanie w pracy służb sieci agentów. Wykorzystanie tajnej agentury i koncentracja na profilaktyce ekstremizmu umożliwiało III Oddziałowi pełne kontrolowanie sytuacji politycznej w państwie.

III Oddział był głównym organem śledczym w zakresie rozpoznawania i zapobiegania przestępstw przeciwko państwu. Organy prowadzące działalność śledczą istniały już za panowania cara Aleksieja Michajłowicza. W historycznej perspektywie rozwoju organów śledczych większość z nich istniała przez krótki czas. Jedynie po powstaniu dekabrystów z 1825 roku wstępującemu na tron Mikołajowi I udało się stworzyć system śledztw politycznych, który był nieustannie udoskonalany, dostosowywany do nowych realiów życia politycznego i istniało nieprzerwanie do ostatnich lat funkcjonowania Imperium Rosyjskiego.

¹⁰⁸ Полное собрание законов Российской империи (ПЦЗ). Собр. II. Т. XXXV. Отд. 1. № 35890-35892, Санкт Петербург 1862.

Wszelkie próby reformowania tajnych służb były związane z indolencją starych metod walki w walce z nową radykalizacją przejawiającą się w propagowaniu działalności terrorystycznej jako środka walki z systemem samodzierżawia. Do funkcji organów bezpieczeństwa państwowego, do których kwalifikuje się zarówno III Oddział, jak i Korpus Żandarmów, w latach 20. XIX wieku należał nadzór nad nastrojami społecznymi. Wówczas nie istniały jeszcze organizacje otwarcie deklarujące działalność terrorystyczną w walce z obowiązującym ustrojem państwowym. Tego typu organizacje pojawiły się dopiero w II połowie XIX wieku. W tym okresie rozwinęła się również działalność tzw. samotnych wilków o zradykalizowanych poglądach, których działalność była trudna do zidentyfikowania a prewencja znacznie utrudniona, a nawet niemożliwa. Reorganizacja w 1867 roku Korpusu Żandarmów skutecznie ograniczała inteligencki projekt „wędrowki w lud”, jednak struktura nie była w stanie prowadzić efektywnej walki z grupami zradykalizowanymi organizującymi i wykonującymi egzekucje na przedstawicielach kręgu władzy. Ani likwidacja w 1880 roku III Oddziału, ani utworzenie Departamentu Policji nie zapewniło bezpieczeństwa najważniejszej osoby w państwie – cara Aleksandra II.

Wzrost działalności zradykalizowanych grup o profilu anarchistyczno-rewolucyjnym opowiadających się za stosowaniem terroryzmu przeciwko przedstawicielom aparatu władzy powodował systemowe reakcje w postaci wzmocnienia systemu śledztwa politycznego. System organów bezpieczeństwa państwowego II połowy XIX wieku był nierozłącznie związany z realizacją i prowadzeniem śledztw politycznych w sprawach o przestępstwa przeciwko państwu. Kategoria przestępstw przeciwko państwu zawierała w sobie również przestępstwa o charakterze terrorystycznym, co determinuje konglomerat funkcji pełnionych przez organy bezpieczeństwa państwowego, jakim był III Oddział czy Korpus Żandarmów. Powstanie dekabrystów jako wydarzenie przełomowe dla formowania i krystalizowania się struktur organów bezpieczeństwa państwowego wywarło istotny wpływ na kształtowanie się systemu śledztw politycznych w Imperium Rosyjskim. Imperialna władza zdawała sobie sprawę z rosnącego zagrożenia dla bezpieczeństwa państwowego i w celu zapobieżenia radykalizacji nastrojów społecznych postanowiła wyposażać III Oddział w kompetencję prowadzenia śledztw również w sprawach potencjalnych przeciwników autokracji, jak również do sprawowania kontroli nad procesami i aktywnością różnych grup i organizacji, które mogłyby dążyć do otwartej konfrontacji z władzą.¹⁰⁹

¹⁰⁹ I. W. Orechowskij, *Самодержавие против революционной России*, Moskwa 1982, s. 23

Funkcje III Oddziału, jako głównego organu odpowiedzialnego za prowadzenie śledztw politycznych, częściowo pokrywały się z funkcjami Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Przed powołaniem III Oddziału miejscowa ludność decydowała się na informowanie o incydentach właśnie Ministerstwa. Wraz z utworzeniem III Oddziału społeczeństwo zwracało się z informacjami do funkcjonariuszy nowego organu. Pozorne dublowanie funkcji III Oddziału i MSW tworzyły atmosferę konkurencji, co z kolei miało wpływać na wyższą jakość pozyskiwanych informacji. W praktyce okazało się jednak inaczej. W zakres zadań III Oddziału wchodziło ujawnienie przestępstw politycznych i naruszeń prawa. Po ujawnieniu sprawy winny były być przekazywane do dalszego opracowania policji. W praktyce to III Oddział samodzielnie prowadził śledztwa i dochodzenia, a nawet wydawał wyroki, co nie spotkało się z aprobatą ze strony MSW. Do podwyższenia efektywności III Oddziału i jego kontrolnych kompetencji przyczyniło się powołanie Korpusu Żandarmów. Główna funkcja tego organu wykonawczego była obserwacja i raportowanie o wydarzeniach mających miejsce w różnych częściach Imperium Rosyjskiego. Funkcjonariuszy Korpusu Żandarmów wysyłano do różnych miast Imperium Rosyjskiego. W każdej z rosyjskich guberni swoje zadania realizował jeden oficer z Korpusu Żandarmów. Ponadto przedstawiciele Korpusu Żandarmów mieli za zadanie sprawować kontrolę nad wszystkimi masowymi wydarzeniami w guberniach.¹¹⁰

Za panowania Mikołaja I w Rosji znacznie rozwinął się nadzór i kontrola za cudzoziemcami. W spektrum szczególnego zainteresowania władz znajdowali się cudzoziemcy przybywający na terytorium Rosji. Rozpoznanie cudzoziemców odbywało się pod kątem rozpowszechniania idei europejskich wśród społeczeństwa rosyjskiego. Działalność cudzoziemców związana z transmitowaniem idei liberalnych, groźnych dla samodzierżawia nabrała szczególnej wagi po powstaniu w Polsce w latach 1830-1831. Wydarzenia te zapoczątkowały tworzenie przez organy śledztwa politycznego sieci zagranicznych agentów. Wywiad zagraniczny agenturalny nie był odrębnym instytutem. Agenturę prowadzili funkcjonariusze III Oddziału rezydujący poza granicami Imperium Rosyjskiego. Rezydenci III Oddziału prowadzili sieć zagranicznych agentów, którzy oferowali swoje usługi motywowani różnymi pobudkami. Doskonałym przykładem działania zagranicznego wywiadu agenturalnego była sprawa zidentyfikowania i aresztowania przebywającego za granicą rewolucjonisty – radykała Siergieja Nieczajewa. Przebywający w Szwajcarii Nieczajew został namierzony przez rezydującego tam oficera III Oddziału.¹¹¹

¹¹⁰ Полное собрание законов Российской Империи. Собр. 1-е. Т. VIII. Отделение 1-е. № 6410.

¹¹¹ P. A. Koszel, *История сыска в России: В 2 т.*, tom. 1, Molodaja Gwardija, Mińsk 1996, s. 190.

Inną specyficzną funkcją realizowaną głównie przez Korpus Żandarmerii była ochrona kolei. Władze, postrzegając kolej jako ważną część infrastruktury państwa, postanowiły ustanowić nad nią nadzór policyjny realizowany przez żandarmerię. Nieudany atak Dymitra Karakozowa na cara skoncentrował wysiłki władzy, aby maksymalnie uszczelnić system ochrony kolei. Na trasach kolejowych tworzone posterunki żandarmerii, które podlegały szefowi żandarmerii. Ochrona kolei i tras pociągów była szczególnie istotnym środkiem w walce z terroryzmem w II połowie XIX wieku, kiedy to terroryści dokonywali ataków bombowych na trasach przejazdów pociągów.¹¹²

Niemniej jednak realizacja zadania totalnego nadzoru społeczeństwa, jego upodobań, nastrojów i preferencji doprowadziła do rozproszenia uwagi i utraty koncentracji na zapewnieniu bezpieczeństwa głównej osoby w państwie – cara. Organy śledztwa politycznego nie były w stanie zapobiec atakowi Dymitra Karakozowa na samego cara. Pojawiła się wówczas konieczność zreformowania tajnej policji. Okazało się, że ani III Oddział, ani Korpus Żandarmerii nie były w stanie zidentyfikować i zapobiec atakowi samotnika-terrorysty zainfekowanego radykalną ideologią, który dokonał rewolwerowego ataku na życie i zdrowie najważniejszej osoby w państwie. Na skutek wydarzeń szef III Oddziału i szef żandarmerii W.A. Dołgorukow zrezygnował z zajmowanego stanowiska a jego miejsce zajął P.A. Szuwałow. Szuwałow przedstawił cesarzowi projekt, zgodnie z którym wszystkie jednostki i podjednostki żandarmerii miały zostać przekazane pod kontrolę naczelnika żandarmerii, co miało zapewnić podwyższenie efektywności działania służby. Ponadto, w celu podniesienia skuteczności działań, zreformowano strukturę służby w terenie. Projekt został zaakceptowany przez imperatora i w 1867 roku wszedł w życie. Na tym nie zakończono reform. W 1871 roku Korpus Żandarmerii wraz z Ministerstwem Sprawiedliwości przygotował kolejny, zgodnie z którym żandarmi w dochodzeniach w sprawie przestępstw o charakterze politycznym powinni kierować się ustawami sądowymi z 1864 r., a nie wcześniejszymi instrukcjami. Od tego momentu wszystkie dochodzenia w sprawie przestępstw politycznych były prowadzone wyłącznie przez przedstawicieli Korpusu Żandarmerii na wniosek prokuratury.

W przeciwieństwie do państw europejskich w XIX-wiecznym imperium Rosyjskim funkcjonował podział na policję i policję polityczną – organy uprawnione do prowadzenia śledztw w sprawach przestępstw przeciwko władzy i państwu. Wyraźny podział umożliwiał

¹¹² A.I. Lomanczewskij, *Из воспоминаний жандарма 30-40-х годов.*, Sankt Petersburg 1880, s. 14-19.

władzy kontrolowanie nastrojów społecznych i możliwie najbardziej efektywne przejawy wszelkiej opozycji w II połowie XIX wieku. Działalność narodnicka i organizowanie się w grupy i organizacje o profilu terrorystycznym ukierunkowane na likwidację ustroju samodzierżawnego stanowią główny determinant polityki bezpieczeństwa w Imperium Rosyjskim, w tym również modyfikacji zdań i kompetencji III Oddziału. Z perspektywy zwalczania działalności terrorystycznej III Oddział był odpowiedzialny za zwalczanie nieprawomyślności wśród społeczeństwa rosyjskiego, które władza uznawała za załączek wystąpień przeciwko państwu, a więc działań uznawanych za dywersyjne i szkodliwe z perspektywy konieczności utrzymania funkcjonującego porządku społeczno-polityczno-prawnego.

Struktury bezpieczeństwa państwowego odpowiedzialne za zwalczanie zagrożenia terrorystycznego ewoluowały. Zmieniał się ich stan personalny, zmieniali się dowódcy. Nie zmieniła się jednak główna linia wyznaczająca kierunek działania służb. Głównym zadaniem było zabezpieczenie systemu samodzierżawia i logiki władzy, które determinowała wprowadzanie rozwiązań legislacyjnych ukierunkowane na stabilizację ośrodka władzy.

W celu podniesienia efektywności w walce z fenomenem rozprzestrzeniającego się terroryzmu konieczne było maksymalne wzmocnienie systemu organów państwowych odpowiedzialnych za zwalczanie zjawiska. Częścią składową systemu były nie tylko organy policji politycznej, ale i inne struktury podporządkowane bezpośrednio imperatorowi. Organem o szczególnym znaczeniu i kompetencjach w zakresie zwalczania przestępczości przeciwko państwu był III Oddział. W zakresie rozpracowywania grup terrorystycznych istotną rolę w strukturach III Oddziału odgrywał Korpus Żandarmów, który dysponował grupą obserwacyjno-kontrolną zajmującą się zdobywaniem informacji o politycznych nastrojach w społeczeństwie. O stabilności systemu walki z terroryzmem świadczy fakt, iż III Oddział przetrwał do 1880 roku bez większych zmian strukturalno-organizacyjnych.

Utworzony 6 sierpnia 1880 roku Departament Policji, jako następca III Oddziału, stanowił część Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Departament dysponował oddziałami ochronnymi, oddziałami policyjnymi, wydziałami śledczymi, których rolą było zabezpieczenie porządku społecznego. Departament Policji, jak i Oddzielny Korpus Żandarmów, podlegał pod Ministra Spraw Wewnętrznych, co umożliwiało koncentrację całego aparatu śledczego w celu zwiększenia efektywności działalności służb. Uchwalony w 3 grudnia 1882 roku dekret o utworzeniu tajnej policji w Imperium Rosyjskim określał status i zadania samodzielnych oddziałów śledczych – organów tajnej policji stojących na straży

porządku społecznego i pokoju.¹¹³ Głównym zadaniem organów bezpieczeństwa było prowadzenie śledztw politycznych i pozyskiwanie informacji. Skuteczność walki z działalnością terrorystyczną zależała od organizacyjnej działalności struktur operacyjno-śledczych, które działały w zakresie trzech głównych kierunków:

- 1) Praca agenturalna (nadzór wewnętrzny);
- 2) Praca „filarów” (nadzór zewnętrzny);
- 3) Kontrola operacyjna korespondencji.

Informacje agenturalne, dane z nadzoru wewnętrznego i kontrola operacyjna korespondencji stanowią fundament pracy operacyjnej w zakresie zwalczania terroryzmu i neutralizacji fenomenu radykalizacji w społeczeństwie rosyjskim. Jednocześnie umożliwiały pozyskiwanie cennych informacji o działalności terrorystycznej. Innym, równie istotnym sposobem walki z terroryzmem, było stosowanie przez funkcjonariuszy prowokacji. Prowokatorem zawsze był „agent policyjny”, który swoimi działaniami miał za zadanie podburzać, inicjować rozpracowywane jednostki do różnych działań przestępczych w celu ich rozpracowania i aresztowania.¹¹⁴

Walka z terroryzmem to zadanie kompleksowe, realizowane przez cały aparat organów bezpieczeństwa państwowego w XIX-wiecznym Imperium Rosyjskim. System organów bezpieczeństwa państwowego w XIX wieku był skonstruowany w taki sposób, aby kontrolować i nadzorować większość rewolucyjnych organizacji terrorystycznych, dysponować jasnym obrazem nastrojów społecznych oraz informacjami wyprzedzającymi, pozwalającymi zneutralizować i zapobiec realizacji planowanych ataków terrorystycznych. Niemniej jednak, w większości przypadków w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi służby wykazywały niekompetencję. W roku 1866, kiedy to nastąpiło przejście od pokojowej propagandy tajnych grup do otwartego propagowania taktyki terrorystycznej, III Oddział był niegotowy na walkę z nowym rodzajem zagrożenia, jakim był zorganizowany terroryzm.¹¹⁵

Znaczna reorganizacja systemu organów bezpieczeństwa państwowego zdeterminowała sytuacja rewolucyjna z lat 1875-1879. W związku z wzrostem działalności grup radykalno-rewolucyjnych, w zamachu zginął jeden z szefów żandarmów Miezencow, III Oddział okazał się być strukturą nieprzygotowaną do efektywnej walki z nowym

¹¹³ A. J. Malgin, R. S. Mulkajew, B. W. Czernyszew, A. W. Lobanow (red.), *Полиция России: Документы и материалы. 1718-1917*, Saratowski Instytut Prawny MSW, Saratów 2002, s. 222.

¹¹⁴ A. F. Woznyj, *К вопросу об ответственности за провокацию преступления*, „Сборник материалов и статей адъюнктов и соискателей: VIII МВД СССР”, Moskwa 1967, s. 94.

¹¹⁵ I. SIMBIRCEW, *ТРЕТЬЕ ОТДЕЛЕНИЕ: ПЕРВЫЙ ОПЫТ СОЗДАНИЯ ПРЕОФЕССИОНАЛЬНОЙ СПЕЦСЛУЖБЫ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ, 1826-1880*, CENTROPOLIGRAF, MOSKWA 2006, s. 253.

zagrożeniem dla bezpieczeństwa państwowego. Na mocy dekretu z 12 lutego 1880 roku powołano Najwyższą Komisję Zarządzającą ds. ochrony Porządku Państwowego i Bezpieczeństwa Publicznego pod dowództwem hrabiego M.T. Loris-Mielinkowa. Komisja została utworzona po wybuchu bomby w Pałacu Zimowym, który miał miejsce 5 lutego 1880 roku. Od momentu powołania był to organ o specjalnych pełnomocnictwach i statusie. Działania komisji miały za zadanie konsolidować aktywność władz w zakresie walki z terroryzmem i niepokojami społecznymi. Jedną z najważniejszych kompetencji organu było prowadzenie spraw o przestępstwa polityczne, a więc również była to instytucja odpowiedzialna za zwalczanie terroryzmu antypaństwowego.¹¹⁶ Po utworzeniu komisji III Oddział i Korpus Żandarmów tymczasowo podporządkowano nowemu organowi. Na mocy dekretu z 6 sierpnia 1880 roku doszło do likwidacji III Oddziału i przekazanie spraw prowadzonych przez służbę Ministerstwu Spraw Wewnętrznych i powołanie Departamentu Policji Państwowej.¹¹⁷

Rzeczywista reorganizacja systemu bezpieczeństwa państwowego i śledztw politycznych rozpoczęła się od wydania ukazu z 15 listopada 1880 roku „O zjednoczeniu Departamentu Policji Państwowej i Policji wykonawczej w jeden organ – Departament Policji Państwowej”. Był to departament wchodzący w skład struktur Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Funkcjonował w latach 1880-1917. Kluczowym aspektem było zwalczanie rewolucyjnego podziemia, które traktowano w kategoriach największego zagrożenia dla bezpieczeństwa państwowego. Głównym kierunkiem wyznaczającym trajektorię rozwoju organów bezpieczeństwa państwowego w ostatnim ćwierćwieczu XIX wieku było zwiększenie mocy karnej służb bezpieczeństwa. W okresie schyłkowym Imperium Rosyjskiego w związku z dalszym rozwojem i umacnianiem się nastrojów rewolucyjnych, antypaństwowych rozszerzono kompetencje Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Szczególnie wartościowym dokumentem odzwierciedlającym proces wzmacniania kompetencji resortu jest tekst ukazu „O środkach ochrony porządku państwowego i bezpieczeństwa publicznego” z 14 sierpnia 1881 roku. Ukaz dawał ministrowi spraw wewnętrznych niemalże nieograniczone uprawnienia. Zgodnie z zapisami ukazu „żądania i nakazy ministra podlegają natychmiastowej egzekucji przez władze lokalne”.¹¹⁸

W strukturach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Imperium Rosyjskiego wiodące miejsce zajmował Departament Policji, funkcjonujący do 1883 roku jako Departament Policji

¹¹⁶ A. G. Nersijan, *Генезис института федеральной интервенции в дореволюционной России*, „Вестник СГЮА” 2012, №1 (84), s.57.

¹¹⁷ A. Kołpakidi, *Энциклопедия...*, op. cit., s. 44.

¹¹⁸ *Полное Собрание Законов Российской Империи*, Собр. 3. 1881. № 350, s.336.

Państwowej. Departament Policji dysponował szerokim zakresem kompetencji. Był to organ odpowiedzialny za prewencję przestępczości, ochronę porządku i spokoju publicznego, jak również za ochronę granic państwowych i łączności granicznej. Na podstawie rozporządzenia dotyczącego kwestii tajnej policji i żandarmerii, przyjętego w 1883 r., pojawiła się możliwość tworzenia „specjalnych wydziałów śledczych” w strukturach oddziałów żandarmerii lub w departamencie policji, co usprawniało możliwości operacyjno-śledcze w zakresie zwalczania grup terrorystycznych.¹¹⁹ Działalność służb wzmocniono po przyjęciu w 1881 roku prawa w sprawie środków ochrony porządku państwowego i bezpieczeństwa publicznego. W paragrafie 16 ustawy zakazano wszelkiego rodzaju zgromadzeń publicznych i prywatnych”.¹²⁰ Uzupełnienie stanowiły dwa rozporządzenia wydane z mocy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych: Rozporządzenie w sprawie nadzoru policyjnego z 12 marca 1882 roku oraz tajne rozporządzenie o niejawnym nadzorze policyjnym z 1 marca 1882 roku. Rozporządzenie z 1881 roku zintegrowało nieraz sprzeczne akty prawne w ujednolicony kanon prawa, jak i wydzieliło instrumenty niezbędne do zarządzania bezpieczeństwem na terytorium całego Imperium Rosyjskiego. Na mocy rozporządzenia doszło do podziału funkcji zarządczych centralnych oraz lokalnych organów władzy, a w szczególności służb posiadających uprawnienia do prowadzenia śledztw politycznych w celu podniesienia efektywności działań służb ukierunkowanych na zapewnienie bezpieczeństwa państwowego. Rozporządzenie o środkach ochrony bezpieczeństwa państwowego i publicznego jest kluczowym aktem prawnym regulującym funkcjonowanie systemu organów bezpieczeństwa państwowego. Zwiększenie kompetencji ministra spraw wewnętrznych otwiera nowy rozdział w zwalczaniu zagrożenia terrorystycznego w ówczesnej Rosji. W zakresie sieciowej walki z zagrożeniem terrorystycznym ulepszeniem była możliwość wprowadzenia procedury nadzwyczajnego użycia służb, co jedynie zwiększało pełnomocnictwa i onnipotencję władzy państwowej. Za panowania Mikołaja II i Aleksandra III władza państwowa wykorzystywała te środki do zwalczania ruchu rewolucyjnego. Wprowadzenie stanu wzmocnionej ochrony można było wprowadzić wówczas, „gdy przejawy działalności przestępczej osób, które są przejawiają niebezpieczne zamiary wobec bezpieczeństwa państwowego i bezpieczeństwa

¹¹⁹ W. M. Kuricyn, *История полиции дореволюционной России*, Wydawnictwo MWSZM MWD SSSR, Moskwa 1981, s. 25.

¹²⁰ J. W. Ryżowa, *К вопросу о подготовке и реализации "Положения о мерах к охранению государственного порядка и общественного спокойствия 14 Августа 1881 г."*, „Аграрное и Земельное Право”, nr. 11(179), s. 12.

publicznego, przybierają tak groźny charakter, iż powodują konieczność użycia specjalnych środków mających na celu powstrzymanie tych przejawów”.¹²¹

Już w 1898 r. wszystkie sprawy o charakterze politycznym zostały przeniesione do Oddziału Specjalnego Departamentu Policji. W związku z postępującym rozwojem ruchu rewolucyjnego na przełomie XIX i XX wieku oraz powstawania różnego rodzaju organizacji i grup o profilu antyrządowym oraz grup powstałych na fundamencie zorganizowanego spisku, nastąpiła zmiana form i metod działania policji politycznej, a jednocześnie rozszerzenie sieci organów służb śledztwa politycznego. Ważną funkcję odgrywały również jednostki żandarmów rozlokowane w rosyjskich guberniach. Stanowiły one organizacyjne jądro Korpusu żandarmów na przestrzeni całego okresu funkcjonowania tego organu bezpieczeństwa państwowego. Oddziały policyjnej żandarmerii zajmującej się ochroną dróg kolejowych brały również udział w szeregu zadań mających na celu zapobieganie działalności organizacji rewolucyjnych. Zakres ich działalności obejmował stosowanie środków mających na celu oddziaływanie prewencyjne w kwestii strajków i wystąpień pracowników transportu kolejowego. Podstawa prawna umożliwiała natychmiastowe zastosowanie nadzwyczajnych sił i środków w przypadku sytuacji wymagających ich zastosowania. Głównymi zadaniami Departamentu Policji było zapobieganie, eliminowanie przestępstw i ochrona bezpieczeństwa publicznego. Inną istotną funkcją było prowadzenie spraw o przestępstwa państwowe oraz organizacja i nadzór nad funkcjonowaniem różnych jednostek policji. Jako, że Departament Policji dysponował szerokim zakresem kompetencji wykraczającym poza tradycyjne funkcje operacyjno-śledcze do zadań organu należała również ochrona granic państwowych.

Rozpatrując kwestię prawnego uregulowania działalności organów bezpieczeństwa państwowego w Rosji przełomu XIX i XX wieku w walce z radykalnym ruchem rewolucyjnym należy mieć na uwadze, iż organizacje partyjne z początku XX wieku, takie jak Partia Socjalistyczno-Rewolucyjna tzw. „eserzy” w sojuszu z anarchistami i socjaldemokratami stanowiły realne zagrożenie dla stabilizacji władzy państwowej. W kategoriach zagrożenia Ministerstwo Spraw Wewnętrznych postrzegało również działalność socjalistów rewolucjonistów i komunistycznych anarchistów. Rozwijająca się rywalizacja polityczna, która przybierała na sile w początkach XX wieku tworzyła doskonałe warunki dla wojny kryminalnej. Biorąc pod uwagę fakt, iż polityczny aspekt rewolucji wskazywał ukierunkowanie grup przeciwko autokratycznemu reżimowi carskiemu, ofiarą terroryzmu mógł stać się każdy sympatyk caratu. Ukształtowanie na początku XX wieku

¹²¹ Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание третье, Санкт Петербург 1885. — Т. I. № 350., s. 262.

centrów przestępczości w dużych miastach takich jak Sankt Petersburg, Moskwa, Odessa, Kijów, Rostów było cechą charakterystyczną wzrostu fali przestępczości wśród rosyjskiej ludności.¹²² Zwiększona aktywność kryminalna ustabilizowała się dopiero w drugiej połowie 1911 roku.¹²³

W początkach XX wieku postępowała dalsza rozbudowa aparatu policji politycznej. W 1902 roku na podstawie sugestii wystosowanej przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych we wszystkich większych miastach utworzono punkty śledcze, które wypełniały funkcje departamentów bezpieczeństwa i były podporządkowane centralnej strukturze Departamentu Policji.¹²⁴ Należy zauważyć, że departamenty bezpieczeństwa, zwłaszcza te w Moskwie i Petersburgu, stanowiły bezpośrednie wsparcie autokracji. Po rewolucji lat 1905-1907 w Departamencie Bezpieczeństwa w Petersburgu utworzono centralny oddział tzw. filerów, który ochraniał cara i członków rodziny królewskiej.¹²⁵

14 grudnia 1906 r. przyjęto rozporządzenie w sprawie okręgowych departamentów bezpieczeństwa. W ust. 7 tegoż rozporządzenia podkreślono, że jednym z najważniejszych zadań szefów bezpieczeństwa oddziałów jest ustanowienie centralnego agentury wewnętrznej, która może przenikać w struktury wspólnot rewolucyjnych funkcjonujących w obszarze powierzonym jego nadzorowi.¹²⁶

W 1907 roku utworzono osiem departamentów bezpieczeństwa, a przy każdym z nich funkcjonował regionalny departament bezpieczeństwa - w Moskwie, Samarze, Kijowie, Charkowie i innych miastach. W specjalnie opublikowanym rozporządzeniu w sprawie regionalnych departamentów bezpieczeństwa wprowadzono zasadę „specjalizacji pracowników w zależności od sposobu działalności poszczególnych organizacji rewolucyjnych”. Profesjonalizacja służb odpowiedzialnych za zapewnienie bezpieczeństwa państwowego miała przyczynić się do podniesienia skuteczności walki z rewolucyjnym terroryzmem. Kursy doskonalące dla pracowników przeprowadzano w Carskim Siole oraz w departamentach bezpieczeństwa. Funkcjonowanie organów bezpieczeństwa została zbudowane na fundamencie ustanowienia nadzoru wewnętrznego i zewnętrznego nad organizacjami profilowanymi jako zagrażające dla bezpieczeństwa państwowego. W 1914 na

¹²² K. Laskowska, *Rosyjskojęzyczna przestępczość zorganizowana. Studium kryminologiczne*, Temida, Białystok 2006, s. 65.

¹²³ A.I. Dołgowa, *Характеристики преступности в России*, w: A. I. Dołgowa (red.), *Криминология: Учебник для вузов*, Norma, Moskwa 2005, s. 139.

¹²⁴ A. I. Spiridowicz, *Записки жандарма*, Wydawnictwo Proletarij, Charków 1928, s. 15-19.

¹²⁵ A. W. Borisow, A. J. Malygin, R. M. Mulukajew (red.), *Три века российской полиции: монография*, Ripol-Klassik, Moskwa 2016, s. 56.

¹²⁶ *Положение о районных охранных отделениях от 14 декабря 1906 г.*, <http://www.regiment.ru/Doc/B/I/7.htm>, dostęp z 11.05.2020.

skutek likwidacji pozostały tylko 3 departamenty policji. Zlikwidowano wówczas regionalne oddziały ochronne z wyjątkiem oddziału turkestańskiego. Główny akcent położono na elementy pracy śledczej, a najważniejszą rolę zaczęły pełnić oddziały odpowiedzialne za prowadzenie wywiadu agenturalnego. W celu zapewnienia skuteczności działań poszukiwawczych w wydziałach wywiadowczych zastosowano specjalny system oceny i generalizacji informacji. Stosowano różnokolorowe karty akt dla oznaczenia przynależności ideologiczno-politycznej rozpracowywanej osoby. Zielone karty oznaczały dossier anarchistów, czerwone kartki były przeznaczone dla socjalistów-rewolucjonistów.

Zaostrzenie sytuacji politycznej w 1904 roku ujawniło pierwsze oznaki kryzysu rewolucyjnego w państwie rosyjskim, który przejawiał się wzrostem skrajnej nieufności społeczeństwa wobec rządu. Strajki wybuchające w Baku, czy w jednym z największych zakładów w Rosji - fabryce Putiłowa w Petersburgu stanowiły najbardziej widoczne przejawy nadciągającej fali rewolucyjnego fermentu, który stanowił bezpośrednie zagrożenie dla stabilizacji władzy w państwie. Słynna krwawa niedziela 9 stycznia 1905 roku, kiedy to w robotniczych rejonach stolicy pojawiły się barykady i rozpoczęły starcia z siłami policji i policji politycznej, stanowiła wyraz dążenia do liberalizacji rzeczywistości społeczno-politycznej i poprawy warunków bytowych pracowników.

Okres od maja 1905 r. do stycznia 1906 roku był czasem podziału sił opozycyjnych na partie polityczne. Okres ten to również czas ruchów chłopskich, akcji protestacyjnych robotników na obszarach przemysłowych oraz początek niepokojów w armii i marynarce wojennej. Kulminacją masowego ruchu było powstanie zbrojne w Moskwie zapoczątkowane protestem politycznym, który przerodził się w zbrojny opór wobec rządowych represji karnych. Ferment rewolucyjny wpływał również na działanie grup terrorystycznych. Już jesienią 1905 r. Komitet Centralny Partii Socjalistów-Rewolucjonistów (jeden z priorytetowych obiektów pracy służb bezpieczeństwa) podjął decyzję o rozwiązaniu Organizacji Bojowej. Na skutek braku konsekwencji przywódców partii doszło do intensyfikacji opozycyjnych grup socjalistyczno-rewolucyjnych zjednoczonych w 1906 roku w ramach Sojuszu Eserów-Maksymalistów, a brak porozumienia z Komitetem Centralnym doprowadził do znacznego wzrostu liczby ataków terrorystycznych, które przybrały zdecentralizowany charakter. Od stycznia 1905 roku do lipca 1906 roku dokonano 1951 ataków motywowanych politycznymi przesłankami.

Duże znaczenie w walce z ruchem rewolucyjnym miały normatywne akty prawne regulujące działalność policji politycznej - Korpusu Żandarmów i wchodzących w jego skład jednostek. Główne wytyczne dotyczące funkcjonowania służb zawierała tajna instrukcja

Departamentu Policji dotycząca organizacji i prowadzenia nadzoru zewnętrznego oraz zasady pracy „filerów” z 1914 roku. Instrukcja składała się z następujących rozdziałów¹²⁷:

- I Oddział – wybór i mianowanie filerów,
- II Oddział – metody pracy filerów,
- III Oddział – sprawozdania z pracy filera,
- IV Oddział – obserwacja jeździecka,
- V Oddział – wyjazdy terenowe, praca w innym rejonie, przekazywanie osób znajdujących się pod obserwacją, zawieranie umów pisemnych.

Ponadto filerów szkolono z zakresu przestępczości przeciwko państwu. Zapoznawano ze znaczeniem pojęć takich jak zdrada państwowa, rewolucjonista, formy i metody działania grup i organizacji rewolucyjnych. Ważnym dokumentem, z którym zapoznawano pracowników służb bezpieczeństwa, były listy cyrkularne. W jednym z takich listów podkreślono, iż „w celu ochrony studentów i uczniów przed szkodliwym wpływem rewolucyjnej propagandy, Departament Policji zauważa, że najbardziej racjonalnym środkiem jest możliwie jak najpełniejsze agenturalne oświecenie uczącej się młodzieży.

Utworzenie w 1881 roku Oddziału Ochrony Porządku i Bezpieczeństwa Publicznego Ochrony zasiliło struktury Departamentu Policji. Zadaniem Ochrony było prowadzenie śledztw w sprawach ujawniania i likwidowania grup i jednostek rewolucyjnych. W 1902 roku wraz ze wzrostem nastrojów rewolucyjnych, rozpoczęto tworzenie oddziałów Ochrony w różnych częściach Imperium. Podjednostki utworzono w Wilnie, Jekaterinosławiu (obecnie Dniepropietrowsk), Kazaniu, Kijowie, Odessie, Saratowie oraz Charkowie, jak również w dzisiejszym Tbilisi. Decyzją rządu tymczasowego oddziały Ochrony zostały zlikwidowane 4 marca 1917 roku, wkrótce po Rewolucji Lutowej. Miejsce Ochrony zajęła Wszechrosyjska Komisja do Walki z Kontrrewolucją i Sabotażem oraz jej formy ewolucyjne. Służbą, która dziedziczy i stanowi kontynuację tradycji organów bezpieczeństwa państwowego w zwalczaniu przestępczości terrorystycznej jest również Komitet Bezpieczeństwa Państwowego (KGB).

W związku z intensyfikacją ruchu rewolucyjnego zmiany uległy formy i metody działania organów bezpieczeństwa państwowego, w tym również policji politycznej, co przyczyniło się nie tylko do zwiększenia zakresu działania służb, ale również do

¹²⁷ Por. A. W. Matwiejew, *Служба филоеров как специальное средство обеспечения безопасности повседневной жизни населения Российской Империи в конце XIX-начале XX века*, w: *Частное и общественное в повседневной жизни населения России: История и современность. Материалы международной научной конференции: в 2 томах*. 2018, Wydawnictwo Leningradzkiego Uniwersytetu Państwowego, Sankt Petersburg 15-17 marca 2018 roku, s. 159-160.

rozszerzenia sieci ich organów. W taki sposób proces dalszego wzmacniania organów policji politycznej, który rozpoczął się po rewolucji w 1905 r., odegrał znaczącą i pozytywną rolę w organizacji organów śledztw politycznych w Imperium i doprowadził do znacznego osłabienia ruchu rewolucyjnego w całym kraju. System prawnej regulacji działalności organów bezpieczeństwa opracowany w 1907 roku i funkcjonujący do 1917 roku umożliwiał skuteczne wykonywanie zadań związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa państwowego w ramach obowiązujących regulacji prawnych.

Koniec XIX i początek XX wieku charakteryzowały zmiany w kompetencjach i obszarach działania żandarmerii, a także opracowaniem nowych aktów prawnych ukierunkowanych na wzmocnienie kompetencji i statusu służb w walce z ruchem rewolucyjnym w Imperium Rosyjskim. Rozwój organów bezpieczeństwa państwowego w okresie po morderstwie Aleksandra II przebiegał zgodnie z paradygmatem maksymalnego zabezpieczenia władzy państwowej przed jakimkolwiek dywersją czy próbą zmiany obowiązującej logiki władzy.¹²⁸

W okresie sowieckim głównym organem odpowiedzialnym za zwalczanie terroryzmu był Komitet Bezpieczeństwa Państwowego (KGB). Nie funkcjonował jednakże jeden organ, który koordynowałby organizację prewencji i zwalczania zagrożenia terrorystycznego. Oznacza to, iż skala i liczba ataków terrorystycznych w ZSRR była stosunkowo niewielka. Nie ulega wątpliwości, że istniały próby zabójstw przedstawicieli partyjnych, dyrektorów kołchozów, przedstawicieli władz lokalnych, które można by zakwalifikować jako przestępstwo terrorystyczne, niemniej jednak w końcowym orzecznictwie czyny te otrzymywały odmienną kwalifikację prawną. W okresie funkcjonowania ZSRR można wyróżnić dwa rodzaje terroryzmu – terror biały i czerwony. Oba rodzaje przemocy politycznej reprezentują terroryzm o charakterze państwowym – stosowanym odgórnie. Ze względu na koncentrację na terroryzmie oddolnym, stosowanym przez grupy, organizacje i jednostki terroryzm państwowy nie mieści się w kategorii przestępstw terrorystycznych regulowanych w zapisach ustawodawstwa karnego. Badając fenomen oddolnego terroryzmu oraz rozwiązań organizacyjno-prawnych w zakresie walki ze zjawiskiem przemocy terrorystycznej na pierwszy plan wysuwa się rola służb specjalnych i służb bezpieczeństwa państwowego odgrywających istotną rolę w rozwoju rosyjskiego systemu politycznego niezależnie od charakteru i epoki historycznej.

¹²⁸ Z. I. Pieregudowa, *Политический сыск в России (1880-1917)*, ROSSPEN, Moskwa 2000, s. 79.

WCzKa i jej późniejsze formy realizowały koncepcję silnego państwa z dominującą rolą organów bezpieczeństwa państwowego jako stabilizatora władzy państwowej. Zarówno WCzKa w czasach czerwonego terroru, jak i KGB, zwalczały przestępczość terrorystyczną w ramach regulacji organizacyjno prawnych, zgodnie z którymi utożsamiano ją z przestępczością przeciwko rewolucji, a w okresie funkcjonowania KGB również przeciwko państwu. Terrorysta – kontrrewolucjonista i wróg klasowy, terrorysta – dywersant wewnętrzny i zewnętrzny zagrażający radzieckiej racji stanu stanowili główne wyzwanie dla radzieckich organów bezpieczeństwa państwowego. KGB, jako główna służba stojąca na straży bezpieczeństwa państwowego kontynuowała, tradycję służb zapoczątkowaną w czasach carskich.

Rozdział III Przestępczość terrorystyczna w świetle ustawodawstwa karnego – prawno-karne regulacje w ramach systemu walki z terroryzmem w II połowie XIX wieku i w XX wieku

Nie jest to *novum* typowe dla II połowy XIX wieku. Surowe sankcje za wszelkie przejawy buntu zostały wprowadzone w prawie karnym z 1832 roku. Analizując fenomen działalności antypaństwowej i roli służb specjalnych w zwalczaniu zjawiska istotna jest analiza aspektów prawa karnego, które służyło ochronie wertykalizmu władzy i jej interesów. W okresie Imperium Rosyjskiego w prawodawstwie karnym wydzielono odrębną kategorię przepisów, których celem była ochrona głównego źródła prawa – osoby cara. W konsekwencji rola służb bezpieczeństwa państwowego koncentrowała się na zwalczaniu przestępczości politycznej o orientacji wyraźnie antypaństwowej. Władza polityczna, którą utożsamiał car stanowiła wartość samą w sobie sprzyjała kategorycznej kryminalizacji czynów zorientowanych na likwidację osoby cara. Wraz z obawą władzy politycznej o zachowanie statusu quo wykształciła się karno-prawna ochrona władzy w czasach Imperium Rosyjskiego. Wydzielenie przepisów prawnych zorientowanych na ochronę władzy nastąpiło w 1845 roku, kiedy to przyjęto nowy kodeks karny *Ułożenie o karach i środkach wychowawczych*.¹²⁹ W *Ułożeniu* przestępstwa przeciwko władzy są równoznaczne z przestępstwami przeciwko państwu. Rozszerzenie kategorii przestępstw przeciwko państwu o działalność terrorystyczną członków grup narodnickich wpłynęło na rozszerzenie kompetencji i uprawnień III Oddziału.¹³⁰ Początki prawnej ochrony władzy przed wszelkimi działaniami dywersyjnymi sięgają początków rosyjskiej państwowości. Już w *Ruskiej Prawdzie* – zborze norm prawnych został wydzielony katalog przestępstw przeciwko władzy i sankcji za popełnienie takiego przestępstwa. Najbardziej dojrzałą formę prawodawstwo w tej materii osiągnęło w I połowie XIX wieku. Wzmocnienie aparatu władzy państwowej w tym okresie w sposób naturalny spowodowało wzmocnienie pozycji i statusu służb odpowiedzialnych za ochronę bezpieczeństwa państwowego. W 1832 skodyfikowano zbiór praw, który wszedł w życie w 1835 roku.¹³¹

¹²⁹ A. W. Paszkowskaja, *К 150-летию Уложения о наказаниях уголовных и исправительных 1845 года*, „Государство и право”, 1995, nr. 11, s. 129.

¹³⁰ *Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г.*, Музей истории российских реформ имени П. А. Столыпина (museumreforms.ru), dostęp z 02.03.2022r.

¹³¹ *Ibidem.*,

Najbardziej reprezentatywne przepisy karne dotyczące działalności skierowanej przeciwko państwu zawiera Zbiór Praw z 1835 roku. Zwłaszcza rozdział III jest poświęcony przestępczości antypaństwowej. Z perspektywy analizowanej tematyki przestępczość antypaństwową jest wiodącym czynnikiem determinującym zarówno kompetencje służb, jak i politykę państwową w zakresie zwalczania dywersji. Artykuł 214 definiuje kategorię przestępstwa przeciwko państwu, do których również zalicza się działalność terrorystyczna. Pod pojęciem przestępstwa przeciwko państwu rosyjski ustawodawca ujął każde działanie wrogie osobie Najświętszego Cara i członków rodziny carskiej oraz wszelka słowna obraza osoby władcy. Drugą podstawową definicją przestępczości antypaństwowej wymienioną w artykule jest bunt tożsamy ze zdradą państwa i cara.¹³² Artykuł 215 Zbioru Praw stanowi katalog sankcji za popełnienie przestępstwa przeciwko państwu, jak również doprecyzowuje zakres czynów kwalifikowanych jako przestępne. Każda nieprawomyślność, przygotowywanie spisków mających na celu pozbawienia władcy tronu, a w konsekwencji pozbawienie władzy politycznej cara z wykorzystaniem przemocy lub presji jest najwyższym rodzajem przestępczości. Za antypaństwową działalność kodeks przewiduje karę śmierci, a wyrok w tych sprawach wydaje Sąd Najwyższy. Ustawodawca penalizował również uczestnictwo w przygotowywaniu zamachów na władzę oraz uczestnictwo w nich. Odpowiedzialność karna współuczestników była tożsama z odpowiedzialnością głównego wykonawcy. Osobna odpowiedzialność karna została przewidziana również za obrazę osoby imperatora i członków carskiej rodziny w mowie i piśmie. Za rozpowszechnianie broszur nawołujących do zmiany władzy w Rosji obowiązywała odpowiedzialność karna w postaci pozbawienia praw do własności i zsyłki na pracę przymusową.¹³³ W Zbiorze Praw z 1833 roku ustawodawca definiuje również bunt przeciw władzy i zdradę państwową. W myśl art. 223 bunt to wszelkie spiskowe i zbiorowe wystąpienie poddanych przeciwko osobie imperatora z użyciem przemocy. Do takich działań ustawodawca zaliczył: morderstwa, napady rozbójnicze, podżeganie, jak również sam zamiar dokonania takich czynów. Działalność grup terrorystycznych, która charakteryzuje rzeczywistość społeczno-polityczną Rosji w II połowie XIX wieku, wypełnia przesłanki kodeksowe przestępstwa przeciwko państwu zdefiniowane w kodeksie z 1833 roku.¹³⁴

¹³² *Свод законов Российской Империи, повелением государя Императора Николая Павловича составленный. Свод законов уголовных*, t. XV, s. 77, <https://www.prilib.ru/item/364033>, dostęp z 12.05.2020.

¹³³ *Ibidem.*, s. 80

¹³⁴ G. E. Blosfeldt, *«Законная сила» Свода законов в свете архивных данных*, Wydawnictwo Зерцало-М, Moskwa 2014, s. 95.

Ułożenie z 1835 roku zawiera również przepisy odnoszące się do sankcji za popełnienie zdrady państwowej. Pojęcie zdrady państwowej jest integralną częścią wszelkich działań skierowanych przeciwko państwu. Zdrada państwa jest tożsama z pojęciem działań dywersyjnych – w tym terrorystycznych, które jako zjawisko kryminogenne zyskało popularność w II połowie XIX wieku za sprawą aktywności zradykalizowanych grup narodnickich. Cała historiografia zjawiska działalności antypaństwowej świadczy o tym, iż pojawieniu się pierwszych zapisów prawa karnego towarzyszyło pojęcie zdrady państwowej. Ten rodzaj działalności antypaństwowej był zjawiskiem na wielką skalę w pierwszej i drugiej połowie XIX wieku. Pojęcie zdrady państwowej pojawia się już w Pskowskich i Nowogrodzkich Dokumentach Sądowych.¹³⁵ Termin zdrady rozumiano jako działanie przeciwko władzy, grup lub jednostek, które winne były wierność ośrodkowi władzy państwowej.¹³⁶ W Rosji przestępstwa przeciwko ustrojowi państwowemu, wewnętrznej i zewnętrznej polityce państwa od zawsze stanowiły kategorię przestępstw szczególnie niebezpiecznych. W celu ich zwalczania służby dysponowały szerokim wachlarzem uprawnień i kompetencji, co obrazuje walka z zagrożeniem dla wewnętrznej stabilności reżimu państwowego w II połowie XIX wieku.

Po kodyfikacji ustawodawstwa karnego za panowania Mikołaja I zdrada państwowa była definiowana jako zjawisko wielowymiarowe. W Zbiorze Praw z 1835 roku w artykule 226 ustawodawca zdefiniował zdradę państwową jako¹³⁷:

1. Każde dążenie do separatyzmu, odłączenia części państwa i przekazania go we władanie innemu państwu,
2. Podburzanie obcych mocarstw do działań wojennych lub innych wrogich działań przeciwko Rosji lub z tymi intencjami przekazać tajemnice państwowe obcemu rządowi,
3. Popieranie lub faworyzowanie działań wroga skierowanych przeciwko Rosji w czasie trwania konfliktu wojennego poprzez jawne uczestnictwo, radę, ujawnienie informacji lub ujawnienie tajnych planów, jak i przejście na stronę wroga oraz ukrywanie obcych agentów,

¹³⁵ Por. N. F. Ustrjałow, *Исследование Псковской судной грамоты 1467 г.*, Wydawnictwo Б. и., Санкт Петербург 1855, s. 58.

¹³⁶ W. L. Janin, O. I. Czistjakow (red.), *Российское законодательство X - XX веков: Законодательство Древней Руси. В 9-ти томах*, T. 1, Wydawnictwo Юрид. лит., Moskwa 1984, s. 79-80.

¹³⁷ *Свод законов Российской Империи, повелением государя Императора Николая Павловича составленный. Свод законов уголовных*, t. XV, s. 81, <https://www.prilib.ru/item/364033>, dostęp z 12.05.2020.

4. Nadużycie zaufania przy zawieraniu umów międzynarodowych z zamiarem wyrządzenia szkody państwu rosyjskiemu,
5. Umyślne niszczenie dokumentów i akt służących jako dowód roszczeń od innego państwa lub roszczeń państw wobec Rosji.
6. Przejście na stronę wrogiego państwa,
7. Przyjęcie od nieprzyjaciela obrazoburczych manifestów i rozpowszechnianie ich,

Przestępstwo zdrady państwowej było usankcjonowane karą śmierci lub karą pozbawienia praw własności i zesłania na pracę przymusową. Karane było również przygotowanie do popełnienia przestępstwa zdrady państwowej.

Zwieńczeniem systematyzacji ustawodawstwa karnego za czasów panowania Mikołaja I było przyjęcie w 1845 roku *Ułożenia*. W *Ułożeniu* ustawodawca przewidział karę śmierci jako sankcję za popełnienie przestępstwa przeciwko państwu. Wysoka kara za popełnienie tego rodzaju przestępstw pokazuje jak istotną rolę pełniła stabilizacja wertykalnej władzy. Stosowanie kary śmierci za przestępstwa przeciwko państwu miało charakter powszechny. *Ułożenie* z 1845 roku obejmowało wszystkich poddanych, jednak przekazywano wykonywanie orzecznictwo w sprawach przestępstw w szeregach wojska we właściwość sądów wojskowych.

W 1845 roku Przepisy karne zostały ujęte w pierwszej księdze w XV tomie. Skodyfikowano w nim podstawowe definicje typowe dla procesu karnego, zdefiniowano role podmiotów uczestniczących w procesie karnym oraz stopniach sankcji stosowanych wobec przestępców. W rozdziale XV rosyjski ustawodawca dokonał również klasyfikacji kar w zależności od znaczenia popełnionego przestępstwa. W rozdziale III ustawodawca zdefiniował rolę władzy i zadania sądów w procesie karnym, jak również kwestie złagodzenia kary bądź jej anulowania. Z perspektywy analizy ochrony prawnej władzy szczególnie istotne zapisy zawiera rozdział III, tytułu V traktujący o przestępstwach przeciwko państwu. Osoba cara przedstawiona jako uosobienie władzy państwowej jest głównym podmiotem chronionym przez prawo. Zapisy prawne mające na celu ochronę państwa i ustroju politycznego uosobionego w osobie carskiej stanowią podstawę nie tylko ustawodawstwa zorientowanego na zwalczanie przestępczości przeciwko państwu, do której zalicza się ataki terrorystów-narodników z II połowy XIX wieku, ale również stanowią rzeczywisty fundament prawno-organizacyjnego zwalczania terroryzmu i wszelkiej nieprawomyślności, która mogłaby stanowić zagrożenie dla stabilności samo dzierżawnego ustroju politycznego. Jest to charakterystyczne dla całego okresu istnienia Imperium Rosyjskiego. Przestępstwa przeciwko

świętej osoby cara i członkom carskiej rodziny stanowiły najwyższą rangę przestępstw przeciwko państwu. „Wszelka nieprawomyślność i działanie przestępcze skierowane przeciwko życiu, zdrowiu lub czci Wielkiego Imperatora i wszelkie umyślne działania mające na celu pozbawienie go władzy i wolności miało być karane pozbawieniem praw a nawet karą śmierci” – tak ustawodawca określił wagę i kategorię przestępstwa przeciwko państwu. Ponadto sankcji karnej podlegała organizacja lub próba organizacji jakichkolwiek tajnych grup i stowarzyszeń, których celem jest organizacja spisku przeciwko władzy. Karalność obejmowała również próby wstąpienia w szeregi takiej organizacji. W części poświęconej przepisom karnych ustawodawca nałożył na obywatela obowiązek informowania władz o jednostkach planujących popełnienie przestępstwa przeciwko władzy państwowej. Powszechny obowiązek donosicielstwa miał uszczelnić system ochrony bezpieczeństwa państwowego. Za niespełnienie obowiązku ustawodawca przewidział określony katalog sankcji karnych. Przepisy karne chroniące osobę władcy rozszerzono również na przestępstwa określane mianem zdrady państwowej i buncie przeciwko najwyższej władzy. Umieszczono je w tytule II Ułożenia. W zakres pojęciowy przestępstwa buntu wchodziło grupowe wystąpienie w wyniku spisku zarówno przeciwko państwu, jak i osobie carskiej. Wszelkie umyślne lub nieumyślne działanie mające na celu zachwianie władzy rządu na całym terytorium Rosji lub na jej części, jak i wszelkie próby zmiany systemu sprawowania władzy, ustalonej prawem sukcesji tronu karano śmiercią oraz pozbawieniem wszelkich praw własnościowych. Ustawodawca ustalił również sankcję za gromadzenie broni i wszelkich przedmiotów, uczestnictwo, przygotowanie oraz wszelka pomoc okazana spiskowcom. Działalność ta, niezależnie od poziomu zaangażowania, podlegała jednakowo surowej sankcji, którą była kara śmierci lub pozbawienie praw własnościowych.

W kodeksie z 1845 roku Zdradą państwową określano jako umyślne inspirowanie innego państwa do wojny lub innych wrogich działań skierowanych przeciwko Rosji oraz wszelki udział obywatela w działaniach przeciwko własnemu państwu. W Ułożeniu zdrada państwa była równoznaczna z przekazywaniem tajemnic państwowych obcemu rządowi oraz wszelkimi działaniami godzącymi w rosyjską rację stanu. W drugiej sekcji zawarto osiem artykułów (art. 275–282). Artykuły 275, 276, 278–282 kodeksu przewidywały odpowiedzialność za zdradę stanu i zbrodnie przeciwko suwerenności państwowej Rosji, które wówczas były określane formułą prawa powszechnego zgodnie z teorią „oficjalnej narodowości”. Kodeks z 1845 roku w większości przepisów precyzował zapisy kodeksu z 1833 roku. Kodeks przyjęty za panowania Mikołaja I w art. 226 tomu XV precyzował definicję zdrady stanu, włączając doń wszelkie czyny zdrady popełnione przede wszystkim

podczas wojny. Artykuły 279–282 badanego kodeksu enumerują działania, które z punktu widzenia współczesnego prawa karnego nie można uznać za zdradę stanu, a mianowicie:¹³⁸

- tajna korespondencja z obcymi rządami, nieszkodliwa dla Rosji (art. 279);
- tajna korespondencja z obywatelami wrogich państw bez zamiaru wyrządzenia szkody Rosji, zawierające informacje, które wróg może wykorzystać w celu osiągnięcia sukcesu swoich przedsięwzięć przeciwko Rosji” (art. 280);
- atak obywatela rosyjskiego w czasie pokoju na obywateli obcych państw (art. 281);
- naruszenie dobrego imienia dyplomaty obcego państwa (art. 282).

Z komentarzy do Kodeksu wynika, że Kodeks z 1845 roku przewiduje odpowiedzialność karną za szpiegostwo tylko w warunkach wojennych. Powszechna odpowiedzialność karna za szpiegostwo wprowadził dopiero kodeks z 1892 roku. Niemniej jednak działalność, którą można zakwalifikować jako szpiegostwo na rzecz obcego państwa, jest definiowana już w art. 278 Ułożenia z 1845 roku. Zgodnie z artykułem 278 odpowiedzialnością karną obwarowane było wyjawianie sojuszniczym lub wrogim państwom tajemnicy państwowej, planów fortec, twierdz lub innych obiektów bojowych, przekazywanie informacji o znaczeniu obronnym. Jest to nic innego jak działanie szpiegowskie niezależnie od czasu pokoju lub wojny. Jednak rzeczywista, wprost wyeksplifikowana w przepisach karnych odpowiedzialność karna za szpiegostwo została ustanowiona w kodeksie karnym z 1892 roku, będącym nowelizacją kodeksu z 1885 roku. Za wzór przepisów karnych w tej materii posłużyło niemieckie i francuskie prawo karne.¹³⁹ W wielu aspektach kodeks z 1845 roku stanowi powtórzenie przepisów z kodeksu z 1833 roku. W kodeksie z 1845 roku *novum* wprowadzonym przez ustawodawcę zawierają się w rozdziale VII zatytułowanym „O bezprawnym porzuceniu ojczyzny”. Zgodnie z zapisami rozdziału ustawodawca wprowadza złagodzenie kary poprzez zniesienie kary śmierci. Zgodnie z artykułem 345 winnego popełnianego czynu pozbawia się praw własnościowych i podlega wydaleniu poza granice państwa, a w przypadku samowolnego powrotu na terytorium Rosji – zesłanie na Syberię. Artykuł 355 przewidywał karę w postaci pozbawienia

¹³⁸ Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. , Музей истории российских реформ имени П. А. Столыпина (museumreforms.ru), dostęp z 02.03.2022r.

¹³⁹ W. N. Rjabczuk, Государственная измена и шпионаж. Уголовно-правовое и криминологическое исследование , Wydawnictwo R. Aslanowa <<Juridiczeskij-Centr>>, Moskwa 2007, s. 24.

wszystkich praw posiadania i dożywotniego zesłania, jednak obowiązkiem sądu było ustalenie okresu, w którym winny miał prawo zebrać i zaprezentować przed wymiarem sprawiedliwości dowody zmniejszające jego winę.¹⁴⁰ W takim przypadku własność winnego powinno zostać otoczone opieką i zatrzymane zgodnie z zapisami kodeksu cywilnego. W porównaniu do poprzednich etapów rozwoju rosyjskiego prawa karnego w zakresie kodyfikacji przepisów dotyczących działalności antypaństwowej, w II połowie XIX wieku w reakcji na wzrost działalności antypaństwowej rosyjski ustawodawca zmienił stosunek państwa do przestępstwa zdrady państwowej. Osoby, które bez uzasadnienia prawnego opuściły Rosję lub nielegalnie przebywały poza jej granicami, ale nie miały na celu wyrządzenia szkód rosyjskiej racji stanu nie byli uznawani za przestępców, którzy popełnili ciężkie przestępstwo. Na takich osobach spoczywała jedynie odpowiedzialność majątkowa.

Zarówno zdrada państwowa, jak i bunt przeciwko władzy stanowią wartość zawierającą się w pojęciu przestępczości przeciwko państwu, przestępczości o charakterze politycznym. Jej rozwojowi, której najbardziej charakterystyczną emanację stanowiły ruchy rewolucyjno-narodnicze wysuwające postulat indywidualnej walki terrorystycznej z zamiarem zmiany obowiązujących stosunków społeczno-politycznych sprzyjał szybki wzrost organizacji o radykalnym profilu.

Działalność tych grup i tajnych stowarzyszeń, która w wielu przypadkach ewoluowała w kierunku otwartych ataków na przedstawicieli władzy stanowiła istotny czynnik przyspieszający rozwój przestępstw przeciwko państwu. Innym nie mniej istotnym determinantem, który wysuwał się na pierwszy plan było rosnące zaangażowanie coraz większej ilości grup społecznych w walkę przeciwko autokratyzmowi, jak również zaostrzenie polityki karnej cara, co odzwierciedlają zapisy kodeksowe i wysokie sankcje karne za popełnianie tego typu przestępstw.

W ustawodawstwie imperialnym nie funkcjonowało pojęcie terroryzmu, czy działalności terrorystycznej, jak również nie znane było pojęcie aktu terrorystycznego. Niemniej jednak w ustawach karnych przewidywano odpowiedzialność karną za tego typu działania. Przestępstwa kwalifikowane jako terrorystyczne figurowały w imperialnym ustawodawstwie karnym jako przestępstwa przeciwko państwu. Znowelizowane w 1866 roku Ułożenie wprowadziło istotny podział przestępstw. Rosyjski ustawodawca wyróżnił „przestępstwa przeciwko świętej osoby carskiej i carskiej familii” oraz „bunt przeciwko

¹⁴⁰ Уложение о наказаниях уголовных и исправительных (1845), <http://музейреформ.рф/node/13654>, dostęp z 12.05.2020.

władzy najwyższej i zdradę państwową”.¹⁴¹ Za popełnienie wszystkich przestępstw przeciwko państwu groziła najwyższa kara – kara śmierci. Najbardziej niebezpiecznymi przestępstwami były wszelkie „bunt, spiski i powstania w celu zniszczenia porządku rządzenia, zbrojny bunt przeciwko działaniom władzy, zabójstwa funkcjonariuszy publicznych”¹⁴². Dopiero w 1872 roku na mocy ukazu powołano specjalną Komisję przy senacie w celu prowadzenia śledztw w sprawach najcięższych przestępstw.

Ukaz z 1845 roku zawiera katalog przestępstw, które uznaje się za terrorystyczne i jednocześnie określa zasięg działalności służb państwowych odpowiedzialnych za zwalczanie zjawiska. Zgodnie z kodeksem karnym do katalogu przestępstw określanych jako terrorystyczne zaliczono przede wszystkim przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu, wolności i czci monarchy, jego małżonki, dziedzica tronu, a także innych członków rodziny carskiej. Kodeks karny penalizował również próby pozbawienia lub ograniczenia najwyższej władzy carskiej, jak i najwyższych praw spadkobiercy tronu. Odpowiedzialność karna za wystąpienia przeciwko władzy carskiej zostały określone w artykule 263 i 266 kodeksu. Główną sankcją karną za popełnienie tego typu przestępstw przewidzianych przez kodeks karny było pozbawienie wszelkich praw własności i kara śmierci. Ustawodawca przewidział sankcję karną nie tylko za realizację przesłanek przestępstwa. Penalizacji podlegał również próba dokonania zamachu, jak i etap przygotowania do zamachu poprzez „spiskowanie lub dołączenie do tajnej grupy lub dołączenie do takiego spisku lub towarzystwa” oraz „ustne lub pisemne wyjawienie poparcie dla takich działań i idei”.¹⁴³ A artykułach 264-266 taką samą sankcję ustawodawca przewidział również dla współwykonawców ataku terrorystycznego, osób udzielających schronienia zamachowcom, a także dla tych, którzy posiadając wiedzę lub możliwość poinformowania organów państwowych o planowanym zamachu zaniechały tego obowiązku.¹⁴⁴

Do katalogu przestępstw terrorystycznych zaliczano również „wszelką przemoc skierowaną przeciwko straży lub wartownikom ochraniających świętą osobę cara i członków carskiej rodziny”. Zapis ten wprowadzono do kodeksu na mocy ukazu z 7 października 1868.¹⁴⁵ Utrzymano karę za popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym, którą

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² A. G. Mańkow, W. M. Kleandrowa, T. E. Nowickaja, *Российское законодательство X-XX веков. Том 6*, Juridическая Литература, Moskwa 1988, s. 43.

¹⁴³ A. Lochwickij, *Курс русского уголовного права*, Skoropieczatnia J. O. Szrejra, Sankt Petersburg 1867, s. 325.

¹⁴⁴ *Уложение о наказаниях уголовных и исправительных (1845)...*, op. cit.

¹⁴⁵ *Высочайшее утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 28-го того же октября, «По вопросу о дополнении Главы второй Раздела IV Уложения о наказаниях, издания 1866*

było całkowite pozbawienie praw własności i kara śmierci. Jednocześnie w przypadku zabójstwa lub usiłowanie zabójstwa osób odpowiedzialnych za ochronę osobistą osoby carskiej dopuszczano rozpatrywanie tego przestępstwa jako rzeczywisty zamach na władzę państwową utożsamioną w osobie cara. Innym przestępstwem terrorystycznym było zbrojne powstanie z wykorzystaniem spisku, mające na celu obalenie władzy w całym państwie bądź jego części lub zmianę formy sprawowania władzy lub porządku prawnego w państwie, jak i zmianę prawnego porządku dziedziczenia tronu (art.271).¹⁴⁶ Sprawcy, współsprawcy, osoby, które zaniechały obowiązku poinformowania władz o popełnieniu lub przygotowaniu do popełnienia przestępstwa karano pozbawieniem praw własności i karą śmierci. Prawo przewidywało łagodniejszą karę, jeśli powstanie lub spisek zostało rozpoznane i wykryte przez organy bezpieczeństwa, co można uznać za działanie prewencyjne i umożliwiające zapobieganie popełnianiu przestępstw. Wówczas, zgodnie z zapisami kodeksowymi spiskowców pozbawiano wszelkich praw do własności i zsyłano na katorżniczą pracę, której czas trwania był uzależniony „ od ważności i znaczenia ich przestępczych zamiarów, stopnia udziału w spisku oraz innych okoliczności pogłębiających lub zmniejszających ich winę ” (art. 272).¹⁴⁷ Zgodnie z artykułem 166 *Ukazania* w przypadku przestępstw terrorystycznych nie obowiązywała klauzula przedawnienia. Zgodnie z art. 277 ukazania z 1845 roku w przypadku zaistnienia szczególnych okoliczności lub w wyniku specjalnych dekretoów wydanych przez władzę dopuszczalne było ukaranie sprawców przestępstw terrorystycznych poprzez konfiskację całości mienia i majątku nabytego przez sprawcę.¹⁴⁸

Przestępstwa o charakterze terrorystycznym obejmowały również czyny przestępcze przewidziane w art. 284 (tj. zbrojne powstanie przeciwko ustanowionych przez rząd władz) i w art. 291 (tj. zbrojny opór przed egzekwowaniem indywidualnych decyzji rządu lub prawnym działaniu urzędnika przy wykonywaniu obowiązków służbowych). W pierwszym przypadku sprawcy zostali skazani na pozbawienie wszystkich praw własności i karę katorżniczej pracy; w drugim przypadku ustawodawca przewidywał karę alternatywną, w zależności od okoliczności sprawy: pozbawienie wszystkich praw własności i pracę katorżniczą; kara zesłania i osiedlenia się na Syberii; pozbawienie wszelkich specjalnych praw i korzyści właściwych dla posiadanego statusu, oraz zesłanie do prowincji Irkuck i Jenisej; cywilne firmy detencyjne. Rozróżnienie przestępstw było możliwe po

года, о преступлениях и проступках против порядка управления», 1868. 7 październik, w: *Полное собрание законов Российской империи*, wyd. 2, Т. XLIII. Отд. 2. № 46321., Sankt Petersburg, 1873. s. 313-314.

¹⁴⁶ *Уложение о наказаниях уголовных...*, op. cit.

¹⁴⁷ *Уложение о наказаниях уголовных...*, op. cit.

¹⁴⁸ *Ibidem.*,

uwzględnieniu szeregu przesłanek. Zgodnie z art. 284 nowelizacji z 1885 roku do kategorii przestępstw terrorystycznych kwalifikowano powstania i wystąpienia o charakterze buntowniczym lub ofensywnym, mające na celu uniemożliwienie rządowi wypełniania jego obowiązków lub zmuszenie go do działania wbrew obowiązkowi. Natomiast art. 291 nowelizacji z 1885 roku zawierał w sobie wszelkie przypadki oporu wobec jakichkolwiek działań organów rządowych lub ich wymagań skierowanych do konkretnych osób. Zatem w rozumieniu art. 284 przestępcze działania sprawców mają charakter ogólny, gdyż są wymierzone przeciwko wszelkim normom prawnym lub wytycznym określonym w rozporządzeniach rządowych.¹⁴⁹ Sprzeciw, na który wskazuje artykuł 291 był sprzeciwem o charakterze prywatnym, jednostkowym, wystąpieniem przeciwko wyrokowi sądowemu lub żądania określonego urzędnika państwowego skierowanego do konkretnego podmiotu. Rozróżnień tych nie stosowano w przypadku, gdy przestępstwo było kwalifikowane zgodnie z art. 284, a w szczególności jeżeli popełniła je uzbrojona grupa, w skład której wchodziły trzy osoby. Zaostrzenie sankcji karnej następowało w momencie, gdy w wyniku zbrojnego wystąpienia doszło do morderstwa (art. 289). Artykuł 289 ułożenia z 1845 roku przewidywał następujące przesłanki zaostrzenia sankcji: pierwszą z nich było popełnienie morderstwa z premedytacją, w sposób umyślny, drugą – morderstwo dokonane przez samych rebeliantów lub inne osoby na ich polecenie, trzecią – zabójstwo z motywem osiągnięcia celów politycznych zorganizowanego buntu. Morderstwo popełnione podczas próby ucieczki lub morderstwo przez nieuwagę nie było kwalifikowane do kategorii przestępstw terrorystycznych.¹⁵⁰

Za nawoływanie w formie ustnej lub pisemnej do wystąpień i buntów przeciwko władzy państwowej kodeks przewidywał karę pozbawienia wszelkich praw własności i zesłanie na osiedlenie się na Syberię. Artykuł 296 wprowadził przesłankę obostrzenia sankcji karnej. Zgodnie z nim „jeżeli popełnione przestępstwo spowodowało poważne naruszenie porządku państwowego” to przewidzianą karę rozszerzano o wyrok pracy przymusowej.¹⁵¹ Istotną przesłanką umożliwiającą zakwalifikowanie przestępstwa jako terrorystycznego było użycie broni lub materiałów wybuchowych. W artykule 1243 ułożenia z 1845 roku rosyjski ustawodawca przewidział sankcję karną za nielegalne wytwarzanie lub

¹⁴⁹ N. S. Tagancow, *Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года*, 5-е изд., доп., Wydawnictwo тип. М. Стасюлевича, Санкт Петербург 1886, s. 396.

¹⁵⁰ *Ibidem.*, s. 365.

¹⁵¹ L. A. Bielawskij, A. L. Rubinowskij (red.), *Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года в толковании юристов: практическое руководство для судебных деятелей*, Juridiczeskaja pamoszcz', Санкт Петербург 1902, s. 250.

przechowywanie w dużej ilości broni, prochu czy urządzeń wybuchowych, granatów w celu wykorzystania ich w działaniach przeciwko władzy państwowej. Za popełnienie tego rodzaju przestępstwa w kodeksie przewidziano karę pozbawienia wolności, utratę wszystkich praw własności i karę śmierci. Taką karę i na takich samych podstawach przewidziano również w „Tymczasowym prawie dotyczących prywatnych magazynów materiałów wybuchowych” z 11 maja 1885 roku.¹⁵² Ze względu na fakt, iż do przygotowania i realizacji ataku terrorystycznego potrzebny jest zasób ludzki połączony jednakową motywacją, ustawodawca rosyjski określił w rozdziale VI „O tajnych stowarzyszeniach i zakazanych zgrupowaniach” Ułożenia z 1845 roku w artykule 347 sankcję odpowiedzialności za tworzenie i uczestnictwo w nielegalnych grupach i tajnych stowarzyszeniach „mających na celu wyrządzenie szkody dla pokoju lub integralności państwa lub działanie sprzeczne z obowiązującym porządkiem prawnym”.¹⁵³ Dopelnienie zapisów kodeksu z 1845 roku stanowiła ustawa z 27 marca 1867 roku „O tajnych stowarzyszeniach i grupach”, która zakazywała tworzenia i udziału w tajnych grupach i stowarzyszeniach. Ustawodawca określił również kryteria kwalifikujące grupę jako tajną i której funkcjonowanie objęte jest sankcją karną. Do kategorii nielegalnych grup zaliczył¹⁵⁴:

- 1) Wszystkie tajne stowarzyszenia niezależnie od celu ich utworzenia,
- 2) Wszelkie zgromadzenia, zebrania, towarzystwa, koła i artele realizujące działania przeciwko ustrojowi państwa i moralności powszechnej społeczeństwa.

Ten sam ukaz wprowadzał i różnicował odpowiedzialność założycieli tajnych grup i szeregowych członków. Osobom ze ścisłego kierownictwa grup i ich założycielom przewidziano karę pozbawienia praw własności i przymusowej pracy. Wysokość sankcji karnej wobec członków grup i współwykonawców akcji realizowanych przez daną grupę uzależniona była od stopnia ich zaangażowania w popełnienie przestępstwo. Najczęstszą karą była zsyłka na przymusowe prace na Syberii lub kara pozbawienia wolności.

Na mocy dekretu z 4 czerwca 1874 r. wprowadzono nowe zmiany w przepisach dotyczących nielegalnych grup. Zgodnie z dekretem pod pojęciem nielegalnej grupy lub stowarzyszenia należało rozumieć każdą społeczność utworzoną w celu:

- a) przeciwstawiania się rozporządzeniom rządu;

¹⁵² *Высочайшие утвержденные Временные Правила о частных складах взрывчатых веществ для надобностей горнозаводской и соляной промышленности. 1882. 11 мая, в: Полное собрание законов-3, Т. II. № 864, Санкт Петербург 1886, s. 202.*

¹⁵³ *Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. Тип. 2 отд-ния собств. е. и. в. канцелярии, 898, XVII, Санкт Петербург 1845., 898, XVII, s. 147.*

¹⁵⁴ *Высочайшие утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 14 апреля 1867, «О противозаконных сообществах» в: Полное собрание законов-2, Т. XLII. Отд. 1. № 44402. Санкт Петербург 1871 s. 330.*

- b) destrukcji podstaw życia społecznego (religia, rodzina, własność);
- c) podżeganie do wrogości między warstwami społecznymi lub pomiędzy gospodarzami i pracownikami;
- d) podżeganie do strajków.

Odpowiedzialność karna sprawcy była uzależniona od stopnia uczestnictwa w strukturach nielegalnej grupy. Ponadto przewidywano karę surowszą jeżeli dana grupa, stowarzyszenie podejmowała specjalne działania i środki w celu zakamuflowania faktu istnienia i działalności przed władzą państwową oraz tajne poszerzenie zakresu działalności. Inną przesłanką determinującą wysokość kary było wzywanie do dokonywania aktów przemocy, jak i stosowanie przemocy w celu zmuszenia innych osób do realizacji celów grupy.

W badanym okresie istniały dwa główne źródła prawa karnego: Kodeks carski przyjęty za czasów cara Aleksieja Michajłowicza w 1649 r., który poprzedzał uchwalenie kodeksu karny z 1845 r. Niemniej jednak żaden z tych aktów prawnych nie określał „terroryzmu” jako niezależnego *corpus delicti*, a odpowiedzialność za przestępstwa o charakterze terrorystycznym, jak i czyny przestępcze spełniające przesłanki przestępstwa terrorystycznego, kwalifikowano jako przestępstwa przeciwko państwu. Sytuacja uległa zmianie w II połowie XIX wieku. Wówczas głównym celem ataków terrorystycznych była głowa państwa – car. Ówczesna sytuacja polityczna znajdowała odzwierciedlenie w normach prawa karnego. Sankcją karną za atak na życie i zdrowie cara, jak i usiłowanie pozbawienia go lub ograniczenia władzy państwowej, była kara śmierci. Co więcej, przestępstwo uznano za zrealizowane od momentu, gdy sprawca przejawiał sam zamiar carobójstwa. Jako przesłanki przestępstw o charakterze terrorystycznym, ustawodawstwo karne Imperium Rosyjskiego XIX wieku. eksponowało użycie broni lub materiałów wybuchowych, a także tworzenie grup o charakterze przestępczym zajmujących się realizowaniem działalności terrorystycznej.¹⁵⁵

W II połowie XIX wieku, jak i na początku XX wieku, głównym zagrożeniem dla bezpieczeństwa wewnętrznego i bezpieczeństwa państwa była działalność tajnych grup i organizacji zorientowanych na realizację taktyki indywidualnego terroryzmu. Powstawanie tego rodzaju grup przestępczych znajdowało odzwierciedlenie w przepisach karnych. Normy dotycząca sankcji za współsprawstwo istniały w Rosji od wielu wieków. Zorganizowane grupy i stowarzyszenia o profilu terrorystycznym były wydzielone z katalogu ogólnych

¹⁵⁵ M. N. Tichomirow, P.P. Epifanow, *Соборное уложение 1649 года*, Изд-во Моск. ун-та, Moskwa 1961, s. 265.

przestępstw.¹⁵⁶ Niemniej jednak już w 1782 roku istniały przepisy załączkowe określające zagrożenie jakie stanowiły zorganizowane grupy. Istotnymi determinantami uchwalania prawa zakazującego tworzenia i uczestnictwa w organizacjach terrorystycznych było powstanie dekabrystów z 1825 roku czy pojawienie się masowego fenomenu rewolucyjnych grup, kółek i organizacji terrorystycznych w II połowie XIX wieku, które aktywność terrorystyczną postrzegały jako formułę walki z represyjnym samo dzierżawnym systemem politycznym. Wszystko to wymagało specjalnych uregulowań, a w szczególności prawa, które reglamentowałyby możliwość tworzenia takich grup, jak i sankcjonowałyby działanie ich założycieli oraz szeregowych uczestników.¹⁵⁷

Głównym aktem prawnym regulującym materię z zakresu funkcjonowania takich grup był kodeks z 1845 roku. W kodeksie wyróżniono popełnienie przestępstwa przez grupę, przez grupę w wyniku zorganizowanego spisku oraz przez szajkę. W części szczególnej kodeksu z 1845 roku ustanowiono odpowiedzialność karną przewidzianą za utworzenie takiej grupy-szajki i dołączenie do niej. Jednocześnie szajkę uważano za formę wspólnej działalności przestępczej poprzedzonej przez spisek. Działalność grup przestępczych, które zrzeszały wysiłki jednostek w celu popełnienia aktów terrorystycznych wykraczały poza kategorię współudziału. W związku z tym w kodeksie z 1845 roku w rozdziale IV „O przestępstwach i wykroczeniach przeciwko porządkowi rządzenia” wprowadzono podrozdział VI „O tajnych grupach i stowarzyszeniach”, a w artykule 347 rosyjski ustawodawca podał definicję takiej grupy jako struktury zorganizowanej w celu zaburzenia porządku publicznego w państwie, jak i zagrażającego stabilności władzy państwowej. Manifest z 19 lutego 1861 roku nie spotkał się z aprobatą ze strony chłopstwa, doprowadził do masowych wystąpień i niepokojów. W ciągu pierwszych 5 miesięcy 1861 roku doszło do 1340 wystąpień, w ciągu roku liczba ta wzrosła do 1859. Połowa z nich została spacyfikowana przez wojsko. Kręgi rewolucyjne postrzegały wzrost niezadowolenia społecznego jako impuls inicjujący bardziej zdecydowane działania mające na celu zmianę porządku rządzenia. Plan stworzenia pierwszej organizacji terrorystycznej przypisuje się kółku Iszutińców. W strukturach kółka grupa „Piekło” miała zajmować się dokonywaniem ataków terrorystycznych skierowanym przeciwko przedstawicielom władz. Lider kółka I. A. Chudjakow uważał, że zabójstwo cara jest czynem w pełni uzasadnionym i koniecznym. Zabójstwo cara miało pozwolić uniknąć

¹⁵⁶ B. H. Lom-Alijewna, *Об уголовно-правовой характеристике организации незаконного вооруженного формирования*, „Общество и право”, no. 4 (31), 2010, s. 170.

¹⁵⁷ O. W. Budnickij, *«Кровь по совести»: терроризм в России (вторая половина XIX-начало XX в.)*, Wydawnictwo Отечественная история, Moskwa 1994, s. 38.

masowego rozlewu krwi.¹⁵⁸ W wyroku Sądu Karnego z 24 września 1866 roku w sprawie ataku Dymitra Karakazowa ustalono, że grupa „Piekło” stanowiła zakonspirowaną, tajną organizację, której celem było stosowanie systematycznego terroru przeciwko władzom państwowym. Reakcją rządu i Rady Państwowej, która była ukierunkowana na podniesienie efektywności walki z nielegalnymi, radykalnymi grupami było wprowadzanie zmian legislacyjno-organizacyjnych.¹⁵⁹

Ustawą z 27 marca 1867 roku Rada Państwa wprowadziła zakaz tworzenia i funkcjonowania organizacji radykalnych. Podział typów organizacji, których funkcjonowania zakazywało prawo stanowił efekt wnikliwej analizy i rozpoznania podziemia terrorystycznego XIX-wiecznej Rosji. Ustawa wprowadziła dyferencjację odpowiedzialności. Inną sankcję karną przewidywano dla założycieli organizacji, kierownictwa, odmienną wobec uczestników i szeregowych członków. Konkretna sankcja karna zależała od poziomu zaangażowania w działalność nielegalnej organizacji, jak również od poziomu szkodliwości działań danej grupy czy stowarzyszenia. Ustawa z 1867 roku kwalifikowała organizacje nielegalne jako struktury przestępcze.¹⁶⁰ Rosyjski ustawodawca nie wydzielił istnienia nielegalnych i zakonspirowanych grup od kategorii powszechnych grup i organizacji przestępczych, co negatywnie wpływało na pracę operacyjno-rozpoznawczą służb. Próbę rozwiązania problemu Rada Państwowa podjęła uchwalając ustawę z 4 czerwca 1874 roku „O karach za tworzenie nielegalnych organizacji i uczestnictwo w nich”. Zgodnie z zapisami ustawy „wszelkie grupy i organizacje utworzone w celu: sprzeciwiania się władzy, podżegania do nieposłuszeństwa, lub destrukcji fundamentów życia społecznego: religii, więzi rodzinnych i własności lub podżegania do konfliktów między warstwami społecznymi, między właścicielami i robotnikami, jak również w celu podżegania do organizacji strajków i wystąpień, uznawane są za nielegalne”.¹⁶¹

Zgodnie z ustawą czynnikami wpływającymi na zwiększenie sankcji karnej było działanie organizacji w konspiracji oraz podejmowanie działań mających na celu ukrycie istnienia i funkcjonowanie grupy przed organami ścigania. Istotnym czynnikiem było również nawoływanie do użycia przemocy oraz przymuszenie innych do realizacji celów grupy. Rozprzestrzenianiu się idei walki terrorystycznej sprzyjało uniewinnienie w 1878 roku Wiery

¹⁵⁸ O. W. Budnickij, *Терроризм в Российском освободительном...*, op. cit., s.34.

¹⁵⁹ W. J. Boguczarskij, *Государственные преступления в России в XIX в.*, Т. 1, Санкт Petersburg 1906, s. 68.

¹⁶⁰ N. A. Troickij, *Вторая революция в России. «Кризис верхов»*, w: N. A. Troickij, *Безумство храбрых. Русские революционеры и карательная политика царизма 1866–1882 гг.*, Moskwa 1978, s. 27.

¹⁶¹ *Высочайшее утвержденное мнение Госсовета «О наказаниях за составление противозаконных сообществ и участие в оных»*. 1874. 4 июня, w: *Полное собрание законов 2*, Т. XLIX. Отд. 1. № 53606, Санкт Petersburg 1876., s. 853.

Zasulicz. Sąd zakwalifikował działanie Zasulicz, która dokonała zamachu na naczelnika Petersburskiego F.F. Trepowa, nie jako akt terrorystyczny, ale jako powszechne przestępstwo. W rezultacie działanie Zasulicz w opinii publicznej uchodziło jako zemsta za działania samego Trepowa w stosunku do więźnia A.S. Bogoljubowa.¹⁶²

W rezultacie ideologia, która dopuszczała morderstwo jako normalny, uzasadniony środek walki z władzą państwową o osiągnięcie określonych celów politycznych, zyskała szerokie poparcie nie tylko w kręgach rewolucyjnych, ale także wśród zwykłych obywateli niezaangażowanych w działania narodnickiej inteligencji. W konsekwencji terroryści zachęceni bezkarnością i społecznym poparciem przeprowadzili w latach 1878 – 1881 przeprowadzili 8 ataków terrorystycznych skierowanych przeciwko najwyższym urzędnikom państwowym. W tamtym okresie w wyniku ataku śmierć poniósł generał-gubernator Charkowa D.N. Kropotkin, szef żandarmerii N.W. Miezenцев i sam imperator – Aleksander II. Analizując przyczyny skali terroryzmu w Rosji warto odwołać się do opinii N.W. Starikowa. Według Starikowa źródłem finansowania ówczesnych organizacji i grup terrorystycznych były służby specjalne państw konkurujących z Rosją. Zgodnie z logiką Starikowa, gdy wojska rosyjskie były o krok od wkroczenia do Stambułu w 1878 roku, w Rosji powstała organizacja Ziemia i Wola. Pojawienie się organizacji nie było spowodowane stosowaniem przez służby państwowe określonych akcji, czy represji.¹⁶³ Terroryści-rewolucjoniści żądali od państwa natychmiastowego zniszczenia obowiązującego systemu gospodarczego, co przyczyniłoby się do osłabienia państwa i wojny domowej. Jednym z żądań było również zniesienie wszelkich represji za wyrażanie opinii zarówno w słowie jak i piśmie, jak również wprowadzenie amnestii dla więźniów politycznych oraz zniesienie arbitralności administracji państwowej. Wszelkie ataki uzasadniano działaniem dla dobra narodu.

Pogląd, zgodnie z którym terroryzm jako zjawisko społeczne, pojawił się w XX wieku niepoparty jest wystarczającą ilością dowodów. Przeciwnie. Jak wynika z badań historyków terroryzm jest jedną z najstarszych działalności antypaństwowych.¹⁶⁴ Regulacje prawne dotyczące walki z terroryzmem osiągnęły zaawansowaną formę w 1903 roku. Według statystyk policyjnych w Rosji tylko w okresie od maja 1905 r. do maja 1906 r. 1273 osób

¹⁶² E. S. Gugasari, *Роль уголовно-процессуального законодательства российской империи в борьбе с терроризмом (вторая половина XIX – начало XX в.)*, „Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки”, no. 6 (122), 2013, s. 216.

¹⁶³ N. W. Starikow, *Кто финансирует развал России?: от декабристов до моджахедов*, Piter, Sankt Petersburg 2010, s. 73.

¹⁶⁴ P. A. Koszel, *История наказаний в России. История российского терроризма*, Глос, Moskwa 1995, s. 56.

zostało zabitych i rannych w wyniku aktów terrorystycznych. Wśród ofiar znajdowali się wysocy rangą urzędnicy rządowi. Śmierć w zamachach terrorystycznych poniosło 8 gubernatorów generalnych i gubernatorów miast, 21 szefów policji, 85 osób z korpusu służby cywilnej, 55 funkcjonariuszy służb, 12 duchownych i 51 właścicieli ziemskich.¹⁶⁵ Co więcej, nawet w trakcie fali terroryzmu w latach 1905–1906 wielu urzędników rządowych i przedstawicieli liberalnej opinii publicznej nadal postrzegało radykałów, jako zbłądzone jednostki i bezinteresownych męczenników, bezlitośnie prześladowanych przez państwo, aktywnie sprzeciwiając się wprowadzeniu represji wojskowych, stosowaniu środków karnych i administracyjnych.

Na początku XX wieku organizacje terrorystyczne często wykorzystywały materiały wybuchowe do przeprowadzenia ataku terrorystycznego. Z tego względu w kodeksie karnym z 1903 roku wprowadzono odrębną kategorię przestępstw terrorystycznych. Zgodnie z artykułem 126 Kodeksu karze katorżniczej pracy przez okres 8 lat lub zesłaniu na Syberię podlega członek organizacji, której celem jest obalenie obowiązującego systemu politycznego lub prawnego lub popełnianie przestępstw z użyciem materiałów wybuchowych lub pocisków. Ponadto artykuł 126 przewidywał kwalifikowaną przesłankę, której zaistnienie determinowało zwiększenie sankcji karnej. Zgodnie z zapisem, w przypadku gdy taka organizacja dysponowałaby materiałami wybuchowymi lub magazynem broni, to winny uczestnictwa w takiej organizacji podlega karze śmierci. Zgodnie z ustawodawstwem imperialnym działalność i tworzenie organizacji terrorystycznych przez długi okres sankcjonowana była w zapisach dotyczących tworzenie nielegalnych organizacji, których zarówno organizację, jak i uczestnictwo w nich kwalifikowano jako przestępstwo państwowe. Niemniej jednak kodeks karny z 1903 roku uwzględniając formułę popełniania przestępstwa terrorystycznego z wykorzystaniem materiałów wybuchowych wyszczególniał przestępstwo terrorystyczne z kategorii przestępstw powszechnych.¹⁶⁶

W periodyzacji terroryzmu jako działania przestępczego w Rosji można wyróżnić trzy etapy rozwoju kwalifikacji tej zbrodni. Według kwalifikacji J. Gorbunowa¹⁶⁷ można wyróżnić okres carski, sowiecki i postsowiecki. Inną klasyfikację wyróżnia M. F. Musaejlan. Uważa

¹⁶⁵ W. I. Koczanow (red.), *Политическая полиция и политический терроризм в России (вторая половина XIX – начало XX в.) : сб. Документов*, AIRO-XX: Uszakow, Moskwa 2001, s.249.

¹⁶⁶ *Новое уголовное уложение, Высочайше утвержденное 22 марта 1903 года.*, Изд. В.П.Анисимова, Sankt Petersburg 1903, s. 76.

¹⁶⁷ J. K. Gorbunow, *ТЕРРОРИЗМ. Социально-психологическое исследование. Монография*, Wydawnictwo Omskiego Uniwersytetu Państwowego, Omsk 2010, s. 77-78.

on, że historia rosyjskiego prawa karnego w zakresie terroryzmu można podzielić na następujące etapy rozwojowe terroryzmu w Rosji:¹⁶⁸

- 1) Okres do 1866 roku (pojawienie się terroryzmu w średniowieczu, a także próby prawnego uregulowania odpowiedzialności za przestępstwo terrorystyczne w okresie wcześniejszym);
- 2) Okres od 1866 do 1917 roku (terroryzm jako manifest działalności rewolucyjnej w latach 1879 – 1880 i rewolucji w latach 1905-1907);
- 3) Okres od 1917 do 1990 roku (okres terroryzmu radzieckiego);
- 4) Okres od 1990 roku do chwili obecnej (jakościowo nowy terroryzm postsowiecki na skalę masową).

Badając fenomen terroryzmu w Rosji szczególnie istotny jest okres terroryzmu rewolucyjnego w XIX wieku i w początkach XX wieku. Terroryzm w okresie porewolucyjnym stanowił matrycę odzwierciedlającą sytuację społeczno-polityczną państwa, które uważane jest za matecznik terroryzmu. Regulacje prawne i prawno organizacyjne uchwalane w omawianym okresie stanowią przykład determinowania polityki wewnętrznej i kompetencji służb specjalnych w omawianym okresie. Rozwiązania prawne, które pojawiły się na początku XX wieku, zostały skodyfikowane w kodeksie karnym z 1903 roku. Wówczas to rosyjski ustawodawca z katalogu przestępstw powszechnych wydzielił przestępstwo terrorystyczne. Rewolucyjna sytuacja i intensyfikacja działań radykalnych grup od 1879 do 1903 roku w dużej mierze zdeterminowała uchwalenie nowego kodeksu karnego w 1903 roku. W kodeksie karnym po raz pierwszy pojawiło się pojęcie materiałów wybuchowych, wybuch, pocisk, a za przestępstwa z wykorzystaniem materiałów wybuchowych przewidziano surowe sankcje. Niemniej jednak w zapisach kodeksowych próżno szukać pojęć takich jak: terroryzm i akt terrorystyczny, choć już wówczas ustawodawca przewidywał odpowiedzialność karną za czyny, które współcześnie kwalifikowane są jako akty terrorystyczne. Na podstawie artykułu 454 Kodeksu sankcji karnej podlegali sprawcy morderstw duchownego sprawującego obrządek, funkcjonariusza aparatu administracyjnego wykonującego obowiązki służbowe, członka osobistej ochrony imperatora lub członka rodziny carskiej. Karę przewidziano również dla członków szajek i zorganizowanych grup powstałych w celach przestępczych. Artykuł 454 enumeruje jako jeden z przypadków działań, które można uznać za terrorystyczne, działania grup narażające na niebezpieczeństwo życie

¹⁶⁸ М. Ф. Musaejlan, *Историко-правовой анализ уголовного законодательства об ответственности за терроризм в России (XI – начало XX в.)*, „История государства и права.”, 2009, № 13, s. 27.

i zdrowie innych ludzi, jak i atak z wykorzystaniem zasadzki. W artykule 456 rosyjski ustawodawca określił sankcję karną w formule bezterminowej katorgi za zabójstwo przedstawiciela dyplomatycznego innego państwa. Szczególnie istotny w kwalifikacji przestępstw, jako terrorystycznych, jest artykuł 457, który wprowadza czynnik zmieniający sankcję karną enumerowanych zabójstw. Czynnikiem tym jest użycie przy popełnieniu przestępstwa materiałów wybuchowych lub pocisków. Przewidzianą sankcją karną było pozbawienie wolności przez umieszczenie sprawcy w zakładzie poprawczym na okres nie niższy niż 3 lata.¹⁶⁹

Asocjowanie przestępstw terrorystycznych z przestępczością przeciwko państwu przewidziano w artykule 99. Konsekwencją zamachu na życie, zdrowie, wolność lub nietykalność osoby imperatora, jego żony lub następcy tronu lub dążenie do obalenia władzy państwowej oraz pozbawienie władzy imperatora lub dążenie do ograniczenia prawa do władzy była kara śmierci.¹⁷⁰ Powiązanie przestępstwa terrorystycznego z przestępczością antypaństwową jest podobne do zapisów istniejących we współczesnym ustawodawstwie karnym Federacji Rosyjskiej. Zabójstwo najwyższego przedstawiciela władzy państwowej, jak zabójstwo cara Aleksandra II, nie mogło nie wywołać zastraszenia społeczeństwa. Zabójstwo polityczne mogło i może być dokonane poprzez spowodowanie wybuchu, podpalenie lub inne działanie. W przypadku zabójstwa Aleksandra II do zamachu zamachowca wykorzystał ładunki wybuchowe. Zamachy XIX-wiecznych terrorystów spełniały charakterystyczną przesłankę ataku terrorystycznego, jaką jest uzyskanie wpływu na proces podejmowania decyzji przez władze państwowe. Terrorysty narodniccy walczyli o zakończenie represji państwowych, o które obwiniano bezpośrednio cara Aleksandra II. Etap terroryzmu rewolucyjnego do 1866 roku i od 1866 do 1917 roku definiuje się jako okres formowania ogólnej koncepcji terroryzmu i jego charakterystycznych przesłanek, co przyczyniło się do wydzielenia przestępstwa terrorystycznego w rosyjskim prawie karnym jako odrębnego rodzaju przestępstwa.

Wśród partii politycznych w Rosji terror indywidualny jako metoda walki najdłużej utrzymywał się w deklaracjach programowych Partii Socjalistyczno-Rewolucyjna. Lewicowi rewolucjoniści uciekali się do metod terrorystycznych nie tylko w latach przedrewolucyjnych lecz również po rewolucji październikowej, walcząc z bolszewikami. Właśnie z tego względu służby specjalne utworzone po rewolucji październikowej miały za zadanie zwalczać

¹⁶⁹ *Уголовное уложение с 1903 года*, w: *Собрание узаконений и распоряжений правительства*, nr 38, 16 kwietnia 1903, s.91, http://pravo.by/upload/pdf/krim-pravo/ugolovnoe_uklogenie_1903_goda.pdf, 10.01.2020

¹⁷⁰ *Ibidem.*, s. 21.

terroryzm, a w szczególności terroryzm indywidualnym. Zapobieganiu i ujawnianiu oraz zwalczaniu działalności terrorystycznej była podporządkowana wszelka działalność wywiadowcza oraz dochodzeniowo-śledcza, przy czym istotna była fuzja tych czynności w walce z działalnością terrorystyczną zakonspirowanych grup. W przypadku, gdy śledztwo było prowadzone z wyłączeniem informacji pozyskanych z działalności wywiadowczej i bazowało się na podejrzeniach, doniesieniach, zeznaniach świadków oraz osobistych zeznaniach oskarżonego przy jednoczesnym braku dokumentów i dowodów materialnych nie można było mówić o prawnym uzasadnieniu działań służb. Ostatnim dowodem na to (z czasów sowieckich) może być sprawa spisku lekarzy kremlowskich.¹⁷¹

Połączenie aktywności wywiadowczej z dochodzeniowo-śledczą było podstawą organizacji pracy operacyjnej w obszarze zwalczania terroryzmu w latach powojennych w systemie struktur organów bezpieczeństwa państwowego po utworzeniu w 1946 roku Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego ZSRR.¹⁷² Do zwalczania terroryzmu powołano oddział <<T>>. Wszystkie pododdziały operacyjne były zobowiązane do przekazywania do oddziału T wszelkich informacji dotyczących potencjalnych zamiarów i planów organizacji terrorystycznych. Oddział T był odpowiedzialny za decyzję i rozpatrywanie przekazanych materiałów, jak również ocenę ich wartości i rzetelności. Oddział T decydował o dalszym losie śledztwa. Taki system zwalczania terroryzmu funkcjonował do utworzenia w 1954 roku Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (KGB) przy Radzie Ministrów ZSRR.

W okresie funkcjonowania państwa radzieckiego w życie weszły trzy kodeksy karne – w roku 1922, 1926 i 1960. Ze względu na panujący klimat ideologiczny tamtego okresu prawnicy, ze szczególną emfazą podkreślali, iż aktem terrorystycznym można popełnić jedynie z zamysłem kontrrewolucyjnym, a brak tej przesłanki wyklucza możliwość zakwalifikowania przestępstwa jako terrorystycznego. Radzieckie służby specjalne koncentrowały się głównie na zapobieganiu i eliminacji zagrożenia ze strony jednostek lub grup przejawiających inklinację do działań terrorystycznych, a więc również skierowanych przeciwko nowej władzy państwowej.¹⁷³

¹⁷¹ Spisek lekarzy kremlowskich – sprawa syjonistycznego spisku w Ministerstwie Bezpieczeństwa Państwowego – jedna z największych prowokacji politycznych rosyjskich służb. Celem było rozpętanie terroru i przeprowadzenie masowych czystek.

¹⁷² Por. F. D. Bobkow, *Как боролся с террором КГБ СССР*, „Российский кто есть кто”, nr. 1, Moskwa 2005, s. 79.

¹⁷³ A. A. Piontkowskij, W. D. Mienszagin (red.), *Курс советского уголовного права. Особенная часть. Т. I*, Gosjurizdat, Moskwa 1955, s. 174-175.

Po raz pierwszy pojęcie aktu terrorystycznego w prawie karnym wprowadzono w kodeksie karnym z 1922 roku.¹⁷⁴ Pojęcie to pojawiło się w kilku artykułach składających się na część pierwszą zatytułowaną „O przestępstwach kontrrewolucyjnych”. Artykuł 64 Kodeksu przewidywał odpowiedzialność karną za organizację aktów terrorystycznych w celach kontrrewolucyjnych. Terrorystyczny akt jako najwyższy przejaw działania kontrrewolucyjnego zaliczał się do przestępstw przeciwko państwu.¹⁷⁵ Oznacza to kontynuację tradycji kwalifikowania wszelkich czynów skierowanych na destabilizację władzy państwowej jako przejawów terroryzmu. Kwalifikowanie kontrrewolucji jako przestępstwa przeciwko państwu stanowi kontynuację tradycji eliminowania lub marginalizowania grup i jednostek podejmujących działania destabilizacyjne i dywersyjne. Artykuł 64 Kodeksu w sposób wyczerpująco określił krąg potencjalnych ofiar (przedstawiciele sowieckiej władzy, liderzy rewolucyjnych organizacji robotniczych i chłopskich, co stanowi charakterystyczną cechę ówczesnych zapisów karnych. W myśl zapisów kodeksowych z 1922 roku jako przestępstwo kwalifikowano również jednostkowe uczestnictwo w popełnieniu aktu terrorystycznego bez żadnych związków i przynależności do organizacji kontrrewolucyjnej. W artykule 66 akt terrorystyczny zdefiniowano jako zabójstwo przedstawiciela władzy państwowej lub osoby publicznej popełnione z motywacji politycznej. Definicja ta odpowiada współczesnym uregulowaniom w materii terroryzmu. Wyeksplikowanie motywów politycznych stanowi przejaw wyraźnego ukierunkowania na główną motywację terrorystów. Ustawodawca za popełnienie aktu terrorystycznego przewidywał karę pozbawienia wolności na okres od 10 do 15 lat wraz z konfiskatą mienia lub karę śmierci wraz z konfiskatą własności.¹⁷⁶ Za spowodowanie poważnych uszkodzeń ciała z zamiarem kontrrewolucyjnym groziła sankcja pozbawienia wolności od 8 do 15 lat z konfiskatą mienia. Akty terrorystyczne zaliczono do kategorii przestępstw definiowanych jako wszelkie działania zmierzające do obalenia władzy wywalczonej w wyniku rewolucji. Przestępstwem kontrrewolucyjnym były również wszelka pomoc ze strony międzynarodowej burżuazji okazana dla grup sprzeciwiających się władzy komunistycznej.

Ustawodawca spenalizował również uczestnictwo w realizacji ataku terrorystycznego. Zgodnie z literą kodeksu odpowiedzialność karną za akt terrorystyczny ponosił również jednostkowy uczestnik, który nie przynależał do organizacji kontrrewolucyjnej. Ponadto

¹⁷⁴ *Постановление ВЦИК от 1 июня 1922 года «О введении в действие Уголовного кодекса Р. С. Ф. С. Р.»*, Уголовный Кодекс РСФСР от 01 июня 1922 - docs.cntd.ru, dostęp z 04.03.2022.

¹⁷⁵ I. Kondrat, *Уголовная политика государства и нормативное правовое регулирование уголовно-процессуальных отношений*, Justic-Inform, Moskwa 2015, s. 232.

¹⁷⁶ *Уголовный кодекс РСФСР (утв. постановлением ВЦИК РСФСР от 1 июня 1922 г.)*, в: *СУ РСФСР*, № 15. – Ст. 67, 1922.

artykuł 68 tegoż kodeksu przewidywał odpowiedzialność karną za ukrywanie i pomoc w popełnianiu aktów terrorystycznych, niezwiązane bezpośrednio z popełnieniem tych aktów lub w nieświadomości kontrrewolucyjnych celów. Przewidywana sankcja za popełnienie tego typu przestępstwa obejmowała karę śmierci i konfiskatę mienia lub – w przypadkach zaistnienia okoliczności łagodzących – ograniczenia kary do kary pozbawienia wolności na okres co najmniej 5 lat w warunkach zastrzonej izolacji i konfiskacie posiadanego mienia. Na podstawie artykułu 89 Kodeksu Karnego z 1922 nałożono na obywateli obowiązek informowania organów władz w przypadku posiadania wiarygodnych informacji o przygotowaniu do popełnienia lub popełnieniu aktu terrorystycznego. Za niedopełnienie obowiązku poinformowania organów ścigania przewidziano sankcję karną ograniczającą się do pozbawienia wolności na okres nie krótszy niż 1 rok. W przypadku, gdy dane przestępstwo było uważane za skierowane jedynie przeciwko porządkowi rządzenia, a nie bezpośrednio wymierzone w dziedzictwo rewolucji przewidzianą sankcją karną było pozbawienie wolności na okres nieprzekraczający 1 roku. Należy zauważyć, że Kodeks Karny z 1922 roku zawiera artykuły, które wykazują duże podobieństwo do definicji aktu terrorystycznego i odpowiedzialności za niego funkcjonujących w obecnym ustawodawstwie Federacji Rosyjskiej. Dobrym przykładem jest artykuł 65, w którym ustawodawca ustanowił odpowiedzialność za organizowanie w celach kontrrewolucyjnych zniszczenia lub uszkodzenia poprzez spowodowanie wybuchu, podpalenia lub inne niebezpieczne środki sieci połączeń kolejowych, drogowych, środków komunikacji, środków komunikacji publicznej, systemy wodociągowe, magazynów publicznych i innych budowli, a także udział w popełnianiu tych ataków. Artykuł 197 Kodeksu Karnego z 1922 penalizował również umyślne zniszczenie lub uszkodzenie mienia przez podpalenie, zatopienie lub inny równie niebezpieczny sposób. Przestępstwo to nie zawierało się w kategorii przestępstwa przeciwko państwu, o ile nie stanowiło ataku wymierzonego w przedstawicieli władzy lub ich interesy. Oceniony jako przestępstwo o niższej szkodliwości artykuł 197 został umieszczony w rozdziale VII „Przestępstwa przeciwko własności” o określonej sankcji karnej pozbawienia wolności do 5 lat w ścisłej izolacji.

Zapisy kodeksu karnego z 1922 świadczyły o rosnącej konieczności prawno-karnego uregulowania kwestii odpowiedzialności za popełnienie przestępstwa terrorystycznego. Kodeks Karny z 1922 roku przewidywał nie tylko odpowiedzialność za organizację i uczestnictwo w atakach terrorystycznych, ale także za zatajanie, pomoc i zaniechanie obowiązku poinformowania o akcie terrorystycznym odpowiedzialnych organów władzy. Uchwalając Kodeks Karny z 1922 sowiecka władza dokonała rozszerzenia prawno-karnego

regulowania praktyki przeciwdziałania zagrożeniom terrorystycznym. Kodeks z 1922 wyraźnie określał cel popełniania przestępstw o charakterze terrorystycznym oraz przesłanek, które umożliwiały zakwalifikowanie danego czynu jako czynu terrorystycznego z zamiarem kontrrewolucyjnym. Kontrrewolucyjny akt terrorystyczny, który został zdefiniowany w Kodeksie Karnym z 1922 roku, jako wszelkie działanie skierowane przeciwko władzy rad, jest fundamentalny w definiowaniu kategorii przestępstw przeciwko państwu jako głównej kategorii przestępstw stanowiących wyzwanie przede wszystkim dla służb odpowiedzialnych za realizację polityki kontrterrorystycznej.¹⁷⁷

Regulacje prawne dotyczące aktów terrorystycznych zawarto również w Kodeksie Karnym z 1926 roku. W artykule 58.8 popełnienie aktu terrorystycznego zdefiniowano jako działania skierowane przeciwko przedstawicielom władzy radzieckiej lub działaczy organizacji robotniczo-chłopskich, a także udział w popełnieniu aktu terrorystycznego, nawet przez jednostki nie należące do organizacji o profilu kontrrewolucyjnym.¹⁷⁸ W Kodeksie Karnym z 1922 roku akt terrorystyczny mógł być skierowany jedynie przeciwko przedstawicielom władzy sowieckiej, tak w Kodeksie Karnym z 1926 roku zaakcentowano kontrrewolucyjny, antypaństwowy charakter zamachu. Świadczy o tym fakt, iż artykuł 58.8 został umieszczony w części szczegółowej kodeksu w rozdziale poświęconym przestępstwom kontrrewolucyjnym. Tekst artykułu pozostał w formie niezmienionej i odpowiadał treściowo artykułowi 64 Kodeksu Karnego z 1922 roku, który traktował o organizacji w celach kontrrewolucyjnych aktów terrorystycznych skierowanych przeciwko przedstawicielom władzy sowieckiej lub działaczom organizacji chłopskich i robotniczych, jak i uczestnictwo w ich realizacji, nawet jeżeli uczestnik nie należał do organizacji kontrrewolucyjnej. Zarówno cele ataków terrorystycznych, jak i zakres potencjalnych ofiar pozostał bez zmian. Nie zmieniła się również sankcja karna – najwyższą karą była kara śmierci z jednoczesną konfiskatą mienia, a w przypadku zaistnienia przesłanek złagodzenia kar przewidywano karę pozbawienia wolności w ścisłej izolacji na okres nie krótszy niż 5 lat wraz z konfiskatą mienia.¹⁷⁹

Kodeks karny RSFSR z 1926 r., jak również poprzedzający go kodeks karny RSFSR z 1922 r., rozszerzyły bazę przepisów prawa karnego w zakresie odpowiedzialności za

¹⁷⁷ *Постановление ВЦИК от 1 июня 1922 года «О введении в действие Уголовного кодекса Р. С. Ф. С. Р.»*..., *op. cit.*

¹⁷⁸ *Постановление ВЦИК от 22.11.1926 (ред. от 27.04.1959) "О введении в действие Уголовного Кодекса Р.С.Ф.С.Р. редакции 1926 года"* (вместе с "Уголовным Кодексом Р.С.Ф.С.Р."), <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=45499#0852283715917243>, dostęp z 11.03.2020.

¹⁷⁹ *Постановление ВЦИК от 1 июня 1922 года*..., *op. cit.*

terroryzm poprzez zwiększenie liczby artykułów dotyczących poszczególnych przesłanek aktu terrorystycznego. Artykułami, które regulują odpowiedzialność karną za działanie terrorystyczne są:¹⁸⁰

- artykuł 58.9 – organizacja w celach kontr terrorystycznych zniszczenia lub uszkodzenia poprzez spowodowanie wybuchu, podpalenia lub w inny sposób linii kolejowych, dróg, środków komunikacji, środków łączności publicznej, sieci wodociągowych, magazynów publicznych i innych budowli, a także udział w popełnianiu tych przestępstw;
- artykuł 58.12 - ukrywanie powyższych przestępstw i udzielanie pomocy ich wykonawcom, niezwiązane z bezpośrednim popełnieniem tych przestępstw lub w przypadku nieznajomości ich celów.

Analogicznym pod względem pojęciowym artykułem z Kodeksu Karnego z 1922 jest artykuł 197. Artykuł przewidywał odpowiedzialność karną za umyślne zniszczenie mienia należącego do osób prywatnych. Popełnienie czynu przez podpalenie, zatopienie lub w jakikolwiek inny niebezpieczny sposób uznano za kwalifikowaną przesłankę przestępstwa, co oznaczało zwiększenie odpowiedzialności karnej - pozbawienie wolności na okres do pięciu lat (zamiast pozbawienia wolności lub pracy przymusowej na okres do sześciu miesięcy lub grzywnę w wysokości do pięciuset rubli). W tym samym artykule ustawodawca zaakcentował, że przestępca popełniający „te same działania, w przypadku gdy pociągnęły za sobą ofiary ludzkie lub spowodowały katastrofę społeczną” podlega karze pozbawienia wolności do lat 10.¹⁸¹ Artykuł 175 Kodeksu karnego z 1926 roku został umieszczony w rozdziale VII „Przestępstwa przeciwko własności”, a czyn spełniający przesłanki wymienione w artykule był niewątpliwie działaniem mniej poważnym niż akt terrorystyczny. Ta okoliczność wskazuje na fakt, iż kwalifikacja czynów terrorystycznych była jednostronna. Potencjalnymi ofiarami ataku terrorystycznego w dalszym ciągu pozostawali głównie przedstawiciele władzy sowieckiej. Zwykli obywatele, nawet jeżeli ponieśli śmierć w podobnych okolicznościach i stanowili element taktyki zastraszania władzy i społeczeństwa, byli uznawani za ofiary a przestępstw powszechnych.

Prawo karne państwa radzieckiego z okresu przedwojennego uznawało obecność motywów politycznych za obowiązkowy kwalifikującą przesłankę aktu terrorystycznego. W praktyce głównymi rodzajami przestępstw terrorystycznych były celowe i umyślne zabijanie motywowane politycznie i niszczenie własności państwowej. Brak dokładnych

¹⁸⁰ *Ibidem.*,

¹⁸¹ *Ibidem.*,

przesłanek w dyspozycjach karnych, z wyjątkiem akcentu na motywacje polityczne terrorystów, nierzadko negatywnie wpływał na jakość i obiektywizm w pracy organów ścigania.¹⁸²

Kodeks karny RSFSR z 1960 r. również przewidywał odpowiedzialność za popełnienie aktu terrorystycznego. W art. 66 (część I „Szczególnie niebezpieczne przestępstwa przeciwko państwu” w rozdziale I części specjalnej „Przestępstwa przeciwko państwu”) prezentował dwie formy aktu terrorystycznego: zabójstwo państwowego lub społecznego działacza lub przedstawiciela władzy (część I) i spowodowanie ciężkiego uszczerbku fizycznego wymienionym wyżej osobom (część II). W obu przypadkach czyn terrorystyczny miał być popełniony w związku z państwową lub społeczną działalnością osoby. W kodeksie z 1960 roku zaakcentowano cel ataku terrorystycznego, którym było „podważenie lub osłabienie władzy sowieckiej”.¹⁸³ Z treści artykułu wynika, iż popełnienie aktu terrorystycznego jest możliwe jedynie z bezpośrednim zamiarem, choć niektórzy prawnicy sowieccy dopuszczali możliwość pośredniego zamiaru, jeżeli w wyniku ataku osoby fizyczne poniosły śmierć lub obrażenia ciała.

Zmianie uległo przede wszystkim podejście do karania za popełnienie przestępstw terrorystycznych. W poprzednich kodeksach karnych RSFSR główną karą dla terrorystów była kara śmierci z konfiskatą mienia, którą tylko w wyjątkowych przypadkach można było zastąpić więzieniem z surową izolacją. W przypadku takiej zamiany nie określono górnej granicy kary pozbawienia wolności („na okres nie krótszy niż pięć lat z konfiskatą całego mienia”). W Kodeksie karnym RSFSR z 1960 roku sankcje karne zostały nieco złagodzone, a górne granice okresów pozbawienia wolności zostały ściśle określone. Popełnienie przestępstwa przewidzianego w części 1 art. 66 Kodeksu karnego, pociągało za sobą karę pozbawienia wolności na okres od dziesięciu do piętnastu lat z konfiskatą mienia lub karę śmierci z konfiskatą mienia. W część 2 art. 66 przewidziano pozbawienie wolności na okres od ośmiu do piętnastu lat wraz z konfiskatą mienia. W ten sposób sankcja kary śmierci przestała być jedyną karą główną, a stała się karą warunkową, wobec której istniała przewidziana alternatywa w postaci kary pozbawienia wolności.¹⁸⁴

¹⁸² A. A. Gercenzon (red.), *История советского уголовного права*, Wydawnictwo Юрид. изд-во, Moskwa 1947, s. 59.

¹⁸³ Закон РСФСР от 27.10.1960 (ред. от 25.04.1991) "Об утверждении Уголовного кодекса РСФСР" (вместе с "Уголовным кодексом РСФСР"), <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=36911#0388915568567066>, dostęp z 12.04.2020.

¹⁸⁴ *Ibidem.*, s. 62.

Kolejną postępową innowacją wprowadzoną w artykule 66 Kodeksu karnego RSFSR z 1960 r. było jasne wyeksplifikowanie celu aktu terrorystycznego - podważenie lub osłabienie sowieckiego reżimu. W ten sposób ustawodawcy ostatecznie odeszli od nadmiernej ideologizacji tekstu prawa karnego. Abstrakcyjne i subiektywne sformułowanie, iż akt terrorystyczny to działanie podjęte dla „celów kontrrewolucyjnych” ustąpiło miejsca bardziej zrozumiałej terminologii, aczkolwiek wciąż jeszcze dalekiej od współczesnych definicji prawnych. Nowe regulacje wprowadzono również w części II artykułu 66. Zgodnie z zapisem jako akt terrorystyczny kwalifikowano działanie, które doprowadziło do ciężkich uszkodzeń ciała ofiary. Podział czynów terrorystycznych na szereg kategorii uzależnionych zakresem następstw umożliwiło również dyferencjację odpowiedzialności karnej.

Artykuł 67 Kodeksu karnego RSFSR z 1960 r., przewidywał zupełnie nowy rodzaj potencjalnej ofiary aktu terrorystycznego - przedstawiciela obcego państwa. Cel takiego aktu terrorystycznego był również związany z tożsamością i pozycją ofiary. Celem morderstwa (część 1) lub ciężkie uszkodzenie ciała (część 2) przedstawiciela obcego państwa było „sprowokowanie wojny lub komplikacji międzynarodowych”. W wyniku analizy sankcji przewidzianej w artykułach 66 i 67 Kodeksu karnego, można stwierdzić, że te dwa przestępstwa są równie poważne. Najwyraźniej ustawodawca nie dokonał specjalnego rozróżnienia między poszkodowanymi przedstawicielami rządu radzieckiego czy rządu obcego państwa (nie określił jednego z nich jako znacznie ważniejszego od drugiego), ponieważ w obu przypadkach przewidziano kary identyczne. Ponadto artykuł 73 Kodeksu karnego RSFSR na mocy międzynarodowej solidarności pracowników dopuszczał możliwość zastosowania odpowiedzialności karnej analogicznej do tej ustanowionej w artykule 66 dotyczącym odpowiedzialności za dokonanie aktu terrorystycznego za szczególnie niebezpieczne przestępstwa państwowe popełnione przeciwko innemu państwu.¹⁸⁵ W ten sposób do pewnego stopnia potwierdzono i uznano nie tylko rangę interesów rządu radzieckiego, ale również przedstawicieli obcych państw. W okresie funkcjonowania kodeksu karnego z 1960 roku uznano, że możliwe jest zakwalifikowanie aktów terrorystycznych do kategorii przestępstw powszechnych. Przestępstwa o charakterze terrorystycznym, ustawodawca wyeksponował również w artykule 68 poświęconym dywersji. Zgodnie z literą prawa dywersją określano zniszczenie lub uszkodzenie poprzez wybuch, podpalenie lub inny sposób przedsiębiorstw, budowli, dróg i środków komunikacji, środków łączności lub innego mienia państwowego lub publicznego w celu osłabienia potencjału państwa radzieckiego.

¹⁸⁵ *Ibidem.*, s.66.

Czyn ten podlegał karze pozbawienia wolności na okres od 8 do 15 lat z konfiskatą mienia lub karze śmierci również z konfiskatą mienia.¹⁸⁶

W Kodeksie Karnym z 1960 roku zaakcentowano również zorganizowane formy działalności mające na celu popełnianie przestępstw przeciwko państwu lub innych szczególnie niebezpiecznych przestępstw oraz dążenie do utworzenia organizacji lub grupy mającej na celu podważenie lub zmianę władzy państwowej. Istotnym obostrzeniem była sankcja karna dla osób, które będąc w posiadaniu wiarygodnych informacji na temat przygotowywanego aktu terrorystycznego nie przekazała ich odpowiednim organom władzy. W artykule 189 ustawodawca przewidział odpowiedzialność karną dla osób ukrywających przygotowania do popełnienia aktu terrorystycznego, jak i tych, którzy zaniechali obowiązku poinformowania władz o fakcie popełnienia przestępstwa w postaci kary pozbawienia wolności na okres od 1 roku do 5 lat lub pracy o charakterze społeczno-poprawczym przez okres 1 roku.¹⁸⁷

Dążenie do radykalnej zmiany rzeczywistości społecznej w okresie carskim próbowano urzeczywistnić realizując taktykę indywidualnego terroru – przemocy politycznej skierowanej przeciwko najwyższym przedstawicielom reżimu carskiego, jak i członkom carskiej rodziny. Ze względu na fakt, że imperialny kodeks karny nie przewidywał specjalnych sankcji za przestępstwa terrorystyczne (jeżeli nie były one skierowane przeciwko członkom panującej dynastii) początkowo przestępstwa terrorystyczne były sankcjonowane jako przestępstwa przeciwko osobie carskiej. Polityczny motyw ataku pozwala zakwalifikować XIX wieczny terrorizm rosyjski jako rodzaj terrorizmu antypaństwowego. Terrorizm antypaństwowy w Imperium Rosyjskim różnił się jednak od typowego zabójstwa politycznego. Wzrost zagrożenia terrorystycznego, jakie stanowiły zradykalizowane organizacje typu Narodnaja Wola, Ziemia i Wola zdeterminowały rozszerzenie zakresu śledztw prowadzonych przez III Oddział. Znacznie rozszerzył się również krąg osób znajdujących się pod obserwacją, co wynikało z przyjętych regulacji i definicji prawnych stosowanych w zakresie zwalczania działalności terrorystycznej jako typowo antypaństwowej.

Już w 1881 roku uchwalono akt zatwierdzający położenie o środkach niezbędnych do ochrony państwowego i społecznego porządku. Na mocy powyższych aktów Korpus

¹⁸⁶ Статья 68 Диверсия, ЗАКОН РСФСР от 27.10.60 "ОБ УТВЕРЖДЕНИИ УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РСФСР" (вместе с "УГОЛОВНЫМ КОДЕКСОМ РСФСР"), <https://zakonbase.ru/content/part/417324>, dostęp z 14.03.2022.

¹⁸⁷ Т. Воронков, Уголовный кодекс РСФСР, Издательские Решения, Москва 2019, s. 45.

Żandarmów miał prawo prowadzenia przesłuchań, dokonywania przeszukań i konfiskat. W latach 80. i 90. XIX wieku zadaniem priorytetowym władz Imperium Rosyjskiego była ochrona stabilności obowiązującego porządku politycznego, której towarzyszyła próba reformowania. Przyjęte w latach 70. XIX wieku, w wyniku wzrostu aktywności terrorystycznej, akty prawne stanowiły symbol przejścia władzy do uchwalania nadzwyczajnego prawa w celach podniesienia skuteczności ochrony władzy państwowej oraz porządku społecznego. Mianem nadzwyczajnego ustawodawstwa określa się rozwiązania prawne przyjmowane przez państwo w szczególnych okolicznościach, które sprowadzają się do wzmocnienia organów bezpieczeństwa państwowego szczególnymi pełnomocnictwami. Kwalifikowanie działalności terrorystycznej jako przestępstwa przeciwko państwu stanowi fundament imperialnego systemu zwalczania terroryzmu, co determinuje proces zwiększania kompetencji i statusu III Oddziału i Korpusu Żandarmów w imperialnej logice zarządzania państwem. Wysłunięcie na pierwszy plan bezpieczeństwa państwa i zwalczanie wszelkiej nieprawomyślności mogącej godzić w fundamentalne z perspektywy władzy samodzielnego bezpieczeństwa państwa jest elementem kształtowanej od stuleci rosyjskiej logiki sprawowania władzy i stabilizowania systemu politycznego z wykorzystaniem roli organów bezpieczeństwa państwowego.

System organów bezpieczeństwa państwowego w walce z terroryzmem ewoluował. Znaczącą zmianę w rozwoju kompetencji struktur bezpieczeństwa można zaobserwować w latach 70. i 80. XIX wieku. Historyczne doświadczenie walki z terroryzmem mają szczególne znaczenie dla współczesnych rozwiązań prawnych i organizacyjnych w Federacji Rosyjskiej. W okresie nasilonej działalności terrorystycznych grup narodnickich ukształtował się rozbudowany system organów bezpieczeństwa państwowego oraz rozwiązań legislacyjnych umożliwiających zwalczanie fenomenu radykalizacji. Poczynając od lat 70. XIX wieku kompleksowa sytuacja polityczna w Imperium Rosyjskim sprzyjała upowszechnianiu się terroryzmu jako narzędzia wpływu mas społecznych na politykę władzy.

Badając fenomen oddolnego terroryzmu, rozwiązań organizacyjno-prawnych w zakresie walki ze zjawiskiem przemocy terrorystycznej na pierwszy plan wysuwa się rola służb specjalnych, służb bezpieczeństwa państwowego powołanych do stabilizacji systemu władzy. Działania terrorystów z II połowy XIX wieku, jak i w XX wieku wywoływały reakcje systemu rozwiązań legislacyjnych i determinowały zakres kompetencji służb. W omawianym okresie ukształtował się również uniwersalny profil terrorysty, który jest powszechny również współcześnie. Zarówno w terroryzmie na tle fundamentalizmu religijnego, jak i w przypadku terroryzmu społecznego, separatystycznego charakterystyczne

cechy kreślące mentalność terrorysty pozostają niezmiennie. Imperialna Rosja, będąca kolebką terroryzmu oddolnego i rewolucyjnego, stanowiła zarzewie nowoczesnego terroryzmu oraz ukształtowaniu się współczesnego profilu terrorysty.

W latach 1905-1906 narodził się nowy typ rewolucjonisty-terrorysty. Jak uważał Piotr Struwe – jeden z najznamienitszych teoretyków myśli rewolucyjnej – w okresie tym doszło do całkowitego oswobodzenia myśli rewolucyjnej z jakichkolwiek moralnych ograniczeń.¹⁸⁸ Terroryzm drugiej połowy XIX i początku XX wieku charakteryzował się szeregiem społeczno-psychologicznych cech. Jedną z nich jest praktyka uzasadniania działalności terrorystycznej przemocą i represywnym charakterem działań władzy państwowej. W mentalności rewolucjonistów funkcjonowała dualistyczna wizja świata. Sytuacja społeczno-polityczna kraju była oceniana w systemie zerojedynkowym. Charakterystyczny jest również podział na swoich – „my” i obcych – „oni” i uzasadnianie na tej podstawie konieczności zlikwidowania wroga. Rewolucjoniści-terroryści odrzucali normy prawne i nie uznawali ich za powszechnie obowiązujące, a za represywne i pogłębiające nierówności społeczne. Moralne uzasadnianie terroryzmu przez odwołania do amoralności klas rządzących charakteryzowało zarówno terrorystów narodnickich, raznoczyńskich, jak i grupy działające na początku XX wieku. Inną cechą wyróżniającą mentalność rewolucyjnych-terrorystów było popularne przekonanie, iż cel uświęca środki, co usprawiedliwiała stosowanie nieograniczonych środków, które umożliwiałyby destrukcję samodzierżawia. Praktycznie wszystkie z wymienionych wyróżników były obecne również w schemacie widzenia rzeczywistości bolszewików i lewicowych ekstremistów. Zarówno terroryści z XIX i początku XX wieku, jak i realizatorzy terroryzmu państwowego w epoce Józefa Stalina, uzasadniali zabójstwa i represje realizacją wyższego celu – ustanowieniem powszechnej sprawiedliwości i równości.

188 O. W. Budnickij, *Кровь по совести: терроризм в России (вторая половина XIX – начало XX века)*, „Отечественная история”, 1994. № 6, s. 205.

Rozdział IV Organy bezpieczeństwa państwowego ZSRR w walce z terroryzmem oddolnym w XX wieku

Definicję przestępstwa terrorystycznego i zakres odpowiedzialności za popełnienie przestępstwa tego rodzaju została określona w zapisach kodeksów karnych z 1922, 1926 i 1960 roku. Te same zapisy stanowiły wyznacznik strategii kontrterrorystycznej państwa radzieckiego ukierunkowanej stricte na zwalczanie wszelkich przejawów działalności kontrrewolucyjnej, a w okresie późniejszym antypaństwowej. Prawne definiowanie terroryzmu w okresie ZSRR stanowi kontynuację carskiej tradycji definiowania go jako wszelkich przejawów buntu i opozycji władzy państwowej. Terroryzm oddolny, realizowany przez jednostki lub grupy, należał do nurtu przestępczości skierowanej przeciwko państwu, co odzwierciedlają zapisy kodeksów karnych. Przestępczość przeciwko państwu była w ZSRR tożsama z podejmowaniem prób osłabienia ośrodka władzy politycznej. Omnipotentne służby bezpieczeństwa państwowego, z których główną z nich od 1954 roku był Komitet Bezpieczeństwa Państwowego (KGB), stanowią kontynuację tradycji silnych służb specjalnych i ważny element sowieckiego systemu politycznego. Rozległe kompetencje KGB w zakresie zwalczania terroryzmu oddolnego stanowią kontynuację tradycji carskich służb jako bastionu ochrony władzy państwowej oraz zabezpieczenia przed działaniami dywersyjnymi. Zarówno KGB, jak i poprzedzające ją ewolucyjne formy, dziedziczą tradycję pierwszej rosyjskiej służby specjalnej powołanej do zwalczania przestępczości antypaństwowej – opriczniny. Zarówno sowieckie KGB, jak i poprzedzające struktury wpisują się w typową dla rosyjskiego systemu bezpieczeństwa państwowego kulturę izolacji i sekretu, a także szpiegomanii, która wzmacniała mentalność oblężonej przez wrogów wewnętrznych i zewnętrznych twierdzy. W okresie sowieckim zagrożenie terrorystyczne ze strony jawnych bądź ukrytych wrogów socjalizmu równało się walce z wszelkimi przejawami wrogich postaw wobec władzy. Przestępstwo osłabienia lub podważenia statusu i autorytetu władzy politycznej świadczy o ciągłości mentalności policyjnej w Rosji. Już od 1845 roku w rosyjskim ustawodawstwie karnym pojawiały się artykuły regulujące przestępczość terrorystyczną jako przestępczość przeciwko aparatowi państwowemu. Ciągłość mentalności policyjnej jest więc elementem fundamentalnym rosyjskiego myślenia niezależnym od funkcjonującego reżimu. W okresie sowieckim przestępczość terrorystyczna rozpoczynała się już w momencie agitacji i propagandy ukierunkowanej na obalenie lub osłabienie władzy

sowieckiej. Z terroryzmem identyfikowano zarówno wszelką obrazę słowną władzy sowieckiej, jak i rozpowszechnianie literatury o takiej treści. Walka z wszelkimi przejawami opozycyjnego stosunku wobec władzy sowieckiej najlepiej oddaje zawartość pojęciową przestępstwa o charakterze terrorystycznym.

W warunkach zmiany ustroju państwowego z caratu na ustrój bolszewicki nowe służby przejęły taktykę i metody pracy carskich organów bezpieczeństwa państwowego. Wolne wybory do Konstytuanty ogłoszone przez Rząd Tymczasowy Aleksandra Kierneńskiego w 1917 roku doprowadziły de facto do wygranej ugrupowań terrorystycznych eserów. Bolszewicy ponieśli porażkę, co jednak nie przeszkodziło im w likwidacji Zgromadzenia Konstytucyjnego 18 stycznia 1918 roku. Władza bolszewicka od swoich początków była zmuszona polegać na fundamencie silnych struktur tajnej policji, która zabezpieczałaby pozbawioną legitymizacji władzę polityczną bolszewików. Sowiecki system organów bezpieczeństwa państwowego podlegał wielokrotnej reorganizacji, co odzwierciedlała głównie zmiana nazewnictwa. Pierwszą strukturą bezpieczeństwa, powołaną przez bolszewików, była WCzKa – Wszechrosyjska Nadzwyczajna Komisja do Walki z Kontrrewolucją i Sabotażem. Następcami WCzKa były kolejno: Państwowy Zarząd Polityczny (OGPU), Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych (NKWD), Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego (MGB) i od 1954 do 1991 roku Komitet Bezpieczeństwa Państwowego (KGB), będący poprzednikiem Federalnej Służby Bezpieczeństwa Państwowego – głównej struktury we współczesnym rosyjskim systemie antyterrorystycznym.

W czasach wielkiego terroru główną strukturą odpowiedzialną za walkę z kontrrewolucją, a więc przestępczością przeciwko państwu była WCzKa. Początkowo służba ta, na której czele stał Feliks Dzierżyński, nie dysponowała szerokimi kompetencjami. Do jej głównych zadań należało prowadzenie śledztw politycznych związanych z działalnością kontrrewolucyjną. Działania WCzKa wpisywały się w trend kampanii walki z kułakami.

Nieodłącznym elementem stanowiącym o charakterze mentalności organów bezpieczeństwa państwowego w okresie sowieckim była szpiegomania i przekonanie o istnieniu zewnętrznych wrogów Rosji. Przekonanie o totalnym szpiegostwie przeciwko ZSRR wywodziło się z przekonania o przemożnym dążeniu zachodnich służb specjalnych do zwerbowania każdego obywatela. Strukturą odpowiedzialną za realizację funkcji kontrwywiadowczych był OGPU. Zadanie neutralizacji działania obcych wywiadów wypełniała również WCzKa. Zarówno WCzKa, OGPU, NKWD pełniły znaczącą rolę w systemie politycznym, który opierał bezpieczeństwo państwa na sprawnym aparacie

bezpieczeństwa państwowego. Każda z wymienionych służb posiadała swoich rezydentów poza granicami Rosji, co przyczyniało się do podniesienia efektywności walki z zagrożeniami zewnętrznymi, jak i wewnętrznymi. Wybuch i ekspansja przemocy politycznej i terroryzmu nastąpił tuż po Rewolucji Październikowej w 1917 roku. Do walki z zagrożeniem terrorystycznym przystąpił cały sowiecki aparat bezpieczeństwa państwowego.¹⁸⁹

Powołana 7 grudnia 1917 roku WCzKa funkcjonowała jako organ dyktatury proletariatu. Służba realizowała również zadania wywiadowcze poza granicami Rosji, jak i kontrwywiadowcze. Przewodniczący Rady Komisarzy Ludowych ZSRR Władimir Lenin określił WCzKa jako „broń przeciwko niezliczonym spiskom, rozlicznym próbom zamachu na władzę sowiecką”. Szefem pierwszego sowieckiego organu bezpieczeństwa państwowego był Feliks Dzierżyński, a funkcjonariuszy służby określano mianem czekistów. Na mocy dekretu z 21 lutego 1918 roku Rady Komisarzy Ludowych RSFSR „Socjalistyczna Ojczyzna w Niebezpieczeństwie!” WCzKa otrzymała prawo do natychmiastowej egzekucji przestępców bez procesu dowodowego i dochodzenia. Dekret ustanawiał mobilizację wszystkich sił i środków w państwie na rzecz obrony dzieła rewolucji oraz bezwzględne działania w celu eliminacji antysocjalistycznych grup i jednostek.¹⁹⁰ Stosowanie najbardziej bezwzględnych środków dopuszczano w przypadku likwidacji agentów wroga, kontrrewolucyjnych agitatorów i niemieckich szpiegów, a następnie w celu tłumienia wszelkich powstań i rebelii oraz spisków białogwardzistów. Zakończenie wojny domowej, jak i zmniejszenie skali powstań chłopskich postawiło władze bolszewickie przed koniecznością redukcji rozrośniętego administracyjnie aparatu bezpieczeństwa państwowego, którego działalność nie podlegała praktycznie żadnym ograniczeniom prawnym. W 1921 roku władza bolszewicka stanęła w obliczu konieczności zreformowania formacji.

6 lutego 1922 roku doszło do likwidacji WCzKa. Pełnomocnictwa służby przejął Państwowy Zarząd Polityczny – OGPU. OGPU miał pełnić funkcje całkowicie nowego organu bezpieczeństwa państwowego, zaadoptowanego do nowych okoliczności. Po śmierci Dzierżyńskiego miejsce przewodniczącego zajął Wjaczesław Menżyński. Nie zmieniły się główne zadania służby. W dalszym ciągu głównym pozostawała nim walka z przestępczością kontrrewolucyjną we wszystkich jej przejawach. OGPU podlegały specjalne jednostki wojska niezbędne do zwalczania bandytyzmu i tłumienia nieporządków społecznych. 8 maja 1924

¹⁸⁹ *Из протокола № 21 заседания СНК от 7 (20) декабря 1917 г. (Центральный партийный архив Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, ф. 19, оп. 1, д. 21, л. 2. Подлинник)*, w: В. И. Ленин и ВЧК: Сб. документов (1917—1922 гг.), Wydanie 2, Wydawnictwo Polizdat, Moskwa 1987, s. 158.

¹⁹⁰ *Декрет СНК РСФСР от 21.02.1918 Социалистическое отечество в опасности*, „Правда”, № 32, 1918, s. 22.

roku rozszerzono kompetencje OGPU. Strukturze podporządkowano policję i organy kryminalne, co zapoczątkowało proces łączenia organów bezpieczeństwa państwowego z organami spraw wewnętrznych.¹⁹¹

W systemie politycznym stworzonym władze socjalistyczne organom takim jak NKWD - NKGB powierzono funkcje kontrolne oraz funkcje organizacyjne. Organy te realizowały między innymi następujące zadanie informowanie partii i radzieckich decydentów o wszystkich pozytywnych i negatywnych procesach zachodzących w sferze gospodarczej i społecznej.

10 lipca 1934 roku powołano Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych (NKWD). OGPU zostało włączone w struktury NKWD i funkcjonowało jako jedna z jednostek nowego organu. W przeciwieństwie do OGPU, czy WCzKa struktura nie wypełniała funkcji sądowych. Na czele NKWD stanął Heinrich Jagoda. Do głównych zadań NKWD w zakresie zwalczania przestępczości o podłożu dywersyjnym i terrorystycznym należało prowadzenie śledztw politycznych, egzekucja kar, prowadzenie działalności wywiadowczej, zapewnienie ochrony granic państwowych oraz kontrwywiad w strukturach armii. Realizując aspekt totalnej kontroli politycznej nad społeczeństwem, a od 1928 roku również prowadzenie aresztowań, deportacji i egzekucji, OGPU (następca WCzKa) stało się głównym narzędziem realizacji doktryny totalnego unicestwienia klasy burżuazyjnej. WCzKa-GPU-OGPU-NKWD były organami aktywnie uczestniczącymi w procesach karnych.¹⁹²

W czasach wielkiego terroru, który przypada na lata 1936-1938 rozpoczęły się masowe czystki również w szeregach partii, wojsku, jak również w aparacie bezpieczeństwa. Praktyka eliminowania antyradzieckich elementów była głównym wektorem działalności NKWD. W tym okresie funkcjonować zaczęły tzw. Trójki – pozasądowe organy funkcjonujące przy NKWD. Trójki były to organy administracyjnych, pozasądowych represji. Celem ich funkcjonowania była realizacja represji wobec antysowieckich elementów. Trójki działały w ZSRR od 1937 do listopada 1938 roku. W jej skład wchodził naczelnik NKWD, sekretarz regionalny komitetu partii oraz prokurator regionalny. Funkcjonowanie trójek regulował Rozkaz operacyjny NKWD № 00447 dotyczący operacji represjonowania byłych kułaków, przestępców i innych elementów antyradzieckich. Trójki miały prawo wydawania wyroków śmierci, jak również orzekania kary pozbawienia wolności w obozach i więzieniach na okres

¹⁹¹ Документ №5 Положение о правах объединенного государственного политического управления в части административных высылки, ссылки и заключения в концентрационный лагерь, <https://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/72992>, dostęp z 14.03.2022.

¹⁹² Р. В. Максимов, В. А. Смирнов, Генезис и эволюция уголовно преследования в советской России после октябрьской революции, „Сибирский юридический вестник”, nr. 4, 2019, s.92.

od 8 do 10 lat. Przekonanie o istnieniu ukrytych antysowieckich elementów uzasadniało stosowanie zdecydowanych i bezwzględnych środków w walce z nimi. Rozkaz operacyjny zakładał konieczność zwalczania przestępczości wśród jednostek ukrywających się przed represjami. Elementy antyradzieckie uznano za inicjatorów i wykonawców wszelkich przestępstw o charakterze antysowieckim i sabotażowym. Jako główne zadanie państwa przedstawiano likwidację wszelkiego elementu antyradzieckiego przy użyciu dowolnych środków.¹⁹³

Walka z działaniami wywrotowymi grup lub jednostek określała sens i główne zadania trójek. Elementem wywrotowym określano każdego, kto przynależał bądź wobec kogo istniało podejrzenie przynależności do klasy wyzyskującej.¹⁹⁴ Trójkom powierzono zadanie rozpatrywanie spraw w sprawie aresztowań za popełnienie przestępstw kontrrewolucyjnych. Panująca paranoja spisku dotknęła również szeregi NKWD. Zarzuty prowadzenia działalności szpiegowskiej, czy działalności wywrotowej wobec funkcjonariuszy NKWD były praktyką powszechną. W latach 1937-1940 represjom poddano 5 szefów Głównego Zarządu Wywiadu Sztabu Generalnego oraz wielu rezydentów sowieckiego wywiadu. Działania operacyjne NKWD skierowane były przeciwko niemieckim agentom i aktywności wywiadowczej państw, neutralizacji zagranicznych służb wywiadowczych, czy walki z wrogim elementem antysowieckim w kraju. Masowe represje realizowane przez organy NKWD w latach 1937–1938 oraz prześladowania osób, które miały jakikolwiek kontakt z obcokrajowcami, utrudniły zagranicznym wywiadam uzyskanie informacji o potencjale gospodarczym i obronnym ZSRR.¹⁹⁵ Funkcje przewodniczącego NKWD pełnili kolejno: Gienrich Jagoda, Mikołaj Jeżow i Ławrentij Beria.

3 lutego 1941 roku NKWD podzielono na dwa komisariaty – Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państwowego (NKGB) i Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych (NKGB). Zmiana była podyktowana koniecznością wzmocnienia potencjału operacyjno-agenturalnego oraz rozszerzeniem katalogu spraw, których realizacja wchodziła w zakres kompetencji NKWD. Do podstawowych zadań NKGB należało prowadzenie wywiadu poza granicami kraju, walka z wywrotową, szpiegowską oraz terrorystyczną działalnością. Ponadto NKGB odpowiadało za opracowanie operacyjne i likwidację pozostałej opozycji antyradzieckiej i w wszelkich formacji kontrrewolucyjnych w systemie społecznym, przemysłu.

¹⁹³ *Оперативный приказ от 30 июля 1937 года № 00447 Об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и др. антисоветских элементов*, <http://old.memo.ru/history/document/0447.htm>, dostęp z 12.05.2020.

¹⁹⁴ W. N. Kudrjawcew, A. I. Trusow, *Политическая юстиция в СССР*, Nauka, Moskwa 2000, s. 315.

¹⁹⁵ E. M. Malyszewa, *Органы НКВД-НКГБ в политической системе СССР в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.*, „Вестник Адыгейского государственного университета”, no. 1, 2006, s. 40.

W zakresie odpowiedzialności nowej struktury znajdowało się zapewnienie bezpieczeństwa najwyższym przedstawicielom władzy państwowej. NKWD kompleksowo odpowiadało za zapewnienie bezpieczeństwa państwa. Pod jurysdykcją tego departamentu zostały włączone jednostki wojskowe i służba więzienna, policja oraz straż pożarna. Podczas II wojny światowej głównym zadaniem Komitetu było prowadzenie działań rozpoznawczych i sabotażowych na tyłach wojsk niemieckich. NKGB prowadziło działania również w Europie Wschodniej, w której było zaangażowane w „eliminację elementów antyradzieckich”.

W 1946 r. wszystkie komisariaty ludowe zostały przemianowane na ministerstwa. NKGB przemianowano na Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego ZSRR (MGB).¹⁹⁶ Wiktor Abakumow objął funkcję ministra bezpieczeństwa państwa, co zapoczątkowało przeniesienie funkcji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych pod jurysdykcji MGB. W latach 1947–1952 w struktury MGB wcielono wojska wewnętrzne, policję, wojska pograniczne i inne jednostki. W strukturach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych pozostały obozy i wydziały budowlane, straże pożarnej, wojska konwojowe oraz łączność kurierska. Kluczowym wydarzeniem w rozwoju struktur bezpieczeństwa państwowego i ich znaczenia w systemie politycznym ZSRR była śmierć Józefa Stalina. W 1953 roku wprowadzono reformy, których celem było ograniczenie roli służb specjalnych w zarządzaniu państwem. Co ciekawe, po śmierci Stalina Nikita Chruszczow usunął ze stanowiska Ławrentija Berię i skrytykował represje prowadzone przez NKWD w stosunku do członków partii, doskonale zdając sobie sprawę z koniecznego mariażu służb specjalnych i władzy politycznej.

13 marca 1954 r. powołano nowy organ - Komitet Bezpieczeństwa Państwowego (KGB). Spod jurysdykcji MGB wyłączono departamenty i służby bezpośrednio związane z kwestiami zapewnienia bezpieczeństwa państwa. W porównaniu do swoich poprzedników nowy organ był organem o mniej prestiżowym statusie. KGB nie miało statusu ministerstwa w rządzie. Była to struktura ściśle podporządkowana władzy politycznej. Przewodniczący KGB był członkiem Komitetu Centralnego KPZR, ale nie Biura Politycznego. Swoich początków KGB upatruje w powołaniu WCzKa, która była pierwszą sowiecką instytucją wywiadu i bezpieczeństwa państwowego. KGB przejęło od WCzKa nie tylko metody i etos pracy, lecz również symbolikę – miecz i tarczę. Tarczę służącą do obrony dziedzictwa rewolucji i miecz, aby eliminować wrogów państwa socjalistycznego.¹⁹⁷ W obszar odpowiedzialności służby wchodził wywiad, kontrwywiad, działalność operacyjno-śledcza, ochrona granicy

¹⁹⁶ J. Primakow, *Очерки истории российской внешней разведки. Том 4. 1941 - 1945 годы*, Wydawnictwo Международные отношения, Moskwa 2014, s. 79.

¹⁹⁷ Ch. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina. KGB w Europie Zachodniej i na Zachodzie*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań, 2015, s. 57.

państwowej ZSRR, ochrona przywódców KPZR, organizacja i zabezpieczenie łączności rządowej, jak również walka z nacjonalizmem, nieprawomyślnością, przestępczością i działalnością antyradziecką.

Powołanie w marcu 1954 roku Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego przy Radzie Ministrów ZSRR stanowiło kontynuację walki z wrogami w nowych warunkach. Odrzucając praktykę masowych aresztowań i egzekucji nowa służba zastosowała skuteczniejsze metody tłumienia przestępczości przeciwko państwu. Udoskonalono je szczególnie w okresie, gdy na czele KGB stał Jurij Andropow. To z inicjatywy Andropowa w strukturach KGB w 1967 roku utworzono V Zarząd ds. walki z dywersją ideologiczną. Zaakcentowano tym samym konieczność zastosowania środków zapobiegawczych – profilaktyki społecznej – w postaci dokładniejszej i skoordynowanej kontroli społecznej poprzez pozyskiwanie informacji od sieci współpracowników i informatorów. KGB na szeroką skalę stosowało metody psychologii operacyjnej polegającej na psychologicznej dezintegracji środowisk dysydenckich, polegające na obniżaniu morale i deprecjonowaniu. Wspomniany już artykuł 58 kodeksu karnego RSFSR z 1926 r., jak i zapisy kodeksów karnych innych republik związkowych stanowiły podstawę ścigania dysydentów do 1960 r., kiedy to wszedł w życie nowy kodeks karny. Mimo, że w kodeksie nie funkcjonowało określenie „przestępstw kontrrewolucyjnych”, to artykuł 70, „Agitacja i propaganda antyradziecka” przewidywał karę pozbawienia wolności do 7 lat, a dla osób wcześniej skazanych za przestępstwo przeciwko państwu- do 10 lat. W rzeczywistości artykuł 70, którego dopełnienie stanowi artykuł 72 („Działania organizacyjne mające na celu popełnienie szczególnie niebezpiecznych zbrodni państwowych, a także udział w organizacji antyradzieckiej”), był sprzeczny z artykułem 125 Konstytucji Radzieckiej, który gwarantował obywatelom wolność słowa, prasy, wieców i spotkań.¹⁹⁸

KGB miało prawo do prowadzenia wstępnych dochodzeń i śledztw w sprawach znajdujących się we właściwości służby. Było służbą uprawnioną do prowadzenia śledztw w zakresie przestępstw przeciwko państwu, do których należała zdrada stanu, szpiegostwo, ujawnianie tajemnic państwowych, agitacja antysowiecka, a także w zakresie przemytu, jak i nielegalnych transakcji walutowych. Uprawnienie do walki z przestępczością przeciwko państwu jest jednocześnie uprawnieniem do walki z terrorystyczno-dywersyjną aktywnością grup i jednostek opozycyjnych wobec państwa sowieckiego.

198 Закон РСФСР от 27.10.1960 (ред. от 25.04.1991) "Об утверждении Уголовного кодекса РСФСР" ..., op. Cit.

W latach 70. XX wieku KGB prowadził walkę z ruchem dysydenckim ocenianym jako wywrotowy i niebezpieczny z perspektywy funkcjonowania sowieckiego systemu politycznego. Działania KGB stały się bardziej wyrafinowane i ukryte. Środki presji psychologicznej takie jak inwigilacja, publiczne osądzanie, niszczenie kariery zawodowej, rozmowy profilaktyczne, przymuszanie do opuszczenia państwa, przymusowe osadzanie dysydentów w klinikach psychiatrycznych, procesy polityczne, oszczerstwa, kłamstwa i obciążające dowody, różne prowokacje i zastraszanie, to tylko niektóre z szeroko wykorzystywanych przez KGB środków walki z niepoprawnością. W zakresie walki z przestępczością terrorystyczną strukturą odpowiedzialną był II Zarząd KGB. II, który odpowiadał za realizację działań kontrwywiadowczych. Jednostką odpowiedzialną za walkę z terroryzmem był oddział VII. Zadanie VII oddziału polegało na monitorowaniu wjazdu cudzoziemców do państwa i zapobieganie wykorzystywaniu przez terrorystów stałych przedstawicieli obcych państw.

W latach 90. XX wieku zmiany zachodzące w społeczeństwie i systemie administracji państwowej ZSRR wywołane ideami pierestrojki i nowego myślenia zdeterminowały konieczność zmian podstaw i zasad działania organów bezpieczeństwa państwa. Stworzone w warunkach monopolu partii komunistycznej KGB wymagało reorganizacji i dostosowania do warunków zmieniającej się rzeczywistości. 3 grudnia 1991 r. Prezydent ZSRR Michaił Gorbaczow podpisał ustawę dotyczącą reorganizacji organów bezpieczeństwa państwa. Na podstawie tego dokumentu KGB zostało zlikwidowane, a na jego aktywach na okres przejściowy utworzono Międzyrepublikańską Służbę Bezpieczeństwa i Centralną Służbę Wywiadowczą ZSRR. Organy bezpieczeństwa w Związku Radzieckim przez cały okres funkcjonowania państwa pełniły w nim funkcję fundamentalną, były najważniejszym filarem władzy komunistycznej – tarczą i mieczem reżimu broniącym struktury państwa przed działalnością terrorystyczną i dywersyjną. Sowieckie służby specjalne były instrumentem władzy wykonawczej partii komunistycznej. To partia sprawowała pełną kontrolę nad działalnością WCzKa, GPU, OGPU, NKWD, MGB, czy KGB. Służby specjalne należy rozpatrywać jako integralną część systemu komunistycznego. Omnipotencja KGB nakazuje kwalifikować jako służbę totalną. Wykonując zadania związane z kontrwywiadem, wywiadem, sprawując kontrolę nad łącznością specjalną, ochroną granic KGB stanowi jedną z największych machin służb specjalnych na świecie. Symbiotyczna relacja między aparatem bezpieczeństwa państwowego i władzą partii jest szczególnie charakterystyczna dla rządów Leonida Breżniewa, którego wzmocnienie stanowiło wybranie na przewodniczącego KGB w latach 1967-1982 Jurija Andropowa. W pierestrojce promowanej przez

Michaila Gorbaczowa, która opierała się na idei zmiany istniejącego porządku na drodze reform środowisko bezpieczeństwa widziało zagrożenie dla dotychczasowego statusu i pozycji służb bezpieczeństwa państwowego. Reforma rosyjskich służb specjalnych, która została zapoczątkowana wiosną 1991 roku doprowadziła do utworzenia Federalnej Służby Bezpieczeństwa (FSB) – głównej struktury odpowiedzialnej za zwalczanie zagrożenia terrorystycznego we współczesnej Federacji Rosyjskiej.

Z terroryzmem oddolnym państwo sowieckie walczyło wykorzystując organy bezpieczeństwa państwowego i w tym celu rozszerzając zakres ich kompetencji. Zarówno Wszechrosyjska Nadzwyczajna Komisja do Walki z Kонтrewolucją i Sabotażem (WCzKa), jak i późniejsze jej formy ewolucyjne, aż do powołania „służby totalnej” KGB spełniały istotną rolę w zakresie zwalczania przestępczości przeciwko państwu, do której zaliczała się przestępczość terrorystyczna i wywrotowa.

Najbardziej znaczącymi atakami w okresie przedwojennym były ataki z wykorzystaniem materiałów wybuchowych zorganizowane przez członków organizacji białej emigracji Rosyjskiego Związku Ogólnowojskowego w klubie partii w Sankt Petersburgu 7 czerwca 1927 roku. W wyniku ataku śmierć poniosła jedna osoba, a 26 zostało rannych. W ZSRR istniało zaledwie kilka grup terrorystycznych. Jedynie grupa, na czele której stał Wiktor Łarionow odniosła sukces i przeprowadziła udany zamach terrorystyczny. 7 czerwca grupa przeprowadziła atak terrorystyczny na budynek Departamentu Propagandy Gminy Leningrad mieszczącej się na nabrzeżu rzeki Mojki pod numerem 59. Atak przeprowadzono z użyciem granatów, których wybuch według sowieckich danych, zranił 26 osób. W ataku uczestniczyli Wiktor Łarionow, Dmitrij Monomachow i Siergiej Sołowow.¹⁹⁹ Główny inspirator zamachu, Łarionow, zdołał zbiec za granicę. Osiedlił się we Francji unikając tym samym odpowiedzialności karnej za dokonanie zamachu terrorystycznego.

Zamachowcom-terrorystom przypisuje się również zabójstwo szefa leningradzkiej organizacji partyjnej, członka Politbiura, Biura Organizacyjnego i sekretarza Komitetu Centralnego KPZR(b) Siergieja Mironowicza Kirowa. Do zabójstwa doszło 1 grudnia 1934 roku w Smolnym. Sprawcą zamachu był Leonid Nikołajew, który oddał strzał w tył głowy Kirowa. W ciągu zaledwie kilku godzin od zamachu oficjalnie ogłoszono, że Kirow padł ofiarą spiskowców - wrogów ludu, a Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego ZSRR jeszcze tego samego dnia przyjęło rezolucję „W sprawie zmiany

¹⁹⁹ R. K. Balandin, *Заговоры и борьба за власть. От Ленина до Хрущева*, Wydawnictwo Wicze, Moskwa 2018, s. 212,

kodeksów postępowania karnego republik Związku”. Zgodnie z nią „Organy śledcze powinny prowadzić śledztwa w sprawach oskarżonych o przygotowanie lub popełnienie aktów terrorystycznych w przyspieszony sposób. Organy sądowe nie powinny opóźniać wykonania wyroków”²⁰⁰. Zabójcą Kirowa okazał się były członek WKP(b). Sprawę zabójstwa prowadził główny organ bezpieczeństwa ZSRR – Narodowy Komisariat Spraw Wewnętrznych. Przeciwno Mikołajowi, jego krewnym i przyjaciółom NKWD wszczęło sprawę karną dotyczącą udziału zamachowca w podziemnej organizacji syjonistycznej na czele której stało tzw. „leningradzkie centrum”. Niecały miesiąc później (29 grudnia) Kolegium Wojskowe Sądu Najwyższego ZSRR skazało Mikołajewa na śmierć poprzez rozstrzelanie.²⁰¹ Sprawa Mikołajewa wywołała falę represji ze strony aparatu państwowego. W wyniku śledztwa prowadzonego przez NKWD w sprawie „centrum leningradzkiego” represjom poddano wszelkich podejrzanych o udział w spisku i morderstwie Kirowa.

Jednym z pierwszych epizodów terrorystycznych w porewolucyjnej Rosji jest próba zabójstwa Włodzimierza Lenina 1 stycznia 1918 roku w Piotrogradzie. W wyniku zamachu Lenin został lekko ranny. Według jednej z wersji, przedstawianej przez WCzKa, organizatorem zamachu był przebywający na emigracji książę I. D. Szachowski, który przyznał się do organizacji zamachu i przeznaczenia na ten cel ok. 500 000 rubli.²⁰² To nie był jedyny zamach na Włodzimierza Lenina.

Innym incydentem terrorystycznym jest zabójstwo oficerów należący do Komitetu Centralnego Partii Kadetów – F. Kokoszkina i A. Szyngariewa. Morderstwo to uważa się za pierwszy akt tzw. terroru państwowego. 28 listopada 1918 roku Rada Komisarzy Ludowych wydał dekret uznający Partię Kadetów za „wrogów ludu”. Dokument umożliwiał również natychmiastowe aresztowanie liderów grupy. Szyngariew i Kokoszkin zostali zabici przez zwolenników rewolucji w Marynarce Wojennej i żołnierzy Armii Czerwonej.

Ważnym wydarzeniem w historii sowieckiego terroryzmu był zamach na szefa WCzKa w Piotrogradzie Mosieja Urickiego 30 sierpnia 1918 roku. Dokonał go Leonid Kennegiser. Zamachowiec należał do partii narodowych socjalistów. Atak stanowił jedno z uzasadnień wprowadzenia masowego terroru państwowego.²⁰³

²⁰⁰ *Постановление ЦИК СССР от 01.12.1934 "О внесении изменений в действующие уголовно-процессуальные кодексы союзных республик"*, <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=7752#04140087961513006>, dostęp z 14.02.2020.

²⁰¹ R. K. Balandin, *Заговоры и борьба за власть...*, op. cit., s. 225.

²⁰² D. L. Golinkow, *Крушение антисоветского подполья в СССР. Кн.1*, Izdatielstwo Politicheskoy Literatury, Moskwa 1980, s. 184.

²⁰³ A. E. Rabinowicz, *Моисей Урицкий: Робеспьер революционного Петрограда?*, „Отечественная история : Журнал”, № 1, 2003, s. 15.

Równie znaczący i spektakularny zamach terrorystyczny z okresu sowieckiego był ten zrealizowany przez lewicowych eserowców z 6 lipca 1918 roku w Moskwie. Atak był skierowany na ambasadora Niemiec w Rosji hrabiego Mirbacha. Kolejnym zamachem terrorystycznym na Włodzimierza Lenina była próba zabójstwa dokonana przez Fanni Kaplan. Mirbach zginął 6 lipca 1918 roku a sprawcami zamachu był Nikołaj Andrejew i Jakub Blumkin – funkcjonariusze WCzKa. Zabójstwo było prowokacją w celu złamania porozumień pokoju brzeskiego. Zarówno Blumkin, jak i Andrejew, otrzymali dokumenty uprawniające do wejścia na terytorium Ambasady Niemiec. Zamach nie przyniósł jednak oczekiwanych rezultatów.

Autorami zamachów byli również anarchiści. Przypisuje się im realizację zamachu na Komitet Miejski RKP(b) w Moskwie. Sprawcą zamachu w Leontiewskim Zaułku był Michaił Bucharin, stojący na czele grupy anarchistów sprzeciwiających się rządowi partii bolszewickiej. W rezultacie eksplozji bomby zginęło 12 osób, a 55 zostało rannych.²⁰⁴

Organizacją, która działała na rzecz osłabienia władzy bolszewickiej, a więc była uważana za siłę kontrrewolucyjną i terrorystyczną, był również Związek Obrony Ojczyzny i Wolności utworzony przez Borisa Wiktorowicz Sawinkowa. Związek był odpowiedzialny za przygotowanie i inspirowanie niektórych aktów terrorystycznych. Do członków organizacji należeli głównie eserowcy oraz monarchiści. Otrzymywała ona finansowanie od państw ententy – głównie Francji. W 1924 roku została rozgromiona przez WCzKa.

Sprawcami zamachów na terytorium ZSRR byli również członkowie Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) powstała 3 lutego 1929 roku. Miała ona na swoim koncie zabójstwo polityczne sekretarza Konsulatu ZSRR we Lwowie Aleksandra Majłowa – uprawnionego przedstawiciela Józefa Stalina do kontroli nad jednostkami dyplomatycznymi ZSRR na terytorium II Rzeczypospolitej i pracownika Wydziału Zagranicznego OGPU, który realizował funkcje wywiadowcze pod legendą dyplomaty²⁰⁵. 21 października 1933 roku zginął od strzału w głowę i serce podczas ataku bojownika OUN Mikołaj Łemyka. Tego samego roku sąd lwowski skazał Łemyka na karę śmierci, która ze względu na młody wiek sprawcy została zastąpiona karą dożywotniego pozbawienia wolności.

Zmianę w motywacjach działań terrorystów przyniosło zakończenie II wojny światowej. Terroryzm w Rosji przybrał charakter typowo antyradziecki. Główne ogniska znajdowały się w Tbilisi, gdzie w 1956 roku odnotowano antyradzieckie wystąpienia, w Taszkencie oraz w Nowoczerkasku w 1962 roku. Antyradzieckie niepokoje

²⁰⁴ A. Wielidow, *Красная книга ВЧК. В 2 т.*, Politzdat, Moskwa 1990., s. 26.

²⁰⁵ W. Stepakow, *Павел Судоплатов -- гений террора*, Nawa, Sankt Petersburg 2003, s. 53.

wybuchwały również na terenie Estonii, gdzie działalność wywrotową prowadziły „Orły” i Komitet Partyzancki Młodzieży w Estonii.

Pierwszym fenomenem terroryzmu narodowowyzwoleńczego były ataki bombowe w Moskwie z 8 stycznia 1977 roku. To one stanowią pierwszą w historii rosyjskiego terroryzmu serię ataków zsynchronizowanych. O godzinie 17: 33 godziny wybuchła pierwsza bomba w wagonie moskiewskiego metra między stacjami Izmaiłowskaja i Pierwomajskaja. Epicentrum wybuchu znajdowało się w zatłoczonym trzecim wagonie składu. W wyniku eksplozji zginęło 7 osób, ponad 30 zostało rannych.²⁰⁶ Druga eksplozja miała miejsce o godz. 18:05 w hali handlowej sklepu spożywczego nr 15 przy ulicy Dzierżyńskiego (obecnie Bolszaja Łubianka), niedaleko budynków KGB ZSRR. Detonacja trzeciego ładunku o 18:10 w sklepie spożywczym nr 5 przy ulicy 25 października (obecnie Nikolskaya). W rezultacie śmierć poniosło 7 osób (wszystkie zginęły podczas pierwszej eksplozji w metrze), 37 zostało rannych. Podczas śledztwa zidentyfikowano trzech sprawców - ormiańskich nacjonalistów: Stepana Zatikyana, Hakoba Stepanyana i Zawene Baghdasaryana. Sprawcy zostali skazani na śmierć i straceni na mocy wyroku sądowego 30 stycznia 1979 r.²⁰⁷

Trzy, następujące po sobie eksplozje w przeciągu 40 minut w trzech różnych częściach miasta nie mogły być dziełem przypadku. W stan gotowości postawiono wszystkie departamenty Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i KGB. Leonid Breżniew – sekretarz generalny Komitetu Centralnego KPZR, który przebywał poza Moskwą, natychmiast przybył do stolicy. Na linii metra, gdzie doszło do wybuchu, wstrzymany został ruch drogowy, a policja legitymowała wszystkie podejrzane o udział w zamachu osoby. Wydarzenia określono mianem aktu terrorystycznego. Na spotkaniu Breżniewa z przedstawicielami służb specjalnych pojawiły się wytyczne nakazujące skierowanie wszystkich sił i środków służb na jak najszybsze rozwiązanie sprawy. KGB ZSRR powierzono prowadzenie operacji o kryptonimie „Materiały wybuchowe”. Grupą operacyjno-rozpoznawczą dowodził generał KGB W.N. Udilow²⁰⁸. Według służb winnymi ataków byli polityczni ekstremiści. W toku śledztwa przesłuchano około 500 świadków zdarzenia. Żaden z nich nie był w stanie dać jasnego opisu wyglądu terrorystów. Po ustaleniu miejsc produkcji i sprzedaży użytych do wybuchu materiałów śledczy określili krąg podejrzanych. Według ustaleń terroryści wywodzili się z Erewania, Rostowa nad Donem i Charkowa. Inną możliwą wersją był atak

²⁰⁶ F. D. Bobkow, *КГБ и власть*, Wydawnictwo Weteran, Moskwa 1995, s. 68.

²⁰⁷ I. Sas, «Мы собирали и плавил снег», https://www.ng.ru/events/2004-02-09/7_yrovoi.html, dostęp z 14.03.2022.

²⁰⁸ W. N. Bilow, *Записки контрразведчика. (Взгляд изнутри)*, Wydawnictwo Jaguar, Moskwa 1994, s. 145-146.

dokonany przez ukraińskich lub armeńskich nacjonalistów. Sprawcami zamachu okazali się członkowie armeńskiej organizacji nacjonalistycznej - Partii Jedności Narodowej.

Koniec lat 80. XX wieku to okres narodzin terroryzmu w Czeczenii. Ruch szejka Mansura był pierwszym, który zjednoczył ludności Północnego Kaukazu przeciwko ekspansji Imperium Rosyjskiego na Kaukazie. Ruch szejka Mansura cechowała skrajna opozycja wobec caratu oraz stanowił reakcję na politykę kolonialną Imperium Rosyjskiego.²⁰⁹ W latach 80. XX wieku ruch przeżywał swoje odrodzenie i zyskiwał zwolenników. Według wszelkiego prawdopodobieństwa z ruchem sympatyzował jeden z najgroźniejszych czeczeńskich terrorystów Szamil Basajew.

Do incydentów terrorystycznych należy również wybuch w autobusie w Krasnodarze, do którego doszło 14 czerwca 1971 roku. Ładunek domowej roboty umieszczono przy zbiorniku gazu. Autorem zamachu był Peter Wołyński. W wyniku wybuchu zginęło 10 osób, a 20-90 zostało rannych. Departament KGB zidentyfikował Wołyńskiego dwa dni po ataku. W mieszkaniu zamachowca znaleziono butle z gazem, skrzynkę, proch, zdemontowane łożyska i drut nichromowy, pozwalający na zniszczenie pięciopiętrowego domu. Znaleziono również portret Napoleona z napisem „Mogę zrobić wszystko”. Wołyński dokładnie obliczył koszt produkcji urządzeń wybuchowych, w wyniku czego badaczom udało się ustalić, że eksplodująca bomba kosztowała go tylko 40 rubli. Podczas przesłuchania Wołyński przyznał, że do realizacji ataku skłoniła go nienawiść do ludzi. Badania psychiatryczne przeprowadzone w toku śledztwa zakwalifikowały sprawcę jako osobę chorą psychicznie, co umożliwiło osadzenie sprawcy w ośrodku leczniczym.²¹⁰

W ZSRR rozwinął się także terroryzm lotniczy. W końcowym etapie lotu 18 maja 1973 roku terrorysta dokonał porwania samolotu pasażerskiego relacji Moskwa – Czita z przesiadkami w Czelabińsku, Nowosybirsku i Irkucku. Terrorysta zażądał skierowania lotu do Chin. Ładunek wybuchowy podłożony przez terrorystę wybuchł wkrótce po zastrzeleniu terrorysty. W wyniku śledztwa ujawniono, że sprawcą był pasażer samolotu urodzony w Irkucku 1941 roku Czingis Junusogli Rzajew. Został zastrzelony przez funkcjonariusza policji, gdy próbował przedostać się do kokpitu pilota. Przed śmiercią zdążył aktywować

²⁰⁹ D. S. Kidirnjazow, *Северокавказский вектор во внешней политике России в последней четверти XVII в.*, „Известия ВГПУ”, 2017. №3 (116), s. 165.

²¹⁰ J. Chilko, *Массовая казнь из-за комплексов: что случилось с одним из первых террористов СССР Петром Волинским*, <https://www.kuban.kp.ru/daily/27290/4428999/>, dostęp z 14.03.2022.

ładunek wybuchowy, składający się z 5,5 kg TNT. W wyniku ataku zginęli wszyscy pasażerowie wraz z załogą samolotu.²¹¹

10 lipca 1977 roku dwoje radzieckich terrorystów dokonało porwania samolotu Aerofłotu Tu-134. Zamachowcy żądali przekserowania lotu do Sztokholmu. W wyniku braku rezerwy paliwa samolot wylądował na lotnisku w Helsinkach w Finlandii, gdzie porywacze przetrzymywali zakładników żądając od władz fińskich dostarczenia paliwa i obstawienia nowej załogi samolotu. Atak okazał się nieskuteczny, gdyż zakładnikom udało się uciec z pokładu samolotu. Zamachowcy zostali otoczeni i przekazani do ZSRR, gdzie zostali skazani na karę długoletniego pozbawienia wolności.²¹²

Kolejnym incydentem terrorystycznym w przestrzeni powietrznej była sprawa porwania samolotu Dymszic-Kuzniecowa, znana również jako sprawa grupy Dymszica i Kuzniecowa. Chodzi tu o próbę porwania samolotu pasażerskiego przez obywateli radzieckich 15 czerwca 1970 roku w celu ucieczki z ZSRR. Uczestnicy akcji zostali aresztowani jeszcze przed wejściem na pokład i skazani na długie lata pozbawienia wolności. Wydarzenia te stanowią kamień milowy w walce obywateli radzieckiej Rosji o prawo do swobodnej emigracji.²¹³

W latach 60. i 80. XX wieku emigracja z ZSRR była znacznie utrudniona a wręcz niemożliwa. Przed ratyfikacją Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych w 1973 r. ZSRR zasadniczo nie uznawał prawa do swobodnej emigracji, a wydawanie zezwoleń na wyjazd zależało wyłącznie od arbitralnego stanowiska władz. Masowe odmowy wydania wizy spowodowały konflikt między państwem sowieckim a tymi, którzy chcieli wyemigrować. Wielu obywateli ZSRR, którzy chcieli opuścić kraj, było gotowych na radykalne środki pomimo przeszkód i zakazów. Organizatorzy zostali oskarżeni o zdradę stanu. Artykuł 64 kodeksu karnego Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Rosyjskiej (RSFSR) za zdradę stanu przewidywał karę śmierci. W procesie, który odbył się w dniach 15–24 grudnia 1970 r., Mark Dymszic (wiek: 43 lata) i Eduard Kuzniecowa (wiek: 30 lat) zostali skazani na karę śmierci.²¹⁴ W ZSRR w latach 1954 – 1991 doszło do 107 prób porwania samolotów, co było jedną z przesłanek uzasadniającą powołanie w 1974 roku specjalnej jednostki antyterrorystycznej „Alfa” w strukturze KGB. Powołanie specjalnej

²¹¹ *Авиационные происшествия, инциденты и авиакатастрофы в СССР и России*, <http://www.airdisaster.ru/database.php?id=102>, dostęp z 14.03.2022.

²¹² *Вор и бродяга захватили самолет в Петрозаводске*, <https://dni.ru/society/2017/7/30/375856.html>, dostęp z dn. 14.03.2022.

²¹³ D. Korobejnikow, *Мертва по прибытии*, «Правда. RU» от 28.11.2003, <http://www.pravda.ru/society/family/life/28-11-2003/39823-ugon-0/>, dostęp z 14.03.2022.

²¹⁴ B. Morozow (red.), *Documents on Soviet Jewish Emigration*, Wydawnictwo Frank Cass, Londyn; Portland 1999, s. 90.

jednostki antyterrorystycznej w ramach KGB stanowiło reakcję na falę terroryzmu, która przetoczyła się przez Europę Zachodnią w latach 70. XX wieku. Grupa „Alfa” została powołana na podstawie specjalnego postanowienia № 0089/OB z inicjatywy przewodniczącego KGB ZSRR Jurija Andropowa. Jednostkę utworzono jako specjalny pododdział w strukturze V Oddziału VII Zarządu KGB ZSRR. Jednostka była powszechnie znana jako grupa A – od pierwszej litery słowa antyterror. Nazewnictwo jednak przypisywano również bezpośrednim związkom grupy z Jurijem Andropowem. Grupę A nieformalnie określano jako grupę Andropowa.²¹⁵

Istotnym czynnikiem, którzy przyczynił się do powołania specjalnej jednostki antyterrorystycznej był wzrost w latach 70. XX wieku zagrożenia międzynarodowym terroryzmem. Decyzję o utworzeniu grupy A podjęto po zamachu terrorystycznym na olimpiadzie w Monachium w 1972 r., którego ofiarami było jedenastu zakładników – członków izraelskiej drużyny olimpijskiej. Innym incydentem terrorystycznym, który zdeterminował powołanie jednostki antyterrorystycznej była próba porwania samolotu JAK-40 przez terrorystów z lotniska Wnukowo. Letnie Igrzyska Olimpijskie w Moskwie w 1980 roku stanowiły wyzwanie dla struktur bezpieczeństwa państwowego. Dążeniem służb było jak najbardziej kompletne zapewnienie bezpieczeństwa nie tylko ludności cywilnej, ale przede wszystkim przedstawicielom władzy państwowej ZSRR. Aby w pełni sprostać nadchodzącym letnim igrzyskom olimpijskim w Moskwie w 1980 r., kwestią pierwszej potrzeby stało się utworzenie tajnych sił specjalnych zdolnych do realizacji skutecznej prewencji ewentualnych zagrożeń terrorystycznych i zapewnienia bezpieczeństwa zarówno na terytorium ZSRR, jak i w razie potrzeby poza granicami państwa.²¹⁶

Pierwszym dowódcą grupy A został generał dywizji Witalij Bubenin - Bohater Związku Radzieckiego. Grupa A nie była jedyną strukturą o statusie sił specjalnych. W ramach KGB funkcjonowały również grupy „Zenit” i „Kaskad”. Wszystkie struktury pełniły podobne funkcje. Niemniej jednak grupa A była prototypem jednostki antyterrorystycznej, które przed powołaniem struktury w 1974 nie było w ZSRR. W 1977 roku na czele grupy A stał Gienadij Zajcew, nie bez przyczyny określany „ojcem chrzestnym” grupy A. Legendarny generał dywizji Zajcew kierował grupą łącznie przez 14 lat, sprawdzając się w najtrudniejszych i najbardziej wymagających latach. Pod jego kierownictwem opracowywano taktykę działań funkcjonariuszy operacyjnych grupy. Konkretnie zadania w zakresie zwalczania terroryzmu, procedury uwalniania zakładników

²¹⁵ M. E. Boltunow, *«Альфа» сверхсекретный отряд КГБ СССР*, Wydawnictwo Kedr, Moskwa 1994, s. 45.

²¹⁶ M. E. Boltunow, *«Альфа» не хотела убивать*, Wydawnictwo Szans, Sankt Petersburg 1995, s. 89.

i tajnych operacji znacznie różnią się od konwencjonalnych menedżerów zbrojnych. Pod dowództwem Zajcewa grupa A uczyła się z doświadczeń innych państw – głównie z doświadczenia niemieckich i izraelskich komandosów. Problematiczną kwestią w działaniach grupy był sprzęt. Konwencjonalny sprzęt wojskowy czy policyjny nie był dostosowany do charakteru operacji specjalnych. Wymagane były specjalne kaski, kamizelki kuloodporne, kombinezony szturmowe, specjalna broń i szeroki asortyment wyposażenia potrzebnego zarówno od nurkowania, jak i wspinaczki. Wszystko to było opracowywane przez samą grupę A lub uzyskiwane przez nieoficjalne kanały z zagranicy.

Do głównych zadań grupy A należała realizacja specjalnych operacji siłowych ukierunkowanych na fizyczne eliminowanie terrorystów, jak i zapobieganie atakom terrorystycznym, realizacja czynności poszukiwawczych, neutralizowanie i eliminowanie terrorystów, jak również uwalnianie zakładników. Zadania te pozostały niezmiennie. Są one również realizowane przez grupę Alfa w ramach Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Zgodnie z dekretem powołującym grupę A jej głównym zadaniem było wykonywanie zadań specjalnych przewodniczącego KGB przy Radzie Ministrów ZSRR lub jego zastępcy w celu eliminacji terroryzmu, sabotażu i innych niebezpiecznych przestępstw popełnianych przez jednostki lub grupy ekstremistyczne cudzoziemców i obywateli sowieckich w celu ataków na przedstawicielstwa misji zagranicznych, ich pracowników, szczególnie ważnych obiektów, a także członków załogi i pasażerów statków powietrznych, na dworcach kolejowych i w portach morskich i rzecznych należących do ZSRR. Do momentu rozpadu ZSRR grupa liczyła 500 funkcjonariuszy.²¹⁷

Warto nadmienić, że system walki z terroryzmem funkcjonujący w ZSRR bardzo zakładał walkę z terrorystami przy użyciu metod terrorystycznych. Działania podejmowane przez służby w ramach zabezpieczenia władzy państwowej i jej stabilności miały charakter totalny i stanowiły główny wektor działalności struktur siłowych w okresie funkcjonowania ZSRR. Wielonarodowy charakter imperium przyczynił się w sposób naturalny do wzrostu napięć społecznych, co determinowało nasilenie nastrojów ekstremistycznych. Do głównych przyczyn terroryzmu w ZSRR należały z pewnością problemy narodowościowe, jak również odczuwalny brak wolności i swobód politycznych. Problemy narodowościowo-etniczne to również współcześnie istotne źródło terroryzmu w Federacji Rosyjskiej, a sam terroryzm stanowi jedno z głównych zagrożeń bezpieczeństwa państwa, a tym samym jest wyzwaniem

²¹⁷ Управление "А" ЦХБ ФСБ России (Группа "Альфа"), http://www.agentura.ru/dossier/russia/fsb/structure/specnaz/#_%D0%A3%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_, dostęp z 17.03.2020.

dla systemu antyterrorystycznego oraz legislacyjnego współczesnej Federacji Rosyjskiej. Gwałtowny wzrost działalności ekstremistycznej, separatystycznej, narodowo-wyzwoleńczej, jaka miała miejsce po rozpadzie ZSRR ukazuje wielopłaszczyznowe uwarunkowanie terroryzmu we współczesnej Rosji, co przekłada się na wprowadzanie określonych rozwiązań organizacyjno-prawnych w zakresie realizacji strategii walki z terroryzmem.

Rozszerzanie kompetencji służb odpowiedzialnych za zwalczanie terroryzmu i realizację strategii kontrterrorystycznej, jak również w dużym stopniu determinuje wprowadzanie nowych rozwiązań organizacyjno-prawnych w zakresie walki z terroryzmem i ekstremizmem to przykład reakcji struktur państwowych na wzrost zagrożenia globalnym terroryzmem realizowanym zarówno przez zorganizowane grupy, jak i tzw. samotnych wilków niezależnie od motywacji ataków.

Część II Przestępczość ekstremistyczna w rosyjskim ustawodawstwie karnym – definicje, kryminalizacja, sankcje karne

Rozdział I Aspekt kryminologiczno-prawny zagrożenia ekstremizmem w świetle zapisów prawa karnego i dokumentów strategicznych Federacji Rosyjskiej

Na początku 2020 roku rosyjskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych odnotowało 21,7% wzrost liczby przestępstw o charakterze terrorystycznym i prawie 41% wzrost liczby przestępstw ekstremistycznych na terytorium Federacji Rosyjskiej. Wzrost odnotowano w okresie pierwszych sześciu miesięcy 2020.²¹⁸ Dane o zwiększeniu aktywności zarówno terrorystycznej, jak i ekstremistycznej w porównaniu z analogicznym okresem roku 2019 wskazują, iż pomimo relatywnego opanowania ekspansji quasi-państwa Państwa Islamskiego (ISIS) zagrożenie terrorystyczno-ekstremistyczne w dalszym ciągu stanowi jedno z fundamentalnych wyzwań dla rosyjskich organów bezpieczeństwa państwowego, w tym dla Federalnej Służby Bezpieczeństwa (FSB).²¹⁹ Ekstremizm, jako pierwotne stadium, mogące wyewoluować w działalność terrorystyczną w Rosji po 1991 roku, stwarza realne zagrożenie dla stabilnego funkcjonowania państwa. Jest to również zjawisko zorientowane na naruszenie konstytucyjnych praw i wolności obywateli Federacji Rosyjskiej, jak również w bezpieczeństwo i porządek publiczny. O szeroko zakrojonej skali problemu ekstremizmu świadczy fakt, że zagadnieniu poświęcono osobne miejsce w „Strategii bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej do 2020 roku”. Fundamentalnym założeniem przedstawionym w punkcie 8 Strategii jest przekonanie, iż intensyfikacja ekstremizmu to zjawisko integralne, wpisane w krajobraz współczesnego świata.²²⁰

Uwzględniając stopień zagrożenia przejawami ekstremizmu 25.07.2020 w Federacji Rosyjskiej została przyjęta ustawa federalną № 114-ФЗ „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej”²²¹ oraz wprowadzono poprawki i uzupełnienia do Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej, Kodeksu postępowania karnego Federacji Rosyjskiej, Kodeksu Federacji Rosyjskiej o wykroczeniach administracyjnych. Wymienione kodeksy przewidują kryminalizują i wyznaczają zakres odpowiedzialności karnej za działania o

²¹⁸ МВД РФ сообщило о росте на 27% за год числа преступлений экстремистской направленности, Interfax.ru, <https://www.interfax.ru/russia/816105>, dostęp z 08.05.2022.

²¹⁹ W. W. Krasnickij, *Трансформация современного терроризма*, „Современное право”, 2017. № 9, s. 111-112.

²²⁰ Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400 „О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации”, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/47046>, dostęp z 08.05.2022.

²²¹ Федеральный закон „О противодействии экстремистской деятельности” от 25.07.2002 N 114-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37867/, dostęp z 08.05.2022.

charakterze ekstremistycznym. Głównymi aktami prawnymi regulującymi definicję, jak i sankcje za popełnienie przestępstwa ekstremistycznego, jest ustawa „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej”, jak i Kodeks Karny Federacji Rosyjskiej z 1996 roku.²²² Regulacje zawarte w KK FR dotyczą w głównej mierze tworzeniu organizacji ekstremistycznej, finansowania działalności takiej organizacji, jak i organizacji działalności organizacji ekstremistycznej.²²³ Przepisy karne precyzują również znamiona przestępstwa publicznego nawoływania do dokonywania działalności ekstremistycznej. Przystępczość związana

z działalnością ekstremistyczną grup i organizacji została uregulowana w części szczegółowej Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej w rozdziale 29 „Przestępstwa przeciwko podstawom ustroju konstytucyjnego i bezpieczeństwa państwowego”.²²⁴ Przestępstwa związane z działalnością ekstremistyczną zostały uregulowane w art. 282.1 (Organizacja stowarzyszenia ekstremistycznego), art. 282.3 (Finansowanie działalności ekstremistycznej), art. 292.2 (Organizacja działalności organizacji ekstremistycznej) oraz w art. 280 (Publiczne nawoływanie do wykonywania działalności ekstremistycznej) Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej. W art. 104.1 rosyjski ustawodawca odniósł się do działalności ekstremistycznej w kontekście środka jakim jest konfiskacja mienia jako jednej z sankcji za uczestnictwo w działaniach wypełniających znamiona aktywności ekstremistycznej. W ustawodawstwie karnym brakuje jednak jednolitej definicji przestępstwa ekstremistycznego. Definicja enumerująca działania określone w rosyjskiej legislacji jako ekstremistycznego znajduje się w ustawie „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej”. Artykuł I tejże ustawy to enumeratywny wypis działań kwalifikowanych jako ekstremistyczne. Akt prawny ustanawia fundamentalne ramy zwalczania, jak i profilaktyki ekstremizmu. Kwestie odpowiedzialności za ekstremizm reguluje również Kodeks wykroczeń administracyjnych Federacji Rosyjskiej, który przewiduje takie bezprawne działania o charakterze ekstremistycznym, jak: naruszenie przepisów dotyczących wolności sumienia, wyznania i stowarzyszeń wyznaniowych (art. 5.26); propaganda i publiczne prezentowanie nazistowskich atrybutów lub symboli (art.20.3); produkcja i dystrybucja materiałów ekstremistycznych (art. 20.29). Są to działania zagrożone karą

²²² *Уголовный кодекс Российской Федерации* от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 25.03.2022), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/, dostęp z 08.05.2022.

²²³ K. Kraj, *Rosja w walce z terroryzmem*, Wydawca Kazimierz Kraj, Kraków 2009, s. 90.

²²⁴ Глава 29. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от ”, *op. cit.*,

grzywny administracyjnej, jak i usankcjonowane środkiem zapobiegawczym w postaci aresztowania.²²⁵

W wymiarze politycznym i prawnym funkcjonują dwa główne znaczenia terminu ekstremizm. Według definicji w słowniku objaśniającym języka rosyjskiego pod redakcją S. I. Ożegowa i N. I. Szwedowej ekstremizm jest definiowany jako wyznawanie i asocjowanie się ze skrajnymi poglądami i metodami (głównie w sferze polityki).²²⁶ W takim znaczeniu definiowane jest pojęcie terroru w Słowniku wyrazów obcych. W myśl definicji terror to polityka zastraszania i tłumienia przeciwników politycznych przy użyciu metod siłowych opierających się na zastosowaniu przemocy.²²⁷ Analogiczna definicja terroru zawiera „Słownik języka rosyjskiego” S.I. Ożegowa: „terror to przemoc fizyczna w stosunku do przeciwników politycznych, włącznie z ich fizycznym zniszczeniem”.²²⁸ Według definicji W. J. Gołubkowskiego ekstremizm jest związany z wyznawaniem skrajnych poglądów i środków działania, negowaniem istniejących norm i zasad współżycia społecznego w państwie przez jednostki, stowarzyszenia lub organizacje.²²⁹ Zgodnie z definicją A. J. Gołowina ekstremizm to przywiązanie do skrajnych środków działania, których podstawę stosowania stanowi brak tolerancji wobec innego punktu widzenia i bezwzględne dążenie do konfrontacji. Gołowin uważa, iż ekstremizm jest totalnym zaprzeczeniem wszelkiego poczucia umiaru, proporcji.²³⁰

Pełna, jednolita definicja ekstremizmu jako przestępstwa nie występuje w rosyjskim ustawodawstwie. Jedną z definicji ekstremizmu znajduje się w Konwencji Szanghańskiej z 2002 roku, która jest głównym aktem prawnym regulującym współpracę Rosji na rzecz walki z terroryzmem w skali międzynarodowej. Według definicji ekstremizmu przedstawionej w art. 1 pkt. 5) Konwencji Szanghańskiej z dnia 15 czerwca 2001 r. „O walce z terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem”, ekstremizmem określono każdy akt ukierunkowany na gwałtowne przejęcie władzy lub przymusowe utrzymanie władzy, a działania zmierzające do gwałtownej zmiany ustroju konstytucyjnego państwa, a także

²²⁵ *Кодекс об административных правонарушениях (КоАП РФ)*, <http://base.garant.ru/12125267/>, dostęp z 07.10.2020.

²²⁶ S. I. Ożegow, *Словарь русского языка*, Russkij Jazyk, 18 wydanie, Moskwa 1987, s. 787.

²²⁷ N.N. Andrejewna (red.), *Словарь иностранных слов*, 10 wydanie, Moskwa 1997, s. 492.

²²⁸ S. I. Ożegow, *Словарь русского языка*, Russkij Jazyk, 18 wydanie, Moskwa 1986, s. 691.

²²⁹ W. J. Gołubkowskij, *О совершенствовании деятельности органов внутренних дел, других субъектов системы профилактики по предупреждению безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних*, „Защита прав и профилактика правонарушений несовершеннолетних. Материалы международной научно-практической конференции (26-27 августа 2005 г.)”, ВНИИ МВД России, Moskwa 2006, s. 10-11.

²³⁰ A. J. Gołowin, *Сущность экстремизма и особенности его проявления в молодежной среде*, w: A.J. Gołowin, T.A. Aristrachowa (red.), „Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки”, 2013, s. 3-4.

naruszenia bezpieczeństwa publicznego, w tym organizowanie w tych celach nielegalnych formacji zbrojnych lub członkostwo w takich strukturach ścigane w postępowaniu karnym.²³¹ Konwencja szanghajska została podpisana przez: Republikę Kazachstanu, Chińską Republikę Ludową, Republikę Kirgiską, Federację Rosyjską, Republikę Tadżykistanu i Republikę Uzbekistanu. W styczniu 2003 roku została ratyfikowana i 29 marca tego samego roku weszła w życie w Rosji.

W ustawodawstwie rosyjskim definicja ekstremizmu oraz formy manifestacji zjawiska określa ustawa federalna z dnia 25 lipca 2002 r. №114-ФЗ „О противодействии деятельности экстремистской” wraz ze zmianami i uzupełnieniami wprowadzonymi w kolejnych latach. Zgodnie z art.1 ustawy działalność ekstremistyczna to:²³²

- 1) Siłowa zmiana podstaw ustroju konstytucyjnego państwa i naruszenie integralności Federacji Rosyjskiej;
- 2) Publiczne uzasadnianie i usprawiedliwianie terroryzmu i inne działania terrorystyczne;
- 3) Podżeganie do nienawiści rasowej, narodowej, religijnej lub społecznej;
- 4) Propaganda wyłączności, wyższości lub niższości człowieka ze względu na jego przynależność społeczną, rasową, religijną lub językową lub stosunku do religii;
- 5) Naruszenie przewidzianych prawem praw, wolności i interesów prawnych człowieka i obywatela w zależności od jego społecznej, rasowej, narodowej, religijnej lub językowej przynależności lub stosunku do religii;
- 6) Utrudnianie realizacji praw wyborczych obywateli i prawa do udziału w referendum lub naruszenie tajemnicy głosowania z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia;
- 7) Utrudnianie prawnej działalności organów państwowych, organów władzy lokalnej, komisji wyborczych, związków społecznych i religijnych lub innych organizacji z użyciem przemocy lub groźby jej użycia;
- 8) Popęlnienie przestępstwa na podstawie motywów określonych w pkt. e, I części art. 63 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej – „popęlnienie przestępstwa ze względu na nienawiść lub wrogość polityczną, ideologiczną, rasową, narodową lub

²³¹ Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом с 14 июня 2001 года, <http://kremlin.ru/supplement/3405>, dostęp: 17.08.2020.

²³² Федеральный закон от 25.07.2002 г. № 114-ФЗ „О противодействии экстремистской деятельности”, <http://kremlin.ru/acts/bank/18939>, dostęp: 20.08.2020.

religijną lub z motywacji nienawiścią lub wrogością wobec jakiejkolwiek grupy społecznej;²³³

- 9) Używanie nazistowskich atrybutów lub symboli lub atrybutów i symboli podobnych do nazistowskich lub atrybutów i symboli organizacji ekstremistycznych, z wyjątkiem przypadków użycia nazistowskich atrybutów lub symboli, lub atrybutów i symboli podobnych do nazistowskich lub atrybutów i symboli organizacji ekstremistycznych, które kształtują negatywny stosunek do ideologii nazizmu i ekstremizmu i brak jest oznak propagandy lub usprawiedliwienia ideologii nazistowskiej i ekstremistycznej; (zapis zmieniony ustawą federalną nr 421-FZ z dnia 02.12.2019);
- 10) Publiczne nawoływanie do realizacji działań ekstremistycznych lub masowej dystrybucji materiałów ekstremistycznych, a także ich przygotowywanie i przechowywanie w celach masowej dystrybucji;
- 11) Publiczne i świadome oskarżenie osoby pełniącej funkcje publiczne w Federacji Rosyjskiej lub osoby pełniącej funkcje państwowe w podmiocie Federacji Rosyjskiej o prowadzenie działalności ekstremistycznej w trakcie wykonywania swoich funkcji;
- 12) Organizacja i przygotowywanie działań ekstremistycznych, a także podżeganie do ich popełnienia;
- 13) Finansowanie działań ekstremistycznych lub inna pomoc w ich organizacji, przygotowaniu i rozprzestrzanianiu, w tym poprzez udostępnianie materiałów edukacyjnych, drukarskich i bazy materiałowo-technicznej lub świadczenie usług informacyjnych (punkt zmieniony Ustawą Federalną nr 211-FZ z dnia 24.07.2007);

Działalność ekstremistyczna może być realizowana zarówno przez jednostkę, jak i przez grupę osób. W rosyjskim ustawodawstwie dotyczącym działalności ekstremistycznej organizacja ekstremistyczna jest definiowana jako stowarzyszenie o charakterze religijnym lub społecznym lub inna organizacja, w stosunku do której sąd na podstawie zapisów ustawy federalnej o przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej wydał prawomocną decyzję o likwidacji lub zakazie działalności w związku z prowadzeniem

²³³ УК РФ Статья 63. Обстоятельства, отягчающие наказание, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 31.07.2020)”, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/31577810105ef97a75f2f49154b1a1d3803ffe52/, dostęp: 25.07.2020.

działalności ekstremistycznej.²³⁴ Jednym z wyznaczników i znamion działalności ekstremistycznej, które reguluje ustawa jest rozpowszechnianie materiałów ekstremistycznych, uzasadniających w jakikolwiek sposób słuszność prowadzenia takiej działalności. Materiały ekstremistyczne może upowszechniać zarówno jednostka jak i organizacja lub grupa ekstremistyczna. Zgodnie z art.1 pkt. 3 ustawy o przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej materiały ekstremistyczne to dokumenty przeznaczone do publikacji lub informacje zapisane na innych nośnikach nawołujące do podejmowania działań ekstremistycznych lub uzasadniające taką działalność lub usprawiedliwiających konieczność podejmowania takich działań.²³⁵ Do materiałów ekstremistycznych rosyjski ustawodawca zaliczył między innymi prace przywódców Narodowosocjalistycznej Partii Pracy Niemiec, Faszystowskiej Partii Włoch, jak również wszelkie publikacje uzasadniające wyższość narodową i (lub) rasową lub materiały uzasadniające popełnianie zbrodni wojennych, jak również innych przestępstw mających na celu częściowe lub całkowite zniszczenie jakiejkolwiek grupy etnicznej, społecznej, rasowej, religijnej, narodowej.²³⁶

W związku z zakazem działania określonej organizacji ekstremistycznej w rosyjskim ustawodawstwie antyekstremistycznym zakazana jest również symbolika tych organizacji. Zgodnie z zapisami ustawy symbolika ekstremistyczna to symbole, których opis zawierają dokumenty założycielskie organizacji, w stosunku do których, na podstawie ustawy federalnej, sąd wydał prawomocne postanowienie o likwidacji lub zakazie działań w związku z prowadzeniem działalności ekstremistycznej (zapis wprowadzony na mocy ustawy federalnej № 255-ФЗ z dnia 25 grudnia 2012 r.; w redakcji ustawy federalnej № 236-ФЗ z dnia 21 lipca 2014 r.). Materiał ekstremistyczny może stanowić również określony cytat z ksiąg i pism religijnych. Zgodnie z art. 31 ustawy z 25 lipca 2002 roku treści i cytaty z ksiąg religijnych takich jak Biblia, Koran, Tanach (biblia hebrajska), Kangjur (pierwsza część kanonu tybetańskiego) mogą być uznane za materiały ekstremistyczne. Wprowadzenie zapisu enumerującego księgi religijne charakterystyczne dla różnych wyznań świadczy o szerokim pojmowaniu zakresu materiałów ekstremistycznych i koncentracji na ekstremistycznych wątkach obecnych w doktrynach różnych wyznań.

Z zapisów ustawy wynika, iż przejawy ekstremizmu mają charakter zróżnicowany – od podżegania do nienawiści społecznej, rasowej czy etnicznej po funkcjonowanie

²³⁴ *Статья 1 пункт 2. Основные понятия*, „Федеральный закон "О противодействии экстремистской деятельности" от 25.07.2002 N 114-ФЗ (последняя...”, *op. cit.*

²³⁵ *Статья 1 пункт 3. Основные понятия*, „Федеральный закон "О противодействии..., *op. cit.*

²³⁶ *Ibidem.*,

nielegalnych formacji zbrojnych, które za swój cel stawiają sobie zmianę porządku konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej i naruszenie jej integralności terytorialnej. W ustawie rosyjski ustawodawca wydzielił 4 rodzaje działalności ekstremistycznej: bezpośrednie popełnianie czynów o charakterze ekstremistycznym, nawoływanie i nawoływanie oraz propagowanie popełnienia tych działań, finansowanie działań o charakterze ekstremistycznym. Ekstremizm charakteryzuje się także cechami kwalifikacyjnymi, dlatego przy jego określaniu należy brać pod uwagę nie tylko politykę państwa w zakresie zwalczania ekstremizmu i sytuację społeczną, ale także istotę ekstremizmu. Ekstremizm dzieli się ze względu na charakter motywacji podejmowanych działań. Zgodnie z powyższym ekstremizm w Rosji można podzielić ze względu na kryterium orientacji. Wyróżnia się ekstremizm ekonomiczny, polityczny, nacjonalistyczny, religijny, młodzieżowy, ekologiczny, duchowo-religijny itp. Ponadto działania ekstremistyczne mogą być wynikiem motywacji stanowiącą mieszaną różnych motywacji. Obecnie największym wyzwaniem dla rosyjskich służb bezpieczeństwa państwowego uprawnionych do walki zarówno z zagrożeniem ekstremistycznym, jak i terrorystycznym jest ekstremizm o motywacji politycznej i religijnej. Szczególny stopień zagrożenia stanowią działania fundamentalistów islamskich, zwolenników radykalnego islamu – wahabizmu. Wahabizm jako nurt radykalnego islamu odwołującego się do literalnej interpretacji zapisów Koranu jest szeroko rozpowszechniony w Arabii Saudyjskiej, a także w krajach Zatoki Perskiej, Pakistanie i Afganistanie. Grupy wahabitów przeniknęły również na terytoria krajów europejskich. W Federacji Rosyjskiej wahabizm pojawił się w latach „pierestrojki” i koncentrował się w rejonie Kaukazu Północnego, a przede wszystkim w republikach Dagestanu i Czeczenii. Działalność wahabitów ewoluowała w kierunku działań ofensywnych, zmierzających do przywrócenia czystego islamu jako jedyne prawomocnego nurtu nieskażonego herezją. Przedstawiciele tzw. tradycyjnego islamu w Rosji postrzegano w kategoriach wrogów i odstępców od wiary. Jakąkolwiek opozycję czy sprzeciw wobec proponowanych przez wahabitów wytycznych ideologicznych, ideowych czy religijnych kategoryzowano jako apostazję i ateizm, co było równoznaczne z uznaniem przedstawicieli tradycyjnego islamu w Rosji za niewiernych.²³⁷

Powołując i zbrojąc ugrupowania polityczne jakimi były *dżamaaty*, przywódcy wahabitów stopniowo przygotowywali intercepcję władzy w muzułmańskich regionach Kaukazu Północnego, przede wszystkim w Czeczenii i Dagestanie. Doktrynalna, ideologiczna oraz polityczna konfrontacja wahabitów z przedstawicielami tradycyjnego islamu, a także

²³⁷ A. A. Ali-zade, Kiafir, *Исламский энциклопедический словарь*, Ансар, Moskwa 2007, s. 400.

z władzami, to główne przyczyny przewrotów politycznych i militarnych w Dagestanie i Czeczenii w sierpniu 1999 roku. Okoliczności te zdeterminowały trajektorię i specyfikę rozprzestrzeniania się wahabizmu na Kaukazie Północnym. Przeprowadzone operacje antyterrorystyczne oraz akcje mająca na celu prewencję działań ekstremistycznych wpłynęły na efektywną stabilizację sytuacji na Kaukazie Północnym. Jednocześnie działalność terrorystyczna zwolenników ekstremizmu rozprzestrzeniła się na znaczną część terytorium Federacji Rosyjskiej i nie została opanowana, aczkolwiek liczba aktów terrorystycznych na terytorium Rosji znacznie się zmniejszyła.²³⁸

Innym, niemniej istotnym przejawem działalności ekstremistycznej na terytorium Federacji Rosyjskiej, jest ekstremizm o motywacji nacjonalistycznej. Nacjonalizm, jako doktryna, zakłada negację interesów i praw innych narodów na rzecz głoszenia supremacji jednego narodu nad innymi. Jako taki nacjonalizm jest organicznie powiązany z separatyzmem ukierunkowanym na doprowadzenie do upadku państw wielonarodowych. Schemat percepcyjny, w ramach którego narodowe oczekiwania ulegają naruszeniu, a także roszczenia narodów o prawa pierwszeństwa nie są jedynym źródłem napięć społecznych. Istnieją wystarczające podstawy, aby sądzić, że ich wpływ nie zmniejszy się w przewidywalnym horyzoncie czasowym. Brak akceptacji własnego statusu narodowego znaczna część społeczeństwa zdecydowała się na podjęcie aktywnych działań wspierających interesy własnej grupy narodowej w konflikcie rosyjsko-kaukaskim.²³⁹

Wyraźne faworyzowanie własnej grupy narodowej uwidoczniło się zwłaszcza w konflikcie osetyjsko-inguskim, kiedy to w wyniku działań elementów narodo - ekstremistycznych doszło do rozlewu krwi - ofiar i zniszczeń po obu stronach, pojawili się uchodźcy jak i zakładnicy. W skomplikowanej sytuacji na Kaukazie Północnym władze rosyjskie zostały zmuszone do użycia siły, aby stworzyć warunki niezbędne do zlokalizowania przyczyn konfliktu i jego przezwyciężenia. Tłące się centra konfliktów międzyetnicznych w południowych regionach Federacji Rosyjskiej stanowiły poważne zagrożenie ich ekspansji i rozprzestrzeniania się w głąb państwa rosyjskiego. Brak stabilizacji społecznej wpłynęło na wzrost niepokoju społecznego, co wzmoгло podatność ludności na różnego rodzaju „fobie”, obaw dotyczących przyszłości, sprzyja pojawieniu się potrzeby

²³⁸ R. Craig Nation, *Russia and The Caucasus*, „Connections”, vol. 14, no. 2, 2015, s. 8.

²³⁹ W. G. Kokorew, *Понятие и признаки религиозного экстремизма*, „Социально-экономические явления и процессы”, vol. 9, no. 5, 2014, s. 94.

pozbycia się „obcych” lub przynajmniej ograniczenia ich praw w nadziei na zapewnienie im bezpieczeństwa i dobrobytu.²⁴⁰

Odrębny typ działalności ekstremistycznej w Rosji stanowi ekstremizm młodzieżowy.. Przejawy ekstremizmu młodzieżowego charakteryzują się mniejszym stopniem organizacji oraz dużą dozą spontaniczności. Jednocześnie dorośli mogą być bezpośrednio związani z młodzieżową działalnością ekstremistyczną, a młodzi ludzie często próbują ich naśladować poprzez działania niezgodne z prawem. Ekstremizm młodzieżowy jako masowe zjawisko ostatniej dekady wyraża się w lekceważeniu reguł i norm zachowań obowiązujących w społeczeństwie. Młodym ludziom przypisuje się coraz częściej dokonywanie przestępstw ofensywnych. Negatywny wpływ przedstawicieli określonej grupy narodowościowej, rasowej czy wyznaniowej, powstałej jako efekt propagandy idei ekstremistycznych, a także własne doświadczenia życiowe ukształtowane pod wpływem określonych czynników (nadmiar wolnego czasu i jego dezorganizacja, brak możliwości lub chęci kontynuowania nauki, a w konsekwencji, niemożność znalezienia pracy w dobrze płatnej pracy, brak rozwoju lub ograniczone zainteresowania) skłania młodych ludzi do zaangażowania się w działania ekstremistyczne. Odrębną rolę w manifestacjach ekstremizmu odgrywają kibice, a właściwie zorganizowane grupy kibiców, które posiadają własną symbolikę, jasno zorganizowaną strukturę i biorą aktywny udział we wszelkich konfrontacjach, które w wielu przypadkach przypominają otwarte walki lub masowe zamieszki. Nasilenie się ekstremizmu młodzieżowego stanowi obecnie poważne zagrożenie dla rosyjskiego społeczeństwa.²⁴¹

Zamieszki, które miały miejsce w Moskwie 11 grudnia 2010 roku, mogą posłużyć jako najbardziej uderzający przykład zaangażowania młodych ludzi w działania ekstremistyczne. Tego dnia, według różnych źródeł, od 5 do 10 tysięcy kibiców i przedstawicieli nieformalnych stowarzyszeń nacjonalistycznych zebrało się na Placu Maneżowym na wiecu poświęconym pamięci kibica „Spartaka” Jegora Swiridowa. Młody człowiek zginął w wyniku ataku grupy kibiców z Północnego Kaukazu 6 grudnia 2010 roku. Działania organów ścigania w trakcie śledztwa w sprawie morderstwa były postrzegane w społeczeństwie jako tuszowanie podejrzanych, co wywołało protesty na szeroką skalę. Wiec na placu Maneżowym przerodził się w otwarte starcia z policją. W wyniku zamieszek rannych zostało ponad 10 osób, zatrzymano kilkudziesięciu kibiców. Po wydarzeniach z 11 grudnia 2010 roku przez miasta Rosji przetoczyła się fala protestów i starć

²⁴⁰ J. Hughes, *Chechnya and the Meaning of Terrorism*, w: J. Hughes, *Chechnya: From Nationalism to Jihad*, University of Pennsylvania Press, 2007, s. 145.

²⁴¹ L. I. Chaljulina, *Спортивный экстремизм: подходы к определению и пути преодоления*, „Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал”, no. 1, 2012, s. 223-224.

z mieszkańcami Kaukazu Północnego. Protesty ogarnęły Petersburg, Syktywkar, Woroneż, Samarę, Kursk, Kaliningrad, Jarosław, Pskow, Toliatti, Kaługę, Riazań, Sarańsk, Penzę i Rostów nad Donem.²⁴²

Obecnie zmniejszyła się intensywność działań rosyjskich kibiców. W ostatnich latach na terytorium Federacji Rosyjskiej oskarżano o ekstremizm ruch związany z ochroną praw i wolności przedstawicieli mniejszości seksualnych. Szczególne niezadowolenie wśród osób LGBT (homoseksualnych, biseksualnych i transpłciowych) było spowodowane przyjęciem w 2013 roku przyjęcie ustawy zakładającej walkę z „propagandą homoseksualizmu”. Ustawa wywołała dyskusję na temat statusu prawnego osób LGBT w Rosji. Społeczność LGBT otrzymała bezprecedensowe wsparcie rosyjskich dziennikarzy i osób publicznych. Rosyjskie władze stwierdziły, że w kraju nie ma dyskryminacji i łamania praw obywateli LGBT. Według obrońców praw człowieka dyskryminacja obywateli LGBT w Rosji ma charakter masowy i systematyczny, a większość przypadków jest szerzej nieznanym opinii publicznej. Na tle tych zjawisk wspierana jest nowa koncepcja socjologiczna „nacionalizm gejowski” zakładający utworzenie nowego narodu w ramach ruchu emancypacji społeczności LGBT. Zwolennicy gej-nacionalizmu uważają, że społeczność gejowska to nie grupa ludzi o określonych praktykach seksualnych, ale naród z własną tożsamością, kulturą i historią.²⁴³

Wymienione rodzaje działań ekstremistycznych w Rosji nie stanowią katalogu zamkniętego. Manifestacje ekstremizmu we współczesnym świecie mają charakter wielopłaszczyznowy i różnorodny. Większość przejawów jest spowodowana głównie przez dezorientację społeczną niektórych obywateli, niski poziom wykształcenia, sytuację kryzysową w społeczeństwie, indolencję instytucji kontroli publicznej i nieefektywność systemu prawnego. Efektywna profilaktyka i prewencja antyekstremistyczna wymaga systemu kompleksowych środków zaradczych, które obejmowałyby środki o charakterze regulacyjnym i prewencyjnym. Jak pokazuje analiza międzynarodowych doświadczeń w przeciwdziałaniu ekstremizmowi, najbardziej efektywnymi działaniami w tym obszarze jest doskonalenie przepisów prawa karnego, jak i konsolidacja i usprawnianie działalności służb specjalnych, intensyfikacja walki z finansowaniem ekstremizmu i terroryzmu a także aktywizacja działań edukacyjnych.

²⁴² J. Russel, *A War by Any Other Name: Chechnya, 11 September and the War Against Terrorism*, w: R. Sakwa (red.), *Chechnya: From Past to Future*, Anthem Press, 2005, s. 245.

²⁴³ *Дискриминация по признакам сексуальной ориентации и гендерной идентичности в сфере здравоохранения, образования, занятости и социального обеспечения в Российской Федерации*, Российская ЛГБТ-сеть, 2011, s. 32-35.

Definicja prawna działalności ekstremistycznej z ustawy „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej” koncentruje się głównie na prawno-politycznej charakterystyce cech ekstremizmu. Cechy te łączą się z określonymi poglądami, działaniami i czynami. Definicja ta zawiera wiele elementów wspólnych z definicją terroryzmu z przyjętej w 1998 roku ustawy „O walce z terroryzmem”. Zgodnie z literą ustawy z 1998 roku terroryzm jest określany jako przemoc lub groźba jej użycia wobec osób fizycznych lub organizacji, a także zniszczenie (uszkodzenie) lub groźby zniszczenia (uszkodzenia) mienia i innych dóbr materialnych, która niesie ze sobą ryzyko śmierci ludzi, szkód majątkowych znacznych rozmiarów lub wystąpienia innych groźnych społecznie następstw w celu naruszenia bezpieczeństwa publicznego, zastraszenia ludności lub wpływanie na proces podejmowania przez władze decyzji korzystnych z perspektywy interesów terrorystów albo zabezpieczenia nielegalnego mienia należącego do nich, jak i interesów. Terroryzm w myśl definicji ustawowej z 1998 roku to również dokonanie zamachu na życie działacza państwowego lub innej osoby publicznej w celu uniemożliwienia mu kontynuowania działalności politycznej lub społecznej albo w ramach zemsty za prowadzoną działalność. W zakresie definicji terroryzmu znajduje się również zamach na przedstawiciela innego państwa lub pracownika organizacji międzynarodowej korzystającego z ochrony międzynarodowej, jak również wszelkie ataki na lokale lub pojazdy korzystające z ochrony międzynarodowej, jeżeli czyn ten ma na celu wywołanie wojny lub pogorszenie stosunków międzynarodowych.²⁴⁴

Próby zdefiniowania ekstremizmu poprzez wyjaśnienie jego motywów zawierają się w istniejącym w literaturze prawniczej podziale ekstremizmu na racjonalny i irracjonalny. Celem racjonalnego ekstremizmu jest jak najskuteczniejsze przezwyciężanie dysfunkcji społecznych zakładające użycie radykalnych środków. Wyznacznikiem charakterystycznym racjonalnego ekstremizmu jest najczęściej beczynność rządu lub ustawodawcy, który nie jest w stanie rozwiązać zaistniałego problemu społecznego z wykorzystaniem legalnych metod i środków. Do tego typu ekstremizmu zalicza się ekoekstremizm, którego przedstawiciele preferują wykorzystanie radykalnych metod i środków w celu ochrony biosfery zamiast fizycznych ataków na przedstawicieli gremiów władzy.

Irracjonalny ekstremizm charakteryzuje bezwzględność oraz przyziemny charakter celów, które nie budzą aprobaty społecznej. Irracjonalnym ekstremizmem określa się ekstremizm młodzieżowy (wandalizm), psychopatyczny (masowe zabójstwa pozbawione

²⁴⁴ *Статья 3. Основные понятия*, „Федеральный закон от 25.07.1998 № 130-ФЗ <<О борьбе с терроризмом>>”, <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102054620&rdk=&backlink=1>, dostęp z 01.09.2020.

konkretnej motywacji, na przykład w szkołach), sportowy (kibice) itp. Ten rodzaj ekstremizmu wyjaśnia się wyjaśnieniami, uwzględniając psychologiczny wpływ tłumu i niuanse psychologicznej percepcji głównie osób nieletnich. Podział ekstremizmu na manifestacje polityczne, narodowe i religijne, zbiega się z analogicznym podziałem w odniesieniu do terroryzmu.²⁴⁵ W państwach wielonarodowych i wielowyznaniowych, do których należy Rosja, szczególnie niebezpieczne są dwie ostatnie jej odmiany. B.K. Martynenko odróżnia ekstremizm polityczny od innych form ekstremizmu (zmierzającego do zniszczenia istniejących struktur państwowych i ustanowienia dyktatury „totalitarnego porządku” „lewicowego” lub „prawicowego” skrzydła); nacjonalistyczny (ochrona „własnego narodu”, jego praw i interesów, jego kultury i języka, odmawiając takich praw innym narodom); nacjonalistyczny (przejawiający się w dążeniu do separacji i izolacji) i religijny (przejawiający się w nietolerancji wobec przedstawicieli różnych wyznań lub dążeniem do konfrontacji odłamów istniejących w ramach jednego wyznania). Ekstremizm polityczny to ideologia i praktyka stosowania bezprawnych, często brutalnych metod i środków walki politycznej. Ideologia ekstremistyczna opiera się na poglądach o ekskluzywistycznej misji określonej wspólnoty społecznej (klasowej, narodowej, rasowej, wyznaniowej itp.) w losach państwa, jak i ludzkości. Poczucie wyższości i predestynowanie do misji opiera się na uzasadnianiu i usprawiedliwianiu dopuszczalności użycia wszelkich środków służących realizacji jej interesów. Ekstremizm polityczny może być również nieodłącznym elementem stosunku państwa do sił opozycji i własnej ludności.

Ekstremizm polityczny niejednokrotnie przejawia się również w działaniach mających na celu zmianę systemu politycznego lub polityki realizowanej przez państwo. W wymiarze politycznym ekstremizm dzieli się „lewicowy” (a dokładniej skrajnie lewicowy) i „prawicowy” (skrajnie prawicowy), które bazują na niezadowoleniu społecznym i ekonomicznym, niezgodą znacznej części społeczeństwa z politycznym kursem elit rządzących oraz psychologiczną frustracją, jak również wzrostem alienacji społeczeństwa. Ekstremizm „prawicowy” hołduje hasłom ochrony dominującej ekonomicznie lub politycznie mniejszości w społeczeństwie. Opowiada się za utworzeniem lub zachowaniem reżimu gwarantującego jej interesy i przywileje. Najśłynniejszą formą prawicowego ekstremizmu jest faszyzm, rasizm, szowinizm, fundamentalizm religijny itp. Ideowym fundamentem ekstremizmu lewicowego jest postulat budowy sprawiedliwego społeczeństwa wolnego od ucisku społecznego i nierówności. Jego najpopularniejsze odmiany to: anarchizm, trockizm,

²⁴⁵ H. S. Tajsumowa, *Виды и формы экстремизма*, „Евразийский научный журнал”, no. 6, 2016, s. 174-175.

maoizm, rewolucjonizm. Skrajne formy lewicowego, jak i prawicowego ekstremizmu znajdują odzwierciedlenia w zorganizowanych strukturach organizacji terrorystycznych.²⁴⁶

W ostatnich latach ekstremizm nacjonalistyczny przejawiający się w przywiązaniu do skrajnych poglądów i metod w teorii i praktyce stosunków międzyetnicznych stanowi szczególne zagrożenie dla integralności Federacji Rosyjskiej. Jego zwolennicy uwzględniając jedynie perspektywę ochrony interesów i praw jednego narodu, otwarcie naruszają prawa innych narodów. Ideologicznym centrum ekstremizmu narodowego jest wojujący nacjonalizm i szowinizm, który zakłada przemoc etniczną. Nie jest przypadkiem, że w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rosji przeciwdziałanie ekstremizmowi przypisuje się rosyjskim interesom narodowym. W świetle zapisów koncepcji bezpieczeństwa międzynarodowego ekstremizm i ekstremiści wykorzystujący technologie informacyjno-komunikacyjne do upowszechniania i propagandy ideologii ekstremizmu, jak i terroryzmu stanowią główne zagrożenie dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej jako państwa. Fundamentem walki ze zjawiskiem ekstremizmu wykorzystującego hasła religijnego radykalizmu jako znaczącego zagrożenia dla bezpieczeństwa państwowego jest wzmocnienie roli i pozycji państwa jako gwaranta bezpieczeństwa jednostki i praw majątkowych, jak również doskonalenie regulacji prawnych w zakresie zwalczania przestępczości zorganizowanej, korupcji, terroryzmu i ekstremizmu, jak również zwiększenie efektywności ochrony praw i interesów obywateli rosyjskich za granicą przy jednoczesnym rozszerzeniu współpracy międzynarodowej w dziedzinie egzekwowania prawa. Ekstremizm tym samym jawi się jako jedno z zagrożeń dla ustroju konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej.²⁴⁷ W celu realizacji paradygmatu zwalczania ekstremizmu w ustawodawstwie rosyjskim pojawił się szereg konkretnych środków prawnych i kryminologicznych. Przyjęto: Postanowienie Rządu Federacji Rosyjskiej w sprawie federalnego programu celowego „Kształtowanie postaw świadomości tolerancji i zapobiegania ekstremizmowi w społeczeństwie rosyjskim (2001-2005)” z dnia 25 sierpnia 2001 r. Głównym aktem prawnym regulującym walkę z ekstremizmem jest ustawa federalna „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej” oraz „O poprawkach i nowelizacjach aktów prawnych Federacji Rosyjskiej w związku z przyjęciem ustawy federalnej „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistów” z dnia 25 lipca 2002 r. oraz ustawa „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” z dnia 6 marca 2006 r.²⁴⁸

²⁴⁶ Por. I. D. Malcałow, *Классификация экстремизма по видам и формам*, „Евразийский научный журнал”, no. 5, 2016, s. 203.

²⁴⁷ Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400..., op. cit.

²⁴⁸ Por. ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПРАВИТЕЛЬСТВА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ от 25 августа 2001 года N 629 О федеральной целевой программе "Формирование установок толерантного сознания и

Szczególnie niebezpiecznym, aczkolwiek niezwykle popularnym i upowszechnionym rodzajem ekstremizmu w XXI wieku jest odrodzenie fundamentalizmu religijnego, który zajął miejsce ekstremizmu nacjonalistycznego i etnicznego. Pod pojęciem fundamentalizmu religijnego rozumie się nietolerancję wobec przedstawicieli tej samej lub innej religii. Fundament osobowy ekstremizmu religijnego stanowią zazwyczaj zmarginalizowane warstwy i grupy społeczne. Ekstremizm zmierzający w kierunku unicestwienia więzi i relacji społecznych dotychczas istniejących prowadzi do erozji wielonarodowego charakteru państwa i w tym aspekcie jest symbiotycznie związany z separatyzmem. Ekstremizm religijny charakteryzuje się hołdowaniem skrajnym interpretacją kanonu religijnego oraz metod działania służących upowszechnianiu własnych poglądów i celów. Cechą odróżniającą ekstremizm religijny od innych rodzajów tego zjawiska jest skrajna nietolerancja wszelkich form opozycji i sprzeciwu oraz głoszenie ekskluzywizmu i supremacji jednej wersji interpretacyjnej prawd religijnych nad innymi, co niewątpliwie zagraża stabilności bezpieczeństwa państwa. Niebezpieczeństwo ekstremizmu religijnego wynika również ze skłonności do zachowań przestępczych członków sekt i grup ekstremistycznych. Skłonność do popełniania przestępstw członków takich grup wynika z fanatyzmu i deformacji sensu prawd religijnych. Po zakończeniu I wojny w Czeczenii doszło do transformacji konfliktu o podłożu narodowościowym w konflikt o charakterze religijnym. Ekstremizm religijny wyrażający się w fundamentalistycznym islamie przeobraził charakter konfliktu, jak i uwidocznił rosnący potencjał religii jako czynnika konfliktogennego, motywującego uciekanie się do wszelkich metod i środków gwarantujących osiągnięcie postawionego celu.

Wspomniane zagrożenie ekstremizmem jest wyróżnione również w Strategii Bezpieczeństwa Informacyjnego Federacji Rosyjskiej. Rozwój nowych technologii przesyłu informacji nie tylko sprzyja rozwojowi funkcjonowania instytucji administracji państwowej lecz również generuje nowe zagrożenia natury informacyjnej. Możliwości transgranicznego przepływu informacji są coraz częściej wykorzystywane do osiągania celów geopolitycznych, wojskowo-politycznych, terrorystycznych, ekstremistycznych, kryminalnych i innych nielegalnych celów kosztem bezpieczeństwa międzynarodowego i stabilności strategicznej. Tym samym rosyjski ustawodawca podkreślił związek między zagrożeniami natury ekstremistycznej i terrorystycznej z dostępem do nowoczesnych technologii informacyjnych. Ekstremizm, jak i terroryzm jawią się jako jedne z zagrożeń bezpieczeństwa informacyjnego

Federacji Rosyjskiej.²⁴⁹ Organizacje terrorystyczne i ekstremistyczne na szeroką skalę wykorzystują mechanizmy wpływu informacyjnego na świadomość indywidualną, grupową i społeczną w celu wzniecania napięć etnicznych i społecznych, podżegania do nienawiści lub wrogości etnicznej i religijnej, propagowania ideologii ekstremistycznej, a także przyciągania nowych zwolenników działalności terrorystycznej. W celach niezgodnych z prawem organizacje te aktywnie tworzą i dążą do wykorzystania środków destrukcyjnego oddziaływania na obiekty infrastruktury krytycznej. Jednym z głównych kierunków polityki zagwarantowania bezpieczeństwa państwowego jest przeciwdziałanie wykorzystywaniu technologii informacyjnej w ekstremistycznej propagandzie, rozpowszechnianiu ksenofobii, ekskluzywizmu narodowego w celu podważania suwerenności, stabilności politycznej i społecznej, siłowej zmiany ustroju konstytucyjnego oraz naruszenia integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej. Innym kierunkiem zabezpieczenia bezpieczeństwa informacyjnego Rosji jest aktywny udział w tworzeniu międzynarodowego systemu bezpieczeństwa informacyjnego, umożliwiającego skuteczne przeciwdziałanie wykorzystywaniu technologii informatycznych do celów wojskowo-politycznych, które są sprzeczne z prawem międzynarodowym, a także do celów terrorystycznych, ekstremistycznych, kryminalnych i innych niezgodnych z prawem działań.²⁵⁰

Działalność grup ekstremistycznych i możliwość wykorzystania potencjału informacyjnego do realizacji celów ekstremistycznych to również jedno z głównych zagrożeń zewnętrznych enumerowanych w Doktrynie Wojennej Federacji Rosyjskiej.²⁵¹ Rosnące zagrożenie globalnym ekstremizmem i terroryzmem oraz nowych przejawów tych zagrożeń w warunkach nieefektywnej antyterrorystycznej współpracy międzynarodowej przyczynia się do wzrostu poziomu zagrożenia ekstremizmem w Federacji Rosyjskiej. Doktryna wskazuje na szczególne niebezpieczeństwo, jakie stanowią ataki terrorystyczne z wykorzystaniem materiałów radioaktywnych, toksycznych środków chemicznych, rozszerzenie zasięgu operacyjnego zorganizowanych grup przestępczych w wymiarze międzynarodowym – nielegalny handel bronią i narkotykami. Istotnym źródłem ekstremizmu, na które wskazuje zapisy Doktryny Wojennej jest istnienie ognisk napięć międzyetnicznych i międzywyznaniowych, które stanowią idealne podglebie dla rozwoju działania międzynarodowych formacji zbrojnych o profilu radykalnym, jak i zagrożenie ze strony

²⁴⁹ Доктрина информационной безопасности Российской Федерации. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 5 декабря 2016 г. №646, <https://rg.ru/2016/12/06/doktrina-infobezobasnost-site-dok.html>, dostęp z 1.09.2020.

²⁵⁰ Доктрина информационной..., op. cit.

²⁵¹ Военная доктрина Российской Федерации, w: „Российская газета - Федеральный выпуск”, № 298(6570), <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html>, dostęp z 02.09.2020.

zagranicznych prywatnych formacji najemniczych działających w regionach w pobliżu granic państwowych Federacji Rosyjskiej, jak i jej sojuszników. Zagrożenie dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, które zostało podkreślone w Doktrynie Wojennej, stanowi również dynamicznie rozwijający się w różnych częściach świata separatyzm. Na wzrost zagrożenia ekstremistycznego w Federacji Rosyjskiej determinujący wpływ ma prowokowanie napięć o charakterze międzyetnicznym i społecznym oraz podżeganie do nienawiści i wrogości religijnej. Enumeracja ekstremizmu, jako jednego z zagrożeń bezpieczeństwa państwowego w czołowych dokumentach strategicznych, oznacza uwzględnienie skali zjawiska, jak i procesu radykalizacji, jako potencjalnie niebezpiecznego dla bezpieczeństwa publicznego. Tak szeroka interpretacja ustawowa pojęcia „ekstremizmu” nie sprzyja trafnej identyfikacji tego zjawiska zarówno z punktu widzenia teorii badań nad ekstremizmem w Rosji, jak i z punktu widzenia praktyki organów ścigania. Należy w szczególności zauważyć, że utożsamianie realizacji działań terrorystycznych z ekstremizmem nie jest zasadne, gdyż mimo że terroryzm jest najwyższą formą manifestacji ekstremizmu, jest on jednocześnie całkowicie niezależnym rodzajem działalności przestępczej o wysokim stopniu społecznej szkodliwości.²⁵²

Działalność ekstremistyczna jest również uregulowana w rosyjskim ustawodawstwie karnym. Art. 282.1 „Organizacja stowarzyszenia ekstremistycznego” Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej penalizuje organizację stowarzyszenia lub grupy o profilu ekstremistycznym.²⁵³ Grupa lub stowarzyszenie ekstremistyczne w myśl zapisów artykułu to zorganizowana grupa utworzona w celu przygotowania lub dokonania przestępstw ekstremistycznych, jak również przewodniczenie takiej grupie, jej częścią lub wchodzącym w skład grupy podjednostki strukturalnej. Do zakresu pojęciowego grupy ekstremistycznej zalicza się również zakładanie związków organizatorów, przywódców lub innych przedstawicieli części składowych grupy ekstremistycznej w celach opracowania planów i (lub) warunków do popełnienia przestępstw o charakterze ekstremistycznym. Karą za popełnienie przestępstwa z art. 282.1 KK FR jest grzywna w wysokości od 400 tys. do 800 tys. rubli lub w wysokości miesięcznego wynagrodzenia winnego za okres od 2 do 4 lat lub kara pozbawienia wolności na okres od 6 do 10 lat, jak i ograniczenie wolności na okres od

²⁵² I. W. Katargina, *Соотношение правовых дефиниций <<экстремизм>> и <<терроризм>> в современном российском законодательстве*, „Проблемы в российском законодательстве”, nr. 1/2009, s. 193.

²⁵³ *Ст. 282.1. Организация экстремистского сообщества*, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, *op. cit.*

1 do 2 lat.²⁵⁴ Podobną sankcję karną rosyjski ustawodawca obłożył również nakłanianie, werbunek lub inne formy angażowania osób do działalności ekstremistycznej. Za uczestnictwo w grupie ekstremistycznej przewidziana (art. 282.2 kk FR) jest kara w wysokości od 300 tys. do 600 tys. rubli lub w wysokości miesięcznego wynagrodzenia winnego za okres od 2 do 3 lat lub pracą przymusową przez okres od 1 roku do 4 lat z pozbawieniem prawa zajmowania określonych stanowisk lub zajmowania się określonym rodzajem działalności na okres do 3 lat lub bezterminowo. Ustawodawca przewidział również karę pozbawienia wolności na okres od 2 do 6 lat z pozbawieniem praw zajmowania określonych stanowisk lub zajmowania się określonego rodzaju działalnością przez okres do lat 5 lub bezterminowo i z ograniczeniem wolności na okres do 1 roku.²⁵⁵ W przypadku, gdy organizatorem lub członkiem grupy ekstremistycznej jest osoba wykorzystująca swoje stanowisko służbowe przewidziana jest kara pozbawienia wolności na okres od 7 do 12 lat z karą grzywny w wysokości od 300 tys. do 700 tys. rubli lub w wysokości miesięcznego wynagrodzenia lub innego dochodu oskarżonego przez okres od 2 do 3 lat lub bezterminowo, z jednoczesnym pozbawieniem prawa zajmowania określonych stanowisk lub zajmowania się określonym rodzajem działalności przez okres do lat 10 lub bezterminowo i karą ograniczenia wolności na okres od 1 roku do lat 2.²⁵⁶ Ustawodawca przewiduje również sytuację czynnego żalu, kiedy to wykonawca lub osoba znająca plany grupy ekstremistycznej dobrowolnie przestaje w nich uczestniczyć. Jest to kontratyp wyłączający odpowiedzialność jeżeli jego działanie nie wypełnia przesłanek innego przestępstwa. Kodeks karny Federacji Rosyjskiej zawiera również definicję przestępczości o charakterze terrorystycznym. Zgodnie z literą kodeksu przestępstwa tego rodzaju to przestępstwa popełnione na podstawie motywów politycznej, ideologicznej, rasowej, narodowościowej lub religijnej nienawiści lub wrogości przeciwko jakiegokolwiek grupy społecznej, przewidziane w określonych artykułach części szczegółowej Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej i w punkcie „e” części I art. 63 Kodeksu Karnego.²⁵⁷

²⁵⁴ *Ibidem.*,

²⁵⁵ *Cm. 282.2 УК РФ. Организация деятельности экстремистской организации, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, op. cit.*

²⁵⁶ *Ibidem.*,

²⁵⁷ Art. 63 kk FR określa warunki zaostżenia kary. Punkt „e” traktuje o zaostżeniu kary w przypadku, gdy przestępstwo zostało popełnione na podstawie motywu politycznej, ideologicznej, rasowej, narodowościowej nienawiści lub wrogości lub na podstawie motywu nienawiści lub wrogości wobec jakiegokolwiek grupy społecznej.

Przestępstwem jest również finansowanie działalności ekstremistycznej. Artykuł 282.3 „Finansowanie działalności ekstremistycznej”²⁵⁸ reguluje kwestie związane z finansowaniem działalności ekstremistycznej. Jest ono definiowane jako świadome dostarczanie lub zbieranie lub przekazywanie środków finansowych przeznaczonych na finansowanie działalności ekstremistycznej organizacji, jak również przygotowania i dokonania jednego przestępstwa o charakterze ekstremistycznym lub dla zabezpieczenia działalności stowarzyszenia ekstremistycznego lub organizacji ekstremistycznej. Za popełnienie przestępstwa finansowania ustawodawca przewidział karę grzywny w wysokości od 300 tys. rubli do 700 tys. rubli lub w wysokości miesięcznego wynagrodzenia oskarżonego lub jego innych dochodów przez okres od 2 do 4 lat lub karę prac przymusowych na okres od 1 roku do 4 lat z pozbawieniem prawa zajmowania określonych stanowisk na okres do 3 lat lub bezterminowo i z ograniczeniem wolności na okres do 1 roku lub karą pozbawienia wolności na okres od 3 do 8 lat. Podobna odpowiedzialność karna została przewidziana dla sprawców, którzy dopuszczając się przestępstwa finansowania działalności ekstremistycznej wykorzystując zajmowaną pozycję zawodową – kara grzywny w wysokości od 300 tys. do 700 tys. rubli lub w wysokości miesięcznego wynagrodzenia oskarżonego lub jego innych dochodów przez okres od 2 do 4 lat lub karę prac przymusowych na okres od 2 roku do 5 lat z pozbawieniem prawa zajmowania określonych stanowisk na okres od 1 do 2 lat lub karą pozbawienia wolności na okres od 5 do 10 lat. Udzielenie organom władzy informacji wyprzedzającej o przestępstwie wyłącza odpowiedzialność karną pod warunkiem, iż działanie osoby informującej nie wypełnia znamion innego przestępstwa.²⁵⁹

Za organizowanie działalności organizacji społecznej lub religijnej, co do której wydano decyzję o likwidacji lub zakazie działalności w związku z działalnością ekstremistyczną, za wyjątkiem organizacji, które zgodnie z rosyjskim ustawodawstwem są uznawane za terrorystyczne, przewidziana jest kara grzywny w wysokości od 400 tys. rubli do 800 tys. lub w wysokości miesięcznego wynagrodzenia oskarżonego lub jego innych dochodów przez okres od 2 do 4 lat karę pozbawienia wolności na okres od 6 do 10 lat z pozbawieniem praw zajmowania określonych stanowisk lub zajmowania się określonym typem działalności na okres do 10 lat i z ograniczeniem wolności od 1 do 2 lat. Rosyjski kodeks karny nie zawiera jednej definicji przestępstwa o charakterze ekstremistycznym. Rosyjski ustawodawca w ustawie karnej nie wyróżnił odrębnego rodzaju przestępstw

²⁵⁸ *Статья 282.3. Финансирование экстремистской деятельности*, „Уголовный кодекс Российской Федерации ...”, *op. cit.*,

²⁵⁹ *Ibidem.*

ekstremistycznych. W Kodeksie karnym zawarte zostały przestępstwa, które są związane z prowadzeniem działalności ekstremistycznej: „publiczne nawoływanie do ekstremizmu” (art. 280); „podżeganie do nienawiści lub wrogości, a także poniżanie godności ludzkiej” (art. 282, w części 1 ustawodawca zaakcentował motywację ekstremistyczną, co potwierdzono w przypisie do następnego artykułu); „organizacja stowarzyszenia lub grupy ekstremistycznej” (art. 282 ust. 1); „organizowanie działalności organizacji ekstremistycznej” (art. 282 ust. 2). Zgodnie z art. 280 KK za publiczne nawoływanie do działalności ekstremistycznej przewidzianą sankcją karną jest kara grzywny w wysokości od 100 tys. rubli do 300 tys. rubli lub w wysokości miesięcznego wynagrodzenia oskarżonego lub jego innych dochodów przez okres od 1 roku do 2 lat lub karą prac przymusowych przez okres do 3 lat lub karą aresztu na okres od 4 do 6 miesięcy lub pozbawieniem wolności na okres do lat 4 z pozbawieniem prawa zajmowania określonych stanowisk lub zajmowania się określonym rodzajem działalności na okres do lat 4. Działania te, z wykorzystaniem środków masowego przekazu lub sieci informacyjno-telekomunikacyjnych, w tym sieci Internet, karane są przymusową pracą na okres do lat 5 z pozbawieniem prawa zajmowania określonych stanowisk lub zajmowania się określonym typem działalności na okres do lat 3. Art. 104 ust. 1 KK FR przewiduje karę konfiskaty mienia wykorzystywanego lub przeznaczonego do finansowania terroryzmu lub ekstremizmu.²⁶⁰

Rosyjski Kodeks Karny wyróżnia przestępstwa ekstremistyczne ze względu na spełnienie przesłanki motywu nienawiści lub wrogości narodowościowej, religijnej, etnicznej. Prawidłowe normatywno-prawne określenie motywu przestępstwa ekstremistycznego odgrywa kluczową rolę w całym procesie karnym, jak i prawnej definicji przestępstwa o charakterze ekstremistycznym. Organizacja stowarzyszenia czy grupy ekstremistycznej to jeden z głównych zapisów Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej regulujący kwestię odpowiedzialności karnej za popełnienie przestępstwa o motywie ekstremistycznym. Określenie przestępstwa ekstremistycznego zostało sformułowane w przypisie 2 do art. 282.1 KK FR. Zgodnie z zapisem przestępstwem ekstremistycznym jest przestępstwo popełnione na podstawie motywu politycznej, ideologicznej, rasowej, narodowościowej lub religijnej wrogości lub nienawiści lub wrogości i nienawiści względem jakiejkolwiek grupy społecznej. Przestępstwa ekstremistyczne są wydzielone w artykułach części szczegółowej Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej oraz w punkcie „e” art. 63 KK FR. Z zawartości treściowej przypisu 2 wynika, iż do przestępstw o charakterze ekstremistycznym zalicza się²⁶¹:

²⁶⁰ *Ibidem.*

²⁶¹ *Ibidem.*

- 1) Wszystkie przestępstwa przewidziane w części szczególowej KK FR, dyspozycje których jasno wskazują na przesłanki lub oznaki przypisywane motywowi ekstremistycznemu, a w szczególności przestępstwa określone w:
 - a) pkt. 1, cz. 2, art. 105 KK FR – „Zabójstwo”
 - b) pkt. e, cz. 2 art. 111 KK FR - „Umyślne spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu”;
 - c) pkt. e, cz. 2 art. 112 KK FR – „Umyślne spowodowanie średniego uszczerbku na zdrowiu”;
 - d) pkt. b, cz. 2 art. 115 KK FR – Umyślne spowodowanie lekkiego uszczerbku na zdrowiu”;
 - e) pkt. b, cz. 2 art. 116 KK FR – „Pobicie”;
 - f) pkt. z, cz. 2 art. 117 KK FR – „Tortury”;
 - g) cz. 2 art. 119 KK FR – „Groźba zabójstwa lub spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu”;
 - h) cz. 4 art. 150 KK FR – „Angażowanie osoby niepełnoletniej do popełnienia przestępstwa”;
 - i) pkt. b cz. 1 art. 213 KK FR– „Chuligaństwo”;
 - j) cz. 2 art. 214 KK FR – „Bandytyzm”;
 - k) pkt. b, cz. 2 art. 244 KK FR – „Zbeshczeszczzenie zwłok i miejsc pochówku”.
- 2) Wszystkie inne przestępstwa przewidziane w części szczególowej KK FR o motywie ekstremistycznym.

W rosyjskim ustawodawstwie regulującym kwestie ekstremizmu i odpowiedzialności za prowadzenie działalności ekstremistycznej, poza uregulowaniami zawartymi w kodeksie karnym, istnieje szereg aktów prawnych odnoszących się do ekstremizmu. Ustawa z 7 sierpnia 2001 roku № 115-Φ3 „W sprawie zwalczania legalizacji (prania) dochodów pochodzących z przestępstwa i finansowania terroryzmu” w artykule 3 poświęconym podstawowym pojęciom stosowanym w tekście ustawy przedstawia pojęcie „zamrożenia” (blokady) mienia. Zgodnie z zapisami artykułu jest to adresowany do właściciela lub zarządcy majątku, organizacji dokonujących transakcji z wykorzystaniem środków pieniężnych lub innego mienia, a także do innych osób fizycznych i prawnych, zakaz dokonywania transakcji z wykorzystaniem mienia należącego do organizacji lub osoby figurującej na liście organizacji i osób fizycznych, co do których istnieją informacje o ich udziale w działalności ekstremistycznej lub terroryzmie lub w odniesieniu do których istnieją informacje o ich

udziale w rozprzestrzenianiu broni masowego rażenia. Zakaz ten obowiązuje również osoby lub organizacje, co do których istnieją wystarczające podstawy, aby podejrzewać te podmioty o udział w działalności terrorystycznej (w tym w finansowaniu terroryzmu) w przypadku braku podstaw do umieszczenia na wyszczególnionej liście; (paragraf został wprowadzony ustawą federalną nr 134-FZ z dnia 28 czerwca 2013 r.; zmienioną ustawą federalną nr 90-FZ z dnia 23 kwietnia 2018 r.).²⁶²

Dokonywanie transakcji pieniężnych z organizacjami lub osobami, co do których istnieją informacje o zaangażowaniu w działalność ekstremistyczną lub terrorystyczną oraz operacje z wykorzystaniem środków pieniężnych lub inną własnością podlegają obowiązkowej kontroli w przypadku, gdy chociażby jedna ze stron to organizacja lub osoba fizyczna podejrzewana o uczestnictwo w działalności ekstremistycznej lub terrorystycznej. Również ustawa federalna z 6 października 2003 roku № 131-ФЗ „O ogólnych zasadach samorządności lokalnej i samorządu terytorialnego w Federacji Rosyjskiej” jako jedno z głównych zadań samorządu lokalnego wskazuje uczestnictwo w profilaktyce terroryzmu i ekstremizmu, a także ich udział w minimalizacji i (lub) likwidacji negatywnych skutków działalności ekstremistycznej lub terrorystycznej w granicach odpowiedzialności terytorialnej. Podobny obowiązek jest nałożony na władze w regionach municypalnych Federacji Rosyjskiej.²⁶³ Ekstremizm to również zagrożenie występujące w sferze informacyjno-technologicznej. Rosyjski ustawodawca uwzględnił również możliwości wykorzystania przez ekstremistów sieci teleinformatycznych i systemów informacyjnych. Ustawa federalna z 27 lipca 2006 roku № 149-ФЗ „O informacji, technologiach informacyjnych i ochronie informacji” w artykule 15.3 reguluje reżim dostępu do informacji upowszechnianych niezgodnie z prawem.²⁶⁴ W przypadku wykrycia w teleinformatycznych sieciach teleinformatycznych, w tym w sieci Internet, informacji nawołujących i inspirujących do udziału w masowych zamieszkach, uczestnictwa w działaniach ekstremistycznych, udziału w imprezach masowych (publicznych) z naruszeniem ustalonej

²⁶² *Федеральный закон от 7 августа 2001 г. № 115-ФЗ "О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма" (пункт 2 статьи 6),* dostęp z 17.09.2020.

²⁶³ *Федеральный закон от 6 октября 2003 г. № 131-ФЗ "Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации",* http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_44571/, dostęp z 17.09.2020.

²⁶⁴ *Ст. 15.3. Порядок ограничения доступа к информации, распространяемой с нарушением закона,,Федеральный закон "Об информации, информационных технологиях и о защите информации" от 27.07.2006 N 149-ФЗ (последняя редакция), „Федеральный закон "Об информации, информационных технологиях и о защите информации" от 27.07.2006 N 149-ФЗ (последняя редакция),* http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61798/34547c9b6ddb60cebd0a67593943fd9ef64ebdd0/, dostęp z 05.05.2021.

procedury, nierzetelnych, społecznie istotnych informacji rozpowszechnianych w ramach rodzaj wiarygodnych przekazów, które stwarzają zagrożenie dla życia i (lub) zdrowia obywateli, mienia, groźby masowego zakłócenia porządku publicznego i (lub) bezpieczeństwa publicznego lub zagrożenie zakłóceniem funkcjonowania lub zaprzestaniem funkcjonowania ośrodków podtrzymywania życia, infrastruktury transportowej lub społecznej, organizacji kredytowych, placówek energetyka, przemysł lub komunikacja, materiały informacyjne zagranicznej lub międzynarodowej organizacji pozarządowej, której działalność została uznana za niepożądaną na terytorium Federacji Rosyjskiej zgodnie z ustawą federalną nr 2 z dnia 28 grudnia 2012 r. 72-FZ „O środkach wywierania wpływu na osoby dopuszczające się naruszenia podstawowych praw i wolności człowieka, praw i wolności obywateli Federacji Rosyjskiej”²⁶⁵, informacje umożliwiające dostęp do określonych informacji lub materiałów (informacje rozpowszechniane z naruszeniem prawa), w tym przypadku ich otrzymania zawiadomienia o informacjach rozpowszechnianych z naruszeniem prawa od federalnych organów władzy państwowej, organów władzy państwowej podmiotów Federacji Rosyjskiej, organów samorządu terytorialnego, organizacji lub obywateli, Prokurator Generalny Federacji Rosyjskiej lub jego zastępcy zwracają się do federalnego organu wykonawczego pełniącego funkcje kontrolne i nadzorcze w terenie środki masowego przekazu, komunikacja masowa, technologie informacyjne i komunikacja, z jasno określonym obowiązkiem zastosowania środków w celu ograniczenia dostępu do zasobów informacyjnych rozpowszechniających takie informacje.

Wzmianki dotyczące ekstremizmu rosyjski ustawodawca zawarł w artykule 68 ustawy federalnej „O referendum w Federacji Rosyjskiej” z 28 czerwca 2004 roku № 5-ФКЗ. Artykuł 68 stanowi o niedopuszczalności nadużyć prawa prowadzenia agitacji w sprawie, której dotyczy referendum. Zgodnie z zapisem artykułu w trakcie kampanii w sprawach poddawanych referendum zabrania się nadużywania wolności mediów. Materiały kampanii grupy inicjującej przeprowadzenie referendum, grup inicjatywnych oraz przemówień członków tych grup na spotkaniach, wiecach, w mediach nie powinny zawierać wezwań do siłowego przejęcia władzy, gwałtownej zmiany porządku konstytucyjnego i naruszenia integralności terytorium Federacji Rosyjskiej oraz nie powinny być ukierunkowane na promowanie stanu wojny. Kampanie podżegające do nienawiści i wrogości społecznej, rasowej, narodowościowej, religijnej, a także nadużywania wolności massmediów

²⁶⁵ *Федеральный закон № 72-ФЗ от 21 декабря 2012 года "О мерах воздействия на лиц, причастных к нарушениям основополагающих прав и свобод человека, прав и свобод граждан Российской Федерации"*, <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102162472>, dostęp z 05.05.2021.

w jakiejkolwiek innej formie określonej przez ustawodawstwo Federacji Rosyjskiej są zabronione. Zabronione są również agitacja i kampanie naruszające prawa własności intelektualnej.²⁶⁶

W federalnej ustawie konstytucyjnej z 26 września 1997 № 125-ФЗ „О свободе совести и в организации религиозных объединений” podmiotem powołującą organizację religijną nie może być organizacja religijna, której działalność została zawieszona zgodnie z art. 10 Ustawy federalnej z dnia 25 lipca 2002 r. nr 114-FZ „О противодействии деятельности экстремистской”, jak i osoba, w stosunku do której na podstawie orzeczenia sądu stwierdzono, iż ich działania zawierają oznaki działalności ekstremistycznej.²⁶⁷ Zgodnie z zapisami artykułu 16 dotyczącego ograniczeń w sferze tworzenia i działalności organizacji społecznych ustawy federalnej z 19 maja 1995 roku № 82-ФЗ „О стоварыженіях социальных”²⁶⁸ zakazane jest tworzenie i działalność organizacji społecznych, których cele lub działania są ukierunkowane na realizację aktywności ekstremistycznej. W kwestii wymagań dotyczących osób będących założycielami organizacji społecznych, członkami, uczestnikami działań realizowanych przez organizację lub stowarzyszenie społeczne określonych w artykule 19 tejże ustawy założycielami, członkami, jak i uczestnikami aktywności organizacji nie mogą być stowarzyszenia społeczne, których działalność została zakazana zgodnie z artykułem 10 ustawy o przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej z 2002 roku, jak również osoby, w stosunku do których prawomocną decyzją sądu stwierdzono, iż jej działalność zawiera oznaki typowe dla aktywności ekstremistycznej. Zgodnie z literą ustawy założycielem organizacji społecznej nie może być również osoba, która pełniła funkcję kierowniczą w organizacji społecznej lub religijnej, wobec której sąd przyjął decyzję o likwidacji lub zakazie działalności. Zakaz ten obowiązuje przez okres 10 lat od dnia uprawomocnienia się postanowienia sądu.²⁶⁹

Kwestia ekstremizmu jest również uregulowana w ustawie federalnej „О партиях политических” № 95-ФЗ z 11 lipca 2001 roku. Zgodnie z literą ustawy rosyjski ustawodawca zakazuje tworzenia i działalności partii politycznych, których celem jest prowadzenie

²⁶⁶ Ст. 68. Недопустимость злоупотребления правом на проведение агитации по вопросам референдума, „Федеральный конституционный закон от 28 июня 2004 г. № 5-ФКЗ «О референдуме Российской Федерации»”, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_48221/, dostęp z 17.09.2020.

²⁶⁷ Федеральный закон от 26 сентября 1997 г. № 125-ФЗ «О свободе совести и о религиозных объединениях», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_16218/, dostęp z 17.09.2020.

²⁶⁸ Ст. 16 Ограничения на создание и деятельность общественных объединений, „Федеральный закон от 19.05.1995 N 82-ФЗ (ред. от 30.12.2020) "Об общественных объединениях", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_6693/39309f554d9f93e364f47021e2cfeb2cc6179482/, dostęp z 05.05.2022.

²⁶⁹ Ibidem.

działalności ekstremistycznej. Jest to jedno z najbardziej fundamentalnych ograniczeń dotyczących powoływania, jak i działalności partii politycznych w Federacji Rosyjskiej. Ponadto ustawa dopuszcza możliwość likwidacji partii politycznej na podstawach i w reżimie ustalonym w ustawie „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej” z 2002 roku.²⁷⁰

W ustawie „O organizacjach non-profit” z 12 stycznia 1996 roku № 7-ФЗ podstawą niezapowiedzianej kontroli jest otrzymanie przez uprawniony organ lub jego jednostkę terytorialną informacji od organów państwowych, organów samorządu terytorialnego o naruszeniu przez organizację non-profit w zakresie jej działalności ustawodawstwa Federacji Rosyjskiej i (lub) o występowaniu w jej działalności oznak ekstremizmu. Uprzedzenie organizacji non-profit o przeprowadzaniu niezapowiedzianej kontroli w kwestii ustalenia w jej działalności oznak ekstremizmu jest niedopuszczalne. Dodatkowo założycielem organizacji non-profit nie może być stowarzyszenie publiczne lub organizacja wyznaniowa, których działalność została zawieszona zgodnie z art. 10 ustawy federalnej z dnia 25 lipca 2002 r. N 114- ФЗ „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej”, jak i osoba, w stosunku do której na mocy prawomocnego orzeczenia sądu stwierdzono, że jej działania zawierają oznaki działalności ekstremistycznej. Zgodnie z literą ustawy założycielem organizacji non-profit nie może być osoba, która pełniła funkcję przewodniczącego lub była członkiem organu kierowniczego stowarzyszenia społecznego lub religijnego lub innej organizacji, w odniesieniu do której, na podstawie ustawy federalnej „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej” lub ustawy federalnej nr 35- ФЗ z dnia 6 marca 2006 r. „O przeciwdziałaniu terroryzmowi ”, sąd wydał ostateczną decyzję o likwidacji lub zakazie działalności. Zakaz ten obowiązuje przez okres 10 lat od dnia uprawomocnienia się orzeczenia właściwego sądu.²⁷¹

Ustawa „O bezpieczeństwie” z 28 grudnia 2008 roku № 390-ФЗ w artykule 8 dotyczącym pełnomocnictw Prezydenta Federacji Rosyjskiej w sferze bezpieczeństwa jako jedno z enumerowanych uprawnień wyróżnia wprowadzanie środków mające na celu ochronę obywateli przed przestępczością i innymi bezprawnymi działaniami, oraz ukierunkowanych na zwalczanie terroryzmu i ekstremizmu.²⁷²

²⁷⁰ Пор. Федеральный закон от 11 июля 2001 г. № 95-ФЗ «О политических партиях», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_32459/, dostęp z 20.09.2020.

²⁷¹ Пор. Федеральный закон от 12 января 1996 г. № 7-ФЗ «О некоммерческих организациях», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8824/, dostęp z 20.09.2020.

²⁷² Ст. 8. Полномочия Президента Российской Федерации в области обеспечения безопасности, ”Федеральный закон от 28 декабря 2010 г. № 390-ФЗ «О безопасности», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_108546/, dostęp z 19.09.2020.

Artykuł 4 ustawy federalnej „O podstawowych gwarancjach praw wyborczych i prawa uczestnictwa w referendum obywateli Federacji Rosyjskiej” określa prawo wyborcze i prawo uczestnictwa w referendum. Bierne prawo wyborcze na mocy ustawy nie przysługuje winnym w sprawie o dokonanie przestępstwa ekstremistycznego przewidzianego w Kodeksie Karnym Federacji Rosyjskiej, którym w dniu głosowania wyrok nie uległ zatarciu.²⁷³

Kwestia ekstremizmu jest również obecna w ustawodawstwie dotyczącym podstawowych praw człowieka i ich prawnej ochrony. W ustawie federalnej „O społecznej kontroli nad zabezpieczeniem praw człowieka w miejscach przymusowej detencji i o pomocy osobom przebywającym w miejscach detencji” z 10 czerwca 2008 roku №76-ФЗ rosyjski ustawodawca wprowadza niedopuszczalność zgłaszania kandydatur do członkostwa w Społecznej Komisji Nadzorującej, stowarzyszeń społecznych, które zgodnie z ustawą federalną nr 114-FZ z dnia 25 lipca 2002 r. „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej” otrzymały pisemne ostrzeżenie o niedopuszczalności działań ekstremistycznych w okresie jednego roku od daty wystosowania ostrzeżenia, jeżeli sąd nie uznał go za niezgodny z prawem. Zakaz zgłaszania kandydatur obejmuje również stowarzyszenia społeczne, których działalność została zawieszona na mocy określonej ustawy federalnej, jeżeli decyzja o zawieszeniu nie została uznana przez sąd za niezgodną z prawem, jak i stowarzyszenia społeczne wpisane do rejestru organizacji non-profit będących podmiotami zewnętrznymi otrzymującymi finansowania spoza granic Federacji Rosyjskiej.²⁷⁴ Kwestia ekstremizmu jest uregulowana również w artykule 12 ustawy „O policji” z 7 lutego 2011 roku № 3-ФЗ. Na podstawie artykułu 12, który określa podstawowy zakres obowiązków policji w Federacji Rosyjskiej policja ma obowiązek podejmować działania, zgodnie z prawem federalnym, mające na celu zapobieganie, identyfikowanie i zwalczanie ekstremistycznych działań stowarzyszeń społecznych, organizacji religijnych i innych oraz obywateli, jak również uczestniczyć w przedsięwzięciach mających na celu neutralizację zagrożenia terrorystycznego i ekstremistycznego oraz w zabezpieczeniu reżimu operacji kontrterrorystycznej oraz wzmocnieniu ochrony obiektów, które mogą stanowić potencjalny cel zamachu terrorystycznego i miejsc masowego przebywania obywateli.²⁷⁵

²⁷³ Ст. 4. Всеобщее избирательное право и право на участие в референдуме, „Федеральный закон №67-ФЗ «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации»”, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37119/, dostęp z 20.09.2020.

²⁷⁴ Федеральный закон от 10 июня 2008 г. №76-ФЗ «Об общественном контроле за обеспечением прав человека в местах принудительного содержания и о содействии лицам, находящимся в местах принудительного содержания», <http://base.garant.ru/12160914/>, dostęp z 20.09.2020.

²⁷⁵ Федеральный закон от 7 февраля 2011 г. № 3-ФЗ «О полиции», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_110165/, dostęp z 20.09.2020.

Jednym z fundamentalnych kierunków profilaktyki naruszeń prawa zgodnie z ustawą „O fundamentach systemu profilaktyki naruszeń prawa w Federacji Rosyjskiej” z 23 czerwca 2016 № 182-ФЗ jest przeciwdziałanie terroryzmowi i działaniom ekstremistycznym, ochrona potencjalnych celów ataków terrorystycznych, w tym infrastruktury krytycznej i (lub) infrastruktury potencjalnie niebezpiecznych obiektów, jak również miejsc masowych skupisk ludności.²⁷⁶ W ustawie federalnej „O uczestnictwie obywateli w ochronie porządku publicznego” z 2 kwietnia 2014 roku № 44-ФЗ nieetatowymi pracownikami policji nie mogą być osoby figurujące na liście organizacji i osób, w odniesieniu do których organy posiadają informacje o ich zaangażowaniu w działalność ekstremistyczną lub terroryzm, zgodnie z ustawą federalną z dnia 7 sierpnia 2001 r. N 115-ФЗ „O przeciwdziałaniu legalizacji (praniu) dochodów pochodzących z przestępstwa oraz finansowania terroryzmu”, jak również osoby, w stosunku do aktywności których na mocy prawomocnego orzeczenia sądu stwierdzono oznaki działalności ekstremistycznej. Ponadto założycielami jak i uczestnikami stowarzyszenia społecznego ukierunkowanego na ochronę porządku prawnego nie mogą być osoby figurujące na liście organizacji i osób, w odniesieniu do których istnieją informacje o ich zaangażowaniu w działalność ekstremistyczną lub terroryzm, zgodnie z ustawą federalną z dnia 7 sierpnia 2001 r. N 115-ФЗ „O przeciwdziałaniu legalizacji (praniu) dochodów uzyskanych w wyniku przestępstwa”, i finansowania terroryzmu ” i w stosunku do których na mocy prawomocnego orzeczenia sądu ustalono, że ich działania zawierają przesłanki działalności ekstremistycznej.²⁷⁷

Kwestia ekstremizmu i aktywności ekstremistycznej grup, organizacji, stowarzyszeń, których działanie związane jest ze stosowaniem przemocy motywowanej względami ideologicznymi czy religijnymi, a której celem jest naruszenie porządku funkcjonowania organów władzy państwowej, przedstawicieli struktur władzy, jak również ludności cywilnej, została uregulowana w fundamentalnych dla rosyjskiego systemu zwalczania terroryzmu i ekstremizmu dokumentach strategicznych. Głównym aktem strategicznym odnoszącym się do kwestii zagrożenia ekstremistycznego, jak i terrorystycznego jest Doktryna Bezpieczeństwa Narodowego uchwalona dekretem prezydenckim z 5 grudnia 2016 roku № 646 „O zatwierdzeniu doktryny bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej”.²⁷⁸

²⁷⁶ *Федеральный закон от 23 июня 2016 г. № 182-ФЗ «Об основах системы профилактики правонарушений в Российской Федерации»*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_199976/, dostęp z 25.09.2020.

²⁷⁷ *Федеральный закон от 2 апреля 2014 г. № 44-ФЗ «Об участии граждан в охране общественного порядка»*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_161195/, dostęp z 20.09.2020.

²⁷⁸ *Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400 „О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации...”, op. cit.*

Kwestia zagrożenia ekstremizmem i wykorzystania przez grupy ekstremistyczne potencjału transgranicznej transmisji informacji jest ukazana jako jedno zagrożenie bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w zakresie bezpieczeństwa informacji i sieci informacyjnych. Ekspansywny rozwój obszarów zastosowań technologii informatycznych, będąc czynnikiem rozwoju gospodarek i istotnym faktorem oddziałującym na poprawę funkcjonowania instytucji publicznych i państwowych, generuje jednocześnie nowe zagrożenia informacyjne. Zgodnie z literą doktryny, możliwości transgranicznego przepływu informacji są coraz częściej wykorzystywane do osiągania celów geopolitycznych, wojskowo-politycznych, terrorystycznych, ekstremistycznych, kryminalnych jak i innych stojących w sprzeczności z prawem międzynarodowym. Wykorzystanie to odbywa się kosztem bezpieczeństwa międzynarodowego i stabilności strategicznej. Sama praktyka wprowadzania technologii informatycznych z pominięciem zachowania bezpieczeństwa informacji znacząco zwiększa prawdopodobieństwo wystąpienia zagrożeń informacyjnych.²⁷⁹

„Terroryzm” w rosyjskim ustawodawstwie różni się od „ekstremizmu”. O ile terroryzm jest asocjowany z aktami przemocy i dążeniami do realizacji określonych celów poprzez wywieranie wpływu na podejmowanie decyzji przez rząd, w wyniku którego dochodzi do naruszania bezpieczeństwa publicznego lub zastraszenia ludności, o tyle ekstremizm wyróżnia motywacja sprawcy. Trwały i zróżnicowany charakter działań ekstremistycznych kontrastuje również z przejściowym, niejednokrotnie epizodycznym charakterem aktów terrorystycznych. Rosyjskie ustawodawstwo regulujące strategię zwalczania zjawiska pozycjonuje terroryzm jako jedną z kilku form działania ekstremistycznego, niezależnie od tego, czy był on motywowany nienawiścią ideologiczną, polityczną, rasową, narodową czy religijną.

Doktryna bezpieczeństwa narodowego określa główne kierunki zapewnienia bezpieczeństwa informacji w zakresie bezpieczeństwa państwowego i publicznego. Jednym z enumerowanych w doktrynie kierunków jest przeciwdziałanie wykorzystywaniu technologii informacyjnych do propagowania ideologii ekstremistycznej, szerzenia ksenofobii, idei narodowej ekskluzywności w celu podważania suwerenności, stabilności politycznej i społecznej, fundamentalnych zmian porządku konstytucyjnego, jak i naruszeniu integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej.²⁸⁰ Ekstremizm jest więc zjawiskiem, które negatywnie wpływa na stan bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. W kontekście działalności ekstremistycznej i terrorystycznej istotne jest zagrożenie jakie stanowi broń masowego

²⁷⁹ *Ibidem.*

²⁸⁰ *Ibidem.*

rażenia, która potencjalnie może znaleźć się we w posiadaniu grup terrorystycznych i ekstremistycznych. Ekstremizm jest jednym z zagrożeń w kontekście dynamicznie rozwijającego się fundamentalizmu religijnego.²⁸¹ Cel efektywnego zwalczania i neutralizowania ekstremizmu może być osiągnięty dzięki nieustannemu doskonaleniu struktur ścigania oraz służb specjalnych, które odpowiedzialne są za identyfikację, zwalczanie i ujawnianie wszelkiego rodzaju aktów terroryzmu, jak i ekstremizmu stanowiących znaczące zagrożenie nie tylko dla porządku publicznego Federacji Rosyjskiej, ale przede wszystkim wobec wolności praw człowieka i obywatela. Zgodnie z literą strategii głównymi kierunkami polityki państwa w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa państwa i publicznego w perspektywie długookresowej winno być wzmocnienie roli państwa jako gwaranta bezpieczeństwa jednostki, zwłaszcza dzieci i młodzieży, działania na rzecz poprawy regulacji prawnych w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości, korupcji, terroryzmu i ekstremizmu, zwiększenie skuteczność ochrony praw i zasadnych interesów obywateli rosyjskich za granicą, rozszerzenie współpracy międzynarodowej w dziedzinie egzekwowania prawa. Ekstremizm to również jedno z zagrożeń występujących w sferze przygranicznej. Działalność międzynarodowych zorganizowanych grup terrorystycznych, której fundamentem jest rozmieszczanie jej działaczy na terytorium Federacji Rosyjskiej, stosowanie terroru w wyniku aktywizacji transgranicznych grup przestępczych i nielegalne przemieszczanie środków odurzających, substancji psychotropowych, towarów i ładunków przez granicę państwową Federacji Rosyjskiej stanowi fundamentalne zagrożenie, a zarazem wyzwanie dla służb odpowiedzialnych za ochronę granicy państwowej Federacji Rosyjskiej.²⁸²

Ekstremizm i radykalizacja mogą stanowić etap poprzedzający zaangażowanie się jednostki lub grupy w działalność terrorystyczną. Pojęcie ekstremizmu lub działalności ekstremistycznej zawiera w sobie propagandę rasowych, międzyetnicznych i religijnych konfliktów z wykorzystaniem metod ofensywnego i bezprawnego działania, jak również naruszenie praw, wolności i interesów prawnych człowieka i obywatela w zależności od jego rasowej, narodowej, religijnej lub społecznej przynależności. Działalność ekstremistyczna wyraża się w różnorodnych formach obywatelskiego nieposłuszeństwa, w tym również akcjach terrorystycznych przeciwko organom władzy państwowej i przedstawicieli władzy, a także ludności cywilnej niezwiązanej bezpośrednio ze sprawą, o którą walczą ekstremiści. Tym samym terroryzm jawi się jako jeden z najbardziej radykalnych przejawów

²⁸¹ *Ibidem.*

²⁸² A. W. Rostokiński, *Уголовная ответственность за экстремизм: проблемы законодательного регулирования*, Издательский центр «Наука», Саратов 2008, s. 287.

ekstremizmu. Jako taki jest wymiarem walki politycznej związanej z regularnym stosowaniem ideologicznie motywowanej przemocy. Rosnące zagrożenie terrorystyczne jako efekt ekstremizmu oraz procesów radykalizacji, a także priorytet zwalczania zagrożenia terrorystycznego jako jednego z fundamentalnych zagrożeń dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej zdeterminowały zakres i charakter rozwiązań legislacyjno organizacyjnych w ramach rosyjskiej polityki antyterrorystycznej na którą składają się zarówno założenia głównych dokumentów strategicznych w zakresie polityki bezpieczeństwa, jak i zapisy karne oraz ustaw bezpośrednio regulujących kwestię walki z zagrożeniem ekstremistycznym i terrorystycznym oraz odpowiedzialności za dokonanie przestępstw o charakterze terrorystycznym i ekstremistycznym.

Rozdział II Ustawodawstwo antyekstremistyczne – zakres regulacji, organizacyjno-prawne ramy zwalczania zjawiska ekstremizmu i radykalizacji w Federacji Rosyjskiej

Podstawowym aktem prawnym regulującym system walki ze zjawiskiem ekstremizmu jest ustawa federalna z 25 lipca 2002 N 114-ФЗ „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej”. Celem wprowadzonych w ustawie uregulowań jest ochrona fundamentów ustroju konstytucyjnego państwa rosyjskiego oraz zabezpieczenie integralności i bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej przed aktywnością ekstremistyczną. Ustawa określa legislacyjne i organizacyjne podstawy przeciwdziałania ekstremizmowi oraz określa prawa i obowiązki organów uprawnionych do zwalczania eskalacji działalności ekstremistycznej. Poza definicją działalności ekstremistycznej, ustawodawca zdefiniował również pojęcie materiałów ekstremistycznych. Materiały ekstremistyczne to przeznaczone do publikacji dokumenty lub informacje na innych nośnikach, które wzywają do działalności ekstremistycznej lub uzasadniające konieczność podejmowania takich działań. Do materiałów ekstremistycznych rosyjski ustawodawca zaliczył prace przywódców Narodowo-Socjalistycznej Partii Robotniczej Niemiec, Faszystowskiej Partii Włoch, jak również publikacje uzasadniające wyższość jednej rasy nad innymi i materiały uzasadniające praktykę wszczynania wojen lub innych przestępstw mających na celu całkowite lub częściowe unicestwienie określonej grupy etnicznej, społecznej, rasowej, religijnej czy narodowej.²⁸³

Fundamentalnymi zasadami, na podstawie których skonstruowana jest rosyjska strategia zwalczania i prewencji ekstremizmowi, jak i system zwalczania działalności ekstremistycznej, są:

1. Uznanie, przestrzeganie i ochrona praw człowieka i obywatela, jak również interesów prawnych organizacji;
2. Praworządność;
3. Jawność;
4. Priorytet zapewnienia bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej;
5. Priorytet środków ukierunkowanych na prewencję aktywności ekstremistycznej;
6. Współpraca państwa z stowarzyszeniami społecznymi i religijnymi, innymi organizacjami, obywatelami w zakresie przeciwdziałania działalności ekstremistycznej;
7. Nieuchronność kary za działalność ekstremistyczną.

²⁸³Ст. 2. Основные принципы противодействия экстремистской деятельности, „Федеральный закон от 25 июля 2002 г. N 114-ФЗ "О противодействии...", op. cit.

Zgodnie z art. 3 ustawy federalnej „Główne kierunki przeciwdziałania ekstremizmowi”, Głównym kierunkiem działania organów państwowych i lokalnych w zakresie realizacji koncepcji przeciwdziałania działalności ekstremistycznej w Federacji Rosyjskiej jest nacisk na działania i środki prewencyjne. Podejmowanie działań prewencyjnych koncentruje się na identyfikacji ognisk działalności ekstremistycznej, a następnie eliminowanie bądź neutralizowanie przyczyn i warunków sprzyjających zaangażowaniu jednostki lub grupy w aktywność ekstremistyczną. W ramach koncepcji przeciwdziałania ekstremizmowi istotny jest również wariant identyfikacji, zwalczania stowarzyszeń społecznych lub religijnych oraz innych organizacji i zgrupowań, których działalność nosi znamiona ekstremizmu.²⁸⁴

Podmiotami odpowiedzialnymi za realizację strategii zwalczania ekstremizmu w Federacji Rosyjskiej są federalne organy władzy państwowej, organy władzy państwowej podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, jak również organy samorządu lokalnego. Wszystkie te organy uczestniczą w przeciwdziałaniu ekstremizmowi w zakresie ustawowych kompetencji. Główny akcent w strategii zwalczania ekstremizmu pada na działania profilaktyczne. W celu efektywnego przeciwdziałania działalności ekstremistycznej organy władzy federalnej, organy rządowe podmiotów Federacji Rosyjskiej, jednostki samorządu terytorialnego w ramach swoich kompetencji podejmują w priorytetowe działania ukierunkowane na prewencję działalności ekstremistycznej. Profilaktyka jest realizowana przez działania edukacyjne, propagandowe, mające na celu zapobieganie działalności ekstremistycznej na terytorium Federacji Rosyjskiej. Ustawa o przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej wprowadza rozwiązanie polegające na ostrzeganiu danej organizacji czy osoby, co do której istnieją informacje, iż działania podmiotu mogą mieć charakter ekstremistyczny.²⁸⁵ W przypadku dysponowania wiarygodnymi informacjami dotyczącymi przygotowywanych działań niezgodnych z prawem, noszących znamiona działalności ekstremistycznej i przy jednoczesnym braku uzasadnionych podstaw do pociągnięcia jednostki lub grupy do odpowiedzialności karnej Prokurator Generalny lub jego zastępcę możliwie również prokurator mu podporządkowany kieruje informację ostrzegającą o niedopuszczalności działania ekstremistycznego do przewodniczącego stowarzyszenia społecznego lub wyznaniowego lub lidera innej

²⁸⁴ *Ст. 3. Основные направления противодействия экстремистской деятельности*, „Федеральный закон от 25 июля 2002 г. N 114-ФЗ „О противодействии...”, *op. cit.*

²⁸⁵ M.F. Kostiuik, *Правовые основы противодействия экстремизму*, „Евразийская адвокатура”, no. 4 (29), 2017, s. 88.

organizacji ze wskazaniem powodów niedopuszczalnej działalności. W przypadku niewypełnienia wymagań określonych w ostrzeżeniu, osoba do której ostrzeżenie było adresowane może zostać pociągnięta do odpowiedzialności karnej na zasadach określonych w Kodeksie karnym Federacji Rosyjskiej. Osoba, która otrzymała ostrzeżenie o niedopuszczalności działalności ekstremistycznej ma prawo wnieść skargę do sądu zgodnie z ustaloną procedurą. Ostrzeżenie może być adresowane również do organizacji społecznych i wyznaniowych. W przypadku ujawnienia faktów wskazujących w sposób jasny na istnienie oznak działania ekstremistycznego w działalności podmiotu lub jednej z jednostek strukturalnych lub organizacyjnych podmiotu wydawane jest pisemne ostrzeżenie o niedopuszczalności takiego działania. W nocie ostrzegawczej organ wydający jest zobowiązany wskazać konkretne podstawy wydania ostrzeżenia, w tym popełnione naruszenie. W przypadku, gdy istnieje możliwość wyeliminowania skutków naruszeń, treść ostrzeżenia powinna zawierać również termin ich usunięcia, który wynosi dwa miesiące od dnia wydania pisemnego ostrzeżenia. Tym samym rosyjski ustawodawca zezwala na korektę działań podejmowanych przez organizację podejrzewaną o prowadzenie działalności ekstremistycznej. Organem uprawnionym do wydawania ostrzeżeń dla organizacji społecznych lub religijnych jest Prokurator generalny Federacji Rosyjskiej lub odpowiedni podległy mu prokurator. Notę ostrzegawczą adresowaną do stowarzyszenia społecznego lub wyznaniowego może wydać również federalny organ władzy wykonawczej w sferze jurysdykcji lub odpowiedni organ terytorialny. Od ostrzeżenia przewidziana jest procedura odwoławcza do sądu. Jeżeli ostrzeżenie nie zostało zaskarżone do sądu zgodnie z ustaloną procedurą lub sąd nie orzekł o bezprawności takiego ostrzeżenia, a także jeśli właściwa organizacja społeczna lub związek wyznaniowy lub inna organizacja lub podjednostka regionalna takiego podmiotu nie wyeliminowała naruszeń, które stanowiły podstawę do wydania ostrzeżenia lub jeśli w ciągu dwunastu miesięcy od daty wydania ostrzeżenia ujawnią się nowe fakty wskazujące na obecność oznak ekstremizmu w ich działalności to zgodnie z procedurą ustanowioną w ustawie federalnej, stowarzyszenie społeczne lub religijne lub inna organizacja podlega likwidacji, a działalność publiczna lub religijna stowarzyszenia niebędącego osobą prawną jest z mocy prawa zakazane.²⁸⁶

Możliwość wystosowania ostrzeżenia przez uprawniony organ dotyczy również rozprzestrzeniania materiałów ekstremistycznych w środkach masowego przekazu. Agencje medialne to podmioty, które mogą prowadzić działalność ekstremistyczną. W przypadku

²⁸⁶ А. Н. Смиртин, *Экстремизм в современной России и проблемы борьбы с ним*, „Вестник Челябинского государственного университета”, no. 7, 2009, s. 117.

upowszechniania w środkach masowego przekazu lub ujawnienia faktów świadczących o oznakach ekstremizmu w działalności medialnej pisemne ostrzeżenie jest adresowane do założyciela i(lub) redakcji (redaktor naczelny) danego środka masowego przekazu. Organem uprawnionym do wydania tego typu ostrzeżenia jest odpowiedni organ państwowy odpowiedzialny za rejestrację środków masowego przekazu lub przez organ federalny władzy wykonawczej odpowiedzialny w zakresie prasy, telewizji i radia i środków komunikacji masowej lub Prokurator Generalny, jak i w szczególnych przypadkach prokurator mu podległy. Treść ostrzeżenia powinna zawierać podstawy prawne jego wydania, jak i naruszenia będące przedmiotem noty ostrzegawczej. W ostrzeżeniu zawiera się również określa termin usunięcia naruszeń (jeżeli jest to możliwe), który wynosi co najmniej 10 dni od daty wydania ostrzeżenia. Od ostrzeżenia można się odwołać do sądu zgodnie z ustaloną procedurą. Jeżeli ostrzeżenie nie zostało zaskarżone do sądu zgodnie z ustalonym trybem lub nie zostało przez sąd uznane za niezgodne z prawem, a także jeżeli w terminie wskazanym w ostrzeżeniu nie podjęto środków w celu usunięcia naruszeń, które stanowiły podstawę do wydania ostrzeżenia, lub jeżeli wielokrotnie w ciągu dwunastu miesięcy od dnia wydania ostrzeżenia, ujawniono nowe fakty wskazujące na występowanie oznak ekstremizmu w działaniach środków masowego przekazu, działalność tych mediów podlega zakazowi w sposób określony w ustawie o przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej.²⁸⁷

Ustawa federalna z 25 lipca 2002 roku określa zakres odpowiedzialności za działalność ekstremistyczną. W Federacji Rosyjskiej zakazane ustawowo jest tworzenie i działalność stowarzyszeń społecznych i wyznaniowych oraz organizacji, których cele i działania ukierunkowane są na prowadzenie działalności ekstremistycznej. W przypadku, gdy działalność organizacji lub stowarzyszenia przyczynia się do naruszenia praw i wolności człowieka i obywatela, wyrządzenia szkody jednostce, dla zdrowia obywateli, środowiska, porządku publicznego, bezpieczeństwa publicznego, własności, uzasadnionych interesów ekonomicznych osób fizycznych i (lub) osób prawnych, społeczeństwa i państwa lub stwarza realne zagrożenie spowodowania takiej szkody, odpowiednie stowarzyszenie społeczne lub grupa wyznaniowa lub inna organizacja może zostać zlikwidowana, a działalność podmiotu niebędącego osobą prawną może zostać objęty zakazem na mocy postanowienia sądu na wniosek Prokuratora Generalnego Federacji Rosyjskiej lub prokuratora mu podległego. Działalność takiej organizacji lub stowarzyszenia może być zakazana również na wniosek

²⁸⁷ Ст. 7. Вынесение предупреждения общественному или религиозному объединению либо иной организации о недопустимости осуществления экстремистской деятельности, „Федеральный закон "О противодействии экстремистской деятельности" от 25.07.2002 N 114-ФЗ (последняя...”, *op. cit.*

federalnego organu wykonawczego w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości lub odpowiadającego mu organu terytorialnego. Decyzja sądu o likwidacji podmiotu z przyczyn przewidzianych w ustawie skutkuje likwidacją wszelkich jednostek strukturalnych oraz agend terytorialnych tych podmiotów. Mienie podmiotu podlegającego likwidacji, po zaspokojeniu roszczeń wierzycieli przechodzi na własność Federacji Rosyjskiej.²⁸⁸

Rosyjski ustawodawca przewiduje również procedurę wstrzymania działalności organizacji społecznej lub religijnej w przypadku, gdy jej działalność wypełnia przesłanki działalności ekstremistycznej.²⁸⁹ Dodatkową okolicznością warunkującą wydanie decyzji o zawieszenie działalności jest zagrożenie dla praw i wolności człowieka i obywatela, zagrożenie bezpieczeństwa publicznego, środowiska, praw własności, interesów ekonomicznych osób fizycznych i prawnych. Organ może wystąpić o zawieszenie działalności organizacji podejrzewanej o ekstremizm zanim sąd rozpatrzy odwołanie od decyzji o zakazie funkcjonowania organizacji. Na postanowienie o zawieszeniu działalności stowarzyszenia społecznego lub wyznaniowego do czasu rozpatrzenia przez sąd wniosku o jego likwidację lub zakazanie jego działalności przysługuje zażalenie do sądu w ustalonym trybie. W przypadku, gdy wobec organizacji lub stowarzyszenia zostanie wydana decyzja o zawieszeniu działalności podmiot otrzymuje zakaz korzystania z państwowych i miejskich środków masowego przekazu, organizowania i odbywania zebrań, spotkań i wieców, demonstracji, pikiet i imprez o charakterze publicznym. Zakaz dotyczy również prawa do uczestnictwa w wyborach, referendach, korzystania z lokat bankowych – z wyjątkiem wykorzystywania środków na nich zebranych na poczet rozliczeń związanych z prowadzoną działalnością gospodarczą, zwrotu strat (szkód) spowodowanych działaniami organizacji, płacenia należności podatkowych, opłat lub grzywien oraz rozliczeń na podstawie umów o pracę. W przypadku, gdy sąd nie uwzględni wniosku o likwidację stowarzyszenia publicznego lub wyznaniowego albo zakazu jego działalności, po uprawomocnieniu postanowienia sądu stowarzyszenie to ma prawo wznowić działalność. Zawieszenie działalności ma zastosowanie również wobec partii politycznych, których działalność wypełnia przesłanki działalności ekstremistycznej. Warunki zawieszenia reguluje artykuł 41 ustawy „O partiach politycznych” „Likwidacja partii politycznej”²⁹⁰. Odpowiedzialność karną za upowszechnianie materiałów ekstremistycznych usankcjonowano również działalność

²⁸⁸ *Ibidem*.

²⁸⁹ *Ст. 10. Приостановление деятельности общественного или религиозного объединения, „Федеральный закон „О противодействии экстремистской деятельности” от 25.07.2002 N 114-ФЗ (последняя...”, op. cit.*

²⁹⁰ *Ст. 41. Ликвидация политической партии, „Федеральный закон от 11 июля 2001 г. № 95-ФЗ «О политических партиях»...”, op. cit.*

środków masowego przekazu. Takie medium może zostać zlikwidowane na mocy postanowienia sądu na wniosek uprawnionego organu państwowego, który dokonał rejestracji medium, federalnego organu władzy wykonawczej w zakresie prasy, radia, telewizji albo Prokuratora Generalnego Federacji Rosyjskiej lub odpowiedniego prokuratora mu podległego. W celu niedopuszczenia do dalszego rozpowszechniania materiałów ekstremistycznych, sąd może zawiesić sprzedaż wydań czasopisma lub rozpowszechniania nagrania audio lub wideo z programu, albo nadawanie określonego programu telewizyjnego lub radiowego. Jednocześnie orzeczenie sądu jest podstawą do wycofania z magazynów, handlu hurtowego i detalicznego niezrealizowanej części produkcji zawierającej materiały ekstremistyczne.

W myśl ustawy niedopuszczalne jest również wykorzystywanie publicznych sieci komunikacyjnych do prowadzenia działalności ekstremistycznej. W przypadku naruszenia stosuje się środki przewidziane w ustawie federalnej, z uwzględnieniem specyfiki stosunków regulowanych przez ustawodawstwo Federacji Rosyjskiej w dziedzinie komunikacji. Znaczną część ustawy federalnej zajmuje regulacja kwestii walki z rozpowszechnianiem materiałów ekstremistycznych. Na terytorium Federacji Rosyjskiej zabronione jest publikowanie i rozpowszechnianie materiałów drukowanych, audio, audiowizualnych i innych zawierających co najmniej jeden ze wyróżników pozwalających zakwalifikować dany materiał do kategorii materiałów ekstremistycznych. Do takich materiałów zalicza się:²⁹¹

- a) oficjalne materiały zakazanych organizacji ekstremistycznych;
- b) materiały autorstwa osób skazanych na mocy aktów prawa międzynarodowego za zbrodnie przeciwko pokojowi i ludzkości;
- c) wszelkie inne, w tym anonimowe materiały ekstremistyczne.

Stwierdzenia obecności oznak ekstremistycznych w wyżej wymienionych materiałach dokonuje sąd federalny w siedzibie organizacji, która dokonała publikacji materiałów ekstremistycznych na podstawie informacji przedstawionej przez prokuratora. Decyzja sądu o stwierdzeniu obecności w materiałach informacyjnych oznak ekstremizmu stanowi podstawę do wycofania niezrealizowanej części materiałów. Organizacja, która dwukrotnie w ciągu dwunastu miesięcy opublikowała materiały ekstremistyczne, zostaje pozbawiona prawa do prowadzenia działalności wydawniczej. Kopia orzeczenia sądu uznającego materiały informacyjne za ekstremistyczne, jest wysłana do federalnego organu

²⁹¹ A. Wierchowski, *The Establishment of Anti-Extremism Legislation and the Demand for Textual Analysis in Its Application*, "Statutes & Decisions", nr. 54(5-6), 2020, s. 165-166.

wykonawczego w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości. Federalna lista ekstremistycznych materiałów jest okresowo publikowana w mediach. Od decyzji o umieszczeniu materiałów na federalnej liście materiałów ekstremistycznych przysługuje prawo odwołania do sądu. Obowiązuje zakaz upowszechniania materiałów znajdujących się na federalnej liście materiałów ekstremistycznych na terytorium Federacji Rosyjskiej. Osoby winne nielegalnej produkcji, dystrybucji i przechowywania w celu dalszej dystrybucji tych materiałów podlegają odpowiedzialności administracyjnej lub karnej.²⁹²

Ustawa przewiduje również zakres odpowiedzialności karnej za prowadzenie działalności ekstremistycznej dla urzędników państwowych i funkcjonariuszy publicznych.²⁹³ Oświadczenie złożone publicznie lub wypowiedź stanowiąca uzasadnienie konieczności prowadzenia działalności ekstremistycznych, jak i nawoływanie do ekstremizmu w ramach wykonywania obowiązków służbowych oraz zaniechanie działania uprawnionego urzędnika w zakresie zwalczania ekstremizmu podlega odpowiedzialności karnej. Właściwe organy państwowe są zobowiązane do niezwłocznego podjęcia niezbędnych środków w celu postawienia przed sądem tych urzędników. Odpowiedzialnymi za prowadzenie działalności ekstremistycznej są obywatele Federacji Rosyjskiej i bezpaństwowcy. Odpowiedzialność ta może mieć charakter karny, administracyjny i cywilny. W celu zapewnienia bezpieczeństwa państwa i bezpieczeństwa publicznego na podstawie i zgodnie z procedurą przewidzianą przez prawo federalne, osobie, która uczestniczyła w realizacji działań ekstremistycznych, na mocy postanowienia sądu można ograniczyć dostęp do służby cywilnej w ramach struktur i organów władzy państwowej i miejskiej, kontraktowej służby wojskowej oraz służby w organach ścigania, oraz także dostępu do pracy w placówkach oświatowych oraz do prowadzenia prywatnych firm detektywistycznych i ochroniarskich. W przypadku, gdy przewodniczący lub członek organu stowarzyszenia społecznego lub wyznaniowego albo innej organizacji wygłosi publiczne oświadczenie wzywające do podjęcia działań ekstremistycznych, bez wskazania, że jest to jego osobista opinia, a także w przypadku uprawomocnienia wyroku skazującego taką osobę w sprawach o przestępstwo ekstremistyczne, właściwe stowarzyszenie lub związek wyznaniowy lub inna organizacja są zobowiązane, w terminie pięciu dni od dnia złożenia wspomnianego oświadczenia, do

²⁹² Ст. 20.29. Производство и распространение экстремистских материалов, „Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях” от 30.12.2001 N 195-ФЗ (ред. от 16.04.2022) (с изм. и доп., вступ. в силу с 27.04.2022)”, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661/36f65566525347506c3bca47d7b5ddfc19731d6b/, dostęp z 09.05.2022.

²⁹³ Статья 14. Ответственность должностных лиц, государственных и муниципальных служащих за осуществление ими экстремистской деятельности, „Федеральный закон ”О противодействии экстремистской деятельности” от 25.07.2002 N 114-ФЗ (последняя редакция)…, *op. cit.*

publicznego negacji oświadczenia lub działań takiej osoby. Jeżeli podmiot nie wystosuje publicznego oświadczenia, można to uznać za przesłankę wskazującą na przejawy ekstremizmu w ich działalności.²⁹⁴

Działalność ekstremistyczna może być realizowana również w formie masowych akcji. W Federacji Rosyjskiej podczas zebrań, wieców, demonstracji, mitingów i pikiet zabronione jest prowadzenie działań o charakterze ekstremistycznym. Na organizatorach akcji masowych spoczywa odpowiedzialność za spełnienie wymagań określonych przez ustawodawstwo Federacji Rosyjskiej w zakresie przeprowadzania imprez masowych, zapobiegania realizacji działań ekstremistycznych, a także ich tłumienia. Organizatorzy akcji masowej otrzymują zazwyczaj pisemne ostrzeżenia o odpowiedzialności za dopuszczenie do działań ekstremistycznych podczas trwającej akcji masowej. Uczestnikom akcji masowych zabrania się noszenia broni (z wyjątkiem miejsc, w których noszenie broni jest częścią stroju narodowego), a także przedmiotów specjalnie wykonanych lub przystosowanych do wyrządzenia szkody zdrowiu człowieka lub szkody materialnej osobom fizycznym i prawnym. Podczas akcji masowych zabronione jest angażowanie do uczestnictwa organizacji ekstremistycznych, jak również posługiwanie się ich symbolami lub atrybutami, a także rozpowszechnianie materiałów ekstremistycznych. W przypadku ujawnienia okoliczności świadczących o ekstremizmie organizatorzy akcji masowej lub inne osoby odpowiedzialne za jej przeprowadzenie są zobowiązane do niezwłocznego podjęcia działań zmierzających do usunięcia negatywnych skutków tych działań. Niedopełnienie tego obowiązku skutkuje zakończeniem akcji masowej. Odbywa się to na wniosek przedstawicieli organów spraw wewnętrznych Federacji Rosyjskiej.²⁹⁵

Zakaz funkcjonowania na terytorium Rosji organizacji i stowarzyszeń o profilu ekstremistycznym jest efektem nie tylko ustawodawstwa wewnątrz krajowego, ale również wynika z aktów określających zakres współpracy międzynarodowej Rosji w zakresie zwalczania ekstremizmu. Zakaz działalności zagranicznej organizacji pozarządowej o profilu non-profit oznacza:²⁹⁶

- a) cofnięcie akredytacji państwowej i rejestracji w sposób określony przez ustawodawstwo Federacji Rosyjskiej;

²⁹⁴ *Ibidem.*

²⁹⁵ *Ст. 16. Недопущение осуществления экстремистской деятельности при проведении массовых акций, „Федеральный закон „О противодействии экстремистской...”, op. cit.*

²⁹⁶ *Ст. 17. Международное сотрудничество в области борьбы с экстремизмом, „Федеральный закон „О противодействии экстремистской...”, op. cit.*

- b) zakaz przebywania na terytorium Federacji Rosyjskiej cudzoziemców i bezpaństwowców jako przedstawicieli tej organizacji;
- c) zakaz prowadzenia jakiejkolwiek działalności gospodarczej i innej na terytorium Federacji Rosyjskiej;
- d) zakaz publikowania w mediach jakichkolwiek materiałów w imieniu zabronionej organizacji;
- e) zakaz dystrybucji na terytorium Federacji Rosyjskiej materiałów zakazanej organizacji, a także innych materiałów informacyjnych tej organizacji;
zakaz organizowania jakichkolwiek masowych akcji i imprez masowych, a także uczestniczenia w akcjach masowych i imprezach publicznych w charakterze przedstawiciela zakazanej organizacji (lub jej oficjalnych przedstawicieli);
- f) zakaz tworzenia kolejnych organizacji w jakiejkolwiek formie organizacyjno-prawnej.

Po wejściu w życie postanowienia sądu zakazującego działalności zagranicznej organizacji pozarządowej uprawniony organ państwowy Federacji Rosyjskiej w terminie dziesięciu dni zawiadamia przedstawicielstwo dyplomatyczne lub urząd konsularny danego państwa w Federacji Rosyjskiej o zakazie działalności tej organizacji na terytorium Federacji Rosyjskiej, przyczynach tego zakazu, a także konsekwencje związane z wprowadzeniem zakazu. Federacja Rosyjska, zgodnie z umowami międzynarodowymi, których stroną jest Federacja Rosyjska, współpracuje w zakresie zwalczania ekstremizmu z innymi państwami, ich organami ścigania i służbami specjalnymi, a także z organizacjami międzynarodowymi zaangażowanymi w walkę z ekstremizmem.²⁹⁷

Ustawa o przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej to główny akt prawny regulujący zasady walki z zagrożeniem ekstremistycznym na terytorium Federacji Rosyjskiej. Kwestia zagrożenia ekstremizmem jest nierozzerwalnie, a wręcz symbiotycznie związana z kwestią radykalizacji. Szczególnie niebezpieczny jest zakres i intensywność procesów radykalizacyjnych w ramach religii islamu. Jest to zjawisko szczególnie intensywne po utworzeniu w 2014 roku Kalifatu Islamskiego znanego jako Państwo Islamskie. Problem radykalizacji islamu w Rosji nabrał szczególnego znaczenia w momencie pojawienia się na szeroką skalę wyjazdów ochotników gotowych do walki w szeregach samozwańczego kalifatu. Ochotnicy na globalny dżihad wyjeżdżali głównie z terytoriów

²⁹⁷ *Ibidem*.

Kaukazu Północnego. Rosyjskojęzyczni muzułmanie stanowią jeden z najbardziej licznych kontyngentów zagranicznych bojowników walczących po stronie Państwa Islamskiego.

Zasady walki z ekstremizmem i terroryzmem regulują również zapisy Konstytucji Federacji Rosyjskiej. Jako fundamentalny akt prawny w Federacji Rosyjskiej Konstytucja zakłada równość wszystkich obywateli wobec prawa oraz instytucjami sądowymi. Wszystkim przyznaje wolność do życia, wolności, wyznania, posługiwania się językiem narodowym, swobody afiliacji, sumienia oraz wyznania. W swej istocie ekstremizm w zapisach ustawodawstwa antyekstremistycznego jest identyfikowany jako zagrożenie tych wolności i praw jednostki określonych w rozdziale 1 i 2 Konstytucji Federacji Rosyjskiej.²⁹⁸

²⁹⁸ Глава 1. Основы конституционного строя, „Конституция Российской Федерации” (принята всенародным голосованием 12.12.1993 с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01.07.2020)», <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-3.htm>, dostęp z 09.05.2022.

Rozdział III Struktura i charakterystyka ustawodawstwa antyekstremistycznego w Federacji Rosyjskiej

Ustawa o przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej z 25 lipca 2002 roku stanowi wykładnię rozumienia pojęcia ekstremizmu. Ustawa definiuje działalność ekstremistyczną, która jest tożsama z ekstremizmem oraz ustanawia specjalne procedury regulujące odpowiedzialność za dokonanie aktu ekstremistycznego przez różnego rodzaju stowarzyszenia społeczne, grupy o charakterze religijnym (z wyjątkiem partii politycznych, które podlegają zapisom ustawy „O partiach politycznych”) oraz mediów. Zapisy ustawy są adresowane głównie do zarejestrowanych organizacji i stowarzyszeń oraz mediów, których działalność wypełnia przesłanki działania ekstremistycznego. Przyjęcie ustawy antyekstremistycznej zdeterminowało proces nowelizowania innych ustaw, tak aby były dostosowane do zapisów prawa antyterrorystycznego. Poprawki wprowadzono również do treści Kodeksu Karnego, Kodeksu Wykroczeń Administracyjnych. Sednem nowelizacji było wprowadzenie nowe elementy przestępstw określanych jako ekstremistyczne. Należy podkreślić, że działalność ekstremistyczna realizowana przez osobę fizyczną sama w sobie nie podlega karze, jeżeli działanie to nie wypełnia przesłanek określonych w Kodeksie Karnym lub Kodeksie Wykroczeń Administracyjnych. Ekstremizm jest karalny w przypadku organizacji i środków masowego przekazu.

Definicja ekstremizmu przedstawiona w ustawie z 2002 roku nie jest związana z potocznym lub politologicznym znaczeniem słowa „ekstremizm”. Definicja ta nie zawiera jakichkolwiek cech ogólnych, jest podana w postaci listy działań uznawanych za ekstremistyczne. Sugeruje to możliwość ewolucyjnej zmiany zawartości definicji działań ekstremistycznych w zależności od warunków i potrzeb. Od 2002 roku katalog działań ekstremistycznych zmienił się dwukrotnie. Początkowo ustawowa definicja działania ekstremistycznego zawierała w sobie różnorodne działania. Lista działań uznawanych za ekstremistyczne została zaktualizowana w 2006 roku, a do jej redukcji doszło już w 2007 roku, niemniej jednak na liście znajdują się różne działania, które uznawane są za ekstremistyczne. Pojęcie ekstremizmu obejmuje szczególnie niebezpieczne działania ukierunkowane na podważenie lub zmianę podstaw ustroju konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej.

W zakresie definicji działań ekstremistycznych znajduje się również działalność terrorystyczna, która została zdefiniowana w odrębnej ustawie i jest ścigana z pominięciem wykorzystania mechanizmów ustawodawstwa antyterrorystycznego.²⁹⁹

Pojęcie działań ekstremistycznych enumeruje działania podobne do opisu czynów karnych z Kodeksu Karnego, które poza kontekstem prawa karnego są pojmowane znacznie szerzej niż czyny karalne. Działania ekstremistyczne sensu largo nie reprezentują zagrożenia dla bezpieczeństwa publicznego, które jest wyróżnione w zapisach karno-kodeksowych. Dotyczy to w szczególności zapisu traktującego o podżeganiu do nienawiści rasowej, społecznej, narodowej lub religijnej. Podżeganie jest zaliczane do przestępstw z art. 282 Kodeksu Karnego (podżeganie do nienawiści lub wrogości z powodów rasowych, religijnych, społecznych)³⁰⁰, jak również może być działaniem skutkującym zawieszeniem lub zakazem działalności określonego środka przekazu i jednocześnie nie stanowić przestępstwa w myśl zapisów Kodeksu Karnego. Zgodnie z definicją działań ekstremistycznych każda, nawet czysto techniczna pomoc w działaniach ekstremistycznych jest równoznaczna z działalnością ekstremistyczną. Zatem uznanie określonej grupy lub nawet określonego działania za ekstremistyczne może pociągać za sobą uznanie za ekstremistyczne szerokiego wachlarza organizacji i mediów, które jakkolwiek współpracowały z tymi, którzy zostali uznani za ekstremistów. Samo propagowanie ekstremizmu jest zawarte w definicji ekstremizmu, a przez to powoływanie się na tego typu działanie może dotyczyć każdej kategorii działania.

Główną sankcją za realizowanie działań ekstremistycznych jest likwidacja organizacji lub stowarzyszenia, jak i środka masowego przekazu. Zawieszenie działalności lub likwidację może poprzedzać pisemne ostrzeżenie o niedopuszczalności działalności ekstremistycznej. Obecnie organy rejestrujące, czyli docelowo jest to Federalna Służba Rejestracji (FRS), są odpowiedzialne za wydawanie ostrzeżeń organizacjom. Do 2004 roku wydawanie pisemnych ostrzeżeń należało do kompetencji Ministerstwa Sprawiedliwości. Ostrzeżenia dla podmiotów będących mediami wydaje Federalna Służba Nadzoru w Sferze Komunikacji Publicznej, Komunikacji i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego, do 2004 r. - przez Ministerstwo Prasy, następnie funkcje te zostały przekazane agencji o skróconej nazwie Federalna Służba Nadzoru za przestrzeganiem ustawodawstwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Organem uprawnionym jest również Prokurator Generalny. Ostrzeżenie jest wydawane wówczas, gdy w działalności podmiotu zostaną

²⁹⁹ K. M. Fiedorowicz, *Правовые основы противодействия экстремизму*, „Евразийская адвокатура”, no. 4 (29), 2017, s.88.

³⁰⁰ Ст. 282. Возбуждение ненависти либо вражды, а равно унижение человеческого достоинства, „Уголовный кодекс Российской Федерации...”, *op. cit.*

zidentyfikowane oznaki ekstremizmu. Wyprzedzające ostrzeżenie nie jest konieczne w przypadku likwidacji podmiotu, którego działanie zostanie uznane za szczególnie niebezpieczne. Działalność organizacji może zostać zawieszona bez orzeczenia sądu na okres do sześciu miesięcy w celu zabezpieczenia pozwu o likwidację lub do zakończenia działalności ekstremistycznej. Kontynuacja zawieszonych działalności stanowi wykroczenie administracyjne (art. 20 ust. 2 pkt 1 Kodeksu administracyjnego).³⁰¹ Niezależnie od faktu zarejestrowania lub nie organizacji jej działalność może zostać zakazana ze względu uznania za ekstremistyczną. W tym przypadku kontynuacja działalności takiej organizacji stanowi przestępstwo z art. 282.2 KK FR.

W przypadku identyfikacji oznak ekstremizmu w działaniu jednostki osoba fizyczna również może otrzymać upomnienie (nie ostrzeżenie) od prokuratury. Osobie prywatnej przysługuje prawo złożenia zażalenia do odpowiedniego sądu. Jednostka nie może być ukarana za ekstremizm jako taki, jeżeli jej działania nie wypełniają przesłanek przewidzianych w Kodeksie administracyjnym lub Kodeksie karnym. Niemniej jednak publiczne wezwania do działalności ekstremistycznej podlegają karze (art. 280 Kodeksu karnego). Należy zauważyć, że sama ta działalność nie zawsze podlega sankcji karnej, ale kara przewidziana w art. 280 kk - do 3 lat pozbawienia wolności, a w przypadku wezwań do ekstremizmu upowszechnianych w środkach masowego przekazu - do 5 lat.³⁰² Jeśli skorelować art. 280 z definicją ekstremizmu, to okazuje się, że np. publiczne wezwanie do używania swastyki jest zagrożone karą kilku lat pozbawienia wolności, chociaż za samo narysowanie swastyki osobę można aresztować na okres 10 dni. Publiczne podżeganie do nienawiści i wrogości podlega karze (art. 282 kk) - do 2 lat pozbawienia wolności do lat 5, jeżeli zostało popełnione z użyciem przemocy lub pod groźbą jej użycia przez osobę pełniącą funkcję publiczną lub przez zorganizowaną grupę. Demonstracja i rozpowszechnianie symboli faszystowskich oraz masowa dystrybucja materiałów ekstremistycznych również są działaniami podlegającymi karze.³⁰³

Materiał (drukowany lub w jakiegokolwiek innej formie) jest uznawany za ekstremistyczny na mocy specjalnego orzeczenia sądu (dotyczy to „dział przywódców Narodowosocjalistycznej Partii Robotniczej Niemiec, Faszystowskiej Partii Włoch”). Lista materiałów ekstremistycznych również podlega okresowej publikacji aktualizacji. Ustawa

³⁰¹ *Ст. 20.2. Нарушение установленного порядка организации либо проведения собрания, митинга, демонстрации, шествия или пикетирования, „Кодекс об административных правонарушениях (КоАП РФ)...”, op. cit.*

³⁰² *Ст. 280. Публичные призывы к осуществлению экстремистской деятельности, „Уголовный кодекс Российской Федерации...”, op. cit.*

³⁰³ *Ibidem.*

z 2002 roku nie enumerowała przestępstw, które należałoby uznać za ekstremistyczne. Lista „przestępstw o charakterze ekstremistycznym” została uregulowana w art. 282. 1 KK FR, który przewiduje odpowiedzialność za organizację „stowarzyszenia lub grupy ekstremistycznej”, czyli grupy, której działania zmierzają do popełniania przestępstw o charakterze ekstremistycznym.

W poprawkach z 2007 roku ustalono, że „przestępstwa o charakterze ekstremistycznym

w niniejszym Kodeksie (tj. w kodeksie karnym) oznaczają przestępstwa popełnione na podstawie politycznej, ideologicznej, rasowej, narodowej lub religijnej nienawiści lub wrogości, lub oparte na nienawiści lub wrogości w stosunku do jakiejkolwiek grupy, o których mowa w odpowiednich artykułach części specjalnej niniejszego Kodeksu oraz w akapicie „e” w pierwszej części artykułu 63 niniejszego Kodeksu. Przestępstwa o takiej motywacji są uznawane za przestępstwa ekstremistyczne. Punkt „e” art. 63 Kodeksu karnego stanowi, że popełnienie jakiegokolwiek przestępstwa z motywem nienawiści rasowej, religijnej lub innej jest okolicznością obciążającą, której zaistnienie może wiązać się z orzeczeniem wyższej sankcji karnej. Wymieniony motyw jest również cechą kwalifikowaną przestępstwa, za które obowiązuje surowa sankcja karna.³⁰⁴

Reforma ordynacji wyborczej, która miała miejsce jesienią 2006 roku wprowadziła nową normę, zgodnie z którą kandydat (lub lista partyjna) za prowadzenie działalności ekstremistycznych w trakcie kampanii wyborczej może być pozbawiony prawa do udziału w wyborach przez sąd Najważniejsze jest jednak to, że można takiego kandydata pozbawić tego prawa do wypowiedzi ze względu na działalność ekstremistyczną w przeszłości, a dokładniej za okres odpowiadający kadencji, stanowiska na które kandyduje. Warunkiem jest występowanie w wypowiedziach kandydata wezwań do działalności ekstremistycznej lub jej uzasadnienie, lub gdy celem wypowiedzi było podżeganie do niezgoda (art. 76 ust. 7, pkt. g ustawy "O podstawowych gwarancjach praw wyborczych i prawie do udziału w referendum obywateli Federacji Rosyjskiej")³⁰⁵, która stanowi podstawę rosyjskiego prawa wyborczego,

³⁰⁴ Ст. 63. *Обстоятельства, отягчающие наказание*, „Уголовный кодекс Российской Федерации...”, *op. cit.*

³⁰⁵ Статья 76. *Основания аннулирования регистрации кандидата (списка кандидатов), отмены решения комиссии о регистрации кандидата (списка кандидатов), об отказе в регистрации кандидата (списка кандидатов), исключения кандидата из списка кандидатов, отмены регистрации кандидата (списка кандидатов), инициативной группы по проведению референдума*, „Федеральный закон от 12.06.2002 N 67-ФЗ (ред. от 01.04.2022) "Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37119/c9732d4cb902f23969660bea54ff2950ddad5f2f/, dostęp z 09.05.2022.

klauzula ta nie dotyczy oświadczeń złożonych przed grudniem 2006 r.) Ponadto każda wzmianka o organizacji, która została zlikwidowana lub zakazana w związku z prowadzeniem działalności ekstremistycznej w mediach, powinna wskazywać na fakt likwidacji lub zakazu pod groźbą kary (art. 13.15 Kodeksu Cywilnego Federacji Rosyjskiej).³⁰⁶

Rozszerzenie zakresu definicji pojęcia ekstremizmu przyniosły poprawki do ustawodawstwa antyekstremistycznego z 2006 roku. Niektóre z wprowadzonych wówczas klauzul były ukierunkowane na rozwiązanie istniejących w przepisach niespójności związanych z doprecyzowaniem definicji ekstremizmu. Główne uzupełnienia definicji ekstremizmu dotyczyły ingerencji w działalność państwa (a zarazem stowarzyszeń publicznych i innych) związaną z przemocą lub groźbą jej użycia. Wprowadzono wówczas normę dotyczącą zamachu na życie funkcjonariusza państwowego lub publicznego. Paragraf dotyczący zamachu na życie funkcjonariusza państwowego faktycznie została zawarta w punkcie dotyczącym „działalności terrorystycznej”. Za ekstremizm uznano wrogie działania skierowane przeciwko poszczególnym urzędnikom, niezależnie od motywu, kontekstu i stopnia zagrożenia.³⁰⁷

W 2006 roku do katalogu działań ekstremistycznych włączono działanie polegające na publicznym wzywaniu do ekstremizmu lub usprawiedliwianie i uzasadnianie działalności ekstremistycznej. Pojęcie „uzasadniania” działalności ekstremistycznej zostało zdefiniowane jako oświadczenie o uznaniu ideologii i działania ekstremistycznego za słuszne, warte wsparcia jak i naśladownictwa. Włączenie działania polegającego na wzywaniu do działalności ekstremistycznej i jej uzasadnianiu do definicji ekstremizmu stworzyło możliwość identyfikowania różnorodnych wypowiedzi jako uzasadniających ekstremizm. Podobna sytuacja występuje w przypadku definicji pojęcia promowania ekstremizmu. Za ekstremizm uznano również świadome fałszywe oskarżenie o działalność ekstremistyczną osoby sprawującej funkcje państwowe w Federacji Rosyjskiej w ramach wykonywania obowiązków służbowych. Kategoria „osoby sprawujące funkcje państwowe” obejmuje urzędników prawie wszystkich szczebli oraz ich zastępców (federalnych i regionalnych). Nie jest jednak wyeksplifikowany powód, dla którego działania takie jak dyskryminacja ze względu na rasę, język itp. zostało włączone w zakres definicji ekstremizmu (art. 136

³⁰⁶ N. W. Wołkow, *Экстремизм как крайняя форма сепаратизма: проблема определения социально-правовой сущности феномена*, „История государства и права”, 2006. № 9, s. 7-8.

³⁰⁷ М. К. Агсзаков, *Политико-правовые проблемы применения антиэкстремистского законодательства в России*, „Контурсы глобальных трансформаций: политика, экономика, право”, vol. 4, no. 1, 2011, s. 39.

Kodeksu Karnego). Jako przedmiot regulacji przestępstwo to zdecydowanie wyróżnia się nawet biorąc pod uwagę różnorodne zakresy definicji ekstremizmu.³⁰⁸

Kolejną nowelizację ustawy z 2002 roku uchwalono w lipcu 2007 roku. Wprowadzone poprawki miały charakter kompleksowy i trudno jest o jednoznaczną ich ocenę, szczególnie ze względu na fakt, iż kilka z nich miało charakter znacznie ograniczający swobody obywatelskie w Rosji. Na mocy poprawek rozszerzono prawo nasłuchu rozmów telefonicznych. Początkowo prawo podsłuchu dotyczyło tylko podejrzanych lub obwinionych o popełnienie przestępstw ciężkich. Po wprowadzeniu poprawek w 2007 prawo to rozszerzono również na podejrzanych o popełnienie przestępstw wagi średniej, do których zalicza się również przestępczość ekstremistyczna. Na mocy artykułu 8 ustawy „O działalności operacyjno-śledczej” ustawodawca rosyjski rozszerzył to prawo również na rozmowy osób mogących posiadać informacje o przestępstwach ekstremistycznych.³⁰⁹

Nowelizacja zasadniczo poszerzyła rozumienie „przestępstw motywowanych nienawiścią” w rosyjskim kodeksie karnym. Wcześniej wykaz motywów nienawiści jako okoliczności obciążającej w przypadku każdego przestępstwa regulował art. 63 Kodeksu Karnego. Zgodnie z regulacją do motywów zaliczano głównie rasową, narodową lub religijną nienawiść lub wrogość. Lista motywów została uzupełniona o nienawiść lub wrogość o charakterze politycznym, ideologicznym, która może być skierowana przeciwko dowolnej grupie społecznej.³¹⁰

Zaakcentowanie nienawiści o podłożu politycznym i ideologicznym jako okoliczności obciążającej w przypadku popełnienia jakiegokolwiek przestępstwa jest jednoznaczne z zaostreniem sankcji karnej. Motyw nienawiści skierowanej przeciwko określonej grupie społecznej jest konceptem nieadekwatnym, ponieważ w prawodawstwie rosyjskim brakuje definicji grupy społecznej, co otwiera możliwość całkowitej arbitralności w egzekwowaniu prawa. Obecność oznak motywów nienawiści w przestępstwie nie wpłynęła jednak na kompozycję artykułu 282.3 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej. W związku z powyższym samo propagowanie wrogości o podłożu politycznym i ideologicznym nie podlega sankcji karnej. Poprawki z 2007 roku wpłynęły również na zakres uprawnień organów ścigania. Wprowadzony został zakaz prowokacji jako metody prowadzenia śledztwa nie tylko

³⁰⁸ *Ст. 136. Нарушение равенства прав и свобод человека и гражданина, „Уголовный кодекс Российской Федерации от...”, op. cit.*

³⁰⁹ *Ст. 8. Условия проведения оперативно-розыскных мероприятий, „Федеральный закон от 12.08.1995 N 144-ФЗ (ред. от 01.04.2022) ”Об оперативно-розыскной деятельности”, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_7519/1d7a894f056e45d0eb75f5965a73176175facb67/, dostęp z 09.05.2022.*

³¹⁰ *УК РФ Статья 63. Обстоятельства, отягчающие наказание, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 31.07.2020)”,..., op. cit.*

w odniesieniu do ekstremizmu, lecz we wszystkich sprawach karnych. Co najważniejsze, poprawki znacząco zmieniły samą definicję działalności ekstremistycznej. Pierwszą znaczącą zmianą było włączenie do katalogu działań ekstremistycznych przestępstwa popełnione z motywu nienawiści. Po drugie definicję działań ekstremistycznych pozbawiono kilku punktów, które okazały się niejasne lub dublowały swoje znaczenie lub te, które były związane z innymi obszarami regulacji prawnej. Na mocy poprawek z 2007 roku z katalogu działań ekstremistycznych usunięto:

- podważanie bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej;
- siłowe przejęcie lub zawłaszczenie władzy;
- tworzenie nielegalnych grup o charakterze zbrojnym;
- poniżanie godności narodowej;
- podżeganie do niezgody społecznej z użyciem przemocy lub nawoływaniem do jej użycia;
- organizowanie masowych zamieszek, działań chuligańskich i aktów wandalizmu z powodu nienawiści lub wrogości ideologicznej, politycznej, rasowej, narodowej lub religijnej, a także nienawiści lub wrogości skierowanej przeciwko grupie społecznej;
- użycie przemocy wobec urzędnika państwowego lub groźba jej użycia wobec urzędnika państwowego lub członków jego rodziny w związku z wykonywaniem obowiązków służbowych;
- ingerencja w życie funkcjonariusza państwowego lub osoby publicznej w celu zakończenia jego działalności politycznej lub państwowej albo zemsta za podejmowanie przez niego określonych decyzji i działań.³¹¹

Nadrzędnym aktem prawnym, który reguluje politykę i strategię zwalczania ekstremizmu i terroryzmu jest Konstytucja Federacji Rosyjskiej. Rosyjska ustawa zasadnicza gwarantuje podstawowe prawa człowieka, w tym wolność słowa, wypowiedzi i zrzeszania się. Jednocześnie zakazuje funkcjonowania stowarzyszeń społecznych, których celem jest siłowa zmiana podstawowych zasad ustroju konstytucyjnego, jak i naruszenie integralności Federacji Rosyjskiej; podważanie bezpieczeństwa państwowego; tworzenie grup o charakterze zbrojnym; podżeganie do konfliktów społecznych, rasowych, narodowościowych i religijnych.³¹² Z mocy prawa zabroniona jest również propaganda

³¹¹ S. N. Matuszki, *ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ЭКСТРЕМИЗМУ. УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ*, „Вестник магистратуры”, no. 12-3 (39), 2014, s. 167.

³¹² *Конституция Российской Федерации...*, *op. cit.*

promująca wrogość społeczną, rasową, narodową lub religijną lub podżeganie do takiej wrogości, a także propaganda promująca wyższość społeczną, rasową, narodową, religijną lub językową. Niemniej jednak termin „ekstremizm” nie występuje w tekście Konstytucji.

Wszelkie ograniczenia są zgodne z przepisem konstytucyjnym (art. 55 ust. 3)³¹³, który dopuszcza ograniczenie praw i wolności jednostek przez ustawodawstwo federalne w zakresie niezbędnym dla ochrony podstawowych zasad ustroju konstytucyjnego, moralności, zdrowia publicznego, praw i interesów innych ludzi oraz zapewnienie obrony kraju i bezpieczeństwa państwa. Możliwość wprowadzenia takich ograniczeń jest zgodne z międzynarodowymi standardami opracowanymi przez Europejski Trybunał Praw Człowieka i inne organy międzynarodowe i krajowe, które zasadniczo podzielają zdanie, co do zasadności wprowadzania ograniczeń wolności słowa ze względu na prymat utrzymania bezpieczeństwa narodowego. Jest to jednak możliwe tylko w przypadku, gdy istnieje możliwość udowodnienia, że ograniczenia te są absolutnie konieczne, tj. gdy istnieje bezpośredni i natychmiastowy związek między podżeganiem werbalnym do ekstremizmu a prawdopodobieństwem lub wystąpieniem działania ekstremistycznego.³¹⁴ Pod względem wyznaniowym Konstytucja Federacji Rosyjskiej określa Rosję jako państwo świeckie ze szczególną, uwarunkowaną kulturowo i historycznie pozycją Cerkwii Prawosławnej.

Główną sankcją przewidzianą w ustawie o ekstremizmie jest likwidacja stowarzyszenia publicznego, organizacji lub środka masowego przekazu, które może być poprzedzone jednym lub kilkoma ostrzeżeniami wydanymi przez Federalną Służbę Rejestracyjną przeciwko organizacji pozarządowej lub przez Federalną Agencję Nadzoru Technologii Informacyjnych i komunikacji (Roskomnadzor) przeciwko mediom. Lokalne prokuratury mogą wydawać ostrzeżenia zarówno organizacjom publicznym, jak i podmiotom medialnym. W 2010 r. Federalna Służba Bezpieczeństwa uzyskała uprawnienia do ostrzegania osób fizycznych o niedopuszczalności działań, które mogą być postrzegane jako prowadzące do popełnienia przestępstw ściganych z art. 280 Kodeksu karnego. Status proceduralny takich ostrzeżeń nie jest jasny, ponieważ nie są one wymienione w Kodeksie Postępowania Karnego Federacji Rosyjskiej.³¹⁵

³¹³ *Статья 55, „Конституция Российской Федерации” (принята всенародным голосованием 12.12.1993 с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01.07.2020)”, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399/1a17ce42ccf66a8cdc73524a84798f90e9f7b63a/, dostęp z 09.05.2022.*

³¹⁴ *Article 19’s Statement on Proposed Amendments to the Russian Extremism Law at 1 (July 2006), <http://www.article19.org/data/files/pdfs/press/russia-extremism-law.pdf>, archiwizacja na <https://perma.cc/252S-8PUM>, dostęp z 5.10.2020.*

³¹⁵ W. A. Masicz, *Некоторые особенности борьбы с экстремизмом в России нового времени*, „Юриспруденция”, vol. 20, no. 4, 2010, s. 156.

Dodatkowo ustawa o ekstremizmie nakłada na Ministerstwo Sprawiedliwości obowiązek uzupełniania, aktualizowania i publikowania wykazu materiałów ekstremistycznych. Prowadzenie takiego wykazu umożliwia organom ścigania na podjęcie odpowiednich środków administracyjnych w celu ograniczenia dystrybucji materiałów ekstremistycznych ujętych na liście na podstawie art. 20.3 Kodeksu wykroczeń administracyjnych, który zakazuje produkcji i dystrybucji materiałów ekstremistycznych. Przepis ten znajduje zastosowanie wobec producentów i dystrybutorów materiałów znajdujących się na liście w przypadkach, gdy wszczęcie postępowania karnego na podstawie art. 280 i 282 Kodeksu karnego byłoby nieprawne lub wiązałoby się ze znacznymi utrudnieniami.³¹⁶

Jak podkreślono wcześniej, ekstremizm może stanowić etap wstępny poprzedzający zaangażowanie się w działalność terrorystyczną, której zwalczanie, jak i system antyterrorystyczny uregulowano w szeregu odrębnych aktów prawnych różniących się między sobą statusem. Część z nich funkcjonuje w postaci federalnych aktów prawnych, zaś inne jak Koncepcja Bezpieczeństwa Narodowego, Koncepcja Polityki Zagranicznej Federacji Rosyjskiej, Doktryna Wojenna Federacji Rosyjskiej, Koncepcja Bezpieczeństwa Informacyjnego Federacji Rosyjskiej oraz Morska Doktryna Federacji Rosyjskiej są dokumentami o statusie dekretów Prezydenta Federacji Rosyjskiej. Ponadto kwestia zwalczania ekstremizmu jest uregulowana w rozporządzeniach, ustawach federalnych, a także aktach międzynarodowych.

Do głównych aktów prawnych o znaczeniu strategicznym, określających fundamenty rosyjskiej strategii zwalczania ekstremizmu zaliczana jest nie tylko Strategia Bezpieczeństwa Narodowego, ale również Koncepcja Polityki Zagranicznej. Tekst Strategii koncentruje się na jakościowej zmianie stanu bezpieczeństwa międzynarodowego po utworzeniu Państwa Islamskiego (ISIS). Głównym kierunkiem zwalczania zarówno terroryzmu, jak i ekstremizmu powinny stać się działania ukierunkowane na zacieśnienie współpracy w ramach międzynarodowej koalicji antyterrorystycznej zbudowanej na fundamencie zasady praworządności, w oparciu o faktyczną i systemową współpracę państw. Współpraca ta powinna być apolityczna, pozbawiona praktyki stosowania podwójnych standardów przy jednoczesnym wykorzystaniu potencjału społeczeństw obywatelskich. Celem współpracy

³¹⁶ Ст. 20.3. Пропаганда либо публичное демонстрирование нацистской атрибутики или символики, либо атрибутики или символики экстремистских организаций, либо иных атрибутики или символики, пропаганда либо публичное демонстрирование которых запрещены федеральными законами, „Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях” от 30.12.2001 N 195-ФЗ (ред. от 16.04.2022) (с изм. и доп., вступ. в силу с 27.04.2022)”..., *op. cit.*

państw jest prewencja zagrożenia ekstremizmem i terroryzmem oraz ograniczenie upowszechniania się i transmisji idei radykalnych.³¹⁷ W koncepcji znajduje się również wzmianka o uznaniu przez Federację Rosyjską art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych za adekwatny i nie wymagającą rewizji podstawę prawną do użycia siły w samoobronie, w tym w obliczu takich zagrożeń dla pokoju i bezpieczeństwa jak międzynarodowy terroryzm i proliferacja broni masowego rażenia.

Federacja Rosyjska uważa walkę z międzynarodowym terroryzmem za jedno z najważniejszych zadań państwa rosyjskiego i kluczowy priorytet w dziedzinie bezpieczeństwa międzynarodowego. W związku z powyższym, zasadne jest stosowanie zgodnie z prawem międzynarodowym, jak i ustawodawstwem rosyjskim, wszelkich niezbędnych środków w celu zapobiegania i zwalczania terroryzmu, ochrony struktur państwa i jego obywateli przed zagrożeniem jakie stwarzają ofensywne działania grup i organizacji terrorystycznych oraz środki zorientowane na ograniczenie rozprzestrzeniania się ideologii terroryzmu i ekstremizmu. Akcent na ideologiczny wymiar ekstremizmu wynika z uznania go za etap wstępny poprzedzający zaangażowanie się grupy lub jednostki w prowadzenie działalności ekstremistycznej. Federacja Rosyjska stoi również na stanowisku, iż w dziedzinie zwalczania ekstremizmu jak i terroryzmu to państwa narodowe i ich właściwe władze odgrywają decydującą rolę we współpracy międzynarodowej w dziedzinie zwalczania terroryzmu i ekstremizmu. W koncepcji podkreślony został również wielowyznaniowy i wielonarodowy charakter Federacji Rosyjskiej. Federacja Rosyjska, jako państwo wielonarodowe oraz wielowyznaniowe, z wielowiekowym doświadczeniem harmonijnego współistnienia różnych narodów, grup etnicznych i religii, wspiera rozwój dialogu i formowanie relacji partnerstwa między kulturami, religiami i cywilizacjami, w tym w ramach ONZ i innych organizacji międzynarodowych i regionalnych. Działanie Federacji Rosyjskiej w tym zakresie polega na aktywnym wspieraniu określonych inicjatyw społeczeństwa obywatelskiego.³¹⁸

Ze względu na ważną i uwarunkowaną kulturowo i historycznie pozycję prawosławia władze Federacji Rosyjskiej współdziałają z Rosyjskim Kościołem Prawosławnym i innymi stowarzyszeniami religijnymi w kraju. Jednocześnie jednym z założeń uregulowanych w Koncepcji Polityki Zagranicznej Federacji Rosyjskiej Rosja na poziomie rozwiązań legislacyjnych i organizacyjnych przeciwdziała ekstremizmowi, radykalizacji nastrojów

³¹⁷ *Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 30 ноября 2016 г.)*, https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/2542248, dostęp z 12.10.2020.

³¹⁸ K. Kraj, *Rosja a terroryzm*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, nr. 2 (2011), s. 71.

społecznych, nietolerancji, dyskryminacji i podziałom ze względu na pochodzenie rasowe, etniczne, wyznaniowe, językowe, kulturowe i inne.³¹⁹ Rosja jako państwo ceniące uniwersalne wartości demokratyczne, do których należy ochrona praw i wolności człowieka upatruje swoich głównych zadań między innymi w stanowczym przeciwdziałaniu wszelkim przejawom ekstremizmu, neonazizmu, agresywnego nacjonalizmu, antysemityzmu i ksenofobii, a także próbom fałszowania historii i wykorzystywania jej do podżegania i swoistego rewanżyzmu w polityce globalnej. Istotny jest również zapis dotyczący przeciwstawiania się Rosji próbom rewizji wyniku II wojny światowej.

Wariant współpracy międzynarodowej w zakresie zwalczania ekstremizmu jest również kwestią współpracy Federacji Rosyjskiej z państwami tzw. bliskiej zagranicy. Koncepcja Polityki Zagranicznej Federacji Rosyjskiej zakłada budowanie przyjaznych stosunków z każdym państwem zrzeszonym w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP) na zasadach równości, szacunku, wzajemnych korzyści i poszanowania wzajemnych interesów. W tym celu Federacja Rosyjska koncentruje się przede wszystkim na budowaniu współpracy z państwami WNP w zakresie polityki bezpieczeństwa w tym wspólnego działania na rzecz przeciwdziałania wspólnym wyzwaniom i zagrożeniom, a przede wszystkim terroryzmowi międzynarodowemu, ekstremizmowi, nielegalnemu obrotowi substancjami odurzającymi, substancjami psychotropowymi oraz ich prekursorami, jak i przeciwdziałania rozwojowi działalności międzynarodowych grup przestępczych oraz nielegalnej migracji.³²⁰

W Doktrynie Wojennej Federacji Rosyjskiej rosnące zagrożenie ekstremizmem (terroryzmem) i jego nowych przejawów w warunkach niedostatecznie efektywnej międzynarodowej współpracy antyterrorystycznej, realność wystąpienia ataków terrorystycznych z wykorzystaniem substancji radioaktywnych i toksycznych oraz rosnąca skala międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, nielegalnego obrotu bronią i narkotykami to główne zagrożenia natury zewnętrznej dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Charakterystyczną cechą tekstu Doktryny jest zamienne używanie pojęć ekstremizm i terroryzm. Terroryzm jest przedstawiony jako równoznaczny z działalnością ekstremistyczną. Podobnie do pozostałych dokumentów regulujących strategię zwalczania ekstremizmu, również i w Doktrynie Wojennej do głównych zagrożeń bezpieczeństwa w skali wewnętrznej zalicza się prowokowanie i inspirowanie napięć etnicznych i społecznych,

³¹⁹ *Ibidem.*,

³²⁰ K. Kraj, *Rosja w walce z terroryzmem*, Wydawca Kazimierz Kraj..., *op. cit.*, s. 162.

ekstremizmu oraz podżeganie do nienawiści lub wrogości na podłożu religijnym i etnicznym.³²¹

W rosyjskich aktach prawnych regulujących ramy prawno-organizacyjne walki z zagrożeniem ekstremizmem ekstremizm może być rozpatrywany nie tylko w kategoriach przestępstwa. Przestępstwem są określane przejawy ekstremizmu, które stanowią czyny niebezpieczne społecznie, które stanowią zagrożenie życia i zdrowia jednostki, społeczeństwa oraz państwa. W 2018 roku wprowadzono poprawki do artykułu 282 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej, zgodnie z którymi za popełnianie czynów polegających na podżeganiu do nienawiści lub wrogości, umniejszaniu godności człowieka lub grupy ze względu na ich przynależność etniczną, narodową, językową, płeć, pochodzenie, stosunek do religii osoba lub grupa jest pociągana do odpowiedzialności karnej jeżeli w ciągu roku od popełnienia czynu poniosła odpowiedzialność administracyjną za popełnienie czynu analogicznego.³²²

³²¹ *Военная доктрина Российской Федерации*, <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html>, dostęp z 07.10.2020.

³²² *Федеральный закон 27.12.2018 № 519-ФЗ «О внесении изменения в статью 282 Уголовного кодекса Российской Федерации»*, w: „Собр. Законодательства Рос. Федерации”, 2018. № 53.

Rozdział IV Istota i pojęcie przestępstw ekstremistycznych - kwalifikacja prawna i podstawy działalności operacyjno-śledczej w zakresie zwalczania ekstremizmu

Zwiększenie efektywności postępowań karnych w sprawach o przestępstwa o charakterze ekstremistycznym jest jednym z najważniejszych zadań współczesnego rosyjskiego wymiaru sprawiedliwości. Według danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji z roku na rok w Rosji rośnie liczba przestępstw określanych motywem ekstremizmu. O ile w 2004 roku na terytorium Federacji Rosyjskiej zarejestrowano 130 przestępstw, które zalicza się do ekstremistycznych (z wyjątkiem przestępstw terrorystycznych), to w 2014 r. liczba takich przestępstw sięgnęła 1034, a do 2017 roku liczba ta wzrosła do 1521. Podczas, gdy w okresie od stycznia do czerwca 2020 roku zarejestrowano tylko 442 przestępstwa o charakterze ekstremistycznym.³²³ Należy zauważyć, że w statystykach uwzględniane są tylko przestępstwa, których główny ekstremistyczny motyw został zidentyfikowany w trakcie wstępnego dochodzenia i został uwzględniony w raportach statystycznych. Rzeczywista liczba przestępstw motywowanych ekstremistycznymi pobudkami jest w praktyce znacznie wyższa, gdyż dane statystyczne nie odzwierciedlają w pełni skali nietolerancji, ksenofobii i innych przejawów wrogości istniejących między grupami społecznymi.

W rosyjskiej interpretacji wykładni prawnej dotyczącej zjawiska ekstremizmu brakuje jednoznacznej teoretycznej reprezentacji istoty ekstremizmu, która umożliwiałaby jednoznaczną kwalifikację prawną działań ekstremistycznych, wszczynać postępowania karne i formułować na ich podstawie bazę dowodową. Funkcjonujący w ustawodawstwie rosyjskim aparat pojęciowy związany z ekstremizmem wymaga doprecyzowania zarówno z uwzględnieniem psychologicznej i społecznej natury zjawiska, jak i jego politycznego charakteru. Pomimo faktu, że Rosja jest pełnoprawnym członkiem Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy - a zatem jest zobligowana uwzględniać praktykę prawną i sądową istniejącą w krajach europejskich - definicja ekstremizmu w ustawodawstwie rosyjskim znacznie różni się od tej przyjętej przez Wspólnotę Europejską. Rosyjska definicja tego pojęcia jest zbliżona do tej zaproponowanej w Konwencji Szanghajskiej dotyczącej zwalczania terroryzmu, separatyzmu i ekstremizmu z 2001 roku.³²⁴ Należy zauważyć, że w Rosji podejmowane są próby legislacyjnego uregulowania definicji ekstremizmu

³²³ *Состояние преступности в России за Январь - Июнь 2020*, Министерство Внутренних Дел Российской Федерации ФКУ <<Главный Информатсенно-Аналитический Центр>>, Moskwa 2020, s. 5.

³²⁴ *Шанхайская Конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом (Шанхай, 15 июня 2001 г.)*, в: *Собрание законодательства РФ*, 2003. № 41, s. 3947.

i ustanowienia zasad walki ze zjawiskiem mają charakter działań systemowych.³²⁵ W 2008 roku na mocy dekretu Prezydenta Federacji Rosyjskiej w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych powołano specjalny departament zajmujący się przestępstwami ekstremistycznymi.³²⁶ Szczególnie istotną zmianą w zakresie legislacyjnego uregulowania walki z zagrożeniem ekstremistycznym jest nowelizacja ustawy federalnej „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” z 2016 roku. Celem uchwalenia poprawek było w szczególności zapobieganie działaniom ekstremistycznym.³²⁷

Tworzenie fundamentów ustawodawstwa antyekstremistycznego we współczesnej Rosji odbywało się w atmosferze zmian społeczno-politycznych, które powodowały intensyfikację negatywnych zjawisk społecznych. Znakiem szczególnym przemian był wzrost liczby ataków terrorystycznych i ekstremistycznych, których skalę zagrożenia doświadczyło każde państwo. Pojawienie się i rozprzestrzenienie ekstremizmu w Rosji należy rozpatrywać przez pryzmat szeregu nakładających się na siebie przyczyn natury społecznej, politycznej, ekonomicznej, duchowej, ideologicznej. Nie bez znaczenia dla rozwoju ekstremizmu w Rosji są czynniki natury zewnętrznej, które negatywnie wpływają na świadomość społeczeństwa.³²⁸ Czynnikiem wpływającym na intensyfikację działalności ekstremistycznej jest m. in. agresywna presja ze strony innych państw próbujących narzucić swój obraz świata i ideologię, brak oficjalnej ideologii państwowej, uznanie ideologicznej różnorodności, co skutkuje brakiem idei narodowej; rozwój aktywności terrorystycznej i ekstremistycznej w skali globalnej, a także w krajach ościennych i rozprzestrzenienie się jej na terytorium Rosji; postępujące rozwarstwienie społeczne uwzględniając kryterium osiąganych dochodów; słaby rozwój rosyjskiej klasy średniej; korupcja; biurokracja; brak możliwości dochodzenia respektowania praw przez znaczną część ludności na drodze prawnej; brak zaufania do systemu egzekwowania prawa, wymiaru sprawiedliwości; nierozwiązane konflikty etniczne wewnątrz państwa. Zdaniem W. W. Łuniejewa przyczynę ekstremizmu w Rosji stanowi kryzys gospodarczy, religijny, społeczny oraz niewłaściwa polityka wewnątrz państwa, indolencja rządu w zakresie odpowiedniego i celowego zarządzania odpowiednimi

³²⁵ S. A. Woroncowa, *Понятие экстремизма и его существенные признаки*, „Философия права”, no. 4, 2007, s. 68-69.

³²⁶ *О некоторых вопросах Министерства внутренних дел Российской Федерации: указ Президента Российской Федерации от 6 сентября 2008 г. № 1316 (ред. от 05.09.2011)*, w: *Собрание законодательства РФ*, 2008. № 37, s. 4182.

³²⁷ *Федеральный закон "О противодействии терроризму" от 06.03.2006 N 35-ФЗ (последняя редакция)*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_58840/, dostęp z 09.05.2022.

³²⁸ A. W. Borisowski, A. W. Rimski, *Дискурс экстремизма, радикализма и терроризма*, „Наука. Искусство. Культура”, no. 4 (20), 2018, s. 112.

instytucjami i mechanizmami państwowymi, jak również znaczne obniżenie poziomu zabezpieczenia socjalnego obywateli.³²⁹

Pomimo konsolidacji pojęć związanych z ekstremizmem w szeregu regulacji prawnych, w tym w Kodeksie Karnym Federacji Rosyjskiej, w teorii orzecznictwa pojęcie ekstremizmu często bywa mylone z pojęciem radykalizmu, terroryzmu czy fundamentalizmu. Według A. I. Aleksiejewa traktowanie ekstremizmu jako synonimu terroryzmu czy radykalizmu jest błędne. W przypadku radykalizmu to idea jest głównym fundamentem działania, w działaniach ekstremistycznych pierwszoplanową rolę odgrywają środki i metody realizacji celów, zaś tło ideologiczne jest kwestią drugoplanową.³³⁰ Jednocześnie w badaniach naukowych nad materią zwalczania ekstremizmu w Rosji wyróżnia się ekstremizm państwowy i opozycyjny, globalny i wewnątrz krajowy, a także polityczny i religijny. Współcześnie najbardziej widocznymi przykładami ekstremizmu jest ekstremizm międzynarodowy kierowany przez jedno państwo przeciwko innemu w celu osiągnięcia określonych celów, np. obalenie rządu w Iraku czy Libii. Istnieje również ekstremizm o charakterze państwowym, który ma na celu zastraszenie społeczeństwa oraz zwalczanie opozycji wewnątrz państwa. Innym rodzajem ekstremizmu jest ekstremizm polityczny ukierunkowany na neutralizację lub eliminację opozycji w ramach struktur władzy. Szczególnie powszechnym rodzajem ekstremizmu w XXI wieku jest ekstremizm o podłożu religijnym ukierunkowany na ustanowienie totalnej supremacji poglądów religijnych istniejących w ramach określonego wyznania. W przypadku ekstremizmu narodowościowego zagrożeniem są próby inspirowania nienawiści i wrogości między określonymi grupami etnicznymi, jak i narodami. Ekstremizm gospodarczy to działania podejmowane w celu osłabienia pozycji gospodarczej państwa.³³¹

W istocie ekstremizm jest działaniem ukierunkowanym na osiągnięcie określonych celów z użyciem przemocy, podżegania do nienawiści lub wrogości politycznej, ideologicznej, rasowej, narodowej, społecznej czy religijnej. Ekstremistyczne manifestacje w większości przypadków mają charakter publiczny, skierowany na zewnątrz i są związane z działaniami stanowiącymi naruszenia norm karnych. Ekstremizm jest więc zjawiskiem o antyspołecznym charakterze. Niemniej jednak nie każda działalność o charakterze ekstremistycznym jest kwalifikowana jako przestępstwo. Zgodnie z zapisami Kodeksu

³²⁹ W. W. Łuniejew, *Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции*, Wydanie drugie, Wydawnictwo Norma, Moskwa 2021, s. 77.

³³⁰ A. I. Aleksiejew, *Криминология: курс лекций*, Wydawnictwo Szczyt' i miecz, Moskwa 1998, s. 333.

³³¹ Por. Z. M. Musalowa, *Социально-экономические факторы распространения идеологии экстремизма в России: Конституционный взгляд*, „Вестник экономики, права и социологии”, no. 3, 2014, s. 151.

Karnego Federacji Rosyjskiej odpowiedzialność karna występuje tylko wówczas, gdy działanie sprawcy wypełnia przesłanki artykułów Kodeksu Karnego regulującego kwestię odpowiedzialności karnej za realizację działań ekstremistycznych. W konsekwencji ekstremizm ma społeczny charakter i jawi się jako produkt społeczeństwa. Jako taki pociąga za sobą odpowiedzialność administracyjną, cywilną i karną. Podział ten jest szczególnie ważny ponieważ pociągnięcie osoby do odpowiedzialności karnej za popełnienie działań kwalifikowanych jako ekstremistyczne zakłada jednoznaczne odróżnienie ekstremizmu kryminalnego (karnego) od wszystkich innych jego przejawów. Obecnie definicja przestępstw ekstremistycznych jest zdefiniowana w adnotacji nr 2 do artykułu 282. 1 kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej.³³² Na podstawie adnotacji za przestępstwa natury ekstremistycznej należy uznać te, których cechą kwalifikacyjną jest religijna lub społeczna, rasowa lub narodowa, polityczna lub ideologiczna nienawiść lub wrogość. Są to te same przestępstwa, które zostały określone w punkcie „e” artykułu 63 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej. Tak definiowany ekstremizm może oznaczać, iż w teorii każde przestępstwo przewidziane w Kodeksie Karnym może zawierać oznaki kwalifikujące działanie jako ekstremistyczne.³³³

Uznanie przestępstwa za ekstremistyczne w momencie spełnienia przesłanek kodeksowych potwierdza decyzja Plenum Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej, która zawiera wyjaśnienie dotyczące klasyfikacji jako przestępstwa o charakterze ekstremistycznym jako działań motywowanych nienawiścią lub wrogością polityczną, ideologiczną, religijną lub społeczną, rasową lub narodowościową.³³⁴ Pojawiające się w tekście decyzji Plenum Sądu Najwyższego sformułowanie „przestępstwa przewidziane w odpowiednich artykułach części szczegółowej Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej” dopuszcza możliwość szerokiej interpretacji przepisu przez funkcjonariuszy organów ścigania przy realizacji czynności operacyjno-śledczych. Tezę tę potwierdza wspólne rozporządzenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji nr 1 i Prokuratury Generalnej Rosji nr 870/11 z dnia 27 grudnia 2017 r. „W sprawie wprowadzenia wykazów artykułów Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej wykorzystywanych przy tworzeniu sprawozdań

³³² *Примечание 2 Ст. 282.1. Организация экстремистского сообщества*, „Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N 63-ФЗ...”, *op. cit.*

³³³ W. N. Adrianow, *Конституционно-правовые основы противодействия экстремизму*, „Всероссийский криминологический журнал”, vol. 11, no. 1, 2017, s. 34-35.

³³⁴ *О судебной практике по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности: постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 28 июня 2011 г. № 11 (ред. от 03.11.2016)*, w: „Бюллетень Верховного Суда РФ”, 2011. № 8.

statystycznych”, które przedstawia nieco inną interpretację omawianego pojęcia na podstawie listy konkretnych artykułów części specjalnej Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej.³³⁵

Kolejnym, nie mniej istotnym aspektem rozważanego problemu, jest trudność w rozróżnieniu pojęć „działalność ekstremistyczna” i „działalność terrorystyczna”. Zgodnie z częścią 2 ust. 1 art. 1 ustawy federalnej z dnia 25 lipca 2002 r. Nr 114-FZ „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej” pod pojęciem działalności ekstremistycznej należy rozumieć m.in. działalność terrorystyczną i publiczne usprawiedliwianie terroryzmu. Z przepisu tego wynika, że działalność terrorystyczna zawiera w sobie wszelkie przejawy ekstremizmu i jednocześnie jest jej skrajną manifestacją. Ustawodawca wyodrębnił jednak te pojęcia, jasno definiując w Kodeksie karnym Federacji Rosyjskiej działalność terrorystyczną zidentyfikowaną z odrębnymi rodzajami przestępstw. Jednak zgodnie z logiką ustawodawcy te same przestępstwa można zaklasyfikować jako ekstremistyczne, co jest sprzeczne z zawartą w Kodeksie karnym Federacji Rosyjskiej ideą rozdziału odpowiedzialności za popełnienie przestępstw o charakterze terrorystycznym i ekstremistycznym.³³⁶

Właściwa interpretacja przepisów prawnych regulujących i definiujących przestępczość ekstremistyczną jest również wykładnią działania organów prowadzących śledztwa w sprawach przestępstw ekstremistycznych. Kwalifikacja przestępstw jako ekstremistycznych ustala priorytety i zasady metodyki prowadzenia śledztw w zakresie rozpoznawania i zwalczania przestępstw ekstremistycznych. Zgodnie z zapisami rosyjskiej Konstytucji każdemu obywatelowi Federacji Rosyjskiej przysługuje ochrona od negatywnych skutków przestępstw, w tym również przestępstw o charakterze ekstremistycznym. Społecznie niebezpieczne zjawisko jakim jest ekstremizm wynika z faktu, iż przestępstwa tego typu są dokonywane przez zorganizowane grupy przestępcze. Sam rodzaj przestępstw jest skierowany przeciwko określonej kategorii osób (wyróżnionych na podstawie przynależności narodowej, religijnej, ideologicznej lub etnicznej).³³⁷ Kwestia przeciwdziałania działalności ekstremistycznej w Rosji jest skomplikowana i wymaga zaangażowania całego aparatu organów bezpieczeństwa państwowego. Pierwsze próby tworzenia zarządów odpowiedzialnych za zwalczanie ekstremizmu miały miejsce już w 2008

³³⁵ *О введении в действие перечней статей Уголовного кодекса Российской Федерации, используемых при формировании статистической отчетности: совместное Указание Генпрокуратуры России. № 870/11, МВД России № 1 от 27 декабря 2017 г.*, <http://docs.cntd.ru/document/556793811>, data dostępu 08.10.2020.

³³⁶ I. W. Streblecowa, A. A. Sokolowa, *Понятие и общая характеристика экстремизма*, „Вопросы науки и образования”, no. 7 (53), 2019, s. 112.

³³⁷ B. W. Sidorow, I. A. Gumierow, *Криминальный экстремизм: понятие, виды и меры уголовно-правового противодействия*, „Вестник экономики, права и социологии”, no. 4, 2014, s. 188.

roku. W 2008 roku w ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych utworzono Główny Zarząd ds. Przeciwdziałania Ekstremizmowi (GUPE). Podstawą utworzenia struktury stanowi dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej z 6 września 2008 roku № 1316 „O niektórych kwestiach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych”³³⁸ oraz zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych № 940 z 31 października 2008 roku.³³⁹ Nowa jednostka powstała na bazie zlikwidowanego wówczas Departamentu Zwalczania Przestępczości Zorganizowanej i Terroryzmu (UBOP) znanego jako Centrum „T”. W porównaniu z Centrum „T” Zarząd miał jedną z najbardziej licznych obsad kadrowych w strukturach MSW oraz znacznie więcej wydziałów i grup zajmujących się zarówno kwestiami ekstremizmu jak i terroryzmu. Jednym z zadań Zarządu jest nie tylko działalność analityczna i zabezpieczenie operacyjne, ale również inwigilacja środowisk oraz infiltracja społeczne gości o wysokim ryzyku radykalizacji. Działalność Zarządu reguluje nie tylko ustawa „O policji”, która określa prawa i obowiązki pracowników MSW, ale również działalność Centrum „E” jest regulowana również w ustawie „O przeciwdziałaniu ekstremizmowi”. Analiza i zbieranie danych oraz informacji dotyczących społeczności ekstremistycznych stanowią element działań prewencyjnych mających na celu identyfikację i eliminację przyczyn upowszechniania się ideologii ekstremistycznej i terrorystycznej.³⁴⁰

Nowa nazwa została nadana zgodnie z Dekretem Prezydenta Federacji Rosyjskiej z 1 marca 2011 r. № 248 oraz Rozporządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej z 4 marca 2011 r. Z inicjatywy Komitetu Śledczego przy prokuraturze Federacji Rosyjskiej utworzono podjednostkę odpowiedzialną w zakresie kontroli nad postępowaniami karnymi w przypadku przestępstw o charakterze ekstremistycznym. Główny Zarząd ds. Przeciwdziałania Ekstremizmowi jest również znany jako Centrum „E”. Jest to samodzielna strukturalna podjednostka aparatu centralnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Zarząd realizuje zadania znajdujące się w zakresie własnych kompetencji. Głównym zadaniem struktury jest opracowywanie i realizacja polityki państwa, opracowanie normatywnych regulacji prawnych w zakresie przeciwdziałania działaniom ekstremistycznym, a także realizacja innych funkcji zgodnie z normatywnymi aktami prawnymi Ministerstwa Spraw

³³⁸ Указ Президента РФ от 06.09.2008 N 1316 (ред. от 05.09.2011) "О некоторых вопросах Министерства внутренних дел Российской Федерации", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_79834/, dostęp z 10.10.2020.

³³⁹ Приказ Министра внутренних дел Российской Федерации от 31 октября 2008 „Вопросы Департамента по противодействию экстремизму Министерства Внутренних Дел Российской Федерации” (в ред. приказов МВД России от 12.03.2010 N 187, от 22.03.2010 N 211, от 28.05.2010 N 407), <http://www.police-rf.ru/index.php?showtopic=1387>, dostęp z 10.10.2020.

³⁴⁰ G. Tumanow, Краткая история Центра «Э», <https://rusplt.ru/society/center-e-8736.html>, dostęp z 10.10.2020.

Wewnętrznych Rosji.³⁴¹ Pomimo, iż pracownicy w ramach Zarządu dysponują szerokim spektrum uprawnień w ramach działań na rzecz przeciwdziałania ekstremizmowi i terroryzmowi, to w przeciwieństwie do funkcjonariuszy Federalnej Służby Bezpieczeństwa nie należą do sektora organów bezpieczeństwa państwowego w ścisłym rozumieniu pojęcia. Umundurowanie pracowników Zarządu jest ujednolicone z umundurowaniem pracowników MSW Rosji zgodnie z zarządzeniem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej z 26 lipca 2013 roku № 575 „O zatwierdzeniu regulacji dotyczących przewidzianego umundurowania, odznaczeń, odznak resortowych pracowników MSW oraz oznaczeń wyróżniających”.³⁴² Zarząd stanowi główną jednostkę operacyjną MSW zajmującą się przeciwdziałaniem ekstremizmowi i terroryzmowi.³⁴³ Główną podstawą prawną funkcjonowania Zarządu jest Konstytucja Federacji Rosyjskiej oraz ustawy federalne, dekrety i zarządzenia prezydenta Federacji Rosyjskiej, umowy międzynarodowe, jak również akty prawne MSW oraz rozporządzenie powołujące Zarząd. Do głównych zadań Zarządu należy³⁴⁴:

- a) udział w kształtowaniu polityki państwa w wyznaczonym obszarze;
- b) udział w doskonaleniu regulacji prawnych w zakresie zwalczania ekstremizmu;
- c) organizacja walki z przestępczością o charakterze ekstremistycznym;
- d) organizacyjno-metodyczne zarządzanie komórkami ds. przeciwdziałania ekstremizmowi głównych departamentów MSW Federacji Rosyjskiej w okręgach federalnych, głównych jednostek MSW, jednostek MSW w podmiotach Federacji Rosyjskiej, departamentów MSW dot. Transportu kolejowego, wodnego i lotniczego, zarządów (oddziałów) MSW w zamkniętych jednostkach terytorialno-administracyjnych, w obiektach o szczególnym znaczeniu.

Zarząd ds. Przeciwdziałania Ekstremizmowi kieruje funkcjonowaniem Centrum Zabezpieczenia działalności Operacyjno-Służbowej w zakresie Przeciwdziałania Ekstremizmowi Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej. Funkcjonowanie

³⁴¹ W. M. Bolszakowa, I. G. Gluhih, *Историко-правовой аспект создания государственных структур по противодействию экстремизму в Российской Федерации*, „Власть”, no. 11, 2016, s. 77-78.

³⁴² Приказ МВД России от 26.07.2013 N 575 (ред. от 18.09.2017) "Об утверждении Правил ношения сотрудниками органов внутренних дел Российской Федерации форменной одежды, знаков различия и ведомственных знаков отличия" (Зарегистрировано в Минюсте России 10.09.2013 N 29930), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_151900/, dostęp z 10.10.2020.

³⁴³ S. I. Iwanowa, *Предупреждение органами внутренних дел террористической и экстремистской деятельности*, w: *Предупреждение преступлений и административных правонарушений: Учебное пособие*, Тюменский институт повышения квалификации сотрудников МВД России, Тюмень 2012, s. 116.

³⁴⁴ Приказ Министра внутренних дел Российской Федерации от 31 октября 2008..., op. cit.

Zarządu jest zorganizowane w oparciu o planowanie, jednoosobowe dowodzenie w procesie podejmowania decyzji dotyczących organizacji i realizacji działalności operacyjnej i służbowej oraz kolegalności podczas omawiania rozwiązań. Działalność Zarządu opiera się również na zasadzie osobistej odpowiedzialności każdego pracownika i urzędnika federalnego w powierzonym mu obszarze kompetencyjnym oraz za realizację indywidualnych zaleceń. Do głównych funkcji Zarządu należą:³⁴⁵

1. analiza i prognozowanie rozwoju działalności operacyjnej w ramach zakresu kompetencji;
2. formułowanie kierownictwu MSW propozycji i zaleceń w obszarze kształtowania i realizacji polityki państwa w ramach posiadanych kompetencji;
3. analiza skuteczności działań podejmowanych przez organy spraw wewnętrznych w ustalonym obszarze działania, ocena rezultatów działalności Centrum, jednostek do walki z ekstremizmem;
4. Uogólnienie praktyki stosowania prawa na terytorium Federacji Rosyjskiej w obszarze zwalczania ekstremizmu oraz opracowanie odpowiednich środków prawnych, organizacyjnych i innych w celu poprawy efektywności działania organów spraw wewnętrznych;
5. Wdrażanie środków w ustalonym obszarze działania w celu tworzenia celowych programów federalnych;
6. Opracowywanie projektów aktów prawnych mających, uregulowań prawnych w obszarze działalności antyekstremistycznej;
7. Wykrywanie, zapobieganie, zwalczanie i ujawnianie przestępstw o charakterze ekstremistycznym, w tym o charakterze międzyregionalnym, międzynarodowym i rezonujących w społeczeństwie, a także innych przestępstw, których zwalczanie leży w zakresie kompetencji Centrum;
8. Organizacja akcji profilaktycznych i operacyjno-rozpoznawczych w celu ochrony obywateli przed przestępczością ekstremistyczną w zakresie swojego działania;
9. Udzielanie pomocy jednostkom w walce z ekstremizmem;

³⁴⁵ Указ Президента Российской Федерации от 6 сентября 2008 г. N 1316 "О некоторых вопросах Министерства внутренних дел Российской Федерации", <https://rg.ru/2008/09/10/mvd-izmenenia-dok.html>, dostęp z 09.05.2022.

10. Organizacja i koordynacja działań jednostek powołanych do przeciwdziałania ekstremizmowi w zakresie działań realizacyjno-operacyjnych i ochrony operacyjnej;
11. Organizacja współpracy z jednostkami Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej (FSB) w prowadzonych działaniach antyterrorystycznych;
12. Organizacja operacyjnego zabezpieczenia postępowań w sprawach karnych, wszczynanych przez Komitet Śledczy przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Rosji i (lub) przez Komitet Śledczy przy Prokuraturze Generalnej Federacji Rosyjskiej;
13. Opracowywanie projektów standardowych przepisów prawnych dotyczących ośrodków (grup) przeciwdziałania ekstremizmowi w ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Głównego Departamentu Spraw Wewnętrznych, Zarządu Spraw Wewnętrznych w podmiotach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej;
14. Tworzenie podsumowań pozytywnych działań i doświadczeń w wyznaczonym zakresie;
15. Formułowanie wniosków o prowadzenie badań naukowych, udział w zapewnieniu wdrożenia efektów osiągnięć naukowych w działania jednostek zajmujących się przeciwdziałaniem ekstremizmowi;
16. opracowywania zaleceń i podręczników metodycznych w zakresie własnej działalności;
17. Tworzenie i utrzymywanie baz danych operacyjnych, poszukiwawczych, statystycznych i innych w zakresie posiadanych kompetencji;
18. Współpraca z poddziałami Ministerstwa, federalnymi władzami wykonawczymi w zakresie przygotowywania projektów umów międzynarodowych Federacji Rosyjskiej w zakresie posiadanych kompetencji;
19. Opracowywanie lub udział w opracowywaniu projektów umów międzyresortowych w sprawach należących do kompetencji Zarządu;
20. Przygotowywanie lub udział w przygotowywaniu projektów przeglądów i opinii do projektów aktów ustawodawczych i innych aktów Federacji Rosyjskiej w ustalonym obszarze działalności;
21. Prowadzenie baz aktów prawnych regulujących zwalczanie ekstremizmu i prowadzenie prac nad ich usystematyzowaniem;

22. Organizacja personelu Zarządu i Centrum oraz udział w doborze składu kadrowego jednostek ds. przeciwdziałania ekstremizmowi;
23. Udział w koordynowaniu i zabezpieczaniu współpracy międzynarodowej z organami ścigania i państw trzecich oraz organizacjami międzynarodowymi, rozwijanie priorytetowych obszarów współpracy międzynarodowej w sprawach należących do kompetencji Zarządu;
24. Udział w spornych sprawach sądowych dotyczących ochrony interesów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji, a na podstawie odpowiednich instrukcji – również w sprawach dotyczących ochrony interesów Prezydenta Federacji Rosyjskiej i Rządu Federacji Rosyjskiej;
25. Rozpatrywanie pism, oświadczeń i skarg obywateli, członków Zgromadzenia Federalnego Federacji Rosyjskiej, publikacji i komunikatów w mediach w kwestiach leżących w zakresie kompetencji Zarządu;
26. Realizacja, w granicach swoich kompetencji, środków ochrony tajemnicy państwowej i informacji poufnych;
27. Wypełnianie innych funkcji przewidzianych przez ustawodawstwo federalne i akty prawne Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej.

Realizując przypisane ustawowo zadania Zarząd ds. Przeciwdziałania Ekstremizmowi ma prawo:³⁴⁶

- a) Tworzenia komisji, rad i innych struktur doradczych, w tym (w drodze porozumienia) z udziałem przedstawicieli Federalnej Służby Migracyjnej, a także komórki Administracji Prezydenta Federacji Rosyjskiej, Aparatu Rządu Federacji Rosyjskiej, biura pełnomocników Prezydenta Federacji Rosyjskiej w okręgach federalnych, jednostek Prokuratury Generalnej Federacji Rosyjskiej, Izby Obrachunkowej Federacji Rosyjskiej, organów rządowych Federacji Rosyjskiej, organów rządowych podmiotów Federacji Rosyjskiej, organów samorządu terytorialnego, organizacji i stowarzyszeń społecznych;
- b) Sporządzania i kierowania wniosków do federalnych organów władzy państwowej, organów władzy państwowej podmiotów Federacji Rosyjskiej, organów samorządu terytorialnego, a także organizacji niezależnie od formy organizacyjno-prawnej o dostęp do dokumentów, sprawozdań i innych materiałów niezbędnych do podejmowania decyzji w zakresie zwalczania ekstremizmu;

³⁴⁶ *Ibidem.*

- c) Angażowania do realizacji zadań Zarządu instytucje badawcze i edukacyjne oraz inne instytucje wchodzące w skład Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji, a także naukowców, specjalistów na podstawie umów;
- d) Uczestniczenia w organizacji badań naukowych w zakresie przeciwdziałania i zwalczania ekstremizmu;
- e) W zakresie posiadanych kompetencji wykorzystywania bazy danych MSW i jednostek bezpośrednio podległych MSW, baz naukowo-badawczych i edukacyjnych instytucji wchodzących w skład Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej do realizacji zadań Zarządu;
- f) Przeprowadzania kontroli działalności operacyjno-służbowej Centrum i jednostek ds. walki z ekstremizmem;
- g) Wnoszenia, zgodnie z ustaloną procedurą, propozycji do kierownictwa resortu w sprawie ustanowienia specjalnej kontroli jednostek antyekstremistycznych o niskich rezultatach działalności operacyjno-śledczej, a także pociągnięcia kierownictwa tych jednostek do odpowiedzialności dyscyplinarnej;
- h) Odsluchiwania raportów dotyczących kwestii zwalczania i przeciwdziałania ekstremizmowi wygłaszanych przez szefa Centrum, szefów policji kryminalnej i ich zastępców, szefów jednostek zajmujących się zwalczaniem ekstremizmu wchodzących w skład ministerstw, naczelników głównych departamentów, departamentów spraw wewnętrznych podmiotów Federacji Rosyjskiej, szefów wydziałów antyterrorystycznych głównych departamentów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji w okręgach federalnych a za zgodą kierownictwa MSW – również szefów głównych departamentów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji w okręgach federalnych, ministrów, szefów głównych departamentów, departamentów spraw wewnętrznych podmiotów Federacji Rosyjskiej;
- i) Prowadzenia zebrań, spotkań roboczych, konferencji naukowych i seminariów w dziedzinie zwalczania ekstremizmu;
- j) Organizacji i prowadzenia staży dla kierowników jednostek ds. zwalczania ekstremizmu oraz pracowników naukowo-dydaktycznych instytucji edukacyjnych MSW Federacji Rosyjskiej;
- k) Prowadzenia, w zakresie posiadanych kompetencji, konferencji prasowych, briefingów, spotkań z mediami w dziedzinie zwalczania działalności ekstremistycznej;
- l) Realizacji innych uprawnień przyznanych Zarządowi przez akty prawne Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej.

Na czele Zarządu stoi szef, który jest odwoływany i powoływany zgodnie z ustalonym trybem. Zastępcą szefa jest pierwszy zastępca i zastępca. W przypadku czasowej nieobecności szefa Zarządu jego funkcje powierzane są pierwszemu zastępcy lub zgodnie z poleceniem szefa Zarządu zastępcy. Do głównych kompetencji szefa Zarządu należy pełnienie nadzoru nad działalnością Zarządu i Centrum. Ponadto ponosi on osobistą odpowiedzialność za należyte wykonywanie zadań przez podległe mu podmioty. Do zadań szefa Zarządu należy również przydzielanie obowiązków i zadań swoim zastępcom oraz wydawanie w ramach posiadanych kompetencji zarządzeń i instrukcji wiążących dla wszystkich pracowników Zarządu. Szef Zarządu pełni szereg funkcji administracyjno-kierowniczych mających na celu maksymalizację efektywności działania Zarządu w zakresie zwalczania ekstremizmu.³⁴⁷

Istotnym elementem metodyki zwalczania ekstremizmu w Federacji Rosyjskiej jest Centrum Zabezpieczenia operacyjno-Służbowej Działalności w zakresie Przeciwdziałania Ekstremizmowi Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej. Centrum Przeciwdziałania Ekstremizmowi to jednostka operacyjna w strukturach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej podległa Zarządowi ds. Przeciwdziałania Ekstremizmowi MSW Rosji. Głównym zadaniem Centrum jest realizacja walki z przestępczością o charakterze ekstremistycznym. Działania Centrum opierają się na zasadzie praworządności, a podstawę stanowi ustawodawstwo Federacji Rosyjskiej, w tym przede wszystkim Konstytucja Federacji Rosyjskiej, ustawy federalne, dekrety i zarządzenia Prezydenta Rosji, umowy międzynarodowe oraz aktami prawnymi MSW. Do głównych zadań Centrum należy:³⁴⁸

- a) Zapobieganie, wykrywanie i zwalczanie oraz ujawnianie przestępstw o charakterze ekstremistycznym, w tym przestępstw popełnionych w skali międzyregionalnej, międzynarodowym, które wywierają negatywne skutki społeczne, jak również ujawnianie i identyfikacja osób przygotowujących się do popełnienia przestępstwa, udzielających pomocy potrzebnej do popełnienia przestępstwa, popełniających przestępstwo ekstremistyczne lub osób, które takie przestępstwo popełniły w przeszłości;
- b) Udzielanie pomocy metodycznej, organizacyjnej i praktycznej w zakresie zwalczania ekstremizmu jednostkom przeciwdziałającym ekstremizmowi

³⁴⁷ Por. S. I. Iwanowa, *Предупреждение органами внутренних дел террористической и экстремистской деятельности...*, op. cit., s.

³⁴⁸ Положение о Центре обеспечения оперативно-служебной деятельности по противодействию экстремизму Министерства внутренних дел Российской Федерации (в ред. приказа МВД России от 12.03.2010 г. N 187), <http://www.police-rf.ru/index.php?showtopic=1387>, dostęp z 11.10.2020.

w ramach głównych oddziałów MSW Federacji Rosyjskiej w okręgach federalnych, ministerstw spraw wewnętrznych, rządów głównych, wydziałów spraw wewnętrznych podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, rządów spraw wewnętrznych transportu kolejowego, wodnego, lotniczego, departamentów (wydziałów) spraw wewnętrznych zamkniętych terytorialno-administracyjnych i obiektach o szczególnym znaczeniu dla bezpieczeństwa państwa;

- c) Prowadzenie wraz z Biurem Operacyjno-Śledczym Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji oraz Biurem Specjalnych Środków Technicznych MSW Rosji działań operacyjno-technicznych i operacyjno-śledczych;
- d) Realizowanie kompleksowych działań operacyjnych, prewencyjnych i specjalnych oraz innych zleconych;
- e) Prowadzenie zautomatyzowanego systemu wyszukiwania informacji w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi;
- f) Monitorowanie sytuacji operacyjnej w ramach działalności Centrum i opracowywanie środków reagowania operacyjnego na wypadek zmiany sytuacji;
- g) Kadrowe zabezpieczenie działalności Zarządu i Centrum;
- h) Wsparcie merytoryczne i techniczne działalności Zarządu i Centrum;
- i) Organizacja i zabezpieczenie pracy kancelaryjnej i reżimu niejawności w Zarządzie i Centrum.

Funkcjonowanie Centrum Przeciwdziałania Ekstremizmowi w ramach MSW Federacji Rosyjskiej opiera się o planowanie, zasadę jednoosobowego dowodzenia w rozwiązywaniu kwestii natury operacyjnej i kolegiałości w zakresie omawiania kwestii istotnych w pracy operacyjnej, jak również zasadę osobistej odpowiedzialności za realizację powierzonych zadań. Liczbę, strukturę i obsadę kadrową Centrum zatwierdza Minister Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej na wniosek Szefa Centrum. Wszelka reorganizacja Centrum, jak i likwidacja struktury odbywa się w sposób określony w federalnych i ministerialnych aktach normatywnych. W przypadku likwidacji Centrum i przeniesienia jego funkcji do innego wydziału Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji, wszystkie materiały z pracy Centrum, niezależnie od okresu przechowywania, wraz z dokumentami księgowymi i innymi materiałami, podlegają przekazaniu zgodnie z procedurą ustanowioną akty prawne Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji. Ponadto Centrum w ramach swoich kompetencji współdziała z organami, wydziałami i instytucjami Ministerstwa Spraw

Wewnętrznych Rosji, jak również stowarzyszeniami i organizacjami społecznymi. Do podstawowych funkcji i pełnomocnictw Centrum należy³⁴⁹:

- 1) Reagowanie operacyjne na przestępstwa o charakterze ekstremistycznym;
- 2) Analiza sytuacji operacyjnej i ocena napływających informacji w ustalonym obszarze działalności;
- 3) Prowadzenie działań operacyjno-rozpoznawczych, prewencyjnych i innych w obszarze zwalczania ekstremizmu, mających na celu ochronę interesów jednostki, społeczeństwa i państwa;
- 4) Wdrażanie środków w zakresie prowadzenia operacji przykrywkowych, legend operacyjnych;
- 5) Organizacja kontroli pism adresowanych do Zarządu i Centrum informujących o przygotowaniach do popełnienia przestępstwa ekstremistycznego, popełnieniu takiego przestępstwa lub ich popełnianiu;
- 6) Prowadzenie w ustalonym porządku spraw rachunkowości operacyjnej i tworzenie niejawnego aparatu udzielania pomocy i współpracy w zakresie zwalczania ekstremizmu;
- 7) Zapobieganie, wykrywanie, zwalczanie i ujawnianie przestępstw ekstremistycznych;
- 8) Podejmowanie, w granicach swoich kompetencji, działań mających na celu identyfikację i eliminację warunków sprzyjających popełnianiu przestępstw ekstremistycznych;
- 9) Wdrażanie operacyjnego wsparcia spraw karnych wszczętych na podstawie materiałów Centrum;
- 10) Udział w organizowaniu i wdrażaniu wraz z organami spraw wewnętrznych kompleksowych działań operacyjno-rozpoznawczych i prewencyjnych oraz innych działań mających na celu zapobieganie, wykrywanie, tłumienie i eliminację przestępstw ekstremistycznych;
- 11) Gromadzenie, analiza, systematyzacja i przechowywanie w określonym reżimie informacji związanych z obiektami wyszukiwania informacji w dziale przeciwdziałania ekstremizmowi;
- 12) Udział w organizowaniu i wdrażaniu wraz z organami spraw wewnętrznych złożonych operacji operacyjno-rozpoznawczych i prewencyjnych oraz innych

³⁴⁹ *Ibidem.*

- działań mających na celu zapobieganie, wykrywanie, tłumienie i eliminację przestępstw ekstremistycznych;
- 13) Gromadzenie, analiza, systematyzacja i przechowywanie informacji związanych z obiektami systemu wyszukiwania informacji w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi;
 - 14) Udzielanie praktycznej pomocy jednostkom w walce z ekstremizmem;
 - 15) Wsparcie operacyjno-techniczne i operacyjno-śledcze bieżącej działalności;
 - 16) Organizacja i kontrola pism, podań i odwołań wpływającymi do Zarządu i Centrum;
 - 17) Uwzględniając praktykę wykorzystania sił i środków Biura Operacyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji oraz Biura Specjalnych Środków Technicznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji w zakresie zadań realizowanych przez Zarząd i Centrum, przygotowanie raportów adresowanych do kierownictwa Zarządu i Centrum dotyczących kwestii ich udziału w walce z przestępczością ekstremistyczną;
 - 18) Zapewnienie terminowego powiadamiania kierownictwa i dowódców Zarządu i Centrum o istotnych zmianach sytuacji operacyjnej i (lub) wprowadzenia odpowiedniego stopnia gotowości bojowej, a także komunikowania innych wytycznych kierownictwu Biura;
 - 19) Zabezpieczenie broni służbowej, amunicji i środków specjalnych będących na wyposażeniu Zarządu i Centrum;
 - 20) Sprawowanie, w ramach posiadanego zakresu kompetencji, kontroli nad dostępem osób do pomieszczeń biurowych, pomieszczeń przeznaczonych do funkcjonowania Zarządu i Centrum, a także nadzór nad przestrzeganiem przepisów przeciwpożarowych i reżimu przebywania gości w budynkach Centrum i Zarządu;
 - 21) Prowadzenie ewidencji materiałowej środków technicznych, materiałów eksploatacyjnych, łączności i środków specjalnych znajdujących się na stanie Zarządu;
 - 22) Współpraca z wydziałami finansowo-gospodarczymi, logistycznymi MSW Rosji w sprawach wsparcia finansowego, rzeczowego, technicznego i innego zabezpieczenia działalności Zarządu i Centrum;
 - 23) Zabezpieczenie możliwości odbywania służby przez funkcjonariuszy, urzędników państwowych, pracowników Zarządu i Centrum w organach spraw

- wewnętrznych, państwowej służbie cywilnej i prowadzenia działalności zawodowej zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej i aktami prawnymi Ministerstwa;
- 24) Organizacja i realizacja działań na rzecz wzmocnienia praworządności i dyscypliny służbowej w Zarządzie i Centrum. Organizacja i kontrola przebiegu szkoleń w służbie, przygotowania bojowego i fizycznego;
 - 25) Rejestracja materiałów dotyczących dostępu pracowników, federalnych urzędników państwowych, pracowników Zarządu i Centrum do informacji objętych klauzulą tajemnica państwowa;
 - 26) Opracowywanie materiałów umożliwiających dostęp do informacji o klauzuli tajemnicy państwowej funkcjonariuszy, urzędników państwowych, pracowników Zarządu i Centrum;
 - 27) Wdrażanie środków ochrony socjalnej funkcjonariuszy, pracowników Zarządu i Centrum, federalnych urzędników państwowych;
 - 28) Realizacja zabezpieczenia działalności Zarządu i Centrum zgodnie z wymogami ustawodawstwa Federacji Rosyjskiej oraz ministerialnych aktów prawnych;
 - 29) Zapewnienie kontroli terminowej realizacji przez pracowników, urzędników państwowych, pracowników Departamentu i Centrum poleceń kierownictwa Ministerstwa, Zarządu i Centrum;
 - 30) Wykonywanie w ramach swoich kompetencji środków ochrony tajemnicy państwowej i informacji o klauzuli „poufne”;
 - 31) Realizacja innych zadań zgodnie z aktami prawnymi Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji.

Realizując przewidziane ustawowo zadania z zakresie zwalczania ekstremizmu Centrum ma prawo do:³⁵⁰

- a) prowadzenia działań operacyjno-śledczych;
- b) korzystania w określonym zakresie z zasobów operacyjnych Zarządu, Ministerstwa, instytucji badawczych i edukacyjnych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji;
- c) żądania dostępu do dokumentów, sprawozdań i inne materiałów zgodnie z ustaloną procedurą;

³⁵⁰ *Ibidem.*,

- d) współdziałania z organami, wydziałami i instytucjami Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji, oddziałami Federalnej Służby Migracyjnej, właściwymi jednostkami władzy państwowej Federacji Rosyjskiej, władzami podmiotów Federacji Rosyjskiej, stowarzyszeniami i organizacjami publicznymi, a także z organami ścigania państw trzecich i organizacjami międzynarodowymi;
- e) wykonywania innych uprawnień przyznanych Centrum na mocy aktów prawnych.

Struktury takie jak Zarząd i Centrum ds. Przeciwdziałania Ekstremizmowi stanowią zabezpieczenie wykrywalności i działań operacyjnych ukierunkowanych na identyfikację i eliminację przestępstw o charakterze ekstremistycznym. Wszczęcie postępowania karnego w przypadku przestępstwa ekstremistycznego stanowi jedno z ważniejszych stadiów procesu karnego, które ma niebagatelne znaczenie dla dalszego toku postępowania. Prawomocne i podjęte w odpowiednim czasie działania podmiotów odpowiedzialnych w danym stadium determinuje efekt końcowy postępowania przed sądem. Artykuł 21 Kodeksu Postępowania Karnego Federacji Rosyjskiej stwierdza, iż śledczy, prowadzący dochodzenie w momencie ujawnienia przesłanek popełnionego przestępstwa powinien zastosować środki niezbędne do ustalenia szczegółów zdarzenia, identyfikacji sprawców.³⁵¹ Zgodnie z częścią I art. 144 KPK, sprawdzenie wiarygodności informacji o popełnieniu przestępstwa jest obowiązkowe. Śledczy lub organ prowadzących śledztwo lub dochodzenie, szef organu śledczego zobowiązani są przyjąć i sprawdzić informację o każdym popełnionym przestępstwie, jak i przygotowaniach podjętych do popełnienia przestępstwa w granicach posiadanych kompetencji.³⁵²

W rosyjskim Kodeksie Postępowania Karnego określono porządek wszczynania spraw karnych. Na podstawie art. 146 KPK funkcjonariusz publiczny w granicach swoich uprawnień w momencie zebrania dowodów i podstaw umożliwiających wszczęcie sprawy karnej wszczyna sprawę karną i wydaje odpowiednie pismo zawierające motywy i przesłanki uzasadniające postanowienie o wszczęciu postępowania. Stadium sprawdzania informacji o popełnieniu przestępstwa jest obowiązkowe w działalności organów śledczych.³⁵³

Praktyka prowadzenia postępowań w przypadku przestępstw ekstremistycznych pokazuje, jednym z istotnych stadiów wszczęcia postępowania są działania wymagające decyzji

³⁵¹ Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации" от 18.12.2001 N 174-ФЗ (ред. от 31.07.2020), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/, dostęp z 13.10.2020.

³⁵² Ibidem.,

³⁵³ I. A. Parszina, I. S. Czuby, *Криминологический анализ эффективности деятельности подразделений органов внутренних дел по противодействию преступлениям и правонарушениям экстремистской направленности*, „Общество и право”, no. 3 (49), 2014, s. 141-142.

taktycznych, jak i działania ukierunkowane na identyfikację przesłanek działania ekstremistycznego. Działania organów ścigania obejmują przede wszystkim udokumentowanie ustalonych okoliczności popełnienia czynu, do których należy przesłanka inicjowanie nienawiści i wrogości międzyetnicznej oraz dokonanie określonych czynności śledczych ukierunkowanych na ustalenie rozgraniczenia między popełnionym przestępstwem ekstremistycznym a innymi przestępstwami. Działalność śledczych polega w tym aspekcie na ustaleniu przesłanek pozwalających zakwalifikować dane przestępstwo do kategorii przestępstw o charakterze ekstremistycznym, co pozwoli na zastosowanie odpowiednich środków w celu eliminacji skutków przestępstwa.

Wydanie postanowienia o wszczęciu postępowania w sprawie o przestępstwo ekstremistyczne poprzedza zgromadzenie informacji i materiału, który pozwoli na wydzielenie tego typu przestępstwa na tle innych. Niejednokrotnie udowodnienie ekstremistycznego charakteru przestępstwa jest kwestią złożoną. W 80% postępowań prowadzonych w sprawie o popełnienie przestępstwa ekstremistycznego w momencie wszczęcia postępowania nie ujawniono przesłanek przestępstwa ekstremistycznego. Przesłanki te zazwyczaj ujawniane są w trakcie wstępnego śledztwa poprzedzającego formalne wszczęcie postępowania karnego.³⁵⁴

Na etapie wszczęcia postępowania karnego obowiązkiem organów ścigania jest ustalenie faktycznych przesłanek, które określają charakter przestępstwa jako przestępstwa ekstremistycznego. Do takich czynności zalicza się przeprowadzenie oględzin miejsca zdarzenia, jak i oględziny i badania kryminalistyczne oraz ekspertyz lingwistycznych, semajologicznych i dermatoglificznych. Ekspertyza semajologiczna obejmuje analizę wykorzystywanego w nagraniach audio i wideo aparatu pojęciowego oraz ustalenie rzeczywistego znaczenia słów wypowiedzianych. Główny obszar zainteresowania ekspertyz dermatoglificznych stanowi ustalanie tożsamości osoby i jej przynależności na podstawie dermatoglifów. Celem dermatoglifii w kryminalistyce jest ustalenie nie tylko cech osoby, ale również cech szczególnych zachowania osoby w sytuacjach ekstremalnych, co umożliwia analizę różnych wersji zdarzenia przez śledczych w celu identyfikacji osoby podejrzewanej o popełnienie przestępstwa ekstremistycznego. Ekspertyza dermatoglificzna wiąże się z poszukiwaniem osób o skłonnościach i orientacji ekstremistycznej poprzez określanie wieku

³⁵⁴ В. А. Козлов, *Факторы влияющие на распространение экстремистских настроений и преступлений экстремистической направленности*, в: Бюллетень <<Оперативно-розыскная работа>>, ОИД МВД России, Москва 2011, s. 45.

tych osób, cech anatomicznych i patologicznych, jak również wrodzone lub nabyte zmiany w prawidłowym funkcjonowaniu organów anatomicznych człowieka.³⁵⁵

Należy zauważyć, że badanie dermatogliczne może mieć szczególne znaczenie w poszukiwaniu sprawcy przestępstwa ekstremistycznego o nieustalonej tożsamości. Badanie takie umożliwia określenie wieku sprawcy. Grupę wiekową osoby ustala się na podstawie odcisków linii papilarnych. Obecność fałd i licznych zagłębień może świadczyć o podeszłym wieku. Wykorzystanie wiedzy specjalistycznej pozwala więc precyzyjnie określić motyw popełnionego czynu. Prawidłowe ustalenie motywu ekstremistycznego przedstawia istotne znaczenie pod względem prawnokarnym, gdyż umożliwia określenie stopnia winy sprawcy, skalę społecznej szkodliwości czynu oraz pozwala bez przeszkód określić kwalifikację prawną czynu, a tym samym wyróżnić przestępstwo ekstremistyczne z katalogu pozostałych przestępstw. Właściwe ustalenie motywu to element niezbędny do umotywowanego uznania danej organizacji za ekstremistyczną lub zaklasyfikowania materiału jako materiału ekstremistycznego, którego upowszechnianie w jakiejkolwiek formie jest zabronione prawem. Kwalifikacja przestępstwa ekstremistycznego jako przestępstwa skierowanego przeciwko zdrowiu i życiu człowieka popełnionego na motywach nienawiści lub wrogości politycznej, religijnej, narodowościowej, religijnej wobec osoby lub grupy społecznej lub religijnej wyklucza kwalifikację przestępstwa na podstawie innych przesłanek, które oznaczałyby zaistnienie odmiennego motywu przestępstwa.³⁵⁶

Motywacja wrogością narodową lub religijną jest fenomenem odrębnym od osobistych wrogich relacji. Specyfika postępowań w sprawach przestępstw o orientacji ekstremistycznej to również działania proceduralne, które są związane z ustalaniem przesłanek ekstremizmu, które stanowią podżeganie do wrogości lub nienawiści na tle narodowościowym, religijnym czy etnicznym. W toku pozyskiwania dowodów w sprawach przestępstw o charakterze ekstremistycznym szczególnie istotne są kwestie związane z ustaleniem faktów dotyczących finansowania działalności ekstremistycznej, nawoływania do takiej działalności, rekrutacji lub innego inspirowania do zaangażowania się w działalność ekstremistyczną, jak również osób odpowiedzialnych za produkcję i upowszechnianie materiałów ekstremistycznych.³⁵⁷

³⁵⁵ D. N. Jeriomin, *Применение дерматоглифических исследований в решении следственных задач при расследовании преступлений, связанных с экстремизмом*, „Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта”, Серия: Гуманитарные и общественные науки, no. 9, 2011, s. 140.

³⁵⁶ P. P. Murawiew, *Противодействие религиозному экстремизму – задача сегодняшнего дня*, w: P. P. Murawjew, P. P. Fantrow, *Оптимизация правовой основы противодействия преступности: к 25-летию Конституции Российской Федерации : сб. науч. тр. по итогам Всерос. науч.-практ. конф. с междунар. участием*, Moskwa 2018, s. 122.

³⁵⁷ J. W. Franciforow, W. M. Szinkaruk, *Расследование преступлений экстремистской направленности*, „Legal Concept”, vol. 19, no. 2, 2020, s. 59.

Prowadzenie postępowań w sprawach przestępstw o orientacji ekstremistycznej jest integralnie związane z priorytetem zagwarantowania bezpieczeństwa państwa, fundamentów ustroju konstytucyjnego. Realizacja tego fragmentu polityki państwowej w zakresie czynności dochodzeniowo-śledczych powierzona jest Komitetowi Śledczemu Federacji Rosyjskiej oraz organom Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, które prowadzą śledztwo w przypadku przestępstw szczególnie ciężkich, a zwalczanie i przeciwdziałanie ekstremizmowi o charakterze kryminalnym jest jednym z priorytetowych kierunków działalności Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Szczególnym elementem procesu śledczego przestępstw o charakterze ekstremistycznym jest ustalenie obecności działań, których celem jest podżeganie do nienawiści lub wrogości, a także związanych z dążeniem do deprecjacji godności człowieka osoby lub grupy osób ze względu na przynależność narodowościową, płeć, rasę, język, stosunek do religii. Obowiązkowe jest więc przeprowadzenie czynności śledczych i środków proceduralnych, które prowadzą do ograniczenia praw i wolności jednostki za zgodą sądu wyrażoną w orzeczeniu. W tym celu przeprowadza się takie czynności jak przeszukanie miejsca pobytu lub zamieszkania, kontrola i utrwalanie rozmów telefonicznych, jak i inne działania zorientowane na gromadzenie, ocenę i sprawdzanie posiadanych do dyspozycji dowodów działalności ekstremistycznej.³⁵⁸

Inną osobliwością postępowań w sprawach o przestępstwa ekstremistyczne są zagadnienia związane z oceną przedmiotów i dokumentów zidentyfikowanych w trakcie przeszukania, gdy konieczne jest ustalenie ich udziału w realizacji działań ekstremistycznych. Bariera działań poszukiwawczych w zakresie znalezionych dokumentów jest bariera lingwistyczna. Dokument napisany w innym języku wymaga odkodowania znaczenia. W takim przypadku dokumenty te podlegają konfiskacie w celu przeprowadzenia kompleksowych badań w postaci badań etno-psychologiczno-językowych i filologiczno-socjo-psychologiczno-językowych.³⁵⁹ Celem przeszukania jest odnalezienie i przejęcie elektronicznych nośników informacji, które mogą być wykorzystywane do upowszechniania przekazów propagandowych oraz wywierania presji informacyjnej na społeczeństwo lub określone grupy społeczne. Informacje te mogą również dostarczać materiału dowodowego odnośnie finansowania działalności ekstremistycznej, identyfikowania liderów organizacji

³⁵⁸ *Ibidem.*, s. 58.

³⁵⁹ R. A. Sabitow, *Расследование преступлений экстремистской направленности: методика и квалификация*, ЧЮИ МВД России, Челябинск 2010, s. 129.

i grup ekstremistycznych, a także potencjalnej bazy rekrutacyjnej i sposobów rekrutowania nowych zwolenników.³⁶⁰

Środkami przymusu proceduralnego w stosunku do osób podejrzanych lub oskarżonych o popełnienie przestępstw o charakterze ekstremistycznym są: zatrzymanie podejrzanego, zastosowanie środka zapobiegawczego w postaci aresztu, aresztu domowego, kaucji lub zakazu wykonywania niektórych czynności i zajmowania określonych stanowisk, a także stosowanie innych środków przymusu w postaci doprowadzenia, czasowe zawieszenia pełnionej funkcji, kary pieniężne i zajęcie mienia. Ustawodawca przewidział więc w postępowaniu karnym możliwość zajęcia mienia, jeżeli istnieją wystarczające podstawy, by przypuszczać, że zostało ono pozyskane w wyniku czynów karalnych popełnionych przez podejrzanego, oskarżonego albo zostało użyte lub przeznaczone do wykorzystania jako narzędzie, wyposażenie lub inny środek służący do popełnienia przestępstwa lub do finansowania terroryzmu, działań ekstremistycznych zorganizowanej grupy przestępczej, nielegalnej formacji zbrojnej lub stowarzyszenia przestępczego, co przewiduje część 3 art. 115 Kodeksu Postępowania Karnego Federacji Rosyjskiej.³⁶¹

W postępowaniach w sprawach o popełnienie przestępstwa ekstremistycznego decyzja o zastosowaniu środka zapobiegawczego jest wydawana na podstawie oceny zachowania sprawcy na podstawie zebranych faktów, dowodów określających wagę popełnionego przestępstwa, osobowości sprawy oraz stopnia jego winy. W przypadku oskarżonych (podejrzanych) o popełnienie takich poważnych przestępstw jak „organizacja społeczności ekstremistycznej” (art. 282 ust. 1 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej), „organizacja działalności organizacji ekstremistycznej” (art. 282 ust. 2 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej) oraz „finansowanie działalności ekstremistycznej” (art. 282 ust. 3 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej), o zatrzymaniu często decyduje wysoki stopień niebezpieczeństwa popełnionego przestępstwa, co determinuje konieczność izolacji zatrzymanych. Charakter przestępstw ekstremistycznych wskazuje na duże prawdopodobieństwo niepożądanego zachowania osoby, która może ukrywać się przed czynnościami śledztwa, kontynuować przestępczą działalność, stosować groźby wobec uczestników postępowania karnego oraz dążyć do ingerencji w działania właściwych organów państwowych i funkcjonariuszy prowadzących postępowanie. Decyzję o wyborze odpowiedniego środka zapobiegawczego podejmuje samodzielnie sędzia sądu rejonowego lub

³⁶⁰ I. A. Jackina, *Роль судебных экспертиз в доказывании экстремистских побуждений при расследовании преступлений в сфере пропаганды экстремизма*, „Вестник Восточно-Сибирского института МВД России”, no. 1 (92), 2020, s. 213.

³⁶¹ *Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации...*, *op. cit.*

wojskowego lub na rozprawie, z udziałem prokuratora, oskarżonego i jego obrońcy.³⁶² Przy wydawaniu decyzji w szczególności dotyczącej zastosowania szczególnie ciężkiego środka zapobiegawczego odpowiedzialny podmiot jest zobowiązany uwzględniać stan zdrowia podejrzanego, rodzaj pracy zawodowej, stan cywilny, stosunek do popełnionego czynu zabronionego. W przypadku, gdy z uzyskanych informacji wynika znikoma rola oskarżonego w popełnionym przestępstwie, a oskarżony wyraża czynny żal oraz chęć zadośćuczynienia i współpracy w ramach prowadzonego postępowania sąd orzeka środek mniej restrykcyjny. Niemniej jednak popełnienie przestępstwa ekstremistycznego to zbrodnia rezonująca społecznie i może być czynnikiem destabilizacji sytuacji społeczno-politycznej zarówno w okręgu federalnym, jak i w skali całego państwa. Fakt wysokiej społecznej szkodliwości przestępstwa ekstremistycznego sugeruje dobór rygorystycznych środków przymusu w przypadku sprawcy lub podejrzanego.³⁶³ Do głównych zadań ukierunkowanych na podniesienie efektywności postępowań prowadzonych w sprawach o przestępstwo ekstremistyczne zalicza się:

- na poziomie legislacyjnym – zaostrzenie sankcji odpowiedzialności karnej za działalność ekstremistyczną i przypisanie przestępstw ekstremistycznych w zakres kompetencji Komitetu Śledczego Federacji Rosyjskiej i organów Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej;

- na poziomie międzypaństwowym - realizacja współpracy śledczych Federacji Rosyjskiej z z organami śledczymi państw trzecich w zakresie pomocy prawnej na wniosek zainteresowanej strony prowadzącej śledztwo;

Skuteczność postępowań przygotowawczych w sprawach o przestępstwa ekstremistyczne wynika zatem z wdrożenia środków służących zaostrzeniu odpowiedzialności karnej, zintensyfikowaniu międzynarodowej i krajowej współpracy związanej z zapobieganiem, tłumieniem, ujawnianiem i prowadzeniem postępowań w zakresie tych przestępstw, a także możliwie najbardziej skuteczną minimalizacją i eliminacją negatywnych skutków ekstremizmu.

³⁶² I. W. Ciwenko, *Прокурорский надзор, ведомственный и судебный контроль исполнения законов при расследовании уголовных дел о преступлениях экстремистской направленности*, „Адвокат”, № 7, Moskwa 2016, s. 61.

³⁶³ N.A. Jackina, *КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ПРОПАГАНДОЙ ЭКСТРЕМИЗМА, И ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ РАЗЛИЧНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ В ПРОЦЕССЕ ИХ РАССЛЕДОВАНИЯ*, „Криминалистика: вчера, сегодня, завтра”, no. 2 (14), 2020, s. 215.

Przestępczość ekstremistyczna niejednokrotnie sprzyja angażowaniu się grup lub jednostek w popełnianie przestępstw o charakterze terrorystycznym. Niebezpieczeństwo jakie stanowi ekstremizm w Federacji Rosyjskiej i potencjał rozprzestrzeniania się idei ekstremistycznych w Rosji wymaga celowego zwalczania z wykorzystaniem wszelkich możliwych środków prawnych. Jednocześnie definicja prawna zjawiska ekstremizmu nie jest jasno określona w zakresie przepisów karnych. W rosyjskich badaniach poświęconych kwestii zwalczania ekstremizmu brakuje jednoznacznego stanowiska, co do finalnej definicji ekstremizmu.³⁶⁴ Niezależnie od celu i motywacji działania ekstremisty zasadą wspólną jest dobór radykalnych i społecznie niebezpiecznych metod realizacji celów. Pod względem doboru metod i środków realizacji postawionych celów ekstremizm niejednokrotnie bywa utożsamiany z terroryzmem, a tym samym terroryzm może być rozpatrywany i analizowany jako skrajna forma manifestacji działania ekstremistycznego. W odróżnieniu od definicji słownikowych, rosyjskie akty prawne regulujące ramy organizacyjne i prawne zwalczania ekstremizmu opisują jedynie określone rodzaje działań powiązane z określonymi motywami kwalifikowanymi jako ekstremistyczne.³⁶⁵

W 2007 roku w ustawodawstwie Federacji Rosyjskiej pojęcie przejawów ekstremizmu uległo rozszerzeniu. W wielu dyspozycjach wprowadzono pojęcie motywu ekstremistycznego jako przesłankę kwalifikującą przestępstwo do kategorii przestępstw ekstremistycznych. Praktyka przeciwdziałania ekstremizmowi za pomocą środków prawno-karnych oraz praktyka sądowa zaczęła wówczas uwzględniać poprawki wprowadzone do ustawodawstwa antyekstremistycznego. Niemniej jednak ekstremizm jak każde zjawisko kryminogenne jest zjawiskiem dynamicznym, którego dynamika ewolucji jest ukierunkowana na maksymalną poprawę i udoskonalenie form i metod działalności przestępczej zapewniając jednocześnie bazę materialną działania, formuł rekrutacyjnych nowych członków gotowych do zaangażowania się w realizację celów przestępczych organizacji lub stowarzyszenia ekstremistycznego. Wzrost zagrożenia ekstremizmem stanowi przyczynę koncentracji organów ścigania i rosyjskiego ustawodawcy na wszelkiego rodzaju przejawy działalności ekstremistycznej. Wraz z uchwaleniem przepisów regulujących działalność ekstremistów w rosyjskim prawie karnym przestępstwa motywowane nienawiścią lub wrogością przedstawiają szczególne znaczenie przede wszystkim w pracy organów śledczych. W uchwale najwyższego organu sądowego Federacji Rosyjskiej, a także w regulacyjnych

³⁶⁴ D. A. Stiepanienko, M. D. Muszinski, *Эффективность противодействия экстремизму*, „Всероссийский криминологический журнал”, vol. 13, no. 5, 2019, s. 810.

³⁶⁵ A. P. Osipow, *ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ТЕРРОРИЗМУ И ЭКСТРЕМИЗМУ*, „Закон и право”, no. 2, 2021, s. 90.

aktach prawnych Prokuratury Generalnej Federacji Rosyjskiej, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej, Komitetu Śledczego Federacji Rosyjskiej, do działań określanych jako ekstremistyczne zaliczane są różnego rodzaju działania, co nie przyczynia się do uregulowania zasad pociągania do odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa ekstremistycznego. Różnorodność opinii odnośnie kwestii kwalifikacji działań jako składowych przestępstwa ekstremistycznego jest szczególnie charakterystyczne dla rosyjskiej literatury prawniczej. Zgodnie z rosyjską doktryną prawa karnego w rosyjskim ustawodawstwie wyróżnia się przestępstwa o orientacji ekstremistycznej, czyli wszystkie te, które spełniają przesłankę działania na motywach nienawiści lub wrogości ideologicznej, religijnej, narodowościowej i przestępstwa o charakterze ekstremistycznym, w których brakuje przesłanki wrogości lub nienawiści wobec określonej grupy lub jednostki ze względu na jej przynależność narodową, ideologiczną afiliację, czy stosunek do wyznania i religii. Prawidłowe, zgodne ze stanem faktycznym zakwalifikowanie przestępstwa do kategorii przestępstw ekstremistycznych jest istotne w ustalaniu stopnia społecznej szkodliwości działania sprawcy, a tym samym orzeczenia adekwatnej sankcji karnej. Działalność ekstremistyczna jako jedno z głównych źródeł zagrożeń bezpieczeństwa państwa enumerowanych w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej. Zarówno Strategia, jak i szereg innych kluczowych dla zwalczania ekstremizmu aktów prawnych odwołują się do terminów takich jak „działalność ekstremistyczna”, „ekstremizm”, „przestępstwa o charakterze ekstremistycznym” unikając wprowadzenia wyklarowanych definicji umożliwiających rozróżnienie tych pojęć.³⁶⁶

Podstawową ustawą, regulującą walkę z ekstremizmem, jest ustawa federalna z dnia 25 lipca 2002 r. Nr 114-FZ „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej”, w której art. 1 enumeruje przypadki działalności – aktywności ekstremistycznej. Zgodnie ze stanowiskiem ustawodawcy, prezentowanym w aktualnej wersji ustawy federalnej, pojęcia „ekstremizm” i „działalność ekstremistyczna” są rozumiane jako tożsame - wskazują na to nawiasy użyte przez ustawodawcę w art. 1, a także fakt, że pojęcia „ekstremizm” i „działalność ekstremistyczna” są określane przez jednakową listę działań.³⁶⁷

³⁶⁶ А. Е. Федюнин, В. Ж. Алфиров, *Сущность и понятие преступлений экстремистской направленности: вопросы квалификации и расследования*, „Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России”, no. 2 (46), 2019, s. 178.

³⁶⁷ Ст. 1. Основные понятия, „Федеральный закон от 25.07.2002 г. № 114-ФЗ „О противодействии экстремистской деятельности”..., *op. cit.*

W listopadzie 2014 roku do ustawodawstwa rosyjskiego w Strategii Przeciwdziałania Ekstremizmowi do 2025 roku wprowadzono pojęcie ideologii ekstremistycznej, która stanowi określony w ustawie federalnej system poglądów i idei.³⁶⁸

W Strategii ekstremizm i działalność ekstremistyczna są definiowane jako identyczne i praktycznie nieodróżnialne. Zapisy jednoznacznie świadczą, iż to orientacja ideologiczna powinna stanowić kryterium odróżniające ekstremizm od działalności ekstremistycznej.³⁶⁹ Wykładnię definicji prawnej przestępstw o charakterze ekstremistycznym przedstawia przypis nr 2 do art. 282.1 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej. Formułując definicję „przestępstw o charakterze ekstremistycznym” rosyjski ustawodawca nie enumeruje katalogu przestępstw uznawanych za ekstremistyczne, lecz używa sformułowania, które nie pozwala jednoznacznie określić katalogu przestępstw ekstremistycznych. Przestępstwami ekstremistycznymi są więc wszystkie te przestępstwa, które wypełniają przesłankę nienawiści lub wrogości na tle ideologicznym, religijnym, rasowym przewidziane w odpowiednich artykułach części szczegółowej Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej. We jednej z redakcji art. 282. 1 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej określono szczegółowo listę przestępstw ekstremistycznych, a mianowicie art. 148 (Naruszenie prawa i wolności sumienia i wyznania), 149 (Utrudnianie przeprowadzeniu zebrania, mitingu, demonstracji, zdarzenia, pikiet lub uczestnictwo w nich), 213 (Chuligaństwo), 214 (Wandalizm), 243 (Niszczenie lub uszkodzenie obiektów dziedzictwa kulturowego narodów Federacji Rosyjskiej, oznaczonych obiektów dziedzictwa kulturowego, parków przyrodniczych, obiektów pod ochroną państwa, lub wartości kulturowych), 244 (Bszczeszczzenie zwłok zmarłych i miejsc pochówku), 280 (Publiczne nawoływanie do działalności ekstremistycznej), 282 (Inspirowanie nienawiści lub wrogości, jak również uniżanie godności człowieka) Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej. W późniejszej redakcji art. 282.1 KK FR wyłączono z dyspozycji ów katalog przestępstw ekstremistycznych.³⁷⁰ Podstawowym kryterium wyróżniającym przestępczość o charakterze ekstremistycznym rosyjski ustawodawca ustanowił motyw.

Oprócz przestępstw przewidzianych w odpowiednich artykułach części szczegółowej Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej, popełnionych z motywu nienawiści lub wrogości, ustawodawca klasyfikuje również te przestępstwa, które są przewidziane w punkcie „e”

³⁶⁸ *Стратегия противодействия экстремизму в Российской Федерации до 2025 года* (утв. Президентом РФ 28.11.2014 № Пр2753),

³⁶⁹ M. S. Dadajewa, *Понятие экстремизма и сравнительно-правовой анализ законных методов борьбы с ним*, „Наука без границ”, no. 10 (15), 2017, s. 102.

³⁷⁰ *О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с совершенствованием государственного управления в области противодействия экстремизму: фед. закон от 24 июля 2007 г. № 211-ФЗ*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_52146/, dostęp z 23.10.2020.

części 1 art. 63 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej o ile zachodzi przesłanka motywu ekstremistycznego. Zgodnie z art. 1 ustawy federalnej nr 114 ustawodawca zalicza do kategorii przestępstw ekstremistycznych również te popełniane z przyczyn określonych w pkt „e” części 1 art. 63 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej. Pojęcie działalności ekstremistycznej (ekstremizm) obejmuje „przestępstwa o orientacji ekstremistycznej”, jak również inne czyny zaliczane do przestępstw lub wykroczeń administracyjnych. W konsekwencji pojęcie przestępczości ekstremistycznej jest szerokie i jest otwarte na modyfikację. Pomimo utrwalenia pojęcia „przestępstw o charakterze ekstremistycznym” w prawie karnym Rosji, kwestia kwalifikowania przestępstw jako ekstremistycznych pozostaje kwestią kontrowersyjną zarówno w teorii jak i praktyce.³⁷¹

Użycie przez ustawodawcę sformułowania przestępstwa przewidziane w części szczegółowej Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej w odniesieniu do przestępstw ekstremistycznych doprowadziło do rozbieżności w zakresie interpretacji przypisów do art. 282.1 KK FR zarówno przez środowiska naukowe, jak i funkcjonariuszy rosyjskich organów ścigania. Uwzględniając fakt, iż pojęcie przestępstwa ekstremistycznego jest wymienione nie tylko w Kodeksie Karnym, ale także w innych aktach normatywnych (przykładem jest art. 3 ust. 2 ustawy federalnej z dnia 10 stycznia 2003 r. Nr 19-FZ "O wyborach Prezydenta Federacji Rosyjskiej") kwestią pierwszorzędą jest ustalenie, które z przestępstw przewidzianych w prawie karnym stanowią przestępstwa ekstremistyczne w rozumieniu przypisu nr 2 do art. 282.1 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej. Decyzją wiążącą w tej kwestii jest decyzja plenium Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej z 28 czerwca 2011 roku № 11. Uchwała plenium do przestępstw o charakterze ekstremistycznym zalicza czyny przewidziane w art. 280 (Publiczne nawoływanie do działalności ekstremistycznej), 282 (Inspirowanie nienawiści lub wrogości, jak również uniżenie godności ludzkiej), 282.1 (Organizacja stowarzyszenia ekstremistycznego), 282.2 (Organizacja działalności organizacji ekstremistycznej) Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej, punkt „l” części 2 art. 105 (Zabójstwo na podstawie motywu politycznej, ideologicznej, rasowej lub religijnej nienawiści lub wrogości lub na podstawie motywu nienawiści lub wrogości w stosunku do jakiejkolwiek grupy społecznej), punkt "e" część 2 art. 111 (Umyślne spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowie na podstawie motywu nienawiści i wrogości), punkt "b", część 1 art. 213 (Chuligaństwo) Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej, a także inne przestępstwa popełnione na podstawie motywu

³⁷¹ E. E. Ganajewa, *Экстремизм и терроризм: соответствие терминологии и классификация*, „Наука без границ”, no. 10 (15), 2017, s. 89.

ekstremistycznego, które zgodnie z pkt "e" części 1 art. 63 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej zostały uznane przez sąd za okoliczności obciążające.³⁷²

Należy zwrócić uwagę, że w Zarządzeniu Komitetu Śledczego Federacji Rosyjskiej z 4 maja 2011 r. Nr 76 tylko trzy elementy odnoszą się do przestępstw ekstremistycznych, o których mowa w artykułach 282, 282. 1, 282.2 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej.³⁷³ We wspólnym rozporządzeniu Prokuratury Generalnej Federacji Rosyjskiej i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej z dnia 1 lutego 2016 roku Nr 65/11/1 ok. 30 artykułów zaliczono do przestępstw o charakterze ekstremistycznym.³⁷⁴

Brak jednolitego katalogu przestępstw ekstremistycznych utrudnia efektywne działania organów ścigania. Interesujący jest jednak fakt, iż w aktach normatywnych organów ścigania katalog przestępstw ekstremistycznych zawiera szereg przestępstw przewidzianych w części specjalnej Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej. Jednocześnie uchwała Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej wydziela z katalogu przestępstw przestępstwa o charakterze ekstremistycznym w oparciu o kryterium motywu nienawiści w popełnionym czynie.³⁷⁵

³⁷² О судебной практике по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 28 июня 2011 г. № 11, <https://rg.ru/2011/07/04/vs-dok.html>, dostęp z 23.10.2020.

³⁷³ О порядке представления в системе Следственного комитета Российской Федерации специальных донесений и иной информации о преступлениях и чрезвычайных происшествиях : Приказ Следственного комитета Российской Федерации от 4 мая 2011 г. № 76, <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/1257610/>, dostęp z 23.10.2020.

³⁷⁴ О введении в действие Перечней статей Уголовного кодекса Российской Федерации, используемых при формировании статистической отчетности : указание Генпрокуратуры РФ и МВД РФ от 31 декабря 2014 г. № 65/11/1, <http://docs.cntd.ru/document/420247642>, dostęp z 23.10.2020.

³⁷⁵ О судебной практике по уголовным делам..., op. cit.

Rozdział V Organizacja strategii i praktyki przeciwdziałania ekstremizmowi w świetle zapisów rosyjskich dokumentów strategicznych z zakresu bezpieczeństwa państwowego

W zwalczanie tak kompleksowego zagrożenia jakim jest ekstremizm pozostający w ścisłej interpelacji z działalnością terrorystyczną grup i jednostek zaangażowane jest zarówno Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, jak i Federalna Służba Bezpieczeństwa. Zadanie zwalczania zagrożenia ekstremizmem jest przypisane również podmiotom władzy państwowej w podmiotach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej. Walka z ekstremizmem stanowi jedno z głównych zadań Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Jednym z podmiotów zaangażowanych w zwalczanie ekstremizmu w Rosji jest powołana na mocy zarządzenia Prezydenta Federacji Rosyjskiej № 988 z 26 lipca 2011 roku Międzyresortowa Komisja ds. Przeciwdziałania Ekstremizmowi w Federacji Rosyjskiej.³⁷⁶ Zaangażowanie struktur międzyresortowych w zwalczanie ekstremizmu świadczy o wieloaspektowym charakterze zagrożenia ekstremistycznego oraz konieczności konsolidacji i uzupełnienia działań podejmowanych przez służby bezpieczeństwa w tym zakresie. Głównym zadaniem międzyresortowej komisji jest koordynowanie działań w zakresie przeciwdziałania eskalacji zagrożenia ekstremistycznego oraz normalizacji stosunków międzyetnicznych i międzywyznaniowych. Przewodniczącym Międzyresortowej Komisji jest Minister Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej, sekretarzem wykonawczym jest szef Głównego Zarządu Zwalczania Ekstremizmu (GUPE) MSW Rosji. W skład Komisji Międzyresortowej wchodzi szefowie 21 resortów i departamentów: Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji, FSB Rosji, Ministerstwa Kultury Rosji, Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej, Ministerstwa Telekomunikacji i Komunikacji Masowej Federacji Rosyjskiej, Ministerstwa Edukacji Federacji Rosyjskiej, Ministerstwa Edukacji i Nauki Federacji Rosyjskiej, Ministerstwa Kultury Rosji, Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej, Ministerstwa Telekomunikacji i Komunikacji Masowej Federacji Rosyjskiej, Ministerstwa Edukacji Federacji Rosyjskiej, Ministerstwa Oświaty i Nauki Federacji Rosyjskiej, Ministerstwa Sportu Federacji Rosyjskiej, Ministerstwa Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej, Ministerstwa Rozwoju Federacji Rosyjskiej, Rosja, Służby Wywiadu Zagranicznego Rosji, Federalnej Agencji ds. narodowościowych Rosji, Federalnej Agencji ds. Młodzieży, Federalnej Gwardii Narodowej, Federalnej Służby

³⁷⁶ T. N. Bielajewa S. W. Borisow, *Противодействие экстремизму (терроризму): приоритетное направление правоохранительной деятельности в аспекте обеспечения национальной безопасности*, „Труды Академии управления МВД России”, no. 4 (56), 2020, s. 111-112.

Nadzoru Finansowego, Federalnej Służby Kontroli Komunikacji, Informacji, Technologii i Mass Mediów, a także Prokuratury Generalnej i Rada Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej.³⁷⁷

Do głównych zadań Międzyresortowej Komisji należy formułowanie zasad i wytycznych państwa i praca nad udoskonalaniem ustawodawstwa w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi, koordynacja działań federalnych organów wykonawczych w tym zakresie oraz opracowywanie środków konsolidacji działań w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi. Corocznie (w pierwszym kwartał roku następującego po sprawozdawczym) Prezydentowi Federacji Rosyjskiej przygotowywany jest raport, który stanowi podsumowanie pracy Komisji. W celu realizacji poleceń Prezydenta Federacji Rosyjskiej, a także określenia wektora rozwoju polityki państwa w zakresie zwalczania ekstremizmu, w 2014 roku Międzyresortowa Komisja opracowała Strategię przeciwdziałania ekstremizmowi w Federacji Rosyjskiej do 2025 roku. Strategia jest podstawowym dokumentem adresowanym do federalnych organów władzy państwowej, organów władzy państwowej podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, organów samorządu terytorialnego, który określa cel, zadania i główne kierunki działań w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi, uwzględniając wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa rosyjskiego. Zgodnie z wykazem dokumentów planowania strategicznego w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej, które zostały opracowane i zatwierdzone w latach 2019-2021 pod koniec 2018 roku zakończono prace nad aktualizacją zapisów Strategii przeciwdziałania ekstremizmowi w Federacji Rosyjskiej do 2025 roku. Finalnie ostateczną wersję strategii zatwierdził dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej z 29 maja 2020 roku № 344 „O zatwierdzeniu Strategii przeciwdziałania ekstremizmowi w Federacji Rosyjskiej do 2025 roku”. Dokument zawiera analizę aktualnego stanu i źródła zagrożeń ekstremizmem we współczesnej Rosji, identyfikację głównych czynników intensyfikujących działalność ekstremistyczną, które determinują stan stosunków międzyetnicznych i międzywyznaniowych oraz projekcję oczekiwanych rezultatów realizowanych założeń. Strategia precyzuje również zadania polityki państwa w zakresie

³⁷⁷ Указ Президента РФ от 26 июля 2011 г. N 988 "О Межведомственной комиссии по противодействию экстремизму в Российской Федерации" (с изменениями и дополнениями), <http://base.garant.ru/12188334/>, dostęp z 27.10.2020.

przeciwdziałania ekstremizmowi, w którym określono rolę instytucji społeczeństwa obywatelskiego i organizacji o profilu edukacyjnym.³⁷⁸

Głównym celem Strategii przeciwdziałania ekstremizmowi w Rosji do 2025 roku jest zabezpieczenie realizacji polityki państwa rosyjskiego w zakresie przeciwdziałania i zwalczania ekstremizmu.³⁷⁹ Zapisy Strategii są doprecyzowaniem zapisów ustawy federalnej № 114-ФЗ z 2002 roku „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej” oraz Dekretu Prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 31 grudnia 2015 r. №683 „O strategii bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej”. Głównym fundamentem strategii uzasadniającym jej zapisy jest zidentyfikowanie ekstremizmu jako jednego z głównych źródeł zagrożenia dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Działalność ekstremistyczna prowadzona przez ugrupowania narodowościowe, radykalne organizacje i stowarzyszenia społeczne, wyznaniowe, etniczne i inne, których celem jest naruszenie integralności terytorialnej państwa rosyjskiego oraz destabilizacja sytuacji wewnętrznej politycznej i społecznej w państwie. Strategia jest jednym z dokumentów zaliczanych do dokumentów planowania strategicznego. Jako taki określa ona cel, zadania oraz główne kierunki polityki państwa w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi z jednoczesnym uwzględnieniem wyzwań i zagrożeń bezpieczeństwa państwa rosyjskiego. W zakresie planowania strategicznego zapisy Strategii służą również maksymalnej konsolidacji wysiłków podejmowanych przez federalne organy władzy państwowej, organy władzy państwowej podmiotów Federacji Rosyjskiej, organów samorządu terytorialnego, instytucji społeczeństwa obywatelskiego i obywateli.³⁸⁰ Konsolidacja działań w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi tych podmiotów ma za zadanie zapewnienie bezpieczeństwa, udaremnianie działalności ekstremistycznej już na etapie jej planowania i przygotowania, jak również ma na celu wzmocnienie jedności społeczeństwa oraz osiągnięcie międzyetnicznej i międzywyznaniowej zgody przy jednoczesnym zachowaniu różnorodności kulturowej narodów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej.³⁸¹ Ważnym aspektem jest kreacja w społeczeństwie postaw nietolerancji wobec wszelkich przejawów ekstremizmu i upowszechnianie idei ekstremistycznych. Zabezpieczenie realizacji wektorów polityki państwowej w sferze przeciwdziałania ekstremizmowi w Rosji stanowi jednocześnie uzupełnienie zapisów Strategii Bezpieczeństwa

³⁷⁸ Указ Президента Российской Федерации от 29.05.2020 г. № 344 Об утверждении Стратегии противодействия экстремизму в Российской Федерации до 2025 года, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45555>, dostęp z 09.05.2022.

³⁷⁹ Ibidem.

³⁸⁰ А. Е. Лазманов, О Стратегии борьбы с экстремизмом в Российской Федерации, „Вестник Национального института бизнеса”, no. 31, 2018, pp. 106-108.

³⁸¹ Е. А. Аранасенко, Конституционно-правовые основы противодействия экстремизму в Российской Федерации, „Актуальные вопросы современной науки”, no. 30-1, 2013, s. 50.

Narodowego Federacji Rosyjskiej. Podstawą prawną zapisów Strategii Przeciwdziałania Ekstremizmowi do 2025 roku jest Konstytucja Federacji Rosyjskiej, jak również konstytucyjne ustawy federalne, ustawy federalne, akty prawne Prezydenta i Rządu Federacji Rosyjskiej.³⁸²

Głównym źródłem zagrożenia w Federacji Rosyjskiej na który wskazują zapisy Strategii jest działalność ekstremistyczna realizowana przez organizacje nacjonalistyczne, radykalne, społeczne oraz inne, których działalność jest ukierunkowana na naruszenie jedności i integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej. Działalność tych organizacji jest zorientowana również na destabilizację sytuacji wewnątrzpolitycznej i społecznej w państwie rosyjskim.³⁸³

Do działalności ekstremistycznej jest zaliczany szereg działań w zakresie upowszechniania ideologii ekstremistycznej. Ideologia przemocy to całokształt, zbiór poglądów i idei uzasadniających stosowanie przemocy na poczet osiągnięcia celów politycznych, ideologicznych i religijnych. Ideologia przemocy to główny wyróżnik działania grup i jednostek realizujących działalność ekstremistyczną. Z ideologią przemocy skorelowany jest radykalizm, który został zdefiniowany jako bezwzględna skłonność ku ideologii przemocy, charakteryzujący się dążeniem do zdecydowanej i kardynalnej zmiany podstaw ustroju konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej, podważeniu jedności i integralności terytorialnej Rosji. W warstwie ideologicznej głównym motorem napędowym działalności organizacji ekstremistycznych jest ideologia ekstremistyczna rozumiana jako zbiór poglądów i idei eksponujących stosowanie przemocy lub innych działań bezprawnych jako podstawowego narzędzia rozwiązywania konfliktów społecznych, politycznych, rasowych, narodowościowych, religijnych. W swych przejawach ekstremizm to społecznie niebezpieczne bezprawne działania popełniane na podstawie motywu wrogości lub nienawiści politycznej, religijnej, ideologicznej, narodowościowej wobec jakiegokolwiek grupy społecznej. Przejawem ekstremizmu jest również działanie motywowane nienawiścią, które przyczyniło się do pogorszenia lub zaostrzenia konfliktów międzynarodowych, międzyetnicznych, międzywyznaniowych, religijnych, a także działania zagrażające ustrojowi konstytucyjnemu Federacji Rosyjskiej, jedności oraz integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej.

³⁸² *Ibidem*.

³⁸³ S. I. Pakanicz, *НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЭКСТРЕМИЗМУ В УЧРЕЖДЕНИЯХ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ*, „Теория и практика социогуманитарных наук”, no. 4 (16), 2021, s. 98-99.

Za zwalczanie i przeciwdziałanie ekstremizmowi odpowiedzialny jest szereg organów państwowych. Podmioty przeciwdziałania ekstremizmowi to przede wszystkim federalne organy władzy państwowej, organy władz podmiotów Federacji Rosyjskiej oraz organy samorządu terytorialnego. Wszystkie te podmioty realizują zadania w ramach swoich kompetencji w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi. Przeciwdziałanie ekstremizmowi to działalność podmiotów przeciwdziałania ekstremizmowi ukierunkowane na ujawnienie i likwidację przyczyn działań ekstremistycznych, identyfikacja i prowadzenie śledztw i dochodzeń w sprawach o przestępstwa o charakterze ekstremistycznym oraz minimalizacja (lub) i likwidacja skutków tych przestępstw. Dynamika zagrożenia ekstremistycznego stanowi poważne wyzwanie dla organów zaangażowanych w przeciwdziałanie ekstremizmowi. Ekstremizm jawi się jako jedno z głównych zagrożeń dla stabilności ustroju konstytucyjnego federacji Rosyjskiej, jak również suwerenności państwowej. Jest antonimem stabilizacji. Innym źródłem ekstremizmu w Rosji są tendencje radykalizacyjne w pewnych szczególnie wrażliwych grup społecznych, jak również intensyfikacja działań ekstremistycznych w skali wewnątrzpaństwowej, jak i poza granicami Rosji.³⁸⁴ Do zewnętrznych zagrożeń ekstremizmem zalicza się wspieranie działalności i jej stymulowanie przez państwa destrukcyjnej działalności organizacji zagranicznych lub międzynarodowych, których działalność jest ukierunkowana na destabilizację sytuacji społeczno-politycznej, społeczno-ekonomicznej Rosji, naruszenie integralności terytorialnej państwa rosyjskiego głównie poprzez inspirowanie tzw. „kolorowych rewolucji”. Działaniem destrukcyjnym realizowanym w tym wymiarze przez podmioty zewnętrzne jest również działanie zorientowane na zniszczenie tradycyjnych wartości, wspieranie działalności międzynarodowych organizacji ekstremistycznych i terrorystycznych i przyczynianie się do rozpowszechniania ideologii ekstremizmu i radykalizmu w społeczeństwie. Do wewnętrznych zagrożeń ekstremizmem zaliczono próby realizacji działalności ekstremistycznej dla realizacji postawionych celów przez organizacje nacjonalistyczne, radykalne, społeczne, religijne i etniczne, jak i przez jednostki. Istotnym zagrożeniem o charakterze ekstremistycznym w skali wewnętrznej jest upowszechnienie ideologii przemocy, nakłanianie lub werbunek lub inne działania zorientowane na zaangażowanie obywateli rosyjskich i obcokrajowców znajdujących się na terytorium federacji Rosyjskiej do działalności ekstremistycznej. Czynnikiem wzmacniającym potencjał ekstremistyczny jest również formowanie się zewnętrznych enklaw

³⁸⁴ S. N. Mironow, R. R. Abdulganijew, *Сущность и основные признаки религиозного экстремизма как угрозы национальной безопасности России*, „Вестник Казанского юридического института МВД России”, no. 4 (18), 2014, s. 43.

etnicznych i religijnych oraz konflikty o podłożu międzyetnicznym i religijnym w podmiotach Federacji Rosyjskiej. Prowokowanie separatyzmu podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej jest traktowane jako przyczynianie się do naruszenia integralności terytorialnej Rosji. Działaniem ekstremistycznym jest również przygotowanie i organizacja takich działań.³⁸⁵

Ekstremizm jest zagrożeniem, które w dobie globalizacji wykracza poza granicę państw i staje się zagrożeniem trans granicznym. Jest środkiem nie tyle służącym osiągnięcia celów, lecz przede wszystkim narzędziem inspiracji niepokojów społecznych w każdej szerokości geograficznej oraz wojen domowych. Według zapisów strategii do ekstremizmu zalicza się również próby rewizji historii i umyślnego manipulowania faktami historycznymi oraz odradzanie się idei nazizmu i faszyzmu. Przestępczość ekstremistyczna w Rosji w odniesieniu do wskaźników przestępczości nie stanowi znacznego udziału. Niemniej jednak przestępczość ekstremistyczna silnie rezonuje społecznie. Szczególnie niebezpiecznym przejawem ekstremizmu jest wzbudzanie lub inspirowanie wrogości lub nienawiści, poniżanie godności człowieka lub grupy osób ze względu na płeć, rasę, narodowość, język, stosunek względem religii, przynależność do jakiegokolwiek grupy społecznej poprzez rozpowszechnianie nawoływania do działań ekstremistycznych za pośrednictwem sieci informacyjno-telekomunikacyjnych, sieci Internet. Ze względu na ogólnodostępną sieć Internet w Rosji doszło do ekonomizacji transmisji przekazu i nawoływania do ekstremizmu. Sieć stała się istotnym narzędziem werbunku jednostek do grup ekstremistycznych, jak również pasem transmisyjnym ułatwiającym radykalizację. Ekstremizmem jest również organizacja i przeprowadzanie nielegalnych akcji publicznych (również protestacyjnych), masowych zamieszek, a w etapie skrajnym przygotowywanie i dokonywanie aktów terrorystycznych.³⁸⁶

Skrajnym przejawem działalności ekstremistycznej, jak i radykalizacji jest działalność terrorystyczna. Internet stał się podstawowym środkiem łączności wykorzystywanym przez organizacje ekstremistyczne. Jako taki przedstawia wysoki potencjał werbunkowy umożliwiający koordynację wielopoziomowych działań przestępczych, jak również umożliwia efektywne i ekonomiczne transmitowanie ideologii ekstremistycznej. Terroryzm, który niejednokrotnie stanowi ostatni, finalny etap ekstremizmu bazuje i jednocześnie wynika z ukorzenia w świadomości grup i jednostek ideologii ekstremistycznej. Ideologia

³⁸⁵ S. A. Tambijew, *Экстремизм: криминологические аспекты противодействия*, „Образование и право”, no. 6, 2021, s. 344.

³⁸⁶ Е. J. Пороховой, М. D. Иwanowna, *АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОФИЛАКТИКИ И ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЭКСТРЕМИЗМУ В СЕТИ ИНТЕРНЕТ*, „Проблемы правоохранительной деятельности”, no. 4, 2021, s. 37.

ekstremistyczna stała się podstawowym faktorem jednoczącym członków organizacji ekstremistycznej. Jest to jednocześnie istotny czynnik określający charakter organizacji i busola formułująca podstawowe kierunki działania takiego podmiotu. Ideologia ekstremistyczna służy również jako środek zaangażowania członków różnych warstw społecznych do działalności ekstremistycznej. Rozprzestrzenienie ideologii ekstremistycznej, a w szczególności poglądu dotyczącego dopuszczalności działań opierających się na stosowaniu przemocy do osiągnięcia celów organizacji stanowi oczywiste zagrożenie nie tylko bezpieczeństwa społecznego, ale również bezpieczeństwa państwa. Czynnikiem wzmacniającym oddziaływanie ideologii ekstremistycznej jest zintensyfikowany ofensywny charakter propagandy ideologii ekstremizmu w społeczeństwie. Jak wynika z zapisów Strategii głównym sposobem destabilizacji społeczno-politycznej sytuacji w Rosji jest inspirowanie grup społecznych do uczestnictwa w zorganizowanych, nielegalnych akcjach i zgromadzeniach o charakterze protestacyjnym, które potencjalnie mogą stanowić zarzewie masowych zamieszek. Potencjał radykalizacji stwarza szczególne niebezpieczeństwo dla osób nieletnich o wiele bardziej podatnych na oddziaływanie ideologii ekstremistycznej. Wzrost przypadków zaangażowania nieletnich w działalność ekstremistyczną w Rosji świadczy o wysokiej podatności tej grupy na wpływ i presję psychologiczną i umiejętne manewrowanie wariantami społeczno-religijnymi ideologii. Na korzyść wysiłków radykalizacyjnych podejmowanych przez grupy ekstremistyczne ukierunkowanych na grupę osób nieletnich przemawia fakt, iż w wielu przypadkach nieletni nie podlegają odpowiedzialności karnej za popełnione czyny. Wiele organizacji ekstremistycznych wykorzystuje czynnik religijny w celu przyciągnięcia nowych członków i zwolenników, jak również powodowania lub zaostrzanie konfliktów międzywyznaniowych i międzyetnicznych, które stanowią żywotne zagrożenie dla integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej.³⁸⁷

Wciąż istniejące w Federacji Rosyjskiej ogniska terroryzmu, wrogości międzyetnicznej, nienawiści religijnej i innych przejawów ekstremizmu głównie w regionach Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej przyczyniają się do intensyfikacji migracji, w ramach których członkowie organizacji ekstremistycznych i terrorystycznych przenikają na terytorium Federacji Rosyjskiej. Zwiększona migracja sprzyja również upowszechnianiu propagandy ekstremistycznej w sieci Internet. Poważne zagrożenie stanowi przenikanie z innych państw osób wyszkolonych w centrach teologicznych głoszących wyłączność radykalnych poglądów religijnych i religijnej wykładni, jak i przemocowych metod upowszechniania tych poglądów.

³⁸⁷ K. W. Ternowska, *Религиозный экстремизм в России*, „Таврический научный обозреватель”, no. 5-1 (10), 2016, s. 245.

Próby tworzenia tajnych komórek organizacji ekstremistycznych i terrorystycznych w różnych regionach Rosji polegają głównie na rekrutacji osób (z wykorzystaniem sieci informatycznych i telekomunikacyjnych, w tym Internetu) oraz zapewnieniu bazy szkoleniowej i szkolenia nowych rekrutów. Szczególnie niebezpieczna jest aktywizacja tzw. samotnych terrorystów. Proces radykalizacji dotyczy również w stopniu szczególnie zaawansowanym migrantów zarobkowych przybywających na terytorium Federacji Rosyjskiej, co prowadzi do zaangażowania nowoprzybyłych w działalność ekstremistyczną.

Zagrożenie ekstremistyczne w Rosji stanowią również radykalne nurty islamu i ich zwolennicy, a w szczególności ci, którzy nie należą do ludów tradycyjnie wyznających islam, lecz odznaczają się przywiązaniem do poglądów identyfikowanych jako fanatyzm religijny. Są to jednostki szczególnie niebezpieczne, gdyż potrzebują niewielkiego nakładu wysiłków werbunkowych ukierunkowanych na ich pozyskanie do działalności terrorystycznej, w tym do dokonywania zamachów samobójczych.

Jednym z głównych czynników sprzyjających manifestacjom ekstremizmu jest niekorzystna sytuacja migracyjna w poszczególnych podmiotach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, co prowadzi nie tylko do destabilizacji rynku pracy, ale również sytuacji społeczno-ekonomicznej oraz wpływa negatywnie na stan stosunków międzyetnicznych i międzywyznaniowych. Główną orientacją werbunkową organizacji ekstremistycznych są osoby młode, przy czym szczególna uwaga koncentruje się na pozyskaniu silnych, zorganizowanych, nieformalnych grup nacjonalistycznych. Aktywny werbunek członków takich grup w szeregi organizacji ekstremistycznej zwiększa zakres działania takiej organizacji. Rozprzestrzenianie się ekstremizmu dotyczy również sfery sportu, a w szczególności w szkołach sportowych i klubach, a także obecność zwolenników ekstremizmu w kadrze szkoleniowo-trenerskiej.

Niebagatelne znaczenie determinujące podwyższenie poziomu zagrożenia ekstremizmem w Rosji ma działanie służb specjalnych innych państw, które dążą do zwiększenia wpływu informacyjno-psychologicznego na społeczeństwo rosyjskie. Zgodnie z zapisami strategii działania te są wymierzone i obliczone na erozję tradycyjnych rosyjskich wartości duchowych i moralnych oraz na destabilizację sytuacji politycznej i społecznej w Rosji. Negatywny wpływ na sytuację w Rosji wywiera również destrukcyjna działalność poszczególnych organizacji zagranicznych i kontrolowanych przez nie stowarzyszeń rosyjskich, realizowana m.in. pod legendą przedsięwzięć o charakterze humanitarnym, edukacyjnym, czy kulturalnym. Pośrednio i bezpośrednio konsekwencje ekstremizmu są obecne w każdej strefie życia publicznego: politycznej, gospodarczej, społecznej. Wszechobecność negatywnych

skutków działalności ekstremistycznej w niemalże każdej sferze funkcjonowania państwa i społeczeństwa stanowi wyzwanie w zakresie organizacji przeciwdziałania ekstremizmowi na wszystkich poziomach, a także w zakresie limitacji i eliminacji negatywnych skutków przeciwdziałania ekstremizmowi.³⁸⁸

Strategia Przeciwdziałania Ekstremizmowi w Federacji Rosyjskiej do 2025 roku określa przede wszystkim cel, zadania i główne kierunki polityki państwowej w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi. Celem państwowej polityki antyekstremistycznej jest ochrona podstaw ustroju konstytucyjnego Rosji, bezpieczeństwa publicznego i państwowego, jak również praw i wolności obywateli przed zagrożeniem ekstremistycznym. Realizacja tak postawionego celu wymaga wdrażania środków organizacyjno-prawnych, opracowanych z uwzględnieniem wyników monitorowania i analiz w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi zarówno na poziomie federalnym, regionalnym jak i municypalnym. Do zadań polityki państwowej w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi zalicza się:³⁸⁹

- 1) Kreowanie jednolitego państwowego systemu monitorowania w sferze przeciwdziałania ekstremizmowi;
- 2) Doskonalenie ustawodawstwa Federacji Rosyjskiej i praktyki organów ścigania w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi;
- 3) Konsolidacja wysiłków podmiotów w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi, instytucji społeczeństwa obywatelskiego i innych zarejestrowanych organizacji;
- 4) Organizowanie w mediach, sieciach informacyjnych i telekomunikacyjnych, w tym w Internecie, informacyjnego wsparcia działalności podmiotów odpowiedzialnych za przeciwdziałanie ekstremizmowi, a także wdrażanie skutecznych działań informacyjnego przeciwdziałania rozpowszechnianiu się ekstremistycznej ideologii;
- 5) Opracowanie i realizacja kompleksu środków zwiększenia efektywności profilaktyki, ujawniania i ścigania przestępstw i naruszeń administracyjnych o charakterze ekstremistycznym.

Główne kierunki państwowej polityki w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi dzielą się według szeregu kryteriów. Kierunkami polityki państwowej w wymiarze rozwiązań prawnych są:³⁹⁰

³⁸⁸ S. J. Czapczikow, *ЭКСТРЕМИЗМ В СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ: СТРАТЕГИЯ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ*, „Юридический вестник Дагестанского государственного университета”, vol. 14, no. 2, 2015, s. 17.

³⁸⁹ III. *Цель, задачи и основные направления государственной политики в сфере противодействия экстремизму*, „Указ Президента Российской Федерации от 29.05.2020 г. № 344...”, *op. cit.*

³⁹⁰ *Ibidem.*

- a) zabezpieczenie efektywnego stosowania norm ustawodawstwa Federacji Rosyjskiej;
- b) monitorowanie praktyki organów ścigania w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi;
- c) doskonalenie zapisów ustawodawstwa Federacji Rosyjskiej w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi, a w szczególności zapisów związanych ujawnianiem produkcji i dystrybucji materiałów ekstremistycznych, w tym w mediach elektronicznych, a także w sieciach informacyjnych i telekomunikacyjnych, w tym w Internecie;
- d) doskonalenie mechanizmów przeciwdziałania destrukcyjnej działalności zagranicznych i międzynarodowych organizacji pozarządowych;
- e) przyjęcie na poziomie regionalnym i municypalnym odpowiednich programów celowych ukierunkowanych na utworzenie systemu zapobiegania ekstremizmowi i terroryzmowi oraz przeciwdziałania konfliktom międzyetnicznym i międzynarodowościowym;
- f) podejmowanie decyzji zarządczych, opracowywanie projektów aktów prawnych i dokumentów strategicznych w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi z uwzględnieniem czynników narodowych, społeczno-kulturowych, religijnych i regionalnych.

Do kierunków polityki państwowej w wymiarze działalności organów ścigania zalicza się:³⁹¹

- a) koordynacja działań organów ścigania, władz publicznych, jednostek samorządu terytorialnego w zakresie współpracy z instytucjami i organizacjami społeczeństwa obywatelskiego w celu identyfikacji i tłumienia przejawów ekstremizmu, inicjowania „kolorowych rewolucji” realizowanych z wykorzystaniem czynników politycznych, społecznych, religijnych i narodowych;
- b) prowadzenie działań profilaktycznych z osobami szczególnie podatnymi na wpływ ideologii ekstremistycznej;
- c) realizacja zasady nieuchronności i proporcjonalności sankcji karnych za prowadzenie działalności ekstremistycznej;

³⁹¹ 32. Основные направления государственной политики в сфере противодействия экстремизму, „Указ Президента Российской Федерации от 29.05.2020 г. № 344...”, *op. cit.*

- d) podniesienie efektywności pracy organów ścigania w zakresie ujawniania i zwalczania produkcji, przechowywania i dystrybucji materiałów ekstremistycznych, symboli i atrybutów organizacji ekstremistycznych;
- e) organizacja szkoleń zawodowych dla funkcjonariuszy organów ścigania i zapewnianie im dodatkowych szkoleń zawodowych zgodnie z ustalonymi programami szkoleniowymi w zakresie wykrywania, tłumienia, ujawniania, prowadzenia postępowań, zapobiegania i kwalifikacji przejawów ekstremizmu;
- f) usprawnienie procedury wydawania ekspertyz materiałów zawierających informacje o charakterze ekstremistycznym;
- g) zapewnienie wraz z władzami wykonawczymi podmiotów Federacji Rosyjskiej, organów samorządu terytorialnego oraz organizatorów zgromadzeń, wieców, manifestacji, pochodów i innych imprez masowych bezpieczeństwa obywateli i porządku publicznego w miejscach ich odbywania;
- h) zapewnienie współdziałania podmiotów przeciwdziałania ekstremizmowi na obszarach przygranicznych w celu uniemożliwienia członkom międzynarodowych organizacji ekstremistycznych i terrorystycznych przedostania się na terytorium Federacji Rosyjskiej;
- i) identyfikacja i eliminacja źródeł oraz kanałów finansowania działalności ekstremistycznej i terrorystycznej;

Innym wymiarem polityki państwa w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi jest wymiar narodowej polityki państwowej. Głównymi kierunkami antyekstremistycznej polityki państwa w tym zakresie są:³⁹²

- a) monitorowanie relacji międzyrasowych, międzyetnicznych i międzywyznaniowych, sytuacji społeczno-politycznej w Federacji Rosyjskiej w celu zapobiegania powstawaniu konfliktów lub ich zaostrzaniu, a także identyfikowanie przyczyn i uwarunkowań manifestacji ekstremizmu oraz minimalizacji ich skutków, w tym z wykorzystaniem państwowego systemu monitoringu informacji w dziedzinie stosunków międzyetnicznych i międzywyznaniowych oraz wczesnego ostrzegania o sytuacjach konfliktowych;
- b) realizacja środków o charakterze prawnym i informacyjnym w celu zapobiegania wykorzystywania czynników etnicznych i religijnych w procesie wyborczym oraz we wczesnym ostrzeganiu o sytuacjach konfliktowych;

³⁹² 31. Задачи государственной политики в сфере противодействия экстремизму, „Указ Президента Российской Федерации от 29.05.2020 г. № 344...”, *op. cit.*

- c) wdrażanie środków prawnych i informacyjnych, ukierunkowanych na zapobieganie wykorzystywaniu czynników etnicznych i religijnych w procesie wyborczym i programach wyborczych;
- d) zapewnienie realizacji praw obywateli do swobody sumienia i wolności wyznania bez uszczerbku dla uczuć religijnych wierzących i tożsamości narodowej obywateli Rosji;
- e) opracowywanie i wdrażanie, przy udziale instytucji społeczeństwa obywatelskiego, regionalnych i gminnych programów zapobiegania i przeciwdziałania ekstremizmowi;
- f) prowadzenie badań socjologicznych dotyczących przeciwdziałania ekstremizmowi, a także ocena skuteczności działań z zakresu przeciwdziałania ekstremizmowi w profilaktyce ekstremizmu;
- g) bieżące reagowanie podmiotów zajmujących się zwalczaniem ekstremizmu i instytucji społeczeństwa obywatelskiego na pojawiające się sytuacje konfliktogenne i reagowanie na czynniki przyczyniające się do zwiększenia zasięgu działań ekstremistycznych;
- h) zachęcanie obywateli do informowania podmiotów przeciwdziałania ekstremizmowi o znanych im przygotowaniach do popełnienia przestępstwa ekstremistycznego, a także o jakichkolwiek okolicznościach, które mogłyby przyczynić się do zwiększenia efektywności przeciwdziałania ekstremizmowi, likwidacji ekstremizmu lub minimalizacji jego skutków;
- i) zapobieganie wszelkim formom dyskryminacji ze względu na przynależność społeczną, rasową, narodową, językową, polityczną, ideologiczną lub religijną;
- j) kreowanie w społeczeństwie postaw negatywnych polegających na odrzuceniu propagandy i usprawiedliwiania ideologii ekstremistycznej, ksenofobii, ekskluzywności narodowej lub religijnej;

Przeciwdziałanie ekstremizmowi realizowane w sferze państwowej polityki migracyjnej obejmuje:³⁹³

- a) doskonalenie polityki migracyjnej Federacji Rosyjskiej w zakresie przyciągania zagranicznych pracowników do pracy na terytorium Federacji Rosyjskiej i określania zapotrzebowania państwa na zagraniczną siłę roboczą;
- b) zapewnienie skoordynowanych działań podmiotów przeciwdziałania ekstremizmowi, zmierzających do przeciwdziałania niekorzystnej sytuacji migracyjnej w kraju;

³⁹³ *Ibidem.*

- c) przeciwdziałanie nielegalnej migracji, zapobieganie, wykrywanie i zwalczanie naruszeń ustawodawstwa migracyjnego Federacji Rosyjskiej, a także konsolidacja środków odpowiedzialności za takie naruszenia;
- d) rozwój programów społecznej i kulturowej adaptacji cudzoziemców w Federacji Rosyjskiej i ich integracji społecznej, zaangażowanie pracodawców otrzymujących dotacje celowe w realizację tych programów;
- e) podejmowanie działań zapobiegających powstawaniu segregacji przestrzennej, tworzeniu enklaw etnicznych wykluczeniu społecznemu niektórych grup obywateli;
- f) zaangażowanie instytucji społeczeństwa obywatelskiego w działania podmiotów zajmujących się przeciwdziałaniem ekstremizmowi z zachowaniem zasady nieingerencji;
- g) kompleksowe opracowanie koncepcji działań podejmowanych w zakresie realizacji polityki migracyjnej Federacji Rosyjskiej na poziomie federalnym, regionalnym i gminnym, informowanie obywateli o aktualnej sytuacji migracyjnej, jej wpływie na poszczególne aspekty życia społeczeństwa rosyjskiego, a także przeciwdziałaniu rozprzestrzenianiu się w przestrzeni informacyjnej aspektów, które wywołują nienawiść i wrogość w społeczeństwie fałszywe informacje o procesach migracji;
- h) rozwój systemów informatycznych przeznaczonych do rejestracji cudzoziemców, których pobyt na terytorium Federacji Rosyjskiej jest niepożądany;

Państwo rosyjskie realizuje również działania przeciwdziałania ekstremizmowi w zakresie państwowej polityki informacyjnej. Przeciwdziałanie ekstremizmowi w zakresie polityki informacyjnej obejmuje:³⁹⁴

- a) prowadzenie monitoringu środków masowej informacji i sieci informacyjno-telekomunikacyjnych, również sieci Internet, w celach zapobiegania rozprzestrzeniania się ideologii ekstremistycznej i przygotowaniu do popełnienia aktów terrorystycznych;
- b) doskonalenie środków ograniczenia dostępu do zasobów informacyjnych w sieciach informacyjno-telekomunikacyjnych i w sieci Internet upowszechniających ideologię ekstremistyczną na terytorium Federacji Rosyjskiej;

³⁹⁴ III. Цель, задачи и основные направления государственной политики в сфере противодействия экстремизму, „Указ Президента Российской Федерации от 29.05.2020 г. № 344...”, *op. cit.*

- c) utworzenie wyspecjalizowanego banku informacyjnego zawierającego dane dotyczące materiałów ekstremistycznych;
- d) podjęcie skutecznych działań zapobiegających importowi materiałów ekstremistycznych na terytorium Federacji Rosyjskiej oraz ich wytwarzaniu i dystrybucji na terenie kraju;
- e) wykorzystanie możliwości mediów i zasobów Internetu w celu utrzymania międzyetnicznej i międzywyznaniowej zgody, zachowania tradycyjnych rosyjskich wartości duchowych i moralnych oraz zaznajomienia z nimi młodzieży;
- f) pomoc w zawieraniu porozumień ukierunkowanych na rozwiązywanie problemów z zakresu przeciwdziałania ekstremizmowi i terroryzmowi, pomiędzy organizatorami upowszechniania informacji w Internecie a wyspecjalizowanymi organizacjami państwowymi i niepaństwowymi, w tym zagranicznymi;
- g) organizowanie tematycznych spotkań z przedstawicielami mediów i społeczności internetowej w celu przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się ideologii ekstremistycznej;
- h) przygotowywanie i publikowanie w mediach oraz w sieciach teleinformatycznych, w tym w Internecie, reklam społecznych ukierunkowanych na wychowanie patriotyczne młodzieży;
- i) koordynacja środków informacyjnego przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się ideologii ekstremistycznej w sieci Internet (w tym w sieciach społecznościowych), a także prowadzenie w reżimie regularności badań nad wyjaśnieniem istoty nielegalnej działalności organizacji ekstremistycznych z udziałem wybitnych postaci ze świata nauki, kultury, autorytetów społecznych, społeczeństwa informacyjnego, wyznań i stowarzyszeń krajowych;
- j) informowanie obywateli o działalności podmiotów przeciwdziałania ekstremizmowi;
- k) przygotowanie i dystrybucja materiałów informacyjnych dotyczących zapobiegania i zwalczania działań ekstremistycznych, które mają na celu zwiększenie czujności obywateli Rosji, inspirowanie zainteresowania obywateli rosyjskich kwestiami przeciwdziałania ekstremizmowi;
- l) tworzenie i efektywne wykorzystywanie wyspecjalizowanych systemów informatycznych

w celu wdrażania praktyki egzekwowania prawa w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi;

- m) ujawnianie sposobów przekazywania informacji i psychologicznego wpływu na ludność przez organizacje ekstremistyczne, a także badanie specyfiki percepcji i rozumienia przez różne grupy społeczne informacji zawartych w materiałach ekstremistycznych;

Przez wzgląd na fakt, iż na radykalizację i przyjmowanie ideologii ekstremistycznej za słuszną najbardziej wrażliwe są osoby nieletnie rosyjska polityka antyekstremistyczna uwzględnia przeciwdziałanie ekstremizmowi wśród młodzieży i osób nieletnich. Do głównych kierunków polityki państwowej w stosunku do środowisk młodzieży zalicza się:³⁹⁵

- a) włączenie do regionalnych i gminnych programów rozwoju edukacji i wychowania nieletnich środków mających na celu ukształtowanie szacunku dla wszystkich narodowości, grup etnicznych i religii w młodym pokoleniu;
- b) organizacja wypoczynku dzieci, młodzieży, wypoczynku rodzinnego, zapewnienie dostępności obiektów kulturalnych, sportowo-rekreacyjnych, tworzenie warunków do realizacji potencjału twórczego i sportowego, troska o rozwój kulturalny mieszkańców;
- c) realizacja działań wspierających system edukacji młodzieży w oparciu o tradycyjne rosyjskie wartości duchowe i moralne;
- d) prowadzenie zajęć w organizacjach edukacyjnych z zakresu edukacji patriotyzmu, kultury pokoju, przyjaźni międzyetnicznej i międzywyznaniowej, treningu umiejętności bezkonfliktowej komunikacji, a także umiejętności asertywnych, przeciwdziałania zachowaniom społecznie niebezpiecznym (w tym angażowaniu się w działania ekstremistyczne) wszelkimi środkami prawnymi;
- e) włączenie do programów nauczania materiałów dydaktyczno-metodycznych przedmiotów edukacyjnych ukierunkowanych na kształcenie tradycyjnych rosyjskich wartości duchowych i moralnych, kultury komunikacji międzyetnicznej i międzywyznaniowej, tworzenie na wszystkich etapach procesu wychowawczego

³⁹⁵ *Задачи в области образования и государственной молодежной политики*, „Указ Президента Российской Федерации от 29.05.2020 г. № 344...”, *op. cit.*

- ogólnorosyjskiej tożsamości obywatelskiej, postaw patriotycznych, odpowiedzialności obywatelskiej, poczucia dumy z historii Rosji;
- f) podnoszenie poziomu zawodowego kadry pedagogicznej, opracowywanie i wprowadzanie nowych standardów edukacyjnych oraz metod pedagogicznych ukierunkowanych na przeciwdziałanie ekstremizmowi;
 - g) zapewnienie aktywnego udziału kolegialnych organów zarządzających organizacji edukacyjnych w przeciwdziałaniu ekstremizmowi wśród uczniów i studentów;
 - h) monitorowanie dewiacyjnych zachowań młodych ludzi, badania socjologiczne sytuacji społecznej w organizacjach edukacyjnych, a także subkulturach młodzieżowych w celu terminowej identyfikacji i zapobiegania rozprzestrzenianiu się ideologii ekstremistycznej;
 - i) podniesienie prestiżu oświaty w rosyjskich religijnych organizacjach oświatowych, a także wykorzystanie środków wsparcia państwa dla systemu kontroli publicznej nad wyjazdami obywateli Rosji na studia na zagranicznych religijnych ośrodkach oświatowych;
 - j) włączenie do federalnego standardu edukacyjnego na specjalności „Dziennikarstwo” programów edukacyjnych dotyczących zakresu środków informacyjnych podejmowanych w celu przeciwdziałania ekstremizmowi;
 - k) wzmocnienie roli organów koordynujących przy federalnymi organach władzy wykonawczej i federalnych organów wykonawczych podmiotów Federacji Rosyjskiej w działaniach na rzecz konsolidacji patriotyzmu i kształtowania ogólnorosyjskiej tożsamości obywatelskiej wśród młodzieży;
 - l) współdziałanie podmiotów zajmujących się przeciwdziałaniem ekstremizmowi z młodzieżowymi stowarzyszeniami społecznymi, organizacjami kibiców, grupami osób i obywatelami w celu zapobiegania przejawom ekstremistycznym podczas imprez masowych;
 - m) doskonalenie środków mających na celu zapobieganie manifestacjom ekstremistycznym w placówkach oświatowych;
 - n) wdrażanie środków służących efektywnej i terminowej identyfikacji i zwalczaniu radykalizacji nieletnich.

Działania ekstremistyczne i radykalizacyjne dotyczą sfery kultur i ich różnorodności. W zakresie polityki kulturowej do głównych kierunków państwowej polityki antyekstremistycznej zalicza się:³⁹⁶

- a) tworzenie w Federacji Rosyjskiej poprawnych stosunków międzywyznaniowych i wewnątrzwyznaniowych w celu zapewnienia pokoju i harmonii społecznej;
- b) włączenie do programów szkoleniowych pracowników sektora kultury przedmiotu mającego na celu badanie fundamentów kultury duchowej i moralnej narodów Federacji Rosyjskiej;
- c) wsparcie w aktywnym rozpowszechnianiu idei historycznej jedności narodów Federacji Rosyjskiej;
- d) wsparcie rządu środków masowego przekazu i tworzenia dzieł sztuki, których celem jest zapobieganie manifestacjom ekstremizmu.

Równie ważną sferą realizacji państwowej polityki przeciwdziałania ekstremizmowi jest współpraca międzynarodowa. Do głównych kierunków państwowej polityki antyekstremistycznej w zakresie współpracy międzynarodowej należy:³⁹⁷

- a) wzmocnienie pozycji Federacji Rosyjskiej w organizacjach międzynarodowych, których działalność jest ukierunkowana na przeciwdziałanie ekstremizmowi;
- b) rozwój międzynarodowej, międzykulturowej, międzywyznaniowej współpracy jako efektywnego środka przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się ideologii ekstremistycznej;
- c) doskonalenie współdziałania organów rządowych z właściwymi organami innych państw w dziedzinie przeciwdziałania ekstremizmowi;
- d) promocja w formatach bilateralnych i wielostronnych rosyjskich inicjatyw przeciwdziałania ekstremistycznym działaniom, w tym prowadzonym z wykorzystaniem internetu;
- e) zawieranie umów z innymi państwami w celu rozwiązywania problemów przeciwdziałania ekstremizmowi;
- f) nawiązywanie współpracy międzynarodowej w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi w oparciu o ścisłe przestrzeganie podstawowych zasad i norm prawa międzynarodowego, w szczególności zasady suwerennej równości państw;

³⁹⁶ *Ibidem.*

³⁹⁷ *Задачи в области международного сотрудничества, „Указ Президента Российской Федерации от 29.05.2020 г. № 344...”, op. cit.*

- g) zapobieganie wykorzystywaniu współpracy międzynarodowej w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi jako narzędzia realizacji celów politycznych i geopolitycznych;
- h) wzmocnienie wiodącej roli państw i ich właściwych władz w przeciwdziałaniu ekstremizmowi i rozwijaniu międzynarodowej współpracy w tej dziedzinie;
- i) udział w wymianie najlepszych praktyk w dziedzinie przeciwdziałania ekstremizmowi, w tym opracowywanie wspólnych międzynarodowych dokumentów prawnych;
- j) organizacja kontaktów między właściwymi organami państw członkowskich Szanghajskiej Organizacji Współpracy w ramach realizacji zapisów Konwencji Szanghajskiej Organizacji Współpracy w sprawie przeciwdziałania ekstremizmowi, podpisanej przez Federację Rosyjską 9 czerwca 2017 r., a także podejmowanie działań zmierzających do przystąpienia do tej Konwencji innych państw;

W zakresie zapewnienia udziału instytucji społeczeństwa obywatelskiego w realizacji państwowej polityki antyekstremistycznej głównymi kierunkami są:³⁹⁸

- a) okazywanie wsparcia państwa dla instytucji społeczeństwa obywatelskiego (w tym organizacji kombatanckich i młodzieżowych), których działania mają na celu przeciwdziałanie manifestacjom ekstremizmu i wykorzystanie ich potencjału w celu edukacji patriotycznej obywateli, zapewnienie jedności wielonarodowej ludności Federacji Rosyjskiej, tworzenia postaw nietolerancji w społeczeństwie wobec działań ekstremistycznych, odrzucenie ideologii ekstremistycznej i stosowania przemocy do osiągnięcia celów politycznych, ideologicznych, religijnych i innych;
- b) zaangażowanie społecznych organizacji non-profit w realizację projektów mających na celu wzmocnienie harmonijnych stosunków międzyetnicznych i międzywyznaniowych, zachowanie pamięci historycznej i wychowanie patriotyczne młodzieży, zapobieganie społecznie niebezpiecznym zachowaniom oraz wspieranie rozwoju duchowego i moralnego jednostki;

³⁹⁸ *Задачи в области обеспечения участия институтов гражданского общества в реализации государственной политики в сфере противодействия экстремизму*, „Указ Президента Российской Федерации от 29.05.2020 г. № 344...”, *op. cit.*

- c) udział rad społecznych i innych organów doradczych powołanych w ramach organów państwowych i samorządowych w działaniach na rzecz harmonizacji stosunków międzyetnicznych i międzywyznaniowych;
- d) udzielanie pomocy mediom w kompleksowym i obiektywnym przedstawianiu działań podmiotów zajmujących się przeciwdziałaniem ekstremizmowi.

„Strategia przeciwdziałania ekstremizmowi do 2025 roku” określa również narzędzia mechanizmy realizacji założeń państwowej polityki przeciwdziałania ekstremizmowi. W zakresie zwalczania ekstremizmu i jego przejawów szczególnie istotną rolę odgrywają akty prawne Federacji Rosyjskiej w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi, jak i dokumenty należące do planowania strategicznego opracowane na poziomie federalnym, okręgowym i municypalnym oraz programy państwowe w sferze przeciwdziałania ekstremizmowi.³⁹⁹ Plan działań na rzecz realizacji postanowień Strategii jest opracowywany i zatwierdzany przez Rząd Federacji Rosyjskiej. Za realizację zapisów Strategii odpowiedzialne są podmioty odpowiedzialne za przeciwdziałanie ekstremizmowi w ramach posiadanych kompetencji, a także instytucje społeczeństwa obywatelskiego i inne podmioty zainteresowane. Mechanizm wdrażania Strategii obejmuje:⁴⁰⁰

- a) tworzenie i wypełnianie zobowiązań wydatkowych Federacji Rosyjskiej, podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej oraz gmin, zapewniających wsparcie materialne przeciwdziałania ekstremizmowi;
- b) dobór, staż, kształcenie kadr przeznaczonych do zapewnienia realizacji działań z zakresu przeciwdziałania ekstremizmowi w federalnych organach władzy wykonawczej, organach rządowych podmiotów Federacji Rosyjskiej, organach samorządu terytorialnego;
- c) zapewnienie uchwalania aktów ustawodawczych i innych aktów regulacyjnych Federacji Rosyjskiej, podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej oraz gminnych aktów prawnych, których celem jest przeciwdziałanie ekstremizmowi;
- d) zapewnienie nieuchronności kar i odpowiedzialności administracyjnej za popełnienie przestępstw i przestępstw administracyjnych o charakterze ekstremistycznym;
- e) udzielanie pomocy mediom w szerokim i obiektywnym opisie sytuacji w dziedzinie przeciwdziałania ekstremizmowi;

³⁹⁹ Указ Президента Российской Федерации от 29.05.2020 г. № 344..., *op. cit.*, <http://kremlin.ru/acts/bank/45555/page/2>, dostęp z 04.11.2020.

⁴⁰⁰ 36. Механизмами реализации Стратегии, „Указ Президента Российской Федерации от 29.05.2020...”, *op. cit.*

- f) udzielanie pomocy mediom w kompleksowym i obiektywnym opisie sytuacji w dziedzinie przeciwdziałania ekstremizmowi;
- g) nadzór nad wdrażaniem norm ustawodawstwa Federacji Rosyjskiej w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi oraz wdrażaniem środków przewidzianych planem realizacji niniejszej Strategii, a także planów i programów przeciwdziałania ekstremizmowi zatwierdzonych przez podmioty zajmujące się przeciwdziałaniem ekstremizmowi;
- h) aktywny udział stowarzyszeń społecznych i innych instytucji społeczeństwa obywatelskiego w przeciwdziałaniu ekstremizmowi;

Realizacją niniejszej Strategii zajmują się podmioty zajmujące się przeciwdziałaniem ekstremizmowi zgodnie ze swoimi kompetencjami, a także instytucje społeczeństwa obywatelskiego i inne zainteresowane organizacje. Podmiotem odpowiedzialnym za realizację postanowień Strategii jest Międzynarodowa Komisja ds. Przeciwdziałania Ekstremizmowi Federacji Rosyjskiej. Skuteczność realizacji niniejszej Strategii zapewniają skoordynowane działania podmiotów przeciwdziałania ekstremizmowi w zakresie działań politycznych, prawnych, organizacyjnych, informacyjnych i innych opracowanych zgodnie z zapisami Strategią. Wsparcie informacyjne i analityczne realizacji kierunków antyekstremistycznej polityki państwa w podmiotach Federacji Rosyjskiej i gminach realizowane jest z wykorzystaniem zasobów informacyjnych podmiotów przeciwdziałania ekstremizmowi, państwowych organizacji naukowych i edukacyjnych, regionalnych mediów oraz organizacji non-profit.

Realizacja kierunków polityki przeciwdziałania ekstremizmowi dzieli się na dwa etapy. Pierwszy etap realizacji Strategii obejmuje opracowanie i uchwalanie aktów normatywnych Federacji Rosyjskiej, podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej ukierunkowanych na przeciwdziałanie ekstremizmowi. W pierwszym etapie ma miejsce również wdrażanie środków przewidzianych planem działań dla realizacji postanowień Strategii oraz monitorowanie wyników osiągniętych w ramach realizacji kierunków polityki antyekstremistycznej. Walka z ekstremizmem realizowana na wielu etapach z uwzględnieniem różnych kierunków polityki państwowej obejmuje również prognozowanie rozwoju sytuacji w zakresie stosunków międzyetnicznych i międzywyznaniowych w federacji Rosyjskiej oraz pojawienia się zagrożeń ekstremistycznych. Innym działaniem realizowanym w ramach I etapu jest zapewnienie zaangażowania instytucji społeczeństwa obywatelskiego w działania mające na celu

przeciwdziałanie ekstremizmowi oraz podejmowanie działań na rzecz stworzenia systemu dodatkowej ochrony sieci informatycznych i telekomunikacyjnych, w tym Internetu, przed przenikaniem ideologii ekstremistycznej. Drugi etap realizacji założeń Strategii przewiduje podsumowanie wyników jej realizacji oraz w zależności od potrzeb przygotowanie propozycji opracowania nowych dokumentów planowania strategicznego w zakresie przeciwdziałania ekstremizmowi. Wskaźnikami realizacji celów Strategii są:⁴⁰¹

- a) dynamika zmian liczby zarejestrowanych przestępstw i wykroczeń administracyjnych o orientacji ekstremistycznej, ujawnionych sprawców przestępstw ekstremistycznych w czasookresie;
- b) udział przestępstw z użyciem przemocy w ogólnej liczbie przestępstw ekstremistycznych (w procentach) w ujęciu rocznym;
- c) liczba związków i organizacji społecznych, wyznaniowych, w stosunku do których sąd wydał prawomocną decyzję o likwidacji lub zakazie działalności na podstawie ustawy federalnej nr 114-FZ z dnia 25 lipca 2002 r. „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej”;
- d) liczba zasobów informacyjnych określanych jako ekstremistyczne dostępnych w sieciach informatycznych i telekomunikacyjnych, w tym w sieci „Internet”, dostęp do których został ograniczony na terytorium Federacji Rosyjskiej lub z których takie materiały zostały usunięte.

Oczekiwanyymi rezultatami efektywnej realizacji „Strategii przeciwdziałania ekstremizmowi do 2025 roku” są:

1. Zmniejszenie liczby ekstremistycznych zagrożeń w Federacji Rosyjskiej;
2. Spadek udziału przestępstw z użyciem przemocy w ogólnej liczbie przestępstw ekstremistycznych;
3. Ograniczenie rozpowszechniania materiałów ekstremistycznych w mediach i Internecie;
4. Zwiększenie poziomu interakcji między podmiotami przeciwdziałania ekstremizmowi;
5. Aktywny udział instytucji społeczeństwa obywatelskiego w zapobieganiu i zwalczaniu przejawów ekstremizmu;

⁴⁰¹ VI. Целевые показатели реализации настоящей Стратегии, „Указ Президента Российской Федерации от 29.05.2020 г. № 344...”, *op. cit.*

6. Kształtowanie się w społeczeństwie, zwłaszcza wśród młodych ludzi, atmosfery nietolerancji wobec działań ekstremistycznych, odrzucenia i nietolerancji ideologii ekstremistycznej;

7. Zwiększenie poziomu ochrony obywateli i społeczeństwa przed skutkami działań ekstremistycznych.

Realizacja Strategii powinna przyczynić się do stabilizacji sytuacji społeczno-politycznej

w Federacji Rosyjskiej, ograniczenia liczby przypadków ksenofobii i radykalizmu w społeczeństwie rosyjskim. Wszystkie założenia i regulacje są ukierunkowane na podniesienie poziomu bezpieczeństwa publicznego, wzmocnienia właściwych relacji międzyetnicznych

i międzywyznaniowych oraz skonsolidować duchową i obywatelską jedność narodów Federacji Rosyjskiej.

Przeciwdziałanie i zwalczanie ekstremizmu zajmuje istotne miejsce w strategii bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej. Prawna regulacja zwalczania ekstremizmu jawi się jednym z najważniejszych zadań rosyjskiego ustawodawcy, a tym samym jest jednym z fundamentalnych warunków skutecznego zapewnienia bezpieczeństwa narodowego Rosji.⁴⁰² Przeciwdziałanie ekstremizmowi określono w dokumencie jako skoordynowaną, wielopoziomową aktywność podmiotów przeciwdziałania ekstremizmowi, która ukierunkowana jest na identyfikację i likwidację oraz prewencję i prowadzenie postępowań w zakresie przestępczości ekstremistycznej, jak również eliminację lub neutralizację negatywnych konsekwencji społecznych wynikających z działalności ekstremistycznej.

⁴⁰² W. M. Redkous, *Совершенствование правового регулирования участия органов национальной безопасности в противодействии экстремистической деятельности*, "Право и государство: теория и практика", nr. 4(52), 2009, s. 72-77.

CZĘŚĆ III Przestępczość terrorystyczna i penalizacja terroryzmu w świetle zapisów prawno-karnych Federacji Rosyjskiej

Rozdział I Kryminologiczna definicja przestępczości terrorystycznej – penalizacja i aspekty charakterystyki zagrożenia przestępczością terrorystyczną

Właściwe zrozumienie fenomenu zagrożenia terrorystycznego w Rosji wymaga analizy fundamentalnych uregulowań dotyczących zwalczania terroryzmu, prewencji terrorystycznej, zapisów dokumentów strategicznych. Rosyjski system antyterrorystyczny jest integralną częścią nie tylko strategii bezpieczeństwa narodowego, ale również doktryny bezpieczeństwa informacyjnego, koncepcji polityki zagranicznej czy doktryny wojennej i morskiej. Przestępczości terrorystycznej, a właściwie kryminalizacji działań kwalifikowanych jako przestępstwa o charakterze terrorystycznym, poświęcone są określone artykuły w Kodeksie Karnym Federacji Rosyjskiej. Rosyjskie rozwiązania prawno-organizacyjne w zakresie zwalczania zagrożenia terrorystycznego stanowi w prostej linii kontynuację działań rosyjskich na arenie międzynarodowej nie tylko w zakresie walki z terroryzmem, ale również determinują aktywność rosyjską w polityce zagranicznej. Atak terrorystyczny na wieże World Trade Centre z 11 września 2001 roku przyczynił się do nieoczekiwanego zbliżenia Federacji Rosyjskiej i Stanów Zjednoczonych Ameryki.⁴⁰³ Rosja dołączyła do dowodzonej przez USA koalicji i udzieliła poparcia operacji Enduring Freedom. Rosyjsko-amerykańska współpraca w Afganistanie osiągnęła niespotykany wcześniej poziom, obejmując również wymianę informacji wywiadowczych – kluczowych działań w zakresie prewencji terrorystycznej. Spory, jakie podzieliły Rosję i USA w kwestii inwazji na Irak ukazały, iż nie osiągnięto partnerstwa na poziomie strategicznym. Decyzje podejmowane przez władze Rosji w trakcie tzw. „globalnej wojny z terroryzmem” identyfikują podstawowe motywy rządzące rosyjską polityką zagraniczną.⁴⁰⁴

Wzrost zagrożenia terrorystycznego po 9/11, ekspansja nowych technologii transmisji informacji w wymiarze transgranicznym, prywatyzacja armii oraz znaczna konsolidacja niepaństwowych podmiotów w stosunkach międzynarodowych, zdeterminowały również proces konsolidacji rosyjskiego systemu antyterrorystycznego, a w konsekwencji rozszerzania i wzmacniania kompetencji służb specjalnych. Jednym z podstawowych kierunków rosyjskiego zaangażowania w walkę z terroryzmem w skali międzynarodowej jest aspiracja

⁴⁰³ K. Kraj, *Rosja w walce z terroryzmem...*, op. cit., s. 162.

⁴⁰⁴ N. A. Nazarowa, *Борьба с терроризмом в современной России*, „Скиф. Вопросы студенческой науки”, no. 5-1 (45), 2020, s. 42.

zrównoważenia jednostronnej dominacji USA. W skali wewnątrz krajowej zaangażowanie w walkę z globalnym terroryzmem stanowi możliwość uzyskania poparcia dla rosyjskich działań antyterrorystycznych w Czeczenii oraz wspieranie rosyjskich interesów gospodarczych. Każda decyzja Rosji w zakresie zwalczania terroryzmu w ramach koalicji i sojuszy jest uwarunkowana zgodnością tychże działań z podstawowymi interesami Rosji jako państwa i korzyści z działań antyterrorystycznych.⁴⁰⁵

Od początku lat 90. XX wieku terroryzm w Rosji przeszedł zasadniczą transformację, od sporadycznych, niepowiązanych ze sobą aktów terroru, sporadycznych manifestacji terroru do systemowego zagrożenia o szerokiej skali zarówno dla bezpieczeństwa państwowego, jak i społeczeństwa. W okresie sowieckim funkcjonowało ustawodawstwo karne, którego zapisy kryminalizowały działania wymierzone przeciwko państwu a sprawców tych aktów poddawano systemowym represjom niejednokrotnie na podstawie procesów opierających się na spreparowanych dowodach. Potencjalni sprawcy aktów terrorystycznych (ultranacjoniści, fanatycy religijni i ekstremiści), którzy planowali wprowadzić zmiany w istniejącym porządku polityczno-społecznym i ustroju konstytucyjnym państwa sowieckiego stawali się podmiotami działaniom operacyjnym o charakterze zarówno jawnym, jak i niejawnym obliczonych na korekturę zachowań, które uważano za nieprawomocne i szkodliwe z perspektywy interesów bezpieczeństwa sowieckiej władzy politycznej. Sednem podejmowanych działań były działania naprawcze ukierunkowujące negatywne zamiary na właściwe, zgodne z interesem i priorytetem bezpieczeństwa państwa. Niemniej jednak system przeciwdziałania ekstremizmowi i terroryzmowi funkcjonował efektywnie spełniając podstawowe funkcje państwa w zakresie prewencji, jak i zwalczania nielegalnej aktywności grup i jednostek. Państwowa cenzura skutecznie uniemożliwiała możliwości masowej produkcji i legalnego upowszechniania materiałów proklamujących idee narodowej, religijnej czy rasowej wyższości. Ponadto licencjonowano pozwolenia na broń. Pomimo restrykcyjnego podejścia do działalności sabotażowo-dywersyjnych czy wywrotowych Rosja w okresie sowieckim doświadczyła kilku ataków terrorystycznych. Jednym z nich jest zamach bombowy w metrze moskiewskim w 1977 roku przeprowadzony przez grupę armeńskich nacjonalistów. Innym incydentem terrorystycznym charakterystycznym dla tego okresu istnienia państwa rosyjskiego jest próba porwania samolotu na lotnisku w Tbilisi w 1984 roku. Są to jednak zdarzenia o charakterze incydentalnym, niespotykanym w historii państwa radzieckiego. W konsekwencji zaledwie dwa typy działań w sowieckim ustawodawstwie były

⁴⁰⁵ Аппарат Национального Антитеррористического Комитета, *Противодействие терроризму в Российской Федерации. Сборник учебных материалов*, Moskwa 2019, s. 36.

kwalifikowane jako terroryzm: akt terrorystyczny i akt przeciwko reprezentantowi państwa trzeciego (art. 66 i 67 Kodeksu Karnego RSFSR).⁴⁰⁶

Problem skutecznej prewencji terrorystycznej pojawił się w Rosji już na początku lat 90. XX wieku. Na skutek chaosu spowodowanego próbami demokratyzacji państwo rosyjskie doświadczyło eskalacji procesów społecznie destrukcyjnych, które przyczyniły się w sposób znaczący do wzrostu tendencji separatystycznych. Niedostatki reform zainicjowanych przez Michaiła Gorbaczowa, znanych jako pierestrojka, doprowadziły do degeneracji nie tylko państwa, jako jednostki politycznej, ale negatywnie wpłynęły na etos i prawidłowe funkcjonowanie organów ścigania. Zainicjowane przez demokratyczny chaos ruchy separatystyczne, w sposób dosłowny przyjmujący twierdzenie administracji Borysa Jelcyna „weźcie tyle niezależności ile tylko jesteście w stanie” doprowadziło do ukorzenienia się ekstremizmu w świadomości społecznej a sam ekstremizm stanowił vitalne zagrożenie dla interesów i bezpieczeństwa kształtującego się państwa postsowieckiego. Wybuchające konflikty etniczne, dążenie do separatyzmu stanowią znak charakterystyczny postsowieckiej administracji państwowej. Wszechobecny prawny jak i moralny nihilizm, zanik ogólnych wartości zdolnych jednoczyć społeczeństwo na poziomie kulturowym czy duchowym w sposób znaczący przyczynił się do intensyfikacji incydentów terrorystycznych na terytorium Rosji, jak i państw-członków Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP).⁴⁰⁷

Wielokrotnie w historii postsowieckiego państwa rosyjskiego administracja państwowa wykraczała poza legalistyczne metody działania w imię ochrony interesów rosyjskich, które najpełniej wyjaśnia formuła interesów bliskiego kręgu głowy państwa. Trend ten doprowadził do kryzysu konstytucyjnego i ataku na „Biały Dom” w Moskwie w październiku 1993 roku.⁴⁰⁸ Analiza sytuacji polityczno społecznej z lat 80. i 90. XX wieku przedstawia panoramę czynników determinujących kształt rosyjskiego systemu antyterrorystycznego i rozwiązań organizacyjno-prawnych ukierunkowanych na zwalczanie terroryzmu.⁴⁰⁹ Do czynników, które z całą pewnością przyspieszyły rozwój zagrożenia terrorystycznego w Federacji Rosyjskiej na początku lat 90. XX wieku zalicza się zauważalny spadek rozwoju ekonomicznego oraz zwiększona intensywność relacji i konfliktów międzyetnicznych. Spadek rozwoju gospodarczego miał swoje przełożenie na ogólny spadek

⁴⁰⁶ P. Koszel, *История российского терроризма*, Гостехиздат, Moskwa 1995, s. 55.

⁴⁰⁷ M. N. Kosarew, *Состояние и перспективы противодействия терроризму в России: теоретические и практические аспекты*, „Вестник Уральского юридического института МВД России”, no. 4, 2016, s. 38.

⁴⁰⁸ A. Grajewski, *Tarcza i Miecz. Rosyjskie służby specjalne 1991-1998*, Wydawnictwo Biblioteka Więzi, Warszawa 1998, s. 29.

⁴⁰⁹ A. E. Jefremow, *Развитие законодательства США по борьбе с терроризмом до 11 сентября 2001 года*, „Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения”, no. 2 (63), 2017, s. 100.

stopy życiowej społeczeństwa rosyjskiego. Istotny wpływ na rozwój zagrożenia terrorystycznego miały także braki w systemie rejestracji pozwoleń na broń, jak i nielegalny obrót bronią palną i materiałami wybuchowymi. Jak podkreśla Katarzyna Laskowska, o ile działania w Czeczenii w latach 1991-1994 były kwalifikowane jako czyny przestępcze, a reakcja państwa rosyjskiego była ukierunkowana na neutralizację aktywności nielegalnych grup zbrojnych, to w okresie grudzień 1994-1998 te same działania uznawano za działania wojenne.⁴¹⁰

Na skutek rosnącej liczby ofiar śmiertelnych ataków terrorystycznych w połowie lat 90. XX wieku konieczne było ustanowienie legislacji, która byłaby adekwatna do realizacji priorytetu zwalczania zagrożenia terrorystycznego. Znaczącym etapem budowy rosyjskiego prawa antyterrorystycznego było poszerzenie definicji aktów przestępczych zaliczanych do kategorii terrorystycznych. Przyjęta 7 stycznia 1994 roku ustawa federalna 10-FZ wprowadzała do ówczesnego kodeksu karnego RSFSR artykuł 213(3) zatytułowany „terroryzm”. Artykuł ten to pierwsza prawna definicja terroryzmu w rosyjskim ustawodawstwie karnym. Zgodnie z treścią artykułu terroryzm to „ataki bombowe, podpalenia oraz inne działania stanowiące zagrożenie dla życia człowieka, dużych strat własności i prezentujące inne niebezpieczne konsekwencje wobec bezpieczeństwa publicznego lub w celu uzyskania wpływu na proces podejmowania decyzji władz państwowych”.⁴¹¹

Nowy kodeks karny przyjęty 1 stycznia 1997 roku definiuje terroryzm w sekcji IX, rozdziale 24 „Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu publicznemu i porządkowi publicznemu”. Zarówno zapisy kodeksu karnego, jak i ustawa „O walce z terroryzmem” z 1998 roku stanowią kluczowe elementy rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. Rosyjski kodeks karny definiuje działania kwalifikowane jako terrorystyczne lub jako akty terrorystyczne, włączając w to rozróżnienie między działaniami terrorystycznymi a sabotażowymi lub innymi przestępstwami. Zapisy kodeksu karnego ustalają również odpowiedzialność i sankcje karne za popełnienie takich czynów. W sposób ogólny zapisy kodeksu karnego regulują również zadania organów ścigania i służb wywiadowczych w zakresie ujawniania, zapobiegania i tłumienia działalności terrorystycznej, jak również definiuje cele, struktury organizacyjne i środki wykorzystania efektów działań

⁴¹⁰ K. Laskowska, *Terrorism In Russia – Mechanisms of Development and A Strategy to Counter It*, „Białostockie Studia Prawnicze”, z. 10, 2011, s. 146.

⁴¹¹ Уголовный кодекс РСФСР" (умв. ВС РСФСР 27.10.1960) (ред. от 30.07.1996), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_2950/438140208c123a148b119d527213dd8cc1ea29f2/, dostęp z 14.11.2020.

prewencyjnych, administracyjnych, proceduralnych i innych działań ukierunkowanych na zwalczanie zagrożenia terrorystycznego. Kryminologiczno-prawną definicję terroryzmu przedstawia artykuł 205 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej.⁴¹²

Jedną z najbardziej reprezentatywnych dla rosyjskich badań nad definicją terroryzmu definicji jest definicja przestępczości terrorystycznej autorstwa Aliny Dołgowej. Przestępczość terrorystyczna to fuzja takich przestępstw, które zgodnie z normami prawa karnego wypełniają przesłanki terroryzmu. Terroryzm tym samym definiowany jest jako jeden z rodzajów przemocy. Przestępczość terrorystyczna to uogólnione pojęcie określające szczególnie niebezpieczne formy przemocy. Pierwszoplanowym czynnikiem odróżniającym przestępczość terrorystyczną z ogólnego katalogu przestępstw jest walor polityczny przemocy, która jest stosowana w celu dokonania zmiany porządku politycznego, fundamentów ustroju konstytucyjnego państwa. Cechą odróżniającą przestępczość terrorystyczną jest cel działania zawierający się w zastraszeniu, wprowadzeniu atmosfery strachu w społeczeństwie. Jednocześnie terrorystom mogą przyświecać różne cele. Do głównych cel charakterystycznych działań terrorystycznych zalicza się działanie społecznie niebezpieczne lub groźba dokonania takich działań oraz publiczny charakter podjętej aktywności. W wielu definicjach pojawia się również element wzbudzenia atmosfery strachu i terroru, który niewątpliwie ułatwia wywieranie nacisku na organy decyzyjne, jak i opinię publiczną. Działania terrorystyczne są również w większości znanych przypadków działaniem przemocowym, którego adresatem jest grupa osób lub osoba, własność materialna przy jednoczesnym oddziaływaniu psychologicznym na ośrodki decyzyjne w celach skłonienia określonych podmiotów do podejmowania lub zaniechania działania, które z punktu widzenia terrorystów jest szkodliwe czy niepożądane. Przestępczość terrorystyczna może być również pojmowana jako zorganizowane kampanie przemocy, których celem jest postępujące zastraszanie – terroryzowanie. Kreowanie atmosfery strachu i terroru jest efektem realizacji działań, które wraz z czasem upływającym od ataku ulegają mediatyzacji, co zwiększa zasięg oddziaływania elementu terroru w świadomości społeczeństw. Tak rozumiany terroryzm zawiera się w sięganiu do skrajnych form przemocy lub groźby jej użycia. Cele terrorystów w wielu przypadkach nie ograniczają się do wyrządzenia fizycznej krzywdy, spowodowania śmierci. Ważnym elementem działań terrorystów jest wywieranie wpływu psychologicznego na osoby lub podmioty, które nie są

⁴¹² УК РФ Статья 205. Террористический акт, „Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N 63-ФЗ”..., *op. cit.*

bezpośrednim celem działań terrorystycznych. Cele terrorystów zazwyczaj wybierane są w oparciu o kryterium symbolicznego znaczenia, a nie wartości rzeczywistej.⁴¹³

Analiza spektrum definicyjnych niuansów zjawiska terroryzmu pozwala na określenie głównej cechy charakterystycznej przestępczości terrorystycznej, zgodnie z którą terroryzm może być definiowany jako dokonanie działań o wysokiej szkodliwości społecznej, usankcjonowanych normami karnymi, skierowanym przeciwko zdrowiu, życiu ludzi, praw i interesów prawnych różnorodnych podmiotów w celu takiego oddziaływania na podmiot trzeci, które w efekcie doprowadziłoby do przyjęcia i realizacji żądań terrorystów.⁴¹⁴ Cechą charakterystyczną tak definiowanego terroryzmu jest stosowanie fizycznej lub psychicznej przemocy wobec niewinnych ofiar w celu wymuszenia na podmiocie decyzyjnym do podjęcia lub zaniechania określonych działań. Taką wersję działalności terrorystycznej dzielają organy ścigania i służby specjalne ze względu na walor operacyjny definicji.⁴¹⁵

W kwestii działań terrorystycznych bezpośrednie obiekty przemocy psychofizycznej nie uczestniczą de facto w konflikcie terrorystów z tzw. „trzecią stroną”, bardzo często mogą nawet nie być świadomi istniejącego konfliktu. Obiektami mogą być nie tylko osoby fizyczne, ale również osoby prawne, których prawa i interesy mogą zostać naruszone. Adresatami żądań terrorystów mogą być nie tylko organy przedstawicielskie władzy państwowej ale i organizacje międzynarodowe, partie polityczne, organizacje społeczne, inne niepaństwowe i komercyjne struktury, funkcjonariusze publiczni.⁴¹⁶ W artykule 3 ustawy z 25 lipca 1998 nr 130-ФЗ „O walce z terroryzmem” w związku z określeniem definicji zakładnika wymienione zostały podmioty wobec, których są wystosowywane żądania w momencie zaistnienia sytuacji zakładniczej. Zgodnie z definicją zakładnik to osoba fizyczna, pojmana i (lub) przetrzymywana w celach zmuszenia państwa, organizacji lub indywidualnych osób do podjęcia przez te podmioty działania lub zaniechania działania jako warunku uwolnienia przetrzymywanej osoby.⁴¹⁷ Pomimo, iż artykuł utracił moc obowiązującą enumeratywnie wylicza on podmioty będące adresatami żądań terrorystów. Zgodnie z definicją zakładnik to osoba fizyczna pojmana i (lub) przetrzymywana w celach

⁴¹³ T. S. Kozodoi, *К вопросу об определении понятия «Терроризм»*, „Вестник Санкт-Петербургского университета. Политология. Международные отношения”, no. 2-1, 2007, s. 262.

⁴¹⁴ K. Laskowska, *Przestępczość o charakterze terrorystycznym w Rosji – wprowadzenie do problematyki*, „Archiwum Kryminologii”, Tom XXXII/2010, s. 380.

⁴¹⁵ A. A. Kuaszew, *Межведомственное взаимодействие правоохранительных органов Российской Федерации в борьбе с терроризмом*, „Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал”, no. 3, 2018, s. 72.

⁴¹⁶ A. W. Iwanowna, *Организация работы по предупреждению, раскрытию и расследованию терроризма*, „Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России”, no. 1, 2007, s. 73.

⁴¹⁷ *Статья 3. Основные понятия*, „Федеральный закон "О борьбе с терроризмом" от 25.07.1998 N 130-ФЗ (последняя редакция)”, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_19563/, dostęp z 20.11.2020.

wymuszenia na państwie, organizacji lub oddzielnych podmiotach podjęcia określonego działania lub zaniechania działania jako warunku uwolnienia przetrzymywanej osoby.⁴¹⁸ Jak wynika z definicji głównymi celami ataków terrorystycznych zgodnie z literą ustawy federalnej „O walce z terroryzmem” z 1999 roku są głównie struktury państwowe oraz organizacji.

Motywacje działań terrorystów w Rosji na przestrzeni wieków znacznie ewoluowały. Jak wynika z analizy spraw karnych w latach 90. XX wieku w Rosji motywacją sytuacji zakładniczych miały charakter nie tylko polityczny. W wielu przypadkach o wzięciu zakładnika decydowała motywacja finansowa. Sytuacja zapładniacza miała dostarczyć środków finansowych terrorystom. Niejednokrotnie terroryści próbowali oddziaływać na przedstawicieli władzy, aby ci właściwie wypełniali swoje pełnomocnictwa. Działania terrorystów były również motywowane żądaniem zakończenia walki struktur państwowych z działalnością konkretnych organizacji czy uwolnieniem osądzonych przestępców.⁴¹⁹ Istnieje wiele mechanizmów wpływania terrorystów na tzw. „trzecią stronę” – państwo lub adresata żądań terrorystów. Niemniej jednak należy zauważyć, iż niezależnie od obranego mechanizmu pojęcie terroryzmu jest pojęciem znaczeniowo szerszym od przestępczości o charakterze terrorystycznym. Terroryzm to złożone, wieloaspektowe zjawisko o wysokiej szkodliwości społecznej, walka z którym jest prowadzona nie tylko przy użyciu środków prawno-karnych. Współcześnie w Rosji wykorzystywany jest cały rezerwuar środków zarówno prawno-karnych, jak i administracyjnych. W rosyjskim kodeksie administracyjnym zostały określone działania związane z działalnością terrorystyczną i operacją kontrterrorystyczną obłożone sankcją administracyjną. Artykuł 15.27 „Naruszenie prawa o przeciwdziałaniu legalizacji („praniu”) dochodów pozyskanych w wyniku przestępstwa i finansowaniu terroryzmu”⁴²⁰ (artykuł wprowadziła ustawa federalna z 30.10.2002 nr 130-FZ) i artykuł 20.27 „Niewypełnienie prawnego polecenia osoby uprawnionej do kierowania operacją kontrterrorystyczną”⁴²¹ to przykładowe artykuły kodeksu administracyjnego Federacji Rosyjskiej związane z terroryzmem. Terroryzm w ujęciu rosyjskich kryminologów wyróżnia przede wszystkim działanie z użyciem siły i przemocy zarówno psychicznej

⁴¹⁸ *Ibidem.*,

⁴¹⁹ S. M. Koczój, *Законодательство об ответственности за террористический акт: ретроспективный анализ и вопросы совершенствования*, „Вестник Университета имени О. Е. Кутафина”, no. 7, 2015, s. 131.

⁴²⁰ *Федеральный закон "О внесении дополнений в Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях" от 30.10.2002 N 130-ФЗ (последняя редакция)*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39385/, 09.05.2022.

⁴²¹ *Ibidem.*

i fizycznej lub groźba użycia przemocy.⁴²² W wymiarze oddziaływania psychologicznego terrorystom zależy na wywieraniu wpływu na organy władzy poprzez skłonienie do podejmowania decyzji zgodnych z żądaniami terrorystów. Elementem, który jest nierozzerwalnie związany z oddziaływaniem psychologicznym terrorystów jest wywołanie atmosfery strachu i zastraszanie całego społeczeństwa lub jego części. W aspekcie kryminologicznym terroryzm jest działaniem przestępnym, który często przybiera formę działalności zorganizowanej. Wymiar przestępczości terrorystycznej zawiera się w całokształcie przestępstw polegających na użyciu lub groźbie użycia przemocy fizycznej lub psychicznej, których celem jest zastraszanie władzy lub osiągnięcie wymuszenia określonych działań lub decyzji, a w uogólnieniu do osiągnięcia długofalowych celów ideologicznych, politycznych, społecznych.

W rosyjskim ustawodawstwie pojęcie terroryzmu funkcjonuje w szerokim i wąskim znaczeniu. Definicja przestępczości terrorystycznej w rosyjskim ustawodawstwie karnym, zarówno w wymiarze wąskim, jak i szerokim, zawiera szereg wzajemnie wobec siebie komplementarnych komponentów. Pojęcie terroryzmu jest znacznie bardziej pojemne pod względem znaczenia niż kategoria przestępczości o charakterze terrorystycznym. Ujmowany w dwóch znaczeniach terroryzm jest zjawiskiem wieloaspektowym, motywowany szerokim spektrum motywacji. W znaczeniu wąskim terroryzm definiuje dyspozycja artykułu 205 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej. Nie oznacza to jednak, iż ustawa federalna o przeciwdziałaniu terroryzmowi z 2006 roku, czy Kodeks Karny z 1996 roku podają uszczegółowioną definicję przestępczości terrorystycznej. Definicja tego rodzaju przestępstwa pojawia się jedynie w art. 3 ustawy federalnej z 1998 roku „O walce z terroryzmem”.⁴²³ Zgodnie z definicją przestępstwo o charakterze terrorystycznym to przestępstwa określone w art. 205-208, 277, 360 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej. Do przestępstw terrorystycznych można zaliczyć również inne przestępstwa określone w rosyjskim kodeksie karnym pod warunkiem, iż zostały dokonane w celach terrorystycznych. Odpowiedzialność karna za popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym jest uregulowana w kodeksie karnym.⁴²⁴ Definicja przestępczości terrorystycznej w świetle zapisów ustawy z 1998 roku przedstawia enumeratywny spis przestępstw, które zgodnie z ustawodawstwem karnym jest kategoryzowana jako

⁴²² I. R. Michiejew, *Терроризм: понятие, ответственность, предупреждение*, Источник – Владивостокский центр исследований организованной преступности при Юридическом институте ДВГУ CRIME.VL.RU, s. 15.

⁴²³ Ст. 3. Основные понятия, „Федеральный закон от 25.07.1998 г. ...”, *op. cit.*

⁴²⁴ Федеральный закон от 25.07.1998 г. № 130-ФЗ „О борьбе с терроризмом”, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/12717>, dostęp z 24.11.2020.

terrorystyczna. W ówczesnie obowiązującym prawie antyterrorystycznym przestępstwami terrorystycznymi były przestępstwa: art. 205 KK (terroryzm), art. 206 KK (wzięcie zakładnika), art. 207 KK (świadome fałszywe zawiadomienie o akcie terroryzmu), art. 208 KK (organizacja nielegalnej formacji zbrojnej i udział w niej), art. 277 KK (zamach na życie działacza państwowego lub społecznego), art. 360 KK (napaść na osoby lub instytucje korzystające z ochrony międzynarodowej).⁴²⁵ Kodeks karny precyzuje zakres pojęciowy przestępczości terrorystycznej, gdyż zapisy ustawowe nie dostarczają pełnej definicji przestępstwa o charakterze terrorystycznym.

Wzrost zagrożenia terrorystycznego wewnątrz Rosji, którego eskalacja nastąpiła w latach 90. XX wieku oraz przyjęcie szeregu nowych konwencji międzynarodowych wymusiło zmianę obowiązujących przepisów antyterrorystycznych, co w konsekwencji doprowadziło do uchwalenia w 2006 roku nowej ustawy „O przeciwdziałaniu działalności terrorystycznej”.⁴²⁶ Również w tej ustawie rosyjski ustawodawca nie podał definicji przestępczości o charakterze terrorystycznym. Znaczenie przestępczości terrorystycznej można wydedukować z artykułu 24 ustawy federalnej z 6 marca 2006 roku N 35-ФЗ „O przeciwdziałaniu działalności terrorystycznej”. Zgodnie z artykułem 24 w Federacji Rosyjskiej zakazane jest tworzenie, jak i działanie organizacji terrorystycznych działania których ukierunkowane są na propagandę, uzasadnianie i popieranie terroryzmu i których celem jest popełnianie przestępstw przewidzianych w art. 205-206, 208, 211, 277-280, 282.1, 282.2, 360 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej.⁴²⁷ Wymienione przepisy stanowią podstawę do uznania danej organizacji za terrorystyczną. Jeżeli organizacja zostaje uznana za terrorystyczną to jest to konsekwencją popełniania wymienionych w dyspozycji artykułu 24 przestępstw. Są to głównie czyny karalne popełniane w interesach organizacji terrorystycznej. Rosyjski ustawodawca reguluje tym samym materię przestępstw o charakterze terrorystycznym. Na wzór ustawy z 1998 roku, w ustawie „O przeciwdziałaniu działalności terrorystycznej” z 2006 roku ustawodawca wymienił czyny przestępcze uznawane w kategorii przestępstwa terrorystycznego zawarte w kodeksie karnym. Przestępczość terrorystyczna w Rosji zmieniała się pod względem nie tylko ilościowym (zwiększenie liczby przestępstw terrorystycznych na początku lat 90. XX wieku), ale również jakościowym. Jakościowa

⁴²⁵ Ст. 24. Ответственность организаций за причастность к терроризму, „Федеральный закон от 25.07.1998 г. № 130-ФЗ...”, *op. cit.*

⁴²⁶ Ж. М. Саифева, Системы органов по противодействию терроризму и экстремизму за рубежом и в России, „Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России”, no. 1 (14), 2011, s. 405.

⁴²⁷ Ст. 24. Ответственность организаций за причастность к терроризму, „Федеральный закон от 6 марта 2006 г. N 35-ФЗ „О противодействии терроризму”, <https://rg.ru/2006/03/10/borba-terrorizm.html>, dostęp z 24.11.2020.

ewolucja zagrożenia przestępczością terrorystyczną w Rosji polegała na zwiększeniu poziomu zorganizowania terrorystów oraz intensyfikacji kontaktów terrorystów z zorganizowaną przestępczością w wymiarze wewnątrz krajowym jak i transgranicznym.⁴²⁸

Artykuły poświęcone terroryzmowi zostały zawarte w rozdziale IX Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu publicznemu i porządkowi publicznemu”. W wąskim rozumieniu akt terrorystyczny został zdefiniowany w art. 205 „Akt terrorystyczny” Kodeksu karnego z 1997. Akt terrorystyczny to spowodowanie wybuchu, podpalenie lub inne działania zagrażające populacji i stanowiących niebezpieczeństwo śmierci człowieka, spowodowania znacznej szkody własności lub wystąpienia innych ciężkich konsekwencji, w celach destabilizacji działalności organów władzy lub organizacji międzynarodowych lub wywieranie wpływu na przyjęcie przez te podmioty określonych decyzji, a także groźba dokonania tych czynów w celach uzyskania wpływu na proces podejmowania decyzji przez organy władzy lub organizacje międzynarodowe. Sankcją karną za popełnienie aktu terrorystycznego jest pozbawienie wolności na okres od 10 do 15 lat. Te same czyny popełnione przez grupę osób na skutek spisku lub przez zorganizowaną grupę, które doprowadziły przez nieostrożność sprawcy do śmierci człowieka oraz które spowodowały znaczną szkodę własności lub wystąpienie innych ciężkich następstw karane są pozbawieniem wolności na okres od 12 do 20 lat z ograniczeniem wolności na okres od 1 roku do 2 lat. Artykuł 205 KK FR określa również szczegółowe przypadki aktów terrorystycznych skierowanych przeciwko obiektom wykorzystania energii atomowej lub z wykorzystaniem materiałów jądrowych lub źródeł promieniowania radioaktywnego, toksycznych, trujących środków chemicznych lub substancji biologicznych oraz w wyniku których doszło do umyślnego spowodowania śmierci człowieka. Sankcją karną w przypadku wypełnienia przez czyn wskazanych wyżej przesłanek jest pozbawienie wolności na okres od 15 do 20 lat z ograniczeniem wolności na okres od 1 roku do lat 2 lub kara dożywotniego pozbawienia wolności. Przypis do art. 205 KK FR określa, iż osoba biorąca udział w przygotowaniu aktu terrorystycznego zostaje zwolniona z odpowiedzialności karnej w przypadku, gdy udzieli organom ścigania informacji wyprzedzającej o przygotowywanym ataku lub w inny sposób przyczyni się do udaremnienia aktu terrorystycznego. Dodatkową przesłanką zwalniającą z odpowiedzialności karnej jest

⁴²⁸ W.W. Jakowlew, I. S. Czub, *Особенности причинного комплекса террористической деятельности на территории Российской Федерации*, "Общество и право", no. 4 (78), 2021, s. 31.

brak w zachowaniu uczestnika przygotowania aktu terrorystycznego przesłanek innego przestępstwa.⁴²⁹

Szersze znaczenie pojęcia terroryzm rosyjski ustawodawca przedstawił w art. 3 ustawy „O walce z terroryzmem” z 1998, którą zastąpiła ustawa „O przeciwdziałaniu działalności terrorystycznej” z 2006 roku. Zmiany definicji terroryzmu są symptomem i odpowiedzią zarówno na rosnące zagrożenie terrorystyczne w Rosji od lat 90. XX wieku, jak i reakcją na ewoluujące zagrożenie terrorystyczne w skali globalnej.⁴³⁰ W kodeksach karnych z lat 1960-1980 brakuje artykułów traktujących o terroryzmie. Szczególne zapisy regulujące definicję sytuacji zakładniczej, fałszywego umyślnego zawiadomienia o akcie terroryzmu nie występowały w zapisach prawno-karnych, gdyż przypadki takich przestępstw miały charakter symptomatyczny.⁴³¹ Dopiero w latach 90. XX wieku, kiedy to cechą charakterystyczną rzeczywistości rosyjskiej stała się eskalacja ogólnej przestępczości, na skutek gwałtownych przemian strukturalnych pojawiło się zagrożenie terroryzmem – zjawiskiem szczególnie niebezpiecznym społecznie. W końcu XX i na początku XXI wieku cechą charakterystyczną dokonywanych aktów była praktyka brania zakładników, często prowadząca do śmierci wielu z nich (atak na Budionowsk z 1995 roku, atak na szkołę podstawową w Biesłanie w 2004 roku). Początek XXI wieku w historii aktów terroryzmu w Rosji charakteryzuje pojawienie się fenomenu wykorzystywania kobiet jako terrorystek – samobójczyń, co jest symptomem ewolucji terroryzmu w kierunku zamachów samobójczych. Rozszerzenie geografii działalności terrorystycznej, które jest niewątpliwie pochodną zachodzących procesów globalizacyjnych symbolizują ataki terrorystyczne nie tylko na Kaukazie Północnym, ale również upowszechnienie działalności terrorystycznej w innych regionach Południowego Okręgu Federalnego, jak również w rosyjskich metropoliach (Moskwa), czy też w okręgu Priwołżańskim.⁴³²

⁴²⁹ *Ст. 205. Террористический акт*, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 27.10.2020)..., *op. cit.*

⁴³⁰ Пор. Е. И. Капитонова, *История развития правового регулирования ответственности за терроризм в России в дореволюционный и советский период*, „Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки”, no. 4 (40), 2016, s. 20.

⁴³¹ А. J. Pidżakow, *Современное российское антитеррористическое законодательство*, „Ученые записки Санкт-Петербургского имени В. Б. Бобкова филиала Российской таможенной академии”, no. 2 (26), 2006, s. 223.

⁴³² М. S. Azatjan, *К вопросу о государственном регулировании антитеррористической и антиэкстремистской деятельности в Российской Федерации*, „Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Государственное и муниципальное управление”, no. 2, 2016, s. 75.

Rozdział II Walka z terroryzmem w świetle zapisów ustawy „O walce z terroryzmem” (1998)

Zapisy kodeksu karnego, w tym uregulowanie definicyjnego zakresu terroryzmu w art. 205 KK Federacji Rosyjskiej przedstawiają zaledwie podstawowe wyznaczniki umożliwiające organom ścigania klasyfikacji działania jako terrorystycznego. Początki ustawodawstwa antyterrorystycznego w Rosji, pierwsza wersja ustawy „O walce z terroryzmem” została uchwalona już w 1993 roku i bazowała na fundamencie zapobiegania aktom terroryzmu takich jak przechwycenie samolotu przez rodzinę Owieczkinów.⁴³³ W 1997 roku, wraz z uchwaleniem nowego Kodeksu karnego, pojawiła się definicja aktu terrorystycznego (art. 205 KK FR). Ustanowienie definicji aktu terrorystycznego świadczy o wysokim priorytecie walki z eskalującym zagrożeniem terrorystycznym w Federacji Rosyjskiej. W momencie uchwalenia nowych zapisów kodeksu karnego w 1997 roku obowiązywała już ustawa o działalności operacyjno-rozpoznawczej z 12 sierpnia 1995 roku Nr. 144-FZ, która w sposób jasny określała środki w dyspozycji organów ścigania wykorzystywanych w prewencji i zwalczaniu działalności terrorystycznej.

Przyjęta w 1998 roku ustawa o zwalczaniu terroryzmu po raz pierwszy w historii Rosji określa prawne i organizacyjne fundamenty walki z terroryzmem, w tym dookreśla kwestie koordynacji i procedury współdziałania organów władzy w walce z terroryzmem, a także prawa, obowiązki i gwarancje praw obywateli. W szczególności w ustawie rosyjski ustawodawca zdefiniował na poziomie legislacyjnym pojęcia takie jak organizacja terrorystyczna, działalność terrorystyczna, czy terroryzm międzynarodowy. Ustawa „O walce z terroryzmem” z 1998 stanowi dokument bazowy określający ramy i podstawowe środki i rozwiązania w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. Prawne podstawy walki z terroryzmem w myśl ustawy z 1998 roku stanowią Konstytucja Federacji Rosyjskiej, Kodeks karny Federacji Rosyjskiej, ustawy federalne, powszechnie obowiązujące zasady i normy prawa międzynarodowego, umowy międzynarodowe, których stroną jest Federacja Rosyjska, ukazy i rozporządzenia Prezydenta Federacji Rosyjskiej, postanowienia i rozporządzenia Rządu Federacji Rosyjskiej, a także uchwalane zgodnie z tymi aktami akty prawa miejscowego przez federalne organy władzy państwowej. Zwalczanie terroryzmu w myśl ustawy opiera się na zasadach legalizmu, priorytetu środków prewencji antyterrorystycznej, nieuchronności kary za popełniony akt terrorystyczny. Istotną zasadą jest również wykorzystywanie zarówno jawnych jak i niejawnych środków walki z terroryzmem,

⁴³³ O. I. Gubajew, *Воздушный террор: хроника преступлений*, Wydawnictwo Вече, Moskwa 2006, s. 152.

co poszerza horyzont działalności i kompetencji służb odpowiedzialnych za zwalczanie terroryzmu w Rosji do których należy Federalna Służba Bezpieczeństwa.⁴³⁴

W ustawie z 1998 roku główną zasadą wokół, której zorganizowany jest system walki z terroryzmem jest priorytet działań prewencyjnych służb podejmowanych w zakresie neutralizacji i wczesnego wykrywania planowanych ataków terrorystycznych. Priorytetowo traktowana jest również ochrona interesów osób, które szczególnie doświadczyły konsekwencji ataku terrorystycznego. Zasada minimalnych ustępstw w zakresie spełniania roszczeń terrorystów to kolejna zasada organizująca walkę z terroryzmem. Ważną cechą charakterystyczną jest zasada jednoosobowego dowodzenia w przypadku operacji kontrterrorystycznej, co pozwala unikać rozproszenia i dyslokacji sił i środków.⁴³⁵ Na korzyść operacji kontrterrorystycznej ma również oddziaływać minimalizacja upubliczniania w mediach szczegółów odnośnie taktyki i techniki przeprowadzania operacji kontrterrorystycznej. Pierwsze zmiany w ustawie antyterrorystycznej nastąpiły po ataku terrorystycznym na teatr na moskiewskiej Dubrowce. 1 listopada, po trzecim czytaniu, przyjęto ustawę federalną „O wniesieniu zmian w artykule 4 ustawy federalnej „O środkach masowej informacji”.⁴³⁶ Inicjatywa ustawodawcza należała przede wszystkim do Konstantina Wietrowa (LDPR), Walerija Komissarowa („Jedność”), Nikołaja Kowaliewa (OWR), Wiktora Iljuchina (Komunistyczna Partia Federacji Rosyjskiej). Znaczące zmiany zostały wprowadzone w artykule 15 ustawy z 1998 roku. Paragraf 3 ust. 2 uzupełnił zakaz rozpowszechniania informacji zawierających wypowiedzi osób mających na celu utrudnianie prowadzenia operacji antyterrorystycznej, propagandę i (lub) uzasadnianie sprzeciwu wobec prowadzenia operacji antyterrorystycznej. Pomimo, iż klauzula zakazująca rozpowszechniania takich informacji zabrania takich działań tylko wtedy, gdy rozpowszechnianie informacji służyłoby promowaniu lub usprawiedliwianiu działalności ekstremistycznej (do szerszej koncepcji działalności ekstremistycznej odnosi się ustawa federalna z 25 lipca 2002 r.), doszło do znacznego ograniczenia wolność mediów i innych źródeł informacji.

⁴³⁴ *Ст. 1. Правовые основы борьбы с терроризмом, „Федеральный закон „О борьбе с терроризмом” от 25.07.1998...”, op. cit.*

⁴³⁵ L. A. Ilarionowa, *К вопросу о противодействии терроризму*, „Приоритетные научные направления: от теории к практике”, no. 23, 2016, s. 250.

⁴³⁶ *Федеральный закон „О внесении изменений в статью 4 Закона Российской Федерации „О средствах массовой информации” и статью 7 Федерального закона „О рекламе” от 01.05.2019 N 89-ФЗ (последняя редакция)*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_323799/, dostęp z 10.05.2022.

Jednocześnie pierwotna wersja ustawy federalnej „O zwalczaniu terroryzmu”, która obowiązuje od 1998 r., zabrania upowszechniania informacji „służących promowaniu lub usprawiedliwianiu terroryzmu.

Definicję terroryzmu w ustawie „O walce z terroryzmem” z 1998 roku przedstawia art. 3. Terroryzm jest to przemoc lub groźba jej użycia wobec osób lub organizacji, a także zniszczenie (uszkodzenie) lub groźba zniszczenia (uszkodzenia) mienia i innych dóbr materialnych, stwarzające zagrożenie śmierci ludzi, powodujące znaczną szkodę majątkową lub wystąpienie innych społecznie niebezpiecznych następstw, w celu naruszania bezpieczeństwa publicznego, zastraszania ludności lub wpływania na proces podejmowania decyzji przez władze i ukierunkowanie procesu decyzyjnego na przyjmowanie rozwiązań korzystnych z perspektywy terrorystów lub zaspokajania ich interesów materialnych. W myśl tej definicji pod pojęcie terroryzmu jest równoznaczne z zamachem na życie działacza państwowego lub osoby publicznej, popełniony w celu zakończenia działalności państwowej tej osoby lub innej działalności politycznej albo zemsty za prowadzenie takiej działalności. Szerokie definiowanie terroryzmu w zapisach ustawy z 1998 roku kwalifikuje jako terroryzm również atak na przedstawiciela państwa obcego lub pracownika organizacji międzynarodowej korzystających z ochrony międzynarodowej, a także na lokale lub pojazdy osób korzystających z ochrony międzynarodowej, jeżeli czyn ten ma na celu wywołanie wojny lub komplikowanie stosunków międzynarodowych.⁴³⁷ Pojęciem komplementarnym zdefiniowanym w ustawie „O walce z terroryzmem” z 1998 roku jest działalność terrorystyczna. Działalność terrorystyczna to w myśl zapisów tejże ustawy działalność charakteryzująca się:⁴³⁸

- 1) organizowaniem, planowaniem, przygotowaniem i realizacją akcji terrorystycznej;
- 2) podżeganiem do akcji terrorystycznej przemocą wobec osób fizycznych lub organizacji, zniszczeniem materialnych obiektów w celach terrorystycznych;
- 3) organizacją nielegalnej formacji zbrojnej, stowarzyszenia przestępczego (organizacji przestępczej), zorganizowanej grupy w celu realizacji akcji terrorystycznej, jak również uczestnictwo w takiej akcji;
- 4) werbunkiem, zbrojeniem, szkoleniem i wykorzystaniem terrorystów;
- 5) finansowaniem jawnie terrorystycznej organizacji lub grupy lub udzielanie im pomocy w innej formie.

⁴³⁷ *Статья 3. Основные понятия, „Федеральный закон от 25 июля 1998 г. N 130-ФЗ „О борьбе с терроризмом” ..., op. cit.*

⁴³⁸ *Ibidem.*

W ustawie federalnej „O walce z terroryzmem” rosyjski ustawodawca definiuje również międzynarodową działalność terrorystyczną. Międzynarodowa działalność terrorystyczna to działalność realizowana przez:⁴³⁹

- a) terrorystę lub organizację terrorystyczną na terytorium więcej niż jednego państwa lub powodująca szkodę interesom więcej niż jednego państwa;
- b) obywateli jednego państwa w stosunku do obywateli innego państwa lub na terytorium innego państwa;
- c) w przypadku gdy zarówno terrorysta jak i ofiara ataku są obywatelami tego samego państwa lub różnych państw, lecz przestępstwo popełniono poza granicami tego państwa.

Kluczowym aspektem działań terrorystycznych zarówno w wymiarze wewnętrznym jak i międzynarodowym jest dokonanie zdefiniowanej przez rosyjskiego ustawodawcę akcji terrorystycznej. Akcja terrorystyczna to bezpośrednie dokonanie przestępstwa o charakterze terrorystycznym w formule wybuchu, podpalenia, wykorzystania lub groźby wykorzystania jądrowych materiałów wybuchowych, substancji radioaktywnych, chemicznych, biologicznych, zapalających, toksycznych, trujących o silnym działaniu. Akcja terrorystyczna to również działanie zmierzające do zniszczenia, uszkodzenia lub porwania środków transportu lub innych obiektów oraz zamach na życie działacza państwowego lub publicznego, przedstawiciela grupy etnicznej, narodowościowej, religijnej lub innych. Szeroki zakres znaczeniowy akcji terrorystycznej obejmuje proceder brania zakładników, porwania oraz stwarzanie podejmowanym działaniem niebezpieczeństwa wyrządzenia szkody życiu i zdrowiu lub mieniu nieokreślonej grupy osób poprzez przyczynianie się do wypadków i katastrof o charakterze technicznym lub realne groźba stworzenia takiego niebezpieczeństwa. Rozprzestrzenianie zagrożeń w jakiegokolwiek formie i za pomocą różnorodnej gamy środków lub realizacja innych działań stwarzających niebezpieczeństwo dla życia i zdrowia ludności, jak i powodujące szkody majątkowe lub wystąpienie innych szczególnie niebezpiecznych społecznie konsekwencji jest klasyfikowane jako realizacja akcji terrorystycznej, która w ustawie z 1998 roku jest kategorią kluczową opisu działalności terrorystycznej oraz walki z zagrożeniem terrorystycznym.⁴⁴⁰

Definicja przestępczości o charakterze terrorystycznym w myśl ustawy „O walce z terroryzmem” z 1998 roku nie jest wyrażona explicite. Rosyjski ustawodawca zdefiniował

⁴³⁹ G. I. Jusupowa, R. Ż. Idrisow, *Правовые аспекты противодействия терроризму: стратегия и методы повышения эффективности в России*, „Теория и практика общественного развития”, no. 8, 2015, s. 117.

⁴⁴⁰ J. S. Gorbunow, *Уголовно-правовая квалификация терроризма: история, теория и практика*, „Журнал российского права”, 2006, № 12, s. 105.

przestępczość terrorystyczną poprzez enumeratywne wyliczenie przestępstw, których popełnienie jest traktowane jako popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym. Przestępczość o charakterze terrorystycznym to przestępstwa określone w art. 205 KK (akt terrorystyczny), art. 206 (wzięcie zakładnika), art. 207 (świadome fałszywe zawiadomienie o akcie terroryzmu), art. 208 KK (organizacja nielegalnej formacji zbrojnej i udział w niej), art. 277 KK (zamach na życie działacza państwowego lub społecznego), art. 360 KK (napaść na osoby lub instytucje korzystające z ochrony międzynarodowej). Nie jest to jednak katalog zamknięty, gdyż do przestępstw terrorystycznych można zaliczyć również te przestępstwa uregulowane w rosyjskim kodeksie karnym, które zostały popełnione w celach terrorystycznych. Odpowiedzialność karna za popełnienie tego typu przestępstw określona jest w rosyjskim kodeksie karnym.⁴⁴¹

Ustawa „O walce z terroryzmem” definiuje również podmiotowość terrorysty. Wykonawcą działalności terrorystycznej jest jednostka (terrorysta), jak i grupa terrorystyczna definiowana jako grupa osób stowarzyszona w celach wykonywania działalności terrorystycznej. Podmiotem realizującym działalność terrorystyczną jest również organizacja terrorystyczna. Organizacja terrorystyczna to organizacja utworzona w celach realizacji działalności terrorystycznej lub dopuszczającą w swojej aktywności wykorzystanie terroryzmu jako środka działania i osiągania celów. Organizację klasyfikuje się jako terrorystyczną w przypadku, gdy jedna z jednostek strukturalnych wchodzących w jej skład zajmuje się działalnością terrorystyczną za wiedzą i przyzwoleniem co najmniej jednego organu dowódczego tej organizacji.⁴⁴²

Zdefiniowanie kluczowych pojęć z zakresu terroryzmu i działalności terrorystycznej stanowi podstawę rosyjskiego systemu walki z terroryzmem, która w ustawie z 1998 roku została zdefiniowana jako działalność ukierunkowana na zapobieganie, ujawnianie, tłumienie i minimalizację konsekwencji działalności terrorystycznej. Jest to główny sens walki z terroryzmem w wymiarze rosyjskiego systemu antyterrorystycznego i jako taki stanowi aktualny fundament działalności poszczególnych organów i podmiotów zaangażowanych w walkę z terroryzmem.⁴⁴³ W myśl ustawy podstawowym działaniem organów bezpieczeństwa w zakresie zwalczania terroryzmu jest przeprowadzenie operacji

⁴⁴¹ E. S. Gugasari, *Правовая политика российского государства в сфере противодействия терроризму*, „Юрист – Правоведъ”, no. 3, 2011, s. 57.

⁴⁴² Статья 3. Основные понятия, „Федеральный закон от 25 июля 1998 г. N 130-ФЗ „О борьбе с терроризмом” ..., op. cit.

⁴⁴³ K. F. Aniszchenko, *Правовые основы противодействия терроризму в России: краткий анализ федерального закона «О противодействии терроризму»*, „Теория и практика общественного развития”, vol. 2, no. 5, 2006, s. 90.

kontrterrorystycznej. Jako, że akcja terrorystyczna to również proceder wzięcia zakładnika w art. 3 ustawy „O walce z terroryzmem” zdefiniowano zakładnika jako osobę fizyczną schwytaną i (lub) przetrzymywaną w celu zmuszenia państwa, organizacji lub osób do podjęcia określonego działania lub do zaniechania określonego działania jako warunku zwolnienia przetrzymywanej osoby. Reakcją na dokonanie akcji terrorystycznej jest przeprowadzenie operacji kontrterrorystycznej. Operacja kontrterrorystyczna to specjalne środki ukierunkowane na likwidację ataku terrorystycznego, zapewnienie bezpieczeństwa osób narażonych, neutralizację terrorystów, a także zminimalizowanie skutków ataku terrorystycznego. Jest to działanie organów o charakterze skoordynowanym, zaplanowanym i wieloaspektowym. Operacja kontrterrorystyczna jest osadzona w sferze operacji kontrterrorystycznej, którą stanowi wyodrębniony obszar terenu lub akwenu wodnego, budynku, środka transportu, konstrukcji budowlanej, pomieszczenia i przylegającego do niego terenu lub akwenów wodnych, w których prowadzona jest dana operacja. W zakresie walki z terroryzmem ustawa z 1998 przewidywała zaangażowanie Rosji na rzecz międzynarodowej walki z terroryzmem. Współpraca zakładała wzmocnienie kontaktów z organami ścigania i służbami innych państw, organizacjami międzynarodowymi na podstawie umów międzynarodowych i porozumień. W celu realizacji priorytetu zapewnienia bezpieczeństwa jednostki, społeczeństwa ustawodawstwo z 1998 roku zakładało ściganie na terytorium Rosji osób zaangażowanych w prowadzenie działalności terrorystycznej, w tym w przypadkach organizacji i planowania działalności terrorystycznej poza granicami Federacji Rosyjskiej, ale zagrażają interesom Rosji poza jej granicami.⁴⁴⁴

Kwestia realizacji operacji kontrterrorystycznej jest związana z uprawnieniami organów ścigania zaangażowanych w walkę z terroryzmem. Zgodnie z ust. 1 art. 7 ustawy „O walce z terroryzmem” podmioty realizujące operację kontrterrorystyczną swoje działania opierają na zapisach ustawy federalnej z 1998 roku, innych ustawach federalnych, zasadach i normach prawa międzynarodowego, umowach międzynarodowych, których stroną jest Federacja Rosyjska, a także na aktach normatywnych resortowych regulujących ich działalność. Wymienione w ust. 1 art. 7 prawne podstawy walki z terroryzmem stanowią jednocześnie podstawy działania organów ścigania, a jednym z podmiotów bezpośrednio zaangażowanych w walkę z terroryzmem jest Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej (FSB), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej, Służba Wywiadu

⁴⁴⁴ A. N. Metelkow, *О совершенствовании правовых условий проведения контртеррористической операции и введении административно-правового режима контртеррористической операции*, „Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Право”, vol. 15, no. 1, 2015, s. 75.

Zagranicznego (SWR) i szereg innych podmiotów. Federalna Służba Bezpieczeństwa i jej organy w podmiotach Federacji Rosyjskiej prowadzą walkę z terroryzmem poprzez zapobieganie, wykrywanie, tłumienie przestępstw o charakterze terrorystycznym, w tym przestępstw politycznych, a także poprzez zapobieganie, wykrywanie i eliminowanie międzynarodowej działalności terrorystycznej. Podstawą działań w tym zakresie są przepisy regulujące postępowanie karno-procesowe, które stanowią również podstawę do realizacji postępowań wyjaśniających w kwestii walki z terroryzmem. W zwalczaniu terroryzmu są zaangażowane również wojska pogranicza, które w zakresie swoich kompetencji realizują zadania związane z kontrolą graniczną potencjalnych terrorystów, profilowaniem, przemieszczaniem przez granicę państwa broni palnej, uzbrojenia, substancji niebezpiecznych, radioaktywnych, toksycznych, które mogą być wykorzystane do realizacji działalności terrorystycznej. Wojska pogranicza również uczestniczą w operacjach kontrterrorystycznych.⁴⁴⁵

Ustawa z 1998 roku w spektrum podmiotów odpowiedzialnych za walkę z terroryzmem w Rosji wymienia również Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Resort podejmuje działania ukierunkowane na wykrywanie, zapobieganie i likwidowanie działalności terrorystycznej podejmowanej w celach ekonomicznych. Służba Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej i inne organy wywiadowcze Federacji Rosyjskiej prowadzą walkę z terroryzmem poprzez zapewnienie bezpieczeństwa instytucji Federacji Rosyjskiej zlokalizowanych poza terytorium Federacji Rosyjskiej, ich pracowników i członków rodzin tych pracowników, a także gromadzą informacje o działalności zagranicznych i międzynarodowych organizacji terrorystycznych. Federalna Służba Ochrony Federacji Rosyjskiej prowadzi walkę z terroryzmem, zapewniając bezpieczeństwo obiektów ochrony państwa i ochronę obiektów o szczególnym znaczeniu. Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej jako podmiot zobowiązany do prowadzenia działań na rzecz walki z terroryzmem odpowiada za ochronę broni masowego rażenia, pocisków i broni palnej, amunicji i materiałów wybuchowych w służbie, ochronę obiektów wojskowych, a także bierze udział w zapewnianiu bezpieczeństwa krajowej żeglugi morskiej, przestrzeni powietrznej Federacji Rosyjskiej oraz w operacjach antyterrorystycznych.⁴⁴⁶ Ustawa „O walce z terroryzmem” jest jednym z pierwszych uszczegółowionych aktów normatywnych stworzonym w celu zwiększenia efektywności walki z terroryzmem. Podstawą działań służb,

⁴⁴⁵ *Ст. 7. Компетенция субъектов, осуществляющих борьбу с терроризмом, „Федеральный закон от 25 июля 1998 г. N 130-ФЗ "О борьбе с...", op. cit.*

⁴⁴⁶ *Ibidem.,*

w tym FSB stanowiły dodatkowo ustawy federalne, m. in ustawy „O działalności operacyjno-śledczej”, ustawa „O broni”, „O wojskach wewnętrznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej” i inne akty prawne. Ramy prawne ustanowione w ustawie z 1998 roku były fundamentem sankcjonowania jako zasadnych działań rosyjskich podczas wojny w Czeczenii oraz uzasadnienia tzw. czeczenizacji konfliktu.⁴⁴⁷

Ustawa federalna z 1998 roku zawiera regulacje dotyczące podstaw walki z terroryzmem. W myśl ustawy celem walki z terroryzmem jest ochrona jednostki, społeczeństwa i państwa przed terroryzmem, przeciwdziałanie, ujawnianie, tłumienie działalności terrorystycznej i minimalizacji następstw ataków terrorystycznych. Główny akcent walki z terroryzmem koncentruje się na działaniach prewencyjnych polegających na identyfikowaniu i neutralizacji przyczyn i warunków sprzyjających realizacji działalności terrorystycznej. Zgodnie z art. 6 ustawy federalnej „O walce z terroryzmem” z 1998 roku nadrzędnym podmiotem zarządzającym walką z terroryzmem i zapewniającym niezbędne siły, środki i zasoby w tym zakresie jest Rząd Federacji Rosyjskiej. Federalne organy władzy wykonawczej uczestniczą w walce z terroryzmem w zakresie swojej właściwości i przyznanych kompetencji nadanych przez ustawy federalne i inne akty prawne ustawodawstwa rosyjskiego. Podmiotami bezpośrednio zaangażowanymi w walkę z terroryzmem są:⁴⁴⁸

- 1) Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej (FSB FR);
- 2) Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MWD FR);
- 3) Służba Wywiadu Zagranicznego (SWR FR);
- 4) Federalna Służba Ochrony (FSO FR);
- 5) Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej (MO FR).

Współpraca między FSB, Ministerstwem Zdrowia i Ministerstwem Spraw Wewnętrznych Rosji w zakresie kontroli stanu sanitarno-epidemiologicznego obiektów użytku publicznego i masowej koncentracji ludności oraz działań w sytuacjach nadzwyczajnych spowodowanych przez działania antyterrorystyczne określa regulamin współdziałania tych podmiotów zatwierdzony przez Ministerstwo Zdrowia uchwałą N-023 z 25.01.2000 roku, przez FSB 21.01.2020, przez MSW FR 19.01.2020 roku.⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ J. F. Ratelle, E. A. Sulejmanow, *A Perfect Counterinsurgency? Making Sense of Moscow's Policy of Chechenisation*, „Europe-Asia Studies”, no. 68:8, s. 1299.

⁴⁴⁸ Ст. 6. Субъекты, осуществляющие борьбу с терроризмом, „Федеральный закон от 25 июля 1998 г. N 130-ФЗ "О борьбе с..."”, op. cit.

⁴⁴⁹ Положение о взаимодействии Минздрава России, МВД России и ФСБ России при осуществлении контроля за санитарно-гигиеническим и противозидемическим состоянием объектов массового сосредоточения людей и действиях при чрезвычайных ситуациях, вызванных террористическими

Podmioty mają charakter wykonawczy i są odpowiedzialne za kompleksową i długofalową walkę z zagrożeniem terrorystycznym na terytorium Federacji Rosyjskiej. Tym samym stanowią fundament rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. Katalog podmiotów zaangażowanych w walkę z terroryzmem nie jest katalogiem zamkniętym. Podmiotami zwalczającymi terroryzm są również inne służby i resorty, których listę ustala Rząd Federacji Rosyjskiej. W przypadku reorganizacji, zmiany nazwy federalnych organów władzy wykonawczej funkcje wymienionych w art. 6 podmiotów przejmują następcy. W celu zwiększenia poziomu koordynacji działalności podmiotów zaangażowanych w walkę z terroryzmem, na podstawie decyzji Prezydenta Federacji Rosyjskiej lub Rządu Federacji Rosyjskiej na szczeblu federalnym i regionalnym mogą być powoływane komisje antyterrorystyczne. Przykładem takiego aktu prawnego jest postanowienie Rządu Federacji Rosyjskiej z 6 listopada 1998 roku N 1302 „O federalnej komisji antyterrorystycznej”. Komisja ta została powołana na okres 6 miesięcy. Jej głównym zadaniem było przekazywanie Rządowi Federacji Rosyjskiej propozycji federalnych organów władzy wykonawczej uczestniczących w ramach posiadanych kompetencji w walce z terroryzmem oraz informacji o porządku dostarczenia organom z art. 6 ustawy „O walce z terroryzmem” środków finansowych, jak i materialno-technicznych, środków transportu, łączności i innych niezbędnych środków niezbędnych do walki z terroryzmem. Zadaniem komisji było również raportowanie o porządku wprowadzenia ochrony socjalnej osób zaangażowanych w walkę z terroryzmem i rehabilitacji osób, które ucierpiały w wyniku walki z terroryzmem.⁴⁵⁰ Ustawa „O walce z terroryzmem” dodatkowo precyzuje zadania komisji antyterrorystycznych, do których należą:

- a) Opracowywanie podstawy polityki państwa w zakresie zwalczania terroryzmu w Federacji Rosyjskiej oraz zaleceń ukierunkowanych na zwiększenie efektywności prac nad identyfikacją i eliminacją przyczyn i warunków sprzyjających terroryzmowi i zwiększeniu efektywności prowadzenia działań terrorystycznych;
- b) pozyskiwanie i analiza informacji o stanie i trendach terroryzmu na terytorium Federacji Rosyjskiej;

акциями" (утв. Минздравом РФ 25.01.2000 N 03-23/2-11, ФСБ РФ 21.01.2000, МВД РФ 19.01.2000), <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=EXP&n=288690#08859672490362882>, dostęp z 04.12.2020.

⁴⁵⁰ Постановление Правительства РФ от 6 ноября 1998 г. N 1302 "О Федеральной антитеррористической комиссии" (с изменениями и дополнениями) (утратило силу), <http://base.garant.ru/1351604/>, dostęp z 04.12.2020.

- c) koordynuje działania federalnych organów wykonawczych zaangażowanych w walkę z terroryzmem w celu osiągnięcia spójności działań na rzecz zapobiegania, wykrywania i zwalczania aktów terrorystycznych, a także identyfikowania i eliminowania przyczyn i warunków sprzyjających przygotowywaniu i realizacji aktów terrorystycznych;
- d) uczestnictwo w przygotowywaniu umów międzynarodowych w Federacji Rosyjskiej w zakresie zwalczania terroryzmu;
- e) opracowuje propozycje udoskonaleń ustawodawstwa Federacji Rosyjskiej w zakresie zwalczania terroryzmu.

Ustawa z 1998 roku „O walce z terroryzmem” w art. 7 precyzuje również kompetencji podmiotów zaangażowanych w walkę z terroryzmem. Podmioty realizując walkę z terroryzmem kierują się w swoich działaniach ustawami federalnymi, ogólnie uznanymi zasadami i normami prawa międzynarodowego, umowami międzynarodowymi Federacji Rosyjskiej, a także wydanymi na ich podstawie aktami prawnymi (w tym międzyresortowymi), regulującymi tę działalność. Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej i jej organy terytorialne w jednostkach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej prowadzą walkę z terroryzmem poprzez zapobieganie, wykrywanie i tłumienie przestępstw o charakterze terrorystycznym, w tym przestępstw o podłożu politycznym, a także poprzez zapobieganie, wykrywanie i tłumienie międzynarodowej działalności terrorystycznej. Podstawą prowadzonych działań, jak i wstępnego dochodzenia w zakresie przestępstw terrorystycznych są zapisy kodeksu postępowania karnego.⁴⁵¹

Służby graniczne i wojska pogranicza prowadzą walkę z terroryzmem poprzez zapobieganie, wykrywanie i eliminowanie prób przekroczenia przez terrorystów granicy państwowej Federacji Rosyjskiej, a także nielegalnego przemieszczania się przez granicę państwową Federacji Rosyjskiej broni, materiałów wybuchowych, trujących, radioaktywnych i innych środków i przedmiotów, które mogą być użyte jako środek popełnienia przestępstwa o charakterze terrorystycznym. Służby graniczne uczestniczą również w zapewnieniu bezpieczeństwa krajowej żeglugi morskiej na wodach terytorialnych, w wyłącznej strefie ekonomicznej Federacji Rosyjskiej oraz w prowadzeniu operacji antyterrorystycznych. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej prowadzi walkę

⁴⁵¹ Por. D. W. Karabas, S. L. Lazicki, *Общегосударственная система противодействия терроризму*, „Вестник Краснодарского университета МВД России”, no. 4 (22), 2013, s. 78.

z terroryzmem poprzez zapobieganie, wykrywanie i zwalczanie przestępstw o charakterze terrorystycznym, których celem jest wzbogacenie materialne.

Służba Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej i inne podmioty realizujące zadania wywiadowcze Federacji Rosyjskiej prowadzą walkę z terroryzmem poprzez zapewnienie bezpieczeństwa instytucji Federacji Rosyjskiej zlokalizowanych poza terytorium Federacji Rosyjskiej, ich pracowników i członków ich rodzin, a także pozyskują informacje o działalności zagranicznych i międzynarodowych organizacji terrorystycznych.⁴⁵²

Federalna Służba Ochrony Federacji Rosyjskiej prowadzi walkę z terroryzmem, zapewniając bezpieczeństwo obiektów ochrony państwa i ochronę obiektów specjalnego przeznaczenia. Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej jest odpowiedzialne za ochronę broni masowego rażenia, pocisków i broni palnej, amunicji i materiałów wybuchowych, ochronę obiektów wojskowych, a także bierze udział w zapewnianiu bezpieczeństwa krajowej żeglugi morskiej, przestrzeni powietrznej Federacji Rosyjskiej oraz uczestniczy w operacjach antyterrorystycznych.⁴⁵³

Ustawa z 1998 wprowadza kategorię osób i podmiotów powołanych do walki z terroryzmem i jednocześnie określa ich podstawowe kompetencje i funkcje. Federalne organy wykonawcze wymienione w artykule 6 niniejszej ustawy Federalnej i ich organy terytorialne w jednostkach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej uczestniczą w walce z terroryzmem w ramach swoich kompetencji poprzez opracowywanie i wdrażanie środków zapobiegawczych, bezpieczeństwa, organizacyjnych, edukacyjnych i innych w celu zapobiegania, identyfikacji i tłumienia ataków terrorystycznych. Do ich zadań należy również tworzenie i utrzymanie w niezbędnej gotowości resortowych systemów przeciwdziałania przestępczości o charakterze terrorystycznym oraz udostępnianie środków materialno-technicznych i finansowych, informacji, pojazdów i środków łączności, sprzętu medycznego i środków leczniczych, a także pomocy w innych formach w oparciu o potrzeby podmiotów w zakresie zwalczania terroryzmu. Procedurę zapewniania środków materialnych, technicznych i finansowych, informacji, pojazdów i środków łączności, sprzętu medycznego i środków leczniczych ustanawia Rząd Federacji Rosyjskiej.⁴⁵⁴

Ważnym aspektem działania podmiotów zwalczających terroryzm jest prawo żądania pomocy i wsparcia od innych organów i podmiotów w zakresie walki z terroryzmem. W myśl

⁴⁵² *Ст. 6. Субъекты, осуществляющие борьбу с терроризмом..., op. cit.*

⁴⁵³ *Ibidem.*

⁴⁵⁴ W. G. Popow, *О концепции государственного управления и регулирования противодействия терроризму*, w: W. G. Popow, W. A. Konoszenko, G. I. Czirow, *Борьба с терроризмом: актуальные проблемы законодательного обеспечения : сб. науч. ст.*, РЮИ МВД России, Rostów nad Donem 2003, s. 86.

zapisów ustawy z 1998 roku organy władzy wykonawczej podmiotów Federacji Rosyjskiej, organy samorządu terytorialnego, stowarzyszeń i organizacji społecznych, niezależnie od formy własności oraz urzędnicy są ustawowo zobowiązane do udzielania pomocy organom i podmiotom walczącym z terroryzmem.

Jednocześnie rosyjski ustawodawca zaakcentował, iż obywatelskim obowiązkiem każdego człowieka jest informowanie funkcjonariuszy organów ścigania o działaniach terrorystycznych i wszelkich innych okolicznościach, o których informacja może przyczynić się do zapobiegania, wykrywania i tłumienia działalności terrorystycznej, a także minimalizowania jej skutków.⁴⁵⁵

W rozdziale III ustawy federalnej „O walce z terroryzmem” zostały uregulowane zasady prowadzenia operacji kontrterrorystycznej. Prowadzenie operacji kontrterrorystycznej wymaga utworzenia sztabu operacyjnego. Podstawą prawną utworzenia takiego sztabu jest decyzja Rządu Federacji Rosyjskiej. Na czele sztabu stoi przedstawiciel Federalnej Służby Bezpieczeństwa lub Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej. Dowództwo zależy od kompetencji federalnego organu władzy wykonawczej, który zajmie dominującą pozycję w prowadzeniu określonej operacji kontrterrorystycznej. W podmiotach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej i w regionach Rosji mogą być powoływane sztaby operacyjne liczebność i skład których zależy od specyfiki lokalnych uwarunkowań zagrożenia terrorystycznego i charakteru potencjalnych działań terrorystycznych na terytoriach podmiotów Federacji Rosyjskiej i regionów. Na czele sztabu operacyjnego odpowiadającego za dowodzenie operacjami kontrterrorystycznymi w regionach i podmiotach Rosji stoi naczelnik terytorialnego organu tego resortu, którego kompetencje będą miały charakter nadrzędny w prowadzeniu określonej operacji kontrterrorystycznej. W przypadku zmiany charakteru ataku terrorystycznego szef operacji kontrterrorystycznej może zostać zmieniony na podstawie decyzji przewodniczącego właściwej międzyresortowej komisji antyterrorystycznej.⁴⁵⁶

Kolejność działań podejmowanych przez dowództwo operacyjne w zakresie kierowania operacją kontrterrorystyczną określa regulamin zatwierdzony przez przewodniczącego właściwej międzyresortowej komisji antyterrorystycznej. Rozporządzenie w sprawie dowództwa operacyjnego w sprawie zarządzania operacją antyterrorystyczną opracowano na podstawie standardowego rozporządzenia zatwierdzonego przez federalną

⁴⁵⁵ A. W. Brejew, *Основные меры противодействия терроризму в Российской Федерации*, „Юридическая наука”, no. 2, 2012, s. 112.

⁴⁵⁶ Глава III. Проведение контртеррористических операций, „Федеральный закон от 25 июля 1998 г. N 130-ФЗ...”, *op. cit.*

komisję antyterrorystyczną. Przykładem sztabu operacyjnego zarządzającego operacją kontrterrorystyczną jest powołany ukazem prezydenckim N 61 z 22 stycznia 2001 roku sztab operacyjny na terytorium północnokaukaskiego regionu Federacji Rosyjskiej.⁴⁵⁷

Do przeprowadzenia operacji kontrterrorystycznej niezbędny jest odpowiedni zasób sił i środków. Zgodnie z ustawą „O walce z terroryzmem” w celu przeprowadzenia operacji antyterrorystycznej sztab operacyjny zarządzający operacją antyterrorystyczną ma prawo sięgnąć po niezbędne siły i zasoby tych federalnych organów wykonawczych, które biorą udział w walce z terroryzmem. Federalne organy władzy wykonawczej i organy wykonawcze podmiotów Federacji Rosyjskiej są zobowiązane do udostępnienia broni, środków łączności, transportu oraz innych środków materialnych i technicznych niezbędnych do przeprowadzenia operacji kontrterrorystycznej.⁴⁵⁸

Siły i środki przeznaczone do walki z terroryzmem wymagają odpowiedniego zarządzania, które zapewnia celowość ich zastosowania. Kluczową rolę w tym aspekcie walki z terroryzmem odgrywa dowództwo operacją kontrterrorystyczną. Ustawa z 1998 roku określa podległość funkcjonariuszy wszystkich podmiotów zaangażowanych w walkę z terroryzmem i realizację operacji kontrterrorystycznej szefowi sztabu operacyjnego uprawnionego do dowodzenia określoną operacją kontrterrorystyczną. W zależności od skali i stopnia zagrożenia publicznego oraz na podstawie przewidywanych negatywnych skutków aktu terrorystycznego, na szefa operacji antyterrorystycznej może zostać powołany przedstawiciel federalnej komisji antyterrorystycznej. Zgodnie z decyzją Prezydenta Federacji Rosyjskiej szef federalnego organu władzy wykonawczej może zostać wyznaczony na szefa sztabu operacyjnego uprawnionego do kierowania operacją antyterrorystyczną.

Szef sztabu operacyjnego właściwego do kierowania operacją antyterrorystyczną określa granice strefy prowadzenia operacji kontrterrorystycznej oraz podejmuje decyzję o użyciu sił i środków przeznaczonych do realizacji tej operacji. Ustawa federalna określa niedopuszczalność ingerencji jakiegokolwiek innej osoby (niezależnie od zajmowanego stanowiska) w operacyjne zarządzanie operacją antyterrorystyczną.⁴⁵⁹

⁴⁵⁷ *Указ Президента РФ от 02.08.2006 N 832с (ред. от 29.07.2017) "Об изменении и признании утратившими силу некоторых актов Президента Российской Федерации по вопросам совершенствования управления контртеррористическими операциями на территории Северо-Кавказского региона Российской Федерации"*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_118538/, dostęp z 11.05.2022.

⁴⁵⁸ *Указ Президента РФ от 22 января 2001 г. N 61 "О мерах по борьбе с терроризмом на территории Северо-Кавказского региона Российской Федерации"*, https://base.garant.ru/5218769/#block_1, dostęp z 11.05.2022.

⁴⁵⁹ *Ст. 12. Руководство контртеррористической операцией*, „Федеральный закон от 25 июля 1998 г. N 130-ФЗ "О борьбе...”, *op. cit.*

W kwestii reżimu prawnego jaki obowiązuje w strefie prowadzenia operacji kontrterrorystycznej, ustawodawca rosyjski określa prawa podmiotów prowadzących operację kontrterrorystyczną w strefie jej realizacji. Podmioty mają prawo:⁴⁶⁰

- 1) W sytuacjach tego wymagających zastosować środki czasowego ograniczenia ruchu pojazdów, ruchu pieszego, w tym ograniczenia przemieszczania się pojazdów dyplomatycznych i konsularnych w celu niedopuszczenia osób postronnych do niektórych obszarów terenu i obiektów lub usunięcia obywateli z określonych obszarów, w których prowadzona jest operacja kontrterrorystyczna a także prawo do odholowania znajdujących się w tych miejscach środków transportu;
- 2) Kontroli dokumentów tożsamości obywateli i urzędników, funkcjonariuszy, a w przypadku braku dokumentów potwierdzających tożsamość prawo do zatrzymania takich osób celem ustalenia tożsamości;
- 3) Zatrzymywania i przekazywania organom spraw wewnętrznych osób, które popełniły lub popełniają przestępstwa lub inne działania mające na celu utrudnianie prawnym wymaganiom organów prowadzących operację antyterrorystyczną, a także czynności związane z niedozwolonym wtargnięciem lub usiłowaniem wtargnięcia na teren operacji antyterrorystycznej;
- 4) Wchodzenia do pojazdów, lokali mieszkalnych i innych należących do obywateli oraz na należące do nich nieruchomości, nieruchomości należące do organizacji, niezależnie od formy własności w trakcie ścigania osób podejrzanych o popełnienie aktu terrorystycznego, w przypadku gdy opóźnienie może stworzyć realne zagrożenie dla życia i zdrowia ludzi;
- 5) Przy wkraczaniu na teren operacji kontrterrorystycznej lub opuszczaniu strefy prawo do prowadzenia rewizji i przeszukania osób, ich rzeczy osobistych, kontroli pojazdów i rzeczy w nich przewożonych, w tym z użyciem środków technicznych;
- 6) używania do celów służbowych środków łączności, w tym specjalnych, należących do obywateli i organizacji, niezależnie od formy własności;
- 7) Używania do celów służbowych pojazdów należących do organizacji, niezależnie od formy własności, z wyłączeniem pojazdów przedstawicielstw dyplomatycznych, konsularnych i innych przedstawicielstw państw obcych i organizacji międzynarodowych, a w nagłych przypadkach i tych będących

⁴⁶⁰ Ст. 13. Правовой режим в зоне проведения контртеррористической операции, „Федеральный закон от 25 июля 1998 г. N 130-ФЗ „О борьбе...”, *op. cit.*

własnością obywateli, w celu zapobieżenia aktowi terrorystycznemu, ścigania i zatrzymania osób, które dopuściły się aktu terrorystycznego lub w celu transportu osób wymagających pilnej pomocy medycznej do placówki medycznej, a także w celu dojazdu na miejsce zdarzenia.

Istotnym, jeżeli nie głównym i nadrzędnym elementem każdej prowadzonej operacji kontrterrorystycznej jest efektywne prowadzenie negocjacji i rozmów z terrorystami. Od ich skuteczności uzależniony jest los zakładników, a efektywne negocjacje mogą przyczynić się do minimalizacji negatywnych skutków aktu terrorystycznego. Art. 14 ustawy „O walce z terroryzmem” z 1998 roku reguluje zasady i warunki prowadzenia negocjacji i rozmów z terrorystami. Przy prowadzeniu operacji antyterrorystycznej w celu maksymalnej ochrony życia i zdrowia ludzi, dóbr materialnych, a także w celu rozpoznania możliwości likwidacji aktu terrorystycznego bez użycia siły rosyjski ustawodawca dopuszcza prowadzenie negocjacji z terrorystami.⁴⁶¹ Do prowadzenia negocjacji wyznaczane są osoby posiadające specjalne pełnomocnictwo nadane przez szefa sztabu operacyjnego operacji kontrterrorystycznej.

W negocjacjach z terrorystami warunkiem powstrzymania ataku terrorystycznego nie może być wydanie terrorystom osób, przekazywania broni palnej lub innych środków i przedmiotów, których użycie może stwarzać zagrożenie dla życia i zdrowia ludzi. Warunkiem takim nie może również być działanie organów prowadzących operację kontrterrorystyczną spełnianie żądań terrorystów. Jest to bezwzględny sposób ograniczania żądań terrorystów w zakresie prowadzenia operacji kontrterrorystycznej. Ponadto prowadzenie negocjacji z terrorystami nie mogą stanowić podstawy ani warunku zwolnienia ich z odpowiedzialności za popełnione czyny.⁴⁶²

Elementem, który umożliwia rezonowanie społeczne ataku terrorystycznego jest działalność mediów i środków masowego przekazu. To relacje medialne kreują określony wizerunek aktu terrorystycznego. Działanie mediów w tym zakresie może mieć charakter pozytywny – odstrasżający, jak i negatywny – inspirujący określone jednostki lub grupy do działalności terrorystycznej. Za sprawą relacji medialnych terroryzm żyje w świadomości i opinii publicznej. W trakcie prowadzenia operacji antyterrorystycznej poinformowanie opinii publicznej o akcie terrorystycznym następuje w formach i w zakresie ustalonym przez

⁴⁶¹ *Ст. 14. Ведение переговоров с террористами*, „Федеральный закон от 25 июля 1998 г. N 130-ФЗ "О борьбе с терроризмом"..., *op. cit.*

⁴⁶² *Ibidem.*

szefa dowództwa operacyjnego upoważnionego do kierowania operacją antyterrorystyczną lub przedstawiciela tej kwatery odpowiedzialnego za public relations. Ustawa z 1998 roku wyznacza szereg ograniczeń odnoszących się do rodzaju informacji, której publikowanie i upowszechnianie w przekazach medialnych jest niedozwolone. Do takich informacji należą⁴⁶³:

- a) Informacje ujawniające taktykę i technikę prowadzenia działań kontrterrorystycznych w ramach operacji kontrterrorystycznej;
- b) Informacji mogących utrudnić prowadzenie operacji kontrterrorystycznej oraz spowodować zagrożenie dla życia i zdrowia osób znajdujących się w strefie prowadzenia operacji lub znajdujących się poza tą strefą;
- c) Informacji służących propagowaniu i upowszechnianiu terroryzmu i ekstremizmu;
- d) Informacji o funkcjonariuszach i pracownikach służb specjalnych, członków sztabu operacyjnego operacji kontrterrorystycznej w trakcie jej prowadzenia, a także o osobach udzielających pomocy w realizacji operacji kontrterrorystycznej.

Operacja kontrterrorystyczna jest uważana za zakończoną, w momencie likwidacji aktu terrorystycznego, ograniczenia jego negatywnych konsekwencji w tym zagrożenie życia i zdrowia ludzi znajdujących się w strefie operacji kontrterrorystycznej. Podstawą zakończenia operacji jest decyzja szefa sztabu operacyjnego dowodzącego operacją kontrterrorystyczną. W przypadku fizycznej eliminacji terrorystów podczas operacji kontrterrorystycznej informacje o miejscu ich pochówku nie są ujawniane.⁴⁶⁴

Ustawa z 1998 roku reguluje również kwestie odszkodowań za krzywdy doznane w wyniku aktu terrorystycznego. Odszkodowanie jest wypłacane z budżetu podmiotu Federacji Rosyjskiej, na terenie którego dokonano aktu terrorystycznego. Uzyskanie kwoty odszkodowania od sprawcy czynu zabronionego następuje na podstawie zapisów prawa cywilnego. W przypadku aktów terrorystycznych i kompensacji doznanych szkód na terytorium więcej niż jednego podmiotu wchodzącego w skład Federacji Rosyjskiej, które przekraczają możliwości jednego podmiotu, odszkodowanie wypłacane jest w budżetu federalnego z późniejszym uzyskaniem od sprawcy równowartości kwoty kompensacji w zgodzie z zapisami prawa cywilnego. Wypłata odszkodowania za krzywdę doznaną przez obcokrajowca w wyniku aktu terrorystycznego popełnionego na terytorium Federacji Rosyjskiej następuje na koszt budżetu federalnego. Kwestia odszkodowania za

⁴⁶³ *Ст. 15. Информирование общественности о террористической акции*, „Федеральный закон от 25 июля 1998 г. N 130-ФЗ "О борьбе...", *op. cit.*

⁴⁶⁴ *Ст. 16. Окончание контртеррористической операции*, „Федеральный закон от 25 июля 1998 г. N 130-ФЗ "О борьбе...", *op. cit.*

szkodę wyrządzoną organizacji w wyniku aktu terrorystycznego następuje w trybie określonym w Kodeksie cywilnym Federacji Rosyjskiej. Kompensacja ofiar pojawia się w ustawie z 1998 roku w kontekście rehabilitacji osób, które doświadczyły krzywd w wyniku ataku terrorystycznego. Resocjalizacja jest prowadzona w celu powrotu do normalnego życia w formie udzielania pomocy prawnej, rehabilitację psychologiczną, medyczną, zawodową itp. Resocjalizacja ofiar i świadków ataku terrorystycznego jest pokrywana z wydatków budżetowych podmiotu wchodzącego w skład Federacji Rosyjskiej, na terytorium którego dokonano ataku terrorystycznego.⁴⁶⁵

Podmioty, a w szczególności funkcjonariusze podmiotów zaangażowanych w walkę z terroryzmem podlegają ochronie prawnej i socjalnej. Są to:⁴⁶⁶

- 1) Personel wojskowy, pracownicy i specjaliści federalnych organów władzy wykonawczej podmiotów Federacji Rosyjskiej, którzy bezpośrednio uczestniczą w walce z terroryzmem;
- 2) Osoby, które współpracują w sposób stały lub doraźny z organami państwowymi realizującymi założenia systemowej walki z terroryzmem i przestępczością;
- 3) Członkowie rodzin funkcjonariuszy i osób współpracujących w ramach walki z terroryzmem;

Ochrona socjalna osób zaangażowanych w walkę z terroryzmem jest prowadzona z uwzględnieniem statusu prawnego tych osób, określonego w ustawach federalnych i innych aktach prawnych, zgodnie z procedurą ustanowioną przez Rząd Federacji Rosyjskiej. Funkcjonariuszom zaangażowanym w walkę z terroryzmem również przysługuje tytuł do odszkodowania w wyniku poniesionych szkód odniesionych w trakcie prowadzenia działań kontr terrorystycznych. Ponadto żołnierzom i funkcjonariuszom oraz urzędnikom federalnych organów władzy wykonawczej, którzy służą lub służyli w jednostkach bezpośrednio prowadzących działalność kontr terrorystyczną i zaangażowanych na mocy ustawy w walkę z terroryzmem do wysługi lat i naliczenia świadczenia emerytalnego zalicza się jeden dzień służby za półtora dnia, a w momencie prowadzenia działań kontr terrorystycznych jeden dzień służby liczony jest jako trzy dni.

Istotny z perspektywy walki z terroryzmem jest artykuł regulujący zwolnienie z odpowiedzialności karnej podczas realizowania akcji kontrterrorystycznej funkcjonariuszy

⁴⁶⁵ Глава IV. Возмещение вреда, причиненного в результате террористической акции, и социальная реабилитация лиц, пострадавших в результате террористической акции, „Федеральный закон от 25 июля 1998 г. N 130-ФЗ „О борьбе...”, *op. cit.*

⁴⁶⁶ Ст. 19. Лица, участвующие в борьбе с терроризмом, подлежащие правовой и социальной защите, „Федеральный закон от 25 июля 1998 г. N 130-ФЗ „О борьбе...”, *op. cit.*

podmiotów zaangażowanych w walkę z terroryzmem. Przy prowadzeniu operacji kontrterrorystycznej na zasadach i w granicach określonych przez prawo dopuszcza się nieumyślne wyrządzenie szkody życiu, zdrowiu i mieniu terrorystów, a także innych interesów chronionych prawem. Na mocy art. 21 ustawy „O walce z terroryzmem” z 1998 roku funkcjonariusze realizujący działania kontrterrorystyczne, specjaliści i inne osoby i podmioty biorące udział w walce z terroryzmem są zwolnieni z odpowiedzialności karnej za naruszenia, które popełniono w trakcie prowadzenia działalności kontrterrorystycznej, co jest zgodne z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej.⁴⁶⁷

Ustawa „O walce z terroryzmem” reguluje również kwestię odpowiedzialności karnej za działalność terrorystyczną. Osoby winne działaniom terrorystycznym ponoszą odpowiedzialność karną przewidzianą w rosyjskim ustawodawstwie karnym.⁴⁶⁸ Sprawy o przestępstwa o charakterze terrorystycznym, a także sprawy o zadośćuczynienie za krzywdę poniesioną w wyniku aktu terrorystycznego an mocy postanowienia sądu mogą być rozpatrywane na posiedzeniach tajnych z zachowaniem wszelkich zasad typowych dla postępowania sądowego.⁴⁶⁹ Odpowiedzialność karna organizacji za prowadzenie działalności terrorystycznej reguluje art. 25 ustawy „O walce z terroryzmem”. Jedną z karnych konsekwencji jest likwidacja na mocy postanowienia sądu organizacji terrorystycznej. W momencie likwidacji organizacji posiadany majątek przechodzi na własność skarbu państwa. W przypadku, gdy sąd Federacji Rosyjskiej uzna za terrorystyczną organizację zarejestrowaną poza granicami Rosji zabrania się działalności filii tej organizacji na terytorium Federacji Rosyjskiej, a filia ulega likwidacji wraz z konfiskatą majątku organizacji na rzecz skarbu państwa rosyjskiego. Wniosek o pociągnięcie organizacji terrorystycznej do odpowiedzialności karnej kieruje do sądu Prokurator Generalny Federacji Rosyjskiej lub podlegli mu prokuratorzy.⁴⁷⁰

Zgodnie z zapisami ustawy z 1998 roku nadzór nad realizacją walki z terroryzmem realizuje Prezydent Federacji Rosyjskiej i Rząd Federacji Rosyjskiej. W kwestii nadzoru nad praworządnością walki z terroryzmem organem odpowiedzialnym jest Prokurator Generalny Federacji Rosyjskiej i podlegli mu prokuratorzy. Prokuratura Federacji Rosyjskiej w ramach swoich kompetencji wdraża również środki przeciwdziałania działalności terrorystycznej,

⁴⁶⁷ *Ст. 21. Освобождение от ответственности за причинение вреда, „Федеральный закон от 25 июля 1998 г. N 130-ФЗ "О борьбе..."”, op. cit.*

⁴⁶⁸ *Ст. 23. Ответственность за участие в террористической деятельности, „Федеральный закон от 25 июля 1998 г. N 130-ФЗ "О борьбе..."”, op. cit.*

⁴⁶⁹ *Ст. 24. Особенности уголовного и гражданского судопроизводства по делам о террористической деятельности, „Федеральный закон от 25 июля 1998 г. N 130-ФЗ "О борьбе..."”, op. cit.*

⁴⁷⁰ *Ст. 25. Ответственность организации за террористическую деятельность, „Федеральный закон от 25 июля 1998 г. N 130-ФЗ "О борьбе..."”, op. cit.*

zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej, a w zakresie postępowania karnego prowadzi śledztwo wstępne oraz realizuje nadzór nad prowadzeniem postępowań karnych związanych z działalnością terrorystyczną.⁴⁷¹

Ustawa „O walce z terroryzmem” z 1998 jest kluczowym i fundamentalnym dla rosyjskiego systemu antyterrorystycznego aktem prawnym, któremu powinny odpowiadać pozostałe akty normatywne związane z działaniami w ramach walki z terroryzmem.

⁴⁷¹ *См. 27. Надзор за законностью осуществления борьбы с терроризмом, „Федеральный закон от 25 июля 1998 г. N 130-ФЗ "О борьбе...”, op. cit.*

Rozdział III Struktura rosyjskiego systemu antyterrorystycznego w świetle zapisów ustawy „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” (2006)

Aktem prawnym regulującym rosyjski system walki z terroryzmem, który zastąpił ustawę „O walce z terroryzmem” jest ustawa federalna z 6 marca 2006 roku N 35-Φ3 „O przeciwdziałaniu terroryzmowi”. Uchwalenie nowej legislacji antyterrorystycznej zdeterminowała sytuacja wewnętrzna w Rosji oraz intensyfikacja zagrożenia terrorystycznego w skali międzynarodowej. Uchwaleniu ustawy towarzyszyła reforma środowisk służb specjalnych Federacji Rosyjskiej. Ustawa określa podstawowe zasady zwalczania terroryzmu, jak również rozwiązania natury organizacyjno-prawnej, stanowiące fundament rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. W myśl rozwiązań zaproponowanych w ustawie, analogicznie do ustawy z 1998 roku, kluczowym dla zwalczania aktów terroryzmu organem władzy federalnej jest Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej (FSB FR). FSB stanowi oś i ośrodek wokół które ma być zorganizowany cały system antyterrorystyczny Federacji Rosyjskiej. Zapisy ustaw są również ukierunkowane na eliminację i minimalizację szkodliwych konsekwencji ataków terrorystycznych oraz prawne oraz organizacyjne ramy działań profilaktyki terrorystycznej i walki z nim.⁴⁷² Ustawa liczy 27 artykułów i nie jest podzielona na rozdziały.⁴⁷³

Zgodnie z zapisami ustawy prawną podstawę przeciwdziałania terroryzmowi stanowi Konstytucja Federacji Rosyjskiej, ogólnie przyjęte normy i zasady prawa międzynarodowego oraz umowy międzynarodowe, których stroną jest Federacja Rosyjska, jak również inne ustawy federalne regulujące kwestię walki z terroryzmem, akty prawne wydawane przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej, Rząd Federacji Rosyjskiej oraz akty prawne organów władz federalnych podmiotów Federacji Rosyjskiej. Fundamentem przeciwdziałania terroryzmowi, zasadami przyświecającymi działaniom podejmowanym przez uprawnione organy w zakresie zwalczania terroryzmu jest zabezpieczenie i ochrona podstawowych praw i wolności człowieka i obywatela. Działania w ramach przeciwdziałania terroryzmowi opierają się również o zasadę praworządności oraz priorytet ochrony praw i interesów prawnych narażonych na działalność terrorystyczną. Ważną zasadą określoną w ustawie jest nieodwracalność i nieuchronność kary za realizację działalności terrorystycznej.⁴⁷⁴

⁴⁷² J. Sinai, *The Terrorist Threats Against Russia and its Counterterrorism Response Measures*, „Connections”, vol. 14, no. 4, 2015, s. 98.

⁴⁷³ Por. K. Kraj, *Rosja w walce z terroryzmem...*, op. cit., s. 93.

⁴⁷⁴ Ст. 2. Основные принципы противодействия терроризму, „Федеральный закон "О противодействии терроризму" от 06.03.2006 N 35-ФЗ”, op. cit.

Z założenia walka z terroryzmem w Federacji Rosyjskiej wymaga kompleksowego i systemowego wykorzystania środków politycznych, informacyjno-propagandowych, społeczno-ekonomicznych, prawnych, specjalnych i innych środków przeciwdziałania terroryzmowi. Wraz ze wzrostem poziomu zagrożenia terroryzmem w skali międzynarodowej, Rosja w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi współpracuje z organizacjami i związkami wyznaniowymi, obywatelami i innymi podmiotami. Priorytetowym zadaniem podmiotów realizujących walkę z terroryzmem jest stosowanie środków profilaktyki terroryzmu, których efektywne zastosowanie umożliwia wyprzedzenie ataku terrorystycznego, neutralizację na etapie planowania i przygotowania potencjalnego ataku terrorystycznego.⁴⁷⁵

W kwestii realizacji działań kontrterrorystycznych ustawa wprowadza jednoosobowe zarządzanie siłami i mieniem wykorzystywanym w prowadzeniu operacji kontrterrorystycznych. Wielopoziomowe i wieloaspektowe działania podmiotów zaangażowanych w przeciwdziałanie terroryzmowi zakłada wykorzystanie zarówno jawnych jak i niejawnych środków przeciwdziałania terroryzmowi. Po raz kolejny rosyjski ustawodawca akcentuje ograniczony zakres informacji o szczegółach operacji kontrterrorystycznej przekazywanych do środków masowego przekazu. Jedną z zasad organizujących przeciwdziałanie terroryzmowi jest niedopuszczalność ustępstw politycznych na rzecz terrorystów. Stosowanie odpowiednich środków w zależności od poziomu i zakresu zagrożenia terrorystycznego ma służyć maksymalnie efektywnej minimalizacji konsekwencji przejawów terroryzmu.

Ustawa z 2006 roku określa również podstawowe zasady przeciwdziałania terroryzmowi, do których zalicza się:⁴⁷⁶

- 1) Gwarancja i ochrona podstawowych praw i wolności człowieka i obywatela;
- 2) Praworządność (legalność);
- 3) Priorytet ochrony praw i interesów prawnych jednostek narażonych na zagrożenie terrorystyczne;
- 4) Nieuchronność kary za dokonanie ataku terrorystycznego;
- 5) Kompleksowe i systemowe wykorzystanie wszelkich dostępnych środków polityczno-prawnych, informacyjno-propagandowych, socjalno-ekonomicznych, prawnych, specjalnych i innych dostępnych środków przeciwdziałania terroryzmowi;
- 6) Współpraca państwa ze stowarzyszeniami i organizacjami społecznymi i religijnymi, grupami międzynarodowymi, obywatelami w celu przeciwdziałania terroryzmowi;

⁴⁷⁵ *Ibidem.*

⁴⁷⁶ O. I. Tiunow, *Правовая матрица противодействия терроризму*, „Журн. рос. Права”, 2008. № 8, s. 166.

- 7) Priorytet środków prewencji terrorystycznej;
- 8) Jednoosobowe kierownictwo prowadzenia operacji kontrterrorystycznej;
- 9) Łączenie jawnych i niejawnych metod przeciwdziałania terroryzmowi;
- 10) Utajnienie informacji o środkach specjalnych i technicznych metodach, taktyce realizacji przedsięwzięć w ramach walki z terroryzmem, a także ich uczestnikach;
- 11) Niedopuszczalność ustępstw politycznych wobec terrorystów;
- 12) Minimalizacja i (lub) likwidacja następstw przejawów terroryzmu;
- 13) Proporcjonalność w stosowaniu środków przeciwdziałania terroryzmowi.

Ustawa „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” z 2006 roku zawiera definicyjny słownik podstawowych pojęć z zakresu walki z terroryzmem. W artykule 3 ustawy z 2006 roku rosyjski ustawodawca przedstawił definicję podstawowych pojęć takich jak: terroryzm, działalność terrorystyczna, akt terrorystyczny, przeciwdziałanie terroryzmowi i antyterrorystyczna ochrona obiektu (terenu). Zgodnie z art. 3 analizowanego aktu prawnego terroryzm to ideologia przemocy i praktyka wpływu na decyzje podejmowane przez organy władzy państwowej, organy samorządu lokalnego lub decyzje organizacji międzynarodowych związane z zastraszeniem społeczeństwa i (lub) innymi formami pozaprawnych działań opierających się na zastosowaniu przemocy.⁴⁷⁷ Działalność terrorystyczna to działalność polegająca na planowaniu, organizowaniu, przygotowaniu, finansowaniu i dokonaniu aktu terrorystycznego, jak również podżeganie do popełnienia aktu terrorystycznego. Osobnym rodzajem działalności terrorystycznej jest organizacja nielegalnej formacji zbrojnej, stowarzyszenia przestępczego (organizacji przestępczej), grupy zorganizowanej w celu dokonania aktu terrorystycznego.⁴⁷⁸ W sferze informacyjnej działalność terrorystyczna według zapisów ustawy oznacza werbunek, szkolenie, uzbrajanie terrorystów oraz pomocnictwo informacyjne lub inne pomocnictwo w planowaniu, przygotowaniu, dokonaniu aktu terrorystycznego. Do działań terrorystycznych jest zaliczana również propaganda idei terroryzmu, upowszechnianie materiałów lub informacji inspirujących do zaangażowania w działalność terrorystyczną lub uzasadniających słusność prowadzenia działań terrorystycznych.⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ *Ст. 3. Основные принципы противодействия терроризму*, „Федеральный закон „О противодействии терроризму” от 06.03.2006 N 35...”, *op. cit.*

⁴⁷⁸ *Ст. 3. Основные понятия*, „Федеральный закон „О противодействии терроризму” от 06.03.2006 N 35...”, *op. cit.*

⁴⁷⁹ *Ст. 3. Основные понятия*, „Федеральный закон от 6 марта 2006 г. N 35-ФЗ, „О противодействии терроризму”, <https://rg.ru/2006/03/10/borba-terrorizm.html>, dostęp z 24.11.2020.

W kontekście analizowanej problematyki ustawowej regulacji walki z terroryzmem na terytorium Federacji Rosyjskiej istotne znaczenie przedstawia definicja aktu terrorystycznego. Według ustawy z 2006 roku akt terrorystyczny jest definiowany jako dokonanie wybuchu, podpalenia lub innych działań zastraszających społeczeństwo i stwarzających zagrożenie śmierci człowieka, sprowadzenia znacznego zniszczenia własności lub wystąpienia ciężkich konsekwencji, w celach destabilizacji działalności organów władzy państwowej lub organizacji międzynarodowych lub uzyskania wpływu na podejmowane przez te podmioty decyzje, a także groźba podjęcia takich działań w tych celach. Definicję aktu terrorystycznego uaktualniono w nowelizacji ustawy z 5 maja 2014 roku. Zgodnie z nowelizacją akt terrorystyczny to dokonanie eksplozji, podpalenia lub innych czynności w celu zastraszenia ludności, stworzenia zagrożenia śmierci człowieka, przyczynienia się do znacznej szkody materialnej lub spowodowania innych ciężkich następstw w celu destabilizacji funkcjonowania organów władzy lub organizacji międzynarodowej lub wpływu na podejmowane przez nich decyzje, a także groźba dokonania tych działań w tym celu. W sposób analogiczny rosyjski ustawodawca wprowadził korektę definicji pojęcia przeciwdziałania terroryzmowi. Zgodnie z nowelizacją ustawy z 23 lipca 2013 roku. W artykule 3 punkcie 4 przeciwdziałanie terroryzmowi zdefiniowano jako działalność organów państwowych i organów samorządu lokalnego, a także osób fizycznych i prawnych na rzecz⁴⁸⁰:

- 1) zapobiegania terroryzmowi, w tym identyfikacji i następującej eliminacji przyczyn i warunków sprzyjających popełnianiu aktów terrorystycznych (zapobieganie terroryzmowi);
- 2) wykrywania, zwalczania, zapobiegania, ujawniania i prowadzenia śledztw w sprawach aktu terrorystycznego;
- 3) minimalizacji i (lub) likwidacji negatywnych następstw ataku terrorystycznego;

Rosyjski ustawodawca w ustawie z 2006 roku zdefiniował również pojęcie operacji kontrterrorystycznej. Zgodnie z literą ustawy operacja kontrterrorystyczna to kompleks specjalnych, bojowo-operacyjnych, militarnych i innych przedsięwzięć z zastosowaniem taktyki bojowej, uzbrojenia i środków specjalnych w celu eliminacji aktu terrorystycznego,

⁴⁸⁰ *Федеральный закон "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации по вопросам антитеррористической защищенности объектов" от 23.07.2013 N 208-ФЗ (последняя), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_149654/, dostęp z 22.12.2020.*

neutralizacji terrorystów, zapewnieniu bezpieczeństwa osób fizycznych, organizacji, instytucji, a także w celu minimalizacji konsekwencji i następstw aktu terrorystycznego.⁴⁸¹

Ustawa wprowadza i definiuje również pojęcie antyterrorystycznej ochrony obiektu (obszaru). Zgodnie z literą ustawy jest to stan zabezpieczenia budynku, budowli, konstrukcji, innego obiektu, miejsca masowego przebywania ludzi, który uniemożliwia popełnienie aktu terrorystycznego. Jednocześnie przez miejsce masowego pobytu ludzi rozumie się wspólny obszar osiedla lub dzielnicy miejskiej lub specjalnie wyznaczony obszar poza nimi, bądź też miejsce użytku publicznego w budynku, konstrukcji lub w innym obiekcie, w którym w określonych warunkach może przebywać jednocześnie więcej niż pięćdziesiąt osób.⁴⁸² Analogicznie do zapisów ustawy z 1998 roku ważnym elementem rosyjskiego systemu antyterrorystycznego jest współpraca na rzecz zwalczania zagrożenia terrorystycznego w skali międzynarodowej. Podstawą zaangażowania Federacji Rosyjskiej w walkę z terroryzmem w skali globalnej są umowy międzynarodowe, których stroną jest Rosja. Współpraca obejmuje współdziałanie nie tylko poziom władz politycznych, ale również organów ścigania i służb specjalnych państw w ramach walki z terroryzmem.⁴⁸³

Zasadami, które stanowią podstawę działań rosyjskich na rzecz przeciwdziałania terroryzmowi jest przede wszystkim zagwarantowanie bezpieczeństwa jednostki, społeczeństwa i państwa, ściganie na terytorium Federacji Rosyjskiej osób oskarżonych (podejrzewanych) o udział w terroryzmie. Fundament tych działań stanowi ustawodawstwo Federacji Rosyjskiej. Decyzje organów międzypaństwowych przyjęte na podstawie postanowień umów międzynarodowych Federacji Rosyjskiej w wykładni niezgodnej z zapisami Konstytucji Federacji Rosyjskiej nie podlegają wykonaniu na terytorium Federacji Rosyjskiej. Niekonstytucyjność może zostać orzeczona w sposób określony przez prawo konstytucyjne Federacji Rosyjskiej.⁴⁸⁴

Art. 5 ustawy „O przeciwdziałaniu terroryzmu” określa ramy instytucjonalne i organizacyjne przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. Głównym podmiotem koordynującym walkę z terroryzmem jest Prezydent Federacji Rosyjskiej. Do jego głównych kompetencji w tym zakresie zalicza się:⁴⁸⁵

⁴⁸¹ *Ст. 11. Правовой режим контртеррористической операции*, „Федеральный закон от 6 марта 2006 г. N 35-ФЗ, „О противодействии терроризму”...”, *op. cit.*

⁴⁸² Punkt 6 do artykułu 3 ustawy z 2006 roku traktujący o antyterrorystycznej ochronie obiektu został wprowadzony na mocy ustawy federalnej z 23.07.2013 N 208-ФЗ.

⁴⁸³ *Ст. 4. Международное сотрудничество Российской Федерации в области борьбы с терроризмом*, „Федеральный закон от 6 марта 2006 г. N 35-ФЗ, „О противодействии терроризму”, *op. cit.*

⁴⁸⁴ *Ст. 2. Основные принципы противодействия...*, *op. cit.*

⁴⁸⁵ *Ст. 5.1 „Президент Российской Федерации» Организационные основы противодействия терроризму*, „Федеральный закон от 6 марта 2006 г. N 35-ФЗ, „О противодействии терроризму”..., *op. cit.*

- a) określanie głównych kierunków polityki państwowej w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi;
- b) w zakresie zwalczania terroryzmu ustanawia kompetencje federalnych organów władzy wykonawczej, których działalnością bezpośrednio kieruje;
- c) podejmuje decyzję zgodnie z ustaloną procedurą o korzystaniu poza terytorium Federacji Rosyjskiej z formacji Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej i jednostek specjalnego przeznaczenia do zwalczania działalności terrorystycznej prowadzonej przeciwko Federacji Rosyjskiej lub obywatelom Federacji Rosyjskiej lub bezpaństwowcom na stałe przebywającym na terytorium Federacji Rosyjskiej.

Rada Ministrów Federacji Rosyjskiej sprawuje funkcje kierownicze nad federalnymi organami władzy wykonawczej, jak również określa zakres ich kompetencji w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi, co stanowi jednocześnie główną kompetencję Rządu Federacji Rosyjskiej. Ponadto Rząd Federacji Rosyjskiej jest odpowiedzialny za organizowanie i opracowywanie oraz wdrażanie środków zapobiegania terroryzmowi jak i środków minimalizujących i (lub) eliminujących następstwa przejawów terroryzmu. W zakresie przeciwdziałania terroryzmowi Rząd organizuje zabezpieczenie działania federalnych organów wykonawczych, organów wykonawczych podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej oraz organów samorządu terytorialnego w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi, tym samym odpowiada za zaopatrzenie tychże organów w niezbędne siły, środki i środki. Kompetencja określona w pkt. 4 ust. 2 art. 5 ustawy „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” z 2006 roku a wprowadzona na mocy ustawy federalnej z 27 lipca 2013 roku N 208-FZ polega na ustalaniu trybu współdziałania federalnych organów władzy wykonawczej, organów państwowych podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej z samorządami, osobami fizycznymi i prawnymi w zakresie weryfikacji informacji o zagrożeniu możliwością popełnienia aktu terrorystycznego, a także w zakresie informacji podmiotów antyterrorystycznych o zidentyfikowanym zagrożeniu możliwością popełnienia aktu terrorystycznego.⁴⁸⁶ Wszystkie wymienione podmioty zaangażowane w przeciwdziałanie terroryzmowi wykonują zadania w zakresie własnych kompetencji. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, nieposiadające osobowości prawnej lub wykorzystujące swój majątek na cele społeczne, charytatywne, kulturalne, edukacyjne lub

⁴⁸⁶ *Федеральный закон от 23.07.2013 N 208-ФЗ (ред. от 02.08.2019) "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации по вопросам антитеррористической защищенности объектов" ..., op. cit.*

inne społecznie pożyteczne cele niezwiązane z osiąganiem zysku spełniają wymogi antyterrorystycznej ochrony obiektów (terytoriów). Rząd Federacji Rosyjskiej w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi opracowuje wymagania niezbędne w realizacji antyterrorystycznej ochrony obiektów oraz kategorii obiektów podlegających takiej ochronie, a także kontrolę spełniania wymogów. Do kompetencji Rządu Federacji Rosyjskiej należy również określenie formy certyfikacji tych obiektów z wyłączeniem obiektów infrastruktury transportowej, środków transport oraz kompleksu paliwowo-energetycznego.⁴⁸⁷

Ustawa z 6 lipca 2016 roku N 374-FZ nowelizująca ustawę federalną z 2006 roku określa szczególną kompetencję Prezydenta Federacji Rosyjskiej (zmiana została wprowadzona do artykułu 4.1 ustawy o przeciwdziałaniu terroryzmowi). Decyzja Prezydenta Federacji Rosyjskiej jest podstawą do powołania na szczeblu szczeblu federalnym kolegiального organu koordynującego i organizującego działania federalnych organów wykonawczych, organów wykonawczych podmiotów Federacji Rosyjskiej oraz organów samorządu terytorialnego w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi. Kolegialny organ realizuje swoje zadania zgodnie z obowiązującymi przepisami, zatwierdzonymi przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej. Decyzje tego organu, podejmowane w ramach posiadanych kompetencji, mają moc wiążącą dla organów państwowych, organów samorządu terytorialnego, organizacji, urzędników oraz obywateli rosyjskich.⁴⁸⁸

W celu zapewnienia koordynacji działań organów terytorialnych federalnych organów wykonawczych, organów wykonawczych podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej oraz organów samorządu terytorialnego w kwestii przeciwdziałania terroryzmowi, a także do minimalizowania i (lub) eliminowania skutków jego przejawów, decyzją Prezydenta Federacji Rosyjskiej w podmiotach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej w ramach przedstawicielskich organów terytorialnych organów wykonawczych, organów władzy państwowej podmiotów Federacji Rosyjskiej oraz innych organach mogą być tworzone odpowiednie, przeznaczone do przeciwdziałania terroryzmowi organy.⁴⁸⁹ W celu koordynacji współpracy między organami terytorialnymi federalnych organów władzy

⁴⁸⁷ *Ibidem.*,

⁴⁸⁸ *Cm. I, n. B*, „Федеральный закон "О внесении изменений в Федеральный закон "О противодействии терроризму" и отдельные законодательные акты Российской Федерации в части установления дополнительных мер противодействия терроризму и обеспечения общественной безопасности" от 06.07.2016 N 374-ФЗ (последняя редакция)", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_201078/, dostęp z 21.01.2021

⁴⁸⁹ *Cm. I*, „Федеральный закон от 18.04.2018 N 82-ФЗ "О внесении изменений в статьи 5 и 5.1 Федерального закона "О противодействии терроризму", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_296077/3d0cac60971a511280cbba229d9b6329c07731f7/#dst100010, dostęp z 21.01.2021.

wykonawczej, organami wykonawczymi podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej i organami samorządu terytorialnego w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi, a także minimalizowania i (lub) eliminowania skutków jego przejawów oraz (lub) wykonywania decyzji organów powołanych zgodnie istnieje możliwość wydawania wspólnych aktów oraz tworzenia kolegialnych organów w celu przeciwdziałania terroryzmowi, minimalizowania i (lub) eliminowania szkodliwych następstw jego przejawów. W celu spełnienia funkcji informowania społeczeństwa o zagrożeniu wystąpieniem aktu terrorystycznego oraz umożliwienia realizacji działań w zakresie przeciwdziałania i niwelowania zagrożenia terrorystycznego przez federalne organy władzy wykonawczej rosyjski ustawodawca w ustawie federalnej z 2006 roku wprowadza możliwość wprowadzenia poziomów zagrożenia terrorystycznego. Wprowadzenie tych poziomów nie będzie miało wpływu ograniczającego w stosunku do praw i swobód człowieka i obywatela, a wdrożone środki będą dodatkowe posłużyć zapewnieniu bezpieczeństwa jednostki, społeczeństwa i państwa. Tryb ustalania poziomu zagrożenia terrorystycznego oraz zakres środków dodatkowych każdorazowo określa Prezydent Federacji Rosyjskiej.⁴⁹⁰

Ustawa „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” określa również zakres kompetencji i pełnomocnictw organów władzy wykonawczej podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej. Podmiotem odpowiedzialnym za realizację polityki przeciwdziałania terroryzmowi w podmiocie Federacji Rosyjskiej jest przewodniczący federalnego organu władzy wykonawczej w podmiocie Federacji Rosyjskiej. Do kompetencji podmiotu należy:⁴⁹¹

1) organizacja realizacji polityki państwa w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi na terytorium podmiotu Federacji Rosyjskiej;

2) koordynacja działania organów władzy państwowej podmiotu wchodzącego w skład Federacji Rosyjskiej w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi oraz minimalizacji i eliminacji skutków jego przejawów;

3) organizacja działalności organu kolegialnego niniejszej ustawy federalnej na podstawie decyzji Prezydenta Federacji Rosyjskiej, składającego się z przedstawicieli organów terytorialnych organów władzy wykonawczej, organów władzy państwowej podmiotu wchodzącego w skład Federacji Rosyjskiej i innych osób;

⁴⁹⁰ Ст. 5. Организационные основы противодействия терроризму, „Федеральный закон "О противодействии терроризму"...", *op. cit.*

⁴⁹¹ Статья 5.1. Полномочия органов исполнительной власти субъектов Российской Федерации в области противодействия терроризму, „Федеральный закон "О противодействии терроризму"...", *op. cit.*

4) wykonuje inne uprawnienia do udziału w zapobieganiu terroryzmowi oraz w minimalizowaniu i (lub) eliminowaniu skutków jego przejawów.

W art. 5 zostały określone zadania i kompetencje organu wykonawczego władzy państwowej podmiotu Federacji Rosyjskiej, do których należy⁴⁹²:

1) organizacja, opracowywanie i wdrażanie działań i programów państwowych podmiotu wchodzącego w skład Federacji Rosyjskiej w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi, minimalizacji

i eliminacji skutków jego przejawów;

2) w oparciu o wyniki monitoringu procesów społeczno-politycznych, społeczno-gospodarczych

i innych zachodzących na terytorium Federacji Rosyjskiej podejmowanie działań mających na celu eliminację przesłanek do powstawania konfliktów sprzyjających popełnianiu aktów terrorystycznych

i tworzeniu społecznej bazy terroryzmu;

3) organizacja w podmiocie Federacji Rosyjskiej działań zmierzających do identyfikacji i eliminacji czynników sprzyjających powstawaniu i szerzeniu się ideologii terroryzmu;

4) uczestnictwo w resocjalizacji osób poszkodowanych w wyniku aktu terrorystycznego popełnionego na terytorium podmiotu wchodzącego w skład Federacji Rosyjskiej oraz osób biorących udział w walce z terroryzmem oraz w naprawie szkód doświadczonych przez osoby fizyczne i prawne w wyniku aktu terrorystycznego;

5) organizacja szkoleń dla obywateli zamieszkałych na terytorium podmiotu wchodzącego w skład Federacji Rosyjskiej w zakresie metod zapobiegania zagrożeniu aktem terrorystycznym, minimalizowania i eliminowania skutków jego przejawów;

6) organizacja udziału organów wykonawczych podmiotu wchodzącego w skład Federacji Rosyjskiej oraz organów samorządu terytorialnego w działaniach ukierunkowanych na wzmocnienie współdziałania tych organów w realizacji działań przeciwdziałających terroryzmowi;

7) weryfikowanie spełniania przez osoby prawne i osoby fizyczne wymagań w zakresie ochrony antyterrorystycznej obiektów (terytoriów) należących do podmiotu wchodzącego w skład Federacji Rosyjskiej lub podlegających jurysdykcji organów państwowych podmiotu wchodzącego w skład Federacji Rosyjskiej;

⁴⁹² *Ibidem.*

8) utrzymanie w stanie stałej gotowości sił i środków władzy wykonawczej podmiotu wchodzącego w skład Federacji Rosyjskiej, ukierunkowanych na zminimalizowanie i (lub) wyeliminowanie skutków przejawów terroryzmu;

9) organizacja prac mających na celu udzielenie pomocy medycznej i innej osobom, które ucierpiały w wyniku aktu terrorystycznego popełnionego na terytorium podmiotu wchodzącego w skład Federacji Rosyjskiej, a także osobom uczestniczącym w jego zwalczaniu, prowadzeniu akcji ratowniczej, przywracaniu normalnego funkcjonowania i bezpieczeństwa środowiskowego obiektów w przypadku gdy akt terrorystyczny został popełniony na terytorium podmiotu wchodzącego w skład Federacji Rosyjskiej;

10) zapewnianie współpracy międzyregionalnej w celu badania problematyki zapobiegania terroryzmowi, minimalizowania i eliminowania skutków jego przejawów.

W przeciwdziałaniu terroryzmowi uczestniczą również jednostki samorządu terytorialnego. Dotyczy to podejmowania działań i wprowadzania rozwiązań w zakresie prewencji antyterrorystycznej na poziomie lokalnym. Główne zadania jednostek samorządowych w tym zakresie koncentrują się na opracowywaniu i realizacji lokalnych programów zwalczania terroryzmu i wszelkich jego przejawów. To również zadania związane z organizacją i realizacją działań informacyjnych wyjaśniających istotę terroryzmu, a także wszelkie działania ukierunkowane na ukształtowanie w społeczeństwie postawy odrzucenia ideologii terroryzmu. W szerokim zakresie jednostki samorządu terytorialnego współpracują z organami władzy wykonawczej oraz działaniach kontrterrorystycznych przez nie realizowanych. Jednostki samorządu terytorialnego zapewniają także spełnienie wymagań w zakresie ochrony antyterrorystycznej obiektów stanowiących własność gminną lub podlegających właściwości jednostek samorządu terytorialnego.⁴⁹³

Możliwość wykorzystania sił zbrojnych do realizacji zadań związanych z przeciwdziałaniem terroryzmowi wprowadzają art. 6-10 ustawy z 2006 roku. Zgodnie z art. 6 analizowanego aktu prawnego rosyjskie siły zbrojne mogą być wykorzystane w walce z terroryzmem w celu:⁴⁹⁴

- 1) uniemożliwienia lotów statków powietrznych wykorzystanych do popełnienia aktu terrorystycznego lub porwanych przez terrorystów;
- 2) tłumienia aktów terrorystycznych na wodach wewnętrznych i morzu terytorialnym Federacji Rosyjskiej, w obiektach morskiej działalności produkcyjnej w szelfie

⁴⁹³ Ст. 5.2. Полномочия органов местного самоуправления в области противодействия терроризму, „Федеральный закон „О противодействии терроризму”...”, *op. cit.*

⁴⁹⁴ Ст. 6. Применение Вооруженных Сил Российской Федерации в борьбе с терроризмом, „Федеральный закон „О противодействии терроризму”...”, *op. cit.*

- kontynentalnym Federacji Rosyjskiej, a także w celu zapewnienia bezpieczeństwa krajowej żeglugi morskiej;
- 3) udziału w prowadzeniu operacji antyterrorystycznej w sposób określony w ustawie federalnej;
 - 4) tłumienia międzynarodowej działalności terrorystycznej poza terytorium Federacji Rosyjskiej.

Siły zbrojne Federacji Rosyjskiej są głównym podmiotem zwalczania terroryzmu lotniczego. Wojsko ma prawo do używania broni i sprzętu wojskowego w sposób określony przez stosowne akty prawne w celu wyeliminowania groźby aktu terrorystycznego w powietrzu lub uniemożliwienia dokonania tego rodzaju aktu terrorystycznego. W przypadku, gdy statek powietrzny nie reaguje na polecenia radiowe wysyłane z naziemnych punktów kontroli, wojsko ma prawo podjąć działania uniemożliwiające naruszanie zasad korzystania z przestrzeni powietrznej Federacji Rosyjskiej. Innym przypadkiem dopuszczającym możliwość użycia przez siły zbrojne broni i sprzętu wojskowego do uniemożliwienia lotu i zmuszenia do lądowania jest niezastosowanie się pilota samolotu do poleceń radiowych i sygnałów wizualnych wysyłanych przez statek powietrzny Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej. Jeżeli statek powietrzny nie spełnia wymagań dotyczących lądowania i jednocześnie istnieje realne zagrożenie śmierci ludzi lub katastrofy ekologicznej, wojsko ma prawo podjąć wszelkie działania i środki w celu powstrzymania lotu określonego samolotu poprzez jego zniszczenie.⁴⁹⁵

W przypadku, gdy istnieją wiarygodne informacje o możliwości wykorzystania statku powietrznego do popełnienia aktu terrorystycznego lub przejęcia statku powietrznego i jednocześnie wyczerpano wszystkie inne środki mogące skłonić pilota do lądowania ze względu na zaistniałe okoliczności i istnieje realne zagrożenie śmierci ludzi lub wystąpieniem katastrofy ekologicznej, Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej są uprawnione do zniszczenia statku powietrznego.

Artykuł 8 ustawy „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” reguluje kwestie związane z przerwaniem aktów terrorystycznych dokonywanych na wodach wewnętrznych, na morzu terytorialnym, na szelfie kontynentalnym Federacji Rosyjskiej przy zabezpieczeniu bezpieczeństwa żeglugi narodowej.⁴⁹⁶ Artykuł 9 traktuje o uczestnictwie rosyjskich Sił

⁴⁹⁵ Ст. 7. Пресечение террористических актов в воздушной среде, „Федеральный закон ”О противодействии терроризму“...”, *op. cit.*

⁴⁹⁶ Ст. 8. Пресечение террористических актов во внутренних водах, в территориальном море, на континентальном шельфе Российской Федерации и при обеспечении безопасности национального морского судоходства, „Федеральный закон ”О противодействии терроризму“...”, *op. cit.*

Zbrojnych w realizacji operacji kontrterrorystycznej. Zarówno pododdziały i jednostki wojskowe wchodzące w skład Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej są jednakowo zaangażowane w realizację operacji antyterrorystycznej. Podstawą ich zaangażowania jest decyzja szefa operacji kontrterrorystycznej a sposób ich wykorzystania określają odpowiednie akty prawne Federacji Rosyjskiej. Podstawą prawną wykorzystania potencjału Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w prowadzeniu operacji kontrterrorystycznej jest decyzja Prezydenta Federacji Rosyjskiej w sposób określony w regulacyjnych aktach prawnych Federacji Rosyjskiej, a formułę i porządek ich wykorzystania określają odpowiednie akty prawne.⁴⁹⁷

Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej zaangażowane w prowadzenie operacji kontrterrorystycznej używają sprzętu wojskowego, broni i środków specjalnych zgodnie z aktami prawnymi regulującymi materię w tym zakresie. Na mocy art. 10 ustawy „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” rosyjski ustawodawca dopuścił możliwość wykonywania przez Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej działań ukierunkowanych na przeciwdziałanie i walkę z międzynarodową działalnością terrorystyczną poza granicami Federacji Rosyjskiej. Działania te polegają na użyciu uzbrojenia pochodzącego z Federacji Rosyjskiej przeciwko terrorystom i (lub) ich bazom znajdującym się poza terytorium Rosji. Wykorzystanie Sił Zbrojnych do walki z międzynarodową działalnością terrorystyczną to również wykorzystywanie formacji Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej do realizacji zadań związanych ze zwalczaniem międzynarodowej działalności terrorystycznej poza terytorium Federacji Rosyjskiej. Podstawą użycia Sił Zbrojnych poza granicami Rosji oraz uzbrojenia w celu walki z międzynarodowym terroryzmem jest decyzja Prezydenta Federacji Rosyjskiej. Decyzję o użyciu poza terytorium Federacji Rosyjskiej formacji Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej podejmuje każdorazowo Prezydent Federacji Rosyjskiej na podstawie stosownej uchwały Rady Federacji Zgromadzenia Federalnego Federacji Rosyjskiej. Decyzja Prezydenta Federacji Rosyjskiej określa również ogólną liczbę formacji Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej zaangażowanych w działania poza granicami Rosji, obszary ich działania, a także ich zadania oraz okres pobytu poza terytorium Federacji Rosyjskiej i tryb wyznaczania zastępstw. Podstawą wycofania wojsk z realizacji działań poza granicami Rosji jest również decyzja Prezydenta Federacji Rosyjskiej. Przesłankami do wycofania wojsk z realizacji działań kontrterrorystycznych poza granicami Rosji są:

- 1) realizacja postawionych zadań w zwalczaniu międzynarodowej działalności terrorystycznej;

⁴⁹⁷ Ст 9. Участие Вооруженных Сил Российской Федерации в проведении контртеррористической операции, „Федеральный закон "О противодействии терроризму" ...”, *op. cit.*

2) ustanie celowości ich dalszego rozmieszczenia poza terytorium Federacji Rosyjskiej.

W przypadku zaistnienia przesłanek do wycofania jednostek wojskowych Prezydent Federacji Rosyjskiej informuje Radę Federacji Zgromadzenia Federalnego Federacji Rosyjskiej.⁴⁹⁸

Artykuł 11 określa prawny reżim operacji kontrterrorystycznej. Zgodnie z artykułem w celu minimalizacji skutków aktu terrorystycznego oraz ochrony interesów jednostki, społeczeństwa i państwa może zostać podjęta decyzja o wprowadzeniu na czas trwania operacji prawnego reżimu operacji kontrterrorystycznej na terytorium jej prowadzenia. Decyzja o wprowadzeniu reżimu prawnego operacji kontrterrorystycznej (w tym określenie zasięgu terytorialnego operacji (wykaz obiektów)), w zasięgu którego taki reżim jest wprowadzony oraz wykaz zastosowanych środków i ograniczeń), jak również decyzja o zniesieniu reżimu prawnego operacji antyterrorystycznej, podlega natychmiastowemu ogłoszeniu. W zasięgu terytorialnym prowadzenia operacji kontrterrorystycznej ustawodawca dopuszcza zastosowanie takich środków jak sprawdzenie dokumentów, a w przypadku ich braku, przekazanie tych osób do organów spraw wewnętrznych Federacji Rosyjskiej w celu potwierdzenia lub ustalenia tożsamości. Prawny reżim operacji kontrterrorystycznej dopuszcza również możliwość usuwania osób z określonego terenu oraz holowanie pojazdów znajdujących się w zasięgu prowadzonej operacji. Środkiem dopuszczalnym w reżimie prawnym jest między innymi monitorowanie rozmów telefonicznych i innych informacji przekazywanych kanałami telekomunikacyjnymi, a także sprawdzanie kanałów i systemów telekomunikacyjnych pod kątem możliwości uzyskania informacji o okolicznościach aktu terrorystycznego, osobach zaangażowanych w przygotowanie takiego aktu lub które winne są jego popełnienia. Środki te podejmowane są w celu zapobieżenia popełnianiu innych aktów terrorystycznych. Reżim prawny operacji kontrterrorystycznej zakłada możliwość wzmocnienia ochrony porządku publicznego, obiektów podlegających ochronie państwowej oraz obiektów zapewniających podstawowe funkcjonowanie społeczności, a także przedmiotów o szczególnej wartości materialnej, historycznej, naukowej, artystycznej lub kulturalnej.

Jednym ze środków, którego użycie jest dopuszczalne w reżimie prawnym operacji kontrterrorystycznej, jest możliwość używania pojazdów należących do organizacji niezależnie od ich formy własności (z wyłączeniem pojazdów misji dyplomatycznych, konsularnych

⁴⁹⁸ *Ст. 10. Выполнение Вооруженными Силами Российской Федерации задач по пресечению международной террористической деятельности за пределами территории Российской Федерации, „Федеральный закон „О противодействии терроризму“...”, op. cit.*

i innych instytucji państw trzecich oraz organizacji międzynarodowych), a w pilnych przypadkach również pojazdów należących do osób fizycznych w celu transportowania osób potrzebujących pilnej pomocy medycznej do placówek medycznych, a także ścigania osób podejrzanych o popełnienie aktu terrorystycznego, jeżeli opóźnienie w realizacji działań może spowodować realne zagrożenie życia lub zdrowia ludzi. Procedura zwrotu kosztów związanych z takim użytkowaniem pojazdów jest określana przez akty Rządu Federacji Rosyjskiej. Do pozostałych środków enumerowanych w art. 11 należą:⁴⁹⁹

- zawieszenie działalności branż szczególnie niebezpiecznych oraz organizacji wykorzystujących substancje wybuchowe, radioaktywne, chemiczne i biologicznie niebezpieczne;
- zawieszenie świadczenia usług łączności na rzecz osób prawnych i osób fizycznych lub ograniczenie korzystania z sieci łączności i urządzeń łączności;
- czasowe przesiedlenie osób przebywających w zasięgu prowadzenia operacji kontrterrorystycznej, czyli z terytoriów na których został wprowadzony prawny reżim operacji antyterrorystycznej. Przesiedlenie polega na przemieszczeniu osób do stref bezpiecznych, z obowiązkowym zapewnieniem tym osobom stałego lub czasowego miejsca zamieszkania;
- wprowadzenie kwarantanny, wdrożenie środków sanitarnych i przeciwepidemicznych, weterynaryjnych i innych środków ograniczających;
- ograniczenie ruchu pojazdów i pieszych na ulicach, drogach, wydzielonych obszarach terenu i obiektach;
- możliwość nieograniczonego wejścia podmiotów prowadzących akcję antyterrorystyczną do lokali mieszkalnych i innych należących do osób fizycznych oraz ich działek, na teren i do lokali organizacji, niezależnie od formy własności, w celu prowadzenia działań mających na celu zwalczanie terroryzmu;
- podczas wjazdu na teren, na którym został wprowadzony prawny reżim operacji antyterrorystycznej, oraz przy opuszczaniu z tego terenu – prawo przesłuchania tych osób oraz przeszukania ich rzeczy i bagaży, a także oględziny pojazdów i przewożonych na nich rzeczy, w tym przy użyciu środków technicznych;
- ograniczenie lub zakaz sprzedaży broni, amunicji, materiałów wybuchowych, środków specjalnych i substancji trujących, ustanowienie specjalnego trybu obrotu

⁴⁹⁹ Ст. 11. Правовой режим контртеррористической операции, „Федеральный закон "О противодействии терроризму"...", *op. cit.*

lekami i preparatami zawierającymi środki odurzające, substancjami psychotropowymi lub o silnym działaniu, obrotu alkoholem etylowym oraz produktami zawierającymi alkohol;

W 2008 roku nowelizacja ustawy N 272-FZ wprowadziła możliwość ograniczenia lub zawieszenia prywatnej działalności detektywistycznej i ochroniarskiej.⁵⁰⁰ Katalog środków enumerowanych w ustawie z 2006 roku jest katalogiem elastycznym. Na terenie przeprowadzania operacji kontrterrorystycznej mogą zostać wprowadzone czasowo również inne środki sprzyjające ograniczeniu oddziaływania następstw aktu terrorystycznego. W myśl nowelizacji z 6 lipca 2016 roku N 374-FZ prawny reżim operacji kontrterrorystycznej może zostać wprowadzony w celu stłumienia i ujawnienia przestępstw przewidzianych w art. 206 ust. 4 (Umysłne spowodowanie śmierci w wyniku sytuacji zakładniczej), art. 211 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej (Porwanie statku powietrznego lub wodnego lub składu kolejowego) i (lub) przestępstwa związanego z realizacją działalności terrorystycznej, o której mowa w art. 277 (Atak na życie działacza państwowego lub społecznego), art. 278 (Siłowe przejęcie władzy lub siłowe jej utrzymywanie), art. 279 (Zbrojny bunt), art. 360 (Atak na osoby lub instytucje, które korzystają z ochrony międzynarodowej) Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej kategoryzowanych jako przestępstwa terrorystyczne, jak również w celu minimalizacji skutków tych przestępstw oraz ochronie żywotnych interesów jednostki, społeczeństwa i państwa. W tych przypadkach wprowadzenia reżimu prawnego operacji kontrterrorystycznej, zastosowanie mają art. 12–19 ustawy „O przeciwdziałaniu terroryzmowi”.⁵⁰¹

Art. 12 zatytułowany „Warunki prowadzenia operacji kontrterrorystycznej” określa warunki prowadzenia takiej operacji, która jest ukierunkowana na tłumienie aktów terrorystycznych i przestępstw o charakterze terrorystycznym. Warunkiem podstawowym przeprowadzenia operacji kontrterrorystycznej jest decyzja o jej przeprowadzeniu. Organem odpowiedzialnym za wydanie decyzji o przeprowadzeniu operacji kontrterrorystycznej i jej

⁵⁰⁰ *См. 12 п. 14, „Федеральный закон „О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с совершенствованием государственного контроля в сфере частной охранной и детективной деятельности” от 22.12.2008 N 272-ФЗ (последняя редакция)”, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_82844/e07f3a5e4b089705af512b1d4058f49e1857300d/#ds_t100305, dostęp z 25.01.2021.*

⁵⁰¹ *Федеральный закон „О внесении изменений в Федеральный закон „О противодействии терроризму” и отдельные законодательные акты Российской Федерации в части установления дополнительных мер противодействия терроризму и обеспечения общественной безопасности” от 06.07.2016 N 374-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_201078/3d0cac60971a511280cbba229d9b6329c07731f7/#dst100026, dostęp z 25.01.2021.*

zakończeniu podejmuje szef federalnego organu wykonawczego w dziedzinie bezpieczeństwa lub, na jego polecenie, inny urzędnik federalnego organu wykonawczego w dziedzinie bezpieczeństwa lub szef terytorialnego organu federalnego organu wykonawczego w dziedzinie bezpieczeństwa, chyba że szef federalnego organu wykonawczego w dziedzinie bezpieczeństwa postanowi inaczej. W przypadku, gdy do przeprowadzenia operacji antyterrorystycznej niezbędne są znaczne siły i środki, a zasięg operacji obejmuje terytorium zamieszkałe przez znaczną liczbę osób, przewodniczący federalnego organu wykonawczego w zakresie bezpieczeństwa o wprowadzeniu reżimu prawnego operacji antyterrorystycznej oraz o jej zasięgu terytorialnym zawiadamia Prezydenta Federacji Rosyjskiej, Przewodniczącego Rządu Federacji Rosyjskiej, Przewodniczącego Rady Federacji Zgromadzenia Federalnego Federacji Rosyjskiej, Przewodniczącego Dumy Państwowej Zgromadzenia Federalnego Federacji Rosyjskiej, Prokuratora Generalnego Federacji Rosyjskiej oraz, w razie potrzeby, również innych urzędników.⁵⁰²

Artykuł 13 ustawy z 2006 roku określa zasady kierownictwa i dowodzenia operacją kontrterrorystyczną. W artykule określono kompetencje dowodzącego i osobistą odpowiedzialność dowódcy za prowadzenie działań w ramach operacji kontrterrorystycznej. Dowodzący operacją kontrterrorystyczną:⁵⁰³

1) ustala strukturę i tryb działania dowództwa operacyjnego na czas trwania operacji antyterrorystycznej, a także zadania i funkcje funkcjonariuszy wchodzących w skład dowództwa operacyjnego (zmiana wprowadzona ustawą federalną N 96-FZ z 3 maja 2011 roku)⁵⁰⁴;

2) ustala skład sił i środki niezbędne do prowadzenia operacji antyterrorystycznej, a także podejmuje decyzję o zaangażowaniu innych osób w prace dowództwa operacyjnego;

3) wydaje rozkazy dowództwu operacyjnemu w zakresie przygotowania raportów i propozycji przeprowadzenia operacji kontrterrorystycznej;

4) w sposób określony w ustawowych aktach wykonawczych federalnego organu wykonawczego w zakresie bezpieczeństwa, uzgodniony z federalnymi organami wykonawczymi do spraw obronności, spraw wewnętrznych, Gwardią Narodową Federacji Rosyjskiej, wymiarem sprawiedliwości, spraw zagranicznych, obrony cywilnej, ochrony

⁵⁰² Ст. 12. Условия проведения контртеррористической операции, „Федеральный закон „О противодействии терроризму”...”, *op. cit.*

⁵⁰³ Ст. 13. Руководство контртеррористической операцией, „Федеральный закон „О противодействии терроризму”...”, *op. cit.*

⁵⁰⁴ Федеральный закон „О внесении изменений в Федеральный закон „О противодействии терроризму” от 03.05.2011 N 96-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_113609/#dst100015, dostęp z 25.01.2021.

ludności i terytoriów przed sytuacjami awaryjnymi, bezpieczeństwa przeciwpożarowego i bezpieczeństwa na zbiornikach wodnych, a także innych federalnych organów wykonawczych podmiotów Federacji Rosyjskiej, angażuje siły i środki niezbędne do przeprowadzenia operacji kontrterrorystycznej i minimalizacji skutków aktu terrorystycznego (zmiana wprowadzona nowelizacją ustawy N 227-FZ z 3 lipca 2016 roku);

5) wyznacza przedstawiciela centrali operacyjnej odpowiedzialnego za komunikację z przedstawicielami mediów i społeczeństwa;

6) określa terytorium (obiekty), na którym (na których) zostaje wprowadzony reżim prawny operacji antyterrorystycznej, oraz ustanawia zestaw środków i tymczasowych ograniczeń;

7) opracowuje rozkazy bojowe;

8) wykonuje inne uprawnienia do kierowania operacją antyterrorystyczną.

Naczelną rolę w realizacji operacji kontrterrorystycznej odgrywa sztab operacyjny. Artykuł 14 ustawy „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” określa jego podstawowe funkcje:⁵⁰⁵

- 1) gromadzi informacje o sytuacji, podsumowuje, analizuje i ocenia informacje w celu określenia charakteru i skali zbliżającego się lub trwającego aktu terrorystycznego;
- 2) przygotowuje szacunki i propozycje przeprowadzenia operacji kontrterrorystycznej;
- 3) opracowuje plan przeprowadzenia operacji kontrterrorystycznej, a po zatwierdzeniu tego planu organizuje kontrolę nad jego realizacją;
- 4) przygotowuje rozkazy bojowe (rozkazy bojowe), inne dokumenty określające tryb przygotowania i przeprowadzenia operacji antyterrorystycznej, reżim prawny operacji antyterrorystycznej;
- 5) organizuje współdziałanie sił i środków zaangażowanych w prowadzenie operacji antyterrorystycznej;
- 6) podejmuje inne działania mające na celu uniknięcie i zapobieżenie aktowi terrorystycznemu oraz zminimalizowanie jego ewentualnych skutków.

W art. 15 pt. „Siły i środki wykorzystywane do celów prowadzenia operacji kontrterrorystycznej” określa rolę Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej,

⁵⁰⁵ *См. 14. Компетенция оперативного штаба, „Федеральный закон от 06.03.2006 N 35-ФЗ...”, op. cit.*

jak i grup i środków wykorzystywanych do prowadzenia operacji kontrterrorystycznej. W celu przeprowadzenia operacji antyterrorystycznej, decyzją szefa operacji antyterrorystycznej tworzy się zgrupowanie sił i środków. Do zgrupowania sił i środków mogą zaliczać się pododdziały, jednostki i formacje Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, pododdziały federalnych organów wykonawczych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo, obronę, spraw wewnętrznych, zabezpieczenia działalności oddziałów Gwardii Narodowej Federacji Rosyjskiej, wymiaru sprawiedliwości, obrony cywilnej, ochrony ludności i terytoriów przed sytuacjami kryzysowymi, bezpieczeństwa przeciwpożarowego i bezpieczeństwa osób na zbiornikach wodnych, innych federalnych organów wykonawczych. Dowodzenie operacją kontrterrorystyczną ma charakter jednoosobowy i jednolity, co oznacza iż dowództwo wszystkimi siłami i środkami do momentu zakończenia operacji kontrterrorystycznej należy do dowódcy operacji kontrterrorystycznej. Od momentu wydania przez szefa operacji kontrterrorystycznej rozkazu bojowego zgrupowania sił i środków, niedopuszczalna jest ingerencja w kierowanie jednostkami wchodzącymi w skład zgrupowania sił i środków jakiegokolwiek podmiotu i osoby, niezależnie od zajmowanego stanowiska. Jednostki federalnych organów władzy wykonawczej uczestniczące w operacji kontrterrorystycznej używają sprzętu wojskowego, broni i środków specjalnych zgodnie z normatywnymi aktami obowiązującymi w Federacji Rosyjskiej.⁵⁰⁶

Artykuł 16 omawianej ustawy dopuszcza możliwość prowadzenia negocjacji z terrorystami w ramach prowadzonych działań kontrterrorystycznych. Negocjacje powinny być wynikiem dążenia do ochrony życia i zdrowia ludzi i być realizowane przez osoby upoważnione przez dowódcę operacji kontrterrorystycznej. Niedopuszczalne jest spełnianie żądań artykułowanych przez terrorystów. Zakończenie operacji kontrterrorystycznej następuje w momencie likwidacji niebezpieczeństwa spowodowanego aktem terrorystycznym na terytorium prowadzenia operacji kontrterrorystycznej.⁵⁰⁷

W artykule 24 ustawy „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” rosyjski ustawodawca określił odpowiedzialność organizacji za zaangażowanie w terroryzm. W Federacji Rosyjskiej zakazane jest tworzenie i działalność organizacji, których cele lub aktywność polegają na promowaniu, uzasadnianiu lub wspieraniu terroryzmu lub popełniania przestępstw określonych w art. 205 - 206, 208, 211, 220, 221, 277 - 280, 282.1 - 282.3, 360 i 361 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej. Organizacja jest uznana za terrorystyczną i podlega likwidacji

⁵⁰⁶ *Ст. 15. Силы и средства, привлекаемые для проведения контртеррористической операции, „Федеральный закон от 06.03.2006 N 35-ФЗ...”, op. cit.*

⁵⁰⁷ *Ст. 16. Ведение переговоров в ходе контртеррористической операции, „Федеральный закон от 06.03.2006 N 35-ФЗ...”, op. cit.*

(możliwość zakazania jej działalności) postanowieniem sądu na wniosek Prokuratora Generalnego Federacji Rosyjskiej lub podległego mu prokuratora, jeżeli działalność organizacji polega na przygotowywaniu i popełnianiu przestępstw przewidzianych w art. 205 - 206, 208, 211, 220, 221, 277 - 280, 282,1 - 282,3, 360 i 361 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej, a także jeżeli czynności te wykonuje osoba kontrolująca realizację przez organizację jej praw i obowiązków. Postanowienie sądu o likwidacji organizacji (zakazie jej działalności) dotyczy filii regionalnych i innych oddziałów składających się na strukturę organizacji. Za organizację terrorystyczną uznaje się także stowarzyszenie terrorystyczne, w momencie uprawomocnienia wyroku skazującego w sprawie karnej przeciwko osobie – założycielu stowarzyszenia, przewidzianej w art. 205 ust. 4 Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej⁵⁰⁸, a także za przewodniczenie takim ugrupowaniem lub uczestnictwo w stowarzyszeniu w celach terrorystycznych. Majątek organizacji, która została zlikwidowany z przyczyn przewidzianych w artykule 24 podlega konfiskacie i zaliczeniu na poczet dochodu państwa w sposób określony przez Rząd Federacji Rosyjskiej. Decyzję o konfiskacie rzeczzonego mienia i przeznaczeniu go na dochód państwa podejmuje sąd wraz z decyzją o likwidacji organizacji.⁵⁰⁹

Ponadto federalny organ władzy wykonawczej odpowiedni w dziedzinie bezpieczeństwa prowadzi ujednolicony federalny wykaz organizacji, w tym organizacji zagranicznych i międzynarodowych, uznawanych za terrorystyczne zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej.

W analizowanych ustawach „O walce z terroryzmem” z 1998 roku i „O przeciwdziałaniu terroryzmowi zostały również określone czołowe rosyjskie instytucje państwowe odpowiedzialne za walkę z terroryzmem. Ustawa „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” zawiera regulacje dotyczące kompetencji poszczególnych resortów. W art. 14 omawianej ustawy rosyjski ustawodawca określił również szereg instytucji pomocniczych jak Państwowa Służba Kurierska, Federalna Służba Nadzoru w Sferze Łączności, Federalna Służba Celna, Federalna Służba Nadzoru Energii Atomowej.⁵¹⁰ Jak podkreśla S.J. Subaczew i A. N. Szmygun, wprowadzonym przez ustawę *novum* było włączenie do katalogu podmiotów zaangażowanych w przeciwdziałanie terroryzmowi takich resortów jak Ministerstwo ds. Obrony Cywilnej, Sytuacji Nadzwyczajnych i Likwidacji Skutków Klęsk

⁵⁰⁸ *Ст. 205.4. Организация террористического сообщества и участие в нем, "Уголовный кодекс Российской Федерации" от 13.06.1996 N 63-ФЗ...*, *op. cit.*

⁵⁰⁹ *Ст. 24 Ответственность организаций за причастность к терроризму,* „Федеральный закон от 06.03.2006 N 35-ФЗ...”, *op. cit.*

⁵¹⁰ *Ст. 15. Силы и средства, привлекаемые для..., „Федеральный закон от 06.03.2006 N 35-ФЗ...*, *op. cit.*

Żywiołowych, Federalna Służba Migracyjna, Federalna Służba Kontroli Obrotu Środkami Narkotycznymi i Psychotropowymi, Federalna Służba Ochrony czy Ministerstwo Spraw Zagranicznych.⁵¹¹

Rząd Federacji Rosyjskiej jest kolegialnym i jednym z głównych podmiotów sprawujących kierownictwo nad walką z terroryzmem jak i głównym organem kształtującym środki, jak i zasoby przeznaczone do tej walki. Jako organ władzy wykonawczej w zakresie walki z terroryzmem Rząd Federacji Rosyjskiej określa kompetencje federalnych organów władzy wykonawczej, których działalnością kieruje. Do kompetencji rządu należy również opracowywanie i wdrażanie środków mających na celu przeciwdziałanie terroryzmowi i likwidację konsekwencji ataku terrorystycznego, jak i zabezpieczenie działalności federalnych organów władzy wykonawczej, organów władzy wykonawczej podmiotów Federacji Rosyjskiej i organów samorządu lokalnego poprzez dostarczenie i rozdysponowanie sił i środków w zakresie walki z terroryzmem. Jako organ kolegialny rząd określa obowiązkowe wymagania dotyczące ochrony antyterrorystycznej obiektów (obszarów), kategorie obiektów (obszarów), tryb opracowywania wymagań i monitorowania ich realizacji, tryb opracowywania oraz formę karty charakterystyki dla tych obiektów (obszarów) (z wyjątkiem infrastruktury transportowej, środków transportu i obiektów wchodzących w skład kompleksu paliwowo-energetycznego). Ponadto Rząd Federacji Rosyjskiej ustala tryb współdziałania federalnych władz wykonawczych, organów władzy podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej oraz organów samorządu terytorialnego, osób fizycznych i prawnych w zakresie weryfikacji informacji o zagrożeniu dokonania aktu terrorystycznego, a także informowaniu podmiotów antyterrorystycznych o zidentyfikowanym zagrożeniu terroryzmem. Każdy z wymienionych organów wykonuje swoje zadania w zakresie posiadanych pełnomocnictw i kompetencji.⁵¹²

Ustawa z 2006 roku nadaje Prezydentowi Federacji Rosyjskiej prawo utworzenia na mocy decyzji kolegialnego organu koordynującego i organizującego działania federalnych organów władzy wykonawczej oraz organów samorządów w zakresie walki z terroryzmem. Decyzje podejmowane przez ten organ mają charakter wiążący dla organów państwowych, organów samorządu lokalnego, organizacji, urzędników i obywateli. Ponadto Rząd Federacji Rosyjskiej może powoływać komisje antyterrorystyczne na szczeblu federalnym

⁵¹¹ S. J. Subaczew, A. N. Szmygun, *Закрепление категории «Преступления террористического характера» в федеральном законе «о противодействии терроризму»*, „Общество и право”, no. 2 (12), 2006, s. 146-147.

⁵¹² *Ст. 5. Организационные основы противодействия терроризму*, „Федеральный закон от 06.03.2006 N 35-ФЗ (ред. от 26.05.2021)...”, *op. cit.*

i regionalnym. Rada Ministrów jest organem kierującym walką z terroryzmem w myśl ustawy z 2006 roku. Ustawa z 2006 roku wprowadza również funkcjonowanie federalnych komisji antyterrorystycznych.⁵¹³

Z całą pewnością 2006 roku był rokiem transformacji i reform środowiska siłowego w Federacji Rosyjskiej. Uchwalona ustawa „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” stanowiła odpowiedź na rosnący poziom zagrożenia terrorystycznego w Federacji Rosyjskiej, jak również była reakcją władz na intensyfikację czeczeńskiego separatyzmu i związanego z nim terroryzmu jako narzędzia realizacji celów politycznych. Niestabilność rejonu Kaukazu Północnego stanowiąca jedna z głównych przyczyn terroryzmu w Federacji Rosyjskiej pośrednio zdeterminowała konieczność uchwalenia nowych rozwiązań organizacyjno-prawnych umożliwiających efektywną walkę z terroryzmem. Federacja Rosyjska była jednym z prekursorów uchwalania specjalnych ustaw antyterrorystycznych. Ustawa z 1998 roku pomimo szczegółowej wykładni działań wchodzących w zakres walki z terroryzmem, enumeracji podmiotów zaangażowanych bezpośrednio w proces zwalczania terroryzmu nie rozwiązała problemu. Niemniej jednak to w ustawie z 1998 roku rosyjski ustawodawca wprowadził dominującą zasadę piramidalnej struktury przeciwdziałania terroryzmowi oraz zasadę jednoosobowego dowodzenia.⁵¹⁴

Ustawa „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” z 2006 roku została znowelizowana w 2016 roku. Głównym inicjatorem noweli była deputowana partii „Jedna Rosja” Irina Jarowa. Stąd też potoczna nazwa ustawy – ustawa Jarowej. Nowelizacja wprowadza zaostrzenie kar za działalność terrorystyczną i ekstremistyczną. Ustawa nowelizacyjna wymagała zmian w ponad 21 aktach prawnych. Jest to pakiet ustaw (ustawy federalne 374-FZ, 375-FZ z 6 lipca 2016 roku) których zapisy koncentrują się głównie na rozszerzeniu kompetencji służb odpowiedzialnych za zwalczanie przejawów terroryzmu i ekstremizmu, wprowadza znaczące zmiany w zakresie obowiązku udzielania informacji przez operatorów telekomunikacyjnych oraz zaostrzenie regulacji wobec działalności religijno-misyjnej. Obie ustawy stanowią kamień milowy rozwoju rosyjskiego ustawodawstwa antyterrorystycznego.⁵¹⁵

⁵¹³ A. S. Kondakow, *Теоретические и практические проблемы применения законодательства о противодействии религиозному экстремизму*, „Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право»”, vol. 27, no. 2, 2017, s. 115.

⁵¹⁴ T. W. Grabowski, *Terroryzm Północnokaukaski. Źródła, przejawy i przeciwdziałanie zjawisku*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatium w Krakowie, Kraków 2017, s. 341.

⁵¹⁵ A. W. Anienkow, *К вопросу об изменениях в законодательстве о терроризме*, „Международный научно-исследовательский журнал”, no. 10-1 (52), 2016, s. 104.

Rozdział IV Nowelizacja ustawodawstwa antyterrorystycznego z 2016 roku – podstawowe kierunki zmian w kontekście nowelizacji zapisów karnych w zakresie definicji i penalizacji terroryzmu

Na tzw. „Pakiet Jarowej” składają się dwie ustawy - „O wniesieniu zmian w Kodeks Karny federacji Rosyjskiej, Karno – Procesowy Kodeks Federacji Rosyjskiej w celu ustalenia dodatkowych środków przeciwdziałania terroryzmowi i zapewnienia bezpieczeństwa społecznego i ustawa nr 1039149-6” i „O wniesieniu zmian w samodzielne akty prawne Federacji Rosyjskiej w celu ustalenia uzupełniających środków przeciwdziałania terroryzmowi i zapewnienia bezpieczeństwa społecznego.” Oba akty prawne weszły w życie 20 lipca 2016 roku. Pakiet ustaw rozszerzył definicję materiałów ekstremistycznych o materiał audiowizualne, drukowane wydawane przez organizację religijną i rozpowszechniane w ramach prowadzonej działalności misyjno-religijnej. Zapisy ustawy w sposób jasny określają sposób i miejsce prowadzenia działalności misyjnej oraz kultu religijnego. Ustawa definiuje również sposób i zasady współdziałania organów zaangażowanych w walkę z terroryzmem z organami władzy podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej. Zasadnicze zmiany wprowadzone nowelizacją ustawy uchwaloną w 2016 roku polegają na wprowadzeniu do art. 5 „Organizacyjne podstawy zwalczania terroryzmu” ustawy „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” z 2006 roku punktu 2, który ustala procedurę współdziałania organów federalnych władzy wykonawczej, władzy wykonawczej podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej oraz samorządów, osób fizycznych i prawnych przy weryfikowaniu informacji o zagrożeniu popełnieniem aktu terrorystycznego, a także w zakresie informowania podmiotów działających w ramach przeciwdziałania terroryzmowi tematy o zidentyfikowanym zagrożeniu popełnienia aktu terrorystycznego.⁵¹⁶

Nowelizacja z 2016 roku wprowadziła również możliwość sformowania na mocy decyzji Prezydenta Federacji Rosyjskiej organów składających się z przedstawicieli federalnych terytorialnych organów wykonawczych, organów władzy wykonawczej podmiotów Federacji Rosyjskiej oraz innych osób w celu wzmocnienia koordynacji działań terytorialnych organów federalnych władzy wykonawczej, organów władzy wykonawczej jednostek wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej oraz organów samorządu terytorialnego właściwych do spraw

⁵¹⁶ *Федеральный закон Российской Федерации от 6 июля 2016 г. № 374-ФЗ «О внесении изменений в Федеральный закон «О противодействии терроризму» и отдельные законодательные акты Российской Федерации в части установления дополнительных мер противодействия терроризму и обеспечения общественной безопасности», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_201078/, dostęp z 29.01.2021.*

przeciwdziałania terroryzmowi a także minimalizacji skutków i przejawów działalności terrorystycznej.⁵¹⁷ Artykuł 5.2 „Pełnomocnictwa organów samorządowych w sferze przeciwdziałania terroryzmowi ustanawia kompetencje tych organów, do których zaliczono⁵¹⁸:

- 1) opracowywanie i wdrażanie gminnych programów w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi oraz minimalizacji i (lub) eliminacji skutków jego przejawów;
- 2) organizowanie i prowadzenie działań informacyjnych w gminach w celu wyjaśnienia istoty terroryzmu jako istotnego zagrożenia, a także podejmowanie działań na rzecz uformowania postawy odrzucenia ideologii terroryzmu wśród obywateli, w tym poprzez rozpowszechnianie materiałów informacyjnych, drukowanych, prowadzenie akcji wyjaśniających i innych;
- 3) uczestniczenie w działaniach mających na celu przeciwdziałanie terroryzmowi oraz minimalizowanie i (lub) usuwanie skutków jego przejawów, organizowanych przez federalne organy wykonawcze i (lub) organy wykonawcze podmiotu wchodzącego w skład Federacji Rosyjskiej;
- 4) zapewnienie spełnienia wymagań w zakresie ochrony antyterrorystycznej obiektów stanowiących własność komunalną lub podlegających właściwości jednostek samorządu terytorialnego;
- 5) kierowanie wniosków w sprawach udziału w przeciwdziałaniu terroryzmowi oraz minimalizowaniu i (lub) eliminowaniu skutków jego przejawów do władz wykonawczych podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej;
- 6) wykonywanie innych uprawnień w zakresie rozwiązywania problemów o znaczeniu lokalnym w kwestii udziału w zapobieganiu terroryzmowi oraz minimalizowaniu i (lub) eliminowaniu skutków jego przejawów.

Nowelizacja z 2006 roku wprowadziła zmiany w zakresie prawnego reżimu operacji kontrterrorystycznej. Zgodnie z nowelą art. 11 pkt. 5 „Prawny reżim operacji kontrterrorystycznej” Reżim prawny operacji antyterrorystycznej może zostać wprowadzony w celu stłumienia i ujawnienia przestępstwa określonego w art. 206 ust. 4 art. 211 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej i (lub) przestępstwa związanego z realizacją lub zaangażowaniem w prowadzenie działalności terrorystycznej, o której mowa w art. 277, 278, 279, 360 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej (zwanym dalej przestępstwami

⁵¹⁷ Ст. 1, "Статья 5.2. Полномочия органов местного самоуправления в области противодействия терроризму", "«Федеральный закон Российской Федерации от 6 июля 2016 г. № 374-ФЗ «О внесении изменений в Федеральный закон «О противодействии терроризму» и отдельные...», *op.cit.*

⁵¹⁸ *Ibidem.*

terrorystycznymi), minimalizacją skutków takiej działalności oraz ochronie żywotnych interesów jednostki, społeczeństwa i państwa. W tych przypadkach, w momencie wprowadzenia reżimu prawnego operacji kontrterrorystycznej, zastosowanie mają przepisy niniejszego artykułu oraz art. 12–19 niniejszej ustawy federalnej.

Ustawa z 2016 roku wprowadziła zmiany w kwestii prowadzenia operacji kontrterrorystycznej. Artykuł 13 część 1 otrzymał brzmienie: „Operacji kontrterrorystyczna jest realizowana w celu stłumienia ataku terrorystycznego oraz przestępstw o charakterze terrorystycznym w przypadku podjęcia decyzji o przeprowadzeniu takiej operacji zgodnie z porządkiem określonym w art. 12 ustawy „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” z 2006 roku.”⁵¹⁹

Zmiany wprowadzone w 2016 roku dotyczą również odpowiedzialności karnej za popełnienie przestępstw o charakterze terrorystycznym. Artykuł 24 regulujący kwestię odpowiedzialności karnej organizacji terrorystycznej za działalność terrorystyczną. Nowela wprowadziła art. 361 Kodeksu karnego Federacji do kategorii przestępstw terrorystycznych „Akt terroryzmu międzynarodowego”.⁵²⁰

Jedną ze zmian wprowadzonych na mocy nowelizacji z 2016 roku jest rozszerzenie kompetencji służb bezpieczeństwa zaangażowanych w przeciwdziałanie i zwalczanie terroryzmu. Artykuł 2 nowelizacji z 2016 roku wprowadza zmianę do art. 15 ustawy z 3 kwietnia 1995 roku „O Federalnej Służbie Bezpieczeństwa” wprowadza do ustawy o Federalnej Służbie Bezpieczeństwa. Na mocy noweli z 2016 roku federalny organ wykonawczy w dziedzinie bezpieczeństwa ma prawo do nieodpłatnego otrzymywania od organów państwowych i fundacji podmiotów pozabudżetowych dostępu do ich systemów informatycznych i (lub) baz danych, w przypadku gdy dostęp ten jest niezbędny do wypełniania powierzonych organowi obowiązków, w tym również możliwość zdalnego dostępu do nich, z wyjątkiem przypadków, w których prawo federalne zakazuje przekazywania takich systemów i (lub) baz danych do dyspozycji Federalnej Służby Bezpieczeństwa.⁵²¹

⁵¹⁹ *Ст. 1, „Федеральный закон Российской Федерации от 6 июля 2016 г. № 374-ФЗ...”, op. cit.*

⁵²⁰ A. W. Jendolcewa, *Уголовная ответственность за акт международного терроризма в контексте международной политики Российской Федерации*, „Вестник Московского университета МВД России”, no. 4, 2017, s. 144.

⁵²¹ *Ст. 15. Взаимодействие с российскими и иностранными учреждениями*, „Федеральный закон от 03.04.1995 N 40-ФЗ (ред. от 09.11.2020) "О федеральной службе безопасности", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_6300/5e38810d9bf5fccc92a2b2ca18f838456ec74b77/, dostęp z 29.01.2021.

Nowelizacja ustawodawstwa antyterrorystycznego z 2016 roku wprowadza również szereg zmian do ustawy „O działalności operacyjno-śledczej” z 12 sierpnia 1995 roku.⁵²² W 2016 roku do art. 6 „Działania operacyjno-śledcze” wspomnianej ustawy dodano punkt 15 dotyczący pozyskiwania informacji komputerowych. W konsekwencji kwestię działalności operacyjno-śledczej służb uzupełniono o prawo pozyskiwania informacji z danych komputerowych.⁵²³

Działalność operacyjna realizowana przez Służbę Wywiadu Zagranicznego (SWR), a więc również ustawa „O wywiadzie zagranicznym” N 5-FZ z 10 stycznia 1996 roku uzupełniona została w art. 6 tejże ustawy pt. „Pełnomocnictwa organów wywiadu zagranicznego Federacji Rosyjskiej” o zapis w następującym brzmieniu: „Służba Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej ma prawo do bezpłatnego otrzymywania od organów państwowych i pozabudżetowych środków państwowych, systemów informatycznych i (lub) baz danych niezbędnych do wykonywania powierzonych jej czynności i zadań, w tym poprzez uzyskanie możliwości zdalnego dostępu do nich, z wyjątkiem przypadków, w których prawo federalne zabrania przekazywania takich systemów i (lub) baz danych organom służby wywiadu zagranicznego”.⁵²⁴ Jest to uprawnienie analogiczne do tego, które na mocy noweli przydzielono Federalnej Służbie Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej.

W 2016 roku artykułem 5 ustawy nowelizującej wprowadzono zmiany do ustawy N 114-FZ z 15 sierpnia 1996 roku „O wyjeździe i wjeździe na terytorium Federacji Rosyjskiej”⁵²⁵. Zasadniczo uzupełniono art. 25.6 tegoż aktu prawnego, dodając punkt 8, który reguluje kwestię wydawania wiz humanitarnych. Zgodnie z zapisem artykułu zwykła wiza humanitarna wydawana jest na okres do jednego roku lub na zasadzie wzajemności na okres do pięciu lat cudzoziemcowi wjeżdżającemu do Federacji Rosyjskiej w celach naukowych, kulturalnych lub społecznym w celu utrzymania więzi i kontaktów politycznych, sportowych lub religijnych (z wyłączeniem wykonywania zawodowo działalności religijnej, w tym działalności misyjnej, na podstawie umowy o pracę lub umowy zlecenia zawartych z organizacjami wyznaniowymi) lub w celu odbywania pielgrzymek, działalności

⁵²² *Федеральный закон "Об оперативно-розыскной деятельности" от 12.08.1995 N 144-ФЗ (последняя редакция)*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_7519/, dostęp z 12.05.2021.

⁵²³ *Ст. 6. Оперативно-розыскные мероприятия*, „Федеральный закон "Об оперативно-розыскной деятельности" от 12.08.1995...”, *op. cit.*

⁵²⁴ *Ст. 6. Полномочия органов внешней разведки Российской Федерации*, „Федеральный закон от 10 января 1996 г. N 5-ФЗ "О внешней разведке" (с изменениями и дополнениями), <http://base.garant.ru/10135745/8b7b3c1c76e91f88d33c08b3736aa67a/>, dostęp z 29.01.2021.

⁵²⁵ *Федеральный закон от 15.08.1996 N 114-ФЗ (ред. от 08.12.2020) "О порядке выезда из Российской Федерации и въезда в Российскую Федерацию" (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.01.2021)*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_11376/f1df719153107e81746f458f47990210abe2035b/, , dostęp z 29.01.2021.

charytatywnej lub niesienia pomocy humanitarnej (z prawem do prowadzenia działalności pedagogicznej w przypadku przewidzianym w ustawie federalnej „O statusie prawnym cudzoziemców w Federacji Rosyjskiej”).⁵²⁶ Nowelizacja ustawy z 2016 roku uaktualniła zapis tego artykułu o dodanie po słowach „religijnych związków” wyłączenia obejmującego możliwość zatrudnienia na podstawie umowy o pracę lub umowy zlecenia przez organizację religijną.⁵²⁷

W zakresie zwalczania potencjalnego terroryzmu powietrznego nowelizacja wprowadziła ust. 8 do artykułu 105 „Kodeksu lotniczego Federacji Rosyjskiej”, który obejmuje wprowadzenie wymagań względem zautomatyzowanego systemu informatycznego transportu lotniczego, dotyczących wchodzących w jego skład baz danych, względem sieci informatyczno-telekomunikacyjnej zapewniającej działanie tego zautomatyzowanego systemu informatycznego, operatorów, a także środków ochrony wraz z informacjami oraz określa podmiot zatwierdzający funkcjonowanie tego systemu, którego dokonuje Rząd Federacji Rosyjskiej na wniosek federalnego organu wykonawczego uprawnionego w zakresie transportu, w porozumieniu z organem zapewniającym koordynację działań federalnych organów władzy wykonawczej w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi.⁵²⁸

Ustawa z 2016 roku znacząco zaostrza przepisy regulujące możliwość prowadzenia na terytorium Federacji Rosyjskiej działalności religijnej i misyjnej realizowanej zarówno przez podmioty prywatne jak i organizacje wyznaniowe. W perspektywie podniesienia efektywności walki z terroryzmem na terytorium Federacji Rosyjskiej znowelizowane przepisy w zakresie ograniczenia możliwości realizowania działalności religijnej w tym podejmowanej przez ekstremistów i fundamentalistów religijnych mają za zadanie utrudnić rozwój i upowszechnianie postaw i poglądów fundamentalistycznych, których wyznawanie prowadzi do zaangażowania się w jednostki lub organizacje w działalność terrorystyczną. Nowelizacja wprowadziła zmiany do ustawy N 125-FZ „O wolności sumienia i stowarzyszeniach religijnych” z 26 września 1997 do art. 13 tejże ustawy pt. „Przedstawicielstwa zagranicznych organizacji religijnych”. Na mocy nowelizacji uzupełniono brzmienie punktu 2 analizowanego artykułu, który dookreśla,

⁵²⁶ *Статья 25.6, „Федеральный закон от 15.08.1996 N 114-ФЗ (ред. от 08.12.2020) "О порядке выезда из Российской Федерации..., op. cit.*

⁵²⁷ R. R. Abdulganiew, *Некоторые аспекты противодействия проявлениям религиозного экстремизма и терроризма в условиях реализации федерального закона от 6 июня 2016 г. №374-ФЗ («Закона И. А. Яровой»)*, „Вестник Казанского юридического института МВД России”, no. 4 (26), 2016, s. 42.

⁵²⁸ *Ст. 105, п. 8 Перевозочные документы, „Воздушный кодекс Российской Федерации” от 19.03.1997 N 60-ФЗ (ред. от 14.03.2022)”, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_13744/b6f6aa59a2de6b9c85e90b96f3bed2469e0c3e33/, dostęp z 19.05.2021.*

że przedstawicielstwo zagranicznej organizacji wyznaniowej nie może zajmować się kultem lub jakąkolwiek inną działalnością religijną, a w imieniu organizacji nie może być prowadzona działalność misyjna. Wprowadzony zapis odbiera takim przedstawicielstwom nie tylko możliwość sprawowania kultu czy prowadzenia działalności misyjnej, ale przede wszystkim takiej organizacji został odebrany status stowarzyszenia religijnego przewidziany w ustawie „O wolności sumienia i stowarzyszeń religijnych”.⁵²⁹

Nowelizacja ustawodawstwa antyterrorystycznego z 2016 roku rozszerzyła również katalog materiałów religijnych zarówno w formie drukowanej, audio, jak i elektronicznej. Zasadnicze zmiany wprowadzono do art. 17 ust. 3 ustawy „O wolności sumienia i stowarzyszeniach religijnych”. Ustęp zyskał następujące brzmienie: „Literatura, materiały drukowane, materiały audio i wideo wytworzone przez organizację religijną, a także materiały rozpowszechniane w ramach działalności misyjnej w imieniu tej organizacji, muszą być opatrzone oficjalną pełną nazwą tej organizacji religijnej.”⁵³⁰ Kolejną zmianę redakcyjną rosyjski ustawodawca wprowadził do art. 20 ustawy „O wolności sumienia i stowarzyszeniach religijnych”. Do artykułu 20 poświęconego kontaktom międzynarodowym organizacji religijnych wprowadzono ustęp 2 przyznający organizacjom i stowarzyszeniom religijnym wyłączne prawo do zapraszania cudzoziemców w celu wykonywania zawodowej działalności religijnej, w tym misyjnej na podstawie umowy cywilnej lub umowy o pracę, których stroną jest organizacja religijna.⁵³¹

W zakresie działalności misyjnej na terytorium Federacji Rosyjskiej, która potencjalnie może stanowić zarzewie działalności ekstremistycznej, a w konsekwencji znacznie przyczynić się do zwiększenia poziomu zagrożenia terrorystycznego na terytorium Rosji nowelizacja ustawy uchwalona w 2016 roku wprowadza do ustawy „O wolności sumienia i stowarzyszeniach religijnych” dodatkowy rozdział. Rozdział III.1 „Działalność misyjna” został w całości poświęcony uregulowaniu zasad prowadzenia religijnej działalności misyjnej na terytorium Federacji Rosyjskiej. Reguluje między innymi zasady realizowania działalności misyjnej oraz porządek prowadzenia działalności misyjnej. Do prowadzenia tego rodzaju

⁵²⁹ *Федеральный закон "О свободе совести и о религиозных объединениях" от 26.09.1997 N 125-ФЗ (последняя редакция)*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_16218/162f57f63b2ac824d4d71101042adcb87304a173/, dostęp z 29.01.2021.

⁵³⁰ *Ст. 17. Религиозная литература и предметы религиозного назначения*, „Федеральный закон от 26.09.1997 N 125-ФЗ (ред. от 02.12.2019) "О свободе совести и о религиозных объединениях"”, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_16218/8349274506a7aa7b0c3c12728ffee47b582f2e65/, dostęp z 02.02.2021.

⁵³¹ *Ст. 20. Международные связи и контакты*, „Федеральный закон от 26.09.1997 N 125-ФЗ (ред. от 02.12.2019) "О свободе совести и о религиозных объединениях..."”, *op. cit.*

działalności wymagana jest decyzja zgromadzenia danego związku religijnego oraz zaświadczenia o rejestracji danego związku wydanym przez terytorialny organ federalnego organu państwowej rejestracji. Szczególnie istotną zmianą wprowadzoną nowelizacją z 2016 roku jest ust. 5 omawianego rozdziału. Zgodnie z literą ustępu 5 niedopuszczalne jest prowadzenie działalności misyjnej na rzecz związku wyznaniowego, którego cele i działania są sprzeczne z prawem, w tym zlikwidowanego orzeczeniem sądu lub którego działalność została zawieszona lub zakazana w sposób i na podstawie niniejszej ustawy federalnej, ustawy federalnej z dnia 25 lipca 2002 r. N 114-FZ „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej” lub ustawy federalnej z dnia 6 marca 2006 r. N 35-FZ „O zwalczaniu terroryzmu”. Ponadto zabroniona jest prowadzenie działalności misyjnej, której celem działania jest:⁵³²

- a) naruszenie bezpieczeństwa i porządku publicznego;
- b) prowadzenie działalności ekstremistycznej;
- c) działanie na rzecz rozbijania rodzin;
- d) zamach na wolności i prawa obywatela;
- e) przyczynianie się do naruszenia moralności, zdrowia obywateli na skutek zażywania środków odurzających i psychotropowych w związku z czynnościami religijnymi, hipnozą, popełnianiem czynów deprawujących i innymi bezprawnymi działaniami;
- f) nakłanianie do samobójstwa lub odmowy udzielenia lub przyjęcia pomocy medycznej ze względów religijnych osobom znajdującym się w stanie zagrożenia życia i zdrowia;
- g) utrudnianie obowiązku szkolnego;
- h) zmuszanie członków i wyznawców związku wyznaniowego i innych osób do przeniesienia własności na rzecz związku wyznaniowego;
- i) uniemożliwienie obywatelowi opuszczenia związku wyznaniowego przez stosowanie groźby doznania uszczerbku na życiu, zdrowiu, mieniu, w przypadku gdy istnieje niebezpieczeństwo rzeczywistej realizacji groźby lub użycia siły w ramach innych bezprawnych działań;
- j) zachęcanie obywateli do odmowy wykonywania obowiązków obywatelskich przewidzianych prawem i do popełnienia innych bezprawnych działań.

⁵³² *См. 16. Религиозные обряды и церемонии, „«Федеральный закон от 26.09.1997 N 125-ФЗ (ред. от 02.12.2019)...*”, *op. cit.*

Ustawa federalna z 2016 roku wprowadziła również nowe obowiązki operatorów sieci pocztowych i systemów telekomunikacyjnych. Zgodnie z nowelizacją operatorzy pocztowi, w ramach swoich kompetencji, są zobowiązani do podjęcia środków zapobiegających przesyłaniu przesyłek zawierających substancje psychotropowe, narkotyki, broń palną, materiały wybuchowe, amunicję, waluty, jadowite zwierzęta i rośliny, substancje radioaktywne i trujące. W celu identyfikacji zawartości takich przesyłek mogą być wykorzystane urządzenia typu rentgen, instalacje radioskopowe, stacjonarne, przenośne i stacjonarne detektory, sprzęt do analizy gazów i chemikaliów, a także inne urządzenia umożliwiające wykrywanie broni, materiałów wybuchowych lub innych urządzeń, przedmiotów i substancji, w stosunku do których wprowadzono zakaz lub ograniczenie.⁵³³

Zasadnicze zmiany nowelizacja wprowadziła do Kodeksu Wykroczeń Administracyjnych Federacji Rosyjskiej. Zdecydowano o objęciu sankcją administracyjną wykonywanie działalności przez organizację religijną bez podawania jej oficjalnej pełnej nazwy, w tym wydawanie lub rozpowszechnianie literatury, materiałów drukowanych, audio i wideo bez oznakowania wskazaną nazwą lub z niepełnym lub świadomie fałszywym oznaczeniem, w ramach działalności misyjnej. Karą za popełnienie tego naruszenia jest kara grzywny w wysokości od 30 do 50 tys. rubli wraz z konfiskatą materiałów drukowanych, audio, wideo, literatury.⁵³⁴ Sankcją administracyjną objęto również prowadzenie działalności misyjnej z naruszeniem wymogów przepisów o wolności sumienia, wyznania i związkach wyznaniowych. Prowadzenie działalności misyjnej wbrew przepisom jest zagrożone sankcją administracyjnej w postaci grzywny w wysokości od 5 do 50 tys. rubli, a w przypadku osób prawnych – od 100 tys. do miliona rubli.⁵³⁵

Prawne uregulowanie ochrony podstaw ustroju konstytucyjnego przed przejawami ekstremizmu, czy terroryzmu, jest jednym z głównych, a zarazem priorytetowych kierunków w systemie przeciwdziałania zagrożeniom bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej. Stale rosnący stopień zdolności adaptacyjnych ekstremizmu religijnego i terroryzmu do społecznych i prawnych barier, na które składają się zarówno przepisy regulujące odpowiedzialność karną za popełnienie aktów terrorystycznych czy ekstremistycznych, jak i kryminalistyczne środki przeciwdziałania terroryzmowi wymaga od ustawodawcy

⁵³³ *Cm.* 9, „Федеральный закон от 06.07.2016 N 374-ФЗ "О внесении изменений в Федеральный закон "О противодействии терроризму"..., *op. cit.*

⁵³⁴ *Cm.* 5.26. *Нарушение законодательства о свободе совести, свободе вероисповедания и о религиозных объединениях*, „Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях” от 30.12.2001 N 195-ФЗ (ред. от 16.04.2022) (с изм. и доп., вступ. в силу с 27.04.2022)”, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661/ca82e094f1dcf553b6a4bfa7b9a3271b38922c98/, dostęp z 12.05.2022.

⁵³⁵ *Ibidem.*

rosyjskiego podejmowania działań ukierunkowanych na doskonalenie mechanizmów prawnych, rozwiązań prawno-organizacyjnych w zakresie przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu. Jednym z głównych instrumentów zwalczania terroryzmu są instrumenty regulacji legislacyjnej dotyczącej działalności religijnej na terytorium Federacji Rosyjskiej. Zmiany w ustawodawstwie wprowadzone w ustawie federalnej z dnia 6 lipca 2016 r. Nr 374-FZ „O wniesieniu zmian do ustawy federalnej, O zwalczaniu terroryzmu ” oraz niektórych aktów prawnych Federacji Rosyjskiej w zakresie ustanowienia dodatkowych środków w celu zwalczania terroryzmu i zapewnienia bezpieczeństwa publicznego ” (zwana ustawą federalną z 6 lipca 2016 r. nr 374-FZ) w dużej mierze określiła obszary kryminologicznego zapobiegania ekstremizmowi religijnemu i terroryzmowi w Federacji Rosyjskiej, co jednocześnie umożliwiło ponowną refleksję i rewizję kluczowego podejścia do określenia stopnia wpływu regulacji prawnych na proces zwalczania terroryzmu w ramach całego rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. Ważnym osiągnięciem rosyjskiego ustawodawcy w dziedzinie zwalczania terroryzmu o motywacji religijnej jest wprowadzenie do spektrum regulacji prawnych działalności organizacji religijnych i wyznaniowych. Trafność wprowadzenia ograniczeń tłumaczy szereg czynników, do których zalicza się coroczny wzrost przestępstw o charakterze ekstremistycznym i terrorystycznym, jak również zwiększenie liczby organizacji i związków wyznaniowych na terytorium Federacji Rosyjskiej.⁵³⁶

Pakiet ustaw nowelizujących z 2016 roku do ustawy „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” z 2006 roku wprowadził również zmiany do kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej, kodeksu postępowania karnego w częściach dotyczących ustanowienia dodatkowych środków przeciwdziałania terroryzmowi i zapewnienia bezpieczeństwa publicznego. Poprawki zostały wprowadzone na mocy ustawy federalnej N 375-FZ z 6 lipca 2016 roku „O wniesieniu zmian do zapisów kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej, kodeksu postępowania karnego Federacji Rosyjskiej w częściach dotyczących ustanowienia dodatkowych środków przeciwdziałania terroryzmowi i zapewnieniu bezpieczeństwa publicznego”.⁵³⁷ Ustawa składa się z 4 artykułów. Artykuł 1 obniża wiek odpowiedzialności karnej w przypadku popełnienia niektórych przestępstw uregulowanych w Kodeksie karnym Federacji Rosyjskiej. Osoby,

⁵³⁶ A. C. Asildarow, *ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТЕРРОРИЗМУ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ*, „Юридический вестник Дагестанского государственного университета”, vol. 31, no. 3, 2019, s. 101.

⁵³⁷ *См. 1*, „Федеральный закон "О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации в части установления дополнительных мер противодействия терроризму и обеспечения общественной безопасности" от 06.07.2016 N 375-ФЗ (последняя редакция)”, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_201087/, dostęp z 12.05.2022.

które w momencie popełnienia przestępstwa ukończyły 14 lat podlegają odpowiedzialności karnej zgodnie z zapisami kodeksu karnego. Obniżony wiek odpowiedzialności karnej dotyczy następujących przestępstw: zabójstwo (art. 105), umyślne spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 111), umyślne wyrządzenie szkody o średniej wadze na zdrowie (art. 112), porwanie (art. 126), gwałt (art. 131), akty przemocy o charakterze seksualnym (art. 132), kradzież (art. 158), rabunek (art. 161), rozbój (art. 162), wymuszenie (art. 163), bezprawne zajęcie samochodu lub innego pojazdu nie w celu kradzieży (art. 166), umyślne zniszczenie lub uszkodzenie mienia w okolicznościach obciążających (art. 167 ust.2), akt terroryzmu (art. 205), szkolenie do prowadzenia działalności terrorystycznej (art. 205. 3), udział w stowarzyszeniu (grupie) terrorystycznej (art. 205. 4 część druga), udział w działalności organizacji terrorystycznej (art. 205. 5 część druga), niezawiadomienie o popełnieniu przestępstwa (art. 2 ust. 05.6), wzięcie zakładników (art. 206), świadome fałszywe zgłoszenie aktu terroryzmu (art. 207), udział w nielegalnej formacji zbrojnej (art. 208 część druga), porwanie samolotu, środka transportu wodnego lub taboru kolejowego (art. 211), udział w masowych zamieszkach (art. 212 część druga), chuligaństwo w okolicznościach obciążających (art. 213 części druga i trzecia), wandalizm (art. 214), nielegalne nabywanie, przekazywanie, sprzedaż, przechowywanie, transport lub przewóz materiałów wybuchowych lub materiałów wybuchowych urządzeń (art. 222 ust. 1), nielegalnego wytwarzania materiałów wybuchowych lub urządzeń wybuchowych (art. 223 ust. 1), kradzieży lub wymuszenia broni, amunicji, środków wybuchowych i urządzeń wybuchowych (art. 226), uniemożliwianie używania pojazdów lub środków komunikacji (art. 267), zamach na życie męża stanu lub osoby publicznej (art. 277), atak skierowany przeciwko osobom lub instytucjom korzystającym z ochrony międzynarodowej (art. 360), akt terroryzmu międzynarodowego (art. 361).⁵³⁸

Zmieniono również art. 56 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej pt. „Pozbawienie wolności na czas określony”. Zmiana polegała na dodaniu do katalogu przestępstw, za popełnienie których łączna kara pozbawienia wolności nie może przekroczyć 30 lat następujących artykułów: art. 358 (ekobójstwo), 360 (atak na osoby lub instytucje korzystające z ochrony międzynarodowej), 361 (akt terroryzmu międzynarodowego) Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej. Podobne zmiany pojawiły się w art. 64 kk dotyczący

⁵³⁸ Федеральный закон "О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации в части установления дополнительных мер противодействия терроризму и обеспечения общественной безопасности" от 06.07.2016 N 375-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_201087/3d0cac60971a511280cbba229d9b6329c07731f7/, dostęp z 07.02.2021.

możliwości orzeczenia kary niższej niż przewidzianej w dyspozycji artykułu. Do ust.3 art. 64 określającego katalog przestępstw za popełnienie których niedopuszczalne jest orzeczenie kary niższej od tej przewidzianej w dyspozycji artykułu określającego odpowiedzialność karną za popełnienie przestępstwa zaliczono art. 361 kk FR.⁵³⁹

Znowelizowano również art. 78 kk FR „Zwolnienie od odpowiedzi karnej w związku z przedawnieniem karalności”. Nowelizacja do katalogu przestępstw, które nie podlegają przedawnieniu załącza art. 361 kk FR. Podobne zmiany wprowadzono do art. 79 „Warunkowe zwolnienie od odbywania kary”. Zwolnienie po odbyciu $\frac{3}{4}$ orzeczonej kary za popełnienie przestępstw gatunkowo ciężkich lub związanych z działalnością terrorystyczną jest możliwe również w przypadku popełnienia przestępstwa z art. 205.5 (Organizacja działalności organizacji terrorystycznej i uczestnictwo w działalności takiej organizacji), art. 210 (Organizacja stowarzyszenia przestępczego(organizacji przestępczej) lub uczestnictwo w nim) i art. 361 (Akt terroryzmu międzynarodowego). Do katalogu przestępstw enumerowanych w art. 82 „Odroczenie odbywania kary” w przypadku których nie może odroczyć odbywanie kary włączono przestępstwo z art. 361 kk.

Nowelizacja z 2016 roku wyłączyła m. in. przestępstwo akt międzynarodowego terroryzmu (art. 361 kk FR) z katalogu przestępstw, za które możliwe jest uzyskanie zwolnienia od odbywania kary w związku z przedawnieniem orzeczenia sądowego (art. 83 kk FR). Ust. 5 art. 93 kk FR „Zwolnienie z kary osób niepełnoletnich” zyskał brzmienie: "Nieletni, którzy popełnili przestępstwa określone w artykule 111 część pierwsza i druga, art. 117 część druga, art. 122 część trzecia, art. 126 część pierwsza, art. 127 część trzecią, art. 131 część druga, artykuł 132, część czwarta, artykuł 158, artykuł 161, część druga, artykuł 162, część druga, artykuł 163, część pierwsza, artykuł 205, ustęp 2, artykuł 205, ustęp drugi, artykuł 205, część pierwsza 206, art. 208 część druga, art. 210 część druga, art. 211 część pierwsza, art. 223 część druga i trzecia, art. 226 część pierwsza i druga, art. 228 ust. 1 część pierwsza, art. 229 części pierwsza i druga, art. 360 niniejszego Kodeksu nie podlegają zwolnieniu od kary w sposób określony w części drugiej niniejszego artykułu.”⁵⁴⁰ W punkcie „a” w pierwszej części artykułu 104.1 kk FR „Konfiskata własności” dodano art. 361 kk FR. Konfiskacie podlega wszelka własność oraz dochody wykorzystywane do działalności terrorystycznej lub uzyskane w wyniku takiej działalności. Zasadnicze zmiany wprowadzono również do art.

⁵³⁹ *Статья 56. Лишение свободы на определенный срок*, „Федеральный закон "О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации в части установления дополнительных мер противодействия терроризму и обеспечения...", *op. cit.*

⁵⁴⁰ D. W. Macedoński, *Проблемы законодательного регулирования ответственности за террористический акт и преступления террористического характера*, „Отечественная юриспруденция”, no. 6 (20), 2017, s. 78.

205.1 kk FR „Ułatwianie działalności terrorystycznej”. Zgodnie z nowelizacją z 2016 roku art. 205.1 kk FR zyskał następujące brzmienie: „Nakłanianie, werbowanie lub inne angażowanie osób w popełnienie chociażby jednego z przestępstw przewidzianych w art. 205.2, części I i II art. 206, art. 208, części I –III art. 211, art.220, 221,277, 278,279 i art. 360 kk FR oraz zbrojenie i przygotowanie osób w celach popełnienia chociażby jednego z wymienionych przestępstw karane jest karą pozbawienia wolności na okres od 5 do 10 lat z grzywną do 500 tys. rubli lub w rozmiarze wynagrodzenia lub innego dochodu otrzymywanego przez oskarżonego za okres do 3 lat lub bez oznaczenia takiego okresu.”⁵⁴¹ Zmiany dotyczyły również punktu 1 załączników do art. 205.1 kk FR. Punkt 1 załączników otrzymał następujące brzmienie: „Finansowanie terroryzmu w niniejszym Kodeksie oznacza dostarczanie lub pozyskiwanie funduszy lub świadczenie usług finansowych ze świadomością, iż mają one na celu finansowanie organizacji terrorystycznej, przygotowanie lub popełnienie przynajmniej jednego z przestępstw określonych w artykułach 205, 205.1 , 205.2, 205.3, 205.4, 205.5, 206, 208, 211, 220, 221, 277, 278, 279 i 360 niniejszego Kodeksu lub finansowanie lub udzielania innego wsparcia materialnego osobom w celu popełnienia co najmniej jednego z tych przestępstw lub w celu zabezpieczenia działania zorganizowanej grupy, nielegalnej formacji zbrojnej, stowarzyszenia przestępczego (organizacji przestępczej), utworzonej lub tworzonej w celu popełnienia przynajmniej jednego z tych przestępstw.”⁵⁴²

Na mocy nowelizacji dokonano również zmian art. 205. 2 kk FR „Publiczne nawoływanie do realizacji działalności terrorystycznej, publiczne uzasadnianie terroryzmu lub propaganda terroryzmu”. W ust. 2 spenalizowano wzywanie do popełnienia czynów terrorystycznych, publicznego uzasadniania terroryzmu lub propagandy terroryzmu z wykorzystaniem środków masowego przekazu lub sieci elektronicznych lub informacyjno-telekomunikacyjnych w tym sieci Internet. Sankcją karną za tego typu działania jest grzywna w wysokości od 300 tys. Do 1 mln. rubli lub w wysokości pensji lub innych dochodów skazanego przez okres od trzech do pięciu lat lub pozbawienia wolności na okres od pięciu do siedmiu lat z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonej działalności przez okres do pięciu lat. Zgodnie z nowelizacją publiczne usprawiedliwianie i uzasadniania terroryzmu oznacza twierdzenie, iż ideologia i praktyka terroryzmu jest poprawna, wymagająca naśladownictwa i wsparcia. W 2016 roku na mocy

⁵⁴¹ *Ibidem*.

⁵⁴² *Статья 205 Содействие террористической деятельности, "Уголовный кодекс Российской Федерации" от 13.06.1996"..., op. cit.*

nowelizacji uzupełniono również ust. 2 załącznika do art. 205.2 kk FR, który otrzymał brzmienie: „Działalność terrorystyczna oznacza popełnienie co najmniej jednego z przestępstw przewidzianych w art. 205 - 206, 208, 211, 220, 221, 277, 278, 279, 360, 361 niniejszego Kodeksu.”⁵⁴³

Kolejną zmianą wprowadzoną przez nowelizację ustawy w 2016 roku jest uaktualnienie art. 205.3 kk FR „Uczestnictwo w szkoleniu w celach realizacji działalności terrorystycznej”. Do katalogu przestępstw dodano przestępstwa z art. 279 (Bunt zbrojny), 360 (Napaść na osoby lub instytucje, które korzystają z ochrony międzynarodowej, 361(Akt międzynarodowego terroryzmu).

Nowelizacja z 2016 wprowadziła do rosyjskiego kodeksu karnego art. 205.6 „Niezawiadomienie o popełnieniu przestępstwa”. Artykuł otrzymał następujące brzmienie: „Niezgłoszenie do organów uprawnionych do rozpatrzenia zawiadomienia o przestępstwie przez osobę (osoby), które według wiarygodnych informacji przygotowują, popełniają lub dopuściły się popełnienia co najmniej jednego z przestępstw określonych w art. 205, 205. 1, 205. 2, 205.3, 205.4, 205.5, 206, 208, 211, 220, 221, 277, 278, 279, 360 i 361 niniejszego Kodeksu, podlega karze grzywny w wysokości do 100 tysięcy rubli albo w wysokości wynagrodzenia lub pensji albo innego dochodu skazanego przez okres do sześciu miesięcy albo przymusowej pracy przez okres do sześciu miesięcy na okres do jednego roku lub karze pozbawienia wolności na ten sam okres.”. W załączniku pojawiło się wyłączenie z obowiązku informowania o możliwości popełnienia przestępstwa terrorystycznego. Niezgłoszenie przygotowania lub popełnienia przestępstwa przez współmałżonka lub osobę bliską nie implikuje odpowiedzialności karnej.⁵⁴⁴

Zapis art. 208 kk FR „Organizacja nielegalnej formacji zbrojnej lub uczestnictwo w niej” uzupełniono o zaostrenie sankcji karnej za popełnienie tego typu przestępstwa, która zgodnie

z nowelizacją jest kara pozbawienia wolności na okres od 10 do 20 lat z ograniczeniem wolności na okres od 1 roku do 2 lat. Zwiększono również sankcję karną za udział w nielegalnej formacji zbrojnej, a także udział na terytorium państwa obcego w nielegalnej formacji zbrojnej, której cele są sprzeczne z interesami Federacji Rosyjskiej. Za popełnienie tego przestępstwa zgodnie z nowelizacją obowiązuje kara pozbawienia wolności od 8 do 15

⁵⁴³ *Ст. 205.2. Публичные призывы к осуществлению террористической деятельности, публичное оправдание терроризма или пропаганда терроризма, "Уголовный кодекс Российской Федерации" от 13.06.1996"..., op. cit.*

⁵⁴⁴ *Ст. 205.6. Несообщение о преступлении, "Уголовный кодекс Российской Федерации" от 13.06.1996"..., op. cit.*

lat z ograniczeniem wolności na okres od 1 do 2 lat. Artykuł 212 uzupełniono o część pierwszą, która uzyskała następujące brzmienie: „Za nakłanianie, rekrutowanie lub inne angażowanie osoby w popełnienie działań przewidzianych w pierwszej części niniejszego artykułu obowiązuje sankcja karna w postaci grzywny od 300 tys. do 700 tys. rubli lub w wysokości wynagrodzenia albo jakiegokolwiek innego dochodu skazanego przez okres od dwóch do czterech lat lub bez określenia takiego okresu, albo kara pracy przymusowej przez okres od dwóch do pięciu lat albo kara pozbawienia wolności na okres od pięciu do dziesięciu lat.”⁵⁴⁵

Nowelizacja zapisów kodeksu karnego zaostrzyła również sankcje za popełnienie przestępstwa z art. 282 kk FR „Podżeganie do nienawiści lub wrogości, a także poniżenie godności ludzkiej”. Działania zorientowane na wzbudzanie nienawiści lub wrogości zagrożone są sankcją karną w postaci kary grzywny w wysokości od 300 tys. do 500 tys. rubli albo w wysokości wynagrodzenia lub pensji albo innego dochodu skazanego przez okres od dwóch do trzech lat albo pracy przymusowej na okres od roku do czterech lat, z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonej działalności do trzech lat lub pozbawienia wolności od dwóch do pięciu lat. Analogiczna tendencja pojawiła się w ust. 2 art. 282 kk FR. Podejmowanie działań mających na celu podżeganie do nienawiści lub wrogości, a także poniżanie godności osoby lub grupy osób ze względu na płeć, rasę, narodowość, język, pochodzenie, stosunek do religii, a także przynależność do dowolnej grupy społecznej odbywające się w miejscach publicznych, w tym za pomocą mediów lub sieci informacyjno-telekomunikacyjnych, w tym Internetu.⁵⁴⁶

- a) z użyciem przemocy lub z groźbą jej użycia;
- b) przez osobę z wykorzystaniem swojego stanowiska służbowego
- c) przez zorganizowaną grupę,-

jest zagrożone karą grzywny w wysokości od 300 tysięcy do 600 tysięcy rubli albo w wysokości wynagrodzenia lub pensji albo jakiegokolwiek innego dochodu skazanego przez okres od dwóch do trzech lat albo pracy przymusowej za od dwóch do pięciu lat, z wyłączeniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonej działalności na okres do trzech lat albo pozbawienia wolności na okres od trzech do sześciu lat.

⁵⁴⁵ *Ст. 212. Массовые беспорядки, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N 63-ФЗ...”, op. cit.*

⁵⁴⁶ *Ст. 282. Возбуждение ненависти либо вражды, а равно унижение человеческого достоинства, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N 63-ФЗ...”, op. cit.,*

Po nowelizacji z 2016 piąty akapit ust. 2 art. 282 kk FR otrzymał brzmienie: "podlega karze grzywny w wysokości od trzystu tysięcy do 600 tysięcy rubli albo w wysokości wynagrodzenia lub pensji albo jakiegokolwiek innego dochodu skazanego przez okres od dwóch do trzech lat albo przymusowej pracy przez na okres od dwóch do pięciu lat, z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonej działalności przez okres do trzech lat lub pozbawienia wolności od trzech do sześciu lat."⁵⁴⁷

Zmiany wprowadzono do art. 282. 1 kk FR „Organizacja stowarzyszenia ekstremistycznego”. Nowelizacja zaostrzyła sankcje karne za popełnienie przestępstwa organizacji stowarzyszenia ekstremistycznego.⁵⁴⁸ Za udział w stowarzyszeniu ekstremistycznym przewidziano karę grzywny w wysokości od 300 tysięcy do 600 tysięcy rubli albo w wysokości wynagrodzenia lub pensji albo innego dochodu skazanego przez okres od dwóch do trzech lat albo przymusu na okres od roku do czterech lat, z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonej działalności na okres do trzech lat lub bez niego, z ograniczeniem wolności do roku lub pozbawieniem wolności do okres od dwóch do sześciu lat z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonej działalności przez okres do pięciu lat lub bez niego, z ograniczeniem wolności do jednego roku.⁵⁴⁹

Nowelizacja zaostrza również sankcję karną za udział w działalności stowarzyszenia publicznego lub wyznaniowego lub innej organizacji, w stosunku do której sąd wydał ostateczną decyzję o likwidacji lub zakazie działalności w związku z prowadzeniem działalności ekstremistycznej, z wyłączeniem organizacji uznanych jako terrorystyczne zgodnie

z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej.

Ustawa nowelizująca zapisy kodeksu karnego z 2016 roku zaostrzyła również sankcje karne za tworzenie stowarzyszenia ekstremistycznego, nakłanianie i werbowanie do działalności ekstremistycznej, do uczestnictwa w stowarzyszeniu ekstremistycznej. Za popełnienie tych przestępstw rosyjski ustawodawca przewidział karę pozbawienia wolności na okres od siedmiu do dwunastu lat, grzywny w wysokości trzystu tysięcy do siedmiuset tysięcy rubli albo w wysokości wynagrodzenia lub pensji albo innego dochodu skazanego na okres od dwóch do trzech lat lub bez takiego okresu, z pozbawieniem prawa do zajmowania

⁵⁴⁷ *Ibidem*.

⁵⁴⁸ *Cm. 282.1. Организация экстремистского сообщества*, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N 63-ФЗ...”, *op. cit.*,

⁵⁴⁹ *Ibidem*.

określonych stanowisk lub wykonywania określonej działalności na okres do dziesięciu lat lub bez takiego okresu oraz z ograniczeniem wolności na okres od jednego do dwóch lat. Zmiany wprowadzono również do załączników do art. 282.1 kk Federacji Rosyjskiej. Punkt 1 załącznika zyskał następujące brzmienie: „Osoba, która po raz pierwszy popełniła przestępstwo wypełniające przesłanki art. 282.1 kk FR i dobrowolnie zaprzestała udziału w aktywności społeczności ekstremistycznej, jest zwolniona od odpowiedzialności karnej, chyba że jej działania wypełniają przesłanki innego przestępstwa.”⁵⁵⁰

Kolejne zmiany wprowadzono do art. 282. 2 kk Federacji Rosyjskiej „Organizacja działalności organizacji ekstremistycznej”. Za organizację działalności organizacji ekstremistycznej, co do której sąd wydał decyzję o likwidacji, a więc której działalność jest niezgodna z rosyjskim ustawodawstwem przewidziana jest kara grzywny w wysokości od czterystu do ośmiuset tysięcy rubli albo w wysokości wynagrodzenia lub pensji albo innego dochodu skazanego przez okres od dwóch do czterech lat albo karze pozbawienia wolności na okres od sześciu do dziesięciu lat, z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonej działalności na okres do dziesięciu lat i ograniczenia wolności na okres od jednego do dwóch lat. Za nakłanianie, werbowanie lub inne angażowanie do działalności takiej organizacji nowelizacja wprowadziła karę grzywny w wysokości od trzystu tysięcy do siedmiuset tysięcy rubli albo w wysokości wynagrodzenia lub pensji albo jakiegokolwiek innego dochodu skazanego przez okres od dwóch do czterech lat albo pracy przymusowej za na okres od dwóch do pięciu lat, z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonej działalności na okres do pięciu lat lub bez takiego okresu oraz z ograniczeniem wolności od roku do dwóch lat albo z karą pozbawienia wolności od czterech do ośmiu lat z ograniczeniem wolności na okres od jednego do dwóch lat.⁵⁵¹

Uczestnictwo w działalności stowarzyszenia religijnego lub innej organizacji, co do której sąd wydał decyzję o likwidacji lub zakazie działalności w związku z ekstremistycznym profilem organizacji nowelizacja znacząco zaostrzyła sankcję karną, którą jest kara grzywny w rozmiarze od trzystu tysięcy do sześciuset tysięcy rubli albo w wysokości wynagrodzenia lub pensji albo innego dochodu skazanego przez okres od dwóch do trzech lat albo kara pracy przymusowej na okres od roku do czterech lat, z pozbawieniem prawa do zajmowania

⁵⁵⁰ L. T. Kokojeva, A. E. Kolijewa, J. W. Garmyszew, *Совершение уголовной ответственности за преступления террористической направленности*, „Всероссийский криминологический журнал”, vol. 13, no. 1, 2019, s. 127

⁵⁵¹ A. R. Nugumanow, *К вопросу об организации террористического сообщества и участия в нем*, „Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал”, no. 6, 2015, s. 112.

określonych stanowisk lub wykonywania określonej działalności na okres do trzech lat lub bez takiego okresu oraz z ograniczeniem wolności na okres do jednego roku, lub karą pozbawienia wolności od dwóch do sześciu lat z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonej działalności na okres do pięciu lat lub takiego okresu oraz z ograniczeniem wolności na okres do jednego roku. Zgodnie z zapisami nowelizacji z 2016 roku tworzenie organizacji ekstremistycznej, werbunek nowych członków, uczestnictwo w organizacji ekstremistycznej to czyny zagrożone sankcjami karnymi, które w 2016 roku uległy zaostrzeniu. Zmiany wprowadzono również do załącznika do art. 282.2 kk Federacji Rosyjskiej. Na mocy nowelizacji w załączniku dokonano zamiany słów: „Osoba, która dobrowolnie zrezygnowała z działań ekstremistycznych” na „Osoba, która po raz pierwszy popełniła przestępstwo z art. 282.2 kk Federacji Rosyjskiej i która dobrowolnie zaprzestała udziału w działalności stowarzyszenia społecznego lub wyznaniowego lub innej organizacji, w stosunku do której sąd wydał prawomocne postanowienie o likwidacji lub zakazie działalności w związku z prowadzeniem działalności ekstremistycznej jest zwolniony od odpowiedzialności karnej, jeżeli jego działania nie wypełniają przesłanek innego przestępstwa.”⁵⁵²

Nowelizacja z 2016 roku jest nowelizacją skoncentrowaną na zaostrzeniu sankcji karnych za wszelkie działania powiązane z działaniami ekstremistycznymi lub terroryzmem. Poza analizowanymi artykułami zmian sankcji karnych dokonano również w art. 282. 3 „Finansowanie działalności terrorystycznej”⁵⁵³. Zasadnicze zmiany wprowadzono również do art. 322.1 kk FR „Organizowanie nielegalnej migracji”.⁵⁵⁴ Zmiana polegała na zaostrzeniu sankcji karnej za organizację nielegalnego wjazdu na terytorium Federacji Rosyjskiej obywateli państw trzecich lub osób bez obywatelstwa, ich nielegalnego pobytu w Federacji Rosyjskiej lub nielegalnego przejazdu tranzytowego tych osób przez terytorium Federacji Rosyjskiej. Po zmianach obowiązującą sankcją karną za popełnienie przestępstwa z art. 322.1 kk FR jest kara pozbawienia wolności na okres do 5 lat z ograniczeniem wolności do dwóch lat. Zmianie uległ również katalog podmiotów organizujących nielegalną migrację i nielegalny pobyt cudzoziemców na terytorium Federacji Rosyjskiej. W myśl nowelizacji organizatorami mogą być zorganizowane grupy lub grupy osób działające w konspiracji.

⁵⁵² *Ibidem*.

⁵⁵³ *Ст. 282.3. Финансирование экстремистской деятельности*, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N 63-ФЗ...”, *op. cit.*,

⁵⁵⁴ *Ст. 322.1. Организация незаконной миграции*, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N 63-ФЗ...”, *op. cit.*,

Nowelizacja z 2016 roku jest fundamentalną ustawą, która oprócz zaostrzenia sankcji karnych za przestępstwa związane z terroryzmem lub działalnością ekstremistyczną włącza do katalogu przestępstw o charakterze terrorystycznym przestępstwo z art. 361 kk FR „Akt terroryzmu międzynarodowego”. Akt terroryzmu międzynarodowego to dokonanie wybuchu, podpalenia lub realizacja innych działań zagrażających życiu, zdrowiu, wolności lub nietykalności obywateli Federacji Rosyjskiej, których celem jest zakłócenie pokojowego współistnienia państw i narodów lub są skierowane przeciwko interesom Federacji Rosyjskiej, a także groźba podjęcia takich działań. Sankcją karną za popełnienie akt terroryzmu międzynarodowego jest kara pozbawienia wolności na okres od 10 do 20 lat lub kara dożywotniego pozbawienia wolności. Penalizacją objęto również finansowanie aktu terroryzmu międzynarodowego. Sankcją karną za finansowanie akt terroryzmu międzynarodowego jest kara pozbawienia wolności na okres od 5 do 10 lat z karą grzywny do 500 tys. rubli lub w wysokości wynagrodzenia lub innego dochodu skazanego za okres do 3 lat lub bez kary grzywny. Sankcją karną w przypadku, gdy akt terroryzmu międzynarodowego przyczyni się do śmierci człowieka jest kara pozbawienia wolności od 15 do 20 lat z ograniczeniem wolności od 1 roku do lat 2 albo kara dożywotniego pozbawienia wolności.⁵⁵⁵

Wprowadzone w 2016 zmiany w zamyśle władz miały wpłynąć pozytywnie na podwyższenie poziomu efektywności działań organów ścigania, jak i organów wchodzących w skład rosyjskiego systemu sprawiedliwości.

Ponadto ustawy antyterrorystyczne z 2016 roku nakładają na firmy i dostawców Internetu i usług telekomunikacyjnych obowiązek ujawniania kluczy szyfrowania wiadomości w przypadku korzystania z dodatkowego szyfrowania. Za niedostarczenie organom ścigania takich informacji grozi kara grzywny w wysokości do 1 miliona rubli.⁵⁵⁶ Szczególne obowiązki wprowadzone w pakiecie ustaw z 2016 roku dotyczą również działalności poczty rosyjskiej. Od 20 lipca 2016 rosyjski ustawodawca zobowiązał operatorów pocztowych do zainstalowania aparatury rentgenowskiej, instalacji radioskopowych, wykrywaczy metali, analiz gazu i sprzętu chemicznego, który ma być wykorzystywany w monitoringu przesyłek i listów. Zgodnie z nowelizacją środek ten ma służyć zapobieganiu przesyłaniu w paczkach

⁵⁵⁵ *Ст. 361. Акт международного терроризма*, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N 63-ФЗ...”, *op. cit.*,

⁵⁵⁶ *Ст. 10. Распространение информации или предоставление информации*, „Федеральный закон от 27.07.2006 N 149-ФЗ (ред. от 30.12.2021) ”Об информации, информационных технологиях и о защите информации” (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.01.2022)”, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61798/546dcc703c0a1e08647b40a2eeaf9461168c7cb1/ , dostęp z 12.05.2022.

pocztowych broni, materiałów wybuchowych i innych niebezpiecznych przedmiotów i środków. Niemniej jednak nowe prawo nie określa szczegółowych wymagań dotyczących instalacji takiego sprzętu. Pakiet ustaw nowelizacyjnych z 2016 roku w sposób znaczący i rozległy zaostrza zasady walki z zagrożeniem terrorystycznym w Federacji Rosyjskiej. Zaostrzenie sankcji karnych, wprowadzenie przestępstwa terroryzmu międzynarodowego do katalogu przestępstw regulowanych rosyjskim ustawodawstwem karnym, jak i uszczelnienie kontroli nad działalnością misyjno-religijną oraz zobowiązanie dostawców usług telekomunikacyjnych do ujawniania na żądanie organów ścigania informacji przesyłanych przez sieć stanowią istotny fundament rosyjskiego systemu antyterrorystycznego, a jednocześnie świadczą o znacznym upowszechnieniu kategorii terroryzmu i ekstremizmu w rosyjskim dyskursie publicznym. Zaostrzenie sankcji karnych za przestępstwa o charakterze terrorystycznym to rozwiązanie z zakresu rozwiązań organizacyjno-prawnych, które stanowią rdzeń rosyjskiego systemu antyterrorystycznego gradacyjnie rozbudowywanego od 2004 roku.

W 2004 roku w reakcji na wydarzenia w Biesłanie, czy zamachy terrorystyczne w Madrycie i Londynie Prezydent Federacji Rosyjskiej wydał 13 września 2004 roku dekret N 1167 „O niezbędnych środkach dla podniesienia efektywności walki z terroryzmem”. Dekret zakładał opracowanie propozycji stworzenia nowego systemu współdziałania sił i środków przeznaczonych do walki z zagrożeniem terrorystycznym pochodzącym z regionu Kaukazu Północnego oraz eliminowania sytuacji kryzysowych na terytorium całej Federacji Rosyjskiej.⁵⁵⁷ Ustawa „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” z 2006 roku stanowi efekt realizacji postanowień zawartych w dekreście prezydenckim. Uchwalony 15 lutego 2006 roku dekret prezydencki nr 116 „O środkach przeciwdziałania terroryzmowi” skonkretyzował kierunek prac nad ustawą „O przeciwdziałaniu terroryzmowi”.⁵⁵⁸ Dekret zakładał powołanie Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego (NAK FR), którym będzie przewodził dyrektor Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Jednym z kolejnych rozwiązań, który wprowadził dekret prezydencki, jest utworzenie w podmiotach Federacji Rosyjskiej komisji antyterrorystycznych koordynujących działalność federalnych organów władzy wykonawczej, organów władzy wykonawczej podmiotów Federacji Rosyjskiej oraz organów samorządu terytorialnego do celów przeciwdziałania terroryzmowi oraz minimalizowania

⁵⁵⁷ Указ Президента Российской Федерации от 13 сентября 2004 г. N 1167 О неотложных мерах по повышению эффективности борьбы с терроризмом, <https://rg.ru/2004/09/16/terrorizm-ukaz.html>, dostęp z 28.12.2020.

⁵⁵⁸ Указ Президента РФ от 15.02.2006 N 116 (ред. от 25.11.2019) "О мерах по противодействию терроризму" (вместе с "Положением о Национальном антитеррористическом комитете"), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_118476/, dostęp z 12.05.2022.

i eliminowania skutków przejawów terroryzmu. Przewodniczącymi komisji antyterrorystycznych są wyżsi urzędnicy (szefowie wyższych organów władzy wykonawczej) podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej. Organizowanie planowania użycia sił i środków federalnych organów wykonawczych i organów terytorialnych do zwalczania terroryzmu, a także kierowanie operacjami kontrterrorystycznymi wyznaczono⁵⁵⁹:

- a) w ramach Komitetu – federalny sztab operacyjny;
- b) sztaby operacyjne w podmiotach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej;

Na mocy dekretu funkcję bezpośredniego dowodzenia siłami specjalnymi oraz zarządzaniem środkami do wykrywania i tłumienia działalności organizacji i ugrupowań terrorystycznych, ich przywódców i osób uczestniczących w organizowaniu i realizacji aktów terrorystycznych na terytorium regionu północnokaukaskiego Federacji Rosyjskiej powierzono dowództwu operacyjnemu w podmiotach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej rozmieszczone wskazane siły i środki.⁵⁶⁰

Dekret ustanawia również charakter wiążący decyzji Federalnego Dowództwa Operacyjnego dla wszystkich organów państwowych, których przedstawiciele wchodzi w skład Federalnego Dowództwa Operacyjnego i skład dowództwa operacyjnego w podmiotach Federacji Rosyjskiej. W przypadku decyzji dowództw operacyjnych w podmiotach Federacji Rosyjskiej, które podejmowane są zgodnie z ich kompetencjami, są wiążące dla wszystkich organów państwowych, których przedstawiciele wchodzi w skład dowództw. Dowódcą Federalnego Dowództwa Operacyjnego jest przewodniczący Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego. Szefami sztabów operacyjnych w podmiotach Federacji Rosyjskiej z urzędu są szefowie oddziałów terytorialnych Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w odpowiednich jednostkach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, chyba że Przewodniczący Komitetu postanowi inaczej. Na mocy dekretu zwiększono również liczebność aparatu centralnego Federalnej Służby Bezpieczeństwa i Federalnej Służby Ochrony. W zakres kompetencji dyrektora FSB przekazano określanie struktury personelu Komitetu, Federalnego Sztabu Operacyjnego i Sztabów Operacyjnych w jednostkach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, obsadę tych jednostek oraz tryb realizacji działań. Stanowiska mogą zostać zastąpione przez

⁵⁵⁹ Указ Президента РФ от 15 февраля 2006 г. N 116 "О мерах по противодействию терроризму" (с изменениями и дополнениями)...., op. cit.

⁵⁶⁰ K. Kraj, *Narodowy Komitet Antyterrorystyczny instrumentem politycznego i militarnego zwalczania terroryzmu w Rosji*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, 2009, nr 3-4, s. 52.

federalnych urzędników państwowych, w tym funkcjonariuszy Federalnej Służby Bezpieczeństwa.⁵⁶¹

Zmiany ustawodawcze były również konsekwencją rozszerzenia działania Rosji w walce z terroryzmem poza granicami Federacji Rosyjskiej. Już od połowy lat 90. XX wieku Rosja zabiegała o utworzenie sprawnego aparatu współpracy na rzecz walki z terroryzmem w skali regionalnej. Utworzenie Centrum Antyterrorystycznego WNP było działaniem zorientowanym na opracowanie skutecznych rozwiązań prawnych.⁵⁶² W horyzoncie międzynarodowej współpracy to Rosja była inicjatorem powołania Antyterrorystycznej Szanghajskiej Organizacji Współpracy. Ustawa z 1998 roku „O walce z terroryzmem” można uznać jako akt regulujący sposoby i metody walki z terroryzmem. Jest to wynik praktycznych rozwiązań i idei dotyczących prewencji, jak i eliminowania ataków terrorystycznych i ich konsekwencji. Ustawa z 1998 była jedną z pierwszych stanowiących matrycę rozwiązań, które później zastosowano również w legislacjach innych państw. Określenie w ustawach z 1998 roku i 2006 podstawowych pojęć związanych z walką z terroryzmem pozostawia otwarty horyzont analizy i definicji w rosyjskim ustawodawstwie karnym przestępczości terrorystycznej, jak również stanowi podstawę rozwiązań organizacyjno-prawnych wchodzących

w skład rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. Przyjęcie ustawy „O walce z terroryzmem” w 1998 roku stanowiło preludium do opracowania specjalistycznego ustawodawstwa prawnego dotyczącego kwestii zwalczania i prewencji terrorystycznej. Na podstawie zapisów ustawy z 1998 sformowano federalną komisję antyterrorystyczną, która *de facto* stanowiła załączek struktury jaką obecnie jest Narodowy Komitet Antyterrorystyczny. Narodowy Komitet Antyterrorystyczny powołany na mocy dekretu prezydenckiego w 2006 stanowi strukturę koordynującą działania w zakresie walki z terroryzmem i poszczególnych operacji kontrterrorystycznych. Jest to jeden z głównych, kardynalnych elementów rosyjskiego systemu antyterrorystycznego.⁵⁶³

W strukturze rosyjskiego ustawodawstwa antyterrorystycznego wchodzi również ustawa „O bezpieczeństwie” (2010), „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej” (2002), jak i akty prezydenta Federacji Rosyjskiej o charakterze strategicznym, jak np. „O strategii bezpieczeństwa narodowego” (2015), czy „Koncepcja przeciwdziałania terroryzmowi” z 2009

⁵⁶¹ Указ Президента РФ от 15 февраля 2006 г. N 116 "О мерах по противодействию терроризму" (с изменениями и дополнениями)..., *op. cit.*

⁵⁶² О. В. Репи́нская, *Сотрудничество по противодействию терроризму в формате СНГ*, „Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки”, no. 4, 2015, s. 175.

⁵⁶³ Пор. К. Край, *Народовый Комитет Антитеррористический*..., *op. cit.* s. 54.

roku. Ostatnie z wymienionych stanowią wyznaczniki i główne osie walki z terroryzmem, nie są jednak uzupełnione o konkretne rozwiązania prawno-organizacyjne w zakresie walki z terroryzmem. Są to dokumenty ideowe, deklarujące zasadność wprowadzania rozwiązań legislacyjno-prawnych w celu zwalczania zagrożenia terrorystycznego. Wprowadzanie nowych rozwiązań legislacyjnych oraz tworzenie organów, których zadaniem jest szybkie reagowanie na wszelkie możliwe przejawy ekstremizmu, jak i terroryzmu stanowi o priorytetowym traktowaniu zagrożenia terrorystycznego jako witalnego zagrożenia dla interesów i bezpieczeństwa Rosji zarówno w skali kraju, jak i w przestrzeni międzynarodowej.

Rozdział V Walka z terroryzmem w świetle zapisów Koncepcji przeciwdziałania terroryzmowi (2009)

Dokumentem, który określa podstawy walki z terroryzmem jest przyjęta 5 października 2009 roku „Koncepcja przeciwdziałania terroryzmowi”. Jest to jeden z fundamentalnych dokumentów stanowiących ramy funkcjonowania rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. Ważnym aspektem dokumentu jest profilaktyka terroryzmu. Jest ona realizowana przez organy ścigania, wszelkie podmioty zaangażowane ustawowo w walkę z terroryzmem, jak i służby specjalne. Koncepcja przeciwdziałania terroryzmowi, ustawa federalna „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” wraz z pozostałymi dokumentami stanowi podstawę ogólnopaństwowego systemu przeciwdziałania zagrożeniu terrorystycznemu, które jest kwalifikowane jako jedno z głównych zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej. „Koncepcja przeciwdziałania terroryzmowi” (2009) (zwana dalej Koncepcją) określa podstawowe zasady polityki państwowej w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi, cel, zadania i kierunki rozwoju ogólnopaństwowego systemu przeciwdziałania terroryzmowi”.⁵⁶⁴

Jak podkreśla S. S. Gorochowa, w kwestii regulacji prawnych Koncepcja koresponduje z treścią Koncepcji Bezpieczeństwa Narodowego, w której terroryzm jest zidentyfikowany jako jedno z głównych zagrożeń dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, jak i społeczeństwa w Rosji.⁵⁶⁵ Warto podkreślić, iż Koncepcja pojawiła się w rosyjskim systemie antyterrorystycznym na długo przed rokiem 2015, kiedy to Federacja Rosyjska zaangażowała się w wojnę z międzynarodową organizacją terrorystyczną, samozwańczym kalifatem islamskim – Państwem Islamskim (Państwo Islamskie Iraku i Lewantu, ISIS), która rozgrywała się na terytorium Syryjskiej Republiki Arabskiej. Nieustannie ewoluujące zagrożenie terrorystyczne wymaga skoordynowanej, długoterminowej koncepcji, której rozwiązania prawno-organizacyjne powinny odpowiadać nowym formom terroryzmu, zmienności *modus operandi* działania indywidualnych terrorystów, jak i grup i organizacji terrorystycznych, a nawet – o ile to tylko możliwe – wyprzedzać możliwość realizacji ataku terrorystycznego.⁵⁶⁶

Jedną z wiodących tendencji w nowoczesnym terroryzmie jest szerokie i powszechne wykorzystanie czynnika etnoreligijnego przez międzynarodowe organizacje terrorystyczne.

⁵⁶⁴ „Концепция противодействия терроризму в Российской Федерации” (утв. Президентом РФ 05.10.2009), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_92779/, dostęp z 14.02.2021.

⁵⁶⁵ S. S. Gorochowa, *Безопасность как правовая категория*, „Современный юрист”, № 4, 2016, s. 9-10.

⁵⁶⁶ A. G. Wolewodz, *Уголовно-правовое противодействие деятельности иностранных боевиков-террористов*, „Уголовное право”, № 6, 2016, s. 19-20.

Rozdział I Koncepcji został poświęcony terroryzmowi jako głównemu zagrożeniu dla bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej. Do głównych tendencji, w ramach współczesnego terroryzmu, zaliczono:⁵⁶⁷

- 1) Wzrost liczby aktów terrorystycznych i liczby ich ofiar;
- 2) Rozszerzenie geografii terroryzmu, międzynarodowy charakter organizacji terrorystycznych, wykorzystywanie czynnika etniczno-religijnego przez międzynarodowe organizacje terrorystyczne;
- 3) Wzmocnienie współoddziaływania wewnętrznych i zewnętrznych czynników społecznych, politycznych, gospodarczych i innych na powstawanie i rozprzestrzenianie się terroryzmu;
- 4) Zwiększenie poziomu zorganizowania działań terrorystycznych, tworzenie kompleksowych formacji terrorystycznych z rozwiniętą infrastrukturą;
- 5) Wzmocnienie współzależności i relacji między terroryzmem a przestępczością zorganizowaną, w tym o charakterze transnarodowym;
- 6) Zwiększenie poziomu finansowania działalności terrorystycznej oraz wyposażenia materialnego i technicznego organizacji terrorystycznych;
- 7) Dążenie terrorystów do przejęcia broni masowego rażenia;
- 8) Próby wykorzystywania terroryzmu jako instrumentu ingerencji w sprawy wewnętrzne państw;
- 9) Opracowywanie nowych i doskonalenie istniejących form i metod działań terrorystycznych
w celu zwiększenia skali skutków aktów terrorystycznych i liczby ofiar;

W zapisach Koncepcji pojawia się akcent podkreślający uwarunkowania historyczne i ich wpływ na skalę i poziom zagrożenia terrorystycznego we współczesnej Federacji Rosyjskiej. Pojawienie się i rozprzestrzenianie się terroryzmu w Federacji Rosyjskiej charakteryzują określone uwarunkowania historyczne i jest związany zarówno z wewnętrznymi napięciami gospodarczymi, politycznymi, społecznymi, międzyetnicznymi, wyznaniowymi, jak i z sprzecznościami natury zewnętrznej, w tym również wspólnym dla całej społeczności międzynarodowej zagrożeniem terrorystycznym. Do głównych czynników wewnętrznych

⁵⁶⁷ I. *Терроризм как угроза национальной безопасности Российской Федерации*, „Концепция противодействия терроризму в Российской Федерации”..., *op. cit.*

determinujących pojawienie się i rozprzestrzenianie terroryzmu, sprzyjających terroryzmowi zaliczono:⁵⁶⁸

- a) Sprzeczności międzyetniczne i międzywyznaniowe i inne sprzeczności natury społecznej;
- b) Istnienie warunków do działalności osób i stowarzyszeń ukierunkowanych na ekstremizm;
- c) Niewystarczającą skuteczność egzekwowania prawa, organów ścigania, środków administracyjno-prawnych i innych oraz innych środków zwalczania terroryzmu;
- d) Nieudolną kontrolę nad rozprzestrzenianiem się idei radykalizmu, propagandy przemocy i okrucieństwa w jednolitej przestrzeni informacyjnej Federacji Rosyjskiej;
- e) Niskoefektywną walkę ze zorganizowaną przestępczością i korupcją, nielegalnym handlem bronią, amunicją i materiałami wybuchowymi;

Do czynników zewnętrznych, mających wpływ na popularyzowanie terroryzmu, zaliczono m. in. próby przeniknięcia przez międzynarodowe organizacje terrorystyczne regionów Federacji Rosyjskiej. Równie istotnym czynnikiem zewnętrznym enumerowanym w Koncepcji jest obecność ośrodków działalności terrorystycznej w pobliżu granic Federacji Rosyjskiej i granic jej sojuszników. Uwzględniając zakres i skalę szkoleń bojowników – terrorystów poza granicami Federacji Rosyjskiej czynnikiem zewnętrznym oddziałującym na poziom zagrożenia terroryzmem w Rosji jest obecność w innych państwach bojowych obozów szkoleniowych dla międzynarodowych organizacji terrorystycznych i ekstremistycznych, w tym antyrosyjskich, a także teologicznych instytucji edukacyjnych szerzących ideologię ekstremizmu religijnego. Do pozostałych czynników zewnętrznych zaliczono:⁵⁶⁹

- 1) Wsparcie finansowe organizacji terrorystycznych i ekstremistycznych działających na terytorium Federacji Rosyjskiej przez międzynarodowe organizacje terrorystyczne i ekstremistyczne;
- 2) Dążenie państw do osłabienia pozycji Federacji Rosyjskiej w świecie poprzez ustanowienie wpływów politycznych, gospodarczych lub innych w podmiotach Federacji Rosyjskiej;

⁵⁶⁸ I. *Терроризм как угроза национальной безопасности Российской Федерации*, п. 3, „Концепция противодействия терроризму в Российской Федерации”..., *op. cit.*

⁵⁶⁹ I. *Терроризм как угроза национальной безопасности Российской Федерации*, п. 4, „Концепция противодействия терроризму в Российской Федерации”..., *op. cit.*

- 3) Rozpowszechnienie idei terroryzmu i ekstremizmu za pośrednictwem sieci telekomunikacyjnych i informacyjnych, Internetu, środków masowego przekazu;
- 4) Zainteresowanie podmiotów działalności terrorystycznej transmisją ich działalności w mediach w celu uzyskania jak największej reakcji społecznej;
- 5) Brak wśród społeczności międzynarodowej ujednoliconego podejścia, co do przyczyn powstawania i rozprzestrzeniania się terroryzmu, stosowanie podwójnych standardów w praktyce organów ścigania w zakresie zwalczania terroryzmu;
- 6) Brak jednolitej informacyjnej przestrzeni antyterrorystycznej na poziomie krajowym i międzynarodowym.

W rozdziale II *Koncepcji* pt. „Ogólnopaństwowy system walki z terroryzmem” dookreślono fundamenty systemowego podejścia w zakresie działań i rozwiązań podejmowanych w celu minimalizacji zagrożenia. Ogólnopaństwowy system przeciwdziałania terroryzmowi to zbiór podmiotów przeciwdziałania terroryzmowi i normatywnych aktów prawnych regulujących działalność zorientowaną na identyfikację, ujawnianie, zapobieganie (profilaktykę), tłumienie i prowadzenie działań śledczych w zakresie identyfikacji zagrożeń terrorystycznych, minimalizację i (lub) likwidację negatywnych skutków przejawów terroryzmu. Celem utworzenia oraz funkcjonowania ogólnopaństwowego systemu przeciwdziałania terroryzmowi jest zapewnienie realizacji jednolitej polityki państwa w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi oraz ma na celu ochronę podstawowych praw i wolności człowieka i obywatela oraz zapewnienie bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej. W rozdziale II zdefiniowano również podmioty przeciwdziałania terroryzmowi, do których zaliczono: „uprawnione organy władzy państwowej oraz organy samorządu terytorialnego, do których kompetencji należy wdrażanie środków przeciwdziałania terroryzmowi, organizacje i stowarzyszenia pozarządowe, a także obywatele udzielający pomocy organom publicznym i samorządowym w realizacji środków antyterrorystycznych.”⁵⁷⁰

Koordinację działań w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi, organizację planowania użycia sił i środków pozostających w dyspozycji federalnych organów wykonawczych i ich organów terytorialnych właściwych do zwalczania terroryzmu, a także zarządzanie operacjami antyterrorystycznymi zapewnia Narodowy Komitet Antyterrorystyczny, Federalne Dowództwo Operacyjne, komisje antyterrorystyczne i dowództwo operacyjne w jednostkach terytorialnych wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej. Ustanowienie Narodowego

⁵⁷⁰ II. *Общегосударственная система противодействия терроризму*, „Концепция противодействия терроризму...”, *op. cit.*

Komitetu Antyterrorystycznego jednym z głównych podmiotów koordynujących przeciwdziałanie terroryzmowi determinuje wysoką pozycję FSB Federacji Rosyjskiej w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego.

Zgodnie z zapisami koncepcji podstawą prawną krajowego systemu przeciwdziałania terroryzmowi jest Konstytucja Federacji Rosyjskiej, ogólnie uznane zasady i normy prawa międzynarodowego, traktaty międzynarodowe, których stroną jest Federacja Rosyjska, federalne ustawy konstytucyjne, ustawy federalne, akty prawne Prezydenta Federacji Rosyjskiej i Rządu Federacji Rosyjskiej, zapisy Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej do 2020 roku, koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej, doktryny wojskowej Federacji Rosyjskiej, a także akty prawne Federacji Rosyjskiej mające na celu usprawnienie działań w tym obszarze.⁵⁷¹

Celem przeciwdziałania terroryzmowi w Federacji Rosyjskiej jest zapewnienie bezpieczeństwa jednostki, społeczeństwa i państwa przed aktami terrorystycznymi i innymi przejawami terroryzmu. Główne zadania związane z przeciwdziałaniem terroryzmu to:

- 1) Identyfikacja i eliminacja przyczyn i warunków sprzyjających powstawaniu i rozprzestrzenianiu się terroryzmu;
- 2) Rozpoznawanie, zapobieganie i tłumienie działań jednostek i organizacji, których celem jest przygotowywanie i popełnianie aktów terrorystycznych i innych przestępstw o charakterze terrorystycznym;
- 3) pociągnięcie do odpowiedzialności podmiotów działalności terrorystycznej zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej;
- 4) utrzymywanie w stanie stałej gotowości do efektywnego użycia sił i środków służących wykrywaniu, zapobieganiu, zwalczaniu działalności terrorystycznej, minimalizowaniu i (lub) eliminowaniu skutków przejawów terroryzmu;
- 5) zapewnienie bezpieczeństwa obywateli i ochrona antyterrorystyczna potencjalnych celów ataków terrorystycznych, w tym infrastruktury krytycznej i ośrodków ratowania życia, a także miejsc masowego przebywania ludności;
- 6) przeciwdziałanie rozprzestrzenianiu się ideologii terroryzmu i intensyfikacja prac nad informacyjnym i propagandowym wsparciem działań antyterrorystycznych.

W koncepcji wyznaczono również główne kierunki działań w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi. Jest ono zorganizowane na fundamentach działań profilaktyczno-

⁵⁷¹ Ibidem.

prewencyjnych, walki z terroryzmem, minimalizacji i (lub) likwidacji konsekwencji przejawów terroryzmu. Profilaktyka terroryzmu jest realizowana poprzez utworzenie i udoskonalanie systemu przeciwdziałania ideologii terroryzmu. W zakresie profilaktyki terrorystycznej podmioty zaangażowane w przeciwdziałanie terroryzmowi podejmują działania na rzecz ograniczenia rozprzestrzeniania się ideologii terroryzmu poprzez zapewnienie ochrony jednolitej przestrzeni informacyjnej Federacji Rosyjskiej. Celem tych działań jest zabezpieczenie przestrzeni informacyjnej poprzez usprawnienie systemu informacyjnego do walki z terroryzmem. Kwestia profilaktyki terrorystycznej obejmuje szereg zagadnień i jest jednym z najistotniejszych funkcji rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. Działania prewencyjne nie opierają się jednak tylko na oddziaływaniu organów na przestrzeń informacyjną. Profilaktyka terrorystyczna jest realizowana również poprzez:⁵⁷²

- a) działania na rzecz poprawy sytuacji społeczno-gospodarczej, politycznej i prawnej w państwie rosyjskim;
- b) prognozowanie, identyfikowanie i eliminowanie zagrożeń terrorystycznych, informowanie o nich władz państwowych, samorządowych i opinii publicznej;
- c) stosowanie dozwolonych przez prawo metod oddziaływania na zachowanie jednostek (grup osób) podatnych na zaangażowanie do dokonania aktu terrorystycznego;
- d) opracowywanie i wdrażanie środków zapobiegawczych w celu zwalczania terroryzmu na terytoriach podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej;
- e) określenie praw, obowiązków i odpowiedzialności szefów federalnych organów wykonawczych, organów wykonawczych podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej oraz organów samorządu terytorialnego, a także podmiotów gospodarczych w organizacji działań na rzecz ochrony antyterrorystycznej przedmioty podlegające ich jurysdykcji;
- f) opracowanie i wdrożenie standardowych wymagań zapewniających ochronę infrastruktury krytycznej i ośrodków ratowania i podtrzymywania życia oraz miejsc masowego przebywania ludności przed zagrożeniami terrorystycznymi;
- g) doskonalenie ram prawnych regulujących kwestie odszkodowań za szkody wyrządzone przeciwko życiu, zdrowiu i mieniu osób biorących udział w walce z terroryzmem, a także osób, które ucierpiały w wyniku aktu terrorystycznego;

⁵⁷² II. *Общегосударственная система противодействия терроризму, п. 11*, „Концепция противодействия терроризму...”, *op. cit.*

- h) wzmacnianie współdziałania federalnych organów wykonawczych i działania na rzecz wzmocnienia współpracy międzynarodowej w dziedzinie zwalczania terroryzmu;
- i) zapewnienie skoordynowanej pracy organów rządowych z organizacjami (stowarzyszeniami) publicznymi i religijnymi, innymi instytucjami społeczeństwa obywatelskiego i jednostkami.

Podstawą organizacji walki z terroryzmem jest zintegrowane podejście do analizy przyczyn powstawania i rozprzestrzeniania się terroryzmu, identyfikacja podmiotów realizujących działalność terrorystyczną, wyraźne określenie funkcji i obszarów odpowiedzialności w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi, jak i terminowe ustalanie priorytetów w realizacji przez podmioty zaangażowane w walkę z terroryzmem zadań. Działaniem znacząco wpływającym na podniesienie efektywności organizacji walki z terroryzmem jest usprawnienie organizacji i współdziałania jednostek operacyjnych, operacyjno - bojowych, śledczych, głównie poprzez wprowadzenie zasady sztabowego kierowania operacjami antyterrorystycznymi i zabezpieczenia działalności tych podmiotów w zasoby informacyjne, w tym w nowoczesny sprzęt i oprogramowanie.⁵⁷³

Zgodnie z literą Koncepcji jednym z głównych warunków zwiększenia skuteczności walki z terroryzmem jest uzyskiwanie lub dostęp do informacji wyprzedzających, które dotyczą planów organizacji terrorystycznych w zakresie realizacji aktów terrorystycznych czy działań na rzecz szerzenia ideologii terroryzmu, informacji o źródłach i kanałach finansowania, dostawach broni, amunicji oraz innych sposobach prowadzenia działalności terrorystycznej. Pozyskiwanie informacji wyprzedzających powierzono funkcjonariuszom Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej (FSB FR).⁵⁷⁴

Działania mające na celu zminimalizowanie i (lub) wyeliminowanie skutków przejawów terroryzmu planowane są z wyprzedzeniem na podstawie prognoz możliwych skutków aktów terrorystycznych. Działania wyprzedzające działania terrorystów powinny być zorientowane na zapobieganiu (minimalizacji) strat ludzkich w oparciu o pierwszeństwo życia i zdrowia ludzkiego przed zasobami materialnymi i finansowymi. Ponadto równie istotne w tym aspekcie jest przeprowadzenie akcji ratowniczej na wypadek zdarzenia terrorystycznego, udzielenie pomocy medycznej i innej osobom uczestniczącym w jego zwalczaniu, a także osobom poszkodowanym w wyniku aktu terrorystycznego, ich późniejsza rehabilitacja

⁵⁷³ II. *Общегосударственная система противодействия терроризму*, п. 15, „Концепция противодействия терроризму...”, *op. cit.*

⁵⁷⁴ II. *Общегосударственная система противодействия терроризму*, п. 16, „Концепция противодействия терроризму...”, *op. cit.*

społeczna i psychologiczna. Planowanie wyprzedzające zorientowane na minimalizację skutków ataku terrorystycznego powinno uwzględniać również minimalizację skutków aktu terrorystycznego i jego niekorzystnego wpływu moralnego i psychologicznego na społeczeństwo lub poszczególne grupy społeczne, renowację obiektów uszkodzonych w wyniku ataku terrorystycznego oraz przyznanie odszkodowań zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej za szkody wyrządzone w wyniku aktu terrorystycznego.

Warunkiem skutecznej realizacji działań zmierzających do usunięcia skutków aktu terrorystycznego jest uwzględnienie specyfiki okoliczności nadzwyczajnych towarzyszących popełnieniu aktu terrorystycznego, a także charakteru obiektów poddanych działaniom terrorystycznym oraz metod działalności terrorystycznej, standardowych planów użycia sił i środków w ramach krajowego systemu przeciwdziałania terroryzmowi oraz przygotowania do ich zastosowania podczas szkoleń i ćwiczeń.

Zgodnie z głównymi kierunkami przeciwdziałania terroryzmowi przewidzianymi w koncepcji, działania antyterrorystyczne realizowane są poprzez system działań, składający się ze skoordynowanych form, metod, technik i środków oddziaływania na podmioty działalności terrorystycznej. Realizacja działań z zakresu profilaktyki terrorystycznej składa się z działań ukierunkowanych na redukcję poziomu zagrożenia aktami terrorystycznymi, niwelowanie sprzeczności ekonomicznych, politycznych, społecznych, narodowościowych i wyznaniowych, które mogą przyczynić się do powstawania konfliktów zbrojnych, a w rezultacie inspirować manifestacje terrorystyczne. Profilaktyka terrorystyczna w ujęciu zaprezentowanym w koncepcji z 2009 roku to również zapobieganie terrorystycznym zamiarom obywateli oraz utrudnianie działań podmiotów działalności terrorystycznej. Jednocześnie koncepcja dopuszcza i przewiduje stosowanie różnych form profilaktyki ogólnej i ukierunkowanej, prowadzonej z uwzględnieniem demograficznych, etniczno-wyznaniowych, indywidualnych cech psychologicznych podmiotu, wobec którego stosowane są środki zapobiegawcze. Stosowanie środków przeciwdziałania terroryzmowi uwzględnia rozróżnienie wymiarów, w ramach których stosowanie tych środków znajduje swoje uzasadnienie. Do głównych środków zapobiegania terroryzmowi w Rosji zalicza się:⁵⁷⁵

- a) środki polityczne (normalizacja sytuacji społeczno-politycznej, rozwiązywanie konfliktów społecznych, obniżanie poziomu napięć społeczno-politycznych,

⁵⁷⁵S. M. Koczoi, *КОНЦЕПЦИЯ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТЕРРОРИЗМУ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ С УЧЕТОМ ОПЫТА БОРЬБЫ ПРОТИВ РЕЛИГИОЗНОГО ТЕРРОРИЗМА*, „Всероссийский криминологический журнал”, vol. 14, no. 1, 2020, s. 32.

realizacja współpracy międzynarodowej w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi);

- b) środki społeczno-gospodarcze (poprawa ekonomii regionów Federacji Rosyjskiej i wyrównanie poziomu ich rozwoju, zmniejszenie skali marginalizacji społeczeństwa, jego rozwarstwienia i zróżnicowania społeczno-majątkowego, zapewnienie ochrony socjalnej ludności);
- c) środki prawne (realizacja zasady nieuchronności kary za przestępstwa o charakterze terrorystycznym: nielegalny obrót bronią, amunicją, materiałami wybuchowymi, środkami odurzającymi, substancjami psychotropowymi i ich prekursorami, materiałami promieniotwórczymi, niebezpiecznymi substancjami biologicznymi i odczynnikami chemicznymi, finansowanie terroryzmu, a także regulowanie procesów migracyjnych i sposobu korzystania z systemów teleinformatycznych);
- d) środki informacyjne (wyjaśnienie istoty terroryzmu i jego społecznego zagrożenia, ukształtowanie trwałego odrzucania przez społeczeństwo ideologii przemocy, a także przyciąganie obywateli do udziału w przeciwdziałaniu terroryzmowi);
- e) kulturalne i edukacyjne (promowanie wartości o znaczeniu społecznym i tworzenie warunków do pokojowego dialogu międzyetnicznego i międzywyznaniowego);
- f) organizacyjno-techniczne (opracowanie i realizacja programów celowych i środków zapewniających infrastrukturę krytyczną i urządzenia podtrzymujące życie, a także miejsca masowego pobytu ludzi z technicznymi środkami ochrony, usprawniającymi mechanizm odpowiedzialności za niespełnianie wymagań za zapewnienie ochrony antyterrorystycznej obiektów działalności terrorystycznej i poprawę wyposażenia technicznego środków przeciwdziałania terroryzmowi).

Wybór konkretnych środków przeciwdziałania terroryzmowi uzależniony jest od poziomu zidentyfikowanych zagrożeń terrorystycznych. Do eliminacji konkretnego zagrożenia terrorystycznego możliwe jest wprowadzanie określonych reżimów prawnych, w tym reżimu administracyjnego, operacyjno-śledczego jak również zastosowanie innych środków proponowanych przez dowództwa operacyjne w podmiotach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej we współpracy z komisjami antyterrorystycznymi działającymi w podmiotach Federacji Rosyjskiej i pododdziałach federalnych organów wykonawczych. W zależności od

poziomu zagrożenia terrorystycznego i konkretnego modus operacji możliwe jest również wprowadzenie ograniczeń czasowych, które to mają na celu zapobieżenie popełnieniu aktu terrorystycznego i zminimalizowanie jego skutków.

Główną formą stłumienia, likwidacji aktu terrorystycznego jest operacja kontrterrorystyczne, w ramach której realizowany jest zespół środków specjalnych, operacyjnych, bojowych, wojskowych i innych – również z wykorzystaniem sprzętu wojskowego, broni i specjalnych. Kompleksowe zastosowanie wyżej wymienionych środków ma zwiększać potencjał służb w zakresie neutralizacji terrorystów, zapewniać bezpieczeństwo obywatelom, organizacjom i instytucjom, a także minimalizować i (lub) eliminować skutki przejawów terroryzmu.

Działania minimalizujące i (lub) eliminujące skutki przejawów terroryzmu realizowane to:⁵⁷⁶

- a) udzielenie pomocy medycznej w nagłych wypadkach;
- b) medyczne i psychologiczne wsparcie działań ratowniczo-gaśniczych;
- c) resocjalizacja osób, które ucierpiały w wyniku aktu terrorystycznego oraz osób, które uczestniczyły w jego zwalczaniu;
- d) przywrócenie normalnego funkcjonowania i bezpieczeństwa ekologicznego obiektów poddanych działaniom terrorystów;
- e) zadośćuczynienie za krzywdę moralną i materialną osób, które ucierpiały w wyniku aktu terrorystycznego.

Rozdział III *Koncepcji* z 2009 roku pt. „Prawne, informacyjno-analityczne, naukowe, materialno-techniczne, finansowe i kadrowe zapewnienie przeciwdziałania terroryzmowi” traktuje o kompleksie działań podmiotów zaangażowanych w przeciwdziałanie terroryzmowi w zakresie prawno-analitycznym oraz naukowo – kadrowym. Prawne zabezpieczenie w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi obejmuje stały monitoring i analizę terroryzmu jako zjawiska, analizę i monitoring organizacji działań podmiotów antyterrorystycznych, ustawodawstwa Federacji Rosyjskiej oraz doświadczeń międzynarodowych w zakresie walki z terroryzmem, a także przygotowanie i uchwalenie odpowiednich aktów prawnych mających na celu zwiększenie skuteczności działań podejmowanych w ramach zwalczania terroryzmu.

Ramy prawne i regulacyjne dotyczące zwalczania terroryzmu powinny być:⁵⁷⁷

⁵⁷⁶ II. *Общегосударственная система противодействия терроризму*, п. 24, „Концепция противодействия терроризму...”, *op. cit.*

- a) elastyczne i adekwatne względem ewolucji metod, form, metod i taktyki działań podmiotów realizujących działalność terrorystyczną;
- b) uwzględniać międzynarodowe doświadczenie, rzeczywiste czynniki społeczno-polityczne, narodowe, etniczno-wyznaniowe i inne;
- c) określać kompetencje podmiotów przeciwdziałania terroryzmowi, adekwatne do zagrożeń aktami terrorystycznymi;
- d) bazować na zasadzie określenia odpowiedzialności osób fizycznych i prawnych za nieprzestrzeganie wymagań ustawodawstwa Federacji Rosyjskiej w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi;
- e) powinny określać środki stymulowania i zabezpieczenia socjalnego osób uczestniczących w środkach przeciwdziałania terroryzmowi adekwatnych do zagrożeń aktami terrorystycznymi;
- f) zapewniać skuteczność ścigania karnego działalności terrorystycznej.

Międzynarodowa współpraca prawna w dziedzinie zwalczania terroryzmu powinna koncentrować się na ograniczeniu lub całkowitej eliminacji stosowania praktyki podwójnych standardów w podejściu zagranicznych partnerów do ścigania terrorystów, jak również na odpowiednim wykorzystaniu istniejących międzynarodowych instrumentów prawnych w zakresie zwalczania terroryzmu i procedury ekstradycji terrorystów. Według zapisów *Koncepcji* ważnym zadaniem w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi jest zapewnienie praworządności działań kontrterrorystycznych, a także zapewnienie udziału podmiotów antyterrorystycznych w tworzeniu i doskonaleniu norm prawnych, jak i w kształtowaniu kultury prawnej społeczeństwa.⁵⁷⁷ W zakresie prawnego zabezpieczenia działań w ramach przeciwdziałania terroryzmowi zaangażowane są wszystkie uprawnione organy władzy państwowej i organy samorządu terytorialnego.

Wsparcie informacyjne i analityczne w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi obejmuje gromadzenie, gromadzenie, systematyzację, analizę, ocenę informacji o zagrożeniach aktami terrorystycznymi, wymianę informacji oraz udzielanie takich informacji podmiotom przeciwdziałania terroryzmowi.

⁵⁷⁷ III. Правовое, информационно-аналитическое, научное, материально-техническое, финансовое и кадровое обеспечение противодействия терроризму, „Концепция противодействия терроризму...”, *op. cit.*

⁵⁷⁸ *Ibidem.*

W procesie informacyjnego i analitycznego zabezpieczenia operacji i działań w ramach przeciwdziałania terroryzmowi, podmioty realizują następujące zadania:⁵⁷⁹

- a) badanie głównych czynników determinujących charakter i stan zagrożeń aktami terrorystycznymi;
- b) prognozowanie prawdopodobnych trendów i wzorców rozwoju zagrożeń aktami terrorystycznymi, opracowywanie propozycji terminowego podejmowania decyzji o neutralizacji zagrożeń;
- c) analiza informacji o przejawach terroryzmu, a także o procesach politycznych, społeczno-gospodarczych i innych procesach społecznych w Federacji Rosyjskiej i na świecie, które mają negatywny wpływ na sytuację w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi;
- d) organizacja i realizacja współpracy informacyjnej podmiotów przeciwdziałania terroryzmowi;
- e) monitorowanie i analiza krajowych i międzynarodowych doświadczeń w zwalczaniu terroryzmu;
- f) doskonalenie analiz sytuacyjnych dotyczących zagrożeniem popełnienia aktów terrorystycznych - poprzez wprowadzanie nowoczesnych technologii informacyjno-telekomunikacyjnych, informacyjno-analitycznego wspomaganie koordynacji działań antyterrorystycznych federalnych organów wykonawczych, komisji antyterrorystycznych w podmiotach Federacji Rosyjskiej oraz dowództw operacyjnych w podmiotach Federacji Rosyjskiej, jednostek samorządu terytorialnego, organizacji społeczeństwa obywatelskiego i przy zaangażowaniu specjalistów z instytucji badawczych,
- g) stworzenie jednolitej przestrzeni informacji o tematyce antyterrorystycznej na poziomie krajowym i międzynarodowym;
- h) rozwój banków informacji i baz danych, sieci informacyjno-telekomunikacyjnych, zautomatyzowanych systemów i kompleksów sprzętowo-programowych z wykorzystaniem zaawansowanych technologii informatycznych i ich wsparcie;

⁵⁷⁹ III. Правовое, информационно-аналитическое, научное, материально-техническое, финансовое и кадровое обеспечение противодействия терроризму, п.31, „Концепция противодействия терроризму...”, *op. cit.*

- i) terminowe przygotowywanie propozycji dotyczących tworzenia i ulepszania ram regulacyjnych i prawnych w zakresie wsparcia informacyjnego i analitycznego w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi;
- j) systematyczne doskonalenie zawodowego szkolenia analityków w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi.

Informowanie wyższych urzędników organów państwowych w kwestiach związanych z przeciwdziałaniem terroryzmowi przewiduje optymalizację przepływu informacji i podziału kompetencji między podmiotami przeciwdziałania terroryzmowi zarówno w zakresie działań informacyjnych i analitycznych, jak i centralizacji informacji statystycznej o liczebności manifestacji terrorystycznych i skutków działań antyterrorystycznych podmiotów wchodzących w skład ogólnokrajowego systemu przeciwdziałania terroryzmowi.

Regulacje zawarte w *Koncepcji* stanowią wstęp do nakreślenia ram rosyjskiego systemu antyterrorystycznego, podmiotów i ich kompetencji w zakresie zwalczania zagrożenia terrorystycznego w Federacji Rosyjskiej. Narodowy Komitet Antyterrorystyczny, który jest głównym podmiotem koordynującym działania zarówno prewencyjne, jak i informacyjno-śledcze w zakresie zwalczania terroryzmu w Rosji, pełni funkcje koordynacyjne w stosunku do działań federalnych organów wykonawczych, których przewodniczący wchodzi w jego skład. Szczególna kontrola Komitetu dotyczy koordynacji nad pracami informacyjno-analitycznymi w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi oraz organizuje przygotowanie materiałów informacyjnych i analitycznych w kwestiach wymagających międzyresortowej oceny eksperckiej i omówienia na posiedzeniach Komitetu. Komitet podsumowuje informacje o charakterze sprawozdawczym dotyczące zagadnień związanych z przeciwdziałaniem terroryzmowi w celu przygotowania rocznego raportu, którego adresatem jest Prezydent Federacji Rosyjskiej. Federalne organy władzy wykonawczej w ramach swoich kompetencji informują podmioty o zagrożeniach aktami terrorystycznymi w sytuacjach wymagających pilnej reakcji. Instytucje badawcze, a także stowarzyszenia publiczne i inne instytucje społeczeństwa obywatelskiego są zaangażowane we wsparcie informacyjne i analityczne w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi.⁵⁸⁰

⁵⁸⁰ III. Правовое, информационно-аналитическое, научное, материально-техническое, финансовое и кадровое обеспечение противодействия терроризму, п.33, „Концепция противодействия терроризму...”, op. cit.

Zabezpieczenie naukowe w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi obejmuje:⁵⁸¹

- a) opracowywanie teoretycznych i metodologicznych podstaw przeciwdziałania terroryzmowi, zaleceń dotyczących rozwiązywania praktycznych problemów w określonych obszarach działalności w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi;
- b) prowadzenie badań naukowych i stosowanych w ułatwieniu procesu podejmowania decyzji politycznych, prawnych, organizacyjnych i zarządczych w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi na różnych poziomach;
- c) badanie doświadczeń międzynarodowych w zwalczaniu terroryzmu, przedstawianie Prezydentowi Federacji Rosyjskiej propozycji usprawnienia strategii i systemu środków przeciwdziałania terroryzmowi.

Priorytetowymi obszarami rozwoju naukowo-technicznego w dziedzinie zwalczania terroryzmu powinno być tworzenie i wdrażanie:⁵⁸²

- a) wyposażenia ochronnego funkcjonariuszy jednostek antyterrorystycznych i obiektów działalności terrorystycznej z wykorzystaniem najnowszych osiągnięć naukowych;
- b) nowych rodzajów broni na wyposażeniu jednostek antyterrorystycznych, w tym broń nieśmiertelności i środków specjalnych, których użycie zmniejszyłoby straty w ludziach i zmniejszenia szkód materialnych podczas działań operacyjnych i bojowych;
- c) efektywnych środków komunikacji, odpowiadających wymogom bezpieczeństwa informacji, w tym ochrony przed atakami komputerowymi, sposoby wykrywania najnowszych typów ładunków wybuchowych, materiałów wybuchowych, innych szczególnie niebezpiecznych środków wykorzystywanych w działalności terrorystycznej oraz terrorystów, a także środki maskowania działań jednostek antyterrorystycznych.

Skuteczne funkcjonowanie krajowego systemu przeciwdziałania terroryzmowi wymaga powierzenie jednemu lub kilku federalnym organom władzy wykonawczej funkcji koordynatora rozwoju naukowego i naukowo-technicznego w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi.

⁵⁸¹ III. Правовое, информационно-аналитическое, научное, материально-техническое, финансовое и кадровое обеспечение противодействия терроризму, п.36, „Концепция противодействия терроризму...”, *op. cit.*

⁵⁸² III. Правовое, информационно-аналитическое, научное, материально-техническое, финансовое и кадровое обеспечение противодействия терроризму, п.37, „Концепция противодействия терроризму...”, *op. cit.*

Finansowe wsparcie przeciwdziałania terroryzmowi jest realizowane z budżetu federalnego, budżetów jednostek wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, budżetów lokalnych oraz środków podmiotów gospodarczych. Finansowanie federalnych programów celowych w dziedzinie zwalczania terroryzmu odbywa się kosztem budżetu federalnego.⁵⁸³ Koszty finansowania działań w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi są określane przez każdy podmiot Federacji Rosyjskiej i organ samorządu terytorialnego niezależnie, w zakresie posiadanych środków budżetowych. Priorytetowym zadaniem jest ustalenie przy opracowywaniu budżetu federalnego, budżetów jednostek wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej i budżetów lokalnych, docelowych pozycji finansowania działań antyterrorystycznych, co wymaga obligatoryjnego wypracowania odpowiednich ram regulacyjno-prawnych.⁵⁸⁴

Zgodnie z literą *Koncepcji* finansowanie działań z zakresu przeciwdziałania terroryzmowi, a w szczególności tworzenie funduszy i przyznawanie dotacji w celu stymulowania działań w tym obszarze i zwiększania efektywności systemu, powinno odbywać się nie tylko poprzez zwiększanie finansowania z budżetów różnych szczebli oraz poprzez przyciąganie środków ze źródeł pozabudżetowych.

Niemniej istotna w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi jest polityka personalna, która jest jednym z głównych kierunków zwiększania efektywności funkcjonowania krajowego systemu przeciwdziałania terroryzmowi. Jednostki zajmujące się zwalczaniem terroryzmu powinny zatrudniać wysoko wykwalifikowanych specjalistów posiadających niezbędne cechy i umiejętności. Priorytetowym kierunkiem polityki personalnej jest podniesienie prestiżu służby w tych jednostkach.

Zatrudnianie funkcjonariuszy i pracowników w podmiotach zaangażowanych w walkę z terroryzmem odbywa się w następujących głównych obszarach:

- a) szkolenie i przekwalifikowanie pracowników zaangażowanych w zwalczanie terroryzmu;
- b) szkolenia antyterrorystyczne pracowników federalnych organów wykonawczych, organów wykonawczych jednostek wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej oraz organów samorządu terytorialnego uczestniczących w ramach swoich kompetencji w przeciwdziałaniu terroryzmowi;

⁵⁸³ III. Правовое, информационно-аналитическое, научное, материально-техническое, финансовое и кадровое обеспечение противодействия терроризму, п.40, „Концепция противодействия терроризму...”, *op. cit.*

⁵⁸⁴ *Ibidem.*

- c) specjalizacja antyterrorystyczna pracowników niepaństwowych struktur bezpieczeństwa, z uwzględnieniem specyfiki realizowanych zadań;
- d) szkolenie specjalistów z określonych dziedzin przeciwdziałania terroryzmowi (przeciwdziałanie ideologii terroryzmu, terroryzmu nuklearnego, chemicznego, biologicznego, cyberterroryzmu i innych);
- e) tworzenie eksperckich grup doradczych spośród przedstawicieli podmiotów antyterrorystycznych o szczególnej wiedzy i umiejętnościach.

Szkolenie kadr w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi odbywa się w oparciu o międzywydziałowe i wydziałowe ośrodki szkoleniowe i placówki oświatowe oraz uczelnie wyższe.

Oprócz możliwości szkolenia personelu do walki z terroryzmem na terytorium Federacji Rosyjskiej, dopuszcza się ich szkolenie za granicą w ramach współpracy międzynarodowej.⁵⁸⁵ Rozdział IV „Koncepcji przeciwdziałania terroryzmowi” określa ramy i zasady współpracy międzynarodowej w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi. Współpraca międzynarodowa jest postrzegana jako warunek konieczny do zapewnienia skuteczności przeciwdziałania terroryzmowi i jest realizowana na podstawie i przy ścisłym przestrzeganiu zasad i norm prawa międzynarodowego oraz zgodnie z umowami międzynarodowymi, których stroną jest Federacja Rosyjska. Federacja Rosyjska dąży do uznania nadzorujące i koordynujące roli Organizacji Narodów Zjednoczonych we współpracy międzynarodowej w dziedzinie zwalczania terroryzmu, ścisłej realizacji postanowień Rady Bezpieczeństwa ONZ oraz postanowień konwencji powszechnych, jak również skutecznej realizacji przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ we wrześniu 2006 roku „Globalnej Strategii Zwalczania Terroryzmu.”⁵⁸⁶

Główne działania Federacji Rosyjskiej w ramach międzynarodowej współpracy antyterrorystycznej koncentrują się w następujących obszarach⁵⁸⁷:

- a) identyfikacja i eliminacja luk w prawie międzynarodowym w regulacjach dotyczących współpracy między państwami w zakresie zwalczania terroryzmu;

⁵⁸⁵ III. Правовое, информационно-аналитическое, научное, материально-техническое, финансовое и кадровое обеспечение противодействия терроризму, п.45, „Концепция противодействия терроризму...”, *op. cit.*

⁵⁸⁶ IV. Международное сотрудничество в области противодействия терроризму, „Концепция противодействия терроризму...”, *op. cit.*

⁵⁸⁷ IV. Международное сотрудничество в области противодействия терроризму, п.50, „Концепция противодействия терроризму...”, *op. cit.*

- b) promowanie rosyjskich inicjatyw międzynarodowych w dziedzinie przeciwdziałania terroryzmowi, w tym Globalnej Inicjatywy na rzecz Zwalczenia Terroryzmu Jądrowego oraz Strategii Partnerstwa między Państwami i Przedsiębiorstwami w Zwalczeniu Terroryzmu;
- c) zapewnienie efektywnego działania mechanizmów zarówno wielostronnych (w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw, Szanghajskiej Organizacji Współpracy, Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym i innych organizacji międzynarodowych), jak i dwustronnych relacji z partnerami koalicji antyterrorystycznej;
- d) wdrażanie praktycznych środków w celu blokowania kanałów finansowania organizacji terrorystycznych, zwalczanie nielegalnego obrotu bronią, amunicją i materiałami wybuchowymi, zapobieganie przemieszczaniu się terrorystów i organizacji terrorystycznych przez granice państw, przeciwdziałanie rozprzestrzenianiu się propagandy i ideologii terrorystycznej, udzielanie pomocy ofiarom terroryzmu.

W celu realizacji jednolitej linii polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej w zakresie międzynarodowej współpracy antyterrorystycznej Ministerstwo Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej pełni rolę koordynacyjną w stosunku do działań federalnych organów władzy wykonawczej w obszarze przeciwdziałania terroryzmowi. Równie istotną rolę w zakresie współpracy międzynarodowej pełni Narodowy Komitet Antyterrorystyczny. Narodowy Komitet Antyterrorystyczny zapewnia koordynację działań federalnych organów władzy wykonawczej, organów władzy wykonawczej podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej oraz organów samorządu terytorialnego w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi na terytorium Federacji Rosyjskiej, w tym koordynuje realizację decyzji podjętych w ramach międzynarodowej współpracy antyterrorystycznej. Zapisy konwencji realizowane są przez podmioty zaangażowane w przeciwdziałanie terroryzmowi z uznaniem koordynacyjnej roli Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego (NAK) w zakresie wykorzystania zasobów i środków przeciwdziałania terroryzmowi.⁵⁸⁸

⁵⁸⁸ A. A. Tokbajew, *Национальный антитеррористический комитет как орган противодействия в борьбе с терроризмом*, „Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал”, no. 3, 2018, s. 62.

Rozdział VI Przestępczość terrorystyczna w rosyjskim ustawodawstwie karnym

Przestępczość terrorystyczna i jej zwalczanie stanowią fundament niezbędny do wprowadzania rozwiązań w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. Niezależnie od zastosowanej terminologii, jak i specyfiki konkretnych rozwiązań organizacyjno-prawnych, walka z tego typu przestępczością wymaga ustanowienia precyzyjnych definicji, które umożliwiają adekwatną penalizację karną zjawiska jakim jest terroryzm. Rosyjskie ustawodawstwo antyterrorystyczne przedstawia szereg cech typowych dla rosyjskiej percepcji bezpieczeństwa i jednocześnie jest w pełni dostosowana do specyfiki zagrożeń w Federacji Rosyjskiej, ich uwarunkowań społeczno-politycznych i ekonomicznych. Działalność terrorystyczna, która w zapisach kodeksowych stanowi odrębny katalog przestępstw, jest jednym z poważniejszych przestępstw sankcjonowanych w rosyjskim prawie karnym. Analizując kwestię czynników determinujących terroryzm i przestępstw z nim związanych należy podkreślić, że nie stanowią one pewnego rodzaju systemu zamkniętego, ale funkcjonują jako integralna część ogólnej struktury czynników, które wpływają na wzrost wskaźników przestępczości. Oznacza to, że determinanty te są elementami negatywnych zjawisk społecznych charakterystycznych dla dynamicznie ewoluującej współczesności.⁵⁸⁹

Oprócz uregulowania kwestii takich jak sankcja karna i definicja zawartości pojęcia przestępczość terrorystyczna, istnieje szereg przestępstw, które w sposób bezpośredni lub pośredni oddziałują na stopień i zakres zagrożenia terroryzmem i są wykorzystywane w penalizacji zjawiska terroryzmu. Ustawa federalna nr 35-FZ z dnia 6 marca 2006 r. „O zwalczaniu terroryzmu” wprowadziła istotne zmiany w przepisach dotyczących odpowiedzialności karnej za przestępstwa związane z aktem terrorystycznym. W ustawie brakuje jednak jednolitej definicji „przestępstwa o charakterze terrorystycznym”. Niemniej jednak w art. 24 rosyjski ustawodawca enumerował szereg przestępstw, które określa się mianem terrorystycznych. Są to kolejno art. 205-206, 208, 211, 277-280, 282.1, 282.2 i 360 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej. Zaangażowanie jednostki lub grupy w ich popełnienie skutkuje ustanowieniem zakazu funkcjonowania takiej grupy, jak i likwidacją organizacji. W rzeczywistości wyróżniono szczególną grupę przestępstw, które stanowi sam terroryzm

⁵⁸⁹ W. P. Żurawlew, *Терроризм и антитерроризм в России*, „Научно-аналитический журнал Обозреватель – Observer”, no. 9 (284), 2013, s. 42.

i przestępstwa analogiczne, których lista została znacznie rozszerzona w porównaniu z ustawą federalną „O walce z terroryzmem” z 1998 roku.⁵⁹⁰

Przyjęcie ustawy „O przeciwdziałaniu działalności terrorystycznej” w 2006 roku spowodowało zmianę nazwy i redakcję art. 205.1 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej („Ułatwianie działalności terrorystycznej”). Z części 1 artykułu wynika, iż przestępstwa określone w art. 205, 206, 208, 211, 277, 279 i 360 Kodeksu karnego są bezpośrednio związane z działalnością terrorystyczną i jednocześnie stanowią przestępstwa, które ułatwiają lub przyczyniają się do działalności terrorystycznej.⁵⁹¹ Zatem w części 1 art. 205.1 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej rosyjski ustawodawca enumerował nieco inne przestępstwa, wśród których brakuje art. 280, 281.1 i art. 208.2 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej, które zostały wymienione w art. 24 ustawy federalnej „O walce z terroryzmem”. Ów enumeratywny katalog przestępstw o charakterze terrorystycznym różni się również od analogicznej listy przestępstw terrorystycznych przewidzianych w art. 205.1 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej. Termin „przestępstwo o charakterze terrorystycznym” nie występuje w treści ustawy federalnej „O przeciwdziałaniu terroryzmowi”, jak i w nowej redakcji art. 205.1 rosyjskiego kodeksu karnego. Niemniej jednak grono analityków zalicza przestępstwa z art. 205, 206, 208, 211, 277, 278, 279 i 360 do katalogu przestępstw o charakterze terrorystycznym.⁵⁹²

W chwili obecnej nie wybracowano żadnego kryterium, które mogłoby służyć jako podstawa koncepcji „przestępstw przyczyniających się do działalności terrorystycznej”. Według W.P. Jemeljanowa, czyn uznaje się za terrorystyczny, jeżeli jest środkiem do osiągnięcia celu, „dźwignią” wpływu, sposobem zastraszania i przymusu do podjęcia określonych decyzji lub powstrzymania od podejmowania działań.⁵⁹³ Logicznym byłoby zakwalifikowanie wszystkich przestępstw przyczyniających się do działalności terrorystycznej, obecność zastraszania oraz dwuetapowy mechanizm realizacji celu, polegający na zastraszaniu określonych osób, a następnie zmuszaniu przedstawicieli władz do podejmowania działań lub decyzji zgodnych z żądaniami i interesami terrorystów. Cecha ta nie stanowi koniecznego elementu przestępstw przyczyniających się lub ułatwiających działalność terrorystyczną.

⁵⁹⁰ *Федеральный закон от 25.07.1998 № 130-ФЗ «О борьбе с терроризмом» ...*, op. cit.

⁵⁹¹ A. Kibalnik, *Оценка «антитеррористических» новелл уголовного закона*, „Уголовное право”, №5, 2006, s. 49-50.

⁵⁹² A. I. Rarog (red.), *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации*, Проспект, Moskwa 2011, s. 4.

⁵⁹³ W. P. Jemeljanow, *Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование*, Юридический центр Пресс, Sankt Petersburg 2002, s. 61-62.

Kwalifikacja przestępczości terrorystycznej w rosyjskim ustawodawstwie karnym determinuje sposób i zakres ścigania przestępstw o charakterze terrorystycznym. Kwestię skutecznego zwalczania terroryzmu w ramach uchwalanych norm i wdrażanych rozwiązań organizacyjnych komplikuje fakt, iż organizacje terrorystyczne często stosują kamuflaż celów, który polega na przedstawianiu szerszej publiczności niebezpiecznych społecznie działań jako walki wyzwolenczej z agresorem zarówno na płaszczyźnie narodowościowej, rasowej i religijnej oraz aby skutecznie skomplikować stosowanie odpowiednich środków karnych i rozwiązań w ramach systemu zwalczania terroryzmu, jak i reakcji ze strony społeczności międzynarodowej w zakresie rozwiązań wprowadzonych w ramach narodowych systemów antyterrorystycznych. Obecnie terroryzm w Rosji ze względu na główne cechy charakterystyczne, modus operandi terrorystów jest częścią przestępczości transnarodowej oraz elementem stale obecnym w funkcjonowaniu społeczeństw. W tym zakresie polityka skutecznego i efektywnego przeciwdziałania terroryzmowi w Rosji bazuje na fundamentach pogłębionej analizy kryminologicznej przestępstw terrorystycznych, uwzględniającej nie tylko kompleks przyczynowy tych przestępstw, ale także warunki ich popełnienia oraz osobowość przestępcy. Wynika to z faktu, że efektywność pracy organów ścigania, służb specjalnych i wszystkich podmiotów zaangażowanych w prowadzenie działalności kontrterrorystycznej zależy bezpośrednio od penalizacji zjawiska oraz określenia zakresu definicyjnego przestępczości o charakterze terrorystycznym.⁵⁹⁴

Przestępstwa o charakterze terrorystycznym w części szczegółowej Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej w III rozdziałach:⁵⁹⁵

- 1) Rozdział IX „Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu publicznemu i porządkowi”, tytuł 24 „Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu publicznemu” – art. 205-206, art. 207 – 207.1, 208, 211;
- 2) Rozdział X „Przestępstwa przeciwko władzy państwowej”, tytuł 29 „Przestępstwa przeciwko ustrojowi konstytucyjnemu i bezpieczeństwu państwa” art. 277-280, 282.1, 282.2, 282.3, art. 284.1;
- 3) Rozdział XII „Przestępstwa przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości”, tytuł 34 – art. 360 – 361.

Katalog przestępstw określanych jako terrorystyczne nie jest jednak katalogiem zamkniętym. W rosyjskim ustawodawstwie karnym istnieje szereg dyspozycji odnoszących

⁵⁹⁴ M. J. Pawlik, *Криминалогические аспекты противодействия терроризму в России*, „Ленинградский юридический журнал”, no. 4 (42), 2015, s. 198.

⁵⁹⁵ A. N. Tarbagajew, *Проблемы уголовно-правовой квалификации терроризма*, „Всероссийский криминалогический журнал”, no. 1, 2013, s. 102-103.

się do przestępstw z różnorodnych dziedzin, jak np. bezpieczeństwo społeczne, transportu, bezpieczeństwo sieci telekomunikacyjnych, czyli wszystkich przestępstw które umożliwiają, przyczyniają się lub sprzyjają prowadzeniu działalności terrorystycznej.

Każdy z wymienionych artykułów określa przesłanki, których realizacja poprzez czyn podlega penalizacji i staje się zachowaniem sankcjonowanym na podstawie przepisów Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej.

Przestępstwo aktu terrorystycznego, które w rosyjskim ustawodawstwie karnym zostało uregulowane w art. 205 służy w rzeczywistości jako definicja aktu terrorystycznego, która stanowi podstawę kwalifikacji czynu jako terrorystycznego. Akt terrorystyczny to „dokonanie wybuchu, podpalenia lub innych działań zastraszających ludność i stwarzających zagrożenie śmierci człowieka, spowodowania znacznego uszczerbku własności materialnej lub innych poważnych następstw, mające na celu zdestabilizowanie funkcjonowania organów rządowych, organizacji międzynarodowych lub wywieranie wpływu na procesy decyzyjne tych organów, a także groźba popełnienia tych czynów z zamierzeniem uzyskania wpływu na decyzje władz lub organów międzynarodowych..⁵⁹⁶ Rosyjski ustawodawca w zapisach kodeksowych wskazuje również, iż działanie (spełniające przesłanki określone w art. 205 i ust. 1 art. 205 kk FR) związane z zamachem na obiektów wykorzystujące energię atomową lub z wykorzystaniem materiałów jądrowych, środków radioaktywnych lub źródeł radioaktywnego promieniowania lub substancji trujących, toksycznych, niebezpiecznych, chemicznych lub biologicznych oraz umyślnie powodujące śmierć człowieka kwalifikowane są jako terrorystyczne. Załącznik do art. 205 kk FR określa warunki zwolnienia z odpowiedzialności karnej za popełnienie aktu terrorystycznego. Osoba, która uczestniczyła w przygotowaniu aktu terrorystycznego jest zwolniona z odpowiedzialności karnej w przypadku terminowego udzielenia władzom lub organom ścigania informacji ostrzegającej lub w przypadku, gdy w inny sposób przyczyniła się do zapobieżenia aktowi terroryzmu, a działania tej osoby nie wypełniają przesłanek innego przestępstwa. Udzielenie informacji organom zaangażowanym w przeciwdziałanie terroryzmowi, które w konsekwencji doprowadziłoby do uniemożliwienia dokonania aktu terrorystycznego jest okolicznością zwalniającą z odpowiedzialności karnej za popełnienie aktu terrorystycznego.

Art. 205. 1 „Wspieranie działań terrorystycznych” reguluje kwestie czynności i działań kwalifikowanych jako ułatwianie i wspieranie działań terrorystycznych. Nakłanianie, rekrutowanie lub w inny sposób angażowanie osoby w popełnienie co najmniej jednego

⁵⁹⁶ *См. 205. Террористический акт,,,Уголовный кодекс Российской Федерации" от 13.06.1996...”, op. cit.*

z przestępstw przewidzianych w artykułach 205.2, ust. 1 i 2 art. 206, art. 208, ust. 1 i 3 art. 211, artykułach 220, 221, 277, 278, 279 i 360 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej, a także zbrojenie lub szkolenie osoby w celu popełnienia co najmniej jednego z wymienionych. Sankcją karną objęto również nakłanianie, rekrutowanie lub inne angażowanie osoby w popełnienie co najmniej jednego z przestępstw przewidzianych w artykułach 205, 205.3, 205.4, 205.5, ust. 3 i 4 art. 206, ust. 4 art. 211 kk FR, uzbrojenie lub szkolenie osoby w celu popełnienia co najmniej jednego z tych przestępstw, a także finansowanie terroryzmu.⁵⁹⁷ Działania wymienione w ust. 1 i 1.1 art. 205.1 kk FR dokonane przez osobę z wykorzystaniem stanowiska służbowego zostało obwarowane zastrzonymi sankcjami. Rosyjski ustawodawca wprowadził zastrzoną sankcję karną za pomocnictwo w popełnieniu co najmniej jednego z przestępstw przewidzianych w art. 205, w ust. 3 art. 206, w ust. 1 art. 208 kk FR podlega karze pozbawienia wolności na okres od 10 do 20 lat.

Innym przestępstwem wyróżnionym w rosyjskim kodeksie karnym jest organizowanie popełnienia co najmniej jednego z przestępstw określonych w artykułach 205, 205.3, ust. 3 i 4 art. 206, ust. 4 art. 211 kk FR lub kierowanie popełnieniem przestępstwa, a także organizowanie procedury finansowania terroryzmu. Kwestię finansowania terroryzmu, jak również wspierania działań terrorystycznych w różnych formach określa załącznik do art. 205.1 kk FR.⁵⁹⁸ Finansowanie terroryzmu w Kodeksie karnym Federacji Rosyjskiej oznacza dostarczanie lub gromadzenie funduszy lub świadczenie usług finansowych ze świadomością, że mają one na celu sfinansowanie działań organizacji terrorystycznej, przygotowanie lub popełnienie co najmniej jednego z przestępstw określonych w art. 205, 205 ust. 1, 205.2, 205.3, 205.4, 205.5, 206, 208, 211, 220, 221, 277, 278, 279 i 360 kk FR, w celu finansowania lub innego materialnego wsparcia osoby w celu popełnienia co najmniej jednego z tych przestępstw, lub w celu zabezpieczenia działań grupy zorganizowanej, nielegalnej formacji zbrojnej, stowarzyszenia przestępczego (organizacji przestępczej) utworzonej lub powołanej w celu popełnienia przynajmniej jednego z tych przestępstw.⁵⁹⁹

Załącznik 1.1 art. 205.1 kk FR określa definicję pomocnictwa działalności terrorystycznej. Pomocnictwo jest definiowane jako świadome udzielenie pomocy w popełnieniu przestępstwa poprzez udzielenie rady, pouczenie, udzielenie informacji, środków lub narzędzi popełnienia przestępstwa albo poprzez usunięcie przeszkód w jego

⁵⁹⁷ *Ст. 205.1 Соединение террористической деятельности*, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, *op. cit.*

⁵⁹⁸ *Ibidem.*

⁵⁹⁹ *Примечания. 1. к ст. 205.1 "Соединение террористической деятельности"*, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, *op. cit.*

popelnieniu, a także obietnica udzielenia schronienia sprawcy, oznacza lub dokumenty popelnienia przestępstwa, śladów przestępstwa lub przedmiotów uzyskanych w wyniku popelnienia przestępstwa, a także obietnica kupna lub sprzedaży takich przedmiotów. Możliwe jest również zwolnienie osoby z odpowiedzialności karnej. Osoba, która popelniała przestępstwo z art. 205. 1 kk FR, zwalnia się z odpowiedzialności karnej, jeżeli osoba ta udzieliła terminowej informacji władzom lub w inny sposób przyczyniła się do zapobieżenia lub zwalczania przestępstwa, które usiłowała sfinansować lub w winny sposób wspomóc z zastrzeżeniem, iż jego działania nie wypełniają przesłanek innego przestępstwa.⁶⁰⁰

Art. 205. 2 kk FR „Publiczne nawoływanie do działalności terrorystycznej, publiczne uzasadnianie terroryzmu lub propaganda terroryzmu” został wprowadzony do rosyjskiego kodeksu karnego na mocy ustawy federalnej 153-FZ „O zmianie niektórych aktów ustawodawczych Federacji Rosyjskiej w związku z przyjęciem ustawy federalnej „O ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu terroryzmowi ” oraz ustawy federalnej „O przeciwdziałaniu terroryzmowi ” z 27 lipca, 2006 N 153-FZ”.⁶⁰¹ Publiczne nawoływanie do działalności terrorystycznej, publiczne uzasadnianie terroryzmu lub propaganda terroryzmu jest uzupełnieniem zapisów kodeksowych dotyczących penalizacji terroryzmu oraz działalności ukierunkowanej na wspieranie go. Rosyjski ustawodawca zaakcentował wartość propagandową Internetu dla propagowania i upowszechniania idei terroryzmu. Usankcjonowano propagowanie terroryzmu z wykorzystaniem środków masowej informacji lub elektronicznych i sieci telekomunikacyjno-informacyjnych, w tym sieci „Internet”.⁶⁰²

Publiczne usprawiedliwianie terroryzmu jest definiowane jako publiczne oświadczenie o uznaniu ideologii i praktyki terroryzmu za słuszne, zasługujące na wspieranie i naśladownictwo. Propaganda terroryzmu jest rozumiana jako działalność polegająca na rozpowszechnianiu materiałów i (lub) informacji ukierunkowanych na wykształcenie w osobie postaw pozytywnych względem ideologii terroryzmu, przekonanie o atrakcyjności

⁶⁰⁰ *Примечание 1.1 к ст. 205.1 "Содействие террористической деятельности", „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, op. cit.*

⁶⁰¹ *Федеральный закон "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с принятием Федерального закона "О ратификации конвенции совета Европы о предупреждении терроризма" и Федерального закона "О противодействии терроризму" от 27.07.2006 N 153-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61802/ad890e68b83c920baeae9bb9fdc9b94feb1af0ad/#dst100130, dostęp z 12.03.2021.*

⁶⁰² *Ст. 205.2. Публичные призывы к осуществлению террористической деятельности, публичное оправдание терроризма или пропаганда терроризма, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, op. cit.*

terroryzmu lub wyobrażenia o dopuszczalności działalności terrorystycznej. Jednocześnie w jednym z załączników do art. 205. 2 kk FR doprecyzowano i uzupełniono działalność terrorystyczną. Zgodnie z nowelizacjami wprowadzonymi na mocy ustawy z 06 lipca 2016 375-FZ działalność terrorystyczna oznacza popełnienie co najmniej jednego z przestępstw określonych w art. 205 - 206, 208, 211, 220, 221, 277, 278, 279, 360, 361 kk FR.⁶⁰³

Przestępstwem bezpośrednio związanym z ułatwianiem realizacji działalności terrorystycznej jest czyn z art. 205.3 „Uczestnictwo w szkoleniach do działalności terrorystycznej”. Świadome uczestnictwo w przeszkoleniu w celu realizacji działalności terrorystycznej lub popełnienia jednego z przestępstw określonych w art. art. 205 ust. 1, 206, 208, 211, 277, 278, 279, 360 i 361 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej, jak również zdobywanie wiedzy, umiejętności praktycznych w trakcie zajęć z przygotowania psychologicznego i fizycznego, studiów nad metodami popełniania przestępstw, nauki zasad obchodzenia się z bronią palną, urządzeniami wybuchowymi, materiałami trującymi, a także innymi substancjami i przedmiotami, które stanowią zagrożenie dla życia i zdrowia innych osób.⁶⁰⁴ W uwagach do artykułu określono możliwość zwolnienia osoby uczestniczącej w szkoleniu przygotowującym do realizacji działalności terrorystycznej. Osobę tą zwalnia z odpowiedzialności karnej poinformowanie władz o odbyciu takiego szkolenia lub popełnieniu jednego z przestępstw określonych w art. 205.1, 206, 208, 211, 277, 278, 279, 360 i 361 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej lub gdy w inny sposób przyczyniła się do udaremnienia działań terrorystycznych lub ujawnienia innych osób, które przeszły szkolenie przygotowujące do działalności terrorystycznej, a także osób przeprowadzających, organizujących lub finansujących takie szkolenie, jak również ujawnienia miejsc realizacji szkoleń pod warunkiem, iż działania tej osoby nie wypełniają przesłanek innego przestępstwa.⁶⁰⁵

Podmiotem działalności terrorystycznej w Federacji Rosyjskiej niejednokrotnie bywa organizacja lub inna struktura działająca w skali regionalnej lub międzynarodowej. W art. 205.4 kk FR „Organizacja stowarzyszenia terrorystycznego i uczestnictwo w nim” reguluje warunki penalizacji utworzenia struktury terrorystycznej w celu popełniania aktów terrorystycznych. Stowarzyszenie terrorystyczne to stabilna grupa osób, utworzona w celu realizacji działalności terrorystycznej lub przygotowań lub popełnienia jednego z przestępstw

⁶⁰³ *Ibidem.*

⁶⁰⁴ *Статья 205.3. Прохождение обучения в целях осуществления террористической деятельности, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, op. cit.*

⁶⁰⁵ *Примечание . к ст Ст. 205.3. Прохождение обучения в целях осуществления террористической деятельности, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, op. cit.*

określonych w art. 205.1, 205.2, 206, 208, 211, 220, 221, 277, 278, 279, 360 i 361 kk FR, jak również w celu popełnienia innych przestępstw w celach propagandy, usprawiedliwiania i wspierania terroryzmu, jak również przewodniczenie takiej strukturze, jej częścią, filią, jednostką organizacyjną.⁶⁰⁶ W ust. 2 art. 205.4 kk FR ustala sankcję karną za uczestnictwo w działalności stowarzyszenia terrorystycznego. Zgodnie z art. 63 kk FR „Okoliczności obciążające” za jedną z takich okoliczności rosyjski ustawodawca uznał popełnienie przestępstwa w celu propagandy, uzasadnienia i wspierania terroryzmu. Załącznik do art. 205.4 kk FR doprecyzowuje znaczenie działań polegających na propagandzie, uzasadnianiu i wspieraniu terroryzmu. Wspieranie terroryzmu to świadczenie usług, pomocy materialnej lub finansowej, która ułatwiałaby realizację działalności terrorystycznej.⁶⁰⁷

Rosyjski kodeks karny penalizuje również organizację działalności organizacji terrorystycznej i uczestnictwo w działalności takiej organizacji. Zgodnie z ust. 1 art. 205.5 „Organizacja działalności organizacji terrorystycznej i uczestnictwo w działalności takiej organizacji” penalizacji podlega czyn organizacji działalności organizacji terrorystycznej, która na mocy rosyjskiego ustawodawstwa została uznana za organizację terrorystyczną.⁶⁰⁸ Uczestnictwo w działalności organizacji, która zgodnie z rosyjskim ustawodawstwem została uznana za terrorystyczną grozi kara pozbawienia wolności na okres od 10 do 20 lat, kara grzywny w wysokości do 500 tys. rubli lub w wysokości wynagrodzenia skazanego lub jego innego dochodu (opcjonalnie). Osoba, która po raz pierwszy popełniła przestępstwo z art. 205.5 kk FR i dobrowolnie zaprzestała udziału w działalności organizacji uznanej zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej za terrorystyczną, jest zwolniona od odpowiedzialności karnej, w przypadku gdy jej działania nie wypełniają przesłanek innego przestępstwa. Zaprzestanie udziału w działalności organizacji uznanej zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej za terrorystyczną w chwili zatrzymania lub po zatrzymaniu osoby albo w chwili wszczęcia przeciwko niej postępowania lub po wszczęciu czynności dochodzeniowych lub innych czynności karno-procesowych nie uznaje się za dobrowolne zakończenie udziału w działaniach organizacji terrorystycznej. Zgodnie z rosyjskim ustawodawstwem karze podlega również zaniechanie obowiązku zawiadomienia uprawnionych organów (w przypadku posiadania wiarygodnych informacji) o osobie (osobach), które popełniły co najmniej jednego z przestępstw z art. 205, 205 ust. 1, art.

⁶⁰⁶ *Ст. 205.4. Организация террористического сообщества и участие в нем, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, op. cit.*

⁶⁰⁷ *Примечание . к ст. 205.4., „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, op. cit.*

⁶⁰⁸ *Ст. 205.5. Организация деятельности террористической организации и участие в деятельности такой организации, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, op. cit.*

205 ust. 2, 205.3, 205.4, 205.5, 206, 208, 211, 220, 221, 277, 278, 279, 360 i 361 kk FR. Zgodnie z art. 205.6 zaniechanie obowiązku powiadomienia o przestępstwie polega na nie poinformowaniu odpowiednich władz w przypadku posiadania wiarygodnych informacji dotyczących planowania lub przygotowywania zamachu terrorystycznego, jak i przestępstw określonych w art. 205, 205.1, 205.2, 205.3, 205.4, 205.5, 206, 208, 211, 220, 221, 277, 278, 279, 360 i 361 kk FR.⁶⁰⁹

Gatunkowym przestępstwem zaliczanym do przestępstw o charakterze terrorystycznym jest przestępstwo sytuacji zakładniczej. Zgodnie z art. 206 kk FR „Wzięcie zakładnika”. Wzięcie zakładnika zostało zdefiniowane jako porwanie lub przetrzymywanie osoby jako zakładnika dokonane w celu zmuszenia państwa, organizacji lub obywatela do podjęcia jakiegokolwiek czynu lub powstrzymania się od jakichkolwiek działań jako warunku zwolnienia zakładnika. Zgodnie z ust. 2 art. 206 kk FR zaostrenie sankcji karnej warunkuje dokonanie czynu z art. 206 kk FR:⁶¹⁰

- a) przez grupę osób w wyniku wcześniejszej konspiracji;
- b) z użyciem przemocy zagrażającej życiu i zdrowiu człowieka;
- c) z użyciem broni lub przedmiotów używanych jako broń;
- d) w stosunku do małoletniego (jeżeli sprawca jest tego świadomy);
- e) w stosunku do kobiety w widocznej ciąży;
- f) w stosunku do dwóch lub więcej osób;
- g) z pobudek materialnych lub na zlecenie.

Świadomie fałszywe zawiadomienie o przestępstwie terrorystycznym reguluje art. 207 kk FR.⁶¹¹ Świadome, fałszywe zawiadomienie obejmuje przygotowania do wybuchu, podpalenia lub innych działań zagrażających życiu ludzi, powodujących znaczne szkody materialne i majątkowe lub wystąpienie innych społecznie groźnych następstw, popełnianych z pobudek chuligańskich. Przesłanką zaostrenia sankcji jest fałszywe zawiadomienie dotyczy przestępstwa skierowanego przeciwko obiektom infrastruktury społecznej lub przyczyniającego się do wyrządzenia poważnych szkód. W art. 207 kk FR pod pojęciem obiektów infrastruktury społecznej rozumie się organizacje w ramach systemu ochrony zdrowia, oświatę, wychowanie przedszkolne, przedsiębiorstwa i organizacje związane

⁶⁰⁹ *См. 205.6. Несообщение о преступлении, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, op. cit.*

⁶¹⁰ *См. 206. Захват заложника, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, op. cit.*

⁶¹¹ *См. 207. Заведомо ложное сообщение об акте терроризма, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, op. cit.*

z rekreacją i wypoczynkiem, usługi, transport publiczny, obiekty sportowo-rekreacyjne, system instytucji świadczących usługi o charakterze prawno-finansowo-kredytowym oraz inne obiekty infrastruktury społecznej.⁶¹²

Przestępstwem o charakterze terrorystycznym jest również przestępstwo z art. 208 kk FR „Organizacja nielegalnej formacji zbrojnej lub uczestnictwo w takiej organizacji”. Utworzenie formacji zbrojnej (stowarzyszenia, oddziału, drużyny lub innej grupy) nieprzewidzianej przez prawo federalne oraz kierowanie taką formacją lub jej finansowanie podlega karze pozbawienia wolności od 10 do 20 lat lub karze ograniczenia wolności od 1 roku do 2 lat.⁶¹³ Udział w formacji zbrojnej nieprzewidzianej przez prawo federalne, a także udział na terytorium obcego państwa w formacji zbrojnej nieprzewidzianej przez ustawodawstwo tego państwa, w celach sprzecznych z interesami Federacji Rosyjskiej podlega karze pozbawienia wolności na okres od 8 do 15 lat, karze ograniczenia wolności od 1 roku do 2 lat. Osoba, która po raz pierwszy popełniła przestępstwo z art. 208 kk FR i która zaprzestała udziału w nielegalnej formacji zbrojnej jest zwolniona z odpowiedzialności karnej w przypadku, gdy jej działanie nie wyczerpuje przesłanek innego przestępstwa.

Art. 211 kk FR „Porwanie statku powietrznego lub wodnego transportu lub składu taboru kolejowego” wprowadza specjalne przesłanki, które wpływają na zaostrzenie sankcji karnej. Są to:⁶¹⁴

- a) popełnienie przestępstwa przez grupę osób po uprzednim uzgodnieniu;
- b) popełnienie przestępstwa z użyciem przemocy stwarzającej zagrożenie dla życia lub zdrowia albo z groźbą użycia takiej przemocy;
- c) porwanie statku z użyciem broni lub przedmiotów używanych w charakterze broni

W przypadku porwania statku powietrznego, wodnego lub składu taboru kolejowego przez zorganizowaną grupę lub, które w wyniku nieostrożności przyczyniło się do spowodowania śmierci człowieka lub innych ciężkich następstw sankcja karna ulega zaostrzeniu.

Przestępstwa o charakterze terrorystycznym zostały uregulowane również w rozdziale X „Przestępstwa przeciwko władzy państwowej” w tytule 29 „Przestępstwa przeciwko

⁶¹² *Примечания. 2.к ст. 207 , Заведомо ложное сообщение об акте терроризма, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, op. cit.*

⁶¹³ *Ст. 211. Угон судна воздушного или водного транспорта либо железнодорожного подвижного состава, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, op. cit.*

⁶¹⁴ *Федеральный закон от 05.05.2014 N 130-ФЗ (ред. от 03.07.2016) “О внесении изменений в отдельные законодательные акты...”, op. cit.*

ustrojowi konstytucyjnemu i bezpieczeństwu państwa” w art. 277-280, 282.1, 282.2, 282.3, art. 284.1 kk FR.⁶¹⁵

Wyjątkiem jest przestępstwo z art. 277 kk FR – atak na życie działacza państwowego lub społecznego. Przestępstwo to należy do przestępstw przeciwko rosyjskiemu ustrojowi konstytucyjnemu. Zamach na życie działacza państwowego lub społecznego, aby był uznany za terrorystyczny, musi spełniać przesłankę działania, które ma być ukierunkowane na przerwanie jego działalności państwowej lub innej działalności politycznej, jak również w akcie zemsty za taką działalność.⁶¹⁶

Odniesienie przestępstw o charakterze terrorystycznym do przestępstw przeciwko państwu jest efektem wielowiekowej tradycji utożsamiania przestępczości przeciwko państwu oraz wszelkich działań dywersyjnych jako działań terrorystycznych i wymagających penalizacji. Art. 278 „Siłowe przejęcie władzy lub jej siłowe utrzymanie” kwalifikuje jako terrorystyczne wszelkie działania zmierzające do siłowego przejęcia władzy lub jej siłowego utrzymania z naruszeniem zapisów Konstytucji Federacji Rosyjskiej, a także wszelkie działania zmierzające do siłowej zmiany ustroju konstytucyjnego Rosji..⁶¹⁷

Zbrojne wystąpienia przeciwko władzy i ich penalizacja stanowią nieodłączny element rosyjskiej kultury prawnej od czasów Iwana IV Groźnego i jest to jednocześnie cecha, która jest również obecna w zapisach obecnie obowiązującego kodeksu karnego. Art. 279 kk FR „Bunt zbrojny” traktuje o zbrojnym buncie przeciwko władzy państwowej i jest to przestępstwo, które jest zaliczane do przestępstw o charakterze terrorystycznym. Zgodnie z art. 279 kk FR organizacja powstania zbrojnego lub czynny w nim udział w celu obalenia lub siłowej zmiany porządku konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej lub naruszenia integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej.⁶¹⁸

Z perspektywy analizy przestępczości o charakterze terrorystycznym w Federacji Rosyjskiej istotnym zapisem regulacji karnych jest art. 281 kk FR „Dywersja”. Pod pojęciem dywersji rosyjski ustawodawca rozumie „dokonanie wybuchu, podpalenia lub innych działań mających na celu zniszczenie lub uszkodzenie przedsięwzięć, budowli, infrastruktury transportowej i środków transportu, urządzeń łączności, urządzeń podtrzymujących życie

⁶¹⁵ *Раздел X. Преступления против государственной власти*, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, *op. cit.*

⁶¹⁶ *Ст. 277. Посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля*, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996...”, *op. cit.*

⁶¹⁷ *Ст. 278. Насильственный захват власти или насильственное удержание власти*, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N 63-ФЗ...”, *op. cit.*

⁶¹⁸ *Ст. 279. Вооруженный мятеж*, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N 63-ФЗ...”, *op. cit.*

ludności w celu podważenia bezpieczeństwa ekonomicznego i zdolności obronnych Federacji Rosyjskiej”. Sankcja karna jest uzależniona od celowości, jak i powagi skutków.⁶¹⁹

Przestępstwa o charakterze terrorystycznym zostały zawarte również w rozdziale XII „Przestępstwa przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości”. Zarówno art. 360 kk FR „Atak na osoby lub instytucje korzystające z ochrony międzynarodowej”, jak i przestępstwo z art. 361 kk FR „Akt terroryzmu międzynarodowego” odnoszą się do działań terrorystycznych w skali międzynarodowej, których celem ataku jest podmiot międzynarodowy lub działanie terrorystyczne wymierzone w interesy Rosji realizowane poza jej granicami. Art. 360 kk FR definiuje atak na przedstawiciela obcego państwa lub pracownika organizacji międzynarodowej korzystającej z ochrony międzynarodowej, a także na biura lub pomieszczenia mieszkalne lub pojazdy osób korzystających z ochrony międzynarodowej.⁶²⁰ W artykule 361 kk FR rosyjski ustawodawca określa nie tylko sankcję karną, ale definiuje akt terroryzmu międzynarodowego.

Przestępstwem, które zostało wprowadzone na mocy nowelizacji kodeksu karnego na podstawie ustawy federalnej 63-FZ z 06.07.2016 roku „O zmianach w Kodeksie karnym Federacji Rosyjskiej i Kodeksie postępowania karnego Federacji Rosyjskiej w zakresie ustanowienia dodatkowych środków w celu przeciwdziałania terroryzmowi i zapewnienia bezpieczeństwa publicznego” jest akt terroryzmu międzynarodowego uregulowany w art. 361 kk FR.⁶²¹ Zgodnie z literą artykułu aktem terroryzmu międzynarodowego jest dokonanie wybuchu, podpalenia lub innych działań poza granicami Federacji Rosyjskiej zagrażających życiu, zdrowiu, wolności lub nietykalności obywateli Federacji Rosyjskiej w celu zakłócenia pokojowego współistnienia państw i narodów lub wszelkich działań skierowanych przeciwko interesom Rosji, jak również groźba podjęcia takich działań. Rosyjski kodeks karny penalizuje również działania polegające na finansowaniu aktu terroryzmu międzynarodowego, nakłanianie lub rekrutowanie osób do dokonania aktu terroryzmu międzynarodowego, jak również wszelkie szkolenia lub uzbrajanie osób pozyskanych do realizacji ataku⁶²²

Omówiony katalog przestępstw o charakterze terrorystycznym w rosyjskim prawie karnym pozwala konstatację, iż sankcje karne przewidziane za popełnienie określonego przestępstwa mają głównie charakter nieizolacyjny (kary w postaci grzywnien), kar

⁶¹⁹ *Ст. 281. Диверсия*, „Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N 63-ФЗ...”, *op. cit.*

⁶²⁰ *Ст. 360. Нападение на лиц или учреждения, которые пользуются международной защитой*, „Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N 63-ФЗ...”, *op. cit.*

⁶²¹ *Ст. 361 Акт международного терроризма*, „Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N 63-ФЗ...”, *op. cit.*

⁶²² *Ibidem.*

ograniczenia wolności, zakazu zajmowania określonego stanowiska i zajmowania się określonym typem działalności, ale również w większości przestępstw terrorystycznych są to kary o charakterze izolacyjnym - pozbawienie wolności na okres 20 lat, a nawet kara dożywotniego pozbawienia wolności. Każdy z analizowanych artykułów reguluje kwestię definicyjną przestępstwa terrorystycznego, jak i ustanawia sankcję karną za jego popełnienie został wyposażony w załączniki – uwagi, które należy traktować jako integralną część przepisu karnego. Analizowane przestępstwa ukierunkowane są na zagrożenie podstawom rosyjskiego ustroju konstytucyjnego, ale również bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne Rosji. Jednym z celów przestępstw terrorystycznych we współczesnej Rosji jest bezpieczeństwo ustroju konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej, jak i bezpieczeństwa państwa w skali makro. Podmiotem przestępstw terrorystycznych są wszystkie osoby, które ukończyły 14 rok życia. Obniżenie progu wieku odpowiedzialności karnej za przestępstwa terrorystycznego wprowadziła nowelizacja kodeksu karnego i ustawodawstwa antyterrorystycznego z 2016 roku.⁶²³ Analizowane przestępstwa o charakterze terrorystycznym mają charakter zarówno polityczny, kryminalny, jak i międzynarodowy. Korelacja z przestępczością międzynarodową i dążeniem do spowodowania śmierci lub uszczerbku an zdrowiu ludności cywilnej są cechami składającymi się na kryminalny charakter przestępstw terrorystycznych.

Terroryzm w rosyjskim kodeksie karnym jest związany z przestępczością o charakterze ekstremistycznym, a oba zjawiska wzajemnie się warunkują, gdyż ekstremizm jest uważany za wstęp do działalności terrorystycznej, a sam terroryzm może być rozpatrywany jako najbardziej niebezpieczna forma ekstremizmu. Przestępczość terrorystyczna w rosyjskim kodeksie karnym przybiera również charakter polityczny, wymierzony w bezpieczeństwo podstaw rosyjskiego ustroju konstytucyjnego, jak i bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego, żywotnych interesów rosyjskich w skali międzynarodowej, o czym świadczy wprowadzenie do rosyjskiego ustawodawstwa w 2016 roku art. 361 kk FR „Akt terroryzmu międzynarodowego”. Na skutek nieustannych przemian w ramach bezpieczeństwa międzynarodowego, upłynnienia linii frontu na wojnach nowych generacji o charakterze hybrydowym i asymetrycznym z wyraźną redukcją roli państw jako głównych podmiotów stosunków międzynarodowych można oczekiwać, iż pojawiające się nowe formy terroryzmu, jak i ekstremizmu będą stanowiły pretekst do rozszerzania katalogu przestępstw o charakterze terrorystycznym w rosyjskim

⁶²³ *Возраст уголовной ответственности за терроризм снижен до 14 лет* , <https://rg.ru/2016/07/20/rg-rossia-24-snizhen-vozrast-ugolovnoj-otvetstvennosti-za-terrorizm.html>, dostęp z 18.03.2021.

ustawodawstwie karnym. Nie bez znaczenia w casusie rosyjskim jest retoryka emitowana przez władzę państwową i definiowanie terroryzmu i ekstremizmu, co bezwzględnie rzutuje na zakres kompetencji i pozycję podmiotów zaangażowanych w walkę z terroryzmem i ekstremizmem w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego, którego integralną część stanowią zapisy karne. Kryminalizacja działań identyfikowanych jako terroryzm lub ekstremizm ma charakter ewolucyjny.

CZĘŚĆ IV Struktura i funkcje rosyjskiego systemu antyterrorystycznego

Rozdział I Pojęcie bezpieczeństwa antyterrorystycznego w Federacji Rosyjskiej

Problem przeciwdziałania terroryzmowi zarówno w Federacji Rosyjskiej jak i w innych państwach, rozpatrywany jest w matrycy ściśle zdefiniowanego systemu środków realizowanych przez struktury państwowe, jak i społeczeństwo. Kluczowym terminem rosyjskiego systemu antyterrorystycznego jest pojęcie bezpieczeństwa antyterrorystycznego, które jest centralną matrycą rozumienia i definicji funkcji poszczególnych elementów i rozwiązań składających się na ogólną strukturę rosyjskiego podejścia do przeciwdziałania terroryzmowi. Pojęcie bezpieczeństwa antyterrorystycznego, jako systemu, jest związane z uchwyceniem struktury bezpieczeństwa jako sposobu współdziałania poszczególnych elementów, ustanowienia skali prawidłowości relacji między tymi elementami. Prawidłowość tych relacji określa poziom odpowiedzialności systemu antyterrorystycznego oraz determinuje poziom jego efektywności.

System bezpieczeństwa to zbiór norm prawnych, działań organów stanowienia prawa i władzy wykonawczej, a także środków, metod, kierunków działalności organów w zakresie zapewnienia skutecznej ochrony obiektów bezpieczeństwa.⁶²⁴ Jak podkreśla Bernard Wiśniewski bezpieczeństwo państwa to potrzeba podmiotowa, a byt państwa powinien być zapewniony na poziomie wielowymiarowym przed działaniem czynników destabilizujących. Podstawowym zadaniem państwa jest obronność i zarządzanie kryzysowe.⁶²⁵

Bezpieczeństwo antyterrorystyczne należy rozumieć jako całokształt, system środków i różnorodnych form działalności podmiotów w zakresie profilaktyki, przeciwdziałania i neutralizacji zagrożenia terroryzmem, jak również likwidacji negatywnych następstw aktów terrorystycznych. Model systemowego przeciwdziałania terroryzmowi powinien uwzględniać możliwości społeczeństwa oraz priorytet ukierunkowania wszelkich sił i środków na walkę z zagrożeniem terrorystycznym.⁶²⁶ Środki i zasoby mogą mieć charakter nie tylko materialny, ale również społeczno kulturowy.

⁶²⁴ W. Z. Dworkin (red.), *Терроризм в мегаполисе: оценка угроз и защищенности*, ПИР-центр полит. Исслед., Права человека, Moskwa 2002, s. 49.

⁶²⁵ B. Wiśniewski, *System bezpieczeństwa państwa. Konteksty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2013, s.23.

⁶²⁶ A. W. Pietrow, *Построение системы антитеррористической безопасности*, „Экономические и социально-гуманитарные исследования”, no. 1 (17), 2018, s. 100.

Model przeciwdziałania terroryzmowi w przypadku rosyjskim zakłada stosowanie środków prewencyjnych, do których zalicza się strefa społeczno kulturowa, jak i środki przewidziane przez rosyjskie ustawodawstwo, które obejmują uchwalanie określonych rozwiązań prawnych, działanie organów ścigania, służb specjalnych, organów wojskowych.⁶²⁷ Działania podejmowane w ramach tych dwóch sfer mają charakter współzależny i wzajemnie uzupełniający. Model bezpieczeństwa antyterrorystycznego wyraża się we wzajemnym wpływie oraz współpracy organów rządowych ze społeczeństwem, w ramach której społeczeństwo występuje w charakterze zleceniodawcy działań władzy w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa antyterrorystycznego.

Władza państwowa jest podmiotem odpowiedzialnym za ochronę bezpieczeństwa państwowego i porządku publicznego poprzez stanowienie regulacji prawnych, ustanawianie warunków ekonomicznych i politycznych dla organizacji działalności antyterrorystycznej, stosowanie metod siłowych przeciwdziałania aktywności terrorystycznej. Społeczeństwo służy jako legitymizacja władzy politycznej, stanowi matecznik ochrony wartości moralno-kulturowych. W takim ujęciu ról społeczeństwa i aparatu państwowego system bezpieczeństwa antyterrorystycznego jawi się jako całościowy system współpracy i współzależności władzy i społeczeństwa, a perspektywie funkcjonalnej jako system podmiotów i przedmiotów, celów i zadań, sposobów i form, środków i rezultatów działalności państwowej i społecznej w interesie zapewnienia bezpieczeństwa antyterrorystycznego.⁶²⁸

Podjęcie systemowe do zabezpieczenia bezpieczeństwa antyterrorystycznego zawiera w sobie szereg wektorów w ramach przeciwdziałania terroryzmowi, do których zalicza się między innymi wektor psychologiczny, ekonomiczny, technologiczny, prawny, informacyjny i inne. Utrzymanie systemu bezpieczeństwa antyterrorystycznego jest przedstawiane jako jedność i współzależność podmiotów i przedmiotów bezpieczeństwa antyterrorystycznego, celów i zadań, technologii zapewnienia bezpieczeństwa antyterrorystycznego (środków, metod, form działalności). Równie istotny jest wymiar informacyjny zapewnienia bezpieczeństwa antyterrorystycznego, jak również rezultaty zabezpieczenia systemu. Aspekt koncentrujący się na rezultatach można określić mianem statystycznego. Określony porządek czynności podejmowanych podmiotów zabezpieczenia bezpieczeństwa antyterrorystycznego stanowi dynamiczny aspekt systemu. W ramach aspektu dynamicznego wyróżnia się

⁶²⁷ A. N. Gadijewa, *Роль государства и гражданского общества в противодействии терроризму*, „Теория и практика общественного развития”, no. 24, 2015, s. 55.

⁶²⁸ J. E. Uzujew, *Развитие правовых основ противодействия террористической деятельности подразделением МВД России*, „Проблемы экономики и юридической практики”, no. 1, 2014, s. 151.

określone etapy działalności podmiotów odpowiedzialnych za zapewnienie bezpieczeństwa antyterrorystycznego, a mianowicie:⁶²⁹

- a) Gromadzenie i opracowanie informacji, analiza informacji działaniach o charakterze terrorystycznym;
- b) Opracowanie prawnych i koncepcyjnych podstaw bezpieczeństwa antyterrorystycznego;
- c) Opracowanie sposobów przeciwdziałania konsekwencjom aktów terrorystycznych;
- d) Pośrednia kontrola wykonania decyzji dotyczących środków bezpieczeństwa antyterrorystycznego, wprowadzanie poprawek do wcześniej podjętych decyzji;
- e) Organizacyjne zabezpieczenie bezpieczeństwa antyterrorystycznego;
- f) Przygotowanie i przeprowadzenie działań specjalnych w ramach systemu bezpieczeństwa antyterrorystycznego;
- g) Realizacja środków profilaktycznych przeciwdziałania terroryzmowi;

Zgodnie z zawartością tak zdefiniowanego systemu bezpieczeństwa antyterrorystycznego (BT) możliwe jest skonstruowanie modelu funkcjonalnego BT, który zakłada objęcie całej struktury państwa.

Struktura modelu funkcjonalnego bezpieczeństwa terrorystycznego (BT)⁶³⁰

Podstawy bezpieczeństwa terrorystycznego	Zawartość podstaw BT
Naukowo-technologiczne	1. Formułowanie podstaw intelektualnych walki z terroryzmem, 2. Analiza politycznej zawartości współczesnego terroryzmu, 3. Badania nad psychologią terroru, 4. Określenie miejsca i roli BT w ogólnym systemie bezpieczeństwa
Doktrynalne i prawne	1. Podstawy polityczne systemu BT w Federacji Rosyjskiej, 2. Międzynarodowe ustawodawstwo

⁶²⁹ Por. A. W. Pietrow, *Построение системы антитеррористической безопасности...*, op. cit.

⁶³⁰ Tabela sporządzona na podstawie opracowania A. W. Pietrowa, *Построение системы антитеррористической безопасности...*, op. cit.

	antyterrorystyczne, 3. Rosyjskie ustawodawstwo antyterrorystyczne, 4. System prawnej regulacji systemu BT
Pełnomocnictwa organów władzy wykonawczej w zapewnieniu BT	1. Kompetencje federalnych organów władzy wykonawczej, 2. Kompetencje podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, 3. Kompetencje regionalnych organów władzy, 4. Możliwości organów władz miejskich i samorządu lokalnego, 5. Instytucje społeczeństwa obywatelskiego
Organizacyjne	1. Federalne instytucje państwowe i organy BT, 2. Organy regionalne w ramach systemu BT, 3. Miejska i regionalna organizacja BT, 4. Sektor społeczny w ramach BT, 5. Organizacja pracy antyterrorystycznej ze społeczeństwem
Kierownicze	1. System BT przedsiębiorstw, 2. System BT w instytucjach finansowych i organach, 3. System BT obiektów i przedsiębiorstw handlowych, 4. System BT w transporcie, 5. System BT instytucji edukacyjnych i naukowych, 6. System BT w instytucjach kultury i wypoczynku, 7. System BT w instytucjach leczniczych i

	sanatoryjnych
Kierunki zapewnienia BT	1. Ekonomiczne zapewnienie BT, 2. Kadrowe zabezpieczenie BT, 3. Moralno-psychologiczne zapewnienie BT, 4. Informacyjne zabezpieczenie BT, 5. Socjalne zabezpieczenie BT, 6. Techniczne zabezpieczenie BT.

Przedstawiony w tabeli model funkcjonalny BT stanowi matrycę działań podejmowanych

w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. Model funkcjonalny stanowi podstawę opracowania programu „Antyterror” poświęconego szkoleniu i podnoszeniu kwalifikacji kadr, funkcjonariuszy i pracowników organów realizujących zadania w ramach przeciwdziałania terroryzmowi.⁶³¹ Podejście strukturalne umożliwia wykorzystanie systemu bezpieczeństwa terrorystycznego jako systemu przeciwdziałania terroryzmowi realizowanego przez państwo, jak i społeczeństwo. Elementami stanowiącymi rdzeń struktury państwowej w tym zakresie są podmioty działalności państwowej.⁶³²

Prawodawstwo Federacji Rosyjskiej określa główne kierunki przeciwdziałania terroryzmowi i walki z zagrożeniem terroryzmem. Ustawa federalna z 06.03.2006 roku nr 35-FZ „O przeciwdziałaniu terroryzmowi”⁶³³ ustanawia podstawowe zasady przeciwdziałania terroryzmowi, prawne i organizacyjne podstawy profilaktyki terroryzmu i walki z nim, minimalizacji/likwidacji następstw przejawów terroryzmu, a także prawne i organizacyjne podstawy użycia Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej do walki z terroryzmem. Kierowniczą funkcję w systemowej walce z terroryzmem oraz funkcję zapewnienia niezbędnych zasobów zwalczania terroryzmu pełni Rząd Federacji Rosyjskiej. Ustawy federalne określają również zakresy kompetencji federalnych organów władzy wykonawczej w zakresie walki z terroryzmem. Do tych organów zaliczane są również organy samorządu lokalnego

⁶³¹ Комплексный план противодействия идеологии терроризма в Российской Федерации на 2019 – 2023 годы, <http://nac.gov.ru/terrorizmu-net/kompleksnyy-plan-protivodeystviya-ideologii-terrorizma-v.html>, dostęp z 16.05.2021.

⁶³² D. W. Szikunow, *Антитеррористическая политика современного российского государства*, „Вестник Московского университета МВД России”, no. 9, 2014, s. 91.

⁶³³ Федеральный закон "О противодействии терроризму" от 06.03.2006 N 35-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_58840/, dostęp z 09.05.2022.

i regionalne organy władzy wykonawczej aktywnie uczestniczące w przeciwdziałaniu, ujawnianiu i likwidowaniu działalności terrorystycznej i jej skutków w zakresie posiadanych pełnomocnictw i kompetencji, które są również określane przez Rząd Federacji Rosyjskiej. Podmiotami zaliczanymi do tzw. sektora siłowego, bezpośrednio realizującymi zadania w zakresie zwalczania terroryzmu w Rosji w zakresie posiadanych kompetencji są:⁶³⁴

1. Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej;
2. Służba Wywiadu Zagranicznego (SWR FR);
3. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej (MWD FR);
4. Ministerstwo Obrony Cywilnej, Sytuacji Nadzwyczajnych i Likwidacji Konsekwencji Klęsk Żywiłowych Federacji Rosyjskiej (MCZS FR);
5. Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej (FSB FR);
6. Służba Graniczna Federalnej Służby Federacji Rosyjskiej;

Ustawa federalna z 2006 roku ustala funkcjonalno-operacyjny aspekt państwowego systemu walki z terroryzmem. Istotnym czynnikiem w zakresie zapewniania bezpieczeństwa antyterrorystycznego jest czynnik społeczny, społeczeństwo w szerokim znaczeniu. Społeczeństwo może być w tym przypadku definiowane jako zintegrowana całość łącząca w sobie różnorodne elementy, które wzajemnie na siebie oddziałują. Współoddziaływanie dotyczy poziomu współdziałania klas i grup społecznych, lecz także narodowości i etnosów, jak również w ramach komunikacji społecznej, współdziałania sfery materialnej, duchowej, społecznej oraz politycznej. W art. 6 ustawy z 2006 roku „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” sformułowano główną zasadę rosyjskiego systemu antyterrorystycznego uwzględniającą rolę czynnika społecznego w zwalczaniu zagrożenia terrorystycznego. Zasada ta akcentuje współdziałanie struktur państwowych z obywatelami, stowarzyszeniami religijnymi i społecznymi lub innymi organizacjami w ramach zwalczania terroryzmu.⁶³⁵

Podmiotami przeciwdziałania terroryzmowi są zarówno organy władzy wykonawczej an szeregu centralnym jak i organy regionalne. Aktywność w zakresie zwalczania terroryzmu obejmuje:⁶³⁶

⁶³⁴ Por. K. Kraj, *Rosja w walce z terroryzmem*, Wydawnictwo Kazimierz Kraj..., op. cit., s. 100.

⁶³⁵ D. W. Szikunow, *Антитеррористическая политика современного российского государства...*, op. cit., s. 92.

⁶³⁶ Т. В. Najdina, *Террористический дискурс в социальных практиках современности: социально-философский анализ*, автореф. дис. канд. филос. Наук, Moskwa 2016, s. 23.

- a) Zapobieganie terroryzmowi poprzez identyfikację, eliminację warunków i przyczyn sprzyjających popełnianiu aktów terrorystycznych (profilaktyka terroryzmu);
- b) Identyfikację, zapobieganie, uniemożliwianie aktów terrorystycznych oraz prowadzenie postępowań karnych w sprawach przestępstw terrorystycznych (walka z terroryzmem);
- c) Minimalizację/likwidację skutków i konsekwencji działań terrorystów.

Rosyjski system przeciwdziałania terroryzmowi, którego funkcjonowanie zapoczątkowały reformy Iwana IV Groźnego – pierwszego cara Rosji i twórcy prototypicznej służby specjalnej „Opriczniny”, opierał się na założeniu dominującej roli służb bezpieczeństwa państwowego w zwalczaniu różnie pojmowanego na przestrzeni wieków zagrożenia terrorystycznego. Bezpieczeństwo antyterrorystyczne pojmowane jako zapewnienie stabilizacji pionu władzy przed działaniami sabotażowymi, wymierzonymi przede wszystkim w podstawy ustroju konstytucyjnego, politycznego Rosji jest wciąż aktywnym czynnikiem wpływającym na logikę wprowadzania rozwiązań w ramach walki z terroryzmem.⁶³⁷

⁶³⁷ D. W. Szikunow, *Система противодействия терроризму в Российской Федерации*, „Власть”, no. 8, 2014, s. 190.

Rozdział II Rozwój regulacji prawnych jako podstawa państwowego mechanizmu przeciwdziałania terroryzmowi

Uregulowania prawne, karno-kodeksowe definiujące zakres przestępczości o charakterze terrorystycznym, jak również ustawodawstwo federalne definiujące podstawy rosyjskiego systemu antyterrorystycznego, są kluczowym wyznacznikiem działań podmiotów odpowiedzialnych za walkę z terroryzmem w Federacji Rosyjskiej. Należy do nich Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Rosja, jako jedno z pierwszych państw ratyfikowała międzynarodową konwencję o zwalczaniu terroryzmu bombowego z 15 grudnia 1997 oraz Konwencję Rady Europy o Przeciwdziałaniu Terroryzmowi z 16 maja 2005 roku. Jest państwem, które posiada bogatą historię walki z terroryzmem i przestępczością terrorystyczną. Na przełomie XIX i XX wieku w ochronę ustroju politycznego i społecznego przed działalnością terrorystyczną zaangażowany był cały system organów państwowych i niepaństwowych. Podstawowym wyznacznikiem działań organów ścigania były działania profilaktyczne. Dobrym tego przykładem są zapisy *Położenia* „O oddziałach bezpieczeństwa” z 9 lutego 1907 roku. Zgodnie z zapisami dokumentu szefowie organów i departamentów bezpieczeństwa w swoich działaniach mieli kierować się nie tylko liczbą przestępstw zlikwidowanych, ale przede wszystkim liczbą przestępstw, którym udało się zapobiec.⁶³⁸

W okresie prób reformowania rosyjskiej państwowości w latach 90. XX wieku wyższe dowództwo wojskowe, jak i władza polityczna, nie tyle nie były w stanie wykorzystać wewnętrznego doświadczenia w walce z terroryzmem, ale dopuściły do powstania na terytorium Republiki Czeczeńskiej swoistego reżimu terrorystycznego. Doświadczenie historyczne pokazuje, że w przejściowych okresach rozwoju społeczeństwa, jak i państwa rosyjskiego przy braku istniejącego realnego lub wyimaginowanego „wroga zewnętrznego”, działalność destrukcyjna kierowana jest „do wewnątrz”, a terroryzm staje się głównym sposobem rozwiązywania konfliktów wewnętrznych.⁶³⁹

Pierwszoplanowym kierunkiem polityki państwa w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa narodowego w perspektywie długookresowej jest poprawa regulacji prawnych w zakresie zapobiegania i zwalczania terroryzmu. Wsparcie prawne działań antyterrorystycznych jest warunkiem skutecznego przeciwdziałania tego typu działalności

⁶³⁸ W. M. Kuricin, *История полиции России: Краткий исторический очерк и основные документы*, Moskwa 1998, s. 182.

⁶³⁹ P. S. Szewczuk, A. W. Gawriłow, *Правовые аспекты проблемы противодействия терроризму в истории России XIX века*, „Юристъ – Правоведъ”, no. 4 (87), 2018, s. 110.

przestępczej na terenie Federacji Rosyjskiej, a także przyczynia się do podniesienia efektywności interakcji z innymi państwami w walce z międzynarodowym terroryzmem. Funkcjonujące współcześnie prawne podstawy zwalczania terroryzmu w Federacji Rosyjskiej są określone w następujących aktach prawnych:⁶⁴⁰

- 1) Konstytucja Federacji Rosyjskiej;⁶⁴¹
- 2) Strategia Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej;⁶⁴²
- 3) Koncepcja Przeciwdziałania Terroryzmowi;⁶⁴³
- 4) Doktryna Wojskowa Federacji Rosyjskiej zatwierdzona dekretem Prezydenta FR z dn. 5.02.2010 nr 146;⁶⁴⁴
- 5) Federalna ustawa konstytucyjna „O stanie wyjątkowym” z dn. 30.05.2001 nr 3-FKZ;⁶⁴⁵
- 6) Ustawa federalna „O Federalnej Służbie Bezpieczeństwa” nr 40-FZ z 03.04.1995 roku;⁶⁴⁶
- 7) Ustawa federalna „O przeciwdziałaniu legalizacji dochodów uzyskanych w wyniku przestępstwa i finansowaniu terroryzmu” z dn. 07.08.2001 nr 115-FZ;⁶⁴⁷
- 8) Ustawa federalna „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej” nr 114-FZ z dn.25.07.2002;⁶⁴⁸
- 9) Ustawa federalna „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” z dn. 06.03.2006 nr 35-FZ;⁶⁴⁹

⁶⁴⁰ A. W. Korkmazow, *Понятие "терроризм" и основные принципы противодействия терроризму в России и зарубежных странах*, „Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал”, no. 3, 2017, s. 123.

⁶⁴¹ *Конституция Российской Федерации* (принята всенародным голосованием 12.12.1993 с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01.07.2020), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399/, dostęp z 16.05.2021.

⁶⁴² Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 № 400 „О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации”, <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202107030001>, dostęp z 16.05.2021.

⁶⁴³ *Концепция противодействия терроризму в Российской Федерации* (утв. Президентом РФ 05.10.2009), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_92779/, dostęp z 14.02.2021.

⁶⁴⁴ Указ Президента РФ от 05.02.2010 N 146 „О Военной доктрине Российской Федерации”, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_97325/, dostęp z 16.05.2021.

⁶⁴⁵ Федеральный конституционный закон от 30.05.2001 N 3-ФКЗ (ред. от 03.07.2016) „О чрезвычайном положении”, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_31866/, dostęp z 16.05.2021.

⁶⁴⁶ Федеральный закон „О федеральной службе безопасности” от 03.04.1995 N 40-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_6300/, dostęp z 16.05.2021.

⁶⁴⁷ Федеральный закон „О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма” от 07.08.2001 N 115-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_32834/, dostęp z 16.05.2021.

⁶⁴⁸ Федеральный закон от 25 июля 2002 г. N 114-ФЗ „О противодействии экстремистской деятельности” (с изменениями и дополнениями), <https://base.garant.ru/12127578/>, dostęp z 16.05.2021.

10) Ustawa federalna „O bezpieczeństwie” z 28.12.2010 nr 390-FZ.⁶⁵⁰

Równie ważne miejsce w systemie regulacji prawnych rosyjskiego systemu antyterrorystycznego zajmują przepisy prawa karnego ujęte w rosyjskim Kodeksie karnym z 13.06.1996 roku, ustawie federalnej „O broni” z 13.12.1996 nr 150-FZ oraz ustawie federalnej „O środkach odurzających i psychotropowych” z 08.01.1998 nr 3-FZ.

Kwestie związane z szeroko pojętą systemową walką z terroryzmem są również regulowane rozporządzeniami i dekretemi, które wydaje Prezydent Federacji Rosyjskiej. Głównymi dokumentami o randze prezydenckich dekreatów w zakresie walki z terroryzmem są:

1. Dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej z 22.01.2001 № 61 „O środkach walki z terroryzmem na terytorium Północno-kaukaskiego regionu Federacji Rosyjskiej”;⁶⁵¹
2. Dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej z 13.09.2004 № 1167 „O pilnych środkach w celu zwiększenia efektywności walki z terroryzmem”;⁶⁵²
3. Dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej z 15.02.2006 № 116 „O środkach przeciwdziałania terroryzmowi”;⁶⁵³

Podmiotem uprawnionym do wydawania regulacji w zakresie rozwiązań wprowadzanych w ramach rosyjskiego systemu walki z terroryzmem jest Rząd Federacji Rosyjskiej. Do kompetencji rządu należy wydawanie w omawianym zakresie postanowień i przedmiotowych rozporządzeń. Do głównych postanowień rządu należą:

1. Uchwała Rządu Federacji Rosyjskiej z 22.01.1997 № 58 „O środkach ochrony socjalnej osób zaangażowanych w realizację środków specjalnych w ramach walki z terroryzmem”;⁶⁵⁴
2. Uchwała Rządu Federacji Rosyjskiej z 18.01.2003 № 27 „O zatwierdzeniu regulaminu

⁶⁴⁹ *Федеральный закон "О противодействии терроризму" от 06.03.2006 N 35-ФЗ (последняя редакция)*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_58840/, dostęp 16.05.2021.

⁶⁵⁰ *Федеральный закон "О безопасности" от 28.12.2010 N 390-ФЗ (последняя редакция)*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_108546/, dostęp z 16.05.2021.

⁶⁵¹ *Указ Президента Российской Федерации от 22 января 2001 г. № 61 «О мерах по борьбе с терроризмом на территории Северо-Кавказского региона Российской Федерации»*, <https://docs.cntd.ru/document/901779153>, dostęp z 16.05.2021.

⁶⁵² *Указ Президента Российской Федерации от 13 сентября 2004 г. № 1167 «О неотложных мерах по повышению эффективности борьбы с терроризмом»*, <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102088603>, dostęp z 19.05.2021.

⁶⁵³ *Указ Президента РФ от 15 февраля 2006 г. N 116 "О мерах по противодействию терроризму" (с изменениями и дополнениями)*, <https://base.garant.ru/12127578/>, dostęp z 19.05.2021.

⁶⁵⁴ *Постановление Правительства РФ от 22.01.1997 N 58 (ред. от 19.01.2019) "О мерах социальной защиты лиц, привлекаемых к выполнению специальных задач, связанных с проведением мероприятий по борьбе с терроризмом"*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_13043/, dostęp z 19.05.2021.

w sprawie trybu ustalania listy organizacji i osób, co do których istnieją informacje o ich udziale w działaniach ekstremistycznych i przekazaniu tej listy do wiadomości organizacji realizujących operacje finansowe;⁶⁵⁵

3. Uchwała Rządu Federacji Rosyjskiej z 11.11.2006 № 662 „O źródłach finansowania wypłat wynagrodzeń za pomoc w walce z terroryzmem”;⁶⁵⁶
4. Uchwała Rządu Federacji Rosyjskiej z 12.01.2007 № 6 „O zatwierdzeniu reguł resocjalizacji osób poszkodowanych w wyniku aktu terrorystycznego oraz osób uczestniczących w walce z terroryzmem”;⁶⁵⁷
5. Uchwała Rządu Federacji Rosyjskiej z 6.06.2007 № 352 „O środkach wykonawczych do ustawy „O przeciwdziałaniu terroryzmowi”;⁶⁵⁸
6. Uchwała Rządu Federacji Rosyjskiej z 21.02.2008 № 105 „O odszkodowaniach za uszczerbek na życiu i zdrowiu osób w związku z ich uczestnictwem w walce z terroryzmem”;⁶⁵⁹

W obecnych warunkach globalizacji terroryzmu terroryzm wykracza poza granice państw i stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego. W konsekwencji priorytetowym obszarem działalności państw jest współpraca na rzecz jego zwalczania w ramach współpracy międzynarodowej. Federacja Rosyjska, jako strona sygnatariusz,

⁶⁵⁵ Постановление Правительства РФ от 18.01.2003 N 27 (ред. от 24.03.2011) "Об утверждении Положения о порядке определения перечня организаций и физических лиц, в отношении которых имеются сведения об их причастности к экстремистской деятельности или терроризму, и доведения этого перечня до сведения организаций, осуществляющих операции с денежными средствами или иным имуществом", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_40585/, dostęp z 19.05.2021.

⁶⁵⁶ Постановление Правительства РФ от 11 ноября 2006 г. N 662 "Об источниках финансирования выплат денежного вознаграждения за содействие борьбе с терроризмом", <https://base.garant.ru/12150521/>, dostęp z 19.05.2021.

⁶⁵⁷ Постановление Правительства Российской Федерации от 12 января 2007 г. № 6 «Об утверждении Правил осуществления социальной реабилитации лиц, пострадавших в результате террористического акта, а также лиц, участвующих в борьбе с терроризмом», <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102111265>, dostęp z 19.05.2021.

⁶⁵⁸ Постановление Правительства РФ от 06.06.2007 N 352 (ред. от 07.12.2011) "О мерах по реализации Федерального закона "О противодействии терроризму" (вместе с "Положением о применении оружия и боевой техники Вооруженными Силами Российской Федерации для устранения угрозы террористического акта в воздушной среде или пресечения такого террористического акта", "Положением о применении оружия и боевой техники Вооруженными Силами Российской Федерации для устранения угрозы террористического акта во внутренних водах, в территориальном море, на континентальном шельфе Российской Федерации и при обеспечении безопасности национального морского судоходства, в том числе в подводной среде, или для пресечения такого террористического акта", "Положением о применении Вооруженными Силами Российской Федерации оружия, боевой техники и специальных средств при участии в проведении контртеррористической операции"), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_68875/, dostęp z 19.05.2021.

⁶⁵⁹ Постановление Правительства РФ от 21.02.2008 N 105 "О возмещении вреда, причиненного жизни и здоровью лиц в связи с их участием в борьбе с терроризмом", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_75023/92d969e26a4326c5d02fa79b8f9cf4994ee5633b/, dostęp z 19.05.2021.

podejmuje kroki w celu dostosowania i aktualizacji krajowego ustawodawstwa antyterrorystycznego do standardów międzynarodowych. W celu dostosowania ustawodawstwa krajowego na mocy ustawy z 27 lipca 2006 r. Nr 153-FZ „O zmianie niektórych aktów ustawodawczych Federacji Rosyjskiej w związku z przyjęciem ustawy federalnej „O ratyfikacji Konwencji Rady Europy o zapobieganiu terroryzmowi” oraz ustawy federalnej „O zwalczaniu terroryzmu” wprowadzono zmiany w 15 aktach prawnych o randze ustawy federalnej. Dookreślono definicję pojęcia aktu terrorystycznego w kodeksie karnym i ustawie federalnej „O przeciwdziałaniu terroryzmowi”.⁶⁶⁰ W nowej redakcji „akt terrorystyczny” jest interpretowany to „dokonanie eksplozji, podpalenia lub innych działań, które mają na celu zastraszenie ludności i stwarzają zagrożenie śmiercią osób, spowodowania znacznych szkód majątkowych lub wystąpienia innych poważnych następstw, w celu uzyskania wpływu na podejmowanie decyzji przez władze lub organizacje międzynarodowe, a także groźba popełnienia tych działań w tych samych celach.”⁶⁶¹

Zgodnie z zapisami Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej zatwierdzonej dekretem Prezydenta Federacji Rosyjskiej z 31 grudnia 2015 nr 683 „O strategii bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej” działalność organizacji terrorystycznych jest uznawana za jedno z głównych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego. Zidentyfikowana w zapisach Strategii działalność terrorystyczna może być realizowana przez grupy i osoby, których działanie jest ukierunkowane na siłową zmianę podstaw ustroju konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej; dezorganizację funkcjonowania władz publicznych (w tym akty przemocy wobec przedstawicieli władzy państwowej, osoby obecne w życiu politycznym i publicznym). To również działanie polegające na niszczeniu obiektów wojskowych i przemysłowych, przedsiębiorstw i instytucji użyteczności społecznej oraz zastraszanie ludności, w tym przy użyciu broni jądrowej i chemicznej lub niebezpiecznych substancji radioaktywnych, chemicznych i biologicznych. Ponadto Strategia identyfikuje jako zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Rosji wszelkie działania międzynarodowych grup terrorystycznych i ekstremistycznych, których aktywność jest zorientowana na wysyłania na terytorium Federacji Rosyjskiej swoich emisariuszy, środków terroru i organizacji sabotażu w regionach przygranicznych.⁶⁶²

⁶⁶⁰ М. В. Золютых, *Антитеррористическое законодательство РФ и демократический политический процесс*, „Среднерусский вестник общественных наук”, no. 2, 2011, s. 132.

⁶⁶¹ А. Г. Безвьерchow, *«Терроризм» и «Террористический акт»: криминологический и юридический анализ*, „Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия: Право”, no. 1, 2013, s. 58.

⁶⁶² Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 № 400 "О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации", <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202107030001>, dostęp z 16.05.2021.

W zakresie walki z terroryzmem kierunkami polityki państwa w perspektywie długookresowej są:⁶⁶³

- a) wzmocnienie roli państwa jako gwaranta bezpieczeństwa osobistego;
- b) wzmocnienie regulacji prawnych w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości, korupcji, terroryzmu i ekstremizmu;
- c) poprawa skuteczności ochrony praw i uzasadnionych interesów obywateli Federacji Rosyjskiej poza granicami państwa rosyjskiego;
- d) rozszerzenie współpracy międzynarodowej w zakresie egzekwowania prawa;
- e) zwiększenie efektywności działań organów ścigania i służb specjalnych;
- f) utworzenie jednolitego państwowego systemu zapobiegania przestępczości, w tym monitorowanie i ocena skuteczności praktyki w zakresie egzekwowania prawa;
- g) opracowanie i stosowanie specjalnych środków, mających na celu zmniejszenie poziomu korupcji i kryminalizacji relacji społecznych;
- h) tworzenie nowoczesnych i wielofunkcyjnych kompleksów granicznych, zwłaszcza na granicach z Republiką Kazachstanu, Ukrainą, Gruzją i Republiką Azerbejdżanu;
- i) zwiększenie skuteczności ochrony granicy państwowej, w szczególności w strefie arktycznej Federacji Rosyjskiej, na Dalekim Wschodzie i w kierunku kaspijskim.

W 2006 r. przyjęto ustawę federalną „O przeciwdziałaniu terroryzmowi”. Ustawa definiuje przeciwdziałanie terroryzmowi jako działania władz państwowych i samorządu terytorialnego mające na celu: przeciwdziałanie terroryzmowi, w tym identyfikację i późniejszą eliminację przyczyn i warunków sprzyjających popełnianiu aktów terrorystycznych (profilaktyka terrorystyczna); identyfikację, zapobieganie, zwalczanie, ujawnianie i prowadzenie postępowań w sprawach przestępstw terrorystycznych (walka z terroryzmem); minimalizację i (lub) eliminację skutków przejawów terroryzmu. W realizacji działań antyterrorystycznych podstawowym zadaniem podmiotów zaangażowanych w walkę z terroryzmem jest profilaktyka terrorystyczna, która polega na identyfikacji i tłumieniu działań i zamierzeń terrorystycznych na wczesnym etapie. Profilaktyka jawi się jako główny cel działań i rozwiązań w ramach systemu antyterrorystycznego. Wymierzenie kary przestępcy pełni więc w pewnym stopniu funkcję prewencyjną i naprawczą, a działania wobec potencjalnych sprawców aktów terrorystycznych

⁶⁶³ *Ibidem.*,

powinny być ukierunkowane na zapobieganie wykonaniu aktu na etapie planowania zamachu terrorystycznego. Jedynym sposobem zwalczania przestępstw terrorystyczny jest więc wielopoziomowa prewencja.⁶⁶⁴

W ustawie z 2006 roku po raz pierwszy określono mechanizm prawny, który umożliwia Siłom Zbrojnym Federacji Rosyjskiej udział w walce z terroryzmem, w tym poprzez nadanie im prawa do użycie broni i sprzętu wojskowego (art. 6–10, 15 ustawy federalnej „O przeciwdziałaniu terroryzmowi”). Tym samym wyeliminowano lukę prawną związaną z legalnością udziału Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w operacji antyterrorystycznej. Uzupełnieniem ustawy federalnej „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” jest „Koncepcja przeciwdziałania terroryzmowi”, która określa podstawowe zasady polityki państwa w obszarze zwalczania terroryzmu, a także cel, zadania i kierunki dalszego rozwoju krajowego systemu przeciwdziałania terroryzmowi w Federacji Rosyjskiej. Koncepcja stanowi wykładnię głównych kierunków przeciwdziałania terroryzmowi:⁶⁶⁵

1. Zapobieganie (profilaktyka) terroryzmu: stworzenie systemu przeciwdziałania ideologii terroryzmu; wdrażanie środków prawnych, organizacyjnych, operacyjnych, administracyjnych, bezpieczeństwa, wojskowych i technicznych, mających na celu zapewnienie ochrony antyterrorystycznej potencjalnym celom ataków terrorystów; wzmocnienie kontroli przestrzegania reżimów administracyjnych i prawnych;
2. Organizacja walki z terroryzmem jest prowadzona w oparciu o zintegrowane podejście do analizy przyczyn powstawania i rozprzestrzeniania się terroryzmu, identyfikacji podmiotów działalności terrorystycznej, określenia funkcji i obszarów odpowiedzialności podmiotów przeciwdziałania terroryzmowi, terminowe ustalanie priorytetów w rozwiązywaniu powierzonych zadań, usprawnienie organizacji i współdziałania jednostek operacyjnych, bojowo-operacyjnych i śledczych poprzez wprowadzenie zasady organizowania kierowania operacjami antyterrorystycznymi przez dowództwo oraz udostępnianie tym podmiotom zasobów informacyjnych, w tym nowoczesnych systemów sprzętowych i programowych;

⁶⁶⁴ G. A. Afickij, *Характеристика современного российского терроризма и уголовная политика борьбы с экстремизмом и терроризмом в РФ в свете Федерального закона РФ «О борьбе с терроризмом» и Федерального закона РФ «О противодействии экстремистской деятельности»*, „Правовая политика. Ростов н/Д”, Taganrok 2005, cz.II, s. 15.

⁶⁶⁵ *Концепция противодействия терроризму в Российской...*, op. cit., s. 9.

3. Działania mające na celu minimalizację i (lub) eliminację skutków przejawów terroryzmu powinny koncentrować się na: zapobieganiu (minimalizacji) strat ludzkich w oparciu o priorytet zabezpieczenia życia i zdrowia ludzkiego nad zasobami materialnymi i finansowymi; terminowe przeprowadzenie akcji ratowniczej na wypadek aktu terrorystycznego, udzielenie pomocy medycznej i innej osobom uczestniczącym w jego zwalczaniu, a także osobom poszkodowanym w wyniku aktu terrorystycznego, ich późniejsza rehabilitacja społeczna i psychologiczna; minimalizacja skutków aktu terrorystycznego i jego negatywnego wpływu moralnego i psychologicznego na społeczeństwo lub poszczególne grupy społeczne; naprawa i odbudowa obiektów uszkodzonych lub zniszczonych w wyniku aktu terrorystycznego; regulacja odszkodowań, zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej, za szkody wyrządzone osobom fizycznym i prawnym, które ucierpiały w wyniku aktu terrorystycznego.

Dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej z 15 lutego 2006 r. nr 116 „O środkach przeciwdziałania terroryzmowi” ma na celu usprawnienie administracji publicznej w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi. Na mocy dekretu utworzono Narodowy Komitet Antyterrorystyczny Federacji Rosyjskiej (NAK RF). Funkcję przewodniczącego NAK RF pełni dyrektor Federalnej Służby Bezpieczeństwa Rosji. W ramach Komitetu utworzono Federalny Sztab Dowództwa Operacyjnego, którego zadaniem jest bezpośrednie zwalczanie terroryzmu. Centrala planuje wykorzystanie sił i środków federalnych organów wykonawczych i ich organów terytorialnych do zwalczania terroryzmu, a także zarządza operacjami antyterrorystycznymi. Ponadto tworzone są dowództwa operacyjne, które odpowiadają za zarządzanie operacjami antyterrorystycznymi w jednostkach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej.⁶⁶⁶

W listopadzie 2009 roku pojawiła się nowelizacja Dekretu Prezydenta Federacji Rosyjskiej nr 116, zgodnie z którym utworzonemu w Republice Czeczeńskiej sztabie operacyjnemu nadano dodatkowe funkcje w zakresie organizacji planowania użytkowania na terytorium Czeczenii przydzielonych siły i środki Połączonej Grupy Sił do prowadzenia operacji antyterrorystycznych na terenie regionu Kaukazu Północnego. Dowódca Zespołu został zobowiązany do postępowania zgodnie z poleceniami Szefa Komendy Operacyjnej

⁶⁶⁶ Указ Президента РФ от 15 февраля 2006 г. N 116..., *op. cit.*

Республики Чеченской при решении задач порученных Командованию и на требование предоставлять необходимые силы и средства.⁶⁶⁷

Окончательным результатом деятельности органов борьбы с терроризмом является уменьшение всех проявлений деятельности террористической. В Федерации Российской формировалась системная стратегия противодействия терроризму, которая составляет организационно-правовую базу функционирования российской системы антитеррористической. Главным ее акцентом является реализация и внедрение мер профилактических в области борьбы с терроризмом. Динамичная ситуация связанная с фазовым развитием деятельности террористической требует гибкости в действии органов преследования и установки ориентированной на действия профилактические в рамках разработанных решений. Система актов правовых и решений организационных в рамках российской системы антитеррористической составляет базу противодействия явлению преступности террористической и как таковая является системой адаптированной к специфике и российской практике терроризма как главного угрозы безопасности Федерации Российской.

⁶⁶⁷ Указ Президента РФ от 10 ноября 2009 года № 1267 «О внесении изменений в Указ Президента Российской Федерации от 15 февраля 2006 года № 116 “О мерах по противодействию терроризму” и в состав оперативного штаба в субъекте Российской Федерации, за исключением Чеченской Республики, по должностям, утвержденным этим Указом», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_93614/, доступ з 11.04.2021.

Rozdział III Podmioty państwowe oraz instytucje odpowiedzialne za zwalczanie terroryzmu w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego

3.1. System zwalczania terroryzmu pod egidą Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego Federacji Rosyjskiej (NKA RF)

Narodowy Komitet Antyterrorystyczny Federacji Rosyjskiej (NKA RF) jest kolegialnym organem koordynującym i organizującym działania antyterrorystyczne na szczeblu państwowym. Koncepcja powołania kolegialnego organu walki z terroryzmem pojawiła się już w końcu XX wieku, kiedy to Rosja doświadczyła negatywnych następstw zjawiska terroryzmu, którego źródłem i zarzewiem jest region Kaukazu Północnego, którego republiki wraz z rozpadem ZSRR obrały kurs na niepodległość, a nastroje separatystyczne stanowiły jeden z głównych motywów walki przeciwko Rosji postrzeganej jako agresora-kolonizatora. Mieszanka separatyzmu z czynnikami religijnymi sprowadzającymi się do islamskiego fundamentalizmu religijnego charakterystycznego dla Republiki Czeczenii czy Dagestanu stwarzała realne zagrożenie dla integralności państwa rosyjskiego. Kwestia wewnętrznego, tzw. domorosłego terroryzmu wymagała od władz Federacji Rosyjskiej konstrukcji systemu antyterrorystycznego dopasowanego do skali zagrożenia nie tylko terroryzmem wewnętrznym o podłożu separatystyczno-religijnym, ale również terroryzmu międzynarodowego. Wydarzeniem inicjującym formułowanie rosyjskiego systemu walki z terroryzmem był niewątpliwie atak na szkołę podstawową w Biesłanie (2004). Jest to atak uważany za najbardziej cyniczny i okrutny zamach terrorystyczny w historii nowożytnego terroryzmu. Wówczas Prezydent Federacji Rosyjskiej Władimir Putin zapowiedział radykalną zmianę w podejściu do działań antyterrorystycznych.⁶⁶⁸

Rozwiązanie zaproponowane przez Władimira Putina przyjęło formę uchwalonej w 2006 roku ustawy „O przeciwdziałaniu terroryzmowi”. Ustawa stanowiła fundament pod budowę rosyjskiego systemu antyterrorystycznego, w której koordynującą rolę odgrywa Narodowy Komitet Antyterrorystyczny (NAK RF) z dominującą rolą Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej jako głównego podmiotu zaangażowanego w walkę z terroryzmem. Dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej z 15 lutego 2006 roku nr 116 „O środkach przeciwdziałania terroryzmowi” wprowadza założenia mające na celu usprawnienie działań rosyjskiej administracji publicznej w walce z terroryzmem. To właśnie on stanowił podstawę do powołania Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego. Na mocy

⁶⁶⁸ W. I. Bulawin, *НАК – коллективный инструмент в противодействии терроризму*, „Родина”, 2007, № 12, s. 137.

dekretu, stanowisko szefa NAK FR powierzono dyrektorowi Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, a w podmiotach wchodzących w skład Rosji postanowiono utworzyć specjalne komisje antyterrorystyczne, które na poziomie regionalnym koordynowałyby działalność terytorialnych organów federalnej władzy wykonawczej, jak i organów samorządowych w sferze profilaktyki terroryzmu, a także byłyby odpowiedzialne za eliminację lub minimalizowanie skutków działań terrorystycznych.⁶⁶⁹ Na stanowiska szefów komisji antyterrorystycznych w podmiotach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej mianowani są najwyżsi urzędnicy (szefowie najwyższych organów wykonawczych władzy państwowej) podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej. W celu organizacji planowania zastosowania sił i środków w dyspozycji federalnych organów wykonawczych i ich organów terytorialnych do zwalczania terroryzmu, a także kierowania operacjami kontrterrorystycznymi utworzono:⁶⁷⁰

- a) w strukturze Komitetu –Federalny Sztab Operacyjny;
- b) sztaby operacyjne w podmiotach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej.

Zgodnie z nowelizacją dekretu z 26 grudnia 2015 roku nr 664 dowództwu operacyjnemu powierzono funkcję bezpośredniego dowodzenia siłami specjalnymi oraz środkami przeznaczonymi do wykrywania i tłumienia działalności organizacji i ugrupowań terrorystycznych, ich przywódców oraz osób uczestniczących w organizowaniu i realizacji aktów terrorystycznych w regionie Kaukazu Północnego Federacji Rosyjskiej, w podmiotach Federacji Rosyjskiej oraz na terytoriach, na których rozmieszczone są wskazane siły i środki.⁶⁷¹ Decyzje Federalnego Dowództwa Operacyjnego, podejmowane zgodnie z jego kompetencjami, są wiążące dla wszystkich organów państwowych, których przedstawiciele wchodzi w jego skład oraz w skład dowództwa operacyjnego w jednostkach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej. Decyzje dowództw operacyjnych w podmiotach Federacji Rosyjskiej, podejmowane zgodnie z posiadanym zakresem kompetencji, są wiążące dla wszystkich organów państwowych. Szefa Federalnego Dowództwa Operacyjnego wyznacza przewodniczący NAK FR. Szefami sztabów operacyjnych podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej są z urzędu szefowie oddziałów terytorialnych Federalnej Służby

⁶⁶⁹ П. 2, „Указ Президента РФ от 15 февраля 2006 г. N 116 "О мерах по противодействию терроризму.”., *op. cit.*

⁶⁷⁰ K. Kraj, *Federalna Służba Bezpieczeństwa w walce z terroryzmem w Rosji*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka”, nr 3, 2018, s. 193.

⁶⁷¹ Указ Президента РФ от 26 декабря 2015 г. N 664 "О мерах по совершенствованию государственного управления в области противодействия терроризму" (с изменениями и дополнениями), https://base.garant.ru/71291674/#block_1101, dostęp z 11.04.2021.

Безопасности Федерации Российской в подмютах входящих в состав Федерации Российской, в случае когда председатель НАК ФР не примет иной решения.⁶⁷²

Часть з записов введенных в указ президентский „О средствах борьбы с терроризмом” потеряла силу обязательную, поэтому не является обоснованное рассмотрение записов, которые не функционируют и не являются обязательными в деятельности НАК ФР. Немало же однако согласно с новеллизацией президентского указа „О средствах противодействия терроризму” з 10 ноября 2009 № 1267 функцию непосредственного доказательства силами специальными и средствами выявления и подавления деятельности организации и группировок террористических, их руководителей и лиц участвующих в подготовке и совершении актов террористических на территории северо-кавказского региона Федерации Российской поручено штабам оперативным действующим в подмютах входящих в состав Федерации Российской, на территории которых используются силы и средства противодействия терроризму.⁶⁷³

Декрет президентский „О средствах противодействия терроризму” з 2006 года определил также круг ответственности подмютов Федерации Российской в области борьбы с терроризмом. Регламент комиссии антитеррористической данного подмюта входящего в состав Федерации Российской утверждает председатель комиссии. Ответственность за обслуживание организационно-логистическую действий комиссии антитеррористических в подмютах Федерации Российской несут высшие должностные (руководители высших органов государственной власти подмютов Федерации Российской).⁶⁷⁴ Одновременно в декрете поручено установить положения касающиеся численности ресурсов кадровых и структуры персонала НАК, Федерального Штаба Оперативного и штабов оперативных в подмютах входящих в состав Федерации Российской директору Федеральной Службы Безопасности Федерации Российской (ФСБ ФР). Кроме того должности в бюрох Комитета, Федеральной Команде Оперативной и командах оперативных в единицах входящих в состав Федерации Российской подлежат замещению через федеральных должностных государственных, в том числе сотрудников Федеральной Службы Безопасности, а также военнослужащих и работников федеральных органов исполнительной при Федеральной Службе Безопасности Федерации Российской на основании соглашения с такими

⁶⁷² Указ Президента РФ от 15 февраля 2006 г. № 116 „О мерах по противодействию терроризму” (с изменениями и дополнениями)...., *op. cit.*

⁶⁷³ Указ Президента РФ от 10 ноября 2009 г. № 1267 „О внесении изменений в Указ Президента Российской Федерации от 15 февраля 2006 г. № 116 „О мерах по противодействию терроризму” и в состав оперативного штаба в субъекте Российской Федерации, за исключением Чеченской Республики, по должностям, утвержденным этим Указом” (с изменениями и дополнениями), https://base.garant.ru/12170775/#block_116, доступ з 25.04.2021.

⁶⁷⁴ Указ Президента РФ от 15 февраля 2006 г. № 116 „О мерах по...”, *op. cit.*

organami. Dekret z 2006 roku przedstawia kluczowe znaczenie dla funkcjonowania NAK FR w strukturze rosyjskiego systemu antyterrorystycznego.

Dekret prezydencki z 26 grudnia 2015 roku nr 664 „O środkach w celu udoskonalenia państwowego zarządzania w obszarze przeciwdziałania terroryzmowi” został uchwalony jako akt dopełniający, wykonawczy do ustawy „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” z 2006 roku. Jako akt niższego rzędu zakłada utworzenie dowództwa operacyjnego na obszarach morskich (akwenach)

w miastach Kaspisk, Murmańsk, Pietropawłowsk-Kamczacki, Symferopol i Południowym Sachalińsku w celu zorganizowania efektywnego planowania użycia sił i środków federalnych organów wykonawczych i ich organów terytorialnych do zwalczania terroryzmu, jak również w celu zarządzania operacjami kontrterrorystycznymi na morzach terytorialnych, w wyłącznej strefie ekonomicznej, na szelfie kontynentalnym Federacji Rosyjskiej (z wyjątkiem Morza Bałtyckiego) oraz na innych obszarach morskich, w których Rosja jest suwerenem i implementuje własną jurysdykcję, a także na statkach pływających pod banderą państwową Federacji Rosyjskiej. Dowódcy sztabów operacyjnych na obszarach morskich (akwenach), o ile przewodniczący Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego nie postanowi inaczej, pełnią z urzędu funkcję szefów służb granicznych Federalnej Służby Bezpieczeństwa na obszarach odpowiedzialności określonych przez przewodniczącego Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego. Na mocy dekretu dowództwom operacyjnym w podmiotach Federacji Rosyjskiej powierzono organizację planowania użycia sił i środków przeznaczonych do walki z terroryzmem federalnych organów wykonawczych i ich organów terytorialnych, a także kierowanie oddziałami przeciwdziałania terroryzmowi realizujące operacje kontrterrorystyczne na terytoriach podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej oraz na wewnętrznych wodach morskich Rosji przylegających do tych terytoriów. Dekret prezydencki z 2015 roku akcentuje strategiczne znaczenie regionu Kaukazu Północnego jako wymagającego szczególnych rozwiązań w celu powstrzymania i prewencji zagrożeniom natury terrorystycznej. W związku z uznaniem priorytetowego znaczenia regionu Kaukazu Północnego dowództwu operacyjnemu w jednostkach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, wchodzących w skład Północno-kaukaskiego Okręgu Federalnego powierzono funkcję organizacji planowania wykorzystania przydzielonych sił i środków Połączonej Grupy Sił do prowadzenia operacji antyterrorystycznych w regionie Kaukazu Północnego Federacji Rosyjskiej.⁶⁷⁵

⁶⁷⁵ W. P. Żurawlew, *Борьба с терроризмом в Дагестане*, „Научно-аналитический журнал Обозреватель – Observer”, no. 1 (288), 2014, s. 025-038.

Ponadto decyzje Federalnego Dowództwa Operacyjnego, przyjęte zgodnie z jego kompetencjami, są wiążące dla wszystkich organów państwowych, których przedstawiciele wchodzi w skład dowództwa operacyjnego na obszarach morskich (akwenach) Federacji Rosyjskiej. Decyzje dowództw operacyjnych na akwenach morskich, podejmowane zgodnie z ich kompetencjami, są wiążące dla wszystkich organów państwowych, których przedstawiciele wchodzi w skład tego dowództwa. Dekret traktuje nie tylko o działaniach antyterrorystycznych na akwenach morskich należących do Federacji Rosyjskiej. Akcentowanie zagrożenia terroryzmem morskim jest jednakże dowodem szerokiej perspektywy stosowanej w zakresie zwalczania terroryzmu. Dekret prezydencki z 2015 roku przydaje priorytetowego znaczenie przede wszystkim dla wszelkich działań prewencyjnych, czyli takich które są ukierunkowane na stłumienie ataku terrorystycznego lub działań stwarzających zagrożenie popełnienia takiego ataku. Działania prewencyjno-eliminacyjne znajdują się w zakresie odpowiedzialności podmiotów federalnej władzy wykonawczej. Tryb realizacji tych działań określa wspólny akt prawny Federalnej Służby Bezpieczeństwa, Federalnej Służby Gwardii Narodowej, Federalnej Służby Ochrony Federacji Rosyjskiej, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej, Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej, Ministerstwa Obrony Cywilnej i Sytuacji Nadzwyczajnych Federacji Rosyjskiej.

Priorytetowe działania mające na celu powstrzymanie aktu terrorystycznego lub działań stanowiących bezpośrednie zagrożenie jego popełnienia organizują:⁶⁷⁶

- a) w przypadku popełnienia takiego czynu lub takich działań na terenie gminy i na przyległych do niej morskich wodach wewnętrznych - naczelnik odpowiedniego oddziału Federalnej Służby Bezpieczeństwa stacjonującej na tym terytorium, a w przypadku braku takiego oddziału - szef odpowiedniego organu do spraw wewnętrznych Federacji Rosyjskiej;
- b) w przypadku popełnienia takiego czynu lub takich działań na morzu terytorialnym, wyłącznej strefie ekonomicznej, na szelfie kontynentalnym Federacji Rosyjskiej, na innych obszarach morskich, na których Federacja Rosyjska sprawuje zwierzchnictwo, realizuje suwerenne prawa i jurysdykcję, a także na statkach pływających pod banderą państwową Federacji Rosyjskiej - kierownik

⁶⁷⁶Указ Президента РФ от 26 декабря 2015 г. N 664 "О мерах по совершенствованию государственного управления в области противодействия терроризму" (с изменениями и дополнениями), <http://base.garant.ru/71291674/>, dostęp z 25.04.2021.

odpowiedniej jednostki służby granicznej Federalnej Służby Bezpieczeństwa w wyznaczonym obszarze odpowiedzialności.

Ponadto dekret zakłada utworzenie w granicznych organach FSB FR w wyznaczonych sferach odpowiedzialności sztabów dowództw operacyjnych na obszarach morskich w celu organizacyjnego i logistycznego wsparcia tych sztabów. Strukturę, liczbę personelu i tryb obsady sztabu operacyjnego na obszarach morskich (akwenach) określa Dyrektor Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. W kwestii funkcjonowania NAK FR dekret z 2015 roku zatwierdza regulamin działania NAK FR, jak również skład osobowy dowództwa w rejonie morskim według stanowisk. Wysoka pozycja FSB FR akcentowana w zapisach dekretu stanowi o priorytetyzacji znaczenia tej służby w zakresie zwalczania terroryzmu zarówno na lądzie, jak i na obszarach morskich.⁶⁷⁷

Regulamin określający funkcjonowanie Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego zatwierdzony dekretem prezydenckim nr 664 z 25 grudnia 2015 roku stanowi aktualizację rozporządzenia tworzącego Narodowy Komitet Antyterrorystyczny Federacji Rosyjskiej nr 116 „O środkach przeciwdziałania terroryzmowi”.⁶⁷⁸ Zgodnie z rozporządzeniem NAK FR jest kolegiałnym organem utworzonym w celu organizowania i koordynowania działań w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi realizowanych przez federalne organy władzy wykonawczej, organy władzy wykonawczej podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej i jednostek samorządu terytorialnego, a także komisji antyterrorystycznych i sztabów operacyjnych w podmiotach Federacji Rosyjskiej oraz dowództw operacyjnych na obszarach akwenów morskich. Podstawą prawną działania NAK FR jest Konstytucja Federacji Rosyjskiej, federalne ustawy konstytucyjne, dekrety i zarządzenia Prezydenta Federacji Rosyjskiej oraz rozporządzenie nr 664. W ramach Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego funkcjonuje Federalny Sztab Operacyjny. Do głównych zadań NAK FR należy:

a) monitorowanie stanu krajowego systemu przeciwdziałania terroryzmowi, przygotowywanie wniosków dla Prezydenta Federacji Rosyjskiej dotyczących kształtowania polityki państwa i doskonalenia regulacji prawnych w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi;

⁶⁷⁷ Por. K. Kraj, *Federalna Służba Bezpieczeństwa w walce z terroryzmem...*, op. cit. s. 195.

⁶⁷⁸ Положение о Национальном антитеррористическом комитете (утв. Указом Президента РФ от 26 декабря 2015 г. N 664), <http://base.garant.ru/71291674/#ixzz6t3D8hM6D>, dostęp z 01.05.2021.

- b) organizowanie i koordynowanie działań antyterrorystycznych prowadzonych przez federalne organy wykonawcze, organy władzy wykonawczej jednostek wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, organów samorządu terytorialnego oraz komisji antyterrorystyczne i sztabów operacyjnych w podmiotach wchodzących w skład Federacja Rosyjska, dowództw operacyjnych na obszarach morskich (akwenach);
- c) wsparcie informacyjne działań antyterrorystycznych.

NAK FR pełni również szereg funkcji:⁶⁷⁹

- a) monitoring stanu ogólnopaństwowego systemu przeciwdziałania terroryzmowi, przygotowywanie wniosków dla Prezydenta Federacji Rosyjskiej w kwestii kształtowania polityki państwa i doskonalenia regulacji prawnych w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi:
- analiza przyczyn i warunków powstawania i rozprzestrzeniania się terroryzmu, opracowanie środków ich eliminacji;
 - monitorowanie zagrożeń terrorystycznych i działalności terrorystycznej w Federacji Rosyjskiej, opracowywanie środków przeciwdziałania zagrożeniom terrorystycznym;
 - analiza i ocena skuteczności działań podejmowanych w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi przez federalne organy wykonawcze, organy wykonawcze jednostek wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, organy samorządu terytorialnego, komisje antyterrorystyczne i komendy operacyjne w podmiotach wchodzących w skład Federacja Rosyjska, dowództwo operacyjne na obszarach morskich (basenach), opracowanie propozycji ich udoskonalenia;
 - przygotowywanie projektów koncepcji, planów i innych dokumentów z zakresu przeciwdziałania terroryzmowi;
 - analiza praktyki organów ścigania, analiza zagranicznych doświadczeń w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi i przygotowanie na tej podstawie

⁶⁷⁹ II. 5,” „Положение о Национальном антитеррористическом комитете (утв. Указом Президента РФ от 26 декабря 2015 г. N 664)”...”, *op. cit.*

propozycji usprawnienia ustawodawstwa Federacji Rosyjskiej i jego harmonizacji z normami prawa międzynarodowego;

- przygotowywanie raportów z wyników działań Komitetu i Federalnego Sztabu Operacyjnego, a także formułowanie propozycji kształtowania polityki państwa w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi;

b) w celu organizowania i koordynacji działań antyterrorystycznych prowadzonych przez federalne organy władzy wykonawczej, organy władzy wykonawczej jednostek wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, organ samorządu terytorialnego oraz komisji antyterrorystycznych i sztabów operacyjnych w podmiotach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, dowództw operacyjnych na obszarach morskich (akwenach):

- przywództwo organizacyjne, wsparcie metodyczne i kontrola działalności komisji antyterrorystycznych i dowództw operacyjnych w jednostkach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, dowództw operacyjnych na obszarach morskich (akwenach);

- kontrola wykonania decyzji Komitetu i Federalnej Komendy Operacyjnej;

- przygotowanie propozycji zapewnienia ochrony antyterrorystycznej potencjalnych obiektów – celów ataków terrorystycznych i miejsc masowego gromadzenia się ludzi;

- opracowanie środków przeciwdziałania udostępnianiu zasobów działalności terrorystycznej;

- tworzenie, w porozumieniu z federalnymi władzami wykonawczymi, lokowania sił i środków federalnej władzy wykonawczej i jej organów terytorialnych zaangażowanych w prowadzenie operacji antyterrorystycznej oraz środków minimalizujących i (lub) eliminujących konsekwencje aktu terrorystycznego;

- opracowanie decyzji w sprawie organizacji szkolenia i użycia sił i środków federalnych organów wykonawczych i ich organów terytorialnych zaangażowanych w prowadzenie operacji antyterrorystycznej oraz środków minimalizujących i (lub) eliminujących skutki aktu terrorystycznego, a także działania na rzecz poprawy współdziałania sił i środków;
 - sprawowanie kontroli nad stanem gotowości sił i środków federalnych organów władzy wykonawczej i jej organów terytorialnych, w porozumieniu z federalnymi organami wykonawczymi, w zakresie realizacji zadań zwalczania terroryzmu;
 - opracowanie środków przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się ideologii terroryzmu, a także zapewnienia ochrony wspólnej przestrzeni informacyjnej Federacji Rosyjskiej;
 - określenie trybu stosowania dodatkowych środków zapewniających bezpieczeństwo jednostki, społeczeństwa i państwa na wypadek zagrożenia terrorystycznego;
 - organizacja współdziałania stowarzyszeń publicznych i organizacji wyznaniowych, innych instytucji społeczeństwa obywatelskiego i obywateli z władzami rządowymi, a także kreowanie ich zaangażowania w walkę z terroryzmem;
 - przygotowanie propozycji zapewnienia ochrony socjalnej osobom prowadzącym działalność w zakresie zwalczania terroryzmu i (lub) zaangażowanym w tę działalność, a także osobom, które ucierpiały w wyniku aktów terrorystycznych;
 - opracowanie zaleceń zapewniających ochronę obywateli Federacji Rosyjskiej przed atakami terrorystów poza terytorium Federacji Rosyjskiej;
- c) w celu zapewnienia wsparcia informacyjnego działań antyterrorystycznych:⁶⁸⁰

⁶⁸⁰ *Ibidem.*

- terminowe informowanie ludności za pośrednictwem środków masowego przekazu o przestępstwach terrorystycznych lub zagrożeniu ich popełnieniem, a także o środkach minimalizujących i (lub) eliminujących skutki takich przestępstw;
- zapewnienie spójności stanowisk organów władzy państwowej, organów władzy państwowej podmiotów Federacji Rosyjskiej i innych organów państwowych w kontaktach z mediami w sprawach związanych z przestępczością terrorystyczną, informowanie o zagrożeniach ich popełnienia aktów terrorystycznych i środkach zapobiegawczych i tłumieniu przestępstw o charakterze terrorystycznym, minimalizacji i (lub) eliminacji ich konsekwencje;
- publikowanie materiałów o działalności Komitetu i Federalnego Sztabu Operacyjnego w środkach masowego przekazu oraz sieci informacyjno-telekomunikacyjnej „Internet”;
- upowszechnianie informacji skierowanych do zagranicznych odbiorców o podstawowych zasadach i praktyce zwalczania terroryzmu w Federacji Rosyjskiej.

W realizacji wyznaczonych zadań i funkcji NAK FR jest uprawniony do:⁶⁸¹

- a) podejmowania decyzji w sprawach należących do jego kompetencji;
- b) żądania i otrzymywania w określonym trybie, od federalnych organów władzy państwowej, organów władzy państwowej podmiotów Federacji Rosyjskiej, innych organów państwowych, organów samorządu terytorialnego, stowarzyszeń, organizacji i funkcjonariuszy materiałów i informacji dotyczących zagadnień wchodzących w zakres jej kompetencji;
- c) tworzenia komisji roboczych zajmujących się zagadnieniami związanymi ze zwalczaniem terroryzmu;

⁶⁸¹ *Ibidem.*

d) angażowania urzędników i specjalistów organów władzy federalnej, organów państwowych podmiotów Federacji Rosyjskiej, innych organów państwowych, jednostek samorządu terytorialnego oraz przedstawicieli stowarzyszeń i organizacji publicznych (za ich zgodą) do udziału w pracach Komitetu;

e) organizacji weryfikację realizacji decyzji podjętych przez Komitet i Federalny Sztab Operacyjny, przez federalne organy władzy wykonawczej, organy władzy wykonawczej podmiotów Federacji Rosyjskiej, organy samorządu terytorialnego, komisji antyterrorystycznych i dowództw operacyjnych w podmiotach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, dowództw operacyjnych na obszarach morskich (akwenach), stowarzyszeń publicznych, organizacji i urzędników;

f) przedstawiania wniosków w sprawach wymagających rozstrzygnięcia Prezydenta Federacji Rosyjskiej lub Rządu Federacji Rosyjskiej;

g) współdziałania z właściwymi organami innych państw i organizacjami międzynarodowymi w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi, udział w przygotowywaniu projektów umów międzynarodowych, których stroną jest Federacja Rosyjska;

h) zatwierdzania regulaminu nagród NAK FR i ich opisu.

W celu wykonania decyzji Komitetu, zgodnie z ustalonym trybem możliwe jest opracowywanie projektów dekretów, zarządzeń i poleceń Prezydenta Federacji Rosyjskiej, a także projektów uchwał i zarządzeń Rządu Federacji Rosyjskiej. W sytuacji, gdy projekty te zostały zatwierdzone na posiedzeniu Komitetu, ich konsultacja z władzami państwowymi, których przedstawiciele byli obecni na tym posiedzeniu, nie jest wymagana. Federalne organy władzy wykonawczej, których przedstawiciele są członkami Komitetu, mogą przyjmować akty (akty wspólne) w celu wykonania decyzji Komitetu. Obsługę informacyjną i analityczną, organizacyjną i merytoryczną oraz techniczną działalności Komitetu i Federalnego Sztabu Operacyjnego prowadzi personel Komitetu.⁶⁸²

⁶⁸² Por. K. Kraj, *Narodowy Komitet Antyterrorystyczny instrumentem politycznego i militarnego zwalczania terroryzmu w Rosji*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, nr. 3-4 (2009), s. 53.

Decyzje NKA RF adresowane są do organów władzy federalnej, organów rządowych podmiotów Federacji Rosyjskiej, innych organów państwowych, organów samorządu terytorialnego w części, która ich dotyczy, a także są podawane do wiadomości stowarzyszeń społecznych, organizacji i obywateli. Wszelkie decyzje NKA RF są publikowane na oficjalnej stronie internetowej Komitetu. Za wykonanie decyzji Komitetu odpowiedzialny jest aparat personelu Komitetu. Celem powołania Federalnego Sztabu Operacyjnego w ramach NKA RF oraz jego odpowiedników w podmiotach Federacji Rosyjskiej jest usprawnienie planowania działań antyterrorystycznych oraz podniesienia ich efektywności. Funkcje szefów sztabów operacyjnych w podmiotach FR pełnią przewodniczący zarządów lokalnych Federalnej Służby Bezpieczeństwa. Od decyzji przewodniczącego NKA RF zależy również funkcja przewodniczącego Federalnego Sztabu Operacyjnego. W zakresie kompetencji szefa NKA znajduje się powoływanie dowódcy Federalnego Sztabu Operacyjnego. Aparat urzędniczy NKA RF stanowi część składową FSB, co potwierdza tezę, iż NKA RF jest w rzeczywistości przedłużeniem i uzupełnieniem kompetencji FSB w zakresie zwalczania terroryzmu. W skład NKA RF wchodzi przewodniczący niemal wszystkich struktur władzy, służb specjalnych, kluczowych resortów, a także obu izb rosyjskiego parlamentu.⁶⁸³ Zgodnie z dekretem prezydenckim nr 1258 członkami NKA RF są:

- 1) Dyrektor FSB Rosji (Przewodniczący Komitetu);
- 2) Minister Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej (wiceprzewodniczący Komitetu);
- 3) Zastępca Dyrektora FSB Rosji - Szef Sztabu NAK FR (wiceprzewodniczący Komitetu);
- 4) Wicepremier Federacji Rosyjskiej - Przedstawiciel Prezydenta Federacji Rosyjskiej w Północno-kaukaskim Okręgu Federalnym;
- 5) Pierwszy zastępca szefa sztabu Prezydenta Federacji Rosyjskiej;
- 6) Pierwszy zastępca przewodniczącego Rady Federacji Zgromadzenia Federalnego Federacji Rosyjskiej;
- 7) Pierwszy zastępca przewodniczącego Dumy Państwowej Zgromadzenia Federalnego Federacji Rosyjskiej;

⁶⁸³ Указ Президента РФ от 02.09.2012 N 1258 (ред. от 13.11.2018) "Об утверждении состава Национального антитеррористического комитета по должностям и внесении изменений в Указ Президента Российской Федерации от 15 февраля 2006 г. N 116 "О мерах по противодействию терроризму" и в состав Федерального оперативного штаба по должностям, утвержденный этим Указом,
http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_134673/5b921de3f1807aa388e6b45a7ec1709f9d57e2b8/,
dostęp z 01.05.2021.

- 8) Minister Federacji Rosyjskiej ds. Obrony Cywilnej, Sytuacji Nadzwyczajnych i Likwidacji Skutków Katastrof Naturalnych;
- 9) Minister Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej;
- 10) Minister Obrony Federacji Rosyjskiej;
- 11) Minister Sprawiedliwości Federacji Rosyjskiej;
- 12) Minister Zdrowia Federacji Rosyjskiej;
- 13) Minister Przemysłu i Handlu Federacji Rosyjskiej;
- 14) Minister ds. Komunikacji i środków masowego przekazu Federacji Rosyjskiej;
- 15) Minister Transportu Federacji Rosyjskiej;
- 16) Minister Energetyki Federacji Rosyjskiej;
- 17) Dyrektor Służby Wywiadu Zagranicznego Rosji;
- 18) Dyrektor Federalnej Służby Ochrony Rosji
- 19) Dyrektor Rosfinmonitoring;
- 20) Szef Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej - Pierwszy Wiceminister Obrony Federacji Rosyjskiej.
- 21) Zastępca sekretarza Rady Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej;
- 22) Przewodniczący Komitetu Śledczego Federacji Rosyjskiej;

W celu organizacji i planowania użycia sił i środków federalnych organów władzy wykonawczej i ich organów terytorialnych w walce z terroryzmem, a także usprawnienia dowodzenia operacjami antyterrorystycznymi, w ramach NKA RF utworzono Federalny Sztab Operacyjny, podlegający dyrektorowi FSB Rosji. Dowodzenie operacjami antyterrorystycznymi w jednostkach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, powołano dowództwa operacyjne kierowane przez szefów organów terytorialnych FSB podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej.⁶⁸⁴

Rozporządzenia regulujące funkcjonowanie Komitetu są jednocześnie aktami prawnymi regulującymi funkcje i kompetencje FSB FR. Działalność antyterrorystyczna FSB FR jest realizowana na poziomie krajowym (wewnętrznym) w ramach państwowego systemu antyterrorystycznego w celu zapewnienia bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego na zasadach kontraktowych i organizacyjno-prawnych w zakresie współpracy

⁶⁸⁴ Por. K. Kraj, *Narodowy Komitet Antyterrorystyczny instrumentem politycznego...*, op. cit., s. 54.

międzynarodowej w zakresie zwalczania terroryzmu międzynarodowego. FSB Rosji prowadzi międzynarodową współpracę w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi na podstawie przepisów Konstytucji Federacji Rosyjskiej, ustaw federalnych, dekretów

i zarządzeń Prezydenta Federacji Rosyjskiej, dekretów i zarządzeń Rządu Federacji Rosyjskiej, ogólnie przyjętych zasad i norm prawa międzynarodowego, umów międzynarodowych Federacji Rosyjskiej, resortowych i międzyresortowych aktów prawnych dotyczących zagadnień związanych z jurysdykcją FSB Federacji Rosyjskiej zgodnie ze Strategią Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej, jak i Koncepcją polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej.⁶⁸⁵

Podstawą prawną działalności FSB Rosji jest ustawa federalna nr 40-ФЗ z 3 kwietnia 1995 roku „O Federalnej Służbie Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej”⁶⁸⁶ oraz „Statut Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej”⁶⁸⁷ nr 960 z 11 sierpnia 2003 roku. Zgodnie z powyższymi aktami prawnymi Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej jest organem wykonawczym bezpośrednio podporządkowanym Prezydentowi Rosji.

W dekreście Prezydenta Federacji Rosyjskiej, który zatwierdza statut FSB ustalono, że dyrektor Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej jest z urzędu przewodniczącym Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego. FSB kieruje komitetami antyterrorystycznymi utworzonymi na tym szczeblu podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej. Bezpieczeństwo antyterrorystyczne na poziomie lokalnym zapewniają miejskie i rejonowe jednostki terytorialnych organów bezpieczeństwa, które wchodzi w skład komisji antyterrorystycznych na szczeblu municypalnym.⁶⁸⁸

Zapewnienie realizacji przez FSB zadań z zakresu zwalczania terroryzmu jest związane z określonymi pełnomocnictwami i kompetencjami służby, które stanowią o jej centralnej pozycji w rosyjskim systemie antyterrorystycznym. Jednym z głównych zadań jest uczestnictwo w opracowaniu i realizacji programów państwowych oraz opracowywanie propozycji i zaleceń w zakresie neutralizacji i przeciwdziałania zagrożeniom bezpieczeństwu

⁶⁸⁵ Концепция внешней политики Российской Федерации: указ Президента РФ от 30 ноября 2016 года № 640, <http://base.garant.ru/71552062/>, dostęp z 01.05.2021.

⁶⁸⁶ Федеральный закон "О федеральной службе безопасности" от 03.04.1995 N 40-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_6300/, dostęp z 01.05.2021.

⁶⁸⁷ Указ Президента РФ от 11 августа 2003 г. N 960 "Вопросы Федеральной службы безопасности Российской Федерации" (с изменениями и дополнениями), <http://base.garant.ru/12132066/>, dostęp z 01.05.2021.

⁶⁸⁸ N. Patruszew, Криминальные элементы активно пытаются проникнуть во властные структуры, „Известия”, 15.12.2006, <http://www.fsb.ru/fsb/comment/rukov/single.htm%21id%3D10309760%40fsbAppearance.html>, dostęp z 01.05.2021.

Federacji Rosyjskiej. Podstawą zaleceń formułowanych przez FSB jest analiza obecnej sytuacji społeczno-politycznej i kryminogennej. Organizacja działalności w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi, określenie porządku realizacji przez organy bezpieczeństwa działań natury bojowo-operacyjnej i innych przedsięwzięć w celu zwalczania terroryzmu są elementami dominującymi w zadaniach FSB FR w zakresie szeroko pojmowanej walki z terroryzmem. W zwalczaniu terroryzmu, jak również profilaktyce terrorystycznej szczególne zadanie FSB FR przejawia się również w organizowaniu i realizacji działalności operacyjno-śledczej, której celem jest ujawnienie, przeciwdziałanie i tłumienie przestępstw i działań o charakterze terrorystycznym. Działalność operacyjno-śledcza, za którą odpowiada FSB FR stanowi ważną część działań NKA RF jako podmiotu koordynującego ujawnianie i zwalczanie przestępczości terrorystycznej. FSB FR bierze udział w uogólnianiu praktyki stosowania ustawodawstwa federalnego w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa Rosji, walki z przestępczością i działalnością terrorystyczną.⁶⁸⁹

Międzynarodowa współpraca na rzecz walki z terroryzmem jest kolejnym polem działania FSB. W celu zapewnienia utrzymania statusu quo rosyjskich interesów w dziedzinie bezpieczeństwa, FSB wysyła do innych państw oficjalnych przedstawicieli, doradców i specjalistów w celu zwiększenia skuteczności walki z terroryzmem w wymiarze międzynarodowym. Większość zadań związanych ze zwalczaniem przestępczości terrorystycznej realizuje Departament Ochrony Ustroju Konstytucyjnego i Zwalczania Terroryzmu Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, który wcześniej funkcjonował jako Zarząd do Walki z Terroryzmem, a po ataku w Budionowsku w 1995 został przemianowany na Centrum Antyterrorystyczne.⁶⁹⁰

Narodowy Komitet Antyterrorystyczny Federacji Rosyjskiej odegrał również znaczną rolę w zwalczaniu terroryzmu na Kaukazie Północnym. Na etapie formułowania ram prawnych rosyjskiego systemu przeciwdziałania terroryzmowi, operacjami antyterrorystycznymi na Kaukazie Północnym, planowaniem użycia sił i środków do identyfikowania organizacji i grup terrorystycznych, ich przywódców oraz osób uczestniczących w organizacji i realizacji zamachów terrorystycznych na Kaukazie Północnym, a także tłumieniem ich działalności zajmowała się Sztab Operacyjny ds. kierowania operacjami antyterrorystycznymi w regionie Kaukazu Północnego w Rosji

⁶⁸⁹ A. Siewer, *ФСБ*, Wydawnictwo Eksimo, Moskwa 2010, s. 46.

⁶⁹⁰ E. J. Żoga, A. J. Wasenin, O. J. Tcharowska, *О правовом регулировании деятельности ФСБ России по борьбе с терроризмом*, „Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки”, no. 10, 2019, s. 152-153.

oraz Regionalny Sztab Operacyjny, którego działalność została uregulowana dekretemi Prezydenta Federacji Rosyjskiej z 22 stycznia 2001 nr. 61 i 30 czerwca 2003 nr. 715.⁶⁹¹

Komisja ds. Koordynacji Działalności Federalnych Organów Władzy Wykonawczej Południowego Okręgu Federalnego, utworzona po zamachach terrorystycznych w Biesłanie we wrześniu 2004 r., została wówczas przekształcona w Komisję ds. Poprawy Sytuacji Społeczno-Gospodarczej Południowego Okręgu Federalnego. Na czele tej komisji stał pełnomocnik Prezydenta w Południowym Okręgu Federalnym Dmitrij Kozak.⁶⁹²

W walkę z terroryzmem w Federacji Rosyjskiej bezpośrednio zaangażowane są nie tylko struktury władzy, ale przede wszystkim organy ścigania oraz służby specjalne. W skład Federalnego Sztabu Operacyjnego wchodzi kierownictwo Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej (FSB FR), Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Ministerstwo Obrony Rosji, Ministerstwo Sytuacji Nadzwyczajnych Rosji, Służba Wywiadu Zagranicznego Rosji (SWR), Federalna Służba Kontroli nad Obrotem Narkotykami (FSKN FR; zlikwidowana w 2018 roku), Federalna Służba Ochrony (FSO FR), Federalna Służba Kontroli Finansowej (Rosfinmonitoring), Sztab Generalny Sił Zbrojnych Rosji, Komitet Śledczy Federacji Rosyjskiej oraz zastępca sekretarza Rady Bezpieczeństwa Rosji.⁶⁹³

Zgodnie z ustawą „O Federalnej Służbie Bezpieczeństwa” organy bezpieczeństwa i podjednostki wchodzące w ich skład, zgodnie z określonym trybem i w ramach posiadanych kompetencji, prowadzą walkę z terroryzmem poprzez działania operacyjne, w ramach których identyfikują, zapobiegają, tłumią, ujawniają przestępstwa terrorystyczne oraz prowadzą postępowania karne w sprawie dokonania aktów terrorystycznych. Działania te realizowane są w bezpośredniej interakcji z organami ścigania. Zgodnie z ustawodawstwem federalnym policja i wojska wewnętrzne mają za zadanie udział w przeciwdziałaniu terroryzmowi, zwalczania aktów terroryzmu, zapewnianiu reżimu prawnego operacji kontrterrorystycznej, a także ochronę potencjalnych celów ataków terrorystów i miejsc masowego przebywania obywateli. Działania te w głównej mierze opierają się na ekspertyzie

⁶⁹¹ *Ibidem.*, s. 151.

⁶⁹² N. Gur-Arie, *From wahhabism to islamie extremism: Russia confronting islamizm in conflicts AT Home and abroad*, „Пути к миру и безопасности”, no. 2 (61), 2021, s. 176.

⁶⁹³ C. Moore, *Combating Terrorism in Russia and Uzbekistan*, „Cambridge Review of International Affairs”, Vol. 20, 2007, s. 311.

stanu bezpieczeństwa antyterrorystycznego potencjalnych obiektów – celów ataków terrorystycznych.⁶⁹⁴

Jednocześnie walka z terroryzmem obejmuje szereg środków specjalnych, operacyjno-śledczych, wojskowych i innych z użyciem sprzętu wojskowego, broni i środków specjalnych wykorzystywanych w celu stłumienia aktu terrorystycznego, neutralizacji terrorystów, zapewnienia bezpieczeństwa jednostkom, organizacjom i instytucjom, a także minimalizacji skutków aktu terrorystycznego. Faktycznej eliminacji, stłumienia aktu terrorystycznego dokonują siły i środki w dyspozycji federalnych organów bezpieczeństwa, a także tworzone *ad hoc* grupy sił i środków na rzecz rozpracowania i neutralizacji aktu terrorystycznego. W skład ugrupowania eliminacyjnego wchodzi pododdziały Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, pododdziały federalnych organów wykonawczych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo, obronę, sprawy wewnętrzne, wymiar sprawiedliwości, obronę cywilną, ochronę ludności i terytoriów przed sytuacjami kryzysowymi, zapewnienie bezpieczeństwa przeciwpożarowego i bezpieczeństwa osób na akwenach wodnych, a także jednostki podrzędne organów wykonawczych podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej.⁶⁹⁵

Zgodnie z ustawą federalną „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” organizacyjne zwalczanie terroryzmu implikuje obowiązek informowania ludności zamieszkującej obszar operacji kontr terrorystycznej o zagrożeniu terroryzmem. W celu terminowego informowania ludności o zagrożeniu aktem terrorystycznym i organizacji działań prewencyjnych lub eliminacyjnych, rosyjskie ustawodawstwo przewiduje szereg środków organizacyjnych i prawnych. Dekretem Prezydenta Federacji Rosyjskiej nr 851 z 14 czerwca 2012 r. zatwierdzono procedurę ustalania i wprowadzania poziomów zagrożenia terrorystycznego. Zgodnie z procedurą przyjęto dodatkowe środki zapewniające bezpieczeństwo jednostki, społeczeństwa i państwa. W zasadnych warunkach i okolicznościach dopuszczono wprowadzenie odpowiednich stopni zagrożenia terrorystycznego.⁶⁹⁶

- podwyższony – alert niebieski;
- wysoki – alert żółty;
- krytyczny - alert czerwony.

⁶⁹⁴ К. А. Stiepanow, *АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ФСБ РОССИИ. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ФСБ РОССИИ ПО БОРЬБЕ С ТЕРРОРИЗМОМ*, „Вопросы российской юстиции”, no. 10, 2020, s. 68.

⁶⁹⁵ *Ibidem.*, s. 69.

⁶⁹⁶ Указ Президента РФ от 14 июня 2012 г. N 851 "О порядке установления уровней террористической опасности, предусматривающих принятие дополнительных мер по обеспечению безопасности личности, общества и государства", <http://base.garant.ru/70189916/#ixzz6toGEWpG9>, dostęp z 03.05.2021.

Działania w ramach NKA RF, czy służb specjalnych do których należy FSB odnoszą skutek w postaci redukcji odnotowywanych przestępstw terrorystycznych w Federacji Rosyjskiej, w tym na obszarze Południowego Okręgu Federalnego. 11 września 2020 roku podczas spotkania Federalnego Dowództwa Operacyjnego pod kierownictwem Przewodniczącego NAK FR, Dyrektora FSB Rosji Aleksandra Bortnikowa podano do publicznej informacji, iż od początku roku 2020 rosyjskim służbom udało się zapobiec 15 atakom terrorystycznym na Kaukazie Północnym, zneutralizowano 35 bojowników, zatrzymano 53 terrorystów i zlikwidowano 23 komórki międzynarodowych organizacji terrorystycznych, których działalność jest uznawana na terytorium Federacji Rosyjskiej za niepożądaną.⁶⁹⁷

⁶⁹⁷ *Власти рассказали о предотвращении 15 террористических атак с начала года*, news.ru, <https://news.ru/society/vlasti-rasskazali-o-predotvrashenii-15-terroristicheskikh-atak-s-nachala-goda/>, dostęp z 19.05.2021.

3.2. Kompetencje i funkcje Prezydenta Federacji Rosyjskiej w zakresie zwalczania terroryzmu

Zadania podmiotów zaangażowanych w zwalczanie terroryzmu w Federacji Rosyjskiej mają charakter zróżnicowany. Zmiany kompetencji i zadań poszczególnych podmiotów mają swoje źródło w zmieniającej się, ewolucyjnej sytuacji społeczno-politycznej, ekonomicznej i militarnej Federacji Rosyjskiej. Prezydent Federacji Rosyjskiej pełni szczególną rolę w dziedzinie zwalczania terroryzmu, jak również kontroli i nadzoru działalności struktur sił specjalnych zaangażowanych w walkę z terroryzmem. Jego kompetencje zostały określone w ustawie federalnej 35-FZ z 6.03.2006 roku „O przeciwdziałaniu terroryzmowi”. To właśnie prezydent określa podstawowe kierunki polityki państwa w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi. Ponadto do kompetencji Prezydenta FR należy ustalanie kompetencji organów władzy wykonawczej w zakresie walki z terroryzmem, których działalnością kieruje. Prezydent, zgodnie z określonym trybem, podejmuje decyzje odnośnie użycia Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej poza terytorium Rosji, jak również decyduje o wykorzystaniu jednostek specjalnego przeznaczenia do zwalczania działalności terrorystycznej prowadzonej przeciwko Federacji Rosyjskiej lub obywatelom Rosji, jak również bezpaństwowcom na stałe przebywającym w Rosji.⁶⁹⁸

Szereg kompetencji Prezydenta Federacji Rosyjskiej w zakresie polityki bezpieczeństwa państwa, w tym bezpieczeństwa antyterrorystycznego Rosji reguluje ustawa zasadnicza – Konstytucja Federacji Rosyjskiej. Prezydent odgrywa ważną rolę w rosyjskim systemie ustrojowym, co wynika z szerokiego zakresu kompetencji. Prezydent Federacji Rosyjskiej jest głównym organizatorem, podmiotem sprawującym kontrolę oraz kieruje polityką zwalczania terroryzmu. Pozycja rosyjskiego prezydenta w systemie antyterrorystycznym wynika z nadanych mu przez Konstytucję FR uprawnień ustrojowych oraz roli jaką odgrywa w systemie władz państwowych. Jak wynika z konstytucyjnych uprawnień, Prezydent FR odgrywa kluczową rolę w regulowaniu działalności organów władzy wykonawczej. Jednocześnie prezydent pozostaje w dużym stopniu niezależny od władzy legislacyjnej. Prezydent FR pełni rolę szczególną, co uniemożliwia jednoznaczną kwalifikację pozycji ustrojowej głowy państwa.

W zakresie walki z terroryzmem Prezydent Federacji Rosyjskiej pełni funkcję koordynacyjną nad wieloma organami zaangażowanymi w walkę z terroryzmem, do których

⁶⁹⁸ Ст. 5. II. 1. Организационные основы противодействия терроризму, „Федеральный закон от 06.03.2006 N 35-ФЗ (ред. от 08.12.2020) "О противодействии терроризму"..., *op. cit.*

należą m. in. ministerstwa federalne, służby specjalne. Wszystkie organy zarządzane bezpośrednio przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej są kluczowymi podmiotami od których działalności zależy zagwarantowanie bezpieczeństwa wewnętrznego, jak i zewnętrznego Federacji Rosyjskiej. Ministerstwami, nad którymi kontrolę sprawuje prezydent osobiście są: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Ministerstwo ds. Obrony Cywilnej, Sytuacji Nadzwyczajnych i Likwidacji Skutków Klęsk Żywiolowych, Ministerstwo Obrony oraz Ministerstwo Sprawiedliwości.⁶⁹⁹

Do kompetencji Prezydenta Federacji Rosyjskiej należy wydawanie rozporządzeń i dyrektyw, które są obowiązujące dla centralnych organów władzy państwowej zaangażowanych w walkę z terroryzmem. Powołanie Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego Federacji Rosyjskiej, nad którym kontrolę sprawuje zwiększyło efektywność wymiany i analizy informacji o zagrożeniach terrorystycznych. Prezydent Federacji Rosyjskiej powołując szefów i zastępców służb bezpieczeństwa oraz organów zaangażowanych w walkę z terroryzmem *de facto* decyduje o kształcie polityki kadrowej służb. Ważna rola głowy państwa przejawia się też w pełnieniu przez niego funkcji przewodniczącego Rady Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Jako przewodniczący Rady Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej prezydent dysponuje decydującym głosem w sprawie wytycznych zawartych w strategicznych dokumentach bezpieczeństwa takich jako doktryna wojskowa, czy koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej. Jednocześnie Prezydent Federacji Rosyjskiej posiada decydujący wpływ na kreowanie rekomendacji i propozycji przez Radę Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Wydawane rozporządzenia i dekrety prezydenckie w dziedzinie bezpieczeństwa, do których należy dekret prezydencki „O środkach przeciwdziałania terroryzmowi” czy „O środkach udoskonalenia zarządzania państwa w dziedzinie przeciwdziałania terroryzmowi” świadczą o szerokim horyzoncie wpływu na kształtowanie polityki państwa w zakresie zwalczania terroryzmu, również na obszarze Kaukazu Północnego. W zakresie wykorzystania Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w zwalczaniu terroryzmu zarówno wewnątrz Rosji, jak i poza jej granicami to Prezydent jest podmiotem odpowiedzialnym za podejmowanie decyzji w sprawie wykorzystania Sił Zbrojnych w prowadzeniu operacji kontrterrorystycznej.⁷⁰⁰

Kompletny katalog pełnomocnictw Prezydenta Federacji Rosyjskiej w zakresie walki z terroryzmem zostały określone w art. 5 ust. 1 ustawy federalnej „O przeciwdziałaniu

⁶⁹⁹ *Ibidem.*

⁷⁰⁰ *Ст. 5. Организационные основы противодействия терроризму* „Федеральный закон от 06.03.2006 N 35-ФЗ (ред. от 26.05.2021)...”, *op. cit.*

terroryzmowi” z 06 marca 2006 roku. Do głównych kompetencji Prezydenta Federacji Rosyjskiej w omawianym zakresie należy:⁷⁰¹

- 1) określanie głównych kierunków polityki państwa w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi;
- 2) ustalanie kompetencji federalnych organów wykonawczych zaangażowanych w walkę z terroryzmem;
- 3) podejmowanie decyzji zgodnie z ustaloną procedurą o użyciu poza terytorium Federacji Rosyjskiej formacji Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej i jednostek specjalnego przeznaczenia do zwalczania działalności terrorystycznej prowadzonej przeciwko Federacji Rosyjskiej lub obywatelom Federacji Rosyjskiej lub osobom o statusie bezpaństwowca na stałe zamieszkujących w Federacji Rosyjskiej.

⁷⁰¹ *Ibidem.*

3.3. Rząd Federacji Rosyjskiej w walce z terroryzmem

Rząd Federacji Rosyjskiej jest organem kolegialnym sprawującym władzę wykonawczą w Federacji Rosyjskiej. W zakresie systemowej walki z terroryzmem Rząd Federacji Rosyjskiej sprawuje kontrolę nad działaniami podejmowanymi w celu minimalizacji lub likwidacji działań o charakterze terrorystycznym, a w tym celu reguluje zasoby i środki przeznaczone do zwalczania przestępczości terrorystycznej. Kompetencje Rządu Federacji Rosyjskiej reguluje art. 114 Konstytucji Federacji Rosyjskiej oraz ustawa federalna „O Rządzie Federacji Rosyjskiej”. Zgodnie z Konstytucją FR Rząd jest organem władzy wykonawczej. W katalogu kompetencji enumerowanych w art. 114 Konstytucji FR, Rząd Federacji Rosyjskiej podejmuje działania w celu zapewnienia bezpieczeństwa państwa i obronności oraz realizuje politykę zagraniczną Federacji Rosyjskiej.⁷⁰² Pośród kompetencji Rządu Federacji Rosyjskiej znajduje się również realizacja działań mających na celu zabezpieczenie praworządności, praw i wolności obywatelskich, ochronę własności i porządku publicznego oraz walka z przestępczością, w tym z przestępczością o charakterze terrorystycznym.

Zgodnie z art. 24 ustawy federalnej nr 4-ФКЗ z 06 listopada 2020 roku, Rząd Federacji Rosyjskiej pełni określone funkcje w zakresie zapewniania bezpieczeństwa państwa, do których należy:⁷⁰³

- 1) podejmowanie działań w celu ochrony suwerenności i integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej, zapewnienie stanu obronności i bezpieczeństwa państwa;
- 2) podejmowanie działań w celu utrzymania i umocnienia pokoju międzynarodowego i bezpieczeństwa, zapewnianie pokojowego współistnienia państw i narodów oraz zapobiegania ingerencji w wewnętrzne sprawy państwa;
- 3) organizowanie wyposażenia Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, innych wojsk, formacji i organów wojskowych w broń i sprzęt wojskowy, jak również zaopatrzenie w środki materialne i usługi;

⁷⁰² Ст.114 Глава 6. Правительство Российской Федерации, "Конституция Российской Федерации" (принята всенародным голосованием 12.12.1993 с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01.07.2020)", <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-8.htm>, dostęp z 22.05.2021.

⁷⁰³ Ст. 24. Полномочия Правительства Российской Федерации в области обеспечения обороны страны и безопасности государства, „Федеральный конституционный закон от 06.11.2020 N 4-ФКЗ "О Правительстве Российской Федерации", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_366950/ac08bf2201b09f39f39301debc5a3a2ad2c64e96/, dostęp z 05.05.2021.

- 4) zagwarantowanie realizacji państwowych programów zbrojeniowych i rozwoju kompleksu wojskowo-przemysłowego oraz szkoleń adresowanych do obywateli w zakresie specjalizacji wojskowej;
- 5) zapewnianie udzielenia gwarancji socjalnych żołnierzom i innym osobom zaangażowanym w obronę kraju lub zapewnienie bezpieczeństwa państwa zgodnie z ustawami federalnymi;
- 6) podejmowanie działań w celu ochrony granicy państwowej Federacji Rosyjskiej;
- 7) kierowanie obroną cywilną.

Do jednych z kluczowych kompetencji Rządu Federacji Rosyjskiej należy zaliczyć możliwość powoływania komisji antyterrorystycznych na szczeblu federalnym i regionalnym. W zakresie kompetencji rządowych znajduje się również powoływanie i ustalanie wykazu organów zaangażowanych w walkę z terroryzmem. Szczegółowy enumeratywny katalog kompetencji Rządu Federacji Rosyjskiej jako organu władzy wykonawczej w zakresie walki z terroryzmem zawiera art. 5 „Organizacyjne podstawy przeciwdziałania terroryzmowi” ustawy federalnej z 06 marca 2006 roku nr 35-ФЗ „O przeciwdziałaniu terroryzmowi”. Rząd Federacji Rosyjskiej:⁷⁰⁴

- 1) określa kompetencje federalnych organów wykonawczych w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi;
- 2) organizuje opracowywanie i wdrażanie środków zapobiegających terroryzmowi oraz minimalizujących i (lub) eliminujących skutki przejawów terroryzmu;
- 3) odpowiada za organizację wsparcia i zabezpieczenia działań federalnych organów wykonawczych, organów wykonawczych podmiotów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej oraz organów samorządu terytorialnego w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi oraz ich wyposażenie w niezbędne siły, środki i zasoby;
- 4) określa obowiązkowe wymagania ochrony antyterrorystycznej obiektów (terytoriów), kategorie obiektów (obszarów), tryb opracowywania tych wymagań i kontrolę nad ich realizacją, tryb opracowywania i formy karty charakterystyki bezpieczeństwa takich obiektów (obszarów) (z wyłączeniem infrastruktury transportowej, środków transportowych oraz obiektów kompleksu paliwowo-energetycznego);
- 5) ustala tryb współdziałania federalnych organów władzy wykonawczej, organów państwowych podmiotów Federacji Rosyjskiej z samorządami, osobami fizycznymi

⁷⁰⁴ *См. 5. Организационные основы противодействия терроризму, „Федеральный закон от 06.03.2006 N 35-ФЗ (ред. от 26.05.2021)...”, *op. cit.**

i prawnymi w zakresie sprawdzania wiarygodności informacji o zagrożeniu popełnieniem aktu terrorystycznego, a także informowaniu podmiotów antyterrorystycznych o zidentyfikowanym zagrożeniu popełnieniem aktu terrorystycznego.

Rząd Federacji Rosyjskiej sprawuje ogólne kierownictwo nad funkcjonowaniem krajowego systemu antyterrorystycznego.⁷⁰⁵ Do kompetencji Federalnej Komisji Antyterrorystycznej (FKA FR) należy kompleksowe opracowywanie fundamentów polityki państwowej w zakresie zwalczania terroryzmu. Określane przez nią kierunki, rekomendacje i cele przyczyniają się do podniesienia efektywności systemowej walki z terroryzmem w Federacji Rosyjskiej. Działalność FKA FR obejmuje szereg działań związanych z profilaktyką terroryzmu, identyfikowaniem przyczyn i źródeł powstawania terroryzmu. Instytucja ta pełni również funkcje informacyjno-analityczne, co przejawia się w gromadzeniu informacji na temat tendencji zagrożenia terroryzmem na terytorium Federacji Rosyjskiej. Powołanie FKA FR wynika z realizacji przez Rosję punktu 4 rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1373 z 27 grudnia 2001 roku. Rezolucja stanowiła odpowiedź na wzrost poziomu zagrożenia terroryzmem po atakach terrorystycznych na World Trade Centre w 2001 roku i dookreśla środki wykorzystywane w walce z terroryzmem. Rezolucja określiła jako priorytetowe działania mające na celu ujawnienie wszystkich osób zaangażowanych w przygotowanie aktu terrorystycznego, co oznacza możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej osób współfinansujących dokonanie ataku terrorystycznego lub biorących udział w planowaniu takiego ataku. Rosja, jako jeden z 5 stałych członków Rady Bezpieczeństwa ONZ, włączyła się również w proces wymiany informacji dotyczącymi działalności terrorystycznej.⁷⁰⁶

⁷⁰⁵ A. Zięba, *Systemy antyterrorystyczne Federacji Rosyjskiej i Republiki Litewskiej*, „Studia Politologiczne”, vol. 43, 2017, s. 272.

⁷⁰⁶ M. Tsypkin (red.), *Russia's Security and the War on Terror*, Wydawnictwo Routledge, Nowy Jork 2008, s. 18.

3.4. Rada Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej i jej rola w państwowym systemie antyterrorystycznym

Status Rady Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej (RB FR) regulują zapisy Konstytucji Federacji Rosyjskiej, jak i ustawa federalna „O bezpieczeństwie”. O statusie RB FR mówi również art. 83 ustawy zasadniczej, iż jest to organ, który jest powołany i kontrolowany przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej. Status RB FR określono w ustawie „O bezpieczeństwie” nr. 390-FZ z 28 grudnia 2010 roku. Zgodnie z zapisami rozdziału III ustawy „O bezpieczeństwie” Rada Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej jest kolegialnym organem konstytucyjnym odpowiedzialnym za formułowanie i prezentowanie Prezydentowi Rosji propozycji i wniosków w zakresie polityki bezpieczeństwa. Artykuł 13 ustawy federalnej „O bezpieczeństwie” określa, iż RB FR jest organem doradczym głowy państwa rosyjskiego i jest narzędziem realizacji przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej uprawnień w zakresie zabezpieczenia rosyjskich interesów narodowych i bezpieczeństwa jednostki, społeczeństwa i państwa, a także utrzymania pokoju i ochrony suwerenności państwa rosyjskiego oraz zapobiegania zagrożeniom wewnętrznym i zewnętrznym.⁷⁰⁷

Na czele Rady Bezpieczeństwa FR stoi Prezydent Federacji Rosyjskiej. Podstawą prawną funkcjonowania RB FR jest Konstytucja Federacji Rosyjskiej, powszechnie przyjęte zasady i normy prawa międzynarodowego, umowy międzynarodowe, których stroną jest Federacja Rosyjska, federalne ustawy konstytucyjne, ustawa federalna „O bezpieczeństwie”, dekrety i zarządzenia Prezydenta Federacji Rosyjskiej. Funkcjonowanie Rady Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej określa „Statut Rady Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej” przyjęty dekretem prezydenckim nr 175 z 7 marca 2020 roku. Do zadań Rady Bezpieczeństwa należy:⁷⁰⁸

- a) zapewnienie Prezydentowi Federacji Rosyjskiej warunków wykonywania uprawnień w zakresie zapewniania interesów narodowych oraz bezpieczeństwa jednostki, społeczeństwa i państwa, innych rodzajów bezpieczeństwa przewidzianych w ustawodawstwie Federacji Rosyjskiej (dalej - bezpieczeństwo narodowe);

⁷⁰⁷ Ст. 13. Совет Безопасности, „Федеральный закон "О безопасности" от 28.12.2010 N 390-ФЗ (последняя редакция)…, op. cit.

⁷⁰⁸ Положение о совете безопасности, „Указ Президента РФ от 07.03.2020 N 175 (ред. от 28.12.2020) "О некоторых вопросах Совета Безопасности Российской Федерации" (вместе с "Положением о Совете Безопасности Российской Федерации", "Положением об аппарате Совета Безопасности Российской Федерации")”,

http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_347217/382ed8c05e1f30948371b804df610806c900f6af/#dst100074, dostęp z 05.05.2021.

- b) kształtowanie polityki państwa w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa narodowego i kontroli nad jej realizacją;
- c) prognozowanie, identyfikacja, analiza i ocena zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych dla bezpieczeństwa państwa, ocena zagrożeń militarnych i zagrożeń militarnych, innych zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych, opracowywanie środków ich neutralizacji;
- d) przygotowywanie wniosków dla Prezydenta Federacji Rosyjskiej:
 - o środkach zapobiegania i eliminowania sytuacji awaryjnych oraz przewyższania ich skutków;
 - o zastosowaniu specjalnych środków ekonomicznych w celu zapewnienia bezpieczeństwa narodowego;
 - o wprowadzeniu, przedłużeniu i zniesieniu stanu wyjątkowego, a także o wprowadzeniu i zniesieniu stanu wojennego;
 - o reformie istniejących lub o utworzeniu nowych organów i organizacji państwowych pełniących funkcje w zakresie zapewniania bezpieczeństwa narodowego;
 - w sprawie zatwierdzenia i wyjaśnienia strategii bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej, innych dokumentów koncepcyjnych i doktrynalnych z zakresu zapewnienia bezpieczeństwa narodowego i obrony;
 - w sprawie środków utrzymania pokoju i harmonii społecznej w kraju, ochrony suwerenności Federacji Rosyjskiej, jej niezależności i integralności państwowej;
- e) kształtowanie głównych kierunków polityki zagranicznej i militarnej państwa;
- f) koordynacja działań federalnych organów władzy wykonawczej i organów władzy wykonawczej w podmiotach Federacji Rosyjskiej w zakresie realizacji decyzji Prezydenta Federacji Rosyjskiej dotyczącej zapewnienia interesów narodowych i bezpieczeństwa narodowego, utrzymania pokoju, ochrony suwerenności Federacji Rosyjskiej, jej niezależności i integralności państwowej, oraz zapobieganiu zagrożeniom wewnętrznym i zewnętrznym;
- g) ocena skuteczności, opracowanie kryteriów i wskaźników pomiaru skuteczności działań federalnych organów władzy wykonawczej w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa narodowego.

Do głównych funkcji Rady Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej należy:⁷⁰⁹

⁷⁰⁹ *Ibidem.*

- a) rozpatrywanie spraw związanych z zapewnieniem interesów narodowych i bezpieczeństwem narodowym, utrzymaniem pokoju i harmonii obywatelskiej w kraju, ochroną suwerenności Federacji Rosyjskiej, jej niezależności i integralności państwa, przeciwdziałaniem zagrożeniom wewnętrznym i zewnętrznym, tłumieniem działań zmierzających do alienacji części terytorium Federacji Rosyjskiej apeluje do takich działań, jak również związanych z organizacją obronności, budownictwem wojskowym, produkcją obronną, współpracą wojskowo-techniczną Federacji Rosyjskiej z zagranicą, współpracą międzynarodową w dziedzinie bezpieczeństwa;
- b) przeprowadzenie oceny strategicznej w oparciu o analizę informacji:
- o postępach w realizacji głównych kierunków polityki państwa w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa narodowego;
 - o sytuacji społeczno-politycznej i gospodarczej w kraju;
 - o stanie przestrzegania praw i wolności człowieka i obywatela w Federacji Rosyjskiej;
 - o stanie praworządności w kraju, skuteczności środków podjętych w celu utrzymania pokoju oraz zwalczania terroryzmu i ekstremizmu;
 - o zagrożeniu militarnym;
 - o rozwoju, produkcji i wdrażaniu nowoczesnych rodzajów broni, sprzętu wojskowego i specjalnego, a także sprzętu podwójnego i cywilnego w celu zapewnienia bezpieczeństwa narodowego;
 - na temat realizacji polityki antynarkotykowej państwa;
 - o stanie współpracy wojskowej i wojskowo-technicznej Federacji Rosyjskiej z zagranicą, a także o współpracy międzynarodowej w dziedzinie bezpieczeństwa;
 - o stanie bezpieczeństwa informacyjnego Federacji Rosyjskiej i rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Federacji Rosyjskiej;
 - o działalności federalnych organów wykonawczych i organów wykonawczych podmiotów Federacji Rosyjskiej w zakresie zapewniania bezpieczeństwa narodowego;
 - o koordynacji działań federalnych organów władzy wykonawczej i organów władzy wykonawczej w podmiotach Federacji Rosyjskiej podczas wykonywania decyzji Prezydenta Federacji Rosyjskiej w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa narodowego;
- c) opracowanie i udoskonalenie kryteriów i wskaźników zapewniania bezpieczeństwa narodowego;

d) realizację planowania strategicznego w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa narodowego,

w tym:

- ocenę skuteczności prac nad wdrożeniem dokumentów planowania strategicznego;
- dostosowanie dokumentów planowania strategicznego i strategicznych priorytetów krajowych;
- koordynacja działań na rzecz opracowania dokumentów planowania strategicznego w okręgach federalnych;

e) udział w realizacji głównych kierunków polityki zagranicznej i wojskowej państwa, polityki państwa w zakresie produkcji obronnej, współpracy wojskowej i wojskowo-technicznej Federacji Rosyjskiej z zagranicą;

f) rozpatrywanie projektów aktów ustawodawczych i innych normatywnych aktów prawnych Federacji Rosyjskiej w sprawach należących do kompetencji Rady Bezpieczeństwa;

g) przygotowywanie projektów dekretów i zarządzeń Prezydenta Federacji Rosyjskiej w sprawie zapewnienia interesów narodowych i bezpieczeństwa narodowego, utrzymania pokoju, ochrony suwerenności Federacji Rosyjskiej, jej niezależności i integralności, organizowania obrony i monitorowania działalności federalnych organów władzy wykonawczej w regionach w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa narodowego;

h) organizowanie rozwoju federalnych programów celowych w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa narodowego i sprawowania kontroli nad ich realizacją;

i) organizowanie kontroli nad celowym wydatkowaniem środków budżetowych budżetu federalnego, na cele związane z zapewnieniem obronności i bezpieczeństwa narodowego, a także na realizację działań w zakresie egzekwowania prawa;

j) rozpatrywanie corocznego raportu dla Prezydenta Federacji Rosyjskiej o stanie bezpieczeństwa narodowego i środkach jego wzmocnienia;

k) rozpatrywanie rocznego sprawozdania z wyników i głównych kierunków działań Rządu Federacji Rosyjskiej;

l) rozpatrywanie rocznych sprawozdań z wyników i głównych kierunków działania federalnych organów władzy wykonawczej, których pracami kieruje Prezydent Federacji Rosyjskiej;

m) organizowanie badań naukowych w sprawach należących do kompetencji Rady Bezpieczeństwa.

W skład Rady Bezpieczeństwa wchodzi: Przewodniczący Rady Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, którym z urzędu jest Prezydent Federacji Rosyjskiej, Zastępca Przewodniczącego Rady Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, Sekretarz Rady Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. W skład Rady Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej wchodzi również dyrektor FSB FR.⁷¹⁰

⁷¹⁰ W. I. Malnikow, *Совет Безопасности РФ правовое становление и развитие*, „Власть”, no. 5, 2009, s. 47.

3.5 Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej i jego rola w walce z terroryzmem

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej pełni w systemie antyterrorystycznym głównie rolę gwaranta porządku i bezpieczeństwa publicznego. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej to ministerstwo federalne, które pełni funkcje w zakresie realizacji wytycznych polityki państwowej i regulacji prawnych spraw wewnętrznych państwa rosyjskiego. MSW FR jest odpowiedzialne za kontrolę obiegu środków odurzających i psychotropowych oraz ich prekursorów, jak również realizuje zadania z zakresu polityki migracyjnej. Odpowiedzialność karną organów MSW FR określa Kodeks Postępowania Karnego Federacji Rosyjskiej.⁷¹¹

W strukturze MSW FR, podobnie jak w Komitecie Śledczym FR i Ministerstwie ds. Sytuacji Nadzwyczajnych Rosji funkcjonują wewnętrzne organy ścigania oraz federalna państwowa służba cywilna. Formacje te dysponują prawem użycia broni palnej. MSW FR powstało w styczniu 1992 roku, po likwidacji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych ZSRR, jednak historia resortu sięga funkcjonowania NKWD – organu pełniącego funkcje specjalne w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego. Powstanie MSW FR oznaczało konieczność ustanowienia regulaminu funkcjonowania nowej struktury. Przyjęty dekretem prezydenckim nr 1039 z 18 lipca 1996 „Regulamin Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej” określił podstawowe funkcje, zadania i wytyczne funkcjonowania ministerstwa. Do głównych zadań MSW FR należy ochrona porządku i bezpieczeństwa publicznego, jak również ochrona praw i wolności obywatelskich. Zgodnie z zapisami dokumentu MSW FR bezpośrednio realizuje główne kierunki działania organów spraw wewnętrznych Federacji Rosyjskiej (organy spraw wewnętrznych) oraz wojsk wewnętrznych (wojska wewnętrzne). W zakresie realizacji przypisanych ustawowo kompetencji MSW FR jest bezpośrednio podporządkowane Prezydentowi Federacji Rosyjskiej, jak również Rządowi Federacji Rosyjskiej. MSW FR sprawuje kierownictwo nad systemem organów spraw wewnętrznych w Rosji. System Ministerstwa obejmuje również wojska wewnętrzne, składający się z okręgów wojsk wewnętrznych, formacji, jednostek wojskowych, wojskowych placówek oświatowych, instytucji zapewniających działania wojsk

⁷¹¹ Н.А. Акаева, *Правовые и организационные основы деятельности ОВД по противодействию преступлениям террористического характера*, „Проблемы экономики и юридической практики”, no. 2, 2014, s. 252.

wewnętrznych, organów dowodzenia i kierowania wojskami wewnętrznymi. System Ministerstwa tworzą organy spraw wewnętrznych i wojska wewnętrzne.⁷¹²

Podstawą działań MSW FR jest Konstytucja Federacji Rosyjskiej, federalne ustawy konstytucyjne, ustawy federalne, dekrety i rozporządzenia prezydenckie, Rządu Federacji Rosyjskiej, powszechnie przyjęte normy i zasady prawa międzynarodowego, umowy międzynarodowe, których stroną jest Federacja Rosyjska.

Do głównych zadań Ministerstwa należy:

- 1) opracowywanie i przyjmowanie w ramach kompetencji środków ochrony praw i wolności człowieka i obywatela, ochrony dóbr bez względu na formę własności, zapewniających porządek i bezpieczeństwo publiczne;
- 2) organizowanie i wdrażanie działań na rzecz zapobiegania i zwalczania przestępstw i wykroczeń administracyjnych, wykrywania, ujawniania i ścigania sprawców przestępstw;
- 3) zapewnienie wykonania sankcji karnych;
- 4) kierowanie organami spraw wewnętrznych i wojskami wewnętrznymi w zakresie wykonywania powierzonych im zadań oraz podejmowanie działań usprawniających ich działalność;
- 5) doskonalenie ram prawnych regulujących działalność organów spraw wewnętrznych i wojsk wewnętrznych, zapewniając praworządność ich działań;
- 6) usprawnienie pracy personelu, dbałość o przygotowanie zawodowe kadr, zapewnienie ochrony prawnej i socjalnej pracowników i wojskowych realizujących zadania w ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej;
- 7) rozwój i wzmacnianie bazy materialnej i technicznej organów spraw wewnętrznych i wojsk wewnętrznych.

W zakresie zwalczania przestępczości terrorystycznej Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskich:

- 1) określa główne kierunki działania organów spraw wewnętrznych i wojsk wewnętrznych dla celów ochrony praw i wolności człowieka i obywatela, ochrony

⁷¹² Указ Президента РФ от 18.07.1996 N 1039 (ред. от 17.04.2003) "Об утверждении Положения о Министерстве внутренних дел Российской Федерации", <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102053123&backlink=1&&nd=102042544>, dostęp z 06.05.2021.

obiektów niezależnie od formy własności, zapewnienia porządku publicznego, bezpieczeństwa publicznego, uczestniczy w opracowywaniu i realizacji federalnych programów celowych w zakresie walki z przestępczością;

- 2) organizuje i bezpośrednio realizuje działalność operacyjno-rozpoznawczą i ekspercko-kryminalistyczną, prowadzi śledztwa i dochodzenia wstępne w sprawach karnych należących do właściwości organów spraw wewnętrznych; zapewnia wdrożenie środków prewencyjnych, umożliwiających identyfikację i zwalczanie przestępstw, prowadzenie kontroli i audytów działalności finansowej i gospodarczej przedsiębiorstw, instytucji i organizacji, niezależnie od ich formy własności;
- 3) podejmuje działania w celu walki z przestępczością zorganizowaną, korupcją, nielegalnym handlem bronią, obrotem środkami narkotycznymi, nielegalnymi formacjami zbrojnymi;
- 4) uczestniczy w realizacji działań w zakresie walki z terroryzmem, przemytem, ochroną granicy państwowej Federacji Rosyjskiej, zapewnia bezpieczeństwo Federacji Rosyjskiej, bezpieczeństwo przedstawicielstw państw obcych na terytorium Federacji Rosyjskiej, odpowiada za ochronę informacji stanowiących tajemnicę państwową.

Zarówno funkcjonariusze milicji, jak i żołnierze wojsk wewnętrznych biorą czynny udział w walce z terroryzmem, W strukturach milicji istnieją specjalne oddziały zobowiązane do prowadzenia fizycznej walki z terroryzmem i ekstremizmem – są to oddziały OMON oraz SOBR. Dodatkowo w ramach MSW FR funkcjonuje Główny Zarząd Przeciwdziałania Ekstremizmowi (GUPE FR). Jest to struktura o tyle ciekawa, że zajmuje się szeroko rozumianą profilaktyką działań ekstremistycznych, która w skrajnym wymiarze prowadzi do aktywnego zaangażowania się w działalność terrorystyczną.⁷¹³

Główny Zarząd ds. Przeciwdziałania Ekstremizmu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej (GUPE Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji) został utworzony na mocy Dekretu Prezydenta Federacji Rosyjskiej o utworzeniu Służby ds. Zwalczania Ekstremizmu systemu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji z dnia 6

⁷¹³ Указ Президента РФ от 06.09.2008 N 1316 (ред. от 05.09.2011) "О некоторых вопросах Министерства внутренних дел Российской Федерации", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_79834/, dostęp z 05.05.2021.

września 2008 roku № 1316.⁷¹⁴ Nowa nazwa została nadana zgodnie z Dekretem Prezydenta Federacji Rosyjskiej z 1 marca 2011 roku № 248 oraz Rozporządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej z 4 marca 2011 roku.⁷¹⁵

Główny Zarząd ds. Przeciwdziałania Ekstremizmowi Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej to niezależny strukturalny oddział policji, będący częścią centrali Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej. W ramach swoich kompetencji pełni funkcje Ministerstwa w zakresie opracowywania i wdrażania polityki państwa i regulacji prawnych oraz realizacji pełnomocnictw w zakresie ochrony porządku publicznego w tym głównie w dziedzinie przeciwdziałania działaniom ekstremistycznym i terroryzmowi. Do zadań GUEP FR należy:⁷¹⁶

- a) organizacja i udział w kształtowaniu głównych kierunków polityki państwa w kwestiach walki z terroryzmem i ekstremizmem;
- b) przeciwdziałanie działalności ekstremistycznej i terroryzmowi;
- c) organizacja współdziałania departamentów Ministerstwa z federalnymi organami władzy wykonawczej, organami władzy wykonawczej podmiotów Federacji Rosyjskiej w sprawach związanych z przeciwdziałaniem terroryzmowi i ekstremizmowi;
- d) koordynacja, zgodnie z ustaloną procedurą, działalności organów terytorialnych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji i oddziałów centrali Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji w zakresie działalności związanej z walką z terroryzmem i ekstremizmem;
- e) wsparcie organizacyjne i metodologiczne oraz udzielanie praktycznej pomocy organom terytorialnym Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji i ich oddziałom strukturalnym w kwestiach związanych z działaniami na rzecz walki z ekstremizmem i terroryzmem.

Osobną rolę w zwalczaniu terroryzmu w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego odgrywają wojska wewnętrzne Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej, które w 2016 roku, na mocy dekretu prezydenckiego, zostały

⁷¹⁴ *Ibidem.*

⁷¹⁵ *Структура Центрального Аппарата Министерства Внутренних Дел Российской Федерации*, „Указ Президента РФ от 01.03.2011 N 248 (ред. от 25.08.2021) "Вопросы Министерства внутренних дел Российской Федерации", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_111139/a930e75d47c667c0a899c7952cf1fe5954718ed3/, dostęp z 05.05.2021.

⁷¹⁶ Por. S. I. Iwanowna, *Предупреждение органами внутренних дел террористической и экстремистской деятельности*, w: *Предупреждение преступлений и административных правонарушений: Учебное пособие*, Тюменский институт повышения квалификации сотрудников МВД России, Тюмень 2012, s. 122.

przekształcone w Federalną Służbę Wojsk Gwardii Narodowej. W omawianej perspektywie wykorzystanie Wojsk Wewnętrznych MSW FR i struktury służby która powstała w wyniku przekształcenia Wojsk Wewnętrznych MSW FR, samo pojęcie „przeciwdziałania terroryzmowi” ma charakter zbiorczy i łączy w sobie wiele elementów. Funkcja organów władzy państwowej i organów samorządu lokalnego obejmuje następujące obszary: ⁷¹⁷

- 1) profilaktyka terroryzmu – w tym identyfikacja i późniejsza eliminacja przyczyn i uwarunkowań sprzyjających terroryzmowi, dokonywaniu aktów terrorystycznych;
- 2) walka z terroryzmem - identyfikacja, tłumienie, ujawnienie i postępowanie karne w sprawach o popełnienie przestępstwa terrorystycznego;
- 3) minimalizacja i (lub) likwidacja skutków przejawów terroryzmu.

Koncepcja bezpieczeństwa narodowego Rosji w związku z rozszerzeniem NATO na wschód i wzrostem liczby aktów terrorystycznych na całym świecie zwraca uwagę na fakt, że w obliczu dynamicznie ewoluującej sytuacji geopolitycznej konieczna jest obecność militarna wojsk rosyjskich w najbardziej newralgicznych i ważnych strategicznie regionach świata. Należy w szczególności zauważyć, że większość południowych sąsiadów Rosji to państwa o przeważającej liczbie wyznawców islamu, islam wyznaje również prawie 30% ludności Federacji Rosyjskiej.

Doktryna wojskowa Federacji Rosyjskiej zalicza terroryzm międzynarodowy do głównych zagrożeń natury wewnętrznej. Zagrożenie przemytem, przestępczością zorganizowaną zostało skategoryzowane jako zagrożenie dla bezpieczeństwa militarnego Federacji Rosyjskiej. Jednocześnie to siły zbrojne są jednym z najskuteczniejszych narzędzi siłowych rosyjskiej polityki antyterrorystycznej. Wykorzystanie Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej na szeroką skalę w operacjach antyterrorystycznych na Kaukazie Północnym wskazało na powszechną praktykę wykorzystywania oddziałów wojskowych w walce z terroryzmem. Od momentu przekazania kierownictwa operacjami antyterrorystycznymi na Kaukazie Północnym Ministerstwu Spraw Wewnętrznych Rosji, wspólnie z innymi organami ścigania trwają systematyczne prace nad eliminacją formacji terrorystycznych i likwidacją ich potencjału bojowego, co w dużej mierze udało się osiągnąć siłom i wojskom w ramach MSW FR. Określenie miejsca i roli wojsk wewnętrznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej w polityce przeciwdziałania terroryzmowi, związane jest z identyfikacją

⁷¹⁷ E. W. Troicka, *Особенности конституционно-правового регулирования участия органов местного самоуправления в противодействии терроризму и экстремизму в Российской Федерации*, „Ленинградский юридический журнал”, no. 2 (32), 2013, pp. 223-227.

następujących aspektów funkcjonowania Wojsk Wewnętrznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej:⁷¹⁸

- 1) realizowanie przez Wojska Wewnętrzne MSW FR funkcji zewnętrznej Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w oparciu o Doktrynę wojenną FR oraz z uwzględnieniem zmieniających się warunków geopolitycznych;
- 2) wykorzystanie Wojsk Wewnętrznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej do rozwiązywania wewnętrznych problemów politycznych, w szczególności problemu zwalczania terroryzmu.

Wojska Wewnętrzne Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej funkcjonowały jako oddziały, które w warunkach rutynowych realizowały szeroki zakres zadań porządkowych, są jednocześnie instrumentem zapewniającym stabilność i bezpieczeństwo rosyjskiego społeczeństwa. Opierają się na formacjach i jednostkach wojskowych do celów operacyjnych i specjalnych. To oni realizują najważniejsze zadania w ramach realizacji polityki zwalczania terroryzmu w regionie Kaukazu Północnego. Drugim komponentem wojsk wewnętrznych są specjalne zmotoryzowane jednostki wojskowe, których personel wraz z organami spraw wewnętrznych uczestniczy w ochronie porządku publicznego w dużych miastach (pełnią służbę patrolową i zapewniają bezpieczeństwo publiczne podczas imprez masowych). Trzecim komponentem Wojsk Wewnętrznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej są jednostki wojskowe przeznaczone do ochrony ważnych obiektów państwowych, w tym przedsiębiorstw przemysłowych kompleksu energetyki jądrowej i chemicznego.

Podstawą działania Wojsk Wewnętrznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej jest Konstytucja Federacji Rosyjskiej, federalne ustawy konstytucyjne, ustawy federalne i inne akty regulacyjne organów federalnych władzy państwowej. Zgodnie z ustawą federalną „O Wojskach Wewnętrznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej” Wojskom Wewnętrznym Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej powierzono realizacją następujących zadań:⁷¹⁹

- 1) udział w rozbrojeniu i likwidacji nielegalnych ugrupowań zbrojnych;
- 2) udział w ochronie bezpieczeństwa i porządku publicznego wraz z MSW FR;
- 3) ochrona ważnych obiektów państwowych i ładunków specjalnych;

⁷¹⁸ М. В. Воганосов, *Политико-правовые механизмы повышения эффективности применения внутренних войск МВД России: Контртеррористический аспект*, „Философия права”, no. 1, 2009, s. 56.

⁷¹⁹ Федеральный закон от 6 февраля 1997 г. N 27-ФЗ "О внутренних войсках Министерства внутренних дел Российской Федерации" (с изменениями и дополнениями) (утратил силу), <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102018638&backlink=1&&nd=102018639>, dostęp z 06.05.2021.

- 4) udział w zapewnianiu obrony terytorialnej Federacji Rosyjskiej;
- 5) udzielanie pomocy oddziałom granicznym FSB FR w ochronie granicy państwowej Federacji Rosyjskiej;
- 6) realizacja innych zadań wynikających z ustawodawstwa federalnego.

Wojska Wewnętrzne MSW FR na mocy dekretu prezydenckiego z 5 kwietnia 2016 roku zostały przekształcone w odrębną służbę – Federalną Służbę Wojsk Gwardii Narodowej Federacji Rosyjskiej.⁷²⁰ Zadania tej służby nie ograniczają się tylko i wyłącznie do zapewniania porządku wewnętrznego. Obejmują również zwalczanie ekstremizmu i terroryzmu. Niemniej jednak to Wojska Wewnętrzne MSW FR stanowią bazę kompetencyjną funkcjonowania nowej służby, która została utworzona na potrzeby szybkiego reagowania w przypadku eliminacji zagrożeń bezpieczeństwa państwa rosyjskiego.

⁷²⁰ Указ Президента РФ от 05.04.2016 N 157 (ред. от 17.06.2019) "Вопросы Федеральной службы войск национальной гвардии Российской Федерации", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_196284/, dostęp z 06.05.2021.

3.6. Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej

Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej to podobnie jak MSW FR resort pełniący funkcje zasadnicze w zakresie zwalczania terroryzmu. Jako resort siłowy jest bezpośrednio podporządkowany Prezydentowi Federacji Rosyjskiej i wykonuje zadania z zakresu realizacji polityki bezpieczeństwa narodowego. Rosyjskie Ministerstwo Obrony jest szczególnie zaangażowane w realizację działań eliminacyjnych wymierzonych przeciwko rozprzestrzenianiu się terroryzmu transnarodowego, który obecnie jest jednym z najgroźniejszych i najmniej uchwytnych rodzajów zagrożenia terrorystycznego, z którym mierzy się Federacja Rosyjska.

Ministerstwo Obrony FR zostało utworzone dekretem Prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 16 marca 1992 roku na bazie istniejących wówczas struktur Sił Zbrojnych ZSRR rozlokowanych na terytorium Federacji Rosyjskiej. Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej zostało powołane ukazem prezydenckim nr 252 z 16 marca 1992 roku „O Ministerstwie Obrony Federacji Rosyjskiej i Siłach Zbrojnych Federacji Rosyjskiej”. Celem powołania MO FR jest „opracowanie i prowadzenie wojennej polityki Federacji Rosyjskiej oraz zapewnienie materialno-technicznego zabezpieczenia funkcjonowania Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej”.⁷²¹ Zadania MO FR zostały określone w regulaminie, który został nadany dekretem prezydenckim nr 1082 z 16 sierpnia 2004 roku „Kwestie Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej”. Dekret ten zatwierdził regulamin funkcjonowania Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej. Zgodnie z nim Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej jest federalnym organem władzy wykonawczej wykonującym funkcje w zakresie opracowywania i realizacji polityki państwa oraz regulacji prawnych w dziedzinie obronności oraz innych ustanowionych przez federalne ustawy konstytucyjne, ustawy federalne, akty prawne wydawane przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej i Rząd Federacji Rosyjskiej, a także uprawnione federalne organy władzy wykonawczej w zakresie zarządzania i rozporządzania mieniem Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej oraz organizacjami podległymi Ministerstwu Obrony Federacji Rosyjskiej.⁷²² MO FR jest organem zarządzającym Siłami Zbrojnymi Federacji Rosyjskiej. Rosyjskie Ministerstwo Obrony

⁷²¹ *Указ Президента Российской Федерации от 16.03.1992 г. № 252 "О Министерстве обороны Российской Федерации и Вооруженных Силах Российской Федерации"*, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/1029>, dostęp z 07.05.2021.

⁷²² *Указ Президента РФ от 16.08.2004 N 1082 (ред. от 05.03.2021) "Вопросы Министерства обороны Российской Федерации"*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_48879/8417379ed582997edb8a7c8b7123c0a37ca6068c/, dostęp z 07.05.2021.

koordynuje i monitoruje działalność Federalnej Służby Współpracy Wojskowo-Technicznej oraz Federalnej Służby Kontroli Technicznej i Eksportu. Jest to kontrola sprawowana nad federalnymi organami władzy wykonawczej podległymi Ministerstwu Obrony Rosji.

Ustawa „O przeciwdziałaniu terroryzmowi”, która stanowi legislacyjny fundament rosyjskiego systemu antyterrorystycznego przewiduje możliwość zaangażowania Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej do udziału w operacjach kontrterrorystycznych. Zgodnie z art. 6 „Użycie Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej” w walce z terroryzmem Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej mogą być wykorzystywane do:⁷²³

1. przechwytywania lotów statków powietrznych użytych do popełnienia aktu terrorystycznego lub schwytanych przez terrorystów;
2. tłumienia aktów terrorystycznych na wodach wewnętrznych i morzu terytorialnym Federacji Rosyjskiej, w morskich zakładach produkcyjnych znajdujących się na szelfie kontynentalnym Federacji Rosyjskiej, a także w celu zapewnienia bezpieczeństwa krajowej żeglugi morskiej;
3. udziału w prowadzeniu operacji kontrterrorystycznej w sposób określony w ustawie federalnej;
4. Neutralizowania i tłumienia międzynarodowej działalności terrorystycznej poza granicami Federacji Rosyjskiej.

Artykuł 9 „Uczestnictwo Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w prowadzeniu operacji kontrterrorystycznej” określa zasady i warunki zaangażowania wojsk do operacji kontrterrorystycznych. Pododdziały i jednostki wojskowe Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej są angażowane do prowadzenia operacji kontrterrorystycznej na podstawie decyzji szefa operacji kontrterrorystycznej w sposób określony w aktach prawnych obowiązujących w Federacji Rosyjskiej. Formacje w ramach Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej są angażowane do prowadzenia operacji kontrterrorystycznej na mocy decyzji Prezydenta Federacji Rosyjskiej w sposób określony w stosownych ustawach. Pododdziały, jednostki wojskowe i formacje Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej realizujące operację antyterrorystyczną używają sprzętu wojskowego, broni i środków specjalnych zgodnie z przedmiotowym ustawodawstwem.⁷²⁴

⁷²³ Ст. 6. Применение Вооруженных Сил Российской Федерации в борьбе с терроризмом, „Федеральный закон от 06.03.2006 N 35-ФЗ (ред. от 08.12.2020) "О противодействии терроризму"..., *op. cit.*

⁷²⁴ Ст. 9. Участие Вооруженных Сил Российской Федерации в проведении контртеррористической операции, „Федеральный закон от 06.03.2006 N 35-ФЗ (ред. от 08.12.2020) "О противодействии терроризму"..., *op. cit.*

Artykuł 10 ustawy zakłada również realizację przez Siły Zbrojne FR zadań związanych z walką z terroryzmem międzynarodowym poza granicami Federacji Rosyjskiej. Siły Zbrojne FR są wykorzystywane do walki z międzynarodowym terroryzmem zgodnie z umowami międzynarodowymi, których stroną-sygnatariuszem jest Rosja, jak i ustawami federalnymi. Działania Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej poza granicami Rosji realizowane są poprzez użycie i wykorzystanie broni pochodzącej z terytorium Rosji do walki z międzynarodowym terroryzmem poza jej granicami, jak również wykorzystanie formacji Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej do realizacji zadań mających na celu zwalczanie przejawów terroryzmu międzynarodowego. Decyzję o użyciu przez Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej broni pochodzącej z terytorium Federacji Rosyjskiej przeciwko terrorystom i (lub) ich bazom poza jej granicami podejmuje każdorazowo Prezydent Federacji Rosyjskiej.⁷²⁵

Jednostką Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, która jest aktywnie zaangażowana w zwalczanie terroryzmu na terytorium Federacji Rosyjskiej jest Główny Zarząd Wywiadowczy Sztabu Generalnego SZ FR (GRU FR). To GRU FR odpowiada za bezpośrednią walkę z terrorystami i ekstremistami. Służba ta pełni w głównej mierze funkcje wywiadowcze – pozyskuje informacje znajdujące się w spektrum zainteresowania Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej i Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej. Służba GRU FR reguluje ustawa federalna „O wywiadzie zagranicznym” № 5-ФЗ z 10 stycznia 1995 roku. Ustawa określa status, podstawy organizacji i funkcjonowania wywiadu w Federacji Rosyjskiej, jak również reguluje tryb kontroli nad działalnością wywiadowczą GRU FR. Główny Zarząd Wywiadowczy Federacji Rosyjskiej zaliczany jest do kategorii służb specjalnych, które są bezpośrednio zaangażowane w walkę z terroryzmem. Podobnie jak Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, GRU FR dysponuje szerokim spektrum kompetencji w walce z terroryzmem, a w konsekwencji należy kategoryzować jej status jako ważnego elementu rosyjskiego systemu antyterrorystycznego.⁷²⁶

⁷²⁵ Ст. 10. Выполнение Вооруженными Силами Российской Федерации задач по пресечению международной террористической деятельности за пределами территории Российской Федерации, „Федеральный закон от 06.03.2006 N 35-ФЗ (ред. от 08.12.2020) "О противодействии терроризму"..., *op. cit.*

⁷²⁶ Федеральный закон "О внешней разведке" от 10.01.1996 N 5-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8842/, dostęp z 23.05.2021.

Rozdział IV Służby bezpieczeństwa zaangażowane w bezpośrednią walkę z terroryzmem w Federacji Rosyjskiej

W walkę terroryzmem w Federacji Rosyjskiej jest zaangażowane wiele organów władzy państwowej, jak i służb bezpieczeństwa, których zadaniem jest współuczestnictwo w zwalczaniu przyczyn, następstw, jak i przejawów działalności terrorystycznej. Istotną rolę pełnią zarówno służby porządkowo-medyczne, które biorą udział w bezpośrednim usuwaniu skutków ataku terrorystycznego, jak i służby specjalne zajmujące się prewencją, rozpoznaniem i działalnością operacyjną ukierunkowaną na ujawnienie sprawców ataku terrorystycznego i prewencję ataku terrorystycznego. Wszystkie analizowane podmioty funkcjonują na różnych, nieraz bardzo odległych od siebie kompetencyjnie krańcach systemu antyterrorystycznego. Federalna Służba Migracyjna jest podmiotem, który podejmuje działania na rzecz limitacji i kontroli sytuacji migracyjnej w państwie rosyjskim, co w obecnych warunkach przedstawia istotne znaczenie. Federalna Służba Ochrony Federacji Rosyjskiej odpowiadająca za osobiste bezpieczeństwo Federacji Rosyjskiej ma równie ważne znaczenie w rosyjskim systemie zwalczania terroryzmu. Wspomniana wcześniej Federalna Służba Wojsk Gwardii Narodowej również stanowi element uzupełniający kompetencje FSB FR w zakresie zwalczania terroryzmu.

4.1. Główny Zarząd Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej (GRU FR) w walce z terroryzmem – pozycja, rola, zadania

Główny Zarząd Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej jest organem realizującym zadania z zakresu wywiadu zewnętrznego w ramach Ministerstwa Obrony Rosji. Jest to również centralny organ wywiadu Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej. W literaturze przedmiotu organ ten jest znany pod akronimem GRU FR, który obecnie już nie obowiązuje. 2 listopada 2018 roku prezydent Rosji Władimir Putin, podczas uroczystości z okazji obchodów Dnia Wywiadu Wojskowego, zaproponował powrót do wcześniej funkcjonującego nazewnictwa wywiadu wojskowego – Główny Zarząd Wywiadu FR (GRU FR).⁷²⁷

Nazewnictwo wywiadu wojskowego - Zarząd Główny Sztabu Generalnego - zaczęło funkcjonować w 2010 roku. Zmiana nazewnictwa stanowiła konsekwencję zmiany nazwy Głównego Zarządu Wywiadu Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, które powstało po rozpadzie ZSRR, kiedy to 7 maja 1992 roku podpisano traktat międzynarodowy o ostatecznym podziale Sił Zbrojnych ZSRR oraz dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej o utworzeniu Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej. Jeszcze w latach 90. XX wieku Główny Zarząd Wywiadu figurował pod oficjalną nazwą Zarządu Głównego.⁷²⁸

Do Zarządu Głównego Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej włączono wszystkie instytucje i siły specjalne działające na terytorium Rosji, które wcześniej stanowiły część struktury Głównego Zarządu Wywiadu Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych ZSRR.⁷²⁹ Wysoka pozycja wywiadu wojskowego w rosyjskim systemie walki z terroryzmem potwierdza ciągłość tradycji rosyjskich służb jako fundamentu bezpieczeństwa państwa. GRU FR jest organem wykonawczym i dowódczym w stosunku do innych organizacji wojskowych (Ministerstwa Obrony Rosji i Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej).⁷³⁰

Podobnie jak FSB FR – główna służba w rosyjskim systemie antyterrorystycznym, jak i GRU FR pełnią rolę środowiska zabezpieczającego i wspierającego politykę zagraniczną i bezpieczeństwa Rosji. Zarówno FSB FR, jak i GRU FR stały się spadkobiercami aktywów służb-odpowiedników z czasów sowieckich, a tym samym kontynuują ich tradycję adaptując się do nowych warunków, dostosowując stare i sprawdzone

⁷²⁷ Путин предложил вернуть военной разведке название ГРУ, <https://www.interfax.ru/russia/636311>, dostęp z 08.05.2021.

⁷²⁸ A.I. Kołpakidi, D.P. Prochorow, *Империя ГРУ. Очерки истории российской военной разведки*, Том 2, Wydawnictwo Olma-Press, Moskwa 2000, s. 101.

⁷²⁹ A. I. Kołpakidi, D. P. Prochorow, *Всё о внешней разведке*, АСТ, Олимп, Moskwa 2002, s. 78.

⁷³⁰ Федеральный закон "О внешней разведке" от 10.01.1996 N 5-ФЗ (последняя редакция)..., *op. cit.*

metody działania do nowej rzeczywistości i nowych, hybrydowych i niejednoznacznych zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa. Tradycyjne granice pomiędzy wywiadem cywilnym a wojskowym, za który odpowiedzialny jest Główny Zarząd Wywiadowczy Rosji, uległy zatarciu, toteż zasadna wydaje się być analiza funkcji wywiadu wojskowego.

W zakresie realizacji zadań związanych ze zwalczaniem terroryzmu GRU FR działa na podstawie ustawy federalnej „O wywiadzie zagranicznym”. Poza realizacją funkcji typowych dla wywiadu wojskowego zajmuje się również rozpoznaniem i operacyjnym rozpracowaniem grup militarnych prowadzących działalność terrorystyczną. Za fizyczną eliminację grup terrorystycznych odpowiada specjalna jednostka funkcjonująca w ramach GRU – *Oddziały Specjalnego Przeznaczenia Specnaz* GRU FR. Począwszy od czasów Rusi Kijowskiej, prowadzenie działalności wywiadu wojskowego należało do głównych zadań i kompetencji władzy państwowej. Piotr I Wielki w wojennym dekrete z 1716 roku po raz pierwszy określił podstawy prawne działalności wywiadu wojskowego. Inwestycja w korzyści płynące z prowadzenia dobrze zorganizowanego, sprawnego aparatu wywiadu wojskowego była efektem nasilenia działań wojennych z końca XVIII i początków XIX wieku. Okres niepokojów związanych z działalnością wojenną przyczynił się do pojawienia się nowych zadań, w obliczu których stanę rosyjskie służby bezpieczeństwa państwowego – w tym przede wszystkim przed służbami wywiadowczymi. Do realizacji działań wywiadowczych na skutek intensyfikacji działań wojennych angażowane co raz to nowe siły i środki. Zapotrzebowanie na informacje o działaniach wojennych przeciwnika zrodziło potrzebę powołania wyspecjalizowanego centralnego organu wywiadowczego zajmującego się rozpoznaniem militarnym przeciwnika, a więc zapobieganiem zagrożeniom militarnym bezpieczeństwa państwa. Służba wywiadu wojskowego miała w sobie łączyć funkcje związane z pozyskiwaniem informacji, jak i ich opracowaniem analitycznym, miała prowadzić działania o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa.⁷³¹ Taką funkcję współcześnie spełnia Zarząd Główny Wywiadu (GRU FR). Jednocześnie jest podmiotem realizującym zadania w zakresie zwalczania terroryzmu.

Zgodnie z zapisami ustawy federalnej „O wywiadzie zagranicznym” N 5-Φ3 z 10 stycznia 1996 roku, działalność wywiadowcza jest realizowana również w sferze wojskowej. GRU FR jest podporządkowany bezpośrednio Prezydentowi Federacji Rosyjskiej, który określa

⁷³¹ A. Kołpakidi, D. P. Prochorow, *Империя ГРУ. Очерки истории российской военной разведки...*, op. cit., s. 56.

kierunki aktywności wywiadowczej oraz kontroluje i koordynuje realizację pełnomocnictw służbowych w zakresie realizacji zadań wywiadowczych.⁷³²

Zarówno GRU FR, jak i FSB FR to służby realizujące wytyczne państwowej polityki antyterrorystycznej i są wykorzystywane również poza granicami Federacji Rosyjskiej. Są to podmioty szczególnie aktywne w regionach zainteresowania Federacji Rosyjskiej. Jednym z regionów priorytetowych w działaniach rosyjskich służb wywiadowczych od wielu lat jest Bliski Wschód. Oddziały wywiadu wojskowego uczestniczyły również w tzw. małych wojnach oraz w wojnie w Afganistanie. Szczególne zadania realizował *specnaz* GRU.

Wykorzystywanie jednostek *specnazu* do pacyfikacji masowych zamieszek w końcu lat 80. XX wieku ustępuje profesjonalizacji działalności służby i zapewnieniu celowości działań prowadzonych w ramach walki z terroryzmem. Nie oznacza to jednak, iż we współczesnej Rosji zrezygnowano ze sprawdzonych metod wykorzystania jednostek specjalnych. 173 oddział sił specjalnych *specnazu* uczestniczył w przywracaniu w Baku, Osetii Północnej oraz podczas konfliktu osetyjsko-inguskiego w Górskim Karabachu. W latach 1988-1989 trzy oddziały 22. brygady sił specjalnych Zakaukaskiego Okręgu Wojskowego prowadziły działania w regionie Zakatala w Azerbejdżanie i Tbilisi, w 1991 - w Górskim Karabachu i Osetii Północnej. W 1992 roku 22. Oddzielna Brygada Sił Specjalnych została przeniesiona do Północnokaukaskiego Okręgu Wojskowego. Wkrótce zapoczątkowano redukcję sił specjalnych w regionach szczególnego zainteresowania Rosji. W 1991 roku brygada sił specjalnych została wycofana z Niemiec i relokowano do Wołżańskiego Okręgu Wojskowego. 4 brygada, utworzona w 1962 roku w Rydze z siedzibą w Viljandi w Estonii, została rozwiązana 1 października 1992 roku. Rozwiązano pułk szkoleniowy sił specjalnych i szkołę chorążych znajdującą się w obwodzie pskowskim w Peczorze.⁷³³

Interesujące z perspektywy analizy funkcji GRU w zakresie zwalczania terroryzmu jest rola *specnazu* GRU FR w konflikcie czeczeńskim w latach 1994-1996. W konflikcie czeczeńskim udział brały oddziały z okręgu moskiewskiego, syberyjskiego, północnokaukaskiego, uralskiego, nadbajkalskiego i dalekowschodniego. Wiosną 1995 roku oddziały te zostały wycofane z terytorium Czeczenii, z wyjątkiem Północnokaukaskiego Okręgu Wojskowego, który do zakończenia działań wojennych w 1996 roku prowadził działania na terytorium Kaukazu Północnego.⁷³⁴ W początkowej fazie wojny w Czeczenii

⁷³² Ст. 2. Разведывательная деятельность, „Федеральный закон "О внешней разведке" от 10.01.1996 N 5-ФЗ (последняя редакция)...”, *op. cit.*

⁷³³ A. Kołpakidi, D. P. Prochorow, *Империя ГРУ. Очерки истории российской военной разведки...*, *op. cit.*, s. 100.

⁷³⁴ A. Kołpakidi, A. Siewier, *Спецназ ГРУ: самая полная энциклопедия*, EKSMO, Moskwa 2012, s. 435.

jednostki sił specjalnych były wykorzystywane jako jednostki rozpoznawcze wspomagające działanie jednostek wojskowych. W rosyjskim ataku na Grozny jednostki wywiadu wojskowego były wykorzystywane jako część grup szturmowych. Działania rosyjskich jednostek specnazu nie były wolne od błędów, o czym świadczy wzięcie do niewoli grupy dowodzonej przez majora A. Iwanowa.⁷³⁵

Specnaz GRU brał również udział w działaniach antyterrorystycznych w Budionowsku (1995). Głównym działającym podmiotem była Brygada Okręgu Wojskowego Kaukazu Północnego. Brygada towarzyszyła konwojom bojowników i terrorystów na wypadek rozkazu o likwidacji terrorystów podczas jazdy. Po zakończeniu I wojny w Czeczenii rozpoczął się rozwój struktur kadrowych specnazu. Po raz pierwszy w podjednostkach dopuszczono do służby żołnierzy kontraktowych. Pod koniec 1997 roku pojawiło się zagrożenie wpływami sunnickich radykalnych wahabitów, którzy dążyli do uzyskania kontroli nad Republiką Dagestanu. Utrzymująca się niestabilna sytuacja na Kaukazie Północnym po I wojnie w Czeczenii, reorientacja konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego na konflikt o podłożu religijnym wymagały zastosowania strategii szerokiego rozpoznania bojowników i wpływów zewnętrznych na Kaukazie Północnym. Specnaz odpowiadał za rozpoznanie terenu, systemu ochrony granic strony czeczeńskiej, identyfikację potencjalnych kanałów handlu bronią i sposobów sprzedaży produktów naftowych. Wraz z wybuchem działań wojennych siły specjalne skoncentrowały się na szerokim rozpoznaniu i działaniach sabotażowo-dywersyjnych na miejscu bojowników. Zgrupowanie sił specjalnych zostało wzmocnione oddziałami ze wszystkich okręgów wojskowych.⁷³⁶

Rozróżnienie wywiadu cywilnego od wywiadu wojskowego w przypadku rosyjskich służb specjalnych po 1991 roku jest zdeterminowane różnorodnością obszarów zainteresowania wywiadowczego, które są zależne od polityki państwa. Rywalizacja między wywiadem cywilnym i wojskowym w Rosji jest więc rywalizacją o źródła, wpływy, środki. Niemniej jednak podział ten w przypadku Federacji Rosyjskiej jest podziałem teoretycznym. Wywiad wojskowy zgodnie z definicją ma zajmować się kwestiami militarnymi państw, rejonami konfliktów. Nie oznacza to jednak zaniechania działań związanych z pozyskiwaniem informacji ze źródeł osobowych, wykorzystując agenturę zagraniczną, attache wojskowych.⁷³⁷

⁷³⁵ L. Mleczin, *Путин. Россия перед выбором*, Wydawnictwo Piter, Sankt Petersburg 2012, s. 54.

⁷³⁶ Ch. Marsh, *Developments in Russian special operations : Russia's Spetsnaz, SOF and Special Operations Forces Command*, CANSOFCOM Education & Research Centre monograph series 21, Ottawa 2017, s. 74.

⁷³⁷ Por. M. Minkina, *Wywiad Federacji Rosyjskiej*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce 2012, s. 14-15.

Zaangażowanie GRU FR w system zwalczania terroryzmem jest nieodłącznym elementem działalności wywiadowczej zorientowanej na rozpoznanie zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa rosyjskiego, w tym zagrożenia terrorystycznego. Współdziałanie aktywności wywiadowczej o różnych obszarach zainteresowania stanowi fundament zabezpieczenia bezpieczeństwa państwowego Federacji Rosyjskiej.

4.2. Służba Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej – rola wywiadu cywilnego w zwalczaniu terroryzmu

Po rozpadzie ZSRR rosyjskie służby specjalne, w tym wywiad cywilny prowadzony przez Służbę Wywiadu Zagranicznego zachowały strukturę organizacyjną oraz zaplecze kadrowe z czasów sowieckich. Upadek ZSRR przyczynił się do znacznej reorganizacji środowiska służb bezpieczeństwa państwowego. Dezintegracji uległa najpotężniejsza służba wywiadowcza – KGB ZSRR. KGB utrzymywało i aktywnie umacniało swoje wpływy na całym świecie za pośrednictwem rozwiniętej siatki agenturalnej, co wynikało bezpośrednio z imperialistycznych i mocarstwowych ambicji państwa rosyjskiego. Służba Wywiadu Zagranicznego (SWR FR) powstała w wyniku przekształcenia Zarządu I Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (KGB FR) i prowadzi operacje wywiadowcze adresowane do państw przestrzeni euroatlantyckiej, NATO. Powstanie SWR – wywiadu cywilnego Federacji Rosyjskiej jest efektem reformatorskich działań Borysa Jelcyna. W ich wyniku KGB uległo podziałowi na szereg służb i instytucji, które tworzyły postradzieckie środowisko bezpieczeństwa państwowego. Zabieg rozczłonkowania potężnej służby wywiadowczej miał zapewnić ograniczenie monopolu jednej służby na zapewnianie bezpieczeństwa państwowego. Analizując metody działania wywiadu cywilnego, czy wojskowego nie sposób nie dostrzec faktu, iż reforma poradzieckich struktur bezpieczeństwa w rzeczywistości wprowadziła jedynie kosmetyczne zmiany – głównie dotyczące zmiany nazewnictwa służb.⁷³⁸

18 grudnia 1991 roku na mocy dekretu Prezydenta RSFSR nr 293 „O utworzeniu Służby Wywiadu Zagranicznego” sekcja wydziału zagranicznego zyskała status niezależnej instytucji na szczeblu federalnym, jak i ogólnozwiązkowym. Uchwalenie dekretu miało związek z utworzeniem Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP). Zgodnie z zapisami dekretu zadaniem Służby Wywiadu Zagranicznego było prowadzenie działalności wywiadowczej w interesach bezpieczeństwa RSFSR i zabezpieczenie informacji wywiadowczych znajdujących się w posiadaniu władz państwowych. Służba Wywiadu Zagranicznego powstała na fundamencie Centralnej Służby Wywiadu, której trzon organizacyjny i kadrowy stanowił Zarząd I KGB. Na mocy dekretu ustalono również, iż wszelkie budynki wszystkie budynki, zasoby materialne, zasoby bankowe i systemy informacyjne, jak również oficjalna dokumentacja Centralnej Służby Wywiadowczej staną się własnością państwową RSFSR i zostaną przekazane Służbie Wywiadu Zagranicznego RFSRR. Jednocześnie

⁷³⁸ A. Grajewski, *Tarcza i miecz. Rosyjskie służby specjalne 1991-1998*, Wydawnictwo Biblioteka Więzi, Warszawa 1998, s. 12-13.

funkcjonariuszom nowej struktury przysługiwały wynagrodzenia, dodatki, nagrody, świadczenia emerytalne przysługujące funkcjonariuszom i pracownikom byłego KGB ZSRR. Uchwalona 8 lipca 1992 roku ustawa „O wywiadzie zagranicznym” nr 3245-1 ustanawiała status, podstawy organizacji i funkcjonowania wywiadu zagranicznego Federacji Rosyjskiej, a także tryb kontroli i nadzoru nad działalnością służby. Zgodnie z zapisami ustawy wywiad zagraniczny stanowił część składową organów zapewniających bezpieczeństwo Rosji. Wywiad zagraniczny miał stać na straży bezpieczeństwa jednostki, społeczeństwa i państwa i chronić przed zagrożeniami zewnętrznymi z wykorzystaniem ustawowo wyznaczonych metod i środków. Do głównych metod działania wywiadu zagranicznego zaliczono pozyskiwanie i analizę informacji o rzeczywistych, potencjalnych działaniach, planach i zamiarach obcych państw, organizacji, grup zagrażających żywotnym interesom Federacji Rosyjskiej, jak również udzielanie pomocy w realizacji działań podejmowanych przez państwo w celu zapewnienia bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Działalność wywiadowcza prowadzona przez SWR opiera się na zasadach praworządności, podziału kompetencji między służbami bezpieczeństwa państwowego, poszanowania praw i wolności jednostki. W ustawie enumerowano również cele prowadzenia działalności wywiadowczej:⁷³⁹

- 1) dostarczanie najwyższym organom ustawodawczym i wykonawczym Federacji Rosyjskiej informacji wywiadowczych, które posłużą do podejmowania decyzji w dziedzinach politycznych, gospodarczych, obronnych, naukowych, technicznych i środowiskowych;
- 2) zapewnienie warunków sprzyjających skutecznej realizacji polityki bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej;
- 3) wspomaganie rozwoju gospodarczego i postępu naukowo-technicznego kraju poprzez pozyskiwanie przez zagraniczne agencje wywiadowcze informacji gospodarczej i naukowo-technicznej, w tym w formie zmaterializowanej, oraz przekazywanie jej organom państwowym określonym przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej;
- 4) Działania wywiadowcze nie mogą być podejmowane w celu osiągnięcia niehumanitarnych celów, jak również dla osiągnięcia celów nieprzewidzianych w ustawodawstwie przedmiotowym

Realizacja tak postawionych celów wywiadowczych wymaga uregulowania w ustawodawstwie katalogu pełnomocnictw służbowych. SWR w realizacji działań

⁷³⁹ См. 5. Цели разведывательной деятельности, „Закон РФ "О внешней разведке" от 08.07.1992 N 3245-1..., op. cit.

wywiadowczych zyskała prawo do nawiązywania w warunkach poufności współpracy z osobami, które wyraziły dobrowolną zgodę na współpracę, jak również uprawnienie do:⁷⁴⁰

- 1) wdrażania środków służących do szyfrowania zasobów kadrowych i organizacji działań z wykorzystaniem do tego celu przynależności wydziałowej;
- 2) wykorzystanie do celów dokumentów, przybranych tożsamości przez funkcjonariuszy, przynależności wydziałowej jednostek, organizacji, pomieszczeń i pojazdów w posiadaniu wywiadu zagranicznego; współpraca ze służbami kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej;
- 3) zawarcie z ministerstwami, departamentami, instytucjami, przedsiębiorstwami i organizacjami Federacji Rosyjskiej umów niezbędnych do realizacji działań wywiadowczych;
- 4) zapewnienie bezpieczeństwa instytucji Federacji Rosyjskiej znajdujących się poza jej terytorium oraz obywateli Federacji Rosyjskiej wysyłanych za granicę, którzy z uwagi na charakter swojej działalności mają dostęp do informacji stanowiących tajemnicę państwową;
- 5) współdziałanie ze służbami wywiadowczymi i kontrwywiadowczymi obcych państw w sposób określony w ustawie; tworzenie wyspecjalizowanych instytucji edukacyjnych, instytucji szkoleniowych, organizacji badawczych, systemów informacyjnych i archiwów, prowadzenie działalności wydawniczej;
- 6) zapewnienie bezpieczeństwa służby; tworzenie struktur organizacyjnych (wydziałów i podjednostek) niezbędnych do funkcjonowania wywiadu zagranicznego.

Obecnie status Służby Wywiadu Zagranicznego reguluje ustawa federalna z 10 stycznia 1995 nr 5-FZ „O wywiadzie zagranicznym” (z późniejszymi zmianami). SWR FR odgrywa zasadniczą rolę w rosyjskim systemie bezpieczeństwa, a więc również w systemie zwalczania terroryzmu. Od 2014 roku zgodnie z zawartym w Aszchabadzie 5 maja 2012 roku „Porozumieniem państw-członków Wspólnoty Niepodległych Państw o współpracy w zakresie wsparcia materialnego i technicznego właściwych organów zwalczających terroryzm i inne przejawy ekstremizmu” jest organem właściwym Federacji Rosyjskiej realizującym zadania w zakresie zwalczania terroryzmu.⁷⁴¹

⁷⁴⁰ Ст. 6. Полномочия внешней разведки, „Закон РФ "О внешней разведке" от 08.07.1992 N 3245-1..., *op. cit.*

⁷⁴¹ Справочная информация: "Структура и функции федеральных органов исполнительной власти и управления" (Материал подготовлен специалистами КонсультантПлюс),

Działania wywiadu zagranicznego koncentrują się na zwalczaniu terroryzmu jako fenomenu transnarodowego, a przeciwdziałanie terroryzmowi stanowi priorytetowy kierunek działalności służby – szczególnie w okresie wojen czeczeńskich i destabilizacji w regionie Kaukazu Północnego. Walka z czeczeńskim terroryzmem w okresie II wojny w Czeczenii stała się w rzeczywistości walką z globalnym terroryzmem, której część składową stanowią terroryzm separatystów czeczeńskich.⁷⁴²

Zadanie walki z terroryzmem realizowane przez Służbę Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej regulują następujące akty prawne:

- 1) Ustawa federalna „O obronności” nr 61 z 31.05.1996 roku;
- 2) Ustawa federalna „O statusie żołnierzy” nr 76 z dnia 27 maja 1998 roku;
- 3) Ustawa federalna „O tajemnicy państwowej” nr 5485-1 z dnia 21 czerwca 1993 roku;
- 4) Ustawa federalna „O działalności operacyjno-dochodzeniowej” nr 144 z 12 sierpnia 1995 roku.

Służba Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej jest służbą federalną, organem władzy wykonawczej Rosji, który jest bezpośrednio podporządkowany Prezydentowi Federacji Rosyjskiej. Ten szczególny status SWR został ustanowiony dekretem prezydenckim nr 1185 z 7 października 1992 roku przez prezydenta Borysa Jelcyna. Służba Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej jest definiowana jako integralna część sił bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, która ma na celu ochronę bezpieczeństwa jednostki, społeczeństwa i państwa przed zagrożeniami zewnętrznymi przy użyciu metod i środków określonych przez ustawodawstwo federalne.⁷⁴³

Jako organ zwalczania terroryzmu SWR FR ma prawo prowadzenia działalności operacyjno-rozpoznawczej, co zezwala SWR FR do rozpracowywania grup i organizacji terrorystycznych lub ekstremistycznych. Działalność wywiadowcza Służby Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej realizowana jest poprzez:⁷⁴⁴

http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_120971/a50cd465f77130a547628f3a752eeaa7a86a809d/, dostęp z 17.05.2021.

⁷⁴² Директор Службы внешней разведки Российской Федерации Сергей Лебедев дал интервью агентству "Интерфакс" в связи с отмечаемой 20 декабря, <http://svr.gov.ru/smi/2002/12/infax.htm>, dostęp z 17.05.2021.

⁷⁴³ Указ Президента РФ от 07.10.1992 N 1185 "Вопрос Службы внешней разведки Российской Федерации", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_554/, dostęp z 22.05.2021.

⁷⁴⁴ Ст. 11. Сферы деятельности органов внешней разведки Российской Федерации, „Закон РФ "О внешней разведке" от 08.07.1992 N 3245-1 ..., op. cit.

- a) pozyskiwanie i przetwarzanie informacji o rzeczywistych i potencjalnych zdolnościach, działaniach, planach i zamiarach obcych państw, organizacji i osób (dalej - informacje wywiadowcze) dotyczących interesy Federacji Rosyjskiej;
- b) udzielanie pomocy w realizacji działań podejmowanych przez państwo w celu zapewnienia bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej.

O potrzebie prowadzenia działań wywiadowczych decydują w granicach swoich kompetencji Prezydent Federacji Rosyjskiej i Zgromadzenie Federalne, które dokonują oceny celowości i decydują o niemożności zapewnienia bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej środkami innymi niż prowadzenie działalności wywiadowczej.

Do głównych celów SWR FR, również w zakresie przeciwdziałania i walki z terroryzmem rosyjski ustawodawca zaliczył:

- a) dostarczanie Prezydentowi Federacji Rosyjskiej, Zgromadzeniu Federacji i Rządowi Federacji Rosyjskiej informacji wywiadowczych, które są niezbędne do procesu podejmowania decyzji w sferze politycznej, gospodarczej, obronnej, naukowej, technicznej i środowiskowej;
- b) zapewnienie warunków sprzyjających skutecznej realizacji polityki bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej;
- c) wspomaganie rozwoju gospodarczego, postępu naukowo-technicznego państwa rosyjskiego i bezpieczeństwa wojskowo-technicznego Federacji Rosyjskiej.

Kwestię uprawnień i pełnomocnictw SWR FR określa art. 6 ustawy federalnej z 8 grudnia 1995 roku № 5-Φ3 „Pełnomocnictwa organów Służby Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej”. Należą do nich: ⁷⁴⁵

- 1) nawiązywanie na zasadach poufności współpracy z osobami, które dobrowolnie wyraziły na to zgodę;
- 2) wdrażanie środków służących do szyfrowania personelu i organizowania jego działań z wykorzystaniem w tym celu innej afiliacji wydziałowej; wykorzystanie tożsamości przybranej;
- 3) wykorzystywanie dokumentów przykrywkowych, których celem jest ukrycie informacji o danych personalnych kadr, oddziałowej przynależności jednostek, organizacji, lokali

⁷⁴⁵Ст. 6. Полномочия внешней разведки, „Закон РФ "О внешней разведке" от 08.07.1992 N 3245-1..., *op. cit.*

- i pojazdów w dyspozycji SWR FR oraz przetwarzanie określonych informacji zawartych w systemach informacyjnych i (lub) bazach danych organów państwowych oraz państwowych funduszy pozabudżetowych;
- 4) współdziałanie z federalnymi organami wykonawczymi prowadzącymi działalność kontrwywiadowczą oraz organami bezpieczeństwa państwa;
 - 5) zawieranie umów z federalnymi organami wykonawczymi, przedsiębiorstwami, instytucjami i organizacjami Federacji Rosyjskiej niezbędnych do prowadzenia działalności wywiadowczej;
 - 6) organizowanie i gwarantowanie, w ramach swoich kompetencji, ochrony tajemnicy państwowej w instytucjach Federacji Rosyjskiej poza terytorium Federacji Rosyjskiej, w tym określanie trybu realizacji ochrony fizycznej i inżynierskiej tych instytucji oraz środków zapobiegawczych ujawnieniu tajemnicy państwowej;
 - 7) zapewnienie bezpieczeństwa pracownikom instytucji Federacji Rosyjskiej położonych poza terytorium Federacji Rosyjskiej oraz członkom ich rodzin w państwie przyjmującym;
 - 8) zapewnienie bezpieczeństwa obywatelom Federacji Rosyjskiej wysyłanym poza terytorium Federacji Rosyjskiej, którzy z uwagi na charakter swojej działalności mają dostęp do informacji stanowiących tajemnicę państwową, oraz przebywających przy nich członków ich rodzin;
 - 9) współdziałanie ze służbami wywiadowczymi i kontrwywiadowczymi państw obcych w sposób określony w ustawie federalnej;
 - 10) tworzenie wyspecjalizowanych placówek oświatowych, placówek doskonalenia zawodowego, organizacji badawczych i archiwów, wydawanie specjalnych publikacji;
 - 11) zapewnienie własnego bezpieczeństwa, czyli ochronę swoich sił, środków i informacji przed bezprawnymi działaniami i zagrożeniami;
 - 12) tworzenie struktur organizacyjnych (wydziałów i organizacji) niezbędnych do funkcjonowania organów wywiadu zagranicznego Federacji Rosyjskiej.

W efekcie posiadanych uprawnień Służba Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej w realizuje podstawowe zadania w zakresie walki z terroryzmem. W zakresie przypisanych ustawowo zadań SWR FR zapewnia rozpoznanie i pozyskanie informacji wyprzedzających umożliwiających skuteczną prewencję zagrożenia terroryzmem. Działania służby koncentrują

się na identyfikowaniu obszarów eskalacji zagrożenia terrorystycznego jako zagrożenia interesów Federacji Rosyjskiej, a w szczególności bezpieczeństwa państwowego.

4.3. Federalna Służba Migracyjna w rosyjskim systemie walki z terroryzmem

Federalna Służba Migracyjna Federacji Rosyjskiej jest organem władzy wykonawczej, odpowiedzialnym za realizację państwowej polityki migracyjnej oraz funkcji kontrolnej, nadzorczej i świadczeniu usług publicznych w zakresie migracji. W latach 2012-2016 w strukturach służby był wydział paszportowo-wizowy oraz Wydział ds. Migracji Głównego Zarządu ds. Migracji. Służba dysponowała statusem niezależnej służby federalnej, podporządkowanej Rządowi Federacji Rosyjskiej.

5 kwietnia 2016 r., na mocy dekretu Prezydenta Federacji Rosyjskiej nr 156 „O udoskonaleniu administracji państwowej w sferze kontroli nad obrotem narkotykami środkami psychoaktywnymi i ich prekursorami i w sferze migracji”, została zlikwidowana jako niezależna służba federalna, a jej funkcje i uprawnienia realizuje Główny Zarząd ds. Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej.⁷⁴⁶ W okresie funkcjonowania ZSRR funkcje służby migracyjnej pełniło Ministerstwo Spraw Wewnętrznych ZSRR. Obecne podporządkowanie funkcji służby migracyjnej wydzielonej strukturze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej jest cechą charakterystyczną trendu wartościowania dziedzictwa służb specjalnych ZSRR we współczesnej Rosji. Główny Zarząd ds. Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej (GUWM FR), jako podjednostka MSW FR, jest podporządkowania Ministrowi Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej. Od 13 kwietnia 2016 roku do 31 grudnia 2018 r., zgodnie z dekretem prezydenckim nr 183 „O zmianowaniach na stanowiska w organach spraw wewnętrznych”, obowiązki kierownika wydziału pełnił pułkownik służby wewnętrznej O. E. Kiriłow. Od 8 lutego 2019 roku szefem Głównej Zarządu ds. Migracji MSW FR jest Walentyna Lwowna Kazakowa.⁷⁴⁷

Do zadań Głównego Zarządu ds. Migracji MSW FR (GUWM MSW FR) należy realizacja polityki państwa w zakresie migracji (emigracja, imigracja), w tym zwalczanie nielegalnej migracji, spraw związanych z otrzymaniem i ubieganiem się o obywatelstwo rosyjskie. W kontekście zwalczania terroryzmu GUWM MSW FR jest odpowiedzialny za rejestrację obcokrajowców przybywających na terytorium Federacji Rosyjskiej, uchodźców

⁷⁴⁶ Указ Президента РФ от 05.04.2016 N 156 (ред. от 15.05.2018) "О совершенствовании государственного управления в сфере контроля за оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров и в сфере миграции", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_196285/, dostęp z 23.05.2021.

⁷⁴⁷ Указ Президента Российской Федерации от 13.04.2016 № 183 "О назначении на должность сотрудников органов внутренних дел Российской Федерации", <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201604130018>, dostęp z 23.05.2021.

i innych kategorii migrantów zgodnie z porządkiem prawnym Federacji Rosyjskiej. Jako organ zaangażowany w walkę z terroryzmem w Federacji Rosyjskiej Zarząd egzekwuje przestrzeganie regulacji prawnych w zakresie rejestracji, wydawania, wymiany podstawowych dokumentów potwierdzających tożsamość obywateli Federacji Rosyjskiej poza granicami państwa rosyjskiego. Do zadań Zarządu należą również kwestie uzyskania obywatelstwa rosyjskiego, zrzeczenia się go. Jako podmiot zaangażowany w walkę z terroryzmem, uwzględniając zagrożenie nielegalną migracją i potencjalnym przedostaniem się na terytorium Rosji terrorystów Zarząd realizuje kontrolę nad pobytem cudzoziemców i bezpieczeństwa w Federacji Rosyjskiej.⁷⁴⁸

Działanie GUWM MSW FR reguluje statut (w redakcji zarządzenia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych FR z 13 grudnia 2019 nr 940 „Kwestie działalności Głównego Zarządu ds. Migracji MSW FR”). Do głównych kompetencji Zarządu w zakresie zwalczania terroryzmu należy prowadzenie rejestru migrantów – cudzoziemców i osób bez obywatelstwa na terytorium Federacji Rosyjskiej. Jako, że migracja jest źródłem potencjalnego zagrożenia terroryzmem Zarząd zajmuje się również wydawaniem i rejestracją dokumentów umożliwiających wjazd i pobyt (również czasowy) cudzoziemcom i bezpieczeństwa. W ujęciu *largo* Zarząd realizuje wszelkie czynności w sferze przeciwdziałania nielegalnej migracji, jak również czynności związane z nadzorem nad cudzoziemcami przebywającymi na terytorium Federacji Rosyjskiej.⁷⁴⁹ Funkcje kontrolne i nadzorcze GUWM MSW FR są komplementarne względem działania innych służb bezpośrednio zaangażowanych w zwalczanie terroryzmu. Kontrola nad migracją jest w rzeczywistości działaniem ułatwiającym identyfikację członków międzynarodowych grup terrorystycznych zamierzających przenieść działalność terrorystyczną na terytorium Federacji Rosyjskiej.

⁷⁴⁸ W. T. Azizowa, A. M. Gadżijewa, M.S Ispagijewa, РЕАЛИЗАЦИЯ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ КАК ОДНО ИЗ НАПРАВЛЕНИЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МИНИСТЕРСТВА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ, „Вестник Дагестанского государственного университета. Серия 3: Общественные науки”, vol. 36, no. 1, 2021, s. 53.

⁷⁴⁹ Приказ от 13 декабря 2019 г. N 940 "Вопросы деятельности Главного управления по вопросам миграции Министерства внутренних дел Российской Федерации (в ред. приказа МВД России от 14.02.2020 N 67), <https://bit.ly/3hKb4AL>, dostęp z 23.05.2021.

4.4. Federalna Służba Ochrony Federacji Rosyjskiej w rosyjskim systemie antyterrorystycznym

Federalna Służba Ochrony (FSO FR) jest obok GRU i Głównego Zarządu ds. Migracji MSW FR jednym z głównych podmiotów zaangażowanych w walkę z terroryzmem. Ze względu na charakter realizowanych działań związanych z bezpośrednią ochroną Prezydenta Federacji Rosyjskiej, członkom rządu, działaczom państwowym niewiele jest informacji o możliwościach operacyjnych służby.

Federalna Służba Ochrony Federacji Rosyjskiej (FSO FR) jest federalnym organem władzy wykonawczej. Jest to jedna ze służb specjalnych opracowujących politykę państwa, regulacje prawne, kontrolne i nadzorcze w zakresie ochrony bezpieczeństwa prezydenta i rządu, jak i specjalnych środków łączności i informacji wykorzystywanych przez federalne organy władzy państwowej oraz jednostek wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej. FSO Federacji Rosyjskiej, wraz z FSB Rosji, Służbą Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej i Zarządem Głównym Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, należy do kategorii podmiotów zaangażowanych w walkę z terroryzmem oraz odpowiedzialnych za zapewnienie bezpieczeństwa państwa. Są to tzw. usługi specjalne. Każda z wymienionych służb ma ustawowe prawo realizacji czynności operacyjno-rozpoznawczych. Służba w FSO FR jest służbą dualnego charakteru: jest to zarówno służba wojskowa, jak i cywilna. FSO FR to organ będący osobą prawną. Zgodnie z zapisami ustawy federalnej z 13 grudnia 1996 nr 150-FZ „O broni”⁷⁵⁰ struktura bezpieczeństwa FSO FR jest służbą uprawnioną zarówno do używania jak i nabywania bojowej broni palnej.

Podstawową rolą FSO FR jest ochrona życia Prezydenta Federacji Rosyjskiej, który stanowi gwarant realizacji polityki bezpieczeństwa państwa, jak i w strukturalnym i organizacyjnym funkcjonowaniu rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. FSO FR, podobnie jak i inne służby specjalne o kluczowym znaczeniu w zwalczaniu terroryzmu, jest bezpośrednio podporządkowana Prezydentowi Federacji Rosyjskiej. FSO FR została powołana na podstawie dekretu prezydenckiego nr 938 z 19 czerwca 1996 roku, który stanowił efekt przyjęcia ustawy „O ochronie państwowej” z 27 maja 1996 roku nr 57-FZ⁷⁵¹. Na mocy dekretu Główny Zarząd Ochrony przemianowano na Federalną Służbą Ochrony

⁷⁵⁰ *Федеральный закон "Об оружии" от 13.12.1996 N 150-ФЗ (последняя редакция), <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102103293&backlink=1&&nd=102044679>, dostęp z 23.05.2021.*

⁷⁵¹ *Указ Президента РФ от 19.06.1996 N 938 "О Федеральной службе охраны Российской Федерации", <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=EXP&n=235479#05698367239792421>, dostęp z 23.05.2021.*

Federacji Rosyjskiej. Zadania i kompetencje FSO FR określa wyżej wymieniona ustawa „O ochronie państwowej”. Art. 13 ustawy 57-FZ określa zadania FSO FR Rosyjskiej. Jednym z głównych zadań służby jest prognozowanie i ujawnianie zagrożeń bezpieczeństwa obiektów ochrony państwowej, jak i realizacja kompleksu środków przeciwdziałania i eliminacji potencjalnego zagrożenia.⁷⁵² FSO FR zabezpiecza harmonijne funkcjonowanie organów władzy i w tym sensie zapewnia ochronę najważniejszych obiektów i osób w państwie rosyjskim przed atakami terrorystycznymi, jak i skutkami tych ataków. FSO FR w ramach posiadanych kompetencji w pełni uczestniczy w walce z terroryzmem i jest jedną ze służb specjalnych, które w sposób kompleksowy zapewniają bezpieczeństwo antyterrorystyczne kluczowych osób – reprezentantów władzy politycznej w Rosji. W zakresie posiadanych uprawnień FSO FR bierze również udział w zapewnianiu bezpieczeństwa informacyjnego. Jednym z głównych obowiązków służby w zakresie zwalczania terroryzmu jest organizacja i wdrażanie środków zabezpieczających, technicznych i innych w celu zapewnienia bezpieczeństwa obiektów ochrony państwa na obiektach chronionych, jak i tras, którymi przemieszczają się kluczowe osoby w państwie. Ponadto FSO FR odpowiada za przeprowadzanie diagnostyki instrumentalnej, technicznej i laboratoryjnej, ewakuację i zniszczenie obiektów (przedmiotów) materialnych, co do których istnieje podejrzenie, że należą do materiałów wybuchowych oraz środków realizacji sabotażu i działań terrorystycznych (w tym o charakterze biologicznym) lub urządzeń umożliwiających uzyskanie nieuprawnionego dostępu do informacji w obiektach chronionych.⁷⁵³ Służba realizuje czynności rozpoznawcze w zakresie ujawnienia stopnia zagrożenia terrorystycznego ochraniających obiektów i jako taka jest podmiotem zabezpieczenia antyterrorystycznego osób sprawujących władzę w państwie.

⁷⁵² *Статья 13. Основные задачи органов государственной охраны*, „Федеральный закон от 27.05.1996 N 57-ФЗ (ред. от 30.04.2021) "О государственной охране"”, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10511/, dostęp z 26.05.2022r.

⁷⁵³ *Федеральный закон от 27 мая 1996 г. N 57-ФЗ "О государственной охране" (с изменениями и дополнениями)*, <http://base.garant.ru/10105588/888134b28b1397ffae87a0ab1e117954/>, dostęp z 23.05.2021.

CZĘŚĆ V Uwarunkowania przestępczości terrorystycznej w Federacji Rosyjskiej po 1991 roku

Rozdział I Źródła i natura zagrożenia terrorystycznego – czynniki determinujące poziom i charakter zagrożenia terrorystycznego w Rosji

Wzrost zagrożenia terrorystycznego, jak również pojawienie się i upowszechnienie zagrożeń ze strony aktorów niepaństwowych – organizacji terrorystycznych, które dysponując mniejszym potencjałem są w stanie budować zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa stał się istotnym wyzwaniem dla struktur bezpieczeństwa państwowego po rozpadzie ZSRR w 1991 roku. Dezintegracja monolitycznego organizmu państwowego, jakim był ZSRR przyczyniło się do ożywienia i nieznanej dotąd intensyfikacji konfliktów i napięć etnicznych zamieszkujących wielomilionowe imperium. Dominującymi czynnikami warunkującymi terroryzm w Rosji po 1991 są więc z pewnością czynniki polityczno-kulturowe. Dezintegracji ZSRR towarzyszyła również totalna dewaluacja komunizmu jako dominującego systemu wartości. Zanik jednoczącej ideologii, systemu wyznaczającego horyzont powszechnie uznawanych wartości w znacznym stopniu przyczynił się do poszukiwań nowych idei. Pustka ideologiczna, jaka powstała po rozpadzie ZSRR, została wypełniona przez upowszechnienie idei radykalnych i fundamentalistycznych uzasadniających dążenia niepodległościowe nacji wchodzących w skład ZSRR.

Rozpad ZSRR stanowił główny katalizator rozwoju zagrożenia terrorystycznego w Federacji Rosyjskiej, jak również w byłych republikach radzieckich. Rozpad systemu bezpieczeństwa, zanik jednoczącej, roszczącej sobie prawo do unifikacji wielomilionowego imperium ideologii państwowej doprowadził do paraliżu struktur władzy, co w efekcie miało swoje przełożenie na jakość sprawowania jej ukierunkowanej na utrzymanie integralności terytorialnej i politycznej nowego państwa. Polityczne i społeczne skutki rozpadu państwowości przyczyniły się do rozwoju terroryzmu oddolnego, stosowanego przez grupy społeczne, środowiska zamieszkujące na całym terytorium ZSRR. Reformy rozpoczęte w 1985 przez sekretarza generalnego KPZR Michaiła Gorbaczowa zachwiały fundamentami państwa związkowego. Ferment polityczny wpłynął również na pozycję Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (KGB). Służby specjalne w ZSRR od zawsze pełniły istotną rolę i były jednym z podstawowych filarów władzy sowieckiej. Zmiana sytuacji geopolitycznej po rozpadzie ZSRR posłużyła jako katalizator reform środowiska bezpieczeństwa państwowego, które stanęły w obliczu nowych zagrożeń bezpieczeństwa

państwa – terroryzmowi motywowanemu dążeniami separatystycznymi i niepodległościowymi republik, które wchodziły w skład ZSRR. Służby specjalne, które stanowiły nieodłączną część systemu komunistycznego, strzegły monopolu władzy. Służby sowieckie, które przez cały okres swojego istnienia pełniły funkcje tarczy i miecza systemu politycznego stanowiły instrument władzy wykonawczej. Terroryzm we współczesnej Federacji Rosyjskiej to zjawisko uwarunkowane szeregiem czynników natury nie tylko politycznej, lecz również kulturowej i społeczno-psychologicznej. Do pogłębienia zmian w sferze społecznej, jak i kulturalnej w znacznym stopniu przyczyniła się I wojna w Czeczenii. Ukształtowanie terytorialne Rosji po 1991 roku stanowiło poważne wyzwanie również dla zdefiniowanych tożsamości etnicznych, w tym czeczeńskiej tożsamości narodowej. Po rozwiązaniu ZSRR, jako jednolitego organizmu państwowego, poradziecka Rosja w dalszym ciągu pozostawała państwem multietnicznym.

W okresie istnienia ZSRR władze często mierzyły się z oskarżeniami o wspieranie i sponsorowanie terroryzmu, szczególnie w okresie Zimnej Wojny, a rosyjskie służby specjalne uważano za głównych inspiratorów terroryzmu na świecie. Niemniej jednak to zanik ZSRR doprowadził do znacznego, pogłębiającego się kryzysu w Rosji widocznego niemalże w każdej płaszczyźnie życia społecznego, politycznego i kulturowego. Rozpad ZSRR spowodował nie tylko kryzys natury ekonomicznej, ale przede wszystkim polityczny. Destrukcji uległ cały sowiecki system polityczny, a więc również system bezpieczeństwa państwowego. Od dezintegracji ZSRR środowisko służb stojących na straży bezpieczeństwa państwowego wymagało przededefiniowania zadań i formuły istnienia, które umożliwiałyby zaadaptowanie do realiów nowej rzeczywistości społeczno-politycznej, jak i nowych, dotąd nieznanych zagrożeń bezpieczeństwa państwa. Współczesny terroryzm charakteryzuje wykorzystanie w atakach rozwoju technologicznego wraz z wysokim poziomem organizacji i dostępnością do zasobów finansowych. Główną cechą terroryzmu współczesnego jest zatarcie granic między terroryzmem międzynarodowym a wewnętrznym. Wzrastają powiązania organizacji terrorystycznych z przestępczością narkotykową oraz uczestnictwem w handlu bronią. Po 1991 roku w Rosji dostrzegalna jest dynamika rozwoju grup stosujących taktykę terroryzmu motywowaną dążeniem do separatyzmu, uzyskania niezależności ze względu na własną specyfikę kulturowo-etniczną, jak i religijną. W okresie po obaleniu władzy carskiej i podczas funkcjonowania ZSRR istniała ścisła zależność terroru państwowego od sytuacji politycznej i ideologicznej. Terror oddolny stanowił reakcję na represywną politykę lub był aktem protestu przeciwko logice sprawowania władzy

państwowej.⁷⁵⁴ Po dezintegracji ZSRR terroryzm zyskał rangę głównego wyzwania dla kształtującego się środowiska służb bezpieczeństwa państwowego, jak i całego państwowego systemu zwalczania zjawiska terroryzmu. Jest to również główny determinant państwowej strategii zwalczania terroryzmu i prewencji kontrterrorystycznej.

Państwowy system przeciwdziałania terroryzmowi w Rosji zaczął kształtować się na początku lat 90. XX wieku. Polityka antyterrorystyczna stanowi podsystem należący do systemu bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej, który bazuje na wartościach poszanowania wolności i swobód obywatelskich, wartości materialnych i duchowych społeczeństwa, jak i systemu konstytucyjnego, suwerenności oraz integralności terytorialnej.

Na skutek dezintegracji Związku Radzieckiego w 1991 roku Rosja stanęła w obliczu politycznego, ekonomicznego i społecznego chaosu. Zanik monolitycznego imperium spowodował wybuch konfliktów etnicznych w wielojęzycznej i wieloetnicznej Rosji. Poszukiwanie odrębności etnicznej przybrało formę stosowanej przemocy szczególnie na obszarach przygranicznych, co stanowiło poważne zagrożenie integralności państwa rosyjskiego. Nowe wyzwania związane z dążeniem do uzyskania niezależności od państwa rosyjskiego były efektem wzrostu ekstremizmu religijnego, sporów etnicznych, ofensywnego nacjonalizmu oraz aspiracji separatystycznych. Pierwszy prezydent ery posowieckiej, Borys Jelcyń, optował na rzecz przyznania republikom wchodzącym w skład ZSRR tyle niezależności, ile są w stanie przyjąć. Nie sprzyjało to wzmocnieniu integralności Rosji jako państwa, a przyczyniło się do wzrostu aspiracji niepodległościowych przejawiających się w próbach uniezależnienia od Federacji Rosyjskiej. Czeczenia położona w Północnym Kaukazie była jedną z pierwszych republik, która ogłosiła swoją niezależność od Rosji w 1991 roku. W celu stłumienia aspiracji etnicznych w regionie, rząd Rosji podjął decyzję o podjęciu działań zbrojnych na terytorium zrewoltowanej republiki. Jednym z efektów realizacji strategii zwalczania separatyzmu na terenie byłego ZSRR był wybuch I wojny w Czeczenii w latach 1994-1996 oraz II wojny w Czeczenii w 1999 roku.⁷⁵⁵

Analizując determinanty wpływające na pojawienie się terroryzmu na terenie byłego ZSRR po 1991 roku na pierwszy plan wysuwa się przede wszystkim paradygmat konfliktu etnicznego. Wykluczenie polityczne grup mniejszości etnicznych stanowi główną przyczynę niepokoju i stosowania przemocy politycznej na masową skalę. Po rozpadzie Związku Radzieckiego w 1991 r. Spełnione zostały polityczne żądania etnicznych nacjonalistów

⁷⁵⁴S. U. Dikajew, *Террор, терроризм и преступления террористического характера. Теория и практика уголовного права и уголовного процесса*, Juridiczeskij Centr Press, Moskwa 2006, s. 85.

⁷⁵⁵Por. A. Grajewski, *Tarcza i miecz. Rosyjskie służby specjalne 1991-1998*, Biblioteka Więzi, Warszawa 1988, s. 29.

z Łotwy, Ukrainy czy Armenii. Jednocześnie grupy etniczne w republikach Abchazji, Gruzji i Czeczenii wysuwały żądania niepodległościowe. Główna przyczyna terroryzmu czeczeńskiego zawiera się w dychotomii między czeczeńskim dążeniem do niepodległości a rosyjskim sprzeciwem wynikającym z imperatywu konieczności utrzymania integralności Rosji jako państwa. Rozdzźwięk między władzą państwową walczącą o neutralizację tendencji separatystycznych i aspiracji etnicznej indywidualizacji wpłynęło na wzrost tendencji separatystycznych w wielu republikach należących do byłego ZSRR. Wraz z dezintegracją ZSRR na sile przybrały konflikty natury etnicznej, a kraj mierzył się wówczas z bezprecedensowym chaosem politycznym, jak również społecznym. Chaos przyczynił się do zaostrzenia i uwidocznienia podziałów etnicznych istniejących w wieloetnicznej i wielojęzycznej Rosji.⁷⁵⁶ W momencie ogłoszenia przez Czeczenię niepodległości w 1991 roku prezydent Jelcyn uznał to za główne zagrożenie integralności terytorialnej Rosji. Ogłoszenie niepodległości postrzegano również jako swoisty symbol, przecierający szlaki dla innych republik dążących do osiągnięcia niezależności od Federacji Rosyjskiej. Położenie Republiki Czeczenii w bogatym w złoża regionie Morza Kaspijskiego również stanowiło istotny czynnik determinujący myślenie ówczesnej władzy rosyjskiej o konieczności podjęcia wszelkich możliwych działań ukierunkowanych na utrzymanie jej w granicach Rosji. Dążenie do utrzymania integralności państwa rosyjskiego przypieczętowała podjęta w grudniu 1994 r. interwencja wojskowa armii rosyjskiej w Czeczenii. Celem operacji, określanej mianem antyterrorystycznej, miało być „przywrócenie ładu konstytucyjnego”. Po kampanii lat 1994-1995, której kulminacją była niszczycielska bitwa pod stolicą Czeczenii Groznym, rosyjskie siły zbrojne próbowały przejąć kontrolę nad górzystym obszarem republik. Plan podporządkowania Czecznii zniweczyły prowadzone na szeroką skalę działania partyzanckie. Pomimo przytłaczającej przewagi militarnej i logistycznej Rosji czeczeńskie działania partyzanckie zdołały odepchnąć działania napastnicze Rosji a jednocześnie wpłynąć negatywnie na morale w armii rosyjskiej. Sama interwencja Rosji w Czeczenii nie spotkała się z pozytywnym odbiorem społecznym. Większość Rosjan negatywnie odnosiła się do konieczności zaangażowania Rosji w konflikt z Czeczenią. Negatywna ocena uczestnictwa Rosji w konflikcie zbrojnym, obniżone morale w szeregach armii rosyjskiej nie sprzyjały odbudowie statusu Rosji posowieckiej jako godnego następcy ZSRR.⁷⁵⁷

⁷⁵⁶ K. Вурѣва Тугаровна, *Северный кавказ в контексте укрепления федерализма в России: исторический аспект* "Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион, „Общественные науки”, no. 3 (195), 2017, s. 55-56.

⁷⁵⁷ J. Poljakow, *Структура политического насилия и терроризма на Северном Кавказе: 1990-2000-е годы*, „Центральная Азия и Кавказ”, 2015. №2, s. 55.

Konflikty o podłożu etnicznym, które rozwinęły się po rozpadzie ZSRR, prezentują znaczny potencjał do wywoływania poważnych konfliktów również w skali międzypaństwowej i jako takie stanowią poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zarówno regionalnego, jak i międzynarodowego. Rozpad ZSRR, który znacznie wpłynął na znaczne zmniejszenie zagrożenia wybuchu wojny nuklearnej i konwencjonalnej, dał początek upowszechnianiu się tendencji separatystycznych i niepodległościowych. Konflikty zbrojne na terenie byłego ZSRR wiązały się głównie z separatyzmem oraz dążeniami terytoriów zróżnicowanych pod względem etnicznym i religijnym do uzyskania niezależności od państwa rosyjskiego. W analizie źródeł i charakteru zagrożenia terrorystycznego we współczesnej Rosji istotny jest moment rozpadu ZSRR, którego jedną z konsekwencji było ożywienie tendencji separatyzmu, czego przykładem jest ogłoszenie samowłańczej Republiki Czeczenii w 1991 jako odrębnej jednostki politycznej aspirującej do pozyskania uznania na arenie międzynarodowej. Z dużą dozą pewności Federację Rosyjską pod względem prawnopolitycznym należy uznawać za kontynuację imperium radzieckiego w skali międzynarodowej. Dezintegracja ZSRR jako monolitycznego imperium niewątpliwie była katalizatorem zmian. Zmiany te uwidoczniły się nie tylko w ożywieniu tendencji niepodległościowych, zorientowanych na odróżnienie od rosyjskiego świata zarówno pod względem tożsamościowym, kulturowym, jak i społecznym. Rozpad ZSRR posłużył również jako katalizator zmian w środowisku bezpieczeństwa państwowego. Pojawienie się nowego zagrożenia terroryzmem wymagało redefinicji statusu i kompetencji służb odpowiedzialnych za zapewnienie bezpieczeństwa państwowego. Zakończenie dotychczasowej polaryzacji w stosunkach międzynarodowych, umiędzynarodowienie zagrożenia terroryzmem, urosło do rangi głównego wyzwania dla środowiska służb bezpieczeństwa posowieckiej Rosji. Współcześnie incydenty terrorystyczne odnotowywane są w niemalże wszystkich państwach zrzeszonych w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP). Charakterystyczną cechą zagrożeń terrorystycznych na terytorium WNP jest obniżenie roli czynnika ideologicznego jako głównego motywu ataku, jak również brutalizacją ataków oraz widocznymi aspiracjami do manipulacji zachowaniem ludzi. Terroryzm na terenie WNP to również zjawisko, które można scharakteryzować jako swoisty mariaż przestępczości międzynarodowej, działalności terrorystycznej, jak i rosnącej roli islamistów oraz czynników religijnych. W optyce państwa WNP radykalne muzułmańskie organizacje ekstremistyczne, które planują stworzyć pod

swoją egidą nowe formacje państwowe na Kaukazie i w Azji Środkowej, stanowią poważne zagrożenie, jak i wyzwanie dla krajowych służb bezpieczeństwa państwowego.⁷⁵⁸

Z perspektywy zagrożenia terrorystycznego na terytorium współczesnej Federacji Rosyjskiej chaotyczne rządy Borysa Jelcyna stanowią zarzewie rozwoju zagrożenia terrorystycznego w Rosji. Destabilizacja we wszystkich podmiotach Federacji Rosyjskiej, do której doprowadziła polityka niezależności wdrażana za czasów rządów Borysa Jelcyna przyczyniła się bezpośrednio do intensyfikacji tendencji separatystycznych w republikach wchodzących w skład ZSRR. Niestabilność systemu, silna pozycja liderów politycznych republik byłego ZSRR sprzyjała wzmocnieniu wariantów nacjonalistycznych, których fundamentem było odróżnienie od tego, co rosyjskie. Innym czynnikiem intensyfikującym zagrożenie terrorystyczne było nasilenie konfliktów lokalnych. Trwające od końca lat 70. XX wieku niepokoje na Kaukazie Północnym, dwie wojny czeczeńskie i pogłębiająca się zapaść gospodarcza definiują ten region jako główny czynnik polityczny mający decydujące znaczenie w rozwoju zagrożenia terrorystycznego we współczesnej Federacji Rosyjskiej. I Wojna w Czeczenii znacznie różniła się od wojen prowadzonych w latach wcześniejszych przez Rosję. Działania wojenne w Czeczenii były prowadzone przez Federację Rosyjską, która nie była supermocarstwem na miarę ZSRR, a jedynie państwem aspirującym do utrzymania siły i znaczenia w stosunkach międzynarodowych. Podczas I Wojny w Czeczenii Rosja przyjęła upadek ideologiczny marksizmu-leninizmu. Ideologia typowa dla państwa radzieckiego przestała odgrywać dominującą, wiążącą rolę jako uzasadnienia ideologicznego prowadzonej wojny. W wymiarze geopolitycznym I wojna w Czeczenii była wojną prowadzoną w ramach granic Rosji. Nie była więc to wojna ekspansywna, prowadzona poza granicami rosyjskimi, ukierunkowana na pozyskanie i zdominowanie określonego terytorium. Rosyjskie działania wojenne miały charakter przede wszystkim defensywny, zorientowana na utrzymanie integralności terytorialnej Rosji. Lekceważące podejście armii rosyjskiej do czeczeńskiej partyzantki pośrednio przyczyniło się do porażki w pierwszej wojnie w Czeczenii.⁷⁵⁹

Brak stabilności struktur społecznych i politycznych, brak decyzyjności ośrodka władzy politycznej, zaostrzenie przeciwieństw, społecznych, politycznych i religijnych, wielowiekowe konflikty między Rosją a Czeczenią oraz brak skutecznych mechanizmów rozwiązywania konfliktów społecznych przyczyniły się do wzrostu zainteresowania

⁷⁵⁸ W. D. Dzidzozew, *Национальные отношения на Кавказе*, Wydawnictwo „Ir”, Wydanie 3, Władykaukaz 2000, s. 167.

⁷⁵⁹ J. A. Markow, *Первая Чеченская война в материалах российских СМИ*, «Теория и практика -общественного развития», no. 2, 2011, s. 181-182.

terroryzmem jako metodą działania i walki o suwerenność i samostanowienie. Poszukiwanie nowej ideologii w niestabilnych warunkach fermentu politycznego, gospodarczego i społecznego w pierwszych latach po rozpadzie ZSRR przejawiało się w popularyzacji nacjonalizmów, ekstremizmu oraz ksenofobii. W okresie niepewności, chybliwości struktur politycznych, jak i społecznych popularność szybko zaczęły zdobywać ideologie fundamentalizmu religijnego, a w szczególności islamskiego. Rosja, która jest domem dla ponad 13 milionów wyznawców islamu stanęła w obliczu realnej walki z zagrażającym bezpieczeństwu państwowemu wojującym fundamentalizmem islamskim, którego otwartymi zwolennikami okazywali się być czeczeńscy separatyści. Również współcześnie Rosja jest państwem, w którym drugą, najpowszechniej wyznawaną religią jest islam. Po upadku ZSRR liczba wyznawców islamu sukcesywnie wzrastała, co wzmacniało potencjał radykalizacji, a w konsekwencji determinowało wzrost zagrożeniem terrorystycznym motywowanym pobudkami czysto religijnymi. Odwoływanie do zasad i wartości fundamentalistycznych stanowiło zarzewie powstawania organizacji o charakterze radykalnym, wybierającym taktykę działania terrorystycznego jako jedynie słuszny i moralnie zasadny sposób realizacji postawionych celów. Motywacje islamem przyczyniły się do nawiązania kontaktów z organizacjami ekstremistycznymi z zagranicy. Rosnącą popularnością i potencjałem atrakcyjności w Rosji po 1991 roku cieszą się nie tylko organizacje o profilu radykalnym, nacjonalistycznym, lecz również organizacje lewicowe i prawicowe. W latach 2000-2017 odnotowano 495 przypadków incydentów prawicowych skierowanych przeciwko innym nacjom.⁷⁶⁰ Lewicowe organizacje występując pod hasłami sprawiedliwości i równości społecznej w świetle rosyjskiego prawa definiowane są jako ekstremistyczne i jako takie stanowią jeden z głównych wektorów aktywności rosyjskich służb specjalnych – w tym również Federalnej Służby Bezpieczeństwa Państwowego Federacji Rosyjskiej.

Region Kaukazu Północnego od wieku jest regionem konfliktogennym, charakteryzującym się wysokim poziomem rebelii. Największe zagrożenia koncentrowały się na terytorium Czeczenii, Inguszetii, Dagestanu i Kabardyno-Bałkarii. Na terytorium Osetii Północnej-Alania, Karaczaj – Czerkiesji, w Obwodzie Wołgogradzkim i Kraju Stawropolskim dochodziło do sporadycznej eskalacji przemocy. Czeczenia jest częściowo autonomiczną republiką należącą terytorialnie do rosyjskiej prowincji na Północnym Kaukazie. Dominującym wyznaniem ludności Czeczenii jest islam. Od dwóch stuleci Czeczenia jest faktycznie zarządzana przez władze rosyjskie. Korzystając z fermentu

⁷⁶⁰J.D. Enstad, Right-Wing Terrorism and Violence In Putin's Russia, „Perspectives on terrorism”, vol. 12, nr. 6, 2018, s. 90.

wywołanego rozpadem ZSRR Czeczenia podjęła szereg prób ukierunkowanych na pozyskanie niepodległości od Rosji.

I wojna w Czeczenii zakończyła się podpisaniem w sierpniu 1996 roku porozumienia w Chasawjurcie. W wyniku wojny, która zakończyła się porażką strony rosyjskiej, Czeczenia zyskała status niepodległego państwa z prezydentem Aslanem Maszkadowem na czele. Czeczeński terroryzm zyskał rozgłos międzynarodowy za sprawą konfliktów militarnych w latach 1994-1996 i 1999-2006. Wojny czeczeńsko-rosyjskie stanowią wyrazisty przykład wykorzystania przez czeczeńskich rebeliantów taktyki asymetrycznych i niekonwencjonalnych taktyk terrorystycznych przeciwko militarnie silniejszemu przeciwnikowi.⁷⁶¹

Regionem stwarzającym wysokie zagrożenie terrorystyczne w regionie Kaukazu Północnego jest Dagestan. Dagestan to największa republika federalna Rosji. Jednocześnie jest to region o największym zróżnicowaniu etnicznym, przy czym żadna z grup nie stanowi większości. Dagestan jest terytorium o najwyższym wskaźniku zagrożenia terroryzmem oraz ekstremizmem. Konflikt nie rozgrywa się na płaszczyźnie różnic etnicznych, a jest on spowodowany różnicami dzielącymi sufizm i salafizm. Od dekady rosyjskie siły bezpieczeństwa walczą w Dagestanie z powstaniem zbrojnym inspirowanym i organizowanym przez salafistyczne grupy bojowników islamskich powiązanych z Emiratem Kaukaskim. Obecnie uważa się, że bojówki te łączy ścisły związek z tzw. Państwem Islamskim. Dagestan to największa republika położona w regionie Północnego Kaukazu. Jest uważana za kolebkę terroryzmu w Federacji Rosyjskiej. Rząd Dagestanu jest znany również z wysokiego poziomu korupcji. Górzyście położenie geograficzne, radykalne przekonania religijne oraz zdolności bojowe partyzantów wpływają na obniżenie efektywności działań antyterrorystycznych Federacji Rosyjskiej w regionie. Ponad 90 procent populacji stanowią muzułmanie - 97 procent to sunnici, a zaledwie 3 procent to wyznawcy islamu szyickiego. Sufizm, który opiera się na mistycznym wymiarze islamu, jest od wieków praktykowany jest na Północnym Kaukazie i jako taki stanowi immanentną część składową tożsamości Dagestanu. Islam wywiera znaczący wpływ na szereg aspektów życia publicznego Dagestanu. Ludność tego kraju to wyznawcy różnych *tarik* („ścieżek”) sufickiego nurtu w islamie. Do lat 90. XX wieku większość muzułmanów w republice praktykowała islam suficki. Od lat 90. ubiegłego wieku na Kaukazie rosnącą popularność i zainteresowanie zyskiwał islam salaficki, a więc fundamentalistyczny. To salafici są głównymi wykonawcami

⁷⁶¹ R.H. Schutz, A.J. Dew (red.), *Insurgents, Terrorists, and Militias: Warriors of Contemporary Combat*, Columbia University Press, Nowy Jork 2006, s. 56.

ataków terrorystycznych zarówno skierowanych przeciwko ludności cywilnej, jak i urzędnikom państwowym. Głównym celem salafitów z Dagestanu jest zwiększenie ich roli w procesie podejmowania decyzji przez islamskie instytucje w regionie. Wzrost popularności salafizmu determinuje narastanie radykalizacji i w konsekwencji utratę popularności i znaczenia sprawczego przez sufizm. Salafizm jest szczególnie atrakcyjny dla młodych ludzi, którzy wstępują w szeregi zbrojnego dżihadu. Wielu z nich zgłosiło się do ochotniczej walki z reżimem Baszara Al-Asada w Syrii. Ekstremistyczna działalność terrorystów z Dagestanu nie w każdym przypadku jest skierowana przeciwko symbolice rosyjskiej dominacji w regionie. Celem ataków są również przywódcy islamscy, którzy działają na korzyść rosyjskiej okupacji regionu. Przykładem jest incydent terrorystyczny z lipca 2012 roku, kiedy to w wyniku wybuchu bombowego śmierć poniósł Said Afendi – najbardziej ceniony szejek suficki w Dagestanie.⁷⁶² Na liście zamordowanych przez terrorystów znajdują się również przedstawiciele mianowanego przez władze rosyjskie środowiska sędziowskiego. Deklarowaną motywacją zabójstw było sprzeniewierzenie się zasadom prawa szariatu poprzez optowanie na rzecz wprowadzenia świeckiego porządku prawnego.⁷⁶³

Nie bez znaczenia dla rozwoju zagrożenia terrorystycznego na terytorium Federacji Rosyjskiej jest kwestia globalizacji. Jak podkreśla jeden z głównych rosyjskich badaczy terroryzmu Wiktor Łunjew, globalizacja przyczyniła się do wzrostu wskaźnika przestępczości. Jest więc zjawiskiem kryminogennym. Zarówno globalizacja, jak i rozprzestrzenianie się konfliktów natury etnicznej i aspiracji do uzyskania niezależności stwarzają warunki wzrostu i umocnienia zdolności operacyjnych w sferze przestępczości zorganizowanej oraz zagrożenia terrorystycznego.⁷⁶⁴ Terroryzm na Kaukazie Północnym stanowiący element składowy terroryzmu międzynarodowego. Samo zjawisko terroryzmu międzynarodowego w zglobalizowanym świecie stanowi integralny element procesów zachodzących w pozimnowojennym świecie.

Wzajemnie połączona sieć ważnych pod względem strategicznym trendów terroryzmu na świecie, jak i w Rosji jest wzrost znaczenia i niebezpieczeństwa terroryzmu wynikającego z fundamentalizmu islamskiego zarówno dla wspólnoty międzynarodowej, jak i bezpieczeństwa wewnętrznego Federacji Rosyjskiej. Ekspansja bazy społecznej terroryzmu

⁷⁶² T. Alijew, *Ишум заказчиков убийства духовного лидера республики*, Rossijskaja Gazieta, nr 198(5871), <https://rg.ru/2012/08/30/sheix.html>, 1.06.2020,

⁷⁶³ A.A. Ali Zade, *Салафизм*, w: „Исламский энциклопедический словарь”, Wydawnictwo Ansar, Moskwa 2007, s. 265.

⁷⁶⁴ W.N. Kudrjawcew, W.W. Łunjew, *Терроризм, организованная преступность в условиях глобализации*, „Вестник Rossijskoj Akademii Nauk”, nr 1(75), 2006, s. 5.

poprzez angażowanie i inspirowanie przedstawicieli różnych grup społecznych do działań terrorystycznych stanowi o kontynuacji trendu wykorzystywania go jako skutecznej metody walki o niezależność etniczną, niezależność w wymiarze politycznym i terytorialnym, jak i osiągnięcia doraźnych celów w sferze politycznej i społecznej. Deklaracja Moskwy o zakończeniu operacji antyterrorystycznej w Czeczenii w 2009 roku wpłynęła na znaczne pogorszenie okoliczności konfliktu, jak i intensyfikację konsekwencji rosyjskich działań wojennych. Wycofanie Rosji w 2009 roku z terytorium Czeczenii doprowadziło do zauważalnego wzrostu liczby zamachów samobójczych i ataków skierowanych przeciwko środowisku rosyjskich siłowników – struktur i osób związanych z rosyjskim środowiskiem bezpieczeństwa państwowego. Do ataków dochodziło głównie w Inguszetii, Dagestanie i Czeczenii. Podczas, gdy w 2010 roku w Czeczenii i Inguszetii odnotowano spadek liczby ataków, nasilenie przestępczości terrorystycznej identyfikowano w regionie Kabardyno-Bałkarii i Dagestanie. O ile podczas I wojny w Czeczenii bojownicy walczyli przeciwko państwu rosyjskiemu, a więc głównie z powodów politycznych i nacjonalistycznych, o tyle w czasie II wojny w Czeczenii ich motywacje przeszły znaczącą ewolucję, aby w ostatecznej formie przybrać charakter motywacji fundamentalizmem islamskim.

Utworzenie samozwańczego Emiratu Kaukaskiego przez prezydenta Iczkerii Doku Umarowa w 2007 przypieczętowało naczelną wartość fundamentalizmu islamskiego jako czynnika motywacji działań nacjonalistów czeczeńskich. Istnienie Emiratu Kaukaskiego i tendencje separatystyczne oraz znaczne wpływy fundamentalizmu islamskiego jako dominującego czynnika religijnego stanowią sztandarowe czynniki wpływające na destabilizację tego regionu Federacji Rosyjskiej. Terroryzm to również efekt fuzji determinantów natury psychologiczno-społecznej, które stanowią dopełnienie przyczyn politycznych i napięć etniczno-separatystycznych w zrewoltowanym regionie Kaukazu Północnego. Wzrost przestępczości terrorystycznej w Rosji jest powiązany z ogólnym wzrostem poziomu kryminogenności, co jest efektem kryzysu ekonomicznego, politycznego, jak i społeczno-kulturowego jaki nastąpił po dezintegracji ZSRR. Do momentu rozpadu ZSRR przestępczość na tle konfliktów międzyetnicznych nie była zjawiskiem powszechnym, jak również upolitycznionym. Wzrost napięć między poszczególnymi nacjami, grupami etnicznymi wynikająca z głoszonych haseł suwerenności i niezależności przyczyniły się do upowszechnienia przestępczości terrorystycznej i masowych zabójstw. Rozwój i intensyfikacja zagrożeń terrorystycznych wzmocniła potencjał przestępczości powszechnej. Nacjonalizm i dążenie do etnicznej odrębności na terytorium byłego ZSRR doprowadziło to do przyczyny najpoważniejszych przestępstw – przeciwko państwu i społeczeństwu, społecznym

normom i wartościom, które po rozpadzie ZSRR wymagały redefinicji.⁷⁶⁵ Etnoreligijny terroryzm, który rozwinął się po rozpadzie ZSRR jest wypadkową zaniku jednoczącej ideologii, a więc przede wszystkim wartości stanowiących wyznacznik postępowania, jak i przedłużającego się kryzysu w sferze politycznej, ekonomicznej i społecznej. Polega on na dążeniu do zapewnienia niezależności własnej nacji i (lub) religii, realizacji idei narodowych i religijnych, w tym również aspiracji separatystycznych. Etnoreligijny terroryzm dopuszcza realizację interesów jednej nacji kosztem unicestwienia lub zmarginalizowania znaczenia innych grup etnicznych i religijnych – również w ramach jednego wyznania. Taki terroryzm rozwija się na fundamencie ekstremizmu, nietolerancji religijnej, wrogości oraz nienawiści. Terroryzm etnoreligijny wyrasta również z nieumiejętności dostrzeżenia w innych nacjach i wyznaniach partnerów do prowadzenia konstruktywnego dialogu. Terroryzm etnoreligijny może być realizowany nie tylko przez przedstawicieli jednej grupy etnoreligijnej. Aktorami terroryzmu etnoreligijnego mogą być jednostki niezadowolone z polityki państwa, gotowe wziąć udział w działaniach terrorystycznych na rzecz osłabienia jego autorytetu. Zazwyczaj jednak takie osoby nie pełnią funkcji kierowniczych w grupie terrorystycznej, a są w ramach struktury szeregowymi członkami, często określanymi mianem najemników.⁷⁶⁶ W końcu XX wieku Rosja stanęła w obliczu zagrożenia rozwijającym się terroryzmem etnoreligijnym, a co za tym idzie również z problemami terroryzmu międzynarodowego, którego upowszechnienie zdeterminowała dezintegracja ZSRR, ale przede wszystkim obserwowalne zaostrenie sprzeczności i napięć między nacjami zarówno na terytorium Rosji, jak i w państwach wchodzących w skład Wspólnoty Niepodległych Państw. W latach 90. XX wieku fenomen terroryzmu w Rosji przejawiał się głównie w formach etnoreligijnego terroryzmu w regionie Kaukazu Północnego, którego dynamika wzrosła w trakcie, jak i po zakończeniu tam wojny.

Nie ulega wątpliwości, iż terroryzm we współczesnej Federacji Rosyjskiej nie może być analizowany jako zjawisko wyabstrahowane z generalnych, powszechnych tendencji globalizacyjnych. Po rozpadzie ZSRR zmianie uległa globalna sytuacja geopolityczna, jak i warunki społeczno-ekonomiczne, co stanowiło bodziec rozwoju nowych form przestępczości – w tym przestępczości terrorystycznej na tle konfliktów międzyetnicznych i etnoreligijnych na terenie wielu państw, w tym również Rosji. Złożony charakter sytuacji społeczno-ekonomicznej i ideologicznej po rozpadzie ZSRR oznacza również

⁷⁶⁵ M.J. Zelenkow, *Религиозные конфликты: проблемы и пути их решения в начале XXI века (политико-правовой аспект)*, WGU, Woroneż 2007, s. 78.

⁷⁶⁶ O.A. Mironowa, *Религиозный и этнорелигиозный терроризм как один из видов современных угроз национальной безопасности государства*, „Общество: политика, экономика, право”, no. 4, 2015, s. 61.

wieloaspektowe parametry terroryzmu we współczesnej Rosji. Głównym determinantem terroryzmu jawią się czynniki społeczno-ekonomiczne wyrażające się w przekonaniach społeczeństwa o istniejących nierównościach. Przyczyny te przybierają różny charakter – od ideologicznych po wymiar etniczny i religijny. Zarówno czynniki ekonomiczne, jak i religijno-etniczne wzmagają potencjał angażowania jednostek w działalność grup terrorystycznych. Niemniej jednak nie wszystkie główne przyczyny wzrostu terroryzmu i ekstremizmu w przestrzeni postsowieckiej mają charakter ekonomiczny. Terroryzm na Kaukazie Północnym, reprezentowany w kazusie czeczeńskim stanowi wypadkową prób utworzenia samostwańczego quasi-państwa. Rozwojowi terroryzmu sprzyjał funkcjonujący na szeroką skalę nielegalny obrót uzbrojeniem. Czynniki te determinują zakres możliwości wykorzystywanych przez terrorystów, jak i prowokują nasilenie przestępczości terrorystycznej. Doskonałym przykładem wykorzystania różnego rodzaju kryzysowych zjawisk po rozpadzie ZSRR jest terroryzm czeczeński. Według badań przeprowadzonych przez rosyjskich badaczy zjawiska terroryzmu A.I. Kiwa i W.A.Fedorowa w 2003 roku terroryzm czeczeński nie może być postrzegany jako fenomen narodo-wyzwoleńczej walki zarówno z perspektywy prawnej, jak i politycznej.⁷⁶⁷ Republika Czeczenii nie funkcjonowała ani jako kolonia, ani jako półkolonia. Zarówno Tatarstan, jak i sąsiedni Dagestan, Kabardino-Bałkaria czy Osetia Północna nie dysponowały statusem odrębnej jednostki politycznej, a stanowiły część terytorialną i państwową Federacji Rosyjskiej. Proklamowanie przez nieposiadający legitymacji prawnej Ogólnonarodowy Kongres Narodu Czeczeńskiego suwerenności Czeczenii był buntem. Ustanowiony przez Dżohara Dudajewa reżim u swoich początków nie miał charakteru terrorystycznego. Dostrzegalny negatywny stosunek do Rosjan zamieszkujących na terytorium republiki doprowadził do exodusu większej części 200 tysięcznej populacji rosyjskiej. Czynnikiem wpływającym na wzrost zagrożenia terrorystycznego na Kaukazie Północnym miała polityczna koniunktura, a w szczególności wybory prezydenckie w 1996 roku, które przyczyniły się do przedwczesnego podpisania porozumień z Chasawjurty kończących I wojnę w Czeczenii. W wyniku podpisania porozumień Czeczenia zyskała status de facto suwerennego państwa. Fakt proklamowania niezależności nie wpłynął na poprawę sytuacji i bezpieczeństwa republiki. Na wzrost zagrożenia terrorystycznego wpływają nie tylko czynniki wewnętrzne. Terroryzm we współczesnej Rosji to zjawisko nie tylko wewnątrzpaństwowe, ale również zjawisko dotyczące relacji państwa rosyjskiego z innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych.

⁷⁶⁷ W.W. Wiktyuk, *Терроризм постперестроечной эпохи*, „Социальные исследования”, №2, 1993, s. 45-46.

Kwestia terroryzmu w Rosji to de facto kwestia odczytania intencji i zamierzeń innych państw.

Analizując charakter i dynamikę zagrożenia terroryzmem we współczesnej Rosji nie sposób nie dostrzec potencjału czynnika religijnego. Szczególnie w przypadku terroryzmu, fundamentalistycznego. Wzrost zagrożenia fundamentalizmem islamskim i ekstremizmu warunkują globalne socjopolityczne tendencje. Charakter terroryzmu na Kaukazie Północnym, przedstawia się w fuzji radykalnego islamu, czynników etnicznych jak i kryminalizacji wspieranej przez międzynarodowe struktury terrorystyczne. Intensyfikacja problemów natury polityczno-społecznej związana z ekspansją ideologii islamskiego ekstremizmu i praktyki terrorystycznej wahabitów wymagała wprowadzenia określonych rozwiązań prawno-instytucjonalnych, jak również organizacyjnych, które służyłyby nie tylko zapewnieniu bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, ale również przyczyniłyby się do ochrony rosyjskich interesów geopolitycznych. Nierozwiązane kwestie natury politycznej, permanentny kryzys władzy po rozpadzie ZSRR oraz rozpowszechnienie się idei radykalnego islamu w sposób naturalny determinowały konieczność opracowania kompleksu środków walki z ideologią ekstremizmu islamskiego na całym terytorium Federacji Rosyjskiej. Przeciwdziałanie ekstremizmowi zawiera się w wykorzystaniu różnorodnych strategii rozwiązywania konfliktów, lokalizacji i eliminacji kluczowych faktorów sprzyjających wzrostowi popularności ekstremizmu islamskiego, tendencji separatystycznych, a także w realizacji środków zorientowanych na zredukowaniu potencjału agresywności radykalizmu islamskiego.⁷⁶⁸

Zagrożenie terrorystyczne, będące efektem napięć i umiędzynarodowienia konfliktów etnicznych, jak i dążeń do uzyskania suwerennej podmiotowości, warunkuje zarówno pustka ideologiczna i aksjologiczna, co sprzyja asocjacji z postawami radykalnymi, nierzadko traktowanymi jako pełne uzasadnienie dążeń do uzyskania iż zdefiniowania własnej odrębności danej grupy społecznej, czy etnicznej. Specyfika uwarunkowania zagrożenia terrorystycznego w Rosji jest konsekwencją permanentnego, przedłużającego się chaosu po rozpadzie ZSRR. Proces rozwoju terroryzmu we współczesnej Rosji uwarunkowało załamanie struktur państwowych oraz stosunków ekonomicznych i politycznych formuł istnienia państwa, jak i ustanowionych wcześniej norm, praw i obyczajów. Według W. Wikjtuka narastanie degeneracji spowodowało zaostrenie sprzeczności między

⁷⁶⁸ W.W. Łunjew, W.W. Kuzniecowa, *Криминология: Учебник*, Юрайт, Moskwa 2019, s.166.

społecznymi racjami i interesami różnych grup społecznych.⁷⁶⁹ W przypadku Rosji ustanowieniu państwowości na nowo towarzyszył rozpad imperium, w którego skład wchodziło wiele różnych nacji. W konsekwencji zaniku państwowości sowieckiej konflikty między republikami roszczącymi sobie prawo do niezależności, a także między tymi republikami a centrum Federacji Rosyjskiej, stały się horyzontem rozwoju terroryzmu nacjonalistycznego, który niejednokrotnie jest tożsamy z terroryzmem o charakterze religijnym. W warunkach reform gospodarczo-społecznych i budowy niezależnej podmiotowości państwowej hasła społecznej sprawiedliwości były wykorzystywane głównie przez terrorystów nacjonalistycznych. Rosyjscy badacze zjawiska terroryzmu, jego rozwoju oraz głównych uwarunkowań wyróżniają następujące tendencje rozwojowe:⁷⁷⁰

- Rozszerzenie społecznej bazy terroryzmu w zmieniających się warunkach,
- Przekształcenie terroryzmu w trwały czynnik życia społecznego,
- Wzrost zdolności organizacyjnych i zarządzania w organizacjach terrorystycznych,
- Wzmocnienie powiązań między terroryzmem państwowym, międzynarodowym i wewnętrznym.

Terroryzm i ekstremizm jako społecznie niebezpieczne zjawiska natury społeczno-politycznej, w Rosji determinuje szereg czynników. Koronnym czynnikiem są nierozwiązane konflikty i napięcia społeczne, a także związane z nimi procesy społeczne i sprzeczności przejawiające się w różnych płaszczyznach życia społecznego. Niektóre z czynników warunkujących rozwój terroryzmu w Rosji mają charakter przyczynowy, inne zaś można zakwalifikować do kategorii czynników-generatorów terroryzmu. Niezależnie od natury i charakteru w różnym stopniu mogą wpływać na zwiększenie potencjału rozprzestrzeniania terroryzmu jako atrakcyjnego i łatwo dostępnego sposób realizacji celów. Czynniki te występują w każdej sferze funkcjonowania społeczeństwa, obejmują wszystkie dziedziny życia publicznego, ekonomicznego, społecznego, a nawet duchowego. Zarówno czynniki wewnętrzne, jak i zewnętrzne ewoluowały w okresie pierestrojki i prób demokratyzacji rosyjskiego życia społeczno-politycznego. W systematyzacji czynników warunkujących pojawienie się i rozprzestrzenianie terroryzmu istnieją takie, które można zakwalifikować jako przyczyny terroryzmu oraz czynniki warunkujące – sprzyjające ukorzenieniu terroryzmu

⁷⁶⁹ Por. A.W. Petrijanin, *Концептуальные основы противодействия преступлениям экстремистской направленности: теоретико-прикладное исследование. Монография*, Prospekt, Moskwa 2016, s. 156.

⁷⁷⁰ J.I. Awdiejew, *Основные тенденции современного терроризма*, w: E. I. Stepanow, *Современный терроризм: состояние и тенденции*, Moskwa 2000, s. 137–175.

jako skutecznej metody realizacji wpływu na rzecz osiągnięcia określonych aspiracji i celów politycznych lub religijnych. Kategoria czynników – przyczyn terroryzmu o charakterze wewnętrznym znajdują swoje odzwierciedlenie w każdej sferze funkcjonowania społeczeństwa w Rosji. Czynniki te mają charakter złożony i zazwyczaj współwystępują w ramach jednej lub kilku powiązanych dziedzin życia społecznego. Przyczyny terroryzmu wynikają z napięć i konfliktów między grupami społecznymi lub etnicznymi. Kumulacja napięć i konfliktogenność relacji między poszczególnymi grupami wzmacniała atmosfera braku społecznej aprobaty błędów i niedostatków początkowych procesów demokratyzacji Rosji.⁷⁷¹ Wysokie, a wielu przypadkach nie do przyjęcia koszty społeczne transformacji ustrojowej wynikały z utrzymującego się permanentnego systemowego kryzysu władzy, co z kolei przekładało się na wzrost napięć społecznych. Wzrost napięć społecznych wzmacniał potencjał różnorodnych przejawów protestów społecznych. Wiodące znaczenie w systemie czynników wewnętrznych kwalifikowanych jako przyczyny terroryzmu przedstawiają czynniki ekonomiczne, które są przede wszystkim związane z przejściem od systemu gospodarki centralnie planowanej do modelu prywatyzacji i ekonomii wolnorynkowej.⁷⁷²

Zmiana stosunków produkcji, prywatyzacja własności w sposób znaczny wpłynęła na jakość życia społeczeństwa. Największe znaczenie, w kontekście upowszechnienia terroryzmu po dezintegracji ZSRR, przedstawia nieprzerwana redystrybucja własności i trwający do dnia dzisiejszego proces pogarszania się sytuacji materialnej znacznej części społeczeństwa rosyjskiego. Czynniki ekonomiczne, takie jak nierówność w podziale własności i wysoki poziom bezrobocia przyczyniają się do wzrostu zainteresowania i zaangażowania w działalność terrorystyczną. Niemniej jednak nie zawsze korelacja bieda – terroryzm jest adekwatna. W wielu przypadkach obserwuje się zaangażowanie w terroryzm jednostek zamożnych i wykształconych z klasy średniej i wyższej.⁷⁷³ Wpływ czynników ekonomicznych na rozwój ekstremizmu i terroryzmu w Rosji jest związany z warunkami sprzyjającymi wielosektorowym konfliktom społecznym i narastaniu nastrojów antagonistycznych skierowanych przeciwko państwu. Rozbieżność między klasą bogatszą a średnią jest znacznie większa niż w Europie Zachodniej, toteż skłonność do angażowania w terroryzm i ekstremizm jest bardziej prawdopodobna. Wśród czynników natury ekonomicznej, które zasługują na uwagę w kontekście identyfikacji i eliminacji przyczyn

⁷⁷¹ A. L. Szichow, *Классификация видов терроризма*, „Отечественная юриспруденция”, no. 4 (36), 2019, s. 46-48.

⁷⁷² I.J. Żilina, *Экономические составляющие терроризма*, „Экономические и социальные проблемы России”, nr. 1, 2017, s. 110.

⁷⁷³ F.O. Timofiejewa, *Проблемы экономической безопасности: Терроризм как вызов власти*, „Мир науки (интернет-журнал)”, nr. 1, s. 12.

terroryzmu, należy również wyróżnić niebezpieczne dla środowiska działania ekonomiczne państwa, jak i prywatnej przedsiębiorczości, co sprzyja rozwojowi i popularyzacji tzw. ekoterroryzmu.⁷⁷⁴

Sprzecznosci międzyetniczne to jedno z głównych zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego i główny determinant terroryzmu w Rosji. W okresie pierestrojki i prób wdrażania demokratycznych reform konflikty między nacjami zamieszkującymi ZSRR osiągnęły moment kulminacyjny. W wielu przypadkach ich zaostrzeniu towarzyszył wzrost nacjonalizmu, nasilenie wrogości między nacjami, które stanowiły znaczne zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa. Do głównych przejawów konfliktów między nacjami we współczesnej Rosji zalicza się:⁷⁷⁵

- 1) Tendencyjność i dyskryminacja w sferze społeczno-ekonomicznej w poszczególnych regionach w stosunku do mniejszości;
- 2) Brak poszanowania tradycji kulturowej, języka i obyczajów grup etnicznych w obrębie formacji wieloetnicznych;
- 3) Terytorialne roszczenia poszczególnych obiektów Federacji Rosyjskiej;
- 4) Konflikty wynikające z wyobrażonego lub rzeczywistego naruszenia praw poszczególnych etnosów;
- 5) Tendencje separatystyczne na tle etnicznym lub regionalnym, które powstają głównie na podstawie spekulacji dotyczących poziomu przestrzegania praw różnych grup etnicznych, zniekształconej interpretacji prawa do samostanowienia, które w warunkach nieoptymalnej polityki krajowej i kryzysowych zjawisk w sferze społeczno-gospodarczej przybierają charakter ekstremistyczny.

Narastająca opozycja interesów poszczególnych grup etnicznych, jak i nacji ZSRR współistniała z konfliktami na tle religijnym i wyznaniowym. Antagonizmy międzywyznaniowe, jako wewnętrzna przyczyna ekstremizmu, w tym terroryzmu, w Rosji stanowią wypadkową funkcjonowania w Rosji uprzedzeń międzyetnicznych i międzywyznaniowych, z protestami przeciwko ofensywie działalności misyjnej wierzeń uznawanych w Rosji za nietradycyjne. Do tego typu działalności zalicza się sekty o światopoglądzie totalnym czy kontestacyjnym w stosunku do praw i obowiązków konstytucyjnych. Wszelkiego rodzaju fundamentalizm religijny, stanowi jedno

⁷⁷⁴ N.A. Czernajewa, *Был ли терроризм в древнем мире? к вопросу о предпосылках и факторах становления современного терроризма*, „Вестник Пермского университета. Юридические науки”, no. 2 (20), 2013, s. 33-35.

⁷⁷⁵ A. R. Girfanow, S. A. Siergiejew, *Терроризм в современной России: причины возникновения и способы противодействия*, „Вестник Казанского технологического университета”, vol. 17, no. 17, 2014, s. 325-326.

z najpoważniejszych zagrożeń bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, a jednocześnie jedno z największych wyzwań struktur organów bezpieczeństwa państwowego.⁷⁷⁶

Czynnikiem społecznym, który warunkuje zagrożenie terroryzmem we współczesnej Rosji jest przestępczość zorganizowana, która rozwija się jako część ogólnego procesu kryminalizacji społeczeństwa rosyjskiego. Istnienie przestępczości jako samodzielnej, równoległej antyspołecznej struktury dysponującej własną bazą ekonomiczną, systemem władzy i specyficznej sprawiedliwości, jak i ściśle określoną hierarchią tworzy nie tylko swoistą subkulturę przestępczą, ale przede wszystkim sprzyja powstawaniu mechanizmów umożliwiających przenikanie przestępczości zorganizowanej w struktury władzy państwowej, a także ułatwia tworzenie systemu bezpieczeństwa w celu zabezpieczenia przed próbami objęcia państwową kontrolą mechanizmów przestępczych. Zmiany zachodzące w Rosji, związane z reformowaniem systemu politycznego, jak i społeczno-gospodarczego, przyczyniła się do zaostrzenia przeciwieństw międzyetnicznych, społecznych konfliktów.⁷⁷⁷ Rozpad ZSRR jako jednolitego organizmu państwowego zdeterminował pojawienie się szeregu nowych wyzwań dla bezpieczeństwa państwa, w tym do intensyfikacji aktywności grup i organizacji przestępczości zorganizowanej. Przedłużający się chaos i permanentny kryzys w niemalże wszystkich sferach funkcjonowania państwa i społeczeństwa przyczyniły się do profesjonalizacji działalności kryminalnej, jej zorganizowania i adaptacji do nowych warunków. Jakościowym dopełnieniem zagrożenia ze strony aktywności grup przestępczych jest terroryzm. Terroryzm jest zagrożeniem samym w sobie.⁷⁷⁸ W przypadku współlistnienia i związków z innymi rodzajami przestępczości jego potencjał znacznie wzrasta. Wiele przestępstw o charakterze terrorystycznym jest dokonywana przez zorganizowane grupy przestępcze. W głównej mierze są to przestępstwa powiązane z praktyką brania zakładników, porwaniami, bezprawnym pozbawieniem wolności, angażowanie do pracy przymusowej oraz wymuszeniami rozbójniczymi. Przestępczość zorganizowana funkcjonująca na zasadzie stosowania przemocy jest skorelowana z terroryzmem. Terroryzm jest zaliczany do systemu przemocy kryminalnej i jest kwalifikowany jako jedna z form przestępczości zorganizowanej.

⁷⁷⁶ I. P. Dobajew, *Исламистский «Шахидизм»: мученичество или терроризм?*, „Мусульманский мир”, no. 2, 2018, s. 7-8.

⁷⁷⁷ I. M. Klejmionow, *Международный терроризм и транснациональная организованная преступность*, „Вестник Омского университета. Серия «Право»”, no. 3 (52), 2017, s. 161-162.

⁷⁷⁸ W.W. Milinczuk, *Актуальные вопросы совершенствования законодательного, стратегического и институционального обеспечения в Российской Федерации противодействия новым угрозам безопасности, связанным с транснациональной организованной преступностью и международным терроризмом*, „Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал”, no. 8, 2016, s. 360.

Jako taki terroryzm w Rosji jest uważany za najbardziej niebezpieczny rodzaj przestępczości zarówno dla państwa, jak i społeczeństwa.⁷⁷⁹

W systemie czynników wewnętrznych determinujących rozwój ekstremizmu i terroryzmu w Rosji znaczną rolę odgrywa czynnik niekontrolowanej wewnętrznej migracji w ramach państwa rosyjskiego. Jest to migracja w głównej mierze z tzw. gorących punktów – regionów o szczególnie niekorzystnych społecznych i ekonomicznych warunkach życia. Słaba rola regulacyjna państwa w obszarze migracji determinuje niewystarczająco wysoki poziom kontroli przepływu osób i przesiedlania znaczących grup ludności. Rezultatem nieefektywnej kontroli nad migracją jest pojawienie się w regionach – celach migracji, takich jak centralna Rosja, Powołże, niektóre obszary Kaukazu Północnego szeregu problemów społeczno-politycznych, które determinują wzrost zagrożenia bezpieczeństwa publicznego i państwowego. Naruszenie równowagi gospodarczo-politycznej przyczyniło się do wzrostu ogólnego wskaźnika przestępczości oraz ekstremizmu religijno-etnicznego, terroryzmu etniczno-narodowego, religijnego i o podłożu kryminalnym.

Czynniki wewnętrzne determinujące zagrożenie terroryzmu to również te o charakterze politycznym, które pozostają w ścisłej relacji z pozostałymi czynnikami determinującymi poziom zagrożenia terroryzmem w Rosji.⁷⁸⁰ Zaostrzenie walki politycznej w warunkach rosyjskich jest nierozzerwalnie związane z masowymi naruszeniami prawa, stosowaniem różnych form i metod działania niekonstytucyjnego, a także doprowadziło do ekstremizacji elit i grup politycznych. Zaostrzenia walki politycznej w wymiarze wykorzystywania działalności terrorystycznej i ekstremistycznej przejawia destrukcyjny wpływ na potencjał duchowy społeczeństwa, jego morale oraz sprzyja rozprzestrzenianiu się nihilizmu prawnego oraz postawom akceptacji dowolności w wyborze metod walki politycznej. Ideologiczny i polityczny podział społeczeństwa rosyjskiego stanowi główne źródło wieloaspektowych konfliktów społeczno-politycznych i jako taki zachowuje znaczenie jako determinant zagrożenia terrorystycznego we współczesnej Rosji.⁷⁸¹

Czynnikami warunkującym terroryzm może być również niezgodność, co do sposobów i dróg rozwoju Rosji pomiędzy poszczególnymi grupami etnicznymi. Rozłam w sferze ideologicznej, jak również rozprzestrzenienie się w różnych warstwach społeczeństwa rosyjskiego nienawiści na tle narodowym, religijnym, społecznym, a także niezadowolenie z polityki państwowej, jak również poczucie braku możliwości realnego

⁷⁷⁹ S. N. Abelcew, *Терроризм в системе преступного насилия*, „Антитеррор” nr. 1, s. 46.

⁷⁸⁰ J. I. Awdiejew, W.W. Arseniew, *Основные источники терроризма в современной России*, „Национальные интересы: приоритеты и безопасность”, no. 4, 2007, s. 61.

⁷⁸¹ R. Adelhanjan, *Современный терроризм*, „Законность”, nr. 4, 2004, s. 33–36.

wpływu na proces sprawowania władzy w państwie, skłania jednostki i grupy do wykorzystywania metod terrorystycznych i radykalizacji postaw oraz światopoglądów.

W Rosji po 1991 roku wzrost zagrożenia stanowi żywotne zagrożenie dla funkcjonowania jednostki, społeczeństwa i państwa oraz bezpieczeństwa ekonomicznego, systemu konstytucyjnego państwa, suwerenności i integralności terytorialnej. Terroryzm jako taki nie jest zjawiskiem powszechnym. Użycie taktyki terrorystycznej warunkuje przejawianie przez społeczeństwo zestawu cech społeczno-kulturowych i politycznych społeczeństwa. Brak tych cech przekłada się na niemożność wykorzystania terroryzmu jako taktyki realizacji celów i aspiracji. W słowniku prawniczym języka rosyjskiego pod redakcją A.J. Sucharjewa⁷⁸² terroryzm jest definiowany jako polityka i praktyka stosowania terroru polegająca na zastraszaniu przeciwników politycznych wyrażająca się w stosowaniu przemocy w celu wyeliminowania przeciwnika i zastraszania ludności cywilnej. Charakterystyczną cechą tak definiowanego terroryzmu jest poleganie na sile jako głównego środka służącego do efektywnego osiągania celów poprzez zastraszanie ludności i szerzenie paniki. Terroryzm to również metoda, za pomocą której zorganizowana grupa, organizacja, partia lub jednostka dąży do osiągnięcia postawionych celów poprzez systematyczne stosowanie przemocy.⁷⁸³

Jako metoda realizacji celów i aspiracji poszczególnych grup społecznych, jednostek organizacji terroryzm stanowi wypadkową zaostrzenia sprzeczności w sferze politycznej, gospodarczej, społecznej, ideologiczno-prawnej oraz etniczno-narodowej. Negacja ogólnie przyjętych norm życia społecznego sprowadza się do poszukiwania alternatywnych, zazwyczaj sprzecznych z porządkiem prawnym, metod realizacji aspiracji i celów. Stosowanie metod terrorystycznych jest charakterystycznym przejawem niemocy wobec obowiązującego systemu i porządku prawnego.

Po rozpadzie ZSRR na skutek permanentnego kryzysu przejawiającego się we wszystkich dziedzinach funkcjonowania państwa i społeczeństwa. Do czynników generujących terroryzm w Rosji po 1991 roku zalicza się:⁷⁸⁴

- 1) Powszechność problemów natury społecznej, narodowej, religijnej, które przedstawiają egzystencjalne znaczenie dla funkcjonowania danej grupy

⁷⁸² A. J. Sucharjew, W.D. Zorkina, W.E. Kruckij (red.), *Большой юридический словарь*, ИНФРА Moskwa 1999, s. 693.

⁷⁸³ *Терроризм*, w: A. J. Sucharjew, W.D. Zorkina, W.E. Kruckij (red.), *Большой юридический словарь*, ИНФРА Moskwa 1999, s. 693.

⁷⁸⁴ S. I. Machnienko, A.N. Syrczenko, *Типология терроризма: понятие и характеристика отдельных типов террористических актов*, „Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки”, no. 8, 2019, s. 55-56.

społecznej lub są związane z jej samooceną, duchowością, podstawowymi wartościami, tradycjami i wartościami;

- 2) Wojny i konflikty, w których akty terrorystyczne stanowią część regularnych działań wojennych;
- 3) Różnica w poziomie posiadania, zamożności między grupami społecznymi; gorsze sytuowanie jako czynnik wzmagający angażowanie się grup i jednostek w działania terrorystyczne.

Terroryzm w każdym z aspektów jest identyfikowany jako metoda działalności przestępczej. Jednym z konstruktywnych cech terroryzmu jest interpretowanie zjawiska jako określonej metody walki poprzez dokonywanie zamachów na życie i zdrowie oraz tworzenie atmosfery zastraszenia społeczeństwa. Definicja terroryzmu jest charakterystyczna dla prawno-karnych legislacji zarówno rosyjskich, jak i innych państw. Jak podaje S. U. Dikajew około 500 aktów prawnych w Federacji Rosyjskiej dotyczy kwestii terroryzmu i ekstremizmu i kwestii walki z rozprzestrzenianiem się tych zagrożeń.⁷⁸⁵

Niezależnie od przyjętej definicji terroryzm w Rosji współistnieje z rozwojem i zmianami w zakresie stosunków społecznych i zmianie statusu władzy politycznej. W Rosji regionem o szczególnie wysokim poziomie zagrożenia terrorystycznego i ekstremizmu jest wspomniany wcześniej Kaukaz Północny. Szczególną osobliwością terroryzmu na Kaukazie Północnym, w obliczu którego stanęły struktury bezpieczeństwa państwowego jest uzasadnianie działań dywersyjnych poprzez odwołania do ideologii religijnego islamizmu.⁷⁸⁶ Powiązanie terroryzmu kryminalnego z ideologią radykalnego islamu i wątkami etnicznymi stanowi poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa Rosji, jak i wieloaspektowe wyzwanie dla rosyjskich służb bezpieczeństwa państwowego. Unifikacja działań terrorystycznych poprzez odwołania do islamu, jako czynnika uzasadniającego prowadzenie świętej wojny, dżihadu przeciwko Rosji, stanowi wyjątkowe niebezpieczeństwo ze względu na wspieranie czeczeńskiego ruchu oporu przez międzynarodową *ummę* islamską. Efektywność przeciwdziałania terroryzmowi jest więc uzależniona od znajomości jego wewnętrznych systemowych sprzeczności, które stanowią źródło rozwoju zjawiska i transformacji jego form – historycznych, narodowych i religijnych.⁷⁸⁷

⁷⁸⁵ S.U. Dikajew, *Террор, терроризм и преступления террористического характера: Криминологическое и уголовно-правовое исследование*, Юрид. центр Пресс, Санкт-Петербург 2001, s. 215.

⁷⁸⁶ S. I. Machnienko, A. N. Syrczenko, *Социально-экономические факторы как основа возникновения и распространения экстремизма и терроризма на Северном Кавказе*, „Азимут научных исследований: экономика и управление”, vol. 6, no. 4 (21), 2017, s. 191-192.

⁷⁸⁷ I. P. Suprunczyk, *Пространственно-временной анализ террористической деятельности на Северном Кавказе*, „Наука. Инновации. Технологии”, no. 3, 2014, s. 88-89.

Fenomen terroryzmu jako niezwykle niebezpiecznego i groźnego zjawiska społeczno-politycznego pojawił się w Rosji pod koniec lat 80. XX wieku. Niemniej jednak to rozpad ZSRR wpłynął na upowszechnienie działalności terrorystycznej w poszczególnych częściach ZSRR – zwłaszcza w regionie Kaukazu Północnego i w Azji Środkowej. Ze względu na wielowątkowy i wieloaspektowy charakter przyczyn terroryzmu we współczesnej Rosji skuteczna walka z nim obejmuje wykorzystanie nie tylko środków bezpośrednio eliminujących bądź neutralizujących działalność terrorystyczną, ale przede wszystkim likwidację czynników, które w sposób pośredni lub bezpośredni przyczyniają się do jego powstania i rozwoju. Również eksperci FSB dzielą czynniki warunkujące rozwój terroryzmu w Rosji na czynniki stałe, niestabilne i dynamiczne.⁷⁸⁸ Czynniki stałe są związane z obecnością w Rosji celów atrakcyjnych z perspektywy terrorystów. Do czynników stałych zalicza się między innymi struktura populacji. Ok. 75% ludności Rosji to mieszkańcy obszarów miejskich, a 30% zamieszkuje duże rosyjskie miasta. To właśnie obszary miejskie o gęstym zaludnieniu stanowią główne bazy działania grup terrorystycznych. Czynnikiem wzmagającym jest struktura sieci komunikacyjnej. Komunikacja między różnymi regionami Rosji jest znacznie utrudniona, toteż system transportu stanowi atrakcyjny obiekt działań terrorystycznych. Jednocześnie to utrudniona komunikacja stwarza dodatkowe przeszkody w działaniach terrorystów ponieważ aktywność terrorystów jest zazwyczaj skoncentrowana w obszarach dostępności transportu. Elementem powiązany z systemem komunikacji jest również sama infrastruktura. Obecnie nawet nieznaczne nieprawidłowości w funkcjonowaniu infrastruktury miast mogą doprowadzić do jej samounicestwienia, co z kolei powoduje określone konsekwencje dla funkcjonowania społeczeństwa. Z tego względu za najbardziej podatne na ataki terrorystyczne uważa się system transportu publicznego oraz infrastrukturę krytyczną. Tym samym czynnikiem warunkującym terroryzm jest znacząca rola rosyjskiego eksportu. Głównym źródłem zysku rosyjskiego eksportu jest sprzedaż energii. Potencjalnym celem ataków terrorystycznych mogą być więc rurociągi naftowe i gazowe, jak również obiekty portowe, które są miejscem przeprowadzania licznych operacji eksportowo-importowych.⁷⁸⁹ Jednym ze stałych czynników determinujących zagrożenie terrorystyczne w Rosji jest również szkodliwa ekologicznie produkcja. Na terytorium federacji Rosyjskiej funkcjonuje wiele przedsiębiorstw, których działalność jest szkodliwa pod względem

⁷⁸⁸ L. N. Pankowa, J.W. Taranuch, *Профилактика (предупреждение) экстремизма и терроризма. Методическое пособие для пропагандистов*, Wydawnictwo Университетская книга, Moskwa 2010, s. 152.

⁷⁸⁹ Рог.А. В. Nowikow, *Анализ факторов риска возникновения терроризма в России*, „Национальная безопасность”, № 2, 2020, s. 26.

ekologicznym. Większość z tych obiektów znajduje się w miastach, a zatem w głównym obszarze działania grup terrorystycznych.

Jednym z czynników determinujących terroryzm w Rosji jest obniżenie ogólnego poziomu życia społeczeństwa w połączeniu z jednoczesnym wzrostem zróżnicowania społecznego. Pod tym względem aktywność grup terrorystycznych pozyskuje warunki do rozprzestrzenienia, szczególnie w regionach o znacznym zróżnicowaniu w dochodach. Kryzysowa, skrajnie niekorzystna sytuacja grup społecznych i zawodowych, które wcześniej miały określony status w społeczeństwie, jak np. inteligencja, personel naukowy i techniczny, personel techniczny kompleksu wojskowo-naukowego sprzyja aktywizacji terrorystycznej. Utrata przez te grupy wcześniej posiadanej pozycji, a nawet pracy w zawodzie może sprzyjać niestabilności społecznej, a osoby te mogą stać się obiektem procesów rekrutacyjnych prowadzonych przez organizacje terrorystyczne. Niestabilnym czynnikiem o charakterze ekonomicznym jest przede wszystkim wzrost bezrobocia. Brak rozwiniętego systemu wsparcia społecznego, a także brak tradycji gromadzenia oszczędności wśród ludności sprzyja wzrostowi napięć społecznych. Wzrost bezrobocia powoduje stagnację z regionach gorzej sytuowanych, a jednocześnie skłania ku migracji do regionów bardziej rozwiniętych. Regiony o wysokim poziomie bezrobocia stanowią potencjalne obszary wzmożonej rekrutacji do organizacji terrorystycznych, jak i bazowymi obszarami działań terrorystycznych. Faktorem intensyfikującym działalność terrorystyczną jest wyszkolenie wojskowe części społeczeństwa rosyjskiego. Większość mężczyzn w Federacji Rosyjskiej posiada umiejętność posługiwania się bronią palną. Wśród nich istnieje odsetek osób posiadających doświadczenie w działaniach wojennych zorientowanych na tłumienie ruchu partyzanckiego w Afganistanie, Angoli, Mozambiku, Etiopii czy Czeczenii. Znajomość taktyki partyzanckiej można przekształcić w umiejętność realizacji akcji sabotażowych. Ponadto wśród rosyjskiego społeczeństwa powszechna jest wiedza z zakresu posługiwania się substancjami wybuchowymi, toksycznymi i zapalającymi, jak i zaawansowanymi technologicznie środkami łączności. W wyniku prób reformowania środowiska służb specjalnych w latach 90. Wielu pracowników służb pozostało bez pracy i tym samym utraciło źródło zarobków. Był to jeden z głównych impulsów skłaniających część z nich do zaangażowania w działalność przestępczą. W rezultacie wiele grup przestępczych w swoich szeregach miało profesjonalnych funkcjonariuszy wywiadu i kontrwywiadu. W wyniku

bezprecedensowego upadku armii rosyjskiej, którego szczyt przypadł na lata 90. XX wieku, potencjalni terroryści pozyskali dostęp do nowoczesnego sprzętu.⁷⁹⁰

Dynamiczne czynniki sprzyjające rozprzestrzenianiu się terroryzmu to przede wszystkim szeroka dostępność broni, jak i zasobów finansowych i materialnych w obszarach potencjalnych działań grup terrorystycznych.⁷⁹¹ W rzeczywistości brakuje w Rosji dedykowanych aktów prawnych regulujących kwestie importu do kraju „specjalnych środków technicznych”: urządzeń do nasłuchu, szerokopasmowych radiostacji oraz innego sprzętu przeznaczonego do niejawnego pozyskiwania informacji. Za pośrednictwem osób-firm – słupów dokonują zakupów sprzętu, który może zostać wykorzystany do przeprowadzenia ataku terrorystycznego.

W przeciwieństwie do społeczeństwie demokratycznych, w Rosji nie wykształciła się kultura sprzeciwu wobec polityki rządu. W Rosji na przestrzeni wieków wykształciła się kultura siłowego manifestowania sprzeciwu.⁷⁹² Sposób wyrażania sprzeciwu wywodzi się z charakteru działalności legalnych organizacji opozycyjnych, w tym ekstremistycznych. W ramach organizacji ekstremistycznych funkcjonują struktury *quasi*-militarne, które w określonych okolicznościach mogą funkcjonować jako fundament zaplecza grup terrorystycznych.⁷⁹³ Do czynników dynamicznych zalicza się stopień przeciwdziałania przestępczości ze strony organów ścigania i służb specjalnych, które zdaniem analityków znacznie różnią się od swoich poprzedników. Różnica ta wynika z charakteru reform strukturalnych, które doprowadziły do reorganizacji i odpływu doświadczonych specjalistów. W. W. Łuniejew wyróżnia również szereg czynników zewnętrznych. Jak podkreśla najważniejszym czynnikiem zewnętrznym jest wzrost zagrożenia terroryzmem w państwach bliskiej zagranicy, a również niestabilna sytuacja społeczno-polityczna, gospodarcza panująca w krajach sąsiednich, jak i konfliktów zbrojnych na terytoriach tych państw i towarzyszących im roszczeń terytorialnych. Znaczący wpływ na rozprzestrzenianie się terroryzmu ma niekontrolowany obrót bronią i amunicją na czarnym rynku oraz brak jednolitych procedur

⁷⁹⁰ A. L. Margiani, *Факторы, влияющие на развитие терроризма в России*, „Юридические науки”, nr. 7, 2017, s. 15.

⁷⁹¹ W. W. Merkurjew, P. W. Agapow, R. S. Iwanow, *Детерминанты и особенности террористической преступности в приграничных регионах Российской Федерации*, „Юридическая наука и правоохранительная практика”, no. 4 (34), 2015, s. 65-66.

⁷⁹² F. I. Atmurzajewa, *Причины распространения исламского фундаментализма в современной России*, „Религия и гражданское общество: проблема толерантности: материалы круглого стола (г. Санкт-Петербург, 16 ноября 2002 г.)”, Санкт-Петербургское философское общество, 2003, s. 67.

⁷⁹³ P. P. Potapow, *НВФ. Боевые действия на Кавказе*, Wydawnictwo Современная школа, Mińsk 2010, s. 26-27.

kontroli na granicach między Federacją Rosyjską a państwami wchodzącymi w skład byłego ZSRR.⁷⁹⁴

W okresie istnienia ZSRR funkcjonowało efektywne ustawodawstwo, które stanowiło mocny fundament przeciwdziałania i walki z wszelkimi przejawami działalności terrorystycznej o podłożu zarówno społecznym, jak i politycznym. Potencjalne podmioty działań terrorystycznych (jednostki i grupy motywowane względami nacjonalistycznymi, członkowie ugrupowań ekstremistycznych aspirujący do realizacji planów siłowej zmiany obowiązującego ustroju politycznego) były neutralizowane przez organy bezpieczeństwa państwowego już w momencie planowania dokonania ataku. W celu identyfikacji potencjalnych terrorystów sowieckie służby wykorzystywały jawne i niejawne metody wpływu. Ponadto w ZSRR obowiązywał ogólnopaństwowy system środków ukierunkowanych na zapobieganie i szeroko pojętą profilaktykę przejawów ekstremizmu i terroryzmu, jak np. propaganda poglądów antykonstytucyjnych, tworzenie organizacji o takich poglądach itp.⁷⁹⁵ Zorganizowane grupy przestępcze, istniejące również w czasach ZSRR współcześnie stanowią jeden z przedmiotów działalności terrorystycznej i wykorzystują zastraszenie, jak i bezpośrednią przemoc w różnych formach jako główny środek wpływu na władzę, jej przedstawicieli, kręgi lobbystów, jak i przeciwko swoim konkurentom.

Terroryzm i zorganizowana przestępczość we współczesnej Federacji Rosyjskiej przejawiają szereg wspólnych cech. Działania terrorystyczne niezależnie od przejawów są działaniami o charakterze zorganizowanym, gdyż są realizowane według uprzedniego zamysłu, a więc przechodzą przez stadium planowania i przygotowania. Współcześnie wykonawcami ataków terrorystycznych są głównie struktury zorganizowane. Efektywny atak terrorystyczny wymaga zintegrowania wysiłków różnych podmiotów, również kontaktów ze strukturami międzynarodowymi.⁷⁹⁶ W ostatnich latach większość organizacji terrorystycznych dokonujących zamachów terrorystycznych na terytorium Federacji Rosyjskiej w znacznym stopniu udoskonała model zarządzania organizacją. Udoskonalenie w sferze kierownictwa jest głównie związane z realizacją takich funkcji jak działalność wywiadowcza, koordynacja i współpraca z innymi organizacjami terrorystycznymi,

⁷⁹⁴ W. W. Luniejew, *Курс мировой и российской криминологии в 2 т. Т. II. Особенная часть: учебник для вузов*, Wydawnictwo Юрайт, Серия: Магистр, Moskwa 2013, s. 129-131.

⁷⁹⁵ N. G. KANUNIKOWA, *К ВОПРОСУ О СПЕЦИФИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЯХ ТЕРРОРИЗМА И ОПРЕДЕЛЕНИИ ЕГО ПОНЯТИЯ*, „Вестник Казанского юридического института МВД России”, №3 (29), 2017, s. 138-139.

⁷⁹⁶ D. M. Walijew, *Транснациональная организованная преступность: понятие и ее сущность*, „Проблемы в российском законодательстве. Юридический журнал”, no. 1, 2011, s. 158.

tworzeniem mechanizmów rekrutacji do organizacji terrorystycznych, jak i zapewnieniem infrastruktury szkoleniowej nowym członkom, propagandowym, finansowym, materialno-technicznym zabezpieczeniem działalności terrorystycznej.⁷⁹⁷

Od 1992 roku w Rosji na szeroką skalę pojawił się fenomen zabójstw na zlecenie. Zabójstwa tego typu stanowią część działalności terrorystycznej. W 1992 roku wzrósł również poziom profesjonalnego przygotowania grup terrorystycznych do przeprowadzania skoordynowanych, zsynchronizowanych ataków. Czynnikiem determinującym jest sytuacja w krajach bliskiej i dalszej zagranicy. W grudniu 1994 Rosja po raz pierwszy otwarcie przystąpiła do konfrontacji ze światem islamu, jak i siłami fundamentalizmu islamskiego. Fundamentalizm islamski zakładający prowadzenie dżihadu postulował fizyczną eliminację *kafirów*, agresorów rosyjskich okupujących terytoria Kaukazu Północnego.⁷⁹⁸ Terroryzm niezależnie od przejawów i formy oraz uwarunkowań organizacji ataków stanowił i stanowi fundamentalne wyzwanie dla rosyjskich organów bezpieczeństwa państwowego, jak i całego rosyjskiego systemu regulacji prawnych przeciwdziałania terroryzmowi. W okresie intensyfikacji działań terrorystycznych w latach 1991-1994 rosyjski system organów ścigania, jak i rosyjska armia doświadczyła znacznych, nie do końca racjonalnych przekształceń organizacyjnych, co stanowiło efekt niedokładnego oszacowania zagrożenia, jakie stanowi przestępczość terrorystyczna, a w szczególności terroryzm o podłożu islamskim.

W Rosji głównym czynnikiem rozprzestrzeniania się terroryzmu jest niewątpliwie sytuacja ekonomiczna, jaka nastąpiła po rozpadzie ZSRR. Rozpad stosunków społecznych i ekonomicznych przyczynił się do znaczącego wzrostu zróżnicowania społecznego. Niezaprzeczalnymi atrybutami systemu gospodarczego ZSRR było istnienie kolchozów i gospodarstw państwowych, a także powszechna praktyka podziału dochodów. Z tego względu w okresie istnienia ZSRR nie istniała zauważalna stratyfikacja społeczeństwa oraz podział na klasę zubożałą i wyższą – zamożną. Po upadku ZSRR Rosja przeszła w fazę dzikiego kapitalizmu. Zmiana z gospodarki centralnie planowanej na wolnorynkową doprowadziła do stratyfikacji społecznej. W okresie prób prywatyzacji rosyjskiej gospodarki ogrom zasobów koncentrował się w majątkach rosyjskich oligarchów, podczas gdy większa część społeczeństwa była zmuszona żyć ze skromnych wynagrodzeń i emerytur. Wówczas naturalną konsekwencją ekonomiczną był wzrost bezrobocia. Według danych Federalnego

⁷⁹⁷ W. J. Bielskij, A. I. Sacuta, *Терроризм как социально – политическое явление. Противодействие в современных условиях: монография*, Wydawnictwo ЮНИТИ, Moskwa 2015, s. 158.

⁷⁹⁸ M. Sageman, *Сетевые структуры терроризма*, Ideja Press, Moskwa 2008, s. 96.

Urzędu Statystycznego na styczeń 2020 roku liczba osób bezrobotnych wyniosła 3, 5 mln. W regionie Kaukazu Północnego stopa bezrobocia wyniosła 13,%.⁷⁹⁹

Szczególnie powszechnym czynnikiem wpływającym na wzrost zagrożenia terrorystycznego w Federacji Rosyjskiej jest religia. Doskonałym przykładem oddziaływania tego czynnika jest współczesna młodzież z Kaukazu Północnego. Młode pokolenie nie dysponuje wiedzą na temat podstaw islamu, islamskiej aksjologii, jak również nie jest w stanie określić co stanowi integralną istotę islamu jako religii, a które elementy uległy nadinterpretacji i szczególnemu wyeksponowaniu, aby były integralną częścią systemu motywacji kaukaskiego ekstremizmu.⁸⁰⁰ Ignorowanie waloru edukacji młodych ludzi w kwestiach religii na rzecz zaostrzania sankcji i nakazów, a praktyka zaostrzania sankcji i nakazów nie sprzyja zwiększeniu potencjału działań deradykalizacyjnych.

⁷⁹⁹ *Занятость и безработица в Российской Федерации в январе 2020 года (по итогам обследования населения по проблемам занятости) [Электронный ресурс]*, w: Федеральная служба государственной статистики, https://www.gks.ru/bgd/free/B04_03/IssWWW.exe/Stg/d05/34.htm, dostęp z 20.06.2020).

⁸⁰⁰ М.А. Ногојева, *Терроризм глобальная проблема современности*, „Пробелы в российском законодательстве”, 2014. № 4, s. 254-255.

Rozdział II Terroryzm etnoreligijny w Federacji Rosyjskiej – kwestia fundamentalizmu islamskiego w regionie Kaukazu Północnego

Terroryzm we współczesnej Rosji to terroryzm w głównej mierze motywowany ideologią fundamentalizmu islamskiego. Tym samym zagrożenie terrorystyczne występujące w Federacji Rosyjskiej jest elementem nurtu terroryzmu międzynarodowego. Terroryzm religijny jest uważany za najbardziej niebezpieczny rodzaj terroryzmu, gdyż wiąże się z dostatecznie wysokim poziomem radykalizacji i indoktrynacji do określonej wizji religijnej świata zewnętrznego, jak i stosunków-społeczno politycznych oraz samego systemu prawnego. Radykalizacja prowadząc do ekstremizmu stanowi jeden z czynników determinujących zaangażowanie się w realizację działań terrorystycznych. Największy potencjał radykalizacyjny w Rosji przedstawia religia islamska, a w szczególności jej fundamentalistyczna interpretacja.⁸⁰¹ Nie istnieje jednak powszechnie uznana definicja ekstremizmu sugerująca, iż źródłem ekstremizmu jest wyłącznie religia islamska. Według definicji ekstremizm to forma działalności politycznej, która pośrednio lub bezpośrednio koncentruje się na przeciwstawianiu się głównym komponentom demokracji parlamentarnej i jako taka opiera się na ideologii i praktyce nietolerancji, wykluczenia oraz ultranacjonalizmu. Ekstremizm jest więc szczególną formą manifestacji działalności sprzecznej z powszechnie przyjętymi normami i zachowaniami. Działanie to ma na celu dezintegrację określonego systemu lub neutralizację i zmianę jednej z części składowych.⁸⁰² Według definicji Patryka Tomaszewskiego ekstremizm zawiera w sobie zasób zachowań charakteryzujących się stopniem skrajności oraz można go podzielić w oparciu o kryterium głoszonej idei.⁸⁰³

Wzrostowi ekstremizmu w Rosji sprzyjają kryzysy społeczno-polityczne, jak i pogorszenie sytuacji materialnej społeczeństwa. W przypadku ekstremizmu na Kaukazie Północnym ważnym czynnikiem jest islam. Walka z ekstremizmem nie jest kwestią wiodącą tylko w przypadku tego regionu. Obecnie ekstremizm stanowi kluczowe zagrożenie dla bezpieczeństwa państwowego Federacji Rosyjskiej. Ekstremizm o podłożu nacjonalistycznym jest szczególnie groźny, gdyż przekształca się w terroryzm. Według danych statystycznych prokuratury Generalnej Federacji Rosyjskiej najwięcej przestępstw o charakterze ekstremistycznym w okresie od stycznia do marca 2020 roku zarejestrowano w Dagestanie –

⁸⁰¹ D. W. Olszanskij, *Психология терроризма*, Wydawnictwo «Питер», Sankt Petersburg 2002, s. 115.

⁸⁰² A. M. Prochorow (red.), *Российский энциклопедический словарь*, Научное изд-во «Большая Российская энциклопедия», Т.2, Moskwa, 2000, s.1023.

⁸⁰³ P. Tomaszewski, *Ekstremizm polityczny a bezpieczeństwo państwa – rozważania w kontekście Polski*, „Historia i Polityka, nr 7(14), 2012, s. 48-49.

35% ogólnego wskaźnika przestępczości w tym regionie.⁸⁰⁴ Uwzględnione w statystyce przestępstwa to głównie:

- Siłowe wymuszenie zmiany ustroju konstytucyjnego i naruszenie integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej;
- Zagrożenie bezpieczeństwu Rosji;
- Przejęcie władzy lub nawoływanie do bezprawnego przejęcia władzy;
- Tworzenie nielegalnych grup o charakterze zbrojnym;
- Realizacja ataków terrorystycznych;
- Podżeganie do nienawiści rasowej, religijnej lub narodowej, a także wrogości wśród członków społeczeństwa z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia lub nawoływaniem do jej użycia;
- Umniejszenie godności narodowej;
- Organizowanie masowych zamieszek, dokonywanie aktów chuligaństwa i wandalizmu, których fundamentem jest nienawiść lub wrogość ideologiczna, polityczna, rasowa, narodowa, religijna, a także na tle nienawiści lub wrogości wobec jakiejkolwiek grupy społecznej;
- Propaganda wyłączności, wyższości lub niższości obywateli na podstawie ich przynależności religijnej, społecznej, rasowej, religijnej.⁸⁰⁵

Ideologia ekstremizmu odrzuca polietniczność i wielowyznaniowość, które stanowią jeden z najważniejszych czynników rozwoju historycznego i istnienia Rosji jako państwa. Istnienie ekstremizmu w Rosji jest uwarunkowane szeregiem czynników – wewnętrznych jak i zewnętrznych. Ekstremizm to nie tylko zagrożenie rosyjskiego ustroju konstytucyjnego, ale również zaprzeczenie podstawowych praw i wolności człowieka. Są to zjawiska zagrażające stabilnemu istnieniu wielonarodowego społeczeństwa rosyjskiego. Jako taki ekstremizm jest czynnikiem uniemożliwiającym osiągnięcie jedności i tolerancji w społeczeństwie.⁸⁰⁶ W Rosji w roli głównego instrumentu grup ekstremistycznych występuje religia. Republiki Północnego Kaukazu to terytoria zdominowane przez ideologię ekstremizmu o charakterze religijnym i politycznym. Wysoki poziom radykalizacji na Kaukazie Północnym wpisuje się w ogólnoświatowy trend popularności ekstremizmu

⁸⁰⁴ *Зарегистрировано преступлений экстремистской направленности*, Генеральная Прокуратура Российской Федерации, http://crimestat.ru/offenses_map, dostęp z 20.06.2020.

⁸⁰⁵ *Ibidem.*,

⁸⁰⁶ A. D. Epstein, *Борьба с экстремизмом и проблемы обеспечения свободы совести и вероисповедания в многоконфессиональной России*, „Локус: люди, общество, культуры, смыслы”, nr. 1, 2012, s. 95.

polityczno-religijnego. Popularność ta wynika z religijnego, jak i politycznego konserwatyzmu i wysokiej zdolności adaptacyjnej religii do warunków współczesności. W przypadku regionu Kaukazu Północnego to właśnie religia islamska tworzy stabilny i bezpieczny obraz rzeczywistości i jako taka zapewnia zabezpieczenie przed wszelkimi zmianami i rewolucjami, zmianami rządów oraz reformami.

Na rozprzestrzenianie się ideologii ekstremistycznych we współczesnej Rosji wpływ ma ideologiczna pustka. Po upadku ZSRR ideologia komunistyczna utraciła moc integracji i jednoczenia społeczeństwa pozostawiając ideologiczną pustkę. Brak jednej ideologii wyznaczającej wartości to również efekt niestabilnej sytuacji politycznej. Zjawiskiem typowym w okresach niestabilności jest aktywizacja sił odśrodkowych, co jest szczególnie widoczne w republikach Północnego Kaukazu.⁸⁰⁷ O silnym potencjale islamu na Kaukazie Północnym, jak i islamskiego wahabizmu świadczy atak na położony w republice Kabardino-Bałkirskiej Nalczyk z 13 października 2005 roku. Atak na Nalczyk był zbrojną manifestacją ok. 200 radykalnych islamskich wahabitów. Cechą charakterystyczną zdarzenia był atak na struktury siłowe (departamenty policji, FSB, jednostkę wojskową). Według danych organów ścigania atak stanowił reakcję bojowników islamskich na operację eliminacji grupy islamskich radykałów na terenie osady domków letniskowych „Bielaja Reczka” na obrzeżach stolicy Kabardino-Bałkirii, jak również w innych miejscach na Kaukazie Północnym. Akcja miała umożliwić wycofanie grupy. Rosyjskie służby ustaliły, że w realizację zamachu było zaangażowanych 16 grup, a każda z nich liczyła od 8 do 15 osób.⁸⁰⁸

Ekstremizm, działanie z wykorzystaniem metod ekstremistycznych jest również postrzegane jako sposób na pozyskanie zasobów finansowych, poprawę sytuacji materialnej. Wysoki poziom bezrobocia wśród młodych ludzi z terenów Kaukazu Północnego sprzyja radykalizacji i angażowaniu w działalność terrorystyczną. Jednym z państwowych programów skierowanych na zniwelowanie czynnika upośledzenia w sferze materialnej jest rządowy projekt „Profilaktyka przestępczości i utrzymanie porządku publicznego i bezpieczeństwa w Republice Kabardino-Bałkirii” z 2 września 2013 roku.⁸⁰⁹ Ideowym założeniem programy jest praca na rzecz społeczeństwa obywatelskiego i tolerancji międzyetnicznej, jak również pozytywnego wizerunku Kaukazu Północnego

⁸⁰⁷ M. Krawczenko, *Inventing Extremists. The Impact of Russian Anti-Extremism Policies on Freedom of Religion Or Belief*, United States Commission on International Religious Freedom, 2018, s. 17.

⁸⁰⁸ A. Kuzniecowa, *В Нальчик пришла война. На столицу Кабардино-Балкарии напали ваххабиты*, <https://lenta.ru/articles/2005/10/13/nalchik/>, 21.06.2020.

⁸⁰⁹ Пор. О Государственной программе Кабардино-Балкарской Республики "Профилактика правонарушений и укрепление общественного порядка и общественной безопасности в Кабардино-Балкарской Республике" (с изменениями на 19 февраля 2020 года), <http://docs.cntd.ru/document/460167769>, 21.06.2020.

w rosyjskich i zagranicznych mediach. Ekstremizm na Kaukazie Północnym jest efektem wielowiekowego pielęgnowania islamskich aspektów kulturowo-religijnych.⁸¹⁰ Ponadto funkcjonuje tam wiele organizacji występujących pod legendą organizacji humanitarnych, które w rzeczywistości są nie tylko inspiratorami ekstremizmu, ale również podmiotami dostarczającymi zaplecza dla działalności ekstremistycznej. Znaczną rolę w rozprzestrzenianiu ekstremizmu odgrywają media publiczne i masowe.⁸¹¹ To przekazy nadawane w mediach stanowią jeden z warunkujących czynników intensyfikujących konflikty międzyetniczne, religijne, narodowe. Współczesny islamski ekstremizm zakłada walkę nie tylko z niewiernymi, ale również ze współwyznawcami, którzy według interpretacji doktryny salafickiej określa się odstępcami od prawa szariatu. Zjawisko radykalizacji to jeden z głównych komponentów sprzyjających angażowaniu się w działalność terrorystyczną. Popularność salafickiej interpretacji islamu w połączeniu z czeczeńskimi, regionalnymi tradycjami z okresu przedislamskiego stanowi główne uzasadnienie niepokojów, jak i jest najbardziej zaawansowaną w skutkach manifestacją terroryzmu etnoreligijnego.⁸¹² Pojęcia terroryzm i ekstremizm są pojęciami skorelowanymi, wzajemnie się dopełniającymi, który nie sposób jest rozpatrywać bez uwzględnienia wzajemnego kontekstu. Kryminalny ekstremizm motywowany względami etnoreligijnymi wykorzystujący potencjał przemocy jest więc tożsamy ze skrajną wersją terroryzmu.⁸¹³

Terroryzm motywowany religijnie, jak i względami etnicznymi jest wyzwaniem determinującym proces kształtowania rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. Kontekst zapewnienia bezpieczeństwa państwowego jest istotną motywacją władz rosyjskich zaostrzania środków prawnych i organizacyjnych w walce z przejawami terroryzmu religijnego. Zagrożenie, jakie stwarza terroryzm etnoreligijny ma charakter kluczowy, gdyż obecnie rozwój tego rodzaju terroryzmu uważa się za najbardziej dynamiczny, a tym samym trudny do stabilnego prognozowania. Rozpoczęta w latach 90. XX wieku demokratyzacja społeczeństwa rosyjskiego przyczyniła się do wykształcenia poczucia wolności oraz spowodowało naturalny wzrost religijności.⁸¹⁴ Najlepszym tego przykładem jest wzrost organizacji religijnych w państwie rosyjskim oraz zwiększenie wpływu struktur religijnych na procesy legislacyjne i sprawowanie władzy. Zgodnie z konstytucją Federacja Rosyjska jest

⁸¹⁰ A. Istamulow, *Экстремизм и терроризм на Северном Кавказе*, „Россия и мусульманский мир”, no. 12, 2008, s. 58-59.

⁸¹¹ W. Wasilenko, W. Malyszew, *Исламский экстремизм в Северо-Кавказском регионе*, „Россия и мусульманский мир”, no. 7 (253), 2013, s. 55.

⁸¹² A. W. Małaszenko, *Ислам в России: религия и политика*, „Исламоведение”, № 3, 2010, s. 75-76.

⁸¹³ S. N. Abelcew, *Терроризм в системе преступного насилия*, „Антитеррор”, nr 1, 2002, s. 46-48.

⁸¹⁴ A. W. Małaszenko (red.), *Ислам в России: Взгляд из регионов*, Wydawnictwo Аспект Пресс, Moskwa 2007, s. 78-80.

państwem świeckim zapewniającym swoim obywatelom fundamentalne prawa obywatelskie i człowieka, niemniej jednak kwestia terroryzmu religijnego nabiera coraz większego znaczenia ze względu na wielonarodowy i wielowyznaniowy charakter państwa.⁸¹⁵ Wielowyznaniowość określa się stanem współistnienia i interakcji co najmniej kilku religii lub grup wyznaniowych w regionie, w państwie lub w konkretnej miejscowości lub mieście. Faworyzacja jednego z wyznań poprzez zwiększanie dotacji finansowych przeznaczanych na jej rozwój, jak i wprowadzanie określonych rozwiązań prawnych sprzyjających interesom jednego z wyznań, prowadzi do oczywistej dyskryminacji mniejszości religijnych, co jednocześnie sprzyja powstawaniu napięć i narastaniu konfliktów między przedstawicielami skonfliktowanych wyznań.⁸¹⁶ Sakralizacja wyznania islamskiego, sakralizacja etniczności czeczeńskiej przy jednoczesnej nietolerancji innych wyznań i grup wyznaniowych wynika z wielowiekowej międzyreligijnej i międzyetnicznej wrogości, która maskuje spolaryzowane interesy polityczne.⁸¹⁷

Grupy terrorystyczne działające w regionie Kaukazu Północnego wykorzystując dogmaty wiary islamskiej realizują określone cele i aspiracje polityczne.⁸¹⁸ Ze względu na zastosowanie strategiczne szczególnie niebezpiecznym odłamem islamu jest salafizm głoszący konieczność powrotu do zasad tzw. czystego islamu. Propozycja interpretacji literalnej zapisów islamu czyni z salafizmu główny odłam, szczególnie niebezpieczny w kontekście organizacji zamachów terrorystycznych na terytorium Federacji Rosyjskiej. Ekspansja islamskiego świata, którego fundament stanowi całkowita introdukcja prawa szariatu, to jeden z elementów wykorzystywanych przez radykalnych imamów. Ideologiczne uzasadnianie terroryzmu islamskiego wiąże się z literalną interpretacją zapisów Koranu. Moralnie dwuznaczny aspekt stosowania przemocy wobec niewiernych w imię obrony wiary islamu stwarza możliwości nadinterpretacji poszczególnych zapisów hadisów i sunny Proroka.⁸¹⁹ W salafickiej interpretacji przemoc jest postrzegana jako nieodłączny element rozwoju człowieka. Wyznawca islamu w przemocy powinien upatrywać nie tylko środka do osiągnięcia celów organizacji religijno-terrorystycznej, ale przede wszystkim osobistego

⁸¹⁵ [Глава 1. Основы конституционного строя. Конституция Российской Федерации \(constitution.ru\)](#), dostęp z 21.05.2021.

⁸¹⁶ R. W. Żubrin (red.), *Теоретические основы предупреждения преступности на современном этапе развития российского общества*, Проспект, Moskwa 2016, s. 78.

⁸¹⁷ A. W. Małaszenko (red.), *Ислам в России: Взгляд из регионов...*, op. cit., s. 85.

⁸¹⁸ M. S. Karmokow, *Религиозный экстремизм в республиках Северного Кавказа*, „Теория и практика общественного развития”, no. 16, 2015, s. 128.

⁸¹⁹ A. Małaszenko, *Ислам для России*, Moskiewskie Centrum Carnegie, Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), Moskwa 2007, s. 62.

zbawienia w wymiarze metafizycznym i religijnym. Ekstremiści popełnienie aktu terrorystycznego postrzegają w wymiarze posługi oddanej Allahowi.⁸²⁰

Na skutek oddziaływania czynników zewnętrznych w Czeczenii doszło do ekstremizacji i radykalizacji postaw i poglądów, co odzwierciedla dynamiczny rozwój ekstremistycznych ruchów religijnych opierających się na fundamencie salafizmu i wahhabizmu. Wahhabizm i salafizm to główne motywacje popełnianych ataków terrorystycznych. Ultrakonserwatywny charakter salafizmu na Północnym Kaukazie wskazuje dualny, zerojedynkowy sposób widzenia i interpretacji świata zewnętrznego, w tym polityki rosyjskiej wobec regionu, jako kolonialnej krucjaty skierowanej przeciwko wyznawcom islamu. Od czasu pierwszej wojny w Czeczenii terroryzm północnokaukaski przeszedł znaczną ewolucję – od terroryzmu narodowowyzwoleńczego do terroryzmu religijnego, stanowiącego element salafickiego globalnego dżihadu. Rosja obecnie stanowi jeden z głównych celów światowego terroryzmu. Budowa lojalnego sobie stronnictwa w czeczeńskim ruchu separatystycznym, określana mianem tzw. *czeczenizacji* konfliktów doprowadziła do marginalizacji znaczenia przedstawicieli radykałów, którzy wykorzystują islam jako czynnik mobilizacji.⁸²¹ Niebezpiecznym, z perspektywy bezpieczeństwa państwa rosyjskiego jest dążenie salafitów do utworzenia państwa teokratycznego. Międzynarodowy Front Dżihadu utworzony w kwietniu 1987 roku przez ekstremistyczne środowiska religijne wywodzące się z państw islamskich powstał w celu rozpowszechnienia dominacji prawdziwego, tradycyjnego islamu. Przywódcą ideologicznym ruchu był Osama bin Laden.⁸²² Polem działania Międzynarodowego Frontu Dżihadu były kraje Azji, Afryki i Europy, w tym Rosja. Celem pośrednim MFD było utworzenie orbity państw teokratycznych między innymi w Turcji, Iranie, Dagestanie, Czeczenii, Azerbejdżanie. W przypadku konfliktu Czeczeńskiego to Międzynarodowy Front Dżihadu będący głównym donatorem przedsięwzięć terrorystycznych lokował znaczne wsparcie finansowe w działania w Czeczenii.⁸²³

Różnice między terroryzmem narodowowyzwoleńczym, nacjonalistycznym charakterystycznym podczas I wojny w Czeczenii jawią się nie tylko główną motywacją, ale przede wszystkim liczebnym horyzontem ofiar. Terroryzm nacjonalistyczny bazuje na idei

⁸²⁰ J. W. Gawarilin, L. W. Smirnow, *Современный терроризм: сущность, типология, проблемы противодействия*, Министерство Spraw Wewnętrznych Rosji „Книжный Мир”, Moskwa 2003, s. 114.

⁸²¹ A. Adijew, R. Abakarow, *Этнополитические и конфессиональные процессы в современном Дагестане*, „Россия и мусульманский мир”, no. 6 (264), 2014, s. 62-64.

⁸²² K. F. Aniszenko, *Религиозный терроризм в современной России*, „Общество: политика, экономика, право”, no. 2, 2008, s. 104.105.

⁸²³ A. A. Ignatienko, *Ислам и политика: Сборник статей*, Nowoje Izdatielstwo, Moskwa 2004, s. 47.

wyższości jednej nacji nad innymi. Cele terroryzmu nacjonalistycznego mają przede wszystkim charakter polityczny tj. zmiana systemu konstytucyjnego państwa, ustroju państwowego, zmiana prawnego statusu podmiotu Federacji Rosyjskiej.⁸²⁴ Motywacją terroryzmu nacjonalistycznego była wrogość wobec tego, co rosyjskie, nienawiść wobec przedstawicieli władzy Federacji Rosyjskiej.⁸²⁵ Terroryzm etnoreligijny, który obecnie jest zjawiskiem dominującym stanowi fuzję motywacji związanej z aspiracją do podkreślenia odrębności tożsamości etnicznej oraz religijnej supremacji islamu nad innymi wyznaniem obowiązującymi w Federacji Rosyjskiej. Terroryzm jako zjawisko dotyczące niemal każdej dziedziny życia społeczno-politycznego, ukierunkowany na względy nacjonalistyczne, rewolucyjne i radykalnie reakcyjne Rosji był zjawiskiem towarzyszącym rozwojowi rosyjskiej państwowości oraz strategicznych wektorów polityki bezpieczeństwa państwowego przez stulecia. Na masową skalę terroryzm etnoreligijny pojawił się w latach 90. XX wieku na fali odrodzenia aspiracji separatystycznych, nacjonalistycznych, jak i religijnych w państwach ościennych takich jak Azerbejdżan, Armenia, Gruzja, Tadżykistan, Uzbekistan. Wydarzenia w tych państwach w sposób nieuchronny determinowały sytuację w samej Rosji. Terroryści z powodzeniem przeprowadzali ataki dzięki wsparciu, które na ekspansję i realizację działalności otrzymywały ze strony innych państw. W przypadku rosyjskim terroryzm w wariacie czeczeńskim jest nierozzerwalnie powiązany z terroryzmem międzynarodowym. W momencie rozwiązania legalnie wybranej Rady Najwyższej Republiki Czeczenii jesienią 1991 roku sytuacja ZSRR była skomplikowana. Władza Rady Najwyższej Republiki Czeczenii została zastąpiona przez Czeczeński Kongres Narodowy – organu, który został wybrany w wyniku masowych zamieszek.⁸²⁶ Wola uniezależnienia się od Rosji doprowadziła do zaostrzenia stosunków między Czeczenią a Rosją, a w konsekwencji do otwartego konfliktu. Sytuacja napiętych relacji między dwoma podmiotami stanowiła impuls intensyfikacji działalności grup terrorystycznych, które podejmowały działania zarówno w Rosji, jak i poza jej granicami. W optyce rosyjskiej grupy te należało i należy skutecznie eliminować. Jak podkreśla Katarzyna Laskowska logika działań terrorystycznych, które stanowiły reakcję na działania rosyjskiej w regionie Czeczenii opierały się na praktyce brania zakładników (atak na Budionowsk w 1995 roku, atak na Pierwomajskoje w 1996), jak i realizowaniu zorganizowanych i skoordynowanych ataków z użyciem broni palnej

⁸²⁴ Por. P. Witkowski, *Pojęcie terroryzmu. Cele i metody działań terrorystycznych*, w: „Ochrona osób i mienia. Vademecum”, Lublin 2000, s. 137.

⁸²⁵ K. Alijew, *Борьба с преступлениями террористической направленности*, „Законность”, 2002. № 4, s. 4.

⁸²⁶ T. Muzajew, *„Матрешки” чеченского кризиса*, „Новое время”, Moskwa 1996, №46, s. 22.

i materiałów wybuchowych (atak na teatr Dubrowka w Moskwie w 2002 roku oraz na szkołę w Biesłanie w 2004).⁸²⁷

Przyczyny terroryzmu, w tym również terroryzmu etnoreligijnego w Federacji Rosyjskiej są związane z sytuacją społeczną, polityczną i gospodarczą kraju. Niezależnie od przyczyny terroryzm współczesny, w tym etnoreligijny wykorzystuje powiązania z organizowaną przestępczością w celu efektywnego osiągnięcia celów: politycznych, bojowych, zabezpieczenie pozycji organizacji i jej wpływów w świecie przestępczym.⁸²⁸ Współczesny terroryzm w każdym przejawie ma charakter zorganizowany, jest elementem systemowej działalności przestępczej. Terroryzm etnoreligijny to złożony i kompleksowy sposób stosowania przemocy motywowany fuzją względów etnicznych i religijnych. Jest to jeden z dynamicznie rozwijających się rodzajów terroryzmu w Federacji Rosyjskiej. Uznanie jednego wyznania za wyższe kosztem deprecjacji i osłabienia wpływu innych religii jest jedną z głównych motywacji terroryzmu religijnego w Czeczenii. Nie jest to jednak jedyny motyw terroryzmu w regionie Kaukazu Północnego. Terroryzm etnoreligijny jako jeden z najbardziej rozpowszechnionych rodzajów terroryzmu ustępuje swoim zakresem i powszechnością jedynie terrorowi kryminalnemu. Realizacja ataków typowych dla terroryzmu etnoreligijnego inspirowane motywami zagwarantowania wyższości własnej nacji lub (i) religii, realizacji narodowych i religijnych ideałów, w tym również aspiracji o nieskrywanym politycznym charakterze jak dążenie do separatyzmu. Fundamentem rozwoju terroryzmu etnoreligijnego jest ekstremizm i intensywna radykalizacja poglądów mieszkańców Czeczenii i całego Kaukazu Północnego.⁸²⁹

Dodatkowym czynnikiem sprzyjającym upowszechnianiu się tego typu terroryzmu jest brak tolerancji wobec innych nacji, jak i wyznań oraz ignorowanie ich racji i interesów. Etniczny charakter terroryzmu określa fakt popierania działalności terrorystycznej grup lub jednostek przez miejscową ludność. Ludność opowiadająca się za separatyzmem i nacjonalizmem staje się społecznym zapleczem działalności bojowników na Kaukazie Północnym, który jest gotowy do poświęceń i czynnego wspierania aktywności takich grup. Klanowość i funkcjonowanie w poszanowaniu zasad wspólnotowości, dążenie do osiągnięcia idealnej ummy to cecha charakterystyczna wielu państw muzułmańskich, która determinuje sposób postrzegania świata, jak i aksjologię oraz życie codzienne ludzi. Analogiczna sytuacja

⁸²⁷ K. Laskowska, *Terrorism In Russia – mechanisms of development and a strategy to counter it*, „Legal and criminological aspects of terrorism: local and global perspective”, nr. 10, Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku ; Temida 2, Białystok 2011, s. 145.

⁸²⁸ S. Mullins, J. K. Wither, *Terrorism and organized crime*, „Connections: The Quaterly Journal”, no.3 (2016), s. 70.

⁸²⁹ D. Byman, *The Logic of ethnic terrorism*, „Studies in Conflict&Terrorism”, Issue 2, 1998, s. 155.

ma miejsce w republikach Północnego Kaukazu. W większości z nich zachował się wspólnotowy styl funkcjonowania w oparciu o wewnętrznie ustalone zasady i wartości, co determinuje podejście ludności kaukaskiej do rosyjskiego systemu prawnego jako obcego elementu w islamskiej rzeczywistości, któremu należy się przeciwstawić i dążyć do jego wyeliminowania.

Z pozycji islamu najistotniejszym motywem walki terrorystycznej jest ustanowienie supremacji islamu. Poczucie resentymetu, wrogości względem tego, co rosyjskie jest przekazywane z pokolenia na pokolenie. Charakterystyczny dla islamu z regionu Kaukazu Północnego podział na „my” i „oni” determinuje styl i sposób dokonywania oceny działań wroga. Nienawiść i brak tolerancji w zakresie wartości utrzymuje się więc na poziomie duchowym i moralnym. Przeciwnieństwa między światem islamu a światem rosyjskim przejawiają się w wymiarze eschatologicznej walki dobra ze złem. Pojmowanie rzeczywistości w kategoriach walki dwóch odmiennych cywilizacji, jakości wzajemnie przeciwnych jest głównym motywem terroryzmu etnoreligijnego na terytorium Federacji Rosyjskiej. Współczesny terroryzm muzułmański jest efektem oddziaływania konglomeratu motywacji o charakterze nacjonalistycznym, religijnym, jak i politycznym. Najsilniejszym motywem skłaniającym do angażowania się w działalność terrorystyczną jest motyw religijny, a w przypadku konfliktu czeczeńsko-rosyjskiego również motyw odrębności etnicznej. Czeczenizacja konfliktu polegająca na wprowadzaniu w szeregi ruchu separatystycznego Czeczenów wiernych linii politycznej Kremla umożliwiały pełne kontrolowanie sytuacji wewnętrznej w Czeczenii, jak i normalizację sytuacji w republice.⁸³⁰

Powszechny w regionie Kaukazu Północnego wspólnotowy system funkcjonowania ludności. determinuje formowanie wspólnotowej ideologii i psychologii, a także relacje ze światem zewnętrznym, nieislamskim.⁸³¹ Jednocześnie przywiązanie do wspólnotowości stanowi istotny czynnik generujący terroryzm nie tylko w Czeczenii, ale również Inguszetii czy w Dagestanie. Prawo do krwawej zemsty, praktyka brania zakładników to instrumenty oddziaływania typowe dla epoki poprzedzającej pojawienie się struktury państwa. Zasady sprawiedliwości rodowo-plemiennej sugerują, iż ukaranie czy walka z oponentem - agresorem leży w gestii zainteresowanej strony, a nie jest wynikiem systemowych wymogów.

Fundamentalizm religijny, który stanowi główne źródło terroryzmu ma swój początek na długo przed XIX wiekiem. Islamski fundamentalizm wynikający z jego polityzacji jest

⁸³⁰ M. Maciejak, *Anatomia konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego. Grozny 1994/1995, 1999/2000*, Wydawnictwo Inforteditions, Zabrze-Tarnowskie Góry 2018, s. 499-500.

⁸³¹ M. Jordanow, *Северный Кавказ под прицелом терроризма*, „Центральная Азия и Кавказ”, no. 1 (37), 2005, s. 72-74.

najbardziej widoczny w państwach muzułmańskich identyfikujących islamskie prawo szariatu z prawem stanowionym.⁸³² W perspektywie muzułmańskiej przestępców politycznych traktuje się jako buntowników, zaś sam bunt jest równoznaczny z naruszeniem prawa boskiego – szariatu oraz interesy społeczności islamskiej. Islam jest religią kolektywną, zapewniającą jednostce kompletną identyfikację w ramach społeczności – *ummy*. Ta cecha kolektywnej jedności jest odzwierciedleniem jednolitego charakteru samego islamu, a jednocześnie służy maksymalnej adaptacji jednostki do życia według zasad religii.⁸³³ Niepowodzenie w tworzeniu stabilnych struktur państwowych, przewaga lojalności plemiennej nad porządkiem prawnym determinują przejawy terroryzmu w regionie. Specyfika terroryzmu religijno-etnicznego w Rosji wynika z faktu, iż głównym matecznikiem terrorystów jest Kaukaz Północny z silnymi wpływami salafickimi.⁸³⁴

Na obszarze Kaukazu Północnego współistnieją różnorodne nurty islamu – od chanafizmu po radykalny salafizm. Różnorodność nurtów wyznawanej religii w poszczególnych regionach Kaukazu Północnego jest pochodną zróżnicowanej struktury etnicznej. Po utworzeniu w 2010 roku Północnokaukaskiego Okręgu Federalnego (SKFO)⁸³⁵, który tworzą Czeczenia, Dagestan, Inguszetia, Karaczaj-Czerkiesja, Kabardyno-Bałkaria, Osetia Północna i Kraj Stawropolski, można mówić o znacznym zwiększeniu dystansu kulturowo-społecznego między „rosyjskim centrum” a republikami wchodzącymi w skład okręgu. Większość, bo aż ok. 90% muzułmanów zamieszkujących w Federacji Rosyjskiej stanowią sunnici. Niemniej jednak na terytorium Rosji funkcjonują działające różne szkoły islamskie. Tradycyjnym islamem w Federacji Rosyjskiej jest islam suficki i chanaficka szkoła bazująca na naukach imama Abu Hanify islamu sannickiego. Zarówno sufizm, jak i chanafizm, koncentrują się na wewnętrznej jedności mistycznej z Allahem. Za główne źródło prawa chanafizm uznaje Koran, Sunnę, jak również proponuje stosowanie analogii (*Kijas*) w przypadku rozstrzygania spraw, których rozwiązania nie można wywnioskować bezpośrednio z zapisów Koranu lub Sunny.⁸³⁶ Zarówno sufizm jak i chanafizm zaliczają się do umiarkowanych odłamów islamu. Wyjątkiem jest Dagestan, gdzie dominującym odłamek

⁸³² I. Mukhina, *Islamic Terrorism and the Question of National Liberation, or Problems of Contemporary Chechen Terrorism*, „Studies In Conflict&Terrorism”, Volume 28, Issue 6, 2008, s. 526-527.

⁸³³ R. Borum, *Understanding the Terrorists Mindset*, „FBI Law Enforcement Bulletin”, no 72, no. 7 (2003), s. 8-9.

⁸³⁴ E. A. Sulejmanow, *Jihad or Security? Understanding the Jihadization of Chechen Insurgency through Recruitment into Jihadist Units*, „Journal of Balkan and Near Eastern Studies”, Volume 17, Issue 1, 2015, s. 88-89.

⁸³⁵ I. J. Nowickij, *Управление этнополитикой Северного Кавказа*, Wydawnictwo Zdrastwujcie, Krasnodar 2011, s. 25.

⁸³⁶ M. M. Gadżijew, *Религиозный фактор в межнациональных отношениях на Северном Кавказе*, „Общество: политика, экономика, право”, no. 1, 2016, s. 16.

jest islam sunnicki, a najpopularniejszą szkołą prawa jest szkoła szaficka.⁸³⁷ Na terytorium Dagestanu dominuje tradycja islamu sannickiego, a wynika to pośrednio z faktu silnych wpływów trendów religijnych z państw arabskich. Szkoła chanaficka proponuje umiarkowane podejście do kwestii władzy politycznej oraz neguje otwartą rebelię wobec władz państwowych.⁸³⁸ Podejście to w ostatnich latach spotyka się z krytyką szczególnie ze strony młodszego pokolenia, którzy coraz częściej opowiadają się za radykalnymi odłamami islamu - salafizmem i wahabizmem. Zarówno salafizm, jak i wahabizm są uznawane za nietradycyjne odłamy islamu.⁸³⁹

Na przestrzeni lat terroryzm północnokaukaski ewoluował. Podczas I wojny w Czeczenii działania bojowników czeczeńskich miały charakter walki narodowowyzwoleńczej z silnym elementem etniczności i walki o własną, niezależną od rosyjskiego centrum tożsamość. Z biegiem lat konflikt ewoluował w stronę konfliktu o podłoże religijny. Głównym celem bojowników stała się realizacja kampanii uwolnienia muzułmańskich narodów spod panowania Federacji Rosyjskiej. Znaczący wpływ na ureligijnienie konfliktu rosyjsko-kaukaskiego miały relacje i kontakty z fundamentalistami z państw arabskich zarówno w czasie I wojny w Czeczenii, jak i w latach bezpośrednio po zakończeniu konfliktu – 1996-1999.⁸⁴⁰ Szczególną postacią w zrozumieniu fenomenu terroryzmu etnoreligijnego na Kaukazie Północnym jest Ibn al-Chattab, który był najemnikiem w międzynarodowym dżihadzie i liderem czeczeńskich bojowników podczas I i II wojny w Czeczenii. Ibn al-Chattab posiadał zarówno doświadczenie bojowe oraz rozbudowane kontakty z międzynarodowymi organizacjami terrorystycznymi i jednym z pierwszych terrorystów, który nagrywał dokonywane egzekucje, które upowszechniał wśród innych muzułmanów.⁸⁴¹

W perspektywie działań rosyjskich służb specjalnych, jak i rosyjskiej polityki antyterrorystycznej, szczególnie niebezpieczny jest dżihadizm, salafizm i szahidyzm. Od czasów pierestrojki nurty takie jak dżihadizm, czy salafizm, zyskiwały coraz większą popularność, szczególnie w regionach o wysokiej koncentracji wyznawców islamu. Najbardziej wpływową szkołą radykalnego islamu jest szkoła są nauki sannickiego teologa

⁸³⁷ R. A. Silantjew, *Новейшая история ислама в России*, Eksmo, Moskwa 2007, s. 85.

⁸³⁸ Por. J. Danecki, *Podstawowe wiadomości o islamie*, Wydawnictwo Akademickie „Dialog”, Warszawa 2011, s. 203.

⁸³⁹ R. A. Silantjew, *Современная география исламского общества России*, RISI, Moskwa 2016, s. 214.

⁸⁴⁰ E. Pokalowa, *Islamic Radicalization in Russia's North Caucasus: Lessons from Russia's Handling of Religious Revival*, „Journal of Balkan and Near Eastern Studies”, Volume 21, Issue 2, 2019, s. 159-160.

⁸⁴¹ Por. J. Kardaś, *Federacja Rosyjska wobec północnokaukaskiego terroryzmu*, Wydawnictwo FNCE, Poznań 2019, s. 150.

Muhhamada Ibn Abdul Wahhaba⁸⁴². Wahabizm jest zaliczany do islamu nietradycyjnego, a jego zwolennicy określają się mianem salafitów. Salafizm to ruch, którego wyznawcy uznają nauki Koranu i Proroka, jak również jego towarzyszy – Sahaba.⁸⁴³ Salafizm nie był nigdy szkołą prawa islamskiego – szariatu, gdyż pozostałe cztery szkoły szariatu wysoko wartościują tradycje wczesnego islamu. Liderzy salaficki powołują się na *salaf* – religię przodków, jako część strategii reformowania islamu, oczyszczenia islamu z obcych wpływów. W głównej mierze służy to uzasadnianiu własnej formuły odrodzenia islamu. Salafici powołują się na polityczną metanarrację, której fundamentem jest przekonanie o cierpieniu i ucisku muzułmanów w różnych częściach świata, prześladowanie światowej ummy. Salafizm może być definiowany jako czynnik defensywny, który zadaniem jest chronić muzułmańską społeczność przed zewnętrzną agresją wobec islamu. Zarówno życie, śmierć jak i zabijanie w imię obrony islamu jest uważane w kategoriach religijnego obowiązku. Religijne motywacje ataków popełnianych przez salafitów jest efektem stosowania się do określonej interpretacji islamu.⁸⁴⁴ Definicja salafizmu proponowana przez współczesnych salafitów odnosi się tylko do kilku pierwszych pokoleń islamskich przywódców. Jest to pogląd zbliżony do interpretacji ideologicznej przedstawianej w pismach autorstwa Ibn Abdula Wahhaba. Matecznikiem wahhabizmu i salafizmu na Kaukazie Północnym jest Dagestan. Aktywność salaficka jest utożsamiana z islamem fundamentalistycznym i zakłada prowadzenie zbrojnego dżihadu. Jest to więc kierunek ściśle powiązany z ujęciem dżihadu stycznym w islamie. Światopogląd salafitów zawiera się w dychotomicznym podziale świata na świat islamu (dar al-Islam) i świat zewnętrzny, świat skonfliktowany (Dar al- Harb). Salafici traktują prowadzenie dżihadu jako ścieżkę ekspansji świata muzułmańskiego. Retrospektywny charakter poglądów salafickich opiera się na idei wielkiego kalifatu rozciągającego się w przeszłości od Andaluzji, przez Afrykę Północną, Bliski Wschód, zachodnie wybrzeża Afryki, region kaspijski, aż do Indii i Filipin.⁸⁴⁵

Podobnie do wyznawców radykalnego islamu w pozostałej części świata, muzułmanie z regionu Kaukazu Północnego, którzy są zwolennikami redukcjonistycznej i wąskiej interpretacji islamu są zorientowani na ustanowienie dominacji prawa szariatu i ustanowienia nierozłącznej relacji między tym, co polityczne, a tym co religijne. Dwa nurty

⁸⁴² A. Knysh, *A Clear and Present Danger: "Wahhabism" as a Rhetorical Foil*, „Die Welt des Islams New Series”, Vol. 44, Issue 1 (2004), s. 16.

⁸⁴³ D. Gorenburg, *Russia Confronts Radical Islam*, „Russia and Eurasia”, University of California Press, Vol. 105, No. 693, s. 345.

⁸⁴⁴ F. Egerton, *Jihad In the West. The Rise of Militant Salafism*, Cambridge University Press, Cambridge 2011, s. 18.

⁸⁴⁵ I. Kfir, *The post-caliphate Salafi-Jihadi environment*, <https://www.aspistrategist.org.au/the-post-caliphate-salafi-jihadi-environment/>, dostęp z 28.06.2020.

ureczywistnienia islamizacji są wzajemnie sprzeczne i wykluczające się. Zasadniczy spór przebiega między muzułmanami dążącymi do islamizacji na drodze pokojowej, a tymi, którzy stosują przemoc jako środek do ustanowienia dominacji islamskiej. Środkiem osiągnięcia pełnej islamizacji jest dżihadizm. Fenomen dżihadizmu różni się, a cechy charakterystyczne wynikają ze specyfiki państw muzułmańskich. Według niektórych źródeł teoretykiem dżihadizmu jest Egipcjanin Muhhamad Abd Al-Salam Faradž. Według Faradża dżihad to szósty filar islamu. Dżihad pojmowany jako walka zbrojna na rzecz rozszerzenia panowania islamu jest przeciwstawiony interpretacji dżihadu jako walki wewnętrznej – z własnymi słabościami, instynktami i pokusami. Na Kaukazie Północnym dżihadizm zdobył szczególną popularność po interwencji militarnej ZSRR w Afganistanie. Wojna w perspektywie muzułmańskiej stanowiła dżihad, zaś ruch oporu w Afganistanie określono mianem świętych wojowników – mudżahedinów.⁸⁴⁶

Odłamem ruchu dżihadystycznego, który występuje na Kaukazie Północnym jest szahidyzm. Zwolennicy szahidyzmu celebrują wariant męczeństwa jako chwalebnej śmierci muzułmanina w imię walki w obronie islamu. Wzięcie zakładników podczas ataku na teatr na Dubrowce w Moskwie w październiku 2002 roku, jak i samobójcze ataki na siedzibę pro rosyjskiej czeczeńskiej administracji w Groznm w 2002 roku stanowią przykłady ureczywistnienia ideologii szahidyzmu. Samobójczym aktem terrorystycznym, który doskonale wpisuje się w szahidyzm jest atak w Znamienskoje - miejscowości w północnej części Czeczeni z 12 maja 2003 roku. Czeczeńscy rebelianci do przeprowadzenia wykorzystali ciężarówkę z materiałami wybuchowymi, którą zaparkowano przed jedną z siedzib Federalnej Służby Bezpieczeństwa. W wyniku wybuchu zginęło 59 osób.⁸⁴⁷ Innymi atakami terrorystycznymi dokonanymi przez terrorystów samobójców był zamach podczas święta muzułmańskiego we wsi Ilashan-Jurta 15 maja 2003 roku z wykorzystaniem domowej roboty materiałów wybuchowych, zamach samobójczy na autobus z rosyjskimi żołnierzami na obrzeżach miasta Mozdok w Osetii Północnej 5 czerwca 2003 roku i zamach terrorystyczny podczas festiwalu rockowego „Skrzydła” na lotnisko Tuszino pod Moskwą.⁸⁴⁸

To tylko niektóre z ataków terrorystycznych dokonanych na terytorium Federacji Rosyjskiej przez terrorystów wyznających ideę męczeństwa – szahidyzmu, w imię walki z niewiernymi. Uczestnik, wykonawca ataku samobójczego w radykalnym islamie oceniany

⁸⁴⁶ I. W. Paszczenko, *Экспорт джихадизма на Северный Кавказ: к истории вопроса*, „Новое прошлое / The New Past”, no. 4, 2017, s. 195-196.

⁸⁴⁷ *Chechnya hit by New suicide attack*, BBC News, 14. 05.2003, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3027343.stm>, dostęp z 28.06.2020.

⁸⁴⁸ W. P. Żurawie, *Хронограф терроризма и антитеррора (11 сентября 2001 г. — 11 сентября 2006 г.)*, Wydawnictwo MakBlansz, Moskwa 2007, s. 65.

z wielką estymą i szacunkiem. Jako mudżahedin – święty wojownik i szahid, który oddał życie w walce za wiarę okazuje akt największego oddania bogu.⁸⁴⁹ W historii kultury Kaukazu Północnego nie występuje jednak motyw uzasadniania samobójczej śmierci zarówno kobiet, jak i mężczyzn. Motyw samobójstwa nie występuje w tradycjach i obyczajach kaukaskich. Celowe i zaplanowane samobójstwo jest jednak charakterystyczną metodą dokonywania ataków terrorystycznych w sunnizmie, którego wyznawcami są mieszkańcy Kaukazu Północnego. Sura Koranu jednoznacznie negują śmierć samobójczą. Zgodnie

z Koranem samobójstwo jest niedopuszczalne. Zgodnie ze standardami islamskimi osoba popełniająca samobójstwo- *intihar* nie ma prawa dostąpić raju (sura „Kobiety”, 4:29).⁸⁵⁰

Podczas I wojny w Czeczenii w latach 1994-1996 szahidyzm praktycznie nie występował. Stał się powszechną praktyką już w czasie II wojny w Czeczenii (1999-2009). Na początku 2000 roku przywódca czeczeńskich rebeliantów Szamil Basajew ogłosił utworzenie jednostki terrorystów-samobójców Rijadus Salihijin („ogrody sprawiedliwych”). Jednostka nie była osobną, indywidualną strukturą. Ogrody sprawiedliwych stanowiły swoisty szyld, który jednoczył jednostki gotowe do najwyższego poświęcenia w imię realizacji celów walki z agresorem.⁸⁵¹ Ataki terrorystyczne w Argun, Gudermes, Urus-Martanie, Groznm, Zamienskoje, Mozdoku, Ilshan-Jurcie, Moskwie, Kisłowodzku to przykłady działań czeczeńskich terrorystów-samobójców. W pełni świadomi konsekwencji zarówno mężczyźni jak i kobiety godzili się na pewną śmierć ludności cywilnej.

Cechą charakterystyczną terroryzmu samobójczego w Czeczenii jest wysoki procent kobiet decydujących się na śmierć szahida. Według szacunków psychologów Anny Speckhard i Hapty Ahmedowej w okresie od czerwca 2000 do maja 2005 na 27 zamachów samobójczych wykonawcami 22 z nich były kobiety. W Czeczenii głównymi obiektami ataków terrorystów-samobójców były rosyjskie bazy wojskowe. Z czasem zakres działań terrorystów poszerzył się, a celami terrorystów stały się budynki cywilne. Na lata 2003-2004 przypada szczyt pod względem liczebności ataków terrorystów samobójców w Czeczenii.

⁸⁴⁹ Ch. Judżeoğlu, *Ислам о шахидах и террористах-смертниках*, w: E. Czapan, *Ислам о терроре и акциях террористов-смертников*, Moskwa 2005, s. 104.

⁸⁵⁰ F. Rosenthal, *Intihār*, w: P. Bearman, T. Bianquis, C.E. Bosworth, E.van Donzel, W.P Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam. Second Edition*, http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_SIM_3581, dostęp z 28.06.2020.

⁸⁵¹ A. Ignatienko, *Теракты "шахидов" это война на Российской земле за ваххабитский плацдарм*, „Россия и мусульманский мир”, no. 9, 2003, s. 49.

Niemniej jednak terroryzm samobójczy nie jest praktyką powszechnie uznawaną przez lokalne społeczności.⁸⁵²

W 2009 roku odnotowano wzrost zamachów samobójczych w regionie Kaukazu Północnego. Działalność terrorystyczna jako specyficzna praktyka radykałów islamskim rozpowszechniła się nie tylko w republikach kaukaskich takich jak Dagestan czy Inguszetia. Zjawisko terroryzmu samobójczego przeniosło się na terytoria rosyjskie, tracąc jednocześnie swój jednoznacznie etniczny czeczeński wymiar. Jednym z poważniejszych zamachów terrorystycznych była próba zamachu na prezydenta Inguszetii Junusa-Beka Jewkurowa latem 2009 roku. Do odpowiedzialności za atak przyznał się Doku Umarow stojący na czele brygady „Ogrodów Sprawiedliwych”. Zamachowcy-terroryści działali również w Osetii Północnej, Stawropolu, Moskwie. Według oficjalnych danych Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego Federacji Rosyjskiej w 2010 roku spośród 23 zarejestrowanych ataków terrorystycznych 8 było wynikiem działania terrorystów-samobójców. W 2010 roku na 10 zarejestrowanych ataków terrorystycznych 4 z nich to zamachy samobójcze.⁸⁵³

Na Kaukazie Północnym w roli żywych bomb występują zarówno młodzi mężczyźni jak i kobiety. Najczęściej praktykowaną metodą szkolenia terrorysty-samobójcy jest szkolenie grupowe z wykorzystaniem specjalnych technik psychologicznych, zaawansowanej indoktrynacji, które mają za zadanie stworzonych solidnych podstaw motywacyjnych z odpowiednimi rytuałami i atrybutami. W ostatnich latach głównymi wykonawcami ataków samobójczych są młodzi mężczyźni. Znaczną rolę w upowszechnieniu i popularyzacji na terytorium Federacji Rosyjskiej szahidyzmu odgrywają ekstremistyczne organizacje z regionu Bliskiego Wschodu, które mają decydujący wpływ na ewolucję radykalnego islamu na Kaukazie Północnym. Organizacje ekstremistyczne zapewniają szkolenie i przygotowanie do realizacji ataków terrorystycznych na terytorium Kaukazu Północnego.

Terroryzm etnoreligijny, który zawiera się w dżihadyzmie, salafizmie i szahidyzmie jest problemem dynamicznym. Radykalny islam na Kaukazie Północnym opiera się na dążeniu do uchronienia islamu od wpływów rosyjskich, jak i zachodnich. Ustanowienie purtyanistycznego islamu i wprowadzenie porządku prawnego opierającego się na zasadach szariatu sprzyja dewaluacji systemu prawa federalnego. W Czeczenii pojawienie się grup ekstremistów przyspieszyła sytuacja po zabójstwie pierwszego prezydenta Czeczenii Dżohara Dudajewa. W okresie dzielącym I wojnę w Czeczenii (1994-1996) i II wojnę w Czeczenii (1999-2009) powstawało najwięcej zmilitaryzowanych grup ekstremistycznych wyznających

⁸⁵² W. Reczkałow, *Живых смертниц не бывает: чеченская киника*, Wremija, Moskwa 2005, s. 99.

⁸⁵³ Por. *Национальный антитеррористический комитет*, <http://nac.gov.ru/>, dostęp: 28.06.2020.

ideę zbrojnego dżihadu. Najważniejszą tego typu grupą był Islamski Pułk Specjalny pod wspólnym dowództwem Szamila Basajewa i al-Chattaba. Pułk powstał w wyniku islamizacji czeczeńskiej infrastruktury politycznej i rządowej w latach 1998-1999. Bojownicy brali aktywny udział w zwalczaniu sił federalnych, jak również realizowali praktykę brania zakładników, w tym na terytorium Czeczenii w celu otrzymania okupu. Latem 1998 bojownicy pułku pod dowództwem Szamila Basajewa brali udział w wahabickim buncie w Gudermesie, co stało się przyczyną rozwiązania brygady przez prezydenta Aslana Maszkadowa.⁸⁵⁴ Działanie pułku islamskiego potwierdza ewolucję konfliktu w kierunku konfliktu o motywacji religijnej.

Najważniejszym wyzwaniem ideologicznym dla integralności islamu na Kaukazie Północnym jest radykalny islam określany przez islamskich uczonych mianem salafizmu – czystego islamu, a według tradycjonalistycznych liderów islamskich – wahhabizmem. Historia salafizmu rozpoczęła się w XVIII wieku, kiedy to hanbalicki kaznodzieja islamski Muhhamad Ibn Abd Al-Wahhab przyznał, że czysty islam został po śmierci proroka Mahometa wypaczony i z tej przyczyny konieczny jest powrót do źródeł⁸⁵⁵. Nazwa nowego trendu w islamie stanowi kalkę nazwiska założyciela al-Wahhaba. Główną cechą wahhabizmu odróżniającą go od innych trendów w islamie jest niezwykle dosłowna i redukcjonistyczna interpretacja zapisów świętej księgi Koran, co doprowadziło do odrzucenia znacznej części muzułmańskiej literatury doktrynalnej, a także szeregu dogmatów i obrzędów określanych przez wahabitów jako *bida* – zakazane unowocześnienia islamu. Wahabicka interpretację Koranu charakteryzuje antropomorfizacja Allaha, zakaz czci zmarłych i jasne określenie trendów

w islamie uznawanych za odstępstwa oraz ich zwolenników utożsamianych z *kufarami* – niewiernymi. Odłamem islamu szczególnie krytykowanym i negowanym przez wahabitów jest szyizm i sufizm praktykujący kult miejsc świętych, półmistyczne formy oddawania czci Allahowi i ascezę.⁸⁵⁶ Doktrynalną i polityczną wersją wahabizmu jest salafizm. Salafizm wyróżnia postulat całkowitego wprowadzenia rządów teokracji opierających się na zasadach prawa szariatu.⁸⁵⁷ W doktrynie salafickiej niedopuszczalna jest rozdzielnosc państwa jako świeckiej struktury politycznej i totalnego wymiaru islamu jako religii regulującej każdy

⁸⁵⁴ A. D. Sawatiew, N. A. Nefljaszewa, E. F. Kisrijew (red.), *Исламские радикальные движения на политической карте современного мира. Северный и Южный Кавказ*, Instytut Afryki RAN, Moskwa 2017, s. 241.

⁸⁵⁵ W. A. Tiszkow (red.), *Пути мира на Северном Кавказе: Независимый экспертный доклад*, Moskwa 1999, s. 89-90.

⁸⁵⁶ I. P. Dobajew, *Исламистский «шахидизм»*, „Обзор.НЦПТИ”, no. 4 (15), 2018, s. 41.

⁸⁵⁷ A. Małaszenko, *Исламские ориентиры Северного Кавказа*, Carnegie Centre, Moskwa 2001, s. 105-105.

aspekt życia i funkcjonowania muzułmanina. Charakterystyczny dla salafizmu sprzeciw wobec innych modeli cywilizacyjnych potwierdza totalny i radykalny wymiar salafizmu. Rozprzestrzenianie się salafizmu przyczyniło się do wybuchu szeregu konfliktów i napięć w państwach muzułmańskich. Najbardziej podatne na walory wahabizmu są społeczności o niskim poziomie znajomości własnej religii.

W okresie ZSRR rosyjskie specsłużby odnotowywały jedynie sporadyczne przypadki ekstremizmu wśród wyznawców islamu na Kaukazie Północnym.⁸⁵⁸ Sytuacja uległa znaczącej zmianie pod koniec lat 80. XX wieku. Reformy powszechnie znane jako *pierestrojka* wpłynęły na znaczne osłabienie granic wewnętrznych państwa rosyjskiego. W konsekwencji osłabienia ochrony granic zewnętrznych na terytorium Rosji pojawili się wahabicki emirowie, którzy zakładali komórki w Tadżykistanie i Dolinie Fergańskiej. Komitet Bezpieczeństwa Państwowego (KGB) na skutek przeobrażeń i trendu refomatorskiego nie uchwycił rodzącego się trendu. Brak reakcji na przenikanie radykalnych idei na terytorium Rosji doprowadził w 1989 roku do pojawienia się wahabitów w regionie. Wahabizm na Kaukazie Północnym, jak i pokrewny salafizm stanowią jedno z głównych religijnych motywów działalności terrorystycznej. Są to kierunki wysoko kryminogenne, determinujące wzrost zagrożenia terrorystycznego na Kaukazie Północnym.⁸⁵⁹ Upowszechnienie salafizmu na Kaukazie Północnym nie trwało długo. Już w 1990 roku wokół doktryny safizmu powstała partia Islamskiego Odrodzenia. Partia zrzeszała najbardziej radykalnych działaczy muzułmańskich. W Tadżykistanie i Uzbekistanie dochodziło wówczas do pierwszych starć tradycjonalistów ze zwolennikami czystego islamu. Do 1994 roku regionem priorytetowym w działalności zorientowanej na transmisję ideologii czystego, radykalnego islamu był region Azji Środkowej.⁸⁶⁰ Azja Środkowa mimo, iż była kierunkiem priorytetowym, nie była jedynym obszarem działania, w którym wahabici osiągalni wymierne rezultaty była również Rosja. W latach 90. XX wieku popularną praktyką ukierunkowaną na zdobycie reprezentacji politycznej było tworzenie tzw. zarządów duchowych, których zadaniem była konsolidacja środowisk muzułmańskich pod jednym, wspólnym sztandarem. Jednym z nich był Zarząd Duchowy Muzułmanów Rosji Europejskiej i Syberii (ros. Духовное управление мусульман Европейской России и Сибири (ДУМЕС)). W 1991 roku saudyjskie fundacje charytatywne przekazywały Zarządowi głównie zasoby

⁸⁵⁸ A. Małaszenko, *Исламское возрождение в современной России*, Moskiewskie Centrum Carnegie, Moskwa 1998, s. 125.

⁸⁵⁹ A. I. Dołgowa, O.A. Jewlanowa, E.E. Panienkow, E. M. Juckowa (red.), *Организованная преступность, терроризм, коррупция в их проявлениях и борьба с ними*, Российская Криминологическая Ассоциация, Moskwa 2005, s. 84.

⁸⁶⁰ M. J. Jahjaew, *К вопросу об экстремизме в исламе*, „Исламоведение”, no. 2, 2015, s. 69.

finansowe niezbędne do rozwijania działalności. Jak podkreśla J. Kardaś autorytarny styl rządzenia przywódców doprowadził do tego, że zaczęło powstawać coraz więcej zarządów duchownych i doszło do rozproszenia środowisk muzułmańskich.⁸⁶¹

Niebagatelne znaczenie w rozwoju radykalnego islamu miały zagraniczne programy edukacji muzułmanów w duchu radykalnej interpretacji Koranu, w tym wyjazdów młodych osób z Kaukazu Północnego, jak i innych części Rosji w celu kontynuowania nauki czystego islamu w madrasach w Turcji, czy Arabii Saudyjskiej. Bojownicy z odpowiednim wykształceniem i przygotowaniem ideologicznym zazwyczaj powracali do Rosji, aby tam upowszechniać idee islamu.⁸⁶² Czynniki religijny bazujący na literalnej, dosłownej i zredukowanej interpretacji islamu w połączeniu z niekorzystną sytuacją ekonomiczną regionu, niskim poziomem edukacji stał się dominującym determinantem wzrostu popularności takich idei, jak salafizm czy wahabizm. Z walki narodowowyzwoleńczej konflikt czeczeńsko-rosyjski wyewoluował do konfliktu o podłożu religijnym – stając się jednocześnie jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się zagrożeń dla bezpieczeństwa państwowego Federacji Rosyjskiej.

Wahabizm i salafizm, jako reprezentacje radykalnego islamu stanowią główne wyzwania dla integralności islamu w Federacji Rosyjskiej. Powrót do salafu zakłada konieczność walki o islam – prowadzenia świętej wojny z niewiernymi. Przez lata konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego to Rosjanie byli uznawani za niewiernych najeźdźców. Wraz z upływem czasu i reorientacją podstawowych azymutów działania wahabitów na Kaukazie Północnym czynnik religijny stał się głównym fundamentem terroryzmu etnoreligijnego. Wahabicki projekt utworzenia państwa muzułmańskiego w regionie Kaukazu Północnego zakładał, iż stworzenie islamskiej struktury politycznej, której system prawny będzie kompatybilny z prawem szariatu, jest możliwe jedynie poprzez prowadzenie werbunków nowych zwolenników – radykałów, jak i przy użyciu metod walki zbrojnej, w tym metod nieregularnych – terrorystycznych.⁸⁶³ Problematyka islamskiej mobilizacji w duchu radykalnej interpretacji islamu na Kaukazie Północnym to również kwestia rozwoju globalnego dżihadu w imię obrony wiary i walki z obcymi islamskiej tradycji modelami kulturowo-cywilizacyjnymi. Jak podkreśla A. A. Ignatienko rozwój i upowszechnienie wahabizmu rodzi szereg negatywnych konsekwencji z perspektywy nie tylko bezpieczeństwa

⁸⁶¹ Por. J. Kardaś, *Federacja Rosyjska wobec...*, op. cit., s. 90.

⁸⁶² A. W. Syzranow, *Раскол духовного управления мусульман Европейской части СССР и Сибири (ДУМЕС) и образование региональных муфтиятов в постсоветской России*, „Oriental Studies”, no. 4, 2013, s. 15.

⁸⁶³ W. W. Czernous, *Ислам и политика на Северном Кавказе. Сборник научных статей*, Издательство СКНЦ ВШ, Rostow nad Donem 2001, s. 121.

państwowego, ale również tożsamości etnicznej ludności zamieszkującej Kaukaz Północny. Głównymi konsekwencjami introdukcji radykalnego islamu są⁸⁶⁴:

- Podział narodowej społeczności islamskiej,
- Powstanie i rozwój grup antysystemowych, antypaństwowych,
- Przyłączenie się grupy powstałej w wyniku rozpadu do globalnego ruchu wahabickiego zjednoczonego na fundamencie jednej ideologii, ze scentralizowaną strukturą dowodzenia.

Tradycyjny islam występujący w Federacji Rosyjskiej jest reprezentowany głównie przez sunnitów w interpretacji hanafickiej i szafickiej. Znaczne zmiany pojawiły się wraz z migracją części ludności z terenów Czeczenii, Dagestanu, Inguszetii do innych rejonów Rosji. Rozprzestrzenianie się fundamentalistycznych idei, określanych jako salafickie lub wahabie, stwarza niegasnące zagrożenie radykalizacją, co determinuje angażowanie się zwolenników w terroryzm. Wahabizm na Kaukazie Północnym jawi się jako z najpoważniejszych czynników destabilizujących sytuację w regionie. Jak podkreśla Jarłykapow ruch wahabicki na Kaukazie Północnym nie jest jednak zjawiskiem o długiej historii. Pierwsze wspólnoty pojawiły się już w latach 70. XX wieku i ewolucyjnie zyskiwały coraz większe sfery wpływu. Zanik kontroli państwa nad funkcjonowaniem religii w latach 90. XX wieku doprowadził do znacznego umocnienia pozycji społeczności wahabickich, w tym radykalnych ruchów islamskich, a tym ułatwił działalność misjonarską.⁸⁶⁵

Zmiana sytuacji geopolitycznej na Kaukazie Północnym w wyniku rozpadu ZSRR w 1991 roku niewątpliwie przyczynił się do przenikania, popularyzacji i rozprzestrzeniania się idei radykalnego islamu nie tylko na Kaukazie Północnym, ale również w całej Rosji. Wydarzenia z sierpnia-września 1999 roku w Dagestanie i rosyjska kampania antyterrorystyczna w Czeczenii, której główną orientacją było bezwzględne wykorzenienie działalności terrorystów wpłynęły znacznie na zwiększenie stopnia i potencjału radykalizacji islamu w republikach północnokaukaskich na początku XXI wieku. Niedocenienie geopolitycznych interesów i aspiracji Turcji, Arabii Saudyjskiej, Pakistanu i separatystów czeczeńskich radykalizujących się w duchu wahabizmu jako wspólnej platformy ideologicznej konsolidacji skomplikowało sytuację. W wyniku licznych zaniedbań natury

⁸⁶⁴ I. J. Nowickij, *Управление этнополитикой Северного Кавказа*, Издательство "Здравствуйте", Краснодар 2011, s. 59.

⁸⁶⁵ A. A. Jarłykapow, *Проблема ваххабизма на северном кавказе*, w: W. A. Tiszkow, N. A. Lopulenko, M. J. Martynowa (red.), *Исследования по прикладной и неотложной этнологии Института этнологии и антропологии РАН. Документ N 134*, Moskwa 2000, s. 5.

politycznej i braku jednolitego stanowiska władz w kwestii ekstremizmu religijnego powstały idealne warunki do rozwoju radykalnej wersji islamu. Republiką, w którym dominuje radykalny islam jest wieloetniczny Dagestan. W Dagestanie wyznawcy islamu sunnickiego stanowią 94% społeczeństwa. Islam wyznawany w Dagestanie wyróżnia wysoki poziom poparcia dla doktryny salafickiej. Pozycja salafitów jest w tym regionie niezwykle stabilna, co przekłada się na kontrolę funkcjonowania republiki przez przedstawicieli sunnickich. Nowa sytuacja geopolityczna przyczyniła się również do powstawania tzw. islamskich terytoriów autonomicznych. Takim regionem, wyłączonym spod obowiązywania i przestrzegania prawa federalnego jest Dagestan. Do końca lat 90. XX wieku wahabizm dotarł do wszystkich republik Kaukazu Północnego. Cechą charakterystyczną wahabizmu na Kaukazie Północnym jest ukierunkowanie polityczne i ekstremistyczne, jak również dążenie do objęcia władzy jako główny, strategiczny cel działalności. Głównym dążeniem wahabitów w latach 90. XX wieku była walka z sekularyzacją objawiającej się w dewaluacji wartości islamskich.⁸⁶⁶

W XXI wieku Kaukaz Północny doświadcza fenomenu neo-wahabizmu. Zmiana sytuacji w regionie w wyniku rosyjskiej kampanii antyterrorystycznej, jak i wydarzeń z 1999 roku w Dagestanie doprowadziło do radykalizacji środowisk islamskich. Od momentu powstania Państwa Islamskiego (ISIS) i upadku Emiratu Kaukaskiego wielu zradykalizowanych bojowników z Kaukazu Północnego zrezygnowało z walki na rzecz powstania państwa islamskiego na Kaukazie Północnym. Zmiana orientacji i ukierunkowanie działań na walce o globalne zwycięstwo dżihadu to znak charakterystyczny świadczący nie tyle o zmianie orientacji, a o zaangażowaniu bojowników w działalność globalną na rzecz walki z niewiernymi. Wkrótce po proklamacji kalifatu i powstania ISIS oraz rozpoczęciu konfliktu syryjskiego ok. 3,5 tysiąca islamskich ekstremistów z Kaukazu Północnego zasiliło oddział Państwa Islamskiego i po raz pierwszy w historii Kaukazu Północnego podjęło walkę na rzecz zwycięstwa globalnej *ummy* muzułmańskiej.⁸⁶⁷

Dynamiczny rozwój salafizmu i wojującego dżihadu na terytorium Kaukazu Północnego, jak i państw postsowieckich przyczynił się do zwiększenia potencjału werbunkowego Państwa Islamskiego. Kaukaz Północny stał się jednym z obszarów eksporterów – ochotników posiadających doświadczenie wojenne gotowych do walki w szeregach Państwa Islamskiego. Gotowi opuścić kraj w celu uczestnictwa w dżihadzie

⁸⁶⁶ S. I. Murtuzaliew, *Религиозно-политический экстремизм на Северном Кавказе и в Дагестане по результатам социологического опроса*, „Исламоведение”, nr. 2, 2009, s. 116.

⁸⁶⁷ M. Falkowski, J. Lang, *Homo džihadicus. Islam na obszarze byłego ZSRR a fenomen postsowieckich bojowników w Syrii i Iraku*, Raport OSW, Warszawa 2015, s. 15.

bojownicy z Kaukazu Północnego utożsamiają się z ideałami globalnego terroryzmu islamskiego w imię realizacji wyższego celu. Odpływ radykalnych wyznawców islamu na rzecz uczestnictwa w konflikcie syryjskim w ostatnich latach stanowił gwarant względnej stabilizacji sytuacji w regionie. Wyjazdy ochotników z terenów Kaukazu Północnego są propagandowo użyteczne z perspektywy władzy Federacji Rosyjskiej. Eksport bojowników islamskich poza granice Federacji Rosyjskiej pozwala na opanowanie sytuacji w niestabilnym regionie kaukaskim. Zagrożenie dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej stanowią powroty tych ludzi na terytorium Kaukazu Północnego po wycofaniu z konfliktu syryjskiego i walki po stronie Państwa Islamskiego na Bliskim Wschodzie, jak i dokonywanie zamachów terrorystycznych w państwach Europy Zachodniej.⁸⁶⁸ Reintegracja wyznawców islamu z globalną *ummą* muzułmańską to jeden z symptomów zmiany jaka zachodzi w mentalności i tożsamości islamskiej na Kaukazie Północnym, jak i kolejny przejaw możliwej radykalizacji prowadzącej do zaangażowania w działalność terrorystyczną.

⁸⁶⁸ M. Falkowski, J. Lang, *Homo džihadicus. Islam na..., op. cit.*, s. 12.

Rozdział III Działalność organizacji terrorystycznych na terytorium Federacji Rosyjskiej – tendencje, profile, modus operandi

We współczesnym terroryzmie międzynarodowym dominuje motywacja religijna. Czynniki religijny głównie utożsamiany jest z fundamentalizmem islamskim i proklamacją w 2014 roku powstania kalifatu – Państwa islamskiego. Funkcjonowanie Al.-Kaidy stanowi przykład istnienia nowej organizacji działalności terrorystycznej. Organizacji, która charakteryzuje wysoka mimiczość. Od likwidacji lidera Al.-Kaidy Osamy bin Ladena przez siły koalicji terroryzm ma charakter sieciowy, a hybrydowy i elastyczny styl zarządzania organizacją lub grupą terrorystyczną zapewnia wysokie możliwości przetrwania i uniknięcia ujawnienia w drodze rozpracowania w trakcie działalności operacyjnej podejmowanej przez służby specjalne. Terroryzm sieciowy stanowi poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Na skutek globalizacji, rozwoju technologicznego organizacje terrorystyczne łączą się w sieci. Łączenie się organizacji, brak jednego centrum zarządzania, wykorzystywanie zradykalizowanych jednostek do przeprowadzania ataku terrorystycznego w określonym miejscu i czasie umożliwia terrorystom efektywną i szybką koordynację działań. Zmiana modelu działania terrorystycznego objawia się niezależnością od jednego, wyodrębnionego centrum dowodzenia.⁸⁶⁹ Niemożliwość wyodrębnienia jednego centrum decyzyjnego, zarządzającego działalnością organizacji umożliwia terrorystom nie tylko utrzymanie działalności w kompletnej konspiracji, co przekłada się na utrzymanie działania sieci poza uwagą służb. Wyodrębnienie jednej komórki, jednostki nie jest równoznaczne z wyeliminowaniem całej sieci. Nowa struktura organizacji terrorystycznych znacząco utrudnia walkę służb z tzw. terroryzmem sieciowym.⁸⁷⁰

Pomimo względnej stabilności wynikającej głównie z tymczasowego wygaszenia działalności grup i organizacji ekstremistycznych, grupy te w dalszym ciągu stanowią zagrożenie i potencjalny czynnik destabilizujący sytuację w regionie. Dynamikę konfliktu w regionie Kaukazu Północnego determinuje zestaw czynników wspólnych dla całego regionu, a także specyfika lokalna uzależniona od problemów w danej republice kaukaskiej oraz dominujących metod zwalczania zbrojnego podziemia. Na przestrzeni lat podziemie zbrojne napędzały radykalne idee, a organizacje otrzymywały wsparcie finansowe od zagranicznych darczyńców. Znaczną rolę w motywacji terrorystów z Kaukazu Północnego

⁸⁶⁹ W. J. Bielskij, W. I. Olejnik, *Сетевой терроризм как угроза международной безопасности*, „Социально-гуманитарные знания”, no. 6, 2016, s. 121-122.

⁸⁷⁰ S. Biereżnoj, *Место ислама в современной этнополитической ситуации в Чеченской республике*, „Россия и мусульманский мир”, no. 8, 2003, s. 28-29.

odegrały czynniki wewnętrzne. Żywa pamięć o dwóch wojnach czeczeńsko-rosyjskich, bezwzględne rosyjskie kampanie antyterrorystyczne, nierozwiązane konflikty wewnątrzwyznaniowe i międzyetniczne oraz wysoki poziom politycznych represji, niski poziom znajomości i możliwości implementacji procedur typowych dla państw demokratycznych to tylko niektóre z nich, warunkujące poziom atrakcyjności uczestnictwa w działalności terrorystycznego podziemia. Niedawna masowa emigracja mieszkańców Kaukazu Północnego w celu uczestnictwa w działaniach wojennych w Syrii i Iraku należy interpretować jako nową fazę trwającego od lat konfliktu.⁸⁷¹

Według danych rosyjskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w marcu 2016 roku 3417 rosyjskich obywateli walczyło po stronie ISIS, 100 obywateli uczestniczyło w grupach nie identyfikujących się z tzw. Państwem Islamskim.⁸⁷² Z danych wynika, iż kontyngent rosyjski był najbardziej liczną reprezentacją zagranicznych bojowników walczących w Syrii i Iraku. W sierpniu 2018 roku Ministerstwo Obrony Narodowej Federacji Rosyjskiej poinformowało, iż w wyniku trwających operacji w Syrii i Iraku wyeliminowano 4500 bojowników z Rosji, jak i z państw zrzeszonych w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw.⁸⁷³ Ze względu na wysoki potencjał eksportowy bojowników z Kaukazu Północnego gotowych walczyć o zwycięstwo kalifatu i światowej muzułmańskiej ummy władze federalne, jak i lokalne stanęły w obliczu problemu radykalizacji do dżihadu, jak i ekstremizmu. Narastający problem ekstremizmu i radykalizacji w latach 2015-2017 oraz nasilonego werbunku, które prowadziło Państwo Islamskie w republikach Kaukazu Północnego akcje werbunkowe mające na celu pozyskanie nowych bojowników. Potencjał radykalizacyjny organizacji terrorystycznych, których działalność jest w Rosji zakazana wynika

z ideologicznej popularności haseł zjednoczenia, które wielu zmarginalizowanym pod względem ekonomicznym czy edukacyjnym oferuje spójną tożsamość skonsolidowaną wokół obrony wiary i reinstytucji kalifatu islamskiego. Z perspektywy zwalczania radykalizacji istotne są programy zorientowane na prewencję ideologiczną, który funkcjonuje w Federacji Rosyjskiej na poziomie federalnym. Na szczeblu krajowym głównym podmiotem zajmującym się kwestią prewencji terrorystycznej jest Narodowy Komitet Antyterrorystyczny Federacji Rosyjskiej (NAK) pod przewodnictwem dyrektora FSB. Program prewencji na

⁸⁷¹ W. H. Akajew, *Религиозно-политические особенности «северокавказского ваххабизма» и конфликт с суфизмом, „Исламоведение”,* no. 4, 2010, s. 10-12.

⁸⁷² I. Pietrow, *МВД: На стороне террористов в Сирии и Ираке воюют до 3,5 тыс. россиян — Российская газета (rg.ru)*, dostęp z 16.05.2021.

⁸⁷³ *Ibidem.*,

poziomie ideologicznym jest wdrażany za pośrednictwem regionalnych komisji antyterrorystycznych.

W perspektywie w rozwoju ideologicznego północno-kaukaskie podziemie zbrojne można wyróżnić trzy zasadnicze etapy. Początek formowania się czeczeńskiego podziemia zbrojnego przypada na lata 80. XX wieku. Powstawanie zbrojnego, zorientowanego na separatyzm frontu było wynikiem zmiany myślenia o polityce, deklaracji reformacji radzieckiego systemu politycznego, społecznego i kulturowego, znakowanego hasłami *pierestrojki* i *glasnosti*. Nowa formuła polityczna zakładała zwiększenie niezależności republik wchodzących w skład ZSRR. W czasie pierwszej interwencji wojsk rosyjskich w Czeczenii w 1994 roku, separatystyczne podziemie zdecydowało się na walkę z agresorem rosyjskim jako nie tylko separatystyczny, ale również świecki, wyraźnie nacjonalistyczny ruch oporu. Wraz z końcem I wojny w Czeczenii, która okazała się zwycięska dla czeczeńskich separatystów, rozpoczęła się stopniowa islamizacja nacjonalistycznego czeczeńskiego ruchu oporu. Przybranie islamskiej orientacji przez czeczeński ruch separatystyczny, jak i ewolucja samego konfliktu w kierunku konfliktu o podłożu religijnym, wpisuje się w ogólną tendencję islamizacji pod wpływem obecnych w regionie bojowników z państw muzułmańskich, którzy przybyli na Kaukaz Północny, aby szerzyć ideały islamu, dzielić się doświadczeniami bojowymi i upowszechniać wszelkimi możliwymi sposobami ideę świętej wojny za wiarę – dżihadu.⁸⁷⁴

Rozwój terroryzmu, nawiązywanie kontaktów i relacji z bojownikami różnych międzynarodowych organizacji terrorystycznych umożliwiły procesy globalizacyjne, jak i szerszy i znacznie bardziej powszechny niż przed laty dostęp do technologii komunikacyjnych. Transmisja religijnych założeń islamu, swoistego kredo religijnego, na terytorium Kaukazu Północnego możliwa dzięki technologii uatrakcyjniła w perspektywie młodego pokolenia – często zmarginalizowanego ekonomicznie – ideę wspólnej walki w obronie wiary. Swoista prywatyzacja przemocy w republikach Kaukazu Północnego sprzyja rozwojowi islamskiego podziemia zbrojnego gotowego do walki.⁸⁷⁵ Poczucie psychologicznej niższości, upokorzenia przez państwo rosyjskie determinuje atrakcyjność islamu jako religii oferującej przywrócenie godności. Pustka światopoglądowa sprzyja radykalizacji, która niekoniecznie musi objawiać się w podejmowaniu działalności terrorystycznej w imieniu obrony islamu, ale może również przejawiać się w dążeniu do

⁸⁷⁴ M. Roszczin, *Ислам в Чечне*, „Россия и мусульманский мир”, nr. 1, 2004, s. 44.

⁸⁷⁵ T. W. Grabowski, *Terroryzm północnokaukaski. Źródła, przejawy i przeciwdziałanie zjawisku*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatium, Kraków 2017, s. 151.

zaangażowania w ogólną działalność o charakterze przestępczym ukierunkowanym na pozyskanie pozycji czy zasobów finansowych. Najbardziej zislamizowanymi republikami Kaukazu Północnego są Czeczenia i Dagestan. Wysoka pozycja islamu w tych regionach jest efektem ignorancji przez władze sowieckie potencjału islamu w tych regionach. W latach *pierestrojki* i po rozwiązaniu ZSRR w Czeczenii i Dagestanie rozpoczął się proces odrodzenia islamu, któremu towarzyszył proceder wykorzystywania religii zarówno przez władze, jak i grupy opozycyjne. Nowe myślenie o państwie oraz nastroje reformistyczne doprowadziły do zaangażowania członków bractw sufickich w działania polityczne. Na fali reformizmu w latach 80. XX wieku na lokalnej arenie pojawił się radykalny islam reprezentowany przez wahabitów.⁸⁷⁶ Islamizacja czeczeńskiego podziemia zbrojnego umożliwił zwiększony napływ imigrantów z państw arabskich, którzy głosili idee dżihadu miecza i ustanowienia szariatu jako dominującego porządku prawnego. Napływ imigrantów z państw muzułmańskich do kaukaskich republik sprzyjał dzieleniu się doświadczeniem bojowym, jak i finansowaniu działań bojowników w skali lokalnej.⁸⁷⁷

W okresie dzielącym dwie wojny w Czeczenii, w latach 1996-1999, czeczeńskie oddziały bojowe nie przeszły w fazę demobilizacji. Czeczeńskie podziemie zaangażowało się w walkę wewnątrzpolityczną, działalność szarej strefy i pospolitą przestępczość. Instytucje państwowe faktycznie suwerennej republiki Czeczenii ulegały stopniowemu rozpadowi. Upadek instytucji państwowych stworzyło dogodną atmosferę dla propagowania idei porządku prawnego i politycznego opierającego się na fundamencie prawa szariatu. Liczne grupy bojowników, korzystając z okazji, opowiadały się za koniecznością introdukcji prawa szariatu jako głównego porządku prawnego obowiązującego w republice. Jeden z najbardziej znanych i charakterystycznych bojowników – imigrantów przybyłych na Kaukaz Północny z Arabii Saudyjskiej Chattab wraz z czeczeńskim dowódcą polowym Szamilem Basajewem zorganizowali szkolenie ideologiczne przeznaczone dla bojowników w Serżen-Jurcie, jak również podstawowe przeszkolenie bojowe. W 1995 roku Al-Chattab założył w Serżen Jurcie centrum szkoleniowe „Kawkaz”. W skład kompleksu szkoleniowego wchodziły trzy obozy przygotowujący do działań terrorystycznych zarówno snajperów, jak i „bomberów”. W obozie jednocześnie szkoliło się 1000 osób. Instruktorzy pochodzili z Afganistanu i Arabii Saudyjskiej. Centrum szkoleniowe miało charakter dywersyjno-terrorystyczny

⁸⁷⁶ M. Gammer, *Between Mecca and Moscow: Islam, Politics and Political Islam In Chechnya and Dagestan*, „Middle-Eastern Studies”, vol. 41, nr. 6, 2005, s. 834.

⁸⁷⁷ I. P. Dobajew, U. W. Dżambulaj, *Векторы развития современной идеологической доктрины радикальных исламистов в мире и на Северном Кавказе*, „Государственное и муниципальное управление. Ученые записки”, no. 3, 2012, s. 116-117.

i stanowiło rdzeń edukacji fundamentalistów z Kaukazu Północnego w latach 1995-1999. Kurs podstawowy bojowników trwał 3 miesiące. Słuchaczami byli głównie młodzi ludzie z republik Kaukazu Północnego, jak i z Afganistanu.⁸⁷⁸ Po zakończonym szkoleniu bojowników lokowano w republikach, z których się wywodzili. Część bojowników wyszkolonych w obozach stanowili rdzeń lokalnych grup zbrojnych gotowych udzielić wsparcia „czeczeńskich braci” w walce z rosyjskim agresorem.

II wojna w Czeczenii, której wydarzeniem inicjującym był rajd bojowników pod dowództwem Szamila Basajewa w Dagestanie na przełomie sierpnia i września w 1999 roku to konflikt o wysokim stopniu brutalizacji działań prowadzonych przez obie strony konfliktu – zarówno stronę czeczeńską, jak i rosyjską reakcję podyktowaną paradygmatem polityki antyterrorystycznej. Radykalne skrzydło czeczeńskich bojowników jako główną metodę walki z agresorem uważali dokonywanie ataków terrorystycznych. Rosyjską odpowiedzią na czeczeński terroryzm były bezwzględne kampanie antyterrorystyczne, których ofiarami była ludność cywilna oraz infrastruktura miast i wsi. Celem działań sił federalnych była całkowita eliminacja terrorystów przy maksymalnej koncentracji wykorzystania posiadanych sił i środków przewidzianych w paradygmacie ówczesnej rosyjskiej strategii zwalczania terroryzmu. Wzmocnienie znaczenia i sprawczości czynnika religijnego w działalności terrorystów z Kaukazu Północnego to swoisty symbol globalizacji ideologii dżihadu jako uzasadnienia popełniania aktów terrorystycznych.⁸⁷⁹ Do 2002 roku rosyjskie siły federalne zdołały uzyskać kontrolę nad większością terytorium Czeczenii. W 2003 roku zapoczątkowano proces polityczny, który obejmował organizację referendum w kwestii konstytucji Republiki Czeczenii oraz wybory – w rzeczywistości równoznaczne z mianowaniem prorosyjskich przedstawicieli w instytucjach władzy politycznej republiki, w tym w administracji państwowej pod ówczesnym przewodnictwem Achmata Kadyrowa. Cały proces zmian politycznych przebiegał w atmosferze nieprzerwanego konfliktu zbrojnego oraz destabilizacji. Następcą Achmata Kadyrowa, który zginął w 2004 roku został jego niespełna 30-letni wówczas syn Ramzan Kadyrow, który przy aktywnym wsparciu Kremla przekształcił Czeczenię w państwo w ramach państwa rosyjskiego. Czeczenia Ramzana Kadyrowa stała się swoista enklawą o zachowanym, niezwykle silnym kulcie przywództwa

⁸⁷⁸ F. Lobanow, W. Suchow, *Черные русские*, „Русский репортер”, nr. 10(10), 10.08.2007, http://www.rusrep.ru/2007/10/vsplesk_nasiliya_na_kavkaze/, dostęp z 21.06.2020.

⁸⁷⁹ J. I. Awdiejew, *Религиозный терроризм: особенности формирования, современная роль, характерные черты*, w: W. N. Kudrjawcew (red.), *Терроризм и религия*, Nauka, Moskwa 2005, s. 176-177.

lidera, przy jednoczesnym ograniczonym obowiązywaniu rosyjskiego ustawodawstwa, jak i konstytucji federalnej.⁸⁸⁰

W 2002 roku konflikt czeczeński uległ internacjonalizacji. Działania bojowników nie ograniczały się wyłącznie do terytorium Czeczenii. Rozszerzenie konfliktu to częściowy efekt dużej liczby osób przesiedlonych, jak i reakcja na bezwzględne działania rosyjskich sił specjalnych w regionie. Działania grup zbrojnych objęły cały Kaukaz Północny. W czerwcu 2004 bojownicy zorganizowali rajd na Inguszetię i w ciągu zaledwie kilku godzin objęli kontrolę nad trzema miastami. W październiku 2005 roku część salafickiej społeczności z Kabardyno-Bałkirii dokonała ataku na stolicę republiki – Nalczyk.⁸⁸¹

Lata 2006-2007 w Inguszetii to okres zaostrzonej wojny partyzanckiej. Dopiero w 2007 roku czeczeńskie podziemie zbrojne oficjalnie przybrało formy organizacyjne. Transformacja podziemia w regionalny projekt dżihadu oznaczał przesunięcie akcentu z partyzanckiej walki na zorganizowane, posiadające strukturę i hierarchię działanie w ramach określonej formy organizacyjnej. Utworzony w 2007 roku przez prezydenta Inguszetii Doku Umarowa stanowiło proklamację powołania państwa islamskiego, którego liderzy uważali się za asocjację sieciowej organizacji Al-Kaidy. Emirát Kaukaski stanowił swoisty projekt geopolityki islamu na Kaukazie Północnym. W momencie powołania Emirát składał się z 6 podmiotów administracji państwowej tzw. wilajetów: Nochcziczko (Czeczenia), Galgaicze (Inguszetia), Dagestan, Iriston (Osetia Północna), Step Nogajski (Stawropolski Kraj) i zjednoczony wilajet Kabardo, Bałkirii i Karaczaja. Na czele wilajetów stali wilajowie mianowani spośród emirów lokalnych etnicznych grup bojowych. Emirát Kaukaski to jedna z najbardziej niebezpiecznych organizacji terrorystycznych w Federacji Rosyjskiej, które w swoich działaniach wykorzystują metody terrorystyczne. W 2009 roku, w maju wilajet Iriston został włączony do wilajetu Galgaicze. Emirát Kaukaski rozciągał się również na terytorium Kraju Stawropolskiego i Republiki Adygei, które z formalnej perspektywy nie były wydzielonymi administracyjnie wilajetami. Proklamacja Emiratu Kaukaskiego to pierwsza próba powołania państwa islamskiego w regionie Kaukazu Północnego. Państwa, którego porządek polityczny i prawny byłby całkowicie zgodny z zasadami prawa szariat. Emirát Kaukaski, który powstał w miejsce Czeczeńskiej Republiki Iczkerii, opowiada się za wojującym islamem, a tym samym stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa i stabilności rosyjskiego Kaukazu. Radykalne nurty islamu, które zaczęły

⁸⁸⁰ I. Dobajew, *Исламистское движение на Северном Кавказе: тенденции, перспективы развития, векторы противодействия*, „Центральная Азия и Кавказ”, no. 3 (45), 2006, s. 171-172.

⁸⁸¹ *Нападение на Нальчик 13–14 октября 2005 года*, „Кавказский узел”, 2017, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/219748/>, dostęp z 21.06.2020.

pojawiać się na Kaukazie Północnym jeszcze w czasach ZSRR stały się mocnym fundamentem powołania quasi-państwowego tworu jakim jest Emirat Kaukaski. Istnienie w regionie grup propagujących dżihad, do których należy grupa radykalnego przywódcy salafickiego Bagautdina Kebedowa w Dagestanie oraz grup wahabickich w dagestańskiej części Kaukazu Północnego to główne przykłady zakorzenienia radykalnej wersji islamu w tym regionie.⁸⁸²

Początek XXI wieku na Kaukazie Północnym charakteryzuje ewolucja idei narodowowyzwoleńczych w kierunku wojującego islamu. Powstanie i jednocześnie zjednoczenie pod sztandarami wspólnych idei i wartości na skutek powołania Emiratu Kaukaskiego umocniło islamskie podziemie zbrojne. Od momentu powstania Emiratu bojownicy stanowili znaczącą siłę ideologiczną bazującą na potencjale radykalizacyjnymi kaukaskich muzułmanów. Jak podkreśla Maciej Falkowski cechą charakterystyczną Emiratu Kaukaskiego jest jego internacjonalistyczny charakter, a propaganda bojowników silnie akcentuje egalitaryzm i niwelowanie różnic etnicznych, utwierdzając muzułmanów w duchu braterstwa.⁸⁸³ Największym niebezpieczeństwem ze strony organizacji terrorystycznych i grup sabotażowych funkcjonujących na Kaukazie Północnym, w tym również ze strony nieformalnego państwa islamskiego pod szyldem Emiratu Kaukaskiego, są akcje terrorystyczne, które stały się elementem stałym funkcjonowania republik Kaukazu. W okresie intensyfikacji działań grup i organizacji terrorystycznych utrzymywała się tendencja wzrostowa działań dywersyjnych i terrorystycznych. W lutym 2010 roku Sąd Najwyższy Federacji Rosyjskiej uznał Emirat Kaukaski za organizację terrorystyczną, które działanie jest w Rosji zabronione.⁸⁸⁴ W maju 2011 roku został on włączony na listę międzynarodowych organizacji terrorystycznych.

Emirat Kaukaski u swoich początków był islamskim, terrorystycznym, separatystycznym podziemiem zbrojnym działającym na obszarze całego Kaukazu Północnego, jak również w regionie Wołgi, Tatarstanu, Baszkortostanu oraz w regionie Uralu

⁸⁸² R. W. Borisow, N. Sz. Akajewa, Исламская идентичность в Дагестане: реалии и перспективы, „Исламоведение”, nr. 3, 2014, s. 90-91.

⁸⁸³ M. Falkowski, M. Marszewski, *Kaukaskie „terytoria plemienne”*. Kaukaz Północny – cywilizacyjnie obca enklawa w granicach Rosji, „Prace OSW”, nr. 34, kwiecień, Warszawa 2010, s. 23-24.

⁸⁸⁴ Решение Верховного Суда РФ от 8 февраля 2010 г. N ГКПИ 09-1715 - признать международную организацию «Имарат Кавказ» («Кавказский Эмират») террористической и запретить ее деятельность на территории Российской Федерации, Национальный антитеррористический комитет, <http://nac.gov.ru/zakonodatelstvo/sudebnye-resheniya/reshenie-verhovnogo-suda-rf-ot-8-fevralya.html>, dostęp: 21.06.2020.

w Federacji Rosyjskiej.⁸⁸⁵ Emirat to przykład sieciowej organizacji terrorystycznej. Podstawową jednostką struktury sieci Emiratu Kaukaskiego były tzw. dżamaty.⁸⁸⁶ Dżamaty łączyła wspólna ideologia religijna i wizja polityczna państwa teokratycznego prowadzącego walkę zbrojną przeciwko ekspansji rosyjskiej na Kaukazie Północnym. Fundamentem ideologicznym jest idea zbrojnego dżihadu. Struktura Emiratu miała charakter hierarchiczny. Pomiędzy przywódcami wilajetów a emirem Kaukazu Doku Umarowem istniała relacja podporządkowania. Sieciową strukturę Emiratu określała specjalna *omra* wydana przez Emira Umarowa. Pod względem organizacyjnym Emirat Kaukaski nie stanowił typowej struktury wertykalnej. Struktura Emiratu Kaukaskiego miała charakter sieciowy.⁸⁸⁷ Składa się z poszczególnych, uśpionych i czekających na rozkazy komórek. Komórki te mogły podejmować działania bez pozwolenia Umarowa czy innych dżihadystów. Emirat Kaukaski jest też często określany mianem wirtualnego państwa.⁸⁸⁸

Prawo szariatu zostało wprowadzone na całym terytorium Emiratu często zastępując legislację rosyjską. O *quasi*-państwowej strukturze organizacji świadczy również istnienie wyspecjalizowanych instytucji władzy. Najwyższym organem doradczym funkcjonującym przy emirze był Madżlis al – Szura. W skład rady wchodził emirowie – przywódcy wilajetów i przywódcy *dżamatów*. Najwyższym organem judykatury był Wyższy Sąd Szariatu kierowany przez kadiego pełniącego funkcję prezesa sądu. Emirat Kaukaski posiadał również własne struktury bezpieczeństwa. Służbą bezpieczeństwa – *Mukhabarat* dowodził *rais*.⁸⁸⁹ Do zadań służby należało prowadzenie śledztw i dochodzeń w sprawach działań antypaństwowych, identyfikacja i eliminacja wrogów Emiratu oraz opracowywanie specjalnych środków i metod ich neutralizacji.

Błędem jest jednak twierdzenie, iż Emirat Kaukaski wykonywał funkcje typowe dla państwa, a nie jedynie je naśladował. Stanowił on część sieciowej struktury tzw. islamskiego świata i nie był pierwszą tego typu strukturą funkcjonującą na Kaukazie Północnym.

⁸⁸⁵ M. S. Karmokow, *Особенности проявления молодежного экстремизма*, w: *Инновационные технологии в науке и образовании: Материалы II международной научно-практической конференции*, Czeboksary, 2015, s. 137-138.

⁸⁸⁶ I. Dobajew, *«Конфессиональные факторы — не ключевая причина войны на Северном Кавказе. Для стабилизации ситуации государству необходимо быть более социально направленным»*, «Кавказский узел», grudzień 2004.

⁸⁸⁷ E. W. Żiruchina, *Информационные стратегии радикального исламистского подполья на Северном Кавказе (на примере организации «Имарат Кавказ»*, „Журнал политической философии и социологии политики «Полития. Анализ. Хроника. Прогноз»”, no. 1 (72), 2014, s. 54-55.

⁸⁸⁸ I. Dobajew, O. Czerewkow, *Трансформация радикального исламистского движения на Северном Кавказе: от "Имарата Кавказ" - к "вилайяту Кавказ"*, „Россия и мусульманский мир”, no. 9 (303), 2017, ss. 13-31.

⁸⁸⁹ R. G. Gadżibekow, *Сетевые структуры террористов на Северном Кавказе. Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион*, „Общественные науки”, no. 6 (178), 2013, s. 19-20.

Sieciowe struktury terrorystyczne w regionie formowały się na długo przed powołaniem w 2007 roku Emiratu Kaukaskiego. Strategia informacyjna organizacji koncentrowała się wokół ideologicznego uzasadniania dżihadu. Dżihadyzacja czeczeńskich i kaukaskich mudżahedinów, która rozpoczęła się jeszcze w latach 90. XX wieku, umożliwiła utworzenie odrębnej struktury dżihadystycznej – Emiratu Kaukaskiego na fundamencie zorientowanej nacjonalistycznie Republiki Iczkerii. O ekstremistycznym charakterze organizacji świadczy gloryfikacja dżihadu, idei religijnego ekstremizmu i nawoływania do zmiany konstytucyjnego ustroju Rosji. Fundamentem ideologicznym Emiratu Kaukaskiego są idee wahabizmu i dżihadu miecza. Deterioryzacja Emiratu Kaukaskiego, przybranie internacjonalistycznego, egalitarnego i globalnego charakteru przybliżyła organizację do innych struktur terrorystycznych istniejących na mapie światowego terroryzmu o podłożu fundamentalizmu islamskiego. Trajektoria rozwoju Emiratu Kaukaskiego zawierała się w przejściu od dżihadyzacji do globalizacji i przenoszenia aktywności poza granice Federacji Rosyjskiej, jak i Kaukazu Północnego. Powołanie Emiratu Kaukaskiego poprzedzało wezwanie do prowadzenia dżihadu przeciwko niewiernym. W przemówieniu inauguracyjnym powołanie Emiratu Doku Umarow podkreślił globalny i internacjonalistyczny charakter emiratu, jednocześnie akcentując konieczność walki z *Dar al-Harb* – światem pozaislamskim oraz okupacją i supremacją rosyjską na Kaukazie Północnym. Bezpośrednim zamiarem było ustanowienie supremacji dar al-islam – świata islamu.⁸⁹⁰

Szeregi bojowników Emiratu Kaukaskiego zasilala znaczna liczba najemników zarówno z bliskiej zagranicy, jak i z bardziej odległych rejonów świata.⁸⁹¹ Najczęściej byli to islamscy kaznodzieje, pośrednicy finansowi, instruktorzy. Z regionu bliskiej zagranicy wywodzili się bojownicy fizycznie uczestniczący w działaniach organizacji. W pierwszej wojnie w Czeczenii, a także na początku 2000 roku udział w walkach brali obywatele państw Bliskiego i Środkowego Wschodu. Z czasem liczba bojowników z państw muzułmańskich zmniejszyła się, a ich miejsce zajęli obywatele suwerennych republik poradzieckich i rosyjskich konwertytów na islam. Stosunkowo nowym zjawiskiem były „rosyjscy wahabici”, które zaangażowani w działania militarne dokonują sabotażu i aktów

⁸⁹⁰ Press Office of the Amir of The Caucasus Emirate, Official Release of The Statement by Amir Dokka Umarow about the Declaration of Caucasus Emirate, <https://web.archive.org/web/20090524194330/http://caucasus.wordpress.com/2007/12/02/the-statement-by-amir-dokka-umarov-about-the-declaration-of-the-caucasus-emirate-07102007/>, dostęp z 16.05.2021.

⁸⁹¹ M. Logvinov, *The Caucasus Emirate. Origins, ideological orientation and risk status*, Konrad Adenauer Stiftung, „KAS International Reports”, no. 3 (2021), s. 85.

terrorystycznych na Kaukazie Północnym.⁸⁹² Fenomen rosyjskich wahabitów biorących udział w dżihadzie przeciwko Rosji jest znaczącym zjawiskiem w ogłoszonym w Rosji globalnym dżihadzie. Według opracowania przygotowanego przez rosyjski Instytut Narodowy Emirat Kaukaski stanowił urzeczywistnienie strukturalne idei wahabizmu. Wymiar polityczny wahabizmu we współczesnej Federacji Rosyjskiej jest szczególnie istotny ze względu na duży potencjał mobilizacyjny i motywacyjny zwolenników nurtu, jak również z perspektywy bezpieczeństwa państwa rosyjskiego. Wahabizm w Rosji jest ruchem niejednorodnym. Jak wynika z raportu Instytutu Strategii Narodowej wahabizm obejmuje grupy:⁸⁹³

- 1) „Klasycznych wahabitów”- określających się jako salafici – wyznawcy czystej religii przodków;
- 2) Bractwo Muzułmańskie;
- 3) Hizbutów - Zwolenników Partii Hizbut Tahrir;
- 4) Tabligów – zwolenników pakistańskiej sekty Tabligi Dżamat.

Emirat Kaukaski utrzymuje silne związki z Al-Kaidą i talibami.⁸⁹⁴ Organizacja jest odpowiedzialna za dokonanie wielu ataków terrorystycznych. Członkowie Emiratu Kaukaskiego przyznali się do odpowiedzialności za wybuchy w moskiewskim metrze w 2010 r., za atak na lotnisko Domodiedowo w 2011 r. oraz zamach na prezydenta Iczkerii w 2009. Narracja Emiratu Kaukaskiego, jako organizacji terrorystycznej, opierała się na fundamencie zjednoczenia i konsolidacji grup bojowników islamskich działających na Kaukazie Północnym. Odcinając od realizacji celów narodowyzwoleniczych organizacja optowała na rzecz utworzenia państwa secesjonistycznego w regionie Kaukazu Północnego, którego porządek prawny i polityczny regulowałyby zasady prawa szariatu. Emirat Kaukaski eksponował związki i inspirację działaniami sunnickiej Al-Kaidy. Zgodnie z linią ideologiczną organizacji, Emirat Kaukaski podobnie jak Al-Kaida, jest podmiotem

⁸⁹² G. G. Matiszow, I. W. Paszczenko, *Терроризм как главная угроза национальной безопасности на Юге России*, w: G. L. Akorow, R. F. Matwiejew, W. W. Rudnoj (red.), *Приоритетные направления стратегии национальной безопасности Российской Федерации*, [Северо-Кавказская академия государственной службы](http://severo-kavkazskaya-akademiya.gov.ru), Rostów nad Donem 2011, s. 28.

⁸⁹³ *Карта этнорелигиозных угроз. Северный Кавказ и Поволжье*, Институт Национальной Стратегии, Moskwa 2013, https://www.ng.ru/ng_politics/2013-06-04/9_map.html, dostęp z 12.03.2020.

⁸⁹⁴ G. M. Hahn, *Getting The Caucasus Emirate Right*, A report of the CSIS Russia and Eurasia Program, sierpień 2011, s. 17.

zaangażowanym w rozwój globalnego ruchu dżihadu i dąży do redystrybucji ziem należących w przeszłości do muzułmanów.⁸⁹⁵

W zdecydowanej większości przypadków ofiarami ataków byli funkcjonariusze służb bezpieczeństwa – przedstawiciele rosyjskiej armii, służb specjalnych i policji. Drugą grupą, która najczęściej padała ofiarą ataków Emiratu Kaukaskiego, byli pokojowo nastawieni i obywatele – muzułmańscy duchowni, urzędnicy państwowi popierający władzę. Odpowiedzialność za ataki uzasadniają sądy szariackie. Emirat Kaukaski jako wiodąca organizacja terrorystyczna w regionie zrzeszała znaczną część postsowieckich salafitów. Uznając dżihad za konieczny wymóg obrony wiary organizacja stanowiła poważny podmiot destabilizujący sytuację w regionie. W kwietniu 2009 roku Doku Umarow ogłosił przywrócenie dżamatu Rijadus Salikhin „Ogrodów sprawiedliwych”, które stworzył Szamil Basajew i które funkcjonowały w roli oddziału zamachowców-samobójców. W czerwcu tego samego roku organizacja przyznała się do odpowiedzialności za zabójstwo ministra spraw wewnętrznych Dagestanu Adilgereja Magomedtagirowa.⁸⁹⁶ W czerwcu tego samego roku bojownicy Emiratu Kaukaskiego przyznali się również do zabójstwa ministra-wiceprezesa Sądu Najwyższego Inguszetii Azy Gazgirejewa i byłego wicepremiera republiki Baszira Auszewa. W grudniu 2009 roku organizacja wzięła odpowiedzialność za wysadzenia pociągu „Newski ekspres” 27 listopada 2009 roku. W wyniku wybuchu śmierć poniosło 28 osób. 31 marca 2010 roku Doku Umarow przyznał, że atak terrorystyczny w metrze moskiewskim z 2010 roku został przeprowadzony na jego polecenie.⁸⁹⁷ Atak terrorystyczny na podmoskiewskim lotnisku Domodiedowo 24.01.2011 roku również przypisywany jest bojownikom Emiratu Kaukaskiego. W wyniku ataku zginęło 37 osób, 170 zostało rannych. Atak stanowił formę komunikatu ostrzegającego Rosję, iż jest w stanie wojny z wyznawcami islamu z Kaukazu Północnego.⁸⁹⁸

Emirat Kaukaski otwarcie deklarował lojalność i przynależność do ruchu globalnego dżihadu. Pierwsza deklaracja o asocjacji z globalnym dżihadem została wygłoszona podczas spotkania liderów organizacji w Czeczenii w kwietniu 2009 roku. Deklarację można uznać za prawdopodobny efekt silnych wpływów Al-Kaidy, Talibów, jak i Islamskiego Dżihadu.

⁸⁹⁵ T. Gerber, S. Mendelson, *Security through Sociology: The North Caucasus and The Global Counterinsurgency Paradigm*, „Studies In Conflict and Terrorism” 32, no. 9(2009), s. 835.

⁸⁹⁶ S. Maszkin, J. Rybina, M. Muradow, *МВД Дageстана поразили в самое сердце. Министр Магомедтагиров убит снайпером*, „Коммерсантъ”, №101 z 06.06.2009, s. 1, <https://www.kommersant.ru/doc/1184361>

⁸⁹⁷ Докку Абу Усман: Атака в московском метро - это возмездие за резню в Ариштах, 31.03.2010, <https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2010/03/31/71502.shtml>

⁸⁹⁸ Домодедово. Террорист перед взрывом кричал: "Я вас всех убью!", 24. 01. 2011, <https://www.vesti.ru/article/2128628>, dostęp: 14.05.2020.

Pomimo zmiany retoryki, organizacja koncentrowała się na atakowaniu celów na Kaukazie Północnym i w Rosji. Ataki na metro moskiewskie w 2010 roku i na lotnisko Domodiedowo w 2011 świadczą o ponownym zainteresowaniu grupy uczestnictwem w globalnym dżihadzie. W lutym 2012 roku Umarow nakazał wstrzymanie ataków na cele cywilne. Była to odpowiedź na protesty przeciwko prezydentowi Rosji Władimirowi Putinowi. W lipcu 2013 roku odwołał zawieszenie działalności terrorystycznej i zachęcał członków Emiratu do bojkotowania Zimowych Igrzysk Olimpijskich w Soczki. W grudniu 2013 roku członkowie wilajetu Dagestan przeprowadzili dwa samobójcze zamachy w Wołgogradzie. Inspiracja radykalnym islamem i aspiracje uczestnictwa w globalnym dżihadzie widoczna na przykładzie ataków dokonywanych przez Emirat Kaukaski jest głównym motywem działania grupy.⁸⁹⁹ Gdy w marcu 2014 roku rosyjskie siły bezpieczeństwa zlikwidowały Doku Umarowa, jego następcą został Ali Abu Muhhamad al-Dagestani.⁹⁰⁰

Rzeczywista struktura Emiratu Kaukaskiego ma charakter zdecentralizowany opierający się o powiązane ze sobą wspólnymi aspiracjami i ideami zbrojne organizacje bojowe. Działalność organizacji i grup terrorystycznych Kaukazu cechuje wysoka elastyczność i zdolność wykorzystywania sytuacji. Organizacje terrorystyczne aktywne na Kaukazie Północnym mają charakter sieciowy, który wyróżnia się płaską strukturą dynamicznych powiązań umożliwiającą efektywne działanie. Emirat Kaukaski utrzymywał relacje z międzynarodowymi siłami islamskimi, a także z niektórymi przedstawicielami monarchii Zatoki Perskiej. Jako twór *quasi*-państwowy dysponował również oficjalnym przedstawicielstwem za granicą), kierowanym przez uprawnionego przedstawiciela mudżahedinów i kierownictwo Emiratu - *wakila*. Oficjalne przedstawicielstwo Emiratu przestało istnieć w 2010 roku. Na początku sierpnia 2010 r. opublikowano tekst dekretu (*Omra* nr 20) w sprawie rozwiązania przedstawicielstwa Emiratu Kaukaz za granicą. Dekret podpisał Emir Dokka Abu Usmana. W 2014 roku, w przeciwieństwie do Al-Kaidy Emirat Kaukaski utrzymywał kontakty z Państwem Islamskim, które przed 2014 rokiem funkcjonowało jako Państwo Islamskie Iraku i Lewantu (ISIL). 29 grudnia 2014 roku na wniosek prokuratora generalnego Sąd Najwyższy Federacji Rosyjskiej uznał organizację ISIL i Dżabat al- Nusra za międzynarodowe organizacje terrorystyczne i zakazał jej działalności.⁹⁰¹

⁸⁹⁹ Эксперт по безопасности: За взрывами в Волгограде стоит "Кавказский эмират", www.shorturl.at/syAQ4, dostęp z 25.06.2020.

⁹⁰⁰ G. M. Hahn, *Getting the Caucasus Emirate Right...*, op. cit., s. 13.

⁹⁰¹ Решение Верховного Суда РФ от 29 декабря 2014 г. N АКПИ14-1424С — признать международные организации "Исламское государство" и Джебхат ан-Нусра (Фронт победы) террористическими и запретить их деятельность на территории Российской Федерации,

Według danych Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w szeregach Państwa Islamskiego w 2015 roku walczyło od 800 do 1700 obywateli rosyjskich, głównie z Kaukazu Północnego. Według innych źródeł liczba bojowników z terytorium Rosji wynosiła 2 tysiące.⁹⁰² 23 lutego 2017 r. podczas spotkania z korpusem oficerskim Floty Północnej Prezydent Rosji Władimir Putin poinformował, że w szeregach Państwa Islamskiego walczy 4 tysiące obywateli rosyjskich, a z państw WNP łącznie ok. 4-5 tysięcy bojowników.⁹⁰³

Rosyjski Narodowy Komitet Antyterrorystyczny potwierdził, że członkowie Emiratu Kaukaskiego, a także zwolennicy ruchu Hizb ut-Tahrir, których komórki funkcjonują również w Federacji Rosyjskiej, doświadczenie bojowe zdobyli w trakcie szkoleń w obozach Państwa Islamskiego. Cel utworzenia niezależnego państwa islamskiego na terytorium Kaukazu Północnego przedstawia analogię do proklamacji Państwa Islamskiego w 2014 roku. Koncepcja Emiratu Kaukaskiego opierała się na przekonaniu, iż wyznawcy islamu są prześladowani przez siły rosyjskie. W przekonaniu bojowników jedyną szansą na osiągnięcie jakościowych zmian jest stosowanie metod terrorystycznych na drodze działań rewolucyjno-dywersyjnych. Przewidywano, iż ataki zarówno na cele cywilne i związane z rosyjskim systemem umożliwią ekspansję państwa islamskiego. Emirat Kaukaski prowadził również akcje propagandowe w sieci Internet. Do głównych kanałów transmisyjnych przekazu ideowego organizacji należy strona www.hunafa.com, www.vdagestan.com, jak również www.kawkazcenter.com. Wykorzystywanie sieci internetowej do propagowania określonych idei, wartości, wzorców jest elementem strategii informacyjnej Emiratu Kaukaskiego. Materiały zamieszczone na stronach ekstremistycznych bojowników kaukaskich można podzielić na kilka grup: sekcja wiadomości, ideologiczne uzasadnienie dżihadu, apele, nekrologi, instrukcje oraz informacje o zmianach kadrowych. W sekcjach dotyczących kwestii objaśnieniu celów i zadań dżihadu często wymieniani są adresaci dżihadu: każdy donosiciel, każdy funkcjonariusz policji pozyskujący informacje o muzułmanach, każdy poszukujący baz mudżahedinów, a także każdy przedstawiciel Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i FSB. Celem dżihadu jest każdy, kto „stoi po drugiej strony barykady”.

<http://nac.gov.ru/zakonodatelstvo/sudebnye-resheniya/reshenie-verhovnogo-suda-rf-t-29-dekabrya.html>, dostęp z 26.06.2020.

⁹⁰² ФСБ: до 1700 российских граждан могут воевать в Ираке на стороне «Исламского государства», <https://www.bfm.ru/news/286560>, dostęp z 21.06.2020.

⁹⁰³ A. Filipenow, Путин оценил численность боевиков из бывшего СССР в Сирии в 9 тысяч, <https://www.rbc.ru/politics/23/02/2017/58aee7b79a7947ee4af00978>, dostęp: 25.06.2020.

W kręgu potencjalnych celów znajdowały się również osoby duchowne, które w sposób niewłaściwy wykorzystywały swój autorytet religijny.⁹⁰⁴

Działania Emiratu Kaukaskiego wywodziły się z przekonania o moralnej wyższości i przedstawicielstwie wyznawców czystego, prawdziwego islamu. Odnowa moralna społeczności muzułmańskiej na Kaukazie Północnym wymagała działań podejmowanych na rzecz zwalczania jakichkolwiek odstępstw od zasad islamu. Liderami Emiratu Kaukaskiego w latach 2007-2015 byli: Doku Umarow (2007-2013), Aliaschab Kebekow (2014-2015) i Magomed Sulejmanow sprawujący tę funkcję od 2015 roku. Momentem przełomowym w funkcjonowaniu Emiratu Kaukaskiego, jako zdecentralizowanej sieciowej struktury terrorystycznej, była śmierć Doku Umarowa – pierwszego emira wirtualnego quasi-państwa islamskiego. Kryzys przywództwa objawiający się indolencją w kwestii zjednoczenia bojowników islamskich pod wspólnym sztandarem doprowadził do spadku liczby ataków terrorystycznych przedstawicieli salafizmu. Bezwzględność ataków terrorystycznych za czasów panowania Umarowa ustąpiła miejsca kryzysowi przywództwa. Wybranie na emira Kebekowa było decyzją kontrowersyjną z perspektywy kontynuowania praktyki terrorystycznej. Kebekow w przeciwieństwie do doświadczonego w I wojnie czeczeńskiej Umarowa nie posiadał doświadczenia bojowego. Reprezentował on umiarkowany nurt islamu i odwoływał się od organizacji ataków terrorystycznych. Okres rządów Kebekowa to czas najmniejszej liczby ataków terrorystycznych w regionie jak i poza jego granicami. Panowanie Kebekowa zbiegło się w czasie z powstaniem innej struktury terrorystycznej wywodzącej się z paradygmatu państwa teokratycznego – Państwa Islamskiego w 2014 roku, które spowodowało falę emigracji bojowników islamskich z Kaukazu Północnego.⁹⁰⁵ Dżabat al-Nusra jest drugą po Państwie Islamskim organizacją w Syrii pod względem liczebności bojowników z tego regionu. Nazwiska bojowników tej grupy często zawierają przedrostki al-Sziszani, co oznacza „z Czeczenii”. Ponadto bojownicy z Kaukazu Północnego bardzo często zajmowali stanowiska dowódcze w szeregach Państwa Islamskiego. Było to efektem uznania wysokiego doświadczenia bojowego.

Identyfikacja Emiratu Kaukaskiego z ugrupowaniem al-Nusra powiązanego z Al-Kaidą spowodowało serię przysięg wierności Państwu Islamskiemu, która rozpoczęła się w listopadzie 2014 roku. Wysocy rangą dowódcy z Dagestanu i Czeczenii wypowiedzieli

⁹⁰⁴ E. W. Żiruhina, *Информационные стратегии радикального исламистского подполья на Северном Кавказе (на примере организации «Имарат Кавказ»)*, „Журнал политической философии и социологии политики «Полития. Анализ. Хроника. Прогноз»”, nr. 1 (72), 2014, s. 50.

⁹⁰⁵ *Выходцы с Кавказа в рядах "Фронта ан-Нусра"*, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/294296/>, dostęp: 25.06.2020.

wierność emirowi Kebekowi i przeszli na stronę Państwa Islamskiego. Odpływa bojowników-terrorystów z Kaukazu Północnego do Państwa Islamskiego w formie uczestnictwa w walkach w konflikcie w Iraku czy w Syrii przyczynił się do znacznego osłabienia Emiratu Kaukaskiego jako spadkobiercy idei państwa teokratycznego w regionie. Następcą Kebekowa, który zginął w efekcie akcji sił rosyjskich, został Magomed Sulejmanow – osoba z najbliższego kręgu doradców Kebekowa. Podobnie jak Kebekow, Sulejmanow był człowiekiem pozbawionym charyzmy jak i talentów przywódczych. Brak silnego lidera znacząco osłabił potencjał całego salafickiego podziemia. Ograniczenie finansowania ze strony światowych centrów dżihadu utrudniało efektywną organizację ataków terrorystycznych. Podobnie jak poprzednik, Sulejmanow zginął w wyniku operacji specjalnej zorganizowanej przez Specnaz FSB 10 sierpnia 2015 roku.⁹⁰⁶

Odpływ bojowników salafickich z szeregów Emiratu Kaukaskiego zapoczątkował Sulejman Zajnałbidow – jeden z liderów Emiratu Kaukaskiego, który złożył przysięgę wierności kalifowi. Uważa się, iż Zajnałbidow przysięgę złożył pod przymusem rosyjskich sił bezpieczeństwa, co jest sugestią, iż to FSB stoi za spowodowaniem rozłamu w Emiracie Kaukaskim. Rozłam w organizacji jest efektem trwającego po śmierci Umarowa kryzysu wewnętrznego, jak również zintensyfikowanych działań FSB, w wyniku których bojownicy Emiratu Kaukaskiego ponieśli dotkliwe straty. Nasilone działania rosyjskich służb bezpieczeństwa – w tym przede wszystkim Specnazu FSB to jeden z czynników zewnętrznych determinujących kryzys organizacyjny terrorystów islamskich na Kaukazie Północnym. Przechodzenie bojowników kaukaskich na stronę Państw Islamskiego, wyjazdy bojowników na terytoria Iraku i Syrii, aby tam wykorzystywać doświadczenie bojowe w walce po stronie kalifatu stwarza zagrożenie dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Szczególne niebezpieczeństwo przedstawiają powroty bojowników na terytorium Rosji. Działania służb specjalnych w znacznym stopniu ograniczyły potencjał werbunkowy Państwa Islamskiego na terytorium Kaukazu Północnego. Samo powstanie Państwa Islamskiego znacznie osłabiło działania Emiratu Kaukaskiego. Emigracja celem walki po stronie ISIS jest symptomem redefinicji tożsamościowej w islamie na Kaukazie Północnym. Przyłączenie się do globalnego dżihadu oznacza stopniowe odchodzenie od wątków narodowowyzwoleńczej walki. Tytułowani przydomkiem al-Sziszani („z Czeczenii”) bojownicy stanowili ważny element struktury ISIS. Kariera Abu Umara asz-Sziszaniego doskonale obrazuje te trendy. W 2014 roku po przystąpieniu do ISIS zajmował się

⁹⁰⁶ *Иматат Кавказ" добили в Дагестане. Спецназ ФСБ уничтожил лидера северокавказских боевиков*, „Коммерсантъ”, nr. 144, 12.08.2015, <https://www.kommersant.ru/doc/2786713>, dostęp z 26.06.2020.

doradztwem w sprawach wojskowych samozwańczemu kalifowi Abu Bakr al-Bagdadiemu. Asz-Sziszani był również dowódcą licznych operacji wojskowych w Aleppo, Al-Rakce, Latakii i Idlib dowodził oddziałami rosyjskojęzycznymi walczącymi po stronie ISIS.⁹⁰⁷ Nazywany „ministrem wojny” Asz-Sziszani zginął w wyniku operacji wojsk amerykańskich w Syrii.⁹⁰⁸ Jedną z podstawowych przyczyn ochotniczych wyjazdów do Syrii czy Iraku jest zmiana w ramach samego islamu, a w szczególności rozwój wojującego salafizmu, a islam w radykalnej wersji stał się fundamentem tożsamości wielu muzułmanów z Kaukazu Północnego. Ewolucja tożsamościowa w stronę radykalnego islamu sprzyjała identyfikacji z ideą globalnego dżihadu. Dodatkowym czynnikiem motywującym wyjazdy na Bliski Wschód był czynnik społeczno-ekonomiczny. Frustracja i zubożenie ekonomiczne regionu okazywały się główną motywacją ludzi młodych żywiących nadzieję na awans społeczny, zdobycie zatrudnienia i szacunku. Wyjazdy ochotnicze do walki po stronie ISIS traktowano również jako sprawdzenie siebie i udowodnienie swojej męskości.⁹⁰⁹

Model działania organizacji terrorystycznych, jaki ukształtował się na Kaukazie Północnym, jest gruntownie dostosowany do warunków społecznych, politycznych i etnicznych. Na przestrzeni lat model ten przeszedł instytucjonalizację. Obecnie w regionie funkcjonuje rozległa sieć struktur terrorystycznych, które zdołały wykształcić własne instytucje quasi-państwowe. Dobrym przykładem jest funkcjonowanie w ramach struktur terrorystycznych instytucji kadiego – naczelnego sędziego, systemu fiskalnego, czy przedstawicieli władzy wykonawczej w postaci emirów różnego stopnia poczynając od *dżamatów* aż do powstania emiratu.. Model *quasi*-państwowy ma szansę funkcjonować, gdyż wynika to z połączenia radykalnego islamu z tradycyjnymi instytucjami społecznymi, jak i dynamicznymi warunkami społeczno-politycznymi. Więzy plemienne, czynnik etniczny oraz silne osadzenie terytorialne grup umożliwia lokalnym grupom skuteczne opieranie się i negowanie rozwiązań federalnych.⁹¹⁰

Fakt wyjazdów bojowników z Kaukazu Północnego to atut szeroko wykorzystywany w rosyjskiej polityce wewnętrznej i międzynarodowej. Pozwalał na kreowanie wizerunku Rosji jako sojusznika państw zachodnich w koalicji zwalczającej wojujący islamski fundamentalizm. Służy jako narzędzie odwracające uwagę od działań Federacji Rosyjskiej

⁹⁰⁷ Treasury Designates Twelve Foreign Terrorist Fighter Facilitators, 24.09.2014, <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl2651.aspx>, dostęp z 28.06.2020.

⁹⁰⁸ Isis admits 'minister for war' Omar the Chechen is dead, „The Guardian”, <https://www.theguardian.com/world/2016/jul/14/isis-admits-minister-for-war-omar-the-chechen-is-dead>, dostęp z 28.06.2020.

⁹⁰⁹ M. Falkowski, J. Lang, *Homo dżihadicus. Islam na obszarze byłego ZSRR a fenomen postsowieckich bojowników w Iraku i Syrii...*, op. cit., s. 34.

⁹¹⁰ R. G. Gadżibekow, *Сетевые структуры террористов...*, op. cit., s. 22.

w przestrzeni poradzieckiej. Zapoczątkowana w 2014 roku ofensywa Państwa Islamskiego stanowiła zagrożenie nie tylko dla państw zachodnich, ale również dla Rosji.

Walczący po stronie ISIS bojownicy czeczeńscy byli grupą wewnątrznie niejednorodną, o różnych afiliacjach. Część z nich sympatyzowała z organizacją Dżabat an-Nusra i Państwem Islamskim. Zwiększenie możliwości działań operacyjnych służb za sprawą uznania zarówno ISIS, jak i Dżabat an-Nusra za organizacje terrorystyczne w Rosji, jak i przez Centrum Antyterrorystyczne Wspólnoty Niepodległych Państw. W skali wewnętrznej wzrost zagrożenia terrorystycznego obserwowalny po utworzeniu Państwa Islamskiego determinuje wyznaczniki rosyjskiej polityki bezpieczeństwa oraz wpływa na zadania i kompetencje służb bezpieczeństwa państwowego, czego przykładem jest uchwalenie „Strategii przeciwdziałania ekstremizmowi do 2025 roku”, a w 2016 roku powołanie nowej służby Federalnej Służby Gwardii Narodowej, której potencjał ma wzmocnić działania mające na celu walkę zarówno z terroryzmem, ale również z wszelkimi przejawami ekstremizmu. Muzułmanie w Rosji biorą udział, jak i znajdują się pod wpływem procesu globalizacji islamu, którego celem jest utworzenie jednego, wspólnego systemu wartości, stworzenie transnarodowej przestrzeni muzułmańskiej. Świadomość przynależności do globalnej *ummy*, jak i globalizacja islamu jest dla nich kwestią samoidentyfikacji. Przynależność do globalnej *ummy* jest sprzeczna z zachowaniem etnokulturowej wersji islamu.⁹¹¹

Anulowanie kanałów finansowania działalności terrorystycznej przez podmioty zewnętrzne wpłynęła na redukcję liczby spektakularnych w efektach i wykorzystanych środkach atakach. W marcu 2020 roku Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w Republice Krym, Komi i okręgu Rostowskim ujawniła kanały finansowania działalności ISIS. W republikach rosyjskich, FSB zidentyfikowała zakonspirowane komórki Państwa Islamskiego. Komórki te pozyskiwały fundusze pod przykrywką działalności charytatywnej i następnie przekazywała je strukturom na Bliskim Wschodzie. Łącznie zdołały zbierać ok. 2 mln rubli.⁹¹²

Kwestia funkcjonowania w Federacji Rosyjskiej organizacji uznawanych za terrorystyczne jest skorelowana z kompetencjami i zadaniami służb w zakresie ich neutralizacji i profilaktyki terrorystycznej koordynowanej przez Narodowy Komitet Antyterrorystyczny Federacji Rosyjskiej (NAK). Problematyka uczestnictwa w organizacjach

⁹¹¹ A. W. Malaszenko, *Ислам в России: религия и политика*, „Исламоведение”, no. 3, 2010, s. 69-70.

⁹¹² I. Izotow, *ФСБ выявила в трех регионах России канал финансирования "ИГ"*, <https://rg.ru/2020/03/20/reg-ufo/v-krymu-komi-i-rostovskoj-oblasti-fsb-vyiavila-kanal-finansirovaniia-igil.html>, dostęp z 17.07.2020.

terrorystycznych wyznających poglądy definiowane przez rosyjskie prawodawstwo jako terrorystyczne dotyczy w szczególności ludzi młodych, pozbawionych perspektyw rozwoju zawodowego, jak i awansu społecznego, dążących do uzyskania akceptacji w grupie oraz odnalezienia samoidentyfikacji.

Popularność fundamentalistycznych interpretacji islamu w regionie Kaukazu Północnego ma swoje źródło w wielowiekowej religijności Czeczenów. Obrzędowość islamska, przestrzeganie tradycji wywodzących się z islamu stanowi integralny element funkcjonowania społeczności na Kaukazie Północnym. Do Czeczenii islam przenikał stopniowo. Zakorzenie islamu w Czeczenii przypada na koniec XVII wieku. Podczas I wojny w Czeczenii w latach 1994-1996 zaczął dominować islam radykalny. Pod wpływem idei salafickich, często identyfikowanych z wahabizmem, znajduje się znaczna część młodzieży czeczeńskiej. Radykałowie islamscy odwołujący się do elementów patriotycznych aktywnie rozwijali ideę dżihadu, a także postulat utworzenia państwa islamskiego. Przygotowanie wojownika miało charakter dwuetapowy. Każdy z przystępujących był zobowiązany do oczyszczenia swojego *imanu* (wiary) ze wszystkiego, co grzeszne i niegodne. Dokonanie swoistej puryfikacji stanowiło jeden z głównych warunków przystąpienia do dżihadu. Kolejnym etapem szkolenia było szkolenie typowo militarne. Kursant stający się mudżahedinem wyzbywał się lęku przed śmiercią. Śmierć postrzegano jako formę najwyższego miłosierdzia okazanego przez Allaha. Wszystkie procesy radykalizacyjne w Czeczenii odbywały się przy aktywnym wsparciu zagranicznych centrów religijnych o ekstremistycznej orientacji.⁹¹³

Działanie organizacji terrorystycznych na terytorium Kaukazu Północnego znajduje odzwierciedlenie w regulacjach prawnych ukierunkowanych na eradykację lub neutralizację ich aktywności na terytorium całej Federacji Rosyjskiej. Walka z terroryzmem została uregulowana w szeregu dokumentów o znaczeniu strategicznym, jak np. „Doktryna wojskowa Federacji Rosyjskiej”⁹¹⁴ Funkcjonujący od 2007 roku Emirat Kaukaski pomimo deklarowania utworzenia państwa islamskiego, był organizacją o charakterze partyzanckim. Uwzględniając asymetryczny charakter konfliktu nie budziły wątpliwości działania rosyjskich sił specjalnych ukierunkowane na uniemożliwienie jego ekspansji Emiratu Kaukaskiego. Zawężenie koncentracji działań tylko do regionu Kaukazu Północnego skutecznie

⁹¹³ E. Suponina, *Зелимхан Яндарбиев: «Исламский фундаментализм безопасен»*, „Время”, nr. 230, 17.12.2001, <http://www.vremya.ru/print/17592.html>, dostęp z 26.07.2020.

⁹¹⁴ M. Bevez, *Non-Muslim people in the terrorist organizations: A case of Russia*, <https://modern diplomacy.eu/2020/05/03/non-muslim-people-in-the-terrorist-organizations-a-case-of-russia/>, dostęp: 26.07.2020.

uniemożliwiało pozyskanie poparcia ze strony światowych centrów dżihadu. Z uwagi na wąską koncentrację Emirat Kaukaski przegrał ideologiczną wojnę z Państwem Islamskim, którego koncepcje popierali fundamentaliści z całego świata.

Trzeci etap transformacji ruchu regionalnego islamu na Kaukazie Północnym został zapoczątkowany w 2015 roku. Stopniowe odchodzenie czołowych liderów Emiratu Kaukaskiego zainicjowało złożenie przysięgi wierności (*bajāt*) ISIS przez lidera lokalnej komórki Emiratu Kaukaskiego w Dagestanie Sulejmana Zainulabidowa. W obliczu znaczącej przewagi Państwa Islamskiego liderzy Emiratu zdecydowali o nawiązaniu relacji z Al-Kaidą.⁹¹⁵ Próby stworzenia realnej przeciwwagi dla ISIS zakończyło się fiaskiem w czerwcu 2015 roku, kiedy to większość liderów Emiratu zdecydowała się złożyć przysięgę wierności kalifowi Państwa Islamskiego Abu Bakrowi al-Bagdadiemu. Odejście liderów przypieczętowało ostatecznie ideologiczne i organizacyjne fiasko organizacji. ISIS zagospodarowało Kaukaz Północny tworząc w ramach regionu jeden ze swoich wilajetów – wilajet Kaukaz, którego liderem został mianowany dagestański bojownik Rustam Asilderow. Niezdolny do utworzenia struktury bojowej zginął w 2016 roku w wyniku operacji rosyjskich sił specjalnych. Oficjalnie pozycja lidera *wilajetu* Kaukaz nie została obsadzona. Po rebrandingu regionalne podziemie islamskie znacznie osłabło. Osłabienie było spowodowane redukcją bazy rekrutacyjnej w wyniku odpływu północnokaukaskich radykałów do Syrii i Iraku. Znaczącą rolę w redukcji potencjału Emiratu Kaukaskiego odegrały rosyjskie struktury siłowe działające w regionie. W okresie poprzedzającym organizację Zimowych Igrzysk Olimpijskich w Soczi w 2014 roku rosyjskie służby były odpowiedzialne za represje wobec pokojowych społeczności salafickich i jednocześnie ignorowanie odpływu radykałów islamskich na bliskowschodnie terytoria objęte konfliktem.⁹¹⁶

Organizacje terrorystyczne, których działanie jest zakazane na terytorium Federacji Rosyjskiej określa Ujnenicon federalna lista organizacji terrorystycznych i ekstremistycznych, w tym organizacji międzynarodowych i zagranicznych uznanych zgodnie z prawem Federacji Rosyjskiej za terrorystyczne. Zgodnie z art. 24 ust. 5 ustawy federalnej „O zwalczaniu terroryzmu” z dnia 6 marca 2006 r. Nr 35-FZ, federalna lista

⁹¹⁵ I. W. Paszczenko, *Экспорт джихадизма на Северный Кавказ: к истории вопроса*, „Новое прошлое / The New Past”, nr. 4, 2017, s. 199.

⁹¹⁶ A. I. Wawilow, J. Zinin, A.A. Kazancew (red.), <<Исламское Государство>> Феномен, Эволюция, Перспективы. Аналитические доклады, Институт Международных Исследований МГИМО nr. 1(45), styczeń 2016, s. 31.

organizacji uznanych przez judykaturę Federacji Rosyjskiej za terrorystyczne, jest tworzona i aktualizowana przez federalny organ wykonawczy w regionie w zakresie bezpieczeństwa.⁹¹⁷

Jedną z organizacji, których działanie jest zakazane na terytorium Federacji jest Najwyższa Rada Wojskowa Madżlis Szura Połączonych Sił Mudżahedinów Kaukazu. Organizacja została zakazana na podstawie decyzji Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej z 14.02.2003 roku nr GKPI 03-116, obowiązująca od 4.03.2003. Madżlis Szura jest to organizacja terrorystyczna o profilu wojskowo-politycznym utworzoną w 2001 roku. W ścisłym kierownictwie organizacji zasiadał al-Chattab – jeden z czołowych terrorystów zagranicznych zaangażowanych w dżihad na Kaukazie Północnym oraz Szamil Basajew. Organizacja powstała z przekształcania ugrupowania terrorystycznego - Kongresu Narodów Iczkerii i Dagestanu. Organizacja zrzesza w swoich szeregach najemników – terrorystów z krajów arabskich oraz liderów ugrupowań przestępczych działających na terytorium Kaukazu Północnego. Struktura organizacyjna powstała z inicjatywy i pod kierownictwem czołowych bojowników z Bliskiego Wschodu, pod patronatem ekstremistycznej frakcji międzynarodowego islamskiego stowarzyszenia Braci Muzułmanów. Głównym celem działania organizacji jest odłączenie i automizacja regionu Kaukazu Północnego od Federacji Rosyjskiej i utworzenie na Kaukazie Północnym emiratów, wchodzących w skład tzw. Wielkiego Kalifatu Islamskiego przy użyciu wszelkich dostępnych sił, metod i środków – w tym militarnych. Organizacji przypisywana jest odpowiedzialność za dokonanie licznych ataków terrorystycznych na terytorium Federacji Rosyjskiej.⁹¹⁸ Powszechną praktyką stosowaną przez grupę było branie zakładników, egzekucje, handel narkotykami, fałszerstw, bandytyzm i inne gatunkowo podobne przestępstwa. Według danych regionalnej struktury antyterrorystycznej Szanghajskiej Organizacji Współpracy na początku istnienia organizacji jej pion dowódczy liczył około 40 czeczeńskich separatystów i terrorystów, m. in. Aslan Maszkadow, Szamil Basajew, Ruslan Achmadow, Aslanbek Abdulhadżijew.⁹¹⁹ W strukturze kierowniczej znaczące miejsca zajmowali również zagraniczni bojownicy, tacy jak Al-Chattab, Abu Omar, Abu al-Walid, Abu Umar, Abu Kuteib, Abu Jakub i inni. Przywódcami (amirami) Szury, powołanej na podstawie nakazu czołowego terrorysty islamskiego Osamy bin Ladena zostali dowódcy Kongresu Narodów Iczkerii i Dagestanu – Szamil Basajew (emir) i Al-Chattab (emir wojskowy). W ramach organizacji działały również

⁹¹⁷ *Статья 24. Ответственность организаций за причастность к терроризму*, „Федеральный закон "О противодействии терроризму" от 06.03.2006 N 35-ФЗ (последняя редакция)", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_58840/, dostęp z 21.07.2020.

⁹¹⁸ *Высший военный Маджлис Шура Объединенных сил моджахедов Кавказа*, agentura.ru, <http://studies.agentura.ru/tr/madglisul/>, dostęp z 20.07.2020.

⁹¹⁹ *Ibidem*.

oddziały Ramzana Achmadowa, Aslanbeka i innych polowych dowódców. Grupa w okresie swojego istnienia była ściśle związana z Al-Kaidą i Bractwem Muzułmańskim, które są w Rosji uważane za organizacje terrorystyczne, a ich działanie jest zakazane prawem.⁹²⁰ Organizacja jest odpowiedzialna za najbardziej spektakularne ataki terrorystyczne na terytorium Federacji Rosyjskiej jak atak na szkołę w Biesłanie (2004) i atak na teatr Dubrowka (2002).

Kongres Narodów Iczkerii i Dagestanu to kolejna islamska organizacja terrorystyczna założona w 1998 roku przez Szamila Basajewa i Mowladi Udulgowa przy wsparciu arabskich bojowników w Czeczenii. Działania Kongresu były zorientowane na podżeganie do ekstremizmu i separatyzmu w zdominowanych przez islam regionach Rosji, a także na dokonywanie na terytorium Federacji Rosyjskiej ataków terrorystycznych. Dywersyjne działania organizacji miały doprowadzić do utworzenia tzw. Islamskiego Kalifatu na Kaukazie. Organizacja została uznana za terrorystyczną decyzją Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej z 14 lutego 2003 roku.⁹²¹

Organizacją terrorystyczną, której działalność jest zakazana na terytorium Federacji Rosyjskiej jest Al-Kaida - „Baza”. Katalog organizacji terrorystycznych zakazanych w Federacji Rosyjskiej obejmuje szereg bliskowschodnich grup terrorystycznych, takich jak Bracia Muzułmanie, Islamski Dżihad.

Bojowa Organizacja Terrorystyczna stanowi wyjątek, gdyż powstała w Sankt Petersburgu i działała w latach 2003 – 2006, a jej główna orientacja ideowa nie jest związana z fundamentalizmem islamskim. Bojowa Organizacja Terrorystyczna to organizacja o profilu ekstremizmu neonazistowskiego. Strukturę założyli Dymitrij Borowikow i Aleksiej Wojewodin, którzy wywodzili się ze skinheadowskiej grupy Mad Crowd. Grupa działała w ścisłej konspiracji. Członkowie unikali identyfikacji ze środowiskiem skinheadów rezygnując z charakterystycznego stylu ubioru właściwego dla tej subkultury. Członkowie komunikowali się ze sobą zakonspirowanymi telefonami komórkowymi mało znanych marek. Grupa unikała spotkań, jak i rozmów na tematy ideologiczne i taktyczne. Podstawową formą komunikacji były listy pisane na papierze. 14 czerwca 2011 r. wyroki usłyszało ośmiu

⁹²⁰ *Решение Верховного суда РФ о признании террористической организации «Братья-мусульмане» (2003 г.), <https://echo.msk.ru/blog/echomsk/948033-echo/>, dostęp: 20.07.2020.*

⁹²¹ *РЕШЕНИЕ ВЕРХОВНОГО СУДА РФ ОТ 14 ФЕВРАЛЯ 2003 Г., N ГКПИ 03-116, [HTTP://NAC.GOV.RU/ZAKONODATELSTVO/SUDEBNYE-RESHENIYA/RESHENIE-VERHOVNOGO-SUDA-RF-OT-14-FEVRALYA.HTML](http://nac.gov.ru/zakonodatelstvo/sudebnye-resheniya/reshenie-verhovnogo-suda-rf-ot-14-fevralya.html), DOSTĘP Z 25.05.2021.*

członków grupy.⁹²² Organizacja została uznana za terrorystyczną na podstawie decyzji moskiewskiego sądu grodzkiego z 28 czerwca 2013 roku № 3-67/2013.

Organizacją terrorystyczną o innej niż islamski fundamentalizm motywacji dokonywanych ataków terrorystycznych jest również Stowarzyszenie Terrorystyczne – strukturalna jednostka organizacji Prawy Sektor działającej na Półwyspie Krymskim. Organizacja została uznana za terrorystyczną na podstawie decyzji moskiewskiego sądu grodzkiego z 17 grudnia 2014 roku.⁹²³ W listopadzie 2014 roku zapadła decyzja o likwidacji Prawego Sektora oraz trzech innych prawicowych związków ukraińskich: Ukraińskiego Zgromadzenia Narodowego - Ukraińskiej Samoobrony Ludowej (UNA - UNSO), Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA) i Trójjąb im. Stepana Bandery. Działalność tych organizacji jest uznawana za ekstremistyczną i zakazaną na terytorium Federacji Rosyjskiej. Prawy sektor to stowarzyszenie radykalnych, nacjonalistycznych organizacji na Ukrainie. Ruch zrzeszał różne grupy ekstremistów biorących udział w wydarzeniach na ukraińskim Majdanie w listopadzie 2013 roku. Ruch zainicjowała frakcja Trójjąb im. Stepana Bandery.⁹²⁴

Szeroki zakres i różnorodność profili organizacji uznawanych w Rosji za terrorystyczne odzwierciedla kompleksowe podejście w zakresie zwalczania terrorystycznego. Objęcie zakazem znacznej liczby bliskowschodnich, fundamentalistycznych organizacji terrorystycznych, jak i ekstremistycznych, nacjonalistycznych ugrupowań ma swoje odniesienie w konstrukcji definicji prawnej organizacji terrorystycznej, ekstremistycznej, jak i odpowiedzialności karnej za powoływanie takich struktur i uczestnictwo w nich.

⁹²² D. Stieszin, *Откуда берутся фашисты в русских городах*, „Комсомольская правда”, 5.07.2006, <https://www.kp.ru/daily/23735.4/54943/>, dostęp z 16.05.2020.

⁹²³ ФСБ: „Правый сектор” в Крыму признан террористической организацией, <https://ria.ru/20150403/1056366121.html>, dostęp z 20.07.2020.

⁹²⁴ S. Shuster, *Exclusive: Leader of Far-Right Ukrainian Militant Group Talks Revolution With TIME*, „The Time”, 2014-02-04, <https://time.com/4493/ukraine-dmitri-yarosh-kiev/>, dostęp z 21.07.2020.

Rozdział IV Organizacja terrorystyczna i stowarzyszenie ekstremistyczne – definicja prawna i odpowiedzialność karna w świetle rosyjskiego ustawodawstwa karnego na przykładzie funkcjonowania Emiratu Kaukaskiego

Odpowiedzialność karna za utworzenie organizacji terrorystycznej, jak i członkostwo w organizacji terrorystycznej lub nawołującej do ekstremizmu, jest jednym z głównych kierunków polityki rosyjskiego bezpieczeństwa narodowego. Odpowiedzialności karnej za uczestnictwo w organizacji terrorystycznej, jak i definicji prawnej organizacji terrorystycznej odpowiada szereg przepisów rosyjskiego prawa karnego. Walka i prewencja działalności organizacji terrorystycznych pojawia się w strategicznych dokumentach określających politykę bezpieczeństwa narodowego. Zagrożenie, jakie stwarzają organizacje terrorystyczne i grupy ekstremistyczne jest przedstawione w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej do 2020 roku. Strategia zatwierdzona dekretem Prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 31 grudnia 2015 r. N 683, określa interesy narodowe i strategiczne priorytety bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej, jak również cele, zadania i wektory działania w zakresie polityki wewnętrznej i zagranicznej ukierunkowane na wzmocnienie bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej oraz zapewnienie zrównoważonego rozwoju kraju w perspektywie długoterminowej. Strategia zwraca uwagę na fakt, iż obok ognisk napięć na Bliskim Wschodzie, Afryce, Azji Południowej i na Półwyspie Koreańskim powstają nowe ogniska zapalne, rozszerzają się sfery wyłączone spod kontroli władz państwowych, co stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Terytoria konfliktów zbrojnych stają się horyzontem szerzenia się terroryzmu, wrogości etnicznej i narodowej oraz innych przejawów ekstremizmu. Powstanie samozwańczego kalifatu Państwa Islamskiego – organizacji terrorystycznej nowego typu i umocnienie pozycji organizacji w regionie nie tylko Bliskiego Wschodu, ale również – według władz Federacji Rosyjskiej - oddziaływaniu na społeczeństwa państwa zachodnich, jak i Rosji stanowiło efekt realizacji przez niektóre państwa polityki podwójnych standardów w walce z terroryzmem.

Zgodnie z literą strategii do fundamentalnych zagrożeń zarówno dla państwa zalicza się działalność organizacji oraz grup terrorystycznych i ekstremistycznych, których celem jest siłowa zmiana ustroju konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej, destabilizację i dezorganizacja funkcjonowania instytucji i struktur władzy państwowej. Szczególnym zagrożeniem bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej jest działalność radykalnych organizacji i ugrupowań społecznych wykorzystujących ideologię nacjonalistyczną i religijno-ekstremistyczną, zagranicznych i międzynarodowych organizacji pozarządowych, struktur finansowych

i gospodarczych oraz osób fizycznych, których działania ukierunkowane są na naruszenie jedności i integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej, a także na destabilizację sytuacji wewnętrznej, politycznej i społecznej w państwie rosyjskim, w tym inspiracja „kolorowymi rewolucjami” w duchu szeroko pojętej demokratyzacji i indywidualizacji, która postrzegana jest jako zjawisko destrukcyjne względem tradycyjnych rosyjskich wartości duchowych i moralnych. Katalog zagrożeń obejmuje również wszelkie działania związane z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych w celu rozpowszechniania i propagowania ideologii faszystwu, ekstremizmu i terroryzmu oraz separatyzmu, które traktowane są jako zjawiska szkodliwe dla rozwoju społeczeństwa, jak i stabilizacji polityczno-społecznej.⁹²⁵

Główne kierunki realizacji strategii zapewnienia bezpieczeństwa państwowego koncentrują się na znaczącym wzmocnieniu pozycji państwa w charakterze gwaranta bezpieczeństwa jednostki i bezpieczeństwa materialnego oraz praktyce doskonalenia regulacji prawnych w zakresie przeciwdziałania przestępczości (również w sferze informacyjnej), korupcji, terroryzmu i ekstremizmu, obrotom substancjami narkotycznymi oraz walce z tego typu przestępczością. Istotnym z perspektywy analizy roli FSB w realizacji założeń polityki antyterrorystycznej jest wskazanie w strategii rozwoju współpracy organów ścigania ze społeczeństwem obywatelskim, co ma na celu zwiększenie zaufania obywateli do organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości Federacji Rosyjskiej. Jednym ze sposobów zwalczania aktywności terrorystycznej organizacji jest tworzenie mechanizmów zapobiegania i neutralizacji konfliktów społecznych i międzyetnicznych, a także przeciwdziałanie angażowaniu się obywateli Rosji w działania grup przestępczych i terrorystycznych poza granicami Federacji Rosyjskiej. W zakresie uczestnictwa Rosji w międzynarodowej polityce zwalczania terroryzmu istotne jest dalsze rozwijanie potencjału Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ) państw zrzeszonych w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw. Zgodnie z rosyjskim interesem narodowym organizację należałoby przekształcić w uniwersalną organizację międzynarodową zdolną do przeciwdziałania regionalnym wyzwaniom i zagrożeniom o charakterze militarno-politycznym i wojskowo-strategicznym, do których zaliczany jest międzynarodowy terroryzm, nielegalny obrót substancjami odurzającymi i substancjami psychotropowymi oraz nielegalna migracja, jak

⁹²⁵ Указ Президента Российской Федерации О стратегии национальной безопасности N683, 31.12.2015, <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=191669&fld=134&dst=100001,0&rnd=0.7546473449333011#031873332789111086>, dostęp z 25.05.2021.

również zagrożeniom o charakterze ofensywy informacyjnej ukierunkowanej na sferę mentalną społeczeństwa, jak i infrastrukturę informatyczną Federacji Rosyjskiej.⁹²⁶

Z analizy tekstu Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej do 2020 roku wynika, iż jednym z wiodących zagrożeń dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, a jednocześnie jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się zagrożeń, jest terroryzm. Zagrożenie terroryzmem zarówno w skali wewnętrznej, jak i międzynarodowej, determinuje wektory rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. Ze względu na intensyfikację działań międzynarodowych grup terrorystycznych, których *modus operandi* stanowi działanie jako sieć, luźno powiązanych ze sobą komórek, jednostek funkcjonujących w różnych społeczeństwach i różnych systemach politycznych, gotowych do organizacji i dokonania ataku terrorystycznego w dowolnym miejscu na Ziemi, w *casusie* rosyjskim głównym zadaniem władz, jak i podmiotów odpowiedzialnych za zwalczanie terroryzmu jest ciągle doskonalenie i aktualizacja regulacji odpowiedzialności karnej za popełnianie przestępstw o charakterze terrorystycznym, zarówno przez jednostki, jak i przez zorganizowane struktury terrorystyczne.⁹²⁷

Jednym z głównych i podstawowych problemów w rosyjskim prawie karnym jest kwestia kwalifikacji przestępstw terrorystycznych. W praktyce działalności rosyjskich organów ścigania oraz w teorii prawa karnego kontrowersje wywołuje uregulowanie kodeksowe odpowiedzialności karnej za tworzenie organizacji lub grupy terrorystycznej, jak i partycypacja w tego typu strukturze. W ramach polityki antyterrorystycznej, która jest pochodną polityki bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, istotny jest wymiar doskonalenia struktur i działalności federalnych organów wykonawczych, jak i system identyfikowania i neutralizowania działań służb wywiadowczych państw trzecich, jak i innych organizacji pod egidą państw trzecich, które stanowią zagrożenie rosyjskich interesów narodowych, aktów terroryzmu, przejawami radykalizmu religijnego, nacjonalizmu oraz innych form ekstremizmu. Podstawą wszelkich działań ukierunkowanych na eliminację zagrożenia terroryzmem, jak i ekstremizmem stanowią przepisy rosyjskiego Kodeksu Karnego. Wydzielenie przestępczości terrorystycznej z ogólnego katalogu przestępstw determinuje odrębne przepisy prawne definiujące organizację terrorystyczną i grupę ekstremistyczną.⁹²⁸

⁹²⁶ *Ibidem*.

⁹²⁷ Указ Президента Российской Федерации О стратегии национальной..., *op. cit.*

⁹²⁸ W. K. Gawlo, B. A. Mazurov, Уголовно-правовые и криминологическо-криминалистические аспекты противодействия терроризму, "Известия Алтайского государственного университета", no. 2-2, 2011, s. 95.

Przejawy ekstremizmu stanowią integralną cechę procesów społecznych i jako takie towarzyszyły społeczeństwom od początku istnienia grup społecznych. W erze globalizacji ekstremizm staje się zjawiskiem globalnym. W globalnej przestrzeni informacyjnej fenomen ekstremizmu jest kwestią wymagającą introdukcji odpowiednich rozwiązań prawno-karnych. Z perspektywy prawnej, grupy ekstremistyczne są strukturami powołanymi w celu przygotowania i popełniania przestępstw o charakterze ekstremistycznym na drodze spisku. Przedmiotem spisku jest stworzenie najbardziej niebezpiecznej formy bazującej na współudziale – wspólnoty przestępczej tzw. organizacji przestępczej w celu popełniania przestępstw o motywacji ekstremistycznej. Zgodnie z art. 63, § e, cz. I Kodeksu Karnego FR motyw ekstremistyczny zawiera się w popełnieniu przestępstwa z powodu politycznej, ideologicznej, rasowej, religijnej wrogości lub nienawiści lub z powodu nienawiści lub wrogości w odniesieniu do jakiejkolwiek grupy społecznej.⁹²⁹

Podstawą koncepcyjną tej zasady stanowią postanowienia części 5 i 6 art. 35 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej, który przewiduje możliwość wprowadzenia w części specjalnej Kodeksu Karnego odrębnych rodzajów zorganizowanych grup przestępczych. W związku z powyższym struktury ekstremistyczne są szczególnym podmiotem dokonującym przestępstw ekstremistycznych. Działając jako organizacja lub grupa ekstremistyczna stanowią zorganizowaną grupę przestępczą. Działalność ekstremistyczna jako zorganizowana struktura została wydzielona jako odrębne przestępstwo w części szczegółowej Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej.

Zgodnie z art. 228 ust.1 KK FR grupa ekstremistyczna to zorganizowana grupa osób powstała w celu przygotowania lub popełnienia przestępstw o orientacji ekstremistycznej, a także kierowanie taką grupą, jej podjednostkami strukturalnymi, jak również zjednoczenie organizatorów, liderów lub innych przedstawicieli jednostek w celu opracowania planów i(lub) warunków popełniania przestępstw o charakterze ekstremistycznym. Grupa ekstremistyczna charakteryzuje się wertykalną strukturą hierarchiczną na czele z organizatorem (przywódcą), stabilnością składu osobowego, koordynacją działań na wielu poziomach w celu realizacji wyznaczonych celów. Struktura ekstremistyczna może składać się z pododdziałów – części. Zgodnie z rosyjskim ustawodawstwem przedmiotowym zakwalifikowanie zorganizowanej grupy do kategorii struktur ekstremistycznych nie wymaga decyzji sądu o zakazie lub likwidacji danej grupy religijnej, społecznej lub innej organizacji

⁹²⁹ *Ст. 63. Обстоятельства, отягчающие наказание,* "Уголовный кодекс Российской Федерации" от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 25.03.2022), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/, dostęp z 20.07.2020.

prowadzącej działania ekstremistyczne.⁹³⁰ Działalność stowarzyszenia społecznego lub religijnego w stosunku do którego sąd wydał decyzję ostateczną o likwidacji lub zakazie działalności w związku z prowadzoną działalnością ekstremistyczną (art.228 KK FR) należy definiować jako podmiot prowadzący działania o charakterze organizacyjnym ukierunkowane na kontynuowanie lub wznowienie działalności ekstremistycznej organizacji zdelegalizowanej. Do takich działań zalicza się np. zwoływanie zebrań, organizacja rekrutacji nowych członków, korzystanie z kont bankowych, jeżeli nie wiąże się z postępowaniem likwidacyjnym.⁹³¹

Uczestnictwo w działalności organizacji ekstremistycznej (art. 282 ust. 2 KK FR) jest definiowane jako umyślne podejmowanie działań zmierzających do osiągnięcia celów organizacji ekstremistycznej (prowadzenie propagandy działalności zakazanej prawem organizacji, rekrutacja nowych członków, bezpośredni udział w działaniach itp.). Uwzględniając przestępstwa określone w art. 205.4 (utworzenie organizacji terrorystycznej i członkostwo) i art. 205.5 KK (organizacja działań terrorystycznych i uczestnictwo w działalności organizacji terrorystycznej) działanie ekstremistyczne kwalifikuje się jako przestępstwo z art. 205.5 KK, w przypadku gdy spełnione zostaną następujące warunki:⁹³²

- 1) Struktura zostanie uznana za organizację terrorystyczną,
- 2) Osoba działająca w ramach organizacji uznanej za terrorystyczną uczestniczy w jej działaniach świadomie przy założeniu posiadania wiedzy, że organizacja jest w świetle zapisów prawa uznawana za terrorystyczną.

W przypadku, gdy powyższe warunki nie zostaną spełnione działanie przestępcze nie jest kwalifikowane na podstawie art. 205.5 KK „Organizacja działalności terrorystycznej i uczestnictwo w działalności takiej organizacji”.

⁹³⁰ Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 3 ноября 2016 г. N 41 "О внесении изменений в постановления Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 9 февраля 2012 года N 1 "О некоторых вопросах судебной практики по уголовным делам о преступлениях террористической направленности" и от 28 июня 2011 года N 11 "О судебной практике по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности", <http://base.garant.ru/71533006/#friends>, dostęp z 26.07.2020.

⁹³¹ Ст. 228.1. Незаконные производство, сбыт или пересылка наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов, а также незаконные сбыт или пересылка растений, содержащих наркотические средства или психотропные вещества, либо их частей, содержащих наркотические средства или психотропные вещества, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N 63-ФЗ...”, *op. cit.*

⁹³² Ст. 205.5. Организация деятельности террористической организации и участие в деятельности такой организации, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N ...”, *op. cit.*,

Kwalifikacja na podstawie art. 205.4 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej „Organizacja stowarzyszenia terrorystycznego i członkostwo w takiej strukturze” odbywa się z zastrzeżeniem następujących warunków:⁹³³

- 1) Istnienie zorganizowanej osób do celów prowadzenia działalności terrorystycznej lub jej przygotowania lub popełnienia jednego lub kilku przestępstw z art. 205,1, 205,2, 206, 208, 211, 220, 221, 277, 278, 279 i 360 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej lub innych przestępstw, których celem jest propaganda, usprawiedliwianie i wspieranie terroryzmu;
- 2) Zamiar osoby – członka grupy terrorystycznej przygotowania lub popełnienia jednego lub więcej przestępstw określonych w art. 205,1, 205.2, 206, 208, 211, 220, 221, 277, 278, 279 i 360 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej, lub innych przestępstw ukierunkowanych na propagandę, usprawiedliwianie i wspieranie terroryzmu.

Przestępczości ekstremistyczna i jej kwalifikacja jako odrębnego rodzaju przestępczości o określonej odpowiedzialności karnej jest złożona. Artykuł 228.1 KK FR przewiduje odpowiedzialność karłą za organizację struktury ekstremistycznej w postaci mandatu karnego w wysokości od 400 tys. rubli do 8 tys. rubli lub w rozmiarze miesięcznego dochodu winnego lub innego źródła dochodu przez okres od 2 do 4 lat. Alternatywną sankcją jest kara pozbawienia wolności na okres od 6 do 10 lat z pozbawieniem prawa zajmowania określonych stanowisk lub zajmowania się określoną działalnością przez okres do lat 10 i ograniczeniem wolności na okres od 1 roku do 2 lat.⁹³⁴

Za nakłanianie, werbunek lub inne angażowanie osób w działalność organizacji ekstremistycznej ustawodawca podwyższył wysokość kary finansowej, która zgodnie z przepisem wynosi od 300 tys. do 700 tys. rubli lub w wysokości dochodu lub innego źródła dochodu winnego przez okres od 2 do 4 lat. Dodatkową sankcją jest skierowanie winnego do przymusowych prac na okres od 2 do 5 lat z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk do 5 lat z ograniczenia wolności na okres od 1 roku do 2 lat lub pozbawieniem wolności na okres od 4 do 8 lat z ograniczeniem wolności na okres od 1 roku do 2 lat. Dyspozycja normy wskazującej odpowiedzialność karłą za przestępstwo ekstremistyczne opiera się na wydzieleniu różnych ról (funkcji) pełnionych przez

⁹³³ *См. 205.4. Организация террористического сообщества и участие в нем..., op. cit.*

⁹³⁴ *См. 228.1. Незаконные производство, сбыт или пересылка наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов, а также незаконные сбыт или пересылка растений, содержащих наркотические средства или психотропные вещества, либо их частей, содержащих наркотические средства или психотропные вещества, „Уголовный кодекс...”, op. cit., dostęp z 30.04.2022.*

współuczestników w ramach organizacji, jak i innych rodzajach wspierania działalności ekstremistycznej przewidzianych w ustępach art. 282 KK FR. Przedział ról, sposobów współuczestnictwa w popełnieniu przestępstwa enumeryje art. 33 KK: wykonawca, organizator, podżegacz i współnik.⁹³⁵ W art. 282. 1 KK FR role te są uporządkowane zgodnie z kryterium zagrożenia społecznego i surowości sankcji. Zróżnicowanie odpowiedzialności karnej współwykonawców jest wynikiem uzależnienia wysokości sankcji od stopnia zaangażowania i zakresu pełnionych funkcji. Część 1 art. 282.1 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej ustanawia odpowiedzialność karną za pełnienie roli organizatora (przewodniczącego) podjednostki strukturalnej (maksymalna kara to 10 lat pozbawienia wolności), w części 1.1 - podżegacza (do 8 lat), w części 2 - wykonawcy i współnika (do 6 lat).⁹³⁶

Przewidziana w art. 282. 1 KK FR „Organizacja struktury ekstremistycznej” przedmiotowy aspekt przestępstwa obejmuje trzy formy działania:⁹³⁷

- 1) Utworzenie organizacji ekstremistycznej, zajmowanie stanowiska kierowniczego w takiej strukturze, a także sformalizowanie działania organizatorów, liderów lub przedstawicieli jednostek strukturalnych organizacji lub zrzeszenia (część 1);
- 2) Nakłanianie, rekrutacja i werbunek nowych członków (część 1.1);
- 3) Członkostwo w organizacji/strukturze ekstremistycznej (część 2 art. 282.1 KK FR).

Pierwsza wymieniona forma obejmuje kilka możliwych działań. Wypełnienie znamion któregośkolwiek z nich stanowi przedmiotową stronę przestępstwa. Główną kwestią, w obliczu której stają funkcjonariusze rosyjskich organów ścigania, jest określenie, czy daną grupą przestępczą stworzoną i kierowaną przez wykonawcę można uznać za ekstremistyczną. Definicja organizacji ekstremistycznej jest wewnętrznie sprzeczna. Z jednej strony część 1 art. 282 § 1 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej stanowi, że grupa ekstremistyczna jest zorganizowaną grupą osób. Taka definicja daje podstawy do uznania takiej struktury za rodzaj zorganizowanej grupy. Z drugiej strony z normy wynika, iż grupa może składać się z jednostek lub pododdziałów strukturalnych, które stanowią jej integralną część. W konsekwencji grupa ekstremistyczna posiada taką samą strukturę jak grupa przestępcza - jest związkiem kilku zorganizowanych grup, albo jedną grupą, ale posiadającą podziały

⁹³⁵ *Статья 33. Виды соучастников преступления, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 08.06.2020)...*, *op. cit.*

⁹³⁶ *Статья 282.1. Организация экстремистского сообщества, „Уголовный кодекс...”, *op. cit.**

⁹³⁷ *Статья 282.1. Организация экстремистского сообщества, „Уголовный кодекс...”, *op. cit.**

strukturalne (część 4 artykułu 35 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej). Powstaje pytanie: jaki wariant formy współdziału umożliwia kwalifikację grupy jako ekstremistycznej? Na podstawie art. 35. 4 KK FR działanie organizacji ekstremistycznej kwalifikowane jest jako działanie zorganizowanej grupy.⁹³⁸

W teorii rosyjskiego prawa karnego jedną z dyskusyjnych kwestii jest definicja wspólnoty ekstremistycznej jako formy współdziału, ponieważ nie posiada ona kompletu cech charakterystycznych dla takiej czy innej formy współdziału. Jak wynika z przeprowadzonej przez O. A. Zubalową analizy części 1 art. 210 i część 1 art. 282.1 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej „zorganizowane grupy różnią się od siebie jedynie celami: grupa kryminalna jest zorientowana na popełnianie pospolitych przestępstw, a organizacja ekstremistyczna jest ukierunkowana na dokonywanie przestępstw motywowanych ekstremizmem.”⁹³⁹ Na podstawie art. 282.3 KK FR „Finansowanie działalności ekstremistycznej”⁹⁴⁰ rosyjski ustawodawca wprowadził penalizację finansowania działalności ekstremistycznej. Finansowanie polega na dostarczaniu lub gromadzeniu środków finansowych, świadczenie usług finansowych wykorzystywanych do finansowania organizacji ekstremistycznej przygotowania i dokonania jednego z przestępstw o charakterze ekstremistycznym lub w celu zabezpieczenia działalności grupy ekstremistycznej lub organizacji. Przewidywaną sankcją za popełnienie tego typu przestępstwa jest kara finansowa w wysokości od 300 tys. do 700 tys. rubli lub w wysokości dochodów winnego na okres od 2 do 4 lat lub wyrok skazujący na wykonywanie przymusowych prac na okres od 1 roku do 4 lat z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk na okres do 3 lat oraz kara pozbawienia wolności na okres od 3 do 8 lat.⁹⁴¹

Między organizacją ekstremistyczną, a terrorystyczną istnieje szereg wzajemnych związków. Sam terroryzm jest traktowany jako jedna z najniebezpieczniejszych form ekstremizmu w Rosji, zaś ekstremizm w wielu przypadkach stanowi preludium do działalności terrorystycznej.⁹⁴² Osobną odpowiedzialność karną za publiczne nawoływanie do

⁹³⁸ O. W. Jermakowa, *Квалификация следователем составов преступлений экстремистской направленности (ст. 280, 282, 282.1—282.2 УК РФ) на стадии возбуждения уголовного дела*, Федеральное государственное казенное образовательное учреждение высшего профессионального образования "Барнаульский юридический институт Министерства внутренних дел Российской Федерации" (Барнаул), 2014, s. 32.

⁹³⁹ O. A. Zubalowa, *Экстремистское сообщество как форма соучастия*, „Проблемы экономики и юридической практики”, nr. 4, 2008, s. 216.

⁹⁴⁰ Ст. 282.3. *Финансирование экстремистской деятельности*, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N 63-ФЗ..., *op.cit.*,

⁹⁴¹ *Уголовный кодекс Российской Федерации* от 13.06.1996 N 63-ФЗ..., *op.cit.*

⁹⁴² K. Laskowska, *Przestępczość o charakterze terrorystycznym w Rosji – wprowadzenie do problematyki*, „Archiwum Kryminologii”, Tom XXXII/2010, Białystok 2010, s. 393.

aktów ekstremizmu przewiduje art. 280 KK FR. Podstawę przepisu stanowi ustawa federalna „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej” z 25.07.2002 roku nr. 112-FZ. Karą za publiczne nawoływanie do zaangażowania w działania organizacji ekstremistycznej jest kara pieniężna od 100 tys. do 300 tys. rubli lub w wysokości dochodu winnego za okres od 1 roku do 2 lat. Alternatywną sankcją jest skierowanie na przymusowe prace na okres do 3 lat lub areszt na okres od 4 do 6 miesięcy, jak również pozbawienie praw zajmowania określonych stanowisk w okresie od 4 do 6 miesięcy. Za propagandę działalności ekstremistycznej z wykorzystaniem środków masowego przekazu lub sieci informacyjno-komunikacyjnych, a w szczególności Internetu, rosyjskie prawo karne przewiduje sankcję przymusowych prac na okres do 5 lat z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk na okres do 3 lat lub karę pozbawienia wolności do 5 lat z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk przez okres do 3 lat.⁹⁴³

Ostatnie piętnaście lat charakteryzowało się kształtowaniem i ciągłym rozwojem rosyjskiego ustawodawstwa ukierunkowanego na przeciwdziałanie ekstremizmowi i jego najgroźniejszym przejawom związanym z intensyfikacją działalności terrorystycznej. Szczególne zmiany zostały wprowadzone do rosyjskiego kodeksu karnego. Kodeks uzupełniono o nowe artykuły określające odpowiedzialność karną za tworzenie organizacji ekstremistycznych i terrorystycznych, jak i członkostwie w tego typu strukturach. Rosyjskie ustawodawstwo karne penalizuje zorganizowane formy działalności terrorystycznej. W 2013 r. do kodeksu karnego włączono artykuł 205.4 „Organizacja stowarzyszenia terrorystycznej i udział w nim”. Ustalenie odpowiedzialności karnej za przestępczość o charakterze terrorystycznym w specjalnej normie jest uzasadnione, gdyż wątpliwości nie budzi fakt wysokiej społecznej szkodliwości działań terrorystów. Wprowadzanie nowych artykułów związanych z walką z terroryzmem do kodeksu karnego jest również umotywowane wzrostem liczby aktów terrorystycznych na terytorium Federacji Rosyjskiej. W 2015 r. zarejestrowano 1531 przestępstw terrorystycznych, to o 35,8% więcej niż w latach poprzednich.⁹⁴⁴

Zgodnie z art. 205.4 KK FR organizacja terrorystyczna to zorganizowana, względnie stała grupa osób, które zrzeszają się w celu prowadzenia działalności terrorystycznej, przygotowania lub popełnienia jednego lub więcej przestępstw przewidzianych w art. 205.1(sprzysianie działalności terrorystycznej), 205.2 (publiczne nawoływanie do

⁹⁴³ Ст. 280.1 и 2. Публичные призывы к осуществлению экстремистской деятельности, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N 63-ФЗ..., *op.cit.*, dostęp z 20.07.2020.

⁹⁴⁴ Состояние преступности – январь – декабрь 2015 г., <https://mvd.ru/folder/101762/item/7087734>, dostęp z 20.07.2020.

działalności terrorystycznej, publiczne usprawiedliwianie terroryzmu lub propaganda terroryzmu), 206 (wzięcie zakładnika), 208 (organizacja nielegalnej formacji zbrojnej), 211 (porwanie statku powietrznego lub wodnego lub składu kolejowego), 220 (nielegalny obrót materiałami jądrowymi lub środkami radioaktywnymi), 221 (defraudacja lub wymuszenie materiałów jądrowych lub środków radioaktywnych), 277 (zamach na życie działacza państwowego lub społecznego), 278 (siłowe przejęcie władzy lub siłowe utrzymanie władzy), 279 (zbrojny bunt) i 360 (napaść na osoby lub instytucje, które korzystają z ochrony międzynarodowej) a także inne przestępstwa ukierunkowane na propagandę, uzasadnianie i wspieranie terroryzmu. Norma akcentuje takie znamiona działania organizacji terrorystycznej jak konsekwencja, stabilność, premedytacja oraz hierarchiczna struktura. Definicja organizacji terrorystycznej zawarta w art. 205.4 KK FR jest sprzeczna z definicją zorganizowanej grupy przestępczej określoną w art. 35.4 (dokonanie przestępstwa przez grupę osób na drodze spisku, przez zorganizowaną grupę lub stowarzyszenie przestępcze – organizację przestępczą). Zgodnie z art. 35 KK FR zorganizowana grupa przestępcza to zorganizowana struktura lub zrzeszenie zorganizowanych grup przestępczych działających pod jednym kierownictwem, których członkowie są zjednoczeni w celu wspólnego popełniania jednego lub więcej ciężkich lub szczególnie ciężkich przestępstw w celu uzyskania pośrednio lub bezpośrednio środków finansowych lub innych korzyści materialnych.⁹⁴⁵

Zgodnie z ust. 3 Uchwały Plenum Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej z dnia 10 czerwca 2010 r. Nr 12 „O praktyce sądowej rozpatrywania spraw karnych w zakresie organizacji wspólnoty przestępczej (organizacji przestępczej) lub udziału w niej”, ustrukturyzowanie grupy oznacza występowanie w ramach organizacji oddziałów (podgrup, związków itp.), charakteryzujących się stabilnością składu i konsekwencją podejmowanych działań lub jednolitym, hierarchicznym pionem przywództwa, która zakłada istnienie jednego lidera integrującego i stabilizującego więzi pomiędzy niezależnie działającymi zorganizowanymi grupami.⁹⁴⁶ W konsekwencji zarówno doktryna naukowa, jak i prawo karne, wyróżniają zarówno grupy zorganizowane, jak i wspólnoty przestępcze. Rozgraniczenie to nie ma jednak zastosowania w odniesieniu do wspólnoty – grupy terrorystycznej. W związku z powyższym przesłanka dotycząca zorganizowanego charakteru

⁹⁴⁵ *Ст. 33 УК РФ. Виды соучастников преступления (действующая редакция)*, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 08.06.2020), <http://ukodeksrf.ru/ch-1/rzd-2/gl-7/st-35-uk-rf>, dostęp z 30.07.2020.

⁹⁴⁶ *Часть 3*, „Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 10.06.2008 N 8 "О судебной практике рассмотрения уголовных дел об организации преступного сообщества (преступной организации)", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_77774/, dostęp z 30.07.2020.

w przypadku grupy terrorystycznej nie jest decydującym kryterium umożliwiającym kwalifikację organizacji terrorystycznej jako przestępczej. Ponadto rosyjski ustawodawca dokonuje rozróżnienia między celami przyświecającymi działaniu grupy terrorystycznej i przestępczej. Różnica między dwoma rodzajami organizacji wywodzi się z różnicy motywacji i celów podejmowanej działalności przestępczej. O ile cele i motywacje organizacji terrorystycznej mają charakter ideowy i polityczny, o tyle cele organizacji przestępczej są zorientowane na uzyskanie określonych korzyści majątkowych i statusu. Odmienność motywacji i celów w świetle rosyjskich przepisów karnych nie pozwala zakwalifikować organizacji terrorystycznej do klasycznych organizacji przestępczych. Obowiązkowe przesłanki kwalifikacji organizacji jako organizacji przestępczej nie zostały enumerowane w art. 205.4 KK FR. Specyfika prawnej oceny społeczności terrorystycznej wynika również z istniejącej w Federacji Rosyjskiej procedury uznawania organizacji (wspólnoty) za terrorystyczną. Zgodnie z art. 24 ustawy federalnej z dnia 6 marca 2006 r. Nr 35-FZ „O zwalczaniu terroryzmu” o zakwalifikowaniu danej organizacji do kategorii organizacji terrorystycznej decyduje procedura sądowa.⁹⁴⁷ W rosyjskim prawie karnym pojęcie organizacji terrorystycznej jest równoznaczne z pojęciem stowarzyszenia terrorystycznego. Jediną różnicę stanowi procedura uznawania bezprawności działania tych struktur. Z artykułu 24 ustawy „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” organizację terrorystyczną, której działanie jest zakazane prawnie, uznaje się również za stowarzyszenie terrorystyczne w przypadku wyroku skazującego przeciwko osobie odpowiedzialnej za utworzenie takiej organizacji i pełnienie funkcji kierowniczej. W przypadku organizacji terrorystycznej nadrzędnym aktem jest decyzja sądu kwalifikująca daną organizację jako terrorystyczną, a w przypadku stowarzyszenia terrorystycznego wyrok skazujący wobec osoby za przywództwo, utworzenie lub udział w działaniach struktury terrorystycznej.⁹⁴⁸

Artykuł 205.4 KK FR „Organizacja stowarzyszenia terrorystycznego”, który stanowi wykładnię przesłanek przestępstwa organizacji terrorystycznego stowarzyszenia i członkostwie w takiej strukturze, wskazuje również sankcję karną za członkostwo w stowarzyszeniu terrorystycznym, którą jest pozbawienie wolności na okres od 5 do 10 lat i kara finansowa w wysokości do 500 tys. rubli lub w wysokości dochodów winnego na okres do 3 lat. Rosyjski ustawodawca przewiduje okoliczności łagodzące wobec osób, które dobrowolnie zrezygnowały z uczestnictwa w działaniach organizacji terrorystycznej

⁹⁴⁷ Ст. 24. Ответственность организаций за причастность к терроризму, „Федеральный закон "О противодействии терроризму" от 06.03.2006 N 35-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_58840/, dostęp z 31.01.2020.

⁹⁴⁸ Ibidem.,

i udzieliły organom ścigania informacji dotyczących istnienia organizacji. W przypadku zaistnienia okoliczności łagodzących potencjalnego sprawcę zwalnia się z odpowiedzialności karnej, jeżeli jego działania nie wypełniają przesłanek innych przestępstw.⁹⁴⁹ Artykuł 205.5. KK FR kryminalizuje jedynie organizację działalności organizacji terrorystycznej (część 1) i udział w działalności organizacji (część 2). W części 3 art. 33 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej określono, iż organizatorem jest osoba, która zorganizowała popełnienie przestępstwa lub kierowała jego dokonaniem, a także osoba, która stworzyła zorganizowaną grupę lub społeczność przestępczą (organizację przestępczą) lub kierowała strukturą przestępczą.

W części 1 art. 205.5 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej tylko jedno działanie uznano w kategorii przestępstwa, a mianowicie utworzenie organizacji terrorystycznej, co potwierdza problematyczność kwalifikacji organizacji terrorystycznej w kategoriach zorganizowanej grupy przestępczej.⁹⁵⁰ Zgodnie z literą artykułu 205.5 KK FR za organizację działalności organizacji terrorystycznej, której funkcjonowanie jest zakazane na mocy ustawodawstwa federalnego przewidziano karę pozbawienia wolności na okres od 15 do 20 lat łącznie z karą finansową w wysokości do 1 mln rubli lub w wysokości dochodu winnego w okresie do 5 lat i ograniczeniem wolności od 1 roku do 2 lat lub karą dożywocia.⁹⁵¹

Artykuł ustanawiający odpowiedzialność za organizowanie działalności organizacji terrorystycznej i udział w działalności struktury terrorystycznej został wprowadzony do Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej ustawą federalną nr 302-FZ z 2 listopada 2013 r. „O wniesieniu zmian do niektórych aktów ustawodawczych Federacji Rosyjskiej”. Projekt ustawy federalnej przedstawiono Dumie Państwowej Zgromadzenia Federalnego Federacji Rosyjskiej 27 września 2013 r. Zgodnie z Notą wyjaśniającą autorów, projekt ustawy został przygotowany na podstawie wyników analizy praktyki organów ścigania w zakresie prawnego wspierania walki z terroryzmem. We wnioskach przedstawionych przez Komisję Bezpieczeństwa i Walki z Korupcją Dumy Państwowej, która poparła projekt, wyjaśniono, że projekt ma on na celu ukształtowanie kompleksowego systemu przeciwdziałania działalności terrorystycznej, a także tworzenia nowych form przeciwdziałania terroryzmowi, w tym z wykorzystaniem różnorodnych instrumentów, których wykorzystanie wpłynęłoby na podniesienie efektywności walki z terroryzmem. Już sześć miesięcy po wniesieniu zmian do

⁹⁴⁹ *См. 205.4. УК РФ Организация террористического сообщества и участие в нем, „Федеральный закон „О противодействии терроризму” от 06.03.2006 N 35-ФЗ (последняя редакция)”, <https://ppt.ru/kodeks/uk/st-205.4>, dostęp z 30.07.2020.*

⁹⁵⁰ T. A. Chmielewska, *Виды групповых преступлений и их квалификация по УК РФ*, Диссертация, Moskwa 2000, s. 46.

⁹⁵¹ K. Kraj, *Rosja w walce z terroryzmem*, Wyd. Kazimierz Kraj, Kraków 2009, s. 90.

Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej ustawą federalną z 5 maja 2014 nr 130-FZ „O zmianie niektórych aktów prawnych obowiązujących w Federacji Rosyjskiej” ustawodawca uznał, że sankcje wskazane w części pierwszej art. 205.5 (odpowiedzialność za organizację działalności organizacji uznanej za terrorystyczną zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej) nie są dostatecznie ostrymi sankcjami. W celu zaostrzenia odpowiedzialności karnej za organizowanie działalności terrorystycznej wprowadzona została nowa sankcja – karę pozbawienia wolności na okres od 15 do 20 lat uzupełniono karą dożywotniego pozbawienia wolności. 6 lipca 2016 roku podwyższono również sankcję zawartą w części 2 art. 205.5 KK FR: minimalny i maksymalny okres odbywania kary pozbawienia wolności zwiększono dwukrotnie (z 5 i 10 lat do 10 i 20 lat). Należy zauważyć, że projekt pierwszej ustawy federalnej przekazano do rozpatrzenia Dumie Państwowej Zgromadzenia Federalnego Federacji Rosyjskiej 15 stycznia 2014 r. - dokładnie dwa miesiące po uzupełnieniu Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej o art. 205 ust. 5 KK FR. W związku z tym obecna wersja art. 205 ust. 5 kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej przewiduje odpowiedzialność za:⁹⁵²

- organizację działalności organizacji, która zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej jest uznana za terrorystyczną (część 1);
- udział w działaniach organizacji, która zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej jest uznana za terrorystyczną (część 2).

Uchwała Plenum Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej nr 1 z dnia 9 lutego 2012 r. „O niektórych zagadnieniach orzecznictwa w sprawach karnych o przestępstwa terrorystyczne” nie wyjaśnia, co należy rozumieć pod pojęciem organizacji działalności organizacji terrorystycznej i udziału w działalności takiej struktury. Niemniej jednak w celu wyjaśnienia tych pojęć można sięgnąć do odpowiednich zapisów uchwały Plenum Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej z dnia 28 czerwca 2011 r. Nr 11 „O praktyce sądowej w sprawach karnych o przestępstwa o charakterze ekstremistycznym” (paragraf 20).⁹⁵³ Dodatkowe komplikacje w prawnym definiowaniu organizacji terrorystycznej wprowadza ustawa „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistycznej”. Artykuł 1 tejże ustawy wskazuje, iż działalność terrorystyczna to „rodzaj działalności ekstremistycznej”. Wyjaśnia to zasadność zaleceń Plenum Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej dotyczące odpowiedzialności za

⁹⁵² Ст. 24. Ответственность организаций за причастность к терроризму, „Федеральный закон от 06.03.2006 N 35-ФЗ (ред. от 26.05.2021) "О противодействии терроризму", dostęp z 30.04.2022.

⁹⁵³ Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 20.09.2018 N 32 "О внесении изменений в постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 28 июня 2011 года N 11 "О судебной практике по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_307089/, dostęp z 31.07.2020.

zorganizowanie organizacji ekstremistycznej i członkostwo w niej mogą być wykorzystane do określenia tych samych pojęć użytych w art. 205.5 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej.⁹⁵⁴ Zgodnie z powyższym, organizowanie działalności organizacji terrorystycznej należy rozumieć jako działania o charakterze organizacyjnym mające na celu kontynuowanie lub wznowienie nielegalnej działalności organizacji, której funkcjonowanie jest zabronione na terytorium Federacji Rosyjskiej. Przez udział w działalności organizacji terrorystycznej rozumie się popełnienie przez osobę zamierzonych działań zmierzających do osiągnięcia celów organizacji terrorystycznej (promocja działalności organizacji zakazanej, rekrutacja nowych członków).

Zgodnie z ustawą federalną z dnia 6 marca 2006 r. Nr 35-FZ „O zwalczaniu terroryzmu” (art. 24 część 1) tworzenie i działalność organizacji, celów lub działań są zabronione w Federacji Rosyjskiej, które propagują, usprawiedliwiają i wspierają terroryzm lub popełnianie przestępstw, o których mowa w art. 205-206, 208, 211, 220, 221, 277-280, 282.1-282.3 i 360 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej. Ta sama ustawa federalna (w części 2 art. 24)⁹⁵⁵ stanowi, że organizacja jest uznawana za terrorystyczną i podlega likwidacji (zakazania jej działalności) na podstawie decyzji sądu na wniosek Prokuratora Generalnego Federacji Rosyjskiej lub prokuratora podległego w trzech przypadkach:⁹⁵⁶

- jeżeli w imieniu lub w interesie organizacji podejmuje działania na rzecz przygotowania oraz popełnienia przestępstw przewidzianych w artykułach 205-206, 208, 211, 220, 221, 277-280, 282.1-282.3 i 360 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej;
- jeżeli przestępstwa te są popełniane przez osobę, która kontroluje realizację działań organizacji na mocy ustawy federalnej z dnia 2 listopada 2013 r. nr 302-FZ,
- wydanie prawomocnego wyroku skazującego w sprawie karnej przeciwko osobie za utworzenie organizacji zgodnie z art. 205.4 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej, za kierowanie taką strukturą lub uczestnictwo w niej.

Postanowienie sądu o likwidacji organizacji (zakazie jej działalności) dotyczy zarówno regionalnych, jak i oddziałów organizacji, a także organizacji zagranicznych i międzynarodowych, oraz ich oddziałów i przedstawicielstw na terytorium Federacji

⁹⁵⁴ *Ст. 205.5. Организация деятельности террористической организации и участие в деятельности такой организации*, „Уголовный кодекс Российской Федерации” от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 25.03.2022), dostęp z 30.04.2022.

⁹⁵⁵ *Ст. 24. Ответственность организаций за причастность к терроризму*, „Федеральный закон от 06.03.2006 N 35-ФЗ (ред. от 26.05.2021) ...”, *op. cit.*

⁹⁵⁶ *Ibidem.*,

Rosyjskiej. FSB Federacji Rosyjskiej jako federalny organ wykonawczy w dziedzinie bezpieczeństwa państwowego prowadzi ujednoliconą federalną listę organizacji (w tym organizacji zagranicznych i międzynarodowych) uznanych za terrorystyczne zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej. Odpis prawomocnego orzeczenia sądu dotyczącego uznania organizacji za terrorystyczną i jej likwidacji (zakazu jej działalności) lub wydania prawomocnego wyroku w sprawie karnej z art. 205.4 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej, w terminie pięciu dni od uprawomocnienia orzeczenia sądu lub odmowy rozpatrzenia apelacji przez sąd apelacyjny, sąd pierwszej instancji kieruje przesyła odpis do Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej.⁹⁵⁷

W literaturze nie ma zgody co do tego, do jakiego typu grup (wymienionych w art. 35 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej) należy organizacja terrorystyczna. Według A. Chlebuszkin sam fakt użycia pojęcia „organizacja przestępcza” w Kodeksie karnym Federacji Rosyjskiej jako synonimu pojęcia „społeczność przestępcza” (część 4 artykułu 35 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej i artykuł 210 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej) „Nie daje podstaw do uznania organizacji terrorystycznej (a także ekstremistycznej) za rodzaj społeczności przestępczej (organizacji przestępczej).⁹⁵⁸ Opinia ta nie jest jednak podzielana przez wszystkich badaczy. Nowa redakcja części 2 art. 24 ustawy federalnej rodzi uzasadnione pytanie: w jaki sposób społeczność (terrorystyczna) może zostać przekształcona w organizację (terrorystyczną)? Ponadto w części ogólnej Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej (art. 35) pojęcia organizacja i wspólnota, społeczność terrorystyczna są używane jako synonimy. Sam fakt istnienia wyroku (jak stwierdzono w nowej redakcji części 2 art. 24 ustawy federalnej „O przeciwdziałaniu terroryzmowi”), zgodnie z przepisami Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej, nie powoduje przekształcenia zakonspirowanej grupy osób w zorganizowaną grupę, a zorganizowanej grupy – w związek przestępczy. W konsekwencji organizacja terrorystyczna i społeczność, wspólnota terrorystyczna to pojęcia tożsame. W literaturze panuje zgodność, co do stwierdzenia, iż jedyną cechą różniącą te dwie struktury jest różnica w procedurach sądowych dotyczących uznania danej organizacji za terrorystyczną lub wydania wyroku skazującego wobec przywódcy i organizatora działań struktury terrorystycznej.⁹⁵⁹

⁹⁵⁷ Ст. 205.4. Организация террористического сообщества и участие в нем, *op. cit.*,

⁹⁵⁸ A. Chlebuszkin, Организация деятельности террористической организации и участие в деятельности такой организации (ст. 205.5 УК РФ): уголовно-правовая характеристика и квалификация, „Уголовное право”, 2014, № 2, s. 85-86.

⁹⁵⁹ A. A. Zorkina, КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ И ЭКСТРЕМИСТСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И ЕЕ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ, „Образование и право”, no. 1, 2021, s. 267-268.

Badacze tematyki organizacji terrorystycznej i jej definicji w rosyjskim prawie karnym wskazują, że organizacja terrorystyczna przejawia następujące cechy:⁹⁶⁰

1) jest to organizacja, której działania mają na celu promowanie, usprawiedliwianie i wspieranie terroryzmu;

2) jest organizacją, której celem działania jest popełnienie przestępstwa, o którym mowa w art. 205, 205.1, 205.2, 206, 208, 210, 211, 220, 221, 277, 278, 279, 280, 282.1, 282.2 i 360 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej.

Uznawanie organizacji terrorystycznych, wspólnot terrorystycznych, czy organizacji ekstremistycznych stanowi korelat regulacji prawnych w zakresie definiowania przestępczości terrorystycznej jako odrębnego rodzaju przestępstw w rosyjskim kodeksie karnym. Zarówno organizacje ekstremistyczne, jak i terrorystyczne i przestępczość wynikająca z postawionych celów politycznych czy religijnych jest wyzwaniem dla rosyjskiego systemu walki z terroryzmem, rosyjskich organów bezpieczeństwa państwowego. Dynamiczny rozwój międzynarodowych organizacji terrorystycznych, wraz z sieciowym charakterem funkcjonowania struktur terrorystycznych będzie w dalszym ciągu głównym determinantem wprowadzania regulacji prawnych składających się na legislacyjny fundament rosyjskiego systemu antyterrorystycznego, jak również istotnym czynnikiem determinującym reformy aparatu bezpieczeństwa państwowego. Działanie organizacji terrorystycznych oraz zorganizowanych struktur ekstremistycznych stanowi również wyzwanie dla zapisów karnych dotyczących definicji i odpowiedzialności karnej za popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym.

⁹⁶⁰ E. O. Fedoruk, A. A. Roždestwina, *Комментарий к Федеральному закону № 35-ФЗ от 26 февраля 2006 г. «О противодействии терроризму» (постатейный)*, СПС «КонсультантПлюс», 2012, https://www.kurganobl.ru/assets/files/terrorism/kommentarii_k_zakonu_rf_2006-03-06_35-fz.pdf, dostęp z 26.05.2021.

Rozdział V Ataki terrorystyczne w Federacji Rosyjskiej w latach 1994 – 2020

Ewolucja przepisów prawnych definiujących organizację terrorystyczną, ekstremistyczną stanowi reakcję na rosnące zagrożenie terrorystyczne. Zjawisko terroryzmu i funkcjonowania oddziałów bojowników jest szczególnie charakterystyczne dla regionu Kaukazu Północnego. Wariant walki z terroryzmem jest obecnie istotnym wyróżnikiem rosyjskiej strategii bezpieczeństwa narodowego. Rozwój przestępczości terrorystycznej w Rosji jest wynikiem nie tylko napięć w regionie Kaukazu Północnego i tzw. islamskiego odrodzenia regionu. Wraz ze wzrostem zagrożenia terroryzmem na początku lat 90. XX wieku upowszechniło się zjawisko zabójstw na zlecenie. Sam poziom wyszkolenia terrorystów znacznie wzrósł, co świadczy o profesjonalizacji działań terrorystycznych. Rozwój szkolenia specjalistycznego, upowszechnienie zabójstw na zlecenie stanowi czynnik wpływający na stan przestępczości oraz postępującą eskalację terroryzmu i przemocy politycznej, również poza granicami Rosji, zarówno w państwach tzw. bliskiej zagranicy, jak i znacznie bardziej oddalonych od granic Federacji Rosyjskiej. Po wydarzeniach grudnia 1994 roku Federacja Rosyjska po raz pierwszy weszła w otwartą konfrontację ze światem fundamentalistycznego islamu, który bazuje na paradygmacie prowadzenia zbrojnego dżihadu przeciwko niewiernym. Jako element światowego dżihadu organizacje działające na Kaukazie Północnym otrzymywały wsparcie finansowe, jak i organizacyjne (np. Islamska Partia Odrodzenia Tadżykistanu oraz Aum Senrique zostały pierwotnie zarejestrowane w Moskwie; Moskwa stanowiła centrum koordynujące działania tych struktur).⁹⁶¹

Należy również zauważyć, że w okresie wzrostu i intensyfikacji działalności terrorystycznej (1991-1994) przeprowadzono niedostatecznie przemyślane i racjonalne reformy systemu organów ścigania i wojska (reformy ZSRR KGB - MBWD - MB - FSK - FSB, a także prokuratury i sądów). W rezultacie terroryzm w Rosji ewoluował na pozycję znaczącego zagrożenia, a terroryści niejednokrotnie uzyskiwali przewagę w porównaniu z potencjałem sił bezpieczeństwa państwowego.⁹⁶²

Charakteryzując fenomen współczesnego terroryzmu w Federacji Rosyjskiej, należy uwzględnić bezprecedensową skalę przestępczości w kraju, a zwłaszcza przestępczości zorganizowanej, która często prowadzi działania z pozoru przypominające terroryzm - eksplozje, praktyka brania zakładników, zastraszanie czy fizyczne eliminowanie oponentów.

⁹⁶¹ Por. J. Kardaś, *Federacja Rosyjska wobec północnokaukaskiego terroryzmu*, FNCE Wydawnictwo, Poznań 2019, s. 89-90.

⁹⁶² J. W. Juszina, I. I. Jewtuszenko, *О совершенствовании мер уголовно-правового противодействия преступлениям террористической и экстремистской направленности*, „Общество и право”, no. 3 (57), 2016, s. 86.

Działania te ze względu na brak charakterystycznej dla działalności terrorystycznej „motywacji politycznej”, nie są uznawane za terrorystyczne, to obiektywnie przejawiają wiele cech wspólnych z terroryzmem. Na działania te zaproponowano specjalne określenie tzw. „przestępczego terroryzmu”. Ze zjawiskiem przestępczego terroryzmu Rosja mierzyła się w szczególności w latach 1992-1994. Główne zagrożenie stanowiły działania grup przestępczych ukierunkowane na osiągnięcie korzyści majątkowych przy wykorzystaniu metod terrorystycznych.⁹⁶³

Terroryzm w Rosji w jego współczesnym znaczeniu i jakości pojawił się już w okresie sowieckim w 1978 roku, kiedy to w Moskwie członkowie nielegalnej partii Szanaksutyun zrealizowali serię wybuchów bombowych, w wyniku których zginęło około 30 osób. „Terroryzm” jako wydzielony rodzaj przestępstwa pojawia się dopiero w Kodeksie karnym z 1994 roku. Pełniejsza definicja terroryzmu jako odrębnego rodzaju przestępstwa doczekał się pełniejszej interpretacji w 1996 roku i tym samym został uznany za jedno z przestępstw przeciwko bezpieczeństwu publicznemu. Wzrost zagrożenia terrorystycznego w okresie następującym po próbach demokratyzacji w duchu pierestrojki przyczynił się do pojawienia się i ewolucji całego kompleksu przesłanek o charakterze psychologicznym, społecznym, narodowym, ideologicznym warunkującym wzrost zagrożenia terroryzmem w Rosji. O ile momentem inicjującym globalną walkę z międzynarodowym terroryzmem były ataki z 11 września 2001 roku, o tyle w Rosji walka z terroryzmem jest skorelowana z trwającym od 1994 roku konfliktem czeczeńskim. Rokiem przełomowym jest rok 1999, kiedy to Rosja doświadczyła intensyfikacji działalności terrorystycznej.

Według Moskiewskiego Centrum Badań nad Problemami Przestępczości Zorganizowanej i Korupcji w 1999 roku na terytorium Federacji Rosyjskiej popełniono 3279 przestępstw o „charakterze terrorystycznym”. Według danych statystycznych przytoczonych przez byłego szefa FSB Nikołaja Patruszewa w wywiadzie dla „Rossijskiej gazety” – w 1999 roku doszło do 585 wybuchów, 14 – wybuchów spełniających przesłanki ataku terrorystycznego. Organy FSB przejęły 8305 sztuk broni palnej, 2 miliony 525 tys. sztuk amunicji, 351 materiałów wybuchowych, 1500 nabojów, 126 ton materiałów wybuchowych.⁹⁶⁴

⁹⁶³ S. I. Machnienko, N. N. Sypczenko, *Типология терроризма: понятие и характеристика отдельных типов террористических актов*, „Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки”, no. 8, 2019, s. 56-57.

⁹⁶⁴ Николай Патрушев: *Фронт против террора*, *Российская газета - Федеральный выпуск № 0(3933)*, <https://rg.ru/2005/11/24/patrushev.html>, dostęp z 26.07.2020.

Działania terrorystyczne na terytorium Federacji Rosyjskiej są szczególnie charakterystyczne dla regionu Kaukazu Północnego. Rosnąca liczba ataków na urzędników państwowych, jak i porwania cywili w regionie stały się powszechną praktyką. Terroryzm na szeroką skalę w Federacji Rosyjskiej rozpoczął się wraz z rozpadem ZSRR i próbami uzyskania autonomii przez kaukaskie republiki. Atakami, które zapisały się w historii terroryzmu w Rosji były: Atak w Budionowsku z 1995 roku, atak na Teatr na Dubrowce w 2002 roku, czy na szkołę podstawową w Biesłanie w 2004 roku.⁹⁶⁵ Jednym z pierwszych ataków było porwanie samolotu linii Aeroflot Tu-154 wykonującego lot na linii Mineralne Wody (na Kaukazie Północnym) – Jekaterynburg. Do uprowadzenia samolotu i wzięcia jego pasażerów za zakładników doszło 9 listopada 1991 roku. Samolot porwała grupa 3 terrorystów narodowości czeczeńskiej – Szamil Basajew, Said-Ali Satujew, Lom-Ali Czaczajew. Atak terrorystyczny miał za zadanie skoncentrować uwagę międzynarodową na kwestii czeczeńskiej. Terrorysty doprowadzili do lądowania samolotu w stolicy Turcji – Ankarze. W Turcji terrorysty uwolnili wszystkich pasażerów i udzielili wywiadu tureckim mediom na temat wydarzeń w Czeczenii. Jednym z przedstawianych żądań było niedopuszczenie do wkroczenia wojsk rosyjskich na terytorium Republiki Czeczeńskiej. Po udzieleniu wywiadu terrorysty odlecieli tym samym samolotem do stolicy Czeczenii – Groznego.⁹⁶⁶

Intensyfikacji działań terrorystycznych sprzyjały działania militarne prowadzone w czasie I wojny w Czeczenii. Najbardziej znaczącym atakiem tego okresu jest zamach w Budionowsku (terytorium Stawropolu) 19 czerwca 1995 roku. Dowódcą oddziału odpowiedzialnego za dokonanie zamachu był Szamil Basajew. Dokonano zajęcia miejskiego szpitala i wzięto zakładników. W 1995 roku Szamil Basajew i inni przywódcy nielegalnych formacji zbrojnych, pragnący zakłócić proces rozbrajania nielegalnych ugrupowań stworzyli federację ugrupowań pod jednolitym przywództwem Szamila Basajewa. W momencie utworzenia jednolitej organizacji opracowano wspólny plan działania oraz wyznaczono szereg rosyjskich miast jako potencjalne cele ataków terrorystycznych. Basajew był odpowiedzialny za podział ról i zadań w organizacji i jednocześnie dowództwo operacjami grupy. Ostateczny cel stanowiło odłączenie Republiki Czeczenii od Federacji Rosyjskiej. Atak na Budionowsk miał charakter samobójczego zamachu, o czym nie wiedzieli uczestnicy. Pierwszym elementem operacji terrorystycznej był ostrzał budynku Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

⁹⁶⁵ M. Marcinko, *Kwestia terroryzmu w konflikcie rosyjsko-czeczeńskim a prawo międzynarodowe*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. II, 2004, s. 155.

⁹⁶⁶ S. Komisarow, *Воздушные пираты Страны Советов (рус.)*, „Авиация и время”, № 5, 2009, s. 25.

Wykorzystując sytuację chaosu i fermentu zamachowcy zabarykadowali się wraz z zakładnikami (1800) w szpitalu miejskim. Atak na Budionowsk stanowi punkt zwrotny I wojny czeczeńskiej. 17 czerwca 1995 r. około godziny 5 nad ranem elitarna jednostka specnazu FSB „Alfa” podjęły nieudaną próbę szturmu na budynek szpitala miejskiego. Akcja FSB polegała na ostrzeliwaniu budynku przy użyciu broni ciężkiej. Członkowie grupy dowodzonej przez Basajewa, używając broni palnej i gróźb morderstwa, zmuszali kobiety, dzieci, starców i innych cywili do utworzenia tzw. „żywej tarczy” zza której prowadzono ostrzał sił federalnych.⁹⁶⁷ Podczas rajdu zginęło ok. 129 zakładników. Według oficjalnej wersji mieli oni zginąć z rąk terrorystów. Atakowi na Budionowsk towarzyszyły żądania adresowane do władz w Moskwie dotyczące opuszczenia terytorium Czeczenii przez rosyjskie wojska.

Niepowodzenia działań rosyjskich sił specjalnych wywołały konieczność prowadzenia negocjacji z terrorystami. Rozpoczęły się one 17 czerwca i brał w nich udział ówczesny Premier Federacji Rosyjskiej Wiktor Czernomyrdin. W wyniku negocjacji zwolniono 227 zakładników, a Rosja zawiesiła działania wojenne w Czeczenii. Do szpitala wpuszczono dziennikarzy a Szamil Basajew udzielał wywiadów mediom. 19 czerwca władze rosyjskie pozwoliły terrorystom opuścić Budionowsk w siedmiu autokarach i ciężarówce – chłodni w zamian za uwolnienie reszty zakładników. Bojownicy powrócili do Czeczenii jako bohaterowie i zwycięzcy. Gwarancją bezpieczeństwa przejazdu bojowników do Czeczenii była grupa 120 zakładników-ochotników tzw. żywych tarcz na czas przejazdu. Ostateczne zwolnienie zakładników nastąpiło 20 czerwca.⁹⁶⁸

Negocjacje z terrorystami w Budionowsku stanowią punkt zwrotny podczas I wojny w Czeczenii. Atak umożliwił odebranie inicjatywy rosyjskim siłom federalnym i przyczynił się do zawarcia porozumienia w Chasawjurcie, które zakładało wycofanie się wojsk rosyjskich z Czeczenii. Atak na Budionowsk umożliwił siłom separatystycznym przegrupowanie po stracie Groznego, co determinowało ukierunkowanie sił separatystycznych na prowadzenie wojny partyzanckiej polegającej na zaminowywaniu dróg, zasadzkach, rajdach na miejscowości okupowane przez Rosjan. Sukces działań terrorystów w Budionowsku był jednym z motywów działań podejmowanych przez terrorystów podczas II wojny w Czeczenii. W wyniku ataku na Budionowsk zginęło 129 cywili, ok. 415 zostało rannych. Po stronie rosyjskiej śmierć poniosło 25 członków sił rosyjskich i 3 komandosów

⁹⁶⁷ A. Igorejew, *Чеченцы прикрываются живым щитом*, „Коммерсантъ”, № 144 (1788), 13.08.1999, <https://www.kommersant.ru/doc/223711>, dostęp z 28.05.2021.

⁹⁶⁸ A. Dolnik, *Understanding Terrorist Innovation. Technology, Tactics and Global Trends*, Contemporary Terrorism Series, Routledge, Londyn/Nowy Jork, 2007, s. 158.

z jednostki specjalnej „Alfa”. Po stronie separatystów zginęło 14 bojowników, 2 zaginęło, a 30 zostało rannych.⁹⁶⁹ Zamach był postrzegany jako niepowodzenie rosyjskiej kampanii antyterrorystycznej. Odpowiedzialnością za fiasko podczas akcji antyterrorystycznej obarczono władze lokalne. Zamach na Budionowsk i jego następstwa doprowadziły do dymisji na stanowiskach państwowych. Zdymisjonowano szefa MSW Wiktora Jerina (kierował sztabem operacji odbicia zakładników), Mikołaja Jegorowa (Minister ds. Narodowościowych) oraz Siergieja Stiepanszyna – dyrektora FSB – służby powstałej z przekształcenia Federalnej Służby Kontrwywiadu, jak również Gubernatora Kraju Stawropolskiego Jewgienija Kuzniecowa. Zamach na Budionowsk to jeden z przykładów działania asymetrycznego podejmowanego przez obiektywnie słabszego, gorzej wyposażonego przeciwnika przeciwko silniejszemu podmiotowi. Przez wiele lat działania terrorystyczne podejmowane przez bojowników czeczeńskich miały charakter zagrożeń asymetrycznych. Aby konflikt przybrał taki charakter jedna ze stron nie może mieć statusu państwa, posiadać jakichkolwiek atrybutów państwowości. Efemeryczny charakter zagrożenia związany z brakiem jednego, precyzyjnie oznaczonego obszaru występowania upośledza możliwość zidentyfikowania agresora.

Kolejnym atakiem terrorystycznym o dużym znaczeniu propagandowym był atak separatystów czeczeńskich z 9 stycznia 1996 roku. Organizatorami zamachu byli Salman Radujew oraz Chunkar-Pasza Israpilow. Oddział zaatakował położone w Dagestanie miasto Kizlar i towarzyszyło wzięcie zakładników. Początkowym celem terrorystów było zniszczenie federalnej bazy lotniczej. W trakcie starć bojowników z siłami federalnymi bojownicy zaatakowali miejscowy szpital. Wykorzystując sytuację Salman Radujew zażądał od rosyjskich przywódców wycofania wojsk z terytorium Czeczenii i Kaukazu Północnego. Radujew to jeden z głównych i najbardziej wpływowych dowódców Czeczenii, który w trakcie I wojny w Czeczenii propagował ideę wojny bezwzględnej z Rosją. Terrorysty zażądali pełnej realizacji postanowień zawartych po ataku na Budionowsk. Podczas zamachu wzięto ok. 3 tys. zakładników. Bojownicy nie przystąpili do negocjacji z dowództwem sił federalnych, które zablokowały dzielnice w pobliżu szpitala. 10 stycznia wraz ze 160 zakładnikami jako gwarancją bezpieczeństwa opuścili miasto po negocjacjach z przywódcami Republiki Dagestanu. Argumenty przedstawione przez przywódców Dagestanu pozostały nieujawnione. Rajd Radujewa na dagestańskie miasto Kizlar znacznie pogorszył stosunki

⁹⁶⁹ *К годовщине теракта Генпрокуратура отчиталась о расследовании рейда на Будёновск*, <https://lenta.ru/news/2005/06/14/budennovsk/>, dostęp z 24.05.2021.

między bojownikami a mieszkańcami multietnicznego Dagestanu. Pogorszeniu uległ również stosunek miejscowej ludności do mieszkających w republice Czeczenów.⁹⁷⁰

Niezwyczajnie istotnymi wydarzeniami w historii terroryzmu w Rosji były krwawe zamachy na budynki mieszkalne w 1999 roku. Serię zamachów rozpoczął wybuch w Władykaukazie. W wyniku eksplozji bomby podłożonej na lokalnym bazarze zginęło 62 osoby. Kolejnym celem był atak na rosyjską bazę wojskową „Sputnik”. Działania terrorystyczne trwały do 14 września 1999 roku. Wydarzenie to jest znane jako wojna dagestańska. Były to starcia zbrojne oddziałów Islamskiej Brygady Misji Pokojowych stacjonującej na terytorium Czeczenii pod dowództwem Szamila Basajewa i al.-Chattaba. Na początku oddziały bojowników wkroczyły do rejonu Botlichskiego (operacja Imam Gazi-Muhammad 7-23 sierpnia), a następnie do okręgu Nowolackiego w Dagestanie (operacja Imam Gamzat-bek 5-14 września). Przenikanie idei radykalnego ruchu islamskiego na terytorium Dagestanu - wahabizmu - rozpoczęło się pod koniec lat osiemdziesiątych. Jednym z przedstawicieli dagestańskich wahabitów był Bagautdin Kebedow, który podczas I wojny czeczeńskiej nawiązał bliskie kontakty z arabskimi najemnikami al-Chattabem i czeczeńskimi dowódcami polowymi.⁹⁷¹ Po śmierci Dżochara Dudajewa w 1996 roku i zakończeniu I wojny czeczeńskiej zwolennicy wahabizmu zaczęli szybko zdobywać pozycje w Czeczenii, czemu sprzyjała polityka prezydenta Zelimchana Jandarbiewa, który nie krył się ze swoją religijnością i poszanowaniem prawa szariatu.⁹⁷²

W latach 1997-1998 kilkudziesięciu (według innych źródeł kilkuset) dagestańskich wyznawców islamu otrzymało azyl polityczny w Czeczenii. Niektórzy z nich walczyli po stronie separatystów podczas I wojny czeczeńskiej, inni zaś byli aktywistami dagestańskiego podziemia salafickiego, za co byli ścigani w samym Dagestanie. Wspomniany Bagautdin Kebedow, przy wsparciu dowódców czeczeńskich, stworzył i uzbroił autonomiczne formacje wojskowe. Zapowiadał również przekształcenie Dagestanu w niezależne państwo islamskie i w tym celu zainicjował przygotowania do walki zbrojnej z „prorosyjskim” rządem republiki.⁹⁷³ Utworzył rodzaj rządu na wygnaniu, określając go mianem islamskiej *szury* Dagestanu. W kwietniu 1998 r. z udziałem Kebedowa i jego zwolenników odbył się w Groznym zjazd założycielski organizacji „Kongres Narodów Iczkerii i Dagestanu” (KNID),

⁹⁷⁰ *Теракт в Кизляре и Первомайском (9-18 января 1996 г.)* (kavkaz-uzel.eu), <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/218853/>, dostęp z 26.05.2021.

⁹⁷¹ *A. A. Jarlykarow, Проблема ваххабизма на Северном Кавказе, „Исследования по прикладной и неотложной этнологии”, № 134, Moskwa 2000, s. 12.*

⁹⁷² *M. Lanskoj, Daghestan and Chechnya: The Wahhabi Challenge to the State, „SAIS Review (1989-2003)”, vol. 22, no. 2, 2002, s. 171.*

⁹⁷³ *Ibidem.*, s. 34.

na czele którego stał Szamil Basajew. Pomysł utworzenia tej organizacji był zgodny z ideą wielu czeczeńskich dowódców polowych - „wyzwolenia muzułmańskiego Kaukazu spod rosyjskiego jarzma imperialnego”. Pod auspicjami KNID utworzono formacje zbrojne, w tym wspomnianą wyżej Islamską Międzynarodową Brygadę Misji Pokojowych. KNID wielokrotnie groził „prorosyjskiej władzy” Dagestanu oskarżając ją o prześladowanie lokalnych muzułmanów. KNID odrzucał legitymizację władzy w Dagestanie ze względu na jej podległy i prorosyjski charakter. W 1999 roku bojownicy Kebedowa zaczęli przenikać na terytorium Dagestanu małymi grupami i zakładać bazy wojskowe oraz składy broni w oddalonych górskich wioskach. W czerwcu-sierpniu 1999 roku doszło do pierwszych starć między bojownikami a dagestańską policją, w wyniku których kilku policjantów zostało o zabitych i rannych. Władze Dagestanu wezwały na pomoc wojska federalne do przeprowadzenia operacji wojskowej przeciwko wyznawcom islamu. Kebedow zdołał przekonać czeczeńskich dowódców polowych, by pomogli muzułmanom w Dagestanie w „wyzwoleniu świętej ziemi Dagestanu spod okupacji niewiernych”. Jednocześnie argumentował, odnosząc się do swoich krewnych i zwolenników w Dagestanie, że gdyby do Dagestanu sprowadzono jednostki islamistyczne przytłaczająca większość ludności poparłaby je i doszłoby do powszechnego antyrosyjskiego powstania. KNID zgodził się udzielić militarnego wsparcia Kebedowowi, a także wezwał do udzielenia wsparcia innym dowódców polowych (łącznie zebrało się około 40 dowódców różnych szczebli, w tym Arbi Barajew, Ramzan Chmadow, Abdul-Malik Meżdihow i inni). Na decyzję KNID-u o wsparciu militarnym oddziałów Kebedowa (wówczas dysponujące już kilkuset dobrze uzbrojonymi bojownikami) wpłynął konflikt przywództwa w Czeczenii w latach 1998-1999. Był to konflikt rozgrywający się na linii zwolennicy kursu politycznego obranego przez Asłana Maschadowa („nurt umiarkowany”) a „radykałami” (opozycyjna Szura na czele z Szamilem Basajewem), a także niechęć do odmowy udzielenia pomocy współwyznawcom, z których wielu walczyło po stronie czeczeńskich separatystów podczas pierwszej wojny czeczeńskiej. 7 sierpnia 1999 roku jednostki Islamskiej Brygady Misji Pokojowych" pod dowództwem Basajewa i al-Chattaba, liczące ok. 400-500 bojowników wkroczyły do rejonu Bothliskij i zajęły szereg wiosek (Ansalta, Rakhata, Tando, Szodroda , Godoberi). Zajęcie wiosek inicjowały operację Imam Gazi-Magomed.⁹⁷⁴

Celem ataku na Dagestan było utworzenie teokratycznego państwa, w którym system polityczny, jak i główne źródło obowiązującego prawa, stanowiłoby prawo szariat. Jednak

⁹⁷⁴ O. Lukin, [*Дageстанский излом Предпосылки второй чеченской войны \(1998—1999 годы\)*](#), „Мосток”, № 3, 2008.

realizacja projektu budowy państwa islamskiego spotkała się ze sprzeciwem ze strony Czeczenów. Poparcia nie uzyskano nie tylko dla koncepcji państwa islamskiego, ale i państwa islamskiego w interpretacji wahabickiej. Kwestia przyszłości Czeczenii podzieliła społeczeństwo, a podział ten okazał się nie mniej skomplikowany a zarazem fundamentalny niż sam problem niepodległości Czeczenii.⁹⁷⁵ Atak na Dagestan wywołał natychmiastową reakcję Moskwy, która w rejon ataku wysłała wojska lądowe i lotnictwo. Działaniom konwencjonalnym towarzyszyły działania o charakterze propagandowo-informacyjnym. Natychmiastową reakcję na działania bojowników w Dagestanie tłumaczono w mediach rosyjskich efektywnym i sprawnym działaniem służb bezpieczeństwa państwowego. Jako szczególne podkreślano znaczenie decyzji nowego premiera Federacji Rosyjskiej – Władimira Putina, który 9 sierpnia 1999 roku objął stanowisko szefa rządu. 24 sierpnia siły federalne odzyskały kontrolę nad wioskami Ansalta, Rakhata, Szodroda i Tando, a siły bojowników wycofały się do Czeczenii. W dniach od 29 sierpnia do 13 września trwała operacja zbrojna mająca na celu likwidację enklawy wahabitów w strefie Kadar, a w rosyjskich mediach ogłoszono sukces rosyjskiej armii. Ostateczne wycofanie oddziałów Basajewa do Czeczenii nastąpiło 13 września.⁹⁷⁶

Rajd na Dagestan nie był ostatnim aktem terrorystycznym dokonany przez bojowników islamskich w 1999 roku. Rok ten zapisał się w historii terroryzmu w Rosji za sprawą czterech ataków terrorystycznych na budynki mieszkalne w Moskwie, Bujnaksku i Wołgodońsku. Zamachy te uważane są za wydarzenia inicjujące rozpoczęcie II wojny w Czeczenii, która stanowiła kamień milowy kariery politycznej Władimira Putina. We wrześniowych atakach zginęło 307 osób, a ponad 1700 osób zostało rannych. Według oficjalnej wersji i materiałów zgromadzonych w śledztwie zamachy terrorystyczne były organizowane i finansowane przez przywódców nielegalnej grupy zbrojnej - Islamskiego Instytutu "Kaukaz" dowodzonej przez Emira al-Chattaba i Abu Umara. Wykonawcami ataków byli członkowie wynajętych grup północnokaukaskich bojowników. Pierwszy zamach miał miejsce 31 sierpnia 1999 roku w centrum handlowym Ochotnyj Rjad na placu Maneżowym w Moskwie.⁹⁷⁷ W wyniku eksplozji improwizowanego urządzenia wybuchowego 40 osób zostało rannych, 1 osoba zmarła wskutek odniesionych obrażeń.

⁹⁷⁵ A. D. Osmajew, *Роль религиозного фактора в чеченском кризисе концахх-началаххI вв.*, „Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: История. Политология”, vol. 7, no. 5 (45), 2008, s. 138.

⁹⁷⁶ B. Lia, *Understanding Jihad Proto-States*, „Perspectives on Terrorism”, vol.9, no.4, 2015, s. 37.

⁹⁷⁷ W. A. Gudow, *Некоторый исторический анализ террористических актов на территории Российской Федерации в период с 1999 по 2008 годы*, „Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева”, nr. 7, 2011, s. 181.

W 2009 roku Moskiewski Sąd Miejski za winnych dokonania zamachu uznał Czeczena Chałida Chugujewa i obywatela Dagestanu Magomeda-Zagira Gadżhiakajewa, którzy działali w porozumieniu z czeczeńskim bojownikiem Szamilem Basajewem.⁹⁷⁸ Kilka dni później, 4 września 1999 roku, doszło do zamachu terrorystycznego w położonym w Dagestanie mieście Bujnask. Ciężarówka GAZ-52 wypełniona ponad 2,7 tonami materiałów wybuchowych – głównie prochem aluminiowym i azotanem amonu, została zdetonowana w pobliżu pięciopiętrowego budynku mieszkalnego nr 3 przy ulicy Lewanewskiego (Szichsaidowa), który zamieszkiwały rodziny żołnierzy 136 brygady wojsk zmechanizowanych rosyjskich sił zbrojnych. Wybuch zniszczył dwa wejścia do budynku mieszkalnego, zginęły 64 osoby, w tym 23 dzieci, a 146 osób zostało rannych. Druga ciężarówka ZIL-130 znajdująca się w pobliżu miejskiego szpitala, została zneutralizowana przez funkcjonariuszy policji dwie godziny po pierwszej eksplozji. W ciężarówce znaleziono dokumenty na nazwisko Isa Zainutdinow. Podejrzani o dokonanie ataku terrorystycznego w Bujnasku zostali skazani przez Sąd Najwyższy Republiki Dagestanu.⁹⁷⁹ Kolejnym atakiem z serii zamachów terrorystycznych był atak terrorystyczny w Moskwie. 8 września 1999 roku na ulicy Gurianowa w Moskwie doszło do wybuchu 9-piętrowego budynku mieszkalnego. Eksplozja miała miejsce na pierwszym piętrze. Według oficjalnych danych na skutek eksplozji zginęło 106 osób, 690 osób zostało rannych.⁹⁸⁰ Kilka dni później (13 września) w południowej części Moskwy. Eksplozja ładunków wybuchowych podłożonych w budynku mieszkalnym doprowadziła do śmierci 118 osób. Ciężarówka GAZ-53 z materiałami wybuchowymi została zdetonowana w pobliżu dziewięciokondygnacyjnego budynku mieszkalnego. Zginęło 19 osób, 89 hospitalizowano. Według ekspertyzy techników-pirotechników siła wybuchu wynosiła około 850–1850 kg w ekwiwalencie TNT.⁹⁸¹ Władze rosyjskie wskazały jako winnych separatystycznych bojowników kaukaskich. Ataki stały się bezpośrednim pretekstem do wkroczenia wojsk rosyjskich do Dagestanu. Istnieje szereg teorii według, których za zamachami z 1999 roku stoją funkcjonariusze FSB. Nie istnieją jednak dowody potwierdzające teorie o inspirowaniu ataków przez FSB. Decyzja o wkroczeniu rosyjskich wojsk do Czeczenii była rzeczywistym aktem zrywającym postanowienia z Chasawjurt, które kończyły I wojnę w Czeczenii.

⁹⁷⁸ *Теракт в торговом комплексе "Охотный ряд" в Москве 31 августа 1999 года*, <https://ria.ru/20190831/1558045293.html>, dostęp z 21.08.2020.

⁹⁷⁹ J. Kardaś, *Federacja Rosyjska wobec północnokaukaskiego terroryzmu...*, op. cit., s. 152.

⁹⁸⁰ I. Pietrow, *Дальше было еще страшнее: 20 лет теракту на улице Гурьянова*, <https://iz.ru/918689/ivan-petrov/dalshe-bylo-eshche-strashnee-20-let-teraktu-na-ulitse-gurianova>, dostęp z 04.05.2021.

⁹⁸¹ *ПОСТАНОВЛЕНИЕ о назначении взрывотехнической экспертизы г. Волгодонск 25 сентября 1999 года*, <http://terror1999.narod.ru/sud/delokd/vzrivekspvolg.html>, dostęp z 20.08.2020.

W okresie II wojny w Czeczenii bojownicy znacznie częściej uciekali się do stosowania metod terrorystycznych. Ich działania nie ograniczały się do terytorium Republiki Czeczenii. 2 lipca 2000 roku doszło do ataku na pozycje wojsk rosyjskich w czasie II wojny czeczeńskiej. Wykorzystano wypełnione ładunkami wybuchowymi ciężarówki kierowane przez zamachowców-samobójców. W efekcie samobójczego zamachu zginęło 50 żołnierzy rosyjskich a 81 zostało rannych. 9 lipca doszło do eksplozji samochodu-pułapki w pobliżu targu we Władykaukazie. W wyniku wybuchu zginęło 8 osób, zaś liczba rannych wyniosła 20 osób. Kolejnym celem zamachu był plac Puszkina w Moskwie. Terrorysty zdetonowali ładunek wybuchowy, który pozbawił życia 13 osób, a ranił 90. W historii ataków terrorystycznych w Rosji nie brakuje również ataków polegających na porywaniu samolotów. Porwanie przez terrorystów narodowości czeczeńskiej rosyjskiego samolotu lecącego ze Sztambułu w 2001 roku to jeden z przykładów terroryzmu lotniczego. Na mapie terroryzmu w Rosji należy uwzględnić również wybuchy samochodów-pułapek oraz praktyka brania zakładników.⁹⁸²

Jednym z najbardziej głośniejszych i tragicznych w skutkach był zamach w Moskwie w teatrze na Dubrowce. Przeprowadzono go 23 października 2002 roku. Atak na teatr zakończył się 26 października 2002 roku. Przeprowadziła go grupa 40 terrorystów dowodzonych przez Mowsara Barajewa. Wśród realizatorów ataku były również kobiety - 18 tzw. czarnych wdów uzbrojonych w pasy szahida, które zajmowały miejsca wśród widzów na widowni. Terrorysty wzięli ponad 900 zakładników. Na scenie wywiesili islamską szachadę i wysunęli żądanie natychmiastowego wycofania wojsk rosyjskich z Czeczenii. Rozmieszcili w budynku ładunki wybuchowe, m.in. miny przeciwpiechotne MON-50. Władze rosyjskie nie zamierzały spełniać żądań terrorystów, a prowadzone negocjacje służyły wygospodarowaniu czasu potrzebnego na szturm jednostek specjalnych FSB „Alfa” i „Wypieł”. Akcja odbijania zakładników zakończyła się zabiciem wszystkich terrorystów oraz śmiercią ponad 130 zakładników.⁹⁸³ Funkcjonariusze specjalnych jednostek Federalnej Służby Bezpieczeństwa (FSB) - „Alfa” i „Wypieł”, wspierani przez jednostkę SOBR rosyjskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MWD), wpuścili do instalacji wentylacyjnej budynku eksperymentalny gaz, który zabił zarówno terrorystów, jak i zakładników.⁹⁸⁴ Najliczniejszą grupą ofiar pod względem narodowościowym byli Rosjanie.

⁹⁸² A. Spechard, K. Ahmedowa, *The New Chechen Jihad: Militant Wahhabism as a Radical Movement and a Source of Suicide Terrorism In Post-War Chechen Society*, „Democracy and Security, Vol. 2, No. 1, s. 116-118.

⁹⁸³ M. Gessen, *Putin. Człowiek bez twarzy*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2012, s. 67.

⁹⁸⁴ *Moscow theatre siege: Questions remain unanswered*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-20067384>, dostęp z 29.07.2020.

Zamach na teatr na Dubrowce nie był ostatnim krwawym zamachem w Rosji w 2002 roku. 27 grudnia 2002 roku czeczeńscy zamachowcy przeprowadzili zamach z wykorzystaniem pojazdu wypełnionego materiałami wybuchowymi w stolicy Czeczenii – Groznym. Ciężarówka wjechała w budynek pro moskiewskich władz. W wyniku zamachu zginęły 83 osoby. W kolejnych atakach terrorystycznych były wykorzystywane kobiety. W 2003 roku miały miejsce ataki dokonywane przez tzw. czarne wdowy. W wyniku zamachu terrorystycznego w 2004 roku zginął Prezydent Czeczenii Achmad Kadyrow. 24 sierpnia 2004 roku miały miejsce ataki terrorystyczne z wykorzystaniem samolotów. Sprawcami zamachów samobójczych były kobiety narodowości czeczeńskiej, które wysadziły ładunki wybuchowe na pokładzie dwóch rosyjskich samolotów, które wyleciały z lotniska Domodiedowo.⁹⁸⁵

Najbardziej spektakularnym pod względem celu ataku był atak terrorystyczny na szkołę podstawową w Biesłanie w Osetii Północnej 1 września 2004 roku. Została ona opanowana przez grupę 32 uzbrojonych terrorystów dowodzonych przez Szamila Basajewa. Bojownicy uwięzili w szkole ok. 1300 osób. Oblężenie szkoły trwało trzy dni. Realizatorzy zamachu wywodzili się z grupy Rijad us-Salihen. Motywem ataku i głównym żądaniem terrorystów było ponownie wycofanie wojsk rosyjskich z Czeczenii i uznanie niepodległości republiki oraz ustąpienie Władimira Putina ze stanowiska prezydenta Federacji Rosyjskiej. Terrorysty zabarykadowali się wraz z zakładnikami w sali gimnastycznej. Zakazali przekazywania na teren szkoły wody, żywności i lekarstw. Trzeciego dnia rosyjskie służby podjęły szturm na szkołę z użyciem czołgów, rakiet zapalających i ciężkiej broni. W wyniku ataku zginęły 333 osoby, w tym 186 dzieci. Zabito także 31 z 32 zamachowców. Po stronie antyterrorystów zginęło 11 funkcjonariuszy. Do operacji użyto granatników, czołgów i miotaczy ognia. Wydarzenie to doprowadziło w Federacji Rosyjskiej do licznych reperkusji politycznych.⁹⁸⁶ Przede wszystkim atak terrorystyczny na szkołę w Biesłanie przyczynił się do szeregu reform ukierunkowanych na konsolidację władzy na Kremlu i wzmocnienie kompetencji Prezydenta Federacji Rosyjskiej. W konsekwencji doszło do zaostrzenia regulacji prawnych dotyczących zwalczania terroryzmu, rozszerzenia kompetencji oraz uprawnień rosyjskich organów ścigania. Ponadto Władimir Putin podpisał ustawę, która zastąpiła bezpośrednie wybory szefów podmiotów federalnych Rosji nowym systemem prezydenckiego mianowania i zatwierdzania. Zgodnie z wprowadzonym systemem szefowie

⁹⁸⁵ A. Holiman, *The Case of Nord-Ost: Dubrovka and The Search For Answers*, „Europe-Asia Studies”, vol.61, no.2 (Marzec 2009), s. 292.

⁹⁸⁶ R. A. Murtazina, O. W. Gugina, *Терроризм - глобальная проблема современного мира (на примере трагедии в г. Беслан)*, „CETERIS PARIBUS”, no. 3, 2015, s. 72-73.

władz regionalnych są proponowani przez Prezydenta Rosji a następnie zatwierdzani lub odrzucani przez wybieralne organy ustawodawcze podmiotów federalnych. Wielokrotnie nowelizowano również system wyborczy do rosyjskiej Dumy, eliminując wybory członków Dumy Państwowej w okręgach jednomandatowych. Kreml umacniał swoją kontrolę nad rosyjskimi mediami i coraz częściej atakował organizacje pozarządowe (zwłaszcza te zagraniczne). W następstwie ataków wprowadzono nowe środki przeciwdziałania terroryzmowi. Jedną z propozycji było mianowanie regionalnych gubernatorów - w Osetii Północnej i Czeczenii - przez prezydenta, z zastrzeżeniem zatwierdzenia przez władze regionalne, które prezydent miałby prawo rozwiązać, gdyby odrzuciły prezydencką nominację dwukrotnie.⁹⁸⁷

Atakiem, w wyniku którego zginęły 83 osoby był atak na Nalczyk w Dagestanie w 2005 roku. Była to zbrojna akcja wahabitów przeprowadzona w stolicy Kabardyno-Bałkirii Nalczyku w dniach 13-14 października 2005 roku. Celem ataku były budynki zajmowane przez rosyjskie służby – komisariaty policji, budynki delegatur regionalnych FSB, jednostki wojskowe. Atak na obiekty rządowe miał umożliwić przejęcie kontroli nad miastem i jednocześnie rozszerzyć działalność terrorystyczną poza granice Czeczenii.⁹⁸⁸

W 2005 roku spadła liczba ataków terrorystycznych, co było konsekwencją zmiany na stanowisku lidera kaukaskiego podziemia, którym został Abdul-Chalim Sadułow. Skoncentrowany na przywództwie duchowym i religijnym Sadułow wzywał do zaniechania przeprowadzania ataków terrorystycznych. Niemniej jednak był zwolennikiem uniezależnienia Kaukazu Północnego od Rosji. Innym czynnikiem obniżającym intensywność ataków terrorystycznych była śmierć głównego bojownika – Szamila Basajewa 10 lipca 2006 roku. Wzrost liczby ataków terrorystycznych nastąpił po 2007 roku, kiedy to powstała organizacja terrorystyczna znana jako Emirat Kaukaski.

II wojnę czeczeńską oficjalnie określano mianem operacji kontrterrorystycznej na terytorium Kaukazu Północnego. 16 kwietnia 2009 roku odwołano reżim operacji kontrterrorystycznej. Od momentu powstania Emiratu Kaukaskiego powszechnie były wykorzystywane metody walki terrorystycznej z rosyjskim agresorem. Reaktywacja grupy terrorystów- samobójców utworzonej w 2001 roku przez Szamila Basajewa, Rijadus Salihijin, było wydarzeniem symbolicznym określającym kierunek działań terrorystów. Liczne ataki dokonywane przez bojowników Emiratu Kaukaskiego po 2009 roku potwierdzają tezę

- ⁹⁸⁷ *Beslan school attack. Terrorist attack, Beslan, North Ossetia, Russia [2004]*, <https://www.britannica.com/event/Beslan-school-attack>, dostęp z 20.07.2020.

⁹⁸⁸ R. Farkuszin, *Горный спецназ*, „Братишка : Ежемесячный журнал подразделений специального назначения”, № 12., ООО «Витязь-Братишка», Moskwa 2013, s. 9.

o wciąż żywym islamskim radykalizmie. Konflikt narodowo-wyzwoleńczy przeistoczył się w konflikt o podłożu religijnym. Szczególnym atakiem terrorystycznym po zakończeniu operacji kontrterrorystycznej był zamach na moskiewskie metro 29 marca 2010 roku. Wykonawczyniami samobójczego uderzenia były dwie kobiety w wieku 20-25 lat. Zdetonowały one ładunki wybuchowe na stacji metra Łubiank oraz Park Kultury. W wyniku detonacji zginęło 41 osób. Eksplozje nastąpiły w godzinach szczytu komunikacyjnego. W kilka dni później wybuchy miały miejsce również w mieście Kizlar. Do odpowiedzialności za zamachy przyznał się Emirat Kaukaski.

Atak na lotnisku Domodiedowo 24 stycznia 2011 roku również należy do ataków o charakterze samobójczym. W terminalu przylotowym w wyniku eksplozji ładunków wybuchowych zginęło wówczas 37 osób, a 150 zostało rannych. Do zorganizowania ataku przyznał się Doku Umarow – przywódca Emiratu Kaukaskiego.⁹⁸⁹ Od 2013 roku zauważalna jest zmiana strategii Emiratu Kaukaskiego. Doku Umarow wezwał do zaprzestania ataków, w których ginęliby cywile. Głównymi celami zamachów stali się urzędnicy i funkcjonariusze FSB. Celami ataków byli również muzułmańscy duchowni. 28 sierpnia 2012 roku zginął Said Afandi – suficki autorytet religijny w Dagestanie słynący z wypowiedzi potępiających stosowanie metod terrorystycznych. W lipcu 2013 roku ponownie przywrócono stosowanie metod terrorystycznych wymierzonych w cywili. W okresie poprzedzającym Igrzyska Olimpijskie w Soczi celem ataku terrorystycznego został Wołgograd. 21 października 2013 roku kobieta zdetonowała ładunek wybuchowy w jednym z autobusów miejskich. Kobieta była żoną jednego z bojowników. W wyniku eksplozji zginęło 7 osób. W Wołgogradzie miały miejsce również dwa inne zamachy terrorystyczne. Podczas tych ataków zginęły kolejne 34 osoby. Osłabienie Emiratu Kaukaskiego po śmierci Doku Umarowa w 2013 roku i wybór na nowego przywódcę Magomeda Sulejmanowa wpłynął na ograniczenie liczby ataków terrorystycznych, jak i przyczynił się do faktycznego rozbicia struktur organizacyjnych Emiratu Kaukaskiego.

⁹⁸⁹ S. Maszkin, *Химия и смерть. Спецслужбы установили, кто подготовил смертника для Домодедово*, 01.03.2011, „Коммерсант”, № 35 (4576), <https://www.kommersant.ru/doc/1593596>, dostęp z 05.05.2021.

CZĘŚĆ VI Federalna Służba Bezpieczeństwa w Federacji Rosyjskiej w rosyjskim systemie antyterrorystycznym

Rozdział I Transformacja sowieckich służb specjalnych w okresie rozpadu ZSRR – od KGB do Federalnej Służby Kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej

Jednym z najbardziej interesujących pod względem znaczenia w zwalczaniu i prewencji terrorystycznej zarządem funkcjonującym w ramach KGB był Zarząd V KGB. To właśnie on na fali reform organów bezpieczeństwa państwowego został zlikwidowany jako pierwszy. Powołany w 1967 roku z inicjatywy Jurija Andropowa Zarząd V KGB odpowiadał za zabezpieczenie porządku konstytucyjnego oraz zwalczanie politycznej i religijnej opozycji. Rozwiązanie go w 1989 roku przez przewodniczącego KGB Władimira Kriuczkowa zapoczątkowało faktyczne reformy aparatu KGB, skoncentrowane na decentralizacji służby na szereg niezależnych agencji. Z biegiem lat próby rozbicia monolitycznej struktury KGB okazało się jedynie reformą natury kosmetycznej. Powołanie w 1995 roku Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej stanowiło przyczynek do ekspansji kompetencji i struktur służb bezpieczeństwa państwowego z czasów sowieckich.

Strukturą, która stanowiła prototyp dla współczesnych rosyjskich jednostek, które realizują zadania z zakresu zwalczania terroryzmu w Federacji Rosyjskiej, jest V Zarząd Główny KGB, znany jako Zarząd „Z”. Powołany w czasach, gdy na czele KGB stał Jurij Andropow stanowi organ o niezwykle rozbudowanych kompetencjach w zakresie zwalczania wystąpień sabotażowo-dywersyjnych. Dyskredytacja obowiązującego systemu politycznego, wystąpienia przeciwko logice zarządzania państwem i jego bezpieczeństwem z perspektywy ówczesnego porządku prawnego była przejawem działalności antypaństwowej, zorientowanej na siłową zmianę ustroju polityczno-społecznego ZSRR. Atak na władzę państwową był identyfikowany z atakiem na bezpieczeństwo państwa jako podmiotu politycznego. Identyfikacja władzy z państwem implikowała konieczność wdrażania środków walki z zagrożeniami bezpieczeństwa państwowego, które określała stabilizacja struktury władzy i jej zdolności do utrzymania statusu quo w państwie sowieckim. V Zarząd Główny był jednostką strukturalną utworzoną w ramach KGB w celu realizacji działalności kontrwywiadowczej i zwalczanie ideologicznej dywersji przeciwnika. Celem Andropowa było powołanie struktury, która odpowiadałaby za całościowe zabezpieczenie ustroju konstytucyjnego państwa sowieckiego. 3 lipca 1967 roku przewodniczący KGB ZSRR

J.W. Andropow przesłał do Komitetu Centralnego KPSS notę dotyczącą zasadności utworzenia w strukturze KGB niezależnego zarządu, którego działanie koncentrowałoby się na zwalczaniu wszelkich form dywersji ideologicznej. Celowość utworzenia specjalnej struktury w ramach KGB wynikała z faktu, iż wszelka aktywność kontrwywiadowcza służby koncentrowała się na prowadzeniu pracy wśród cudzoziemców w celu ujawnienia działań o charakterze wywiadowczym – była to aktywność realizowana w wektorze zewnętrznym. Jednocześnie na jednakowo wysokim poziomie utrzymywało się zagrożenie działalnością ideologiczno-dywersyjną wśród społeczeństwa radzieckiego. Już 17 lipca 1967 roku Biuro Polityczne KPSS rozpatrzyło notatkę wystosowaną przez Andropowa i przyjęło rezolucję № II 47/97 dotyczącą utworzenia V Zarządu Głównego KGB, co w efekcie doprowadziło do zwiększenia składu personalnego KGB. Drugim dokumentem powołującym V Zarząd KGB było postanowienie przewodniczącego KGB ZSRR przy Radzie Ministrów KGB ZSS № 0097 z 25 lipca 1967 roku na fundamentach podjednostek służby nr. 1 wchodzącej w skład II Zarządu Głównego KGB przy Radzie Ministrów ZSRR. Początkowo w V Zarządzie Głównym KGB ZSRR służbę pełniło 201 funkcjonariuszy. W 1982 roku liczba ta wzrosła do 424 osób. 29 sierpnia 1989 roku V Zarząd został zreorganizowany w Zarząd „Z” (ros. *Управление «3»*) – Zarząd ds. Ochrony Sowieckiego Ustroju Konstytucyjnego pod dowództwem generała Jewgienija Jemelianowa. Za ideowego następcę V Zarządu Głównego KGB, podmiotem dziedziczącym funkcje, jak również etos służby uważa się Służbę Ochrony Systemu Konstytucyjnego i Walki z Terroryzmem FSB FR.⁹⁹⁰

Powołanie V Zarządu Głównego KGB ZSRR stanowiło przejaw nie tylko wysokiego poziomu biurokratyzacji myślenia o bezpieczeństwie państwa, ale przede wszystkim dążenia systemu do samozabezpieczenia przed wszelkiego rodzaju sabotażem ideologicznym. Materiałem doświadczalnym, niejako poligonem działań nowej struktury, były wszystkie te osoby, wobec których toczyły się postępowania karne w związku z antysowieckimi poglądami lub antysowiecką postawą. Wówczas prawo karne przewidywało szereg przestępstw, których zwalczaniem miałyby zajmować się nowy zarząd. Do przestępstw, których zwalczanie znajdowało się w kompetencji V Zarządu Głównego KGB zaliczało się przestępstwo z art. 64 „Zdrada stanu”, art. 65 „Szpiegostwo”, art. 66 „Akt terrorystyczny”, art. 70 „Antysowiecka propaganda i agitacja”, art. 72 „Zorganizowana działalność ukierunkowana na popełnianie szczególnie niebezpiecznych przestępstw państwowych, jak również uczestnictwo w organizacji antysowieckiej”, art. 79 „Masowe zamieszki”, art. 80

⁹⁹⁰ 5-е Управление – Управление «3», https://shieldandword.mozohin.ru/kgb5491/structure/5U_67.htm, dostęp z 21.05.2022.

„Uchylenie się od obowiązkowego poboru do służby wojskowej”. Wymienione przestępstwa określone w ustawie karnej z 27 października 1960 roku.⁹⁹¹

Funkcje i zadania V Zarządu Głównego KGB najlepiej odzwierciedla jego struktura. Głównym zadaniem Zarządu była walka z terroryzmem i zapobieganie przejawom sabotażu oraz aktom terrorystycznym. Działania te były realizowane w ramach wydziału odpowiedzialnego za zabezpieczenie sowieckiego porządku konstytucyjnego. Wydział VII Zarządu V kompletował i aktualizował bazę danych, pozyskanych przez kanały w dyspozycji KGB, dotyczących nastrojów i zamiarów terrorystycznych. Organy bezpieczeństwa państwa były zobowiązane do przesyłania tego typu informacji sygnałnych do Wydziału VII V Zarządu Głównego KGB. Departament VII monitorował proces weryfikacji danych dotyczących potencjalnych zdarzeń terrorystycznych. Najbardziej godne uwagi informacje były bezpośrednio wysyłane do departamentu w celu ich niezwłocznej weryfikacji. Na mocy decyzji kierownictwa KGB departament VII w ramach Zarządu V KGB odpowiadał za przeprowadzenie określonych sprawdzeń. Szczególne działania podejmowano w przypadku rozpracowania anonimowych dokumentów zawierających groźby o charakterze terrorystycznym. W ramach walki z terroryzmem Departament VII odpowiadał również za kontrolę nad poszukiwaniami skradzionej broni palnej, materiałów wybuchowych, a także gromadzeniem i analizą urządzeń wybuchowych, danych o ich ewentualnym wykorzystaniu do celów przestępczych. Należy zauważyć, iż w latach 70. XX wieku plany terrorystów co raz częściej miały charakter terrorystyczno-dywersyjny. Sprawcy zaczęli odchodzić od tzw. terroryzmu indywidualnego, rezygnując tym samym z użycia broni palnej na rzecz stosowania urządzeń wybuchowych. Celem działań terrorystycznych było wywołanie konkretnych decyzji ośrodka władzy, wzbudzenie nastrojów paniki wśród ludności. W trakcie 20 lat istnienia V Zarząd Główny KGB zdołał udaremnić i zapobiec wielu przestępstwom zakładających użycie urządzeń wybuchowych. W 1989 roku V Zarząd Główny KGB został przemianowany na Służbę Ochrony Sowietckiego Urzędu Konstytucyjnego – tzw. Zarządu Z.⁹⁹²

Monolityczny KGB, wraz z rozbudowaną strukturą i szeregiem kompetencji w zakresie zwalczania nie tylko terroryzmu, ale walki z wszelkimi przejawami dywersji antysowieckiej był zaliczany do głównych przeszkód w realizacji gorbaczowowskich reform

⁹⁹¹ ЗАКОН РСФСР ОТ 27.10.60 "ОБ УТВЕРЖДЕНИИ УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РСФСР" (ВМЕСТЕ С "УГОЛОВНЫМ КОДЕКСОМ РСФСР", <https://zakonbase.ru/zakony/27-10-1960-ot-1960-10-27-ob-utverzhdenii/statja-64>, dostęp z 06.09.2021.

⁹⁹² G. Н. Попов, ВРЕМЯ ЮРИЯ АНДРОПОВА, „Научные труды Вольного экономического общества России”, vol. 121, 2009, s. 19-20.

w duchu demokratyzacji rzeczywistości rosyjskiej. KGB uchodził nie tylko za organ opresyjny, ale przede wszystkim za główne źródło informacji o rzeczywistości społeczno-politycznej i międzynarodowej, na podstawie których podejmowane były najważniejsze decyzje w państwie sowieckim. Polityka Gorbaczowa nie cieszyła się popularnością w szczególności w II Zarządzie Głównym KGB odpowiadającym za realizację działalności kontrwywiadowczej. Reformy Gorbaczowa oraz wszelkie próby dezintegracji organów bezpieczeństwa państwowego postrzegano w kategorii działań destabilizacyjnych całego aparatu państwowego ZSRR. Osłabienie centralizmu państwa stwarzało zagrożenie środowiska tzw. siłowników. Ostateczną datą rozwiązania KGB był 3 grudnia 1991 roku. Jest to data przyjęcia przez Radę Republik rady Najwyższej ZSRR ustawy № 124-H „O reorganizacji organów bezpieczeństwa państwowego”⁹⁹³ W tym samym dniu Borys Jelcyn powołał Międzyrepublikańską Służbę Bezpieczeństwa (MSB), która funkcjonowała jako przedłużenie kompetencyjne i strukturalne KGB. Służba funkcjonowała w latach 1991 – 1992. Służba powstała na mocy dekretu Rady Państwa ZSRR № ГС-8 z 22 października 1991 roku. Zgodnie z literą dokumentu główne zadanie służby polegało na koordynacji pracy republikańskich służb bezpieczeństwa oraz współprowadzenie z tymi służbami skoordynowanej działalności kontrwywiadowczej. Wraz z MSB utworzono również Centralną Służbę Wywiadu ZSRR i Komitet Ochrony Granicy Państwowej ZSRR, który był odpowiedzialny za organizację ochrony granicy państwowej na lądzie, morzu, jeziorach, rzekach oraz innych akwenach wodnych oraz w strefie ekonomicznej ZSRR.⁹⁹⁴

24 października 1991 roku powołana 11 września Rada Koordynacyjna KGB ZSRR została przekształcona w Radę Koordynacyjną MSB, w skład której wchodził Przewodniczący MSB oraz szefowie agencji bezpieczeństwa republik związkowych, a także dyrektor Centralnej Służby Wywiadu ZSRR. Szefem MSB, a tym samym również szefem Rady Koordynacyjnej MSB został W.W Bakatin. Stanowisko objął jednak dopiero 6 listopada 1991 roku.⁹⁹⁵

Działanie MSB w zakresie bezpieczeństwa państwowego regulowało rozporządzenie o MSB, zatwierdzone dekretem prezydenckim z 28 listopada 1991 roku VII-2890 „O zatwierdzeniu statutu MSB”. Międzyrepublikańska Służba Bezpieczeństwa jako organ bezpieczeństwa państwowego była prawnym następcą Komitetu Bezpieczeństwa

⁹⁹³ [Закон СССР от 03.12.1991 N 124-H "О реорганизации органов государственной безопасности" \(прекратил действие\) | ГАРАНТ \(garant.ru\), https://base.garant.ru/1583807/](https://base.garant.ru/1583807/), dostęp z 21.05.2022.

⁹⁹⁴ [Постановление Государственного Совета СССР ГС-8 "О реорганизации органов государственной безопасности" от 22 Октября 1991 г., http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_19653.htm](http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_19653.htm), dostęp z 06.09.2021.

⁹⁹⁵ A. Grajewski, *Tarcza i miecz. Rosyjskie Służby Specjalne 1991-1998...*, op. cit., s. 25.

Państwowego ZSRR. Pozycję MSB określono w kategorii centralnego organu administracji państwowej ZSRR. Celem istnienia służby była koordynacja działań służb bezpieczeństwa poszczególnych republik, w szczególności działalności kontrwywiadowczych, jak również innych działań w zakresie realizacji polityki bezpieczeństwa. Podstawą działania służby są akty prawne oraz inne akty normatywne republik w zakresie bezpieczeństwa państwowego. Międzyrepublikańska Służba Bezpieczeństwa była podporządkowana prezydentowi ZSRR. Organem nadzorczym wobec MSB była Rada Najwyższa ZSRR, Rada Państwowa ZSRR i Prezydent ZSRR.

Do głównych kompetencji MSB należały:⁹⁹⁶

- 1) Wypracowywanie ogólnych zasad działalności organów bezpieczeństwa państwowego republik, celem jak najefektywniejszego wykorzystania ich potencjału w obronie interesów ZSRR i republik związkowych;
- 2) Zapewnienie współpracy z Centralną Służbą Wywiadu ZSRR, służbą graniczną, Komitetem Łączności Rządowej przy Prezydencie ZSRR w celach związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa i ochrony interesów ZSRR i republik związkowych;
- 3) Wspieranie republikańskich organów bezpieczeństwa państwowego w zakresie działalności kontrwywiadowczej na obszarze ZSRR a po uzgodnieniu lub we współdziałaniu z Centralną Służbą Wywiadu ZSRR poza granicami, jak również działalności wywiadowczej w zakresie uzyskiwania informacji ważnych dla ochrony wspólnych interesów i bezpieczeństwa;
- 4) Nawiązywanie i utrzymywanie we wspólnym interesie ZSRR i republik związkowych w porozumieniu z Centralną Służbą Wywiadu ZSRR kontakty z zagranicznymi służbami specjalnymi, jak również wspiera organy bezpieczeństwa w kontaktach z tymi służbami;
- 5) We współdziałaniu i po uzgodnieniu z Centralną Służbą Wywiadu Zagranicznego ZSRR realizuje zadania z zakresu zapewnienia bezpieczeństwa oficjalnym przedstawicielstwom ZSRR i obywatelom ZSRR przebywającym poza granicami państwa

⁹⁹⁶ Указ Президента СССР от 28.11.1991 N VII-2890 "Об утверждении Временного положения о Межреспубликанской службе безопасности", <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=13448#JasZQiSre4ADQbtL>, dostęp z 06.09.2021.

Międzyrepublikańska Służba Bezpieczeństwa była również odpowiedzialna za koordynację działalności informacyjno-analitycznej i operacyjno-śledczej w sprawach dotyczących przestępstw szczególnej wagi, do których zaliczano przestępstwo aktu terrorystycznego. Zakres działania MSB obejmował również doradztwo na płaszczyźnie prawnej, poprzez udzielanie pomocy metodycznej związkowym organom bezpieczeństwa państwowego.

Na czele MSB stał przewodniczący wyznaczany personalnie przez prezydenta ZSRR. Rada Koordynacyjna MSB była organem odpowiedzialnym za harmonijną współpracę poszczególnych służb związkowych. Każda z republik mogła mieć swojego przedstawiciela w Radzie Koordynacyjnej MSB.⁹⁹⁷

Działalność Międzyrepublikańskiej Służby Bezpieczeństwa dowodzi aspiracjom rosyjskim utrzymania pozycji dominującego podmiotu w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa państwowego. Głównym celem organizującym aktywność MSB była konieczność koordynacji aktywności służb republik związkowych, w celu utrzymania ich w orbicie interesów Rosji i rosyjskiej definicji bezpieczeństwa państwowego. Powołanie MSB było efektem nieprzygotowania centralnego aparatu bezpieczeństwa do niezależnego i w pełni autonomicznego funkcjonowania organów bezpieczeństwa republik związkowych. Znamienny jest również początek funkcjonowania MSB jako nowej służby. Było to 3 grudnia 1991 roku, kiedy to swoje istnienie zakończył Komitet Bezpieczeństwa Państwowego ZSRR. Na kilka dni przed samolikwidacją władz związkowych, 19 grudnia 1991 r., Międzyrepublikańska Służba Bezpieczeństwa została zlikwidowana decyzją Rządu RFRR.⁹⁹⁸

Na mocy dekretu Prezydenta RSFSR, strukturalna i kompetencyjna baza służby została inkorporowana do nowoutworzonego Ministerstwa Bezpieczeństwa i Spraw Wewnętrznych RSFSR (MBWD).⁹⁹⁹ 26 grudnia 1991 roku pierwszy zastępca przewodniczącego MSB A. A. Olejnikow został mianowany na stanowisko wiceministra bezpieczeństwa i spraw wewnętrznych RSFSR. 14 stycznia 1992 roku dekret o utworzeniu MBWD został uznany przez Sąd Konstytucyjny RFRR za niezgodny z Konstytucją RFRR,

⁹⁹⁷ [Указы СССР 1917-1992. Указ Президента СССР от 24.10.1991 N УП-2784 О Координационном совете Межреспубликанской службы безопасности](#) [Указ Президента СССР от 24.10.1991 N УП-2784 О Координационном совете Межреспубликанской службы безопасности \(lomasm.ru\)](#), [https://rb.gy/9e6goe](#), dostęp z 21.05.2022.

⁹⁹⁸ [Постановление Правительства РСФСР от 19.12.1991 N 51 «О прекращении деятельности Межреспубликанской службы безопасности на территории РСФСР»](#), [https://rulings.ru/acts/Postanovlenie-Pravitelstva-RSFSR-ot-19.12.1991-N-51/](#), dostęp z 08.09.2021.

⁹⁹⁹ [Указ Президента РСФСР от 19 декабря 1991 г. № 289 «Об образовании Министерства безопасности и внутренних дел РСФСР»](#), [http://www.kremlin.ru/acts/bank/617](#), dostęp z 08.09.2021.

a zatem utracił ważność. 24 stycznia MSB zostało ponownie zlikwidowane. Likwidacja objęła również struktury, które zostały inkorporowane do Ministerstwa Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej.¹⁰⁰⁰ Datą zakończenia reorganizacji wskazaną w rozporządzeniu był 1 lipca 1992 roku.

Prezydent Rosji Borys Jelcyn przekształcił Międzyrepublikańską Służbę Bezpieczeństwa w Agencję Bezpieczeństwa Federalnego RFSRR. W strukturach AFB znajdował się zarząd do walki z przestępczością zorganizowaną, jak również zarząd odpowiedzialny za zwalczanie terroryzmu i specjalna jednostka realizująca zadania z zakresu bezpieczeństwa wewnętrznego. Agencja Bezpieczeństwa Federalnego RFSRR została powołana na mocy dekretu prezydenta nr 233 z 26 listopada 1991 roku. AFB pełniła funkcje centralnego organu władzy RSFSRR. Zadania Agencji koncentrowały się na kwestiach zapewnienia bezpieczeństwa państwowego w okresie od listopada 1991 roku do stycznia 1992 roku. Był to prawny następca KGB RFSRR. 26 listopada 1991 roku Borys Jelcyn wydał dekret nr 233 „W sprawie przekształcenia Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego RSFSR w Federalną Agencję Bezpieczeństwa RSFSR”.¹⁰⁰¹ Na mocy dekretu Komitet Bezpieczeństwa Państwowego RSFSR został przekształcony w Agencję Bezpieczeństwa Federalnego RSFSR, a komitety bezpieczeństwa republik związkowych w agencje bezpieczeństwa federalnego republik związkowych. Zgodnie z zapisami dekretu Agencja Bezpieczeństwa Federalnego, zarządy AFB w krajach i obwodach, agencje bezpieczeństwa federalnego republik wchodzących w skład RFSRR funkcjonowały jako system organów bezpieczeństwa federalnego RFSRR. Dekretem Prezydenta RSFSR nr 234 powołano zespół zarządzający AFB. Na stanowisko dyrektora generalnego mianowano W. W. Iwanienkę, pierwszym zastępcą został W. A. Podeljakin. Dekret przewidywał również 6 stanowisk zastępców dyrektora generalnego.¹⁰⁰²

Działalność AFB skupiała się głównie na pozyskiwaniu i analizie informacji dotyczących zagrożenia dla interesów politycznych i gospodarczych, jak również sytuacjach kryzysowych na świecie. W sferze działalności AFB znajdowały się również wszelkiego

¹⁰⁰⁰ Указ Президента РСФСР от 24 января 1992 г. № 42 «Об образовании Министерства безопасности Российской Федерации», <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102016775&backlink=1&&nd=102014289>, dostęp z 08.09.2021.

¹⁰⁰¹ «О преобразовании Комитета государственной безопасности РСФСР в Агентство федеральной безопасности РСФСР», <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102014289&backlink=1&&nd=102013248>, dostęp z 08.09.2021.

¹⁰⁰² Указ Президента РСФСР от 26 ноября 1991 г. № 234 «О руководителях Агентства федеральной безопасности РСФСР», <http://base.garant.ru/6318953/>, dostęp z 08.09.2021.

rodzaju napięcia i konflikty międzyetniczne i międzyreligijne, których intensyfikacja mogłaby doprowadzić do ekspansji struktur zorganizowanej przestępczości, w tym siatek terrorystycznych gotowych do popełniania aktów terrorystycznych. Szczególnym obszarem działalności służbowej AFB była ochrona ustroju konstytucyjnego RFSRR oraz identyfikacja i zwalczanie grup dążących do siłowej zmiany ustroju państwa. AFB pośród szeregu ważnych z perspektywy zapewnienia bezpieczeństwa państwowego funkcji była odpowiedzialna za neutralizację aktywności wywiadowczej obcych służb. Już wówczas AFB pełniła funkcję organu zabezpieczającego państwo przed destrukcyjnym wpływem informacyjnym z zewnątrz zorientowanym na podżeganie i intensyfikowanie konfliktów międzyetnicznych. W przeciwieństwie do struktur poprzedzających AFB dużą część aktywności służby zajmowało zwalczanie przestępczości zorganizowanej oraz zabezpieczanie interesów międzynarodowych Rosji. Do zadań służby należała również ochrona tajemnic państwowych i informacji niejawnych, a przede wszystkim walka z terroryzmem i innymi przejawami przemocy, które mogłyby przyczynić się do zaostrzenia lub zainicjowania konfliktów międzyetnicznych. AFB realizowała również zadania z zakresu prewencji antykorupcyjnej w organach państwowych. Jednocześnie była organem o szerokich uprawnieniach w zakresie prowadzenia działalności operacyjno-śledczej podejmowanej w celu identyfikowania, zapobiegania i przeciwdziałania popełnianiu przestępstw z zakresu kompetencji organów bezpieczeństwa państwowego. W rzeczywistości AFB przejęła operacyjny wymiar funkcjonowania. W teorii nie była organem pełniącym funkcje stricte polityczne. Podstawowym zadaniem służby była ochrona bezpieczeństwa państwowego przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi do których zaliczała się nie tylko przestępczość zorganizowana, ale również terroryzm. Agencja Bezpieczeństwa Federalnego zakończyła swoją działalność 19 grudnia 1991 wraz z powołaniem, na mocy dekrety prezydenckiego nr 289, Ministerstwa Bezpieczeństwa i Spraw Wewnętrznych (MBWD).¹⁰⁰³

Szefem nowoutworzonego resortu został generał Wiktor Barannikow. Początkowo idea połączenia MSB z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych, na czele którego stał Barannikow zyskała poparcie społeczeństwa, które w konsolidacji i umocnieniu resortów odpowiedzialnych za zapewnienie bezpieczeństwa państwowego upatrywało szansy na przetrwanie okresu transformacji. Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego i Spraw Wewnętrznych RFSRR powstało na bazie rozformowanego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych ZSRR, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych RSFR, jak również

¹⁰⁰³ Указ Президента РСФСР № 289 «Об образовании Министерства безопасности и внутренних дел РСФСР», <http://www.kremlin.ru/acts/bank/617>, dostęp z 08.09.2021.

zlikwidowanej Międzyrepublikańskiej Służby Bezpieczeństwa i Agencji Bezpieczeństwa Federalnego RFSRR. Nowy resort przejął bazę materialno-techniczną, zadania, uzbrojenie, systemy informacyjne oraz majątek zlikwidowanych struktur. Ministerstwo Bezpieczeństwa i Spraw Wewnętrznych zyskało prawo powoływania własnych komisji.¹⁰⁰⁴ MBWD funkcjonowało jako centralny organ władzy państwowej i zapewniało realizację zadań z zakresu bezpieczeństwa w wymiarze totalnym.¹⁰⁰⁵

Dekretem prezydenckim nr 42 z 24 stycznia 1992 r. na fundamentach zlikwidowanej Agencji Bezpieczeństwa Federalnego RFSRR i Międzyrepublikańskiej Służby Bezpieczeństwa powołano Ministerstwo Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Pierwszym przewodniczącym został Wiktor Barannikow. Powoływanie nowych organów bezpieczeństwa państwowego było podyktowane zaostrzającymi się konfliktami narodowościowo-etnicznymi w skali wewnętrznej państwa, jak również obawa masowych zamieszek przeciwko polityce Borysa Jelcyna. Nie bez znaczenia, w procesie konsolidacji organów bezpieczeństwa państwowego, był wzrost przestępczości zorganizowanej. Sytuacja wymagała również utworzenia specjalnych jednostek wojsk wewnętrznych zdolnych do szybkiego reagowania (OMON), obecnie stanowiący część strukturalną Rosgwardii.

Ministerstwo Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej funkcjonowało jako organ władzy państwowej. Organem kontrolnym wobec działalności Ministerstwa Bezpieczeństwa określono Radę Najwyższą Federacji Rosyjskiej. Działalność MB FR regulował Statut Ministerstwa Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej zatwierdzony prezydenckim dekretem „O utworzeniu Ministerstwa Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej” z 24 stycznia 1992 roku nr. 42.¹⁰⁰⁶ Nowy resort był podporządkowany Prezydentowi Federacji Rosyjskiej. MB FR zarządzało systemem w skład którego wchodziły również organy bezpieczeństwa republik, zarządy i oddziały bezpieczeństwa krajów wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, części autonomicznych, rejonów, miast. Istotną częścią systemu bezpieczeństwa, w którym koordynującą rolę spełniało MB FR były oddziały kontrwywiadu wojskowego, jak jednostki i instytucje edukacyjne. Podstawę prawną działania MB FR stanowiła Konstytucja FR, jak i inne akty prawne tworzące system prawny Rosji oraz umowy międzynarodowe, których

¹⁰⁰⁴ *Ibidem.*,

¹⁰⁰⁵ L. Mleczin, *КТБ. Председатели органов госбезопасности. Рассекреченные судьбы*, Wydawnictwo Центрполиграф, Moskwa 2011, s. 55.

¹⁰⁰⁶ *Указ Президента Российской Федерации от 24 января 1992 г. № 42 «Об образовании Министерства безопасности Российской Федерации»...*, *op. cit.*

stroną była Federacja Rosyjska. Rozdział II Statutu MB FR określa główne zadania resortu, do których należało:¹⁰⁰⁷

1. Zagwarantowanie bezpieczeństwa państwa, jego suwerenności, jedności terytorialnej i obronności, porządku konstytucyjnego państwa, praw, wolności i prawnych interesów jednostki;
2. Realizacja i odpowiedzialność za wykonanie polityki państwowej Federacji Rosyjskiej w kwestiach bezpieczeństwa państwowego; uczestnictwo w realizacji federalnych programów w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa jednostki, społeczeństwa, państwa; określanie priorytetowych kierunków działania organów wchodzących w skład systemu Ministerstwa; opracowanie i realizacja kompleksowych programów udoskonalania działania systemu bezpieczeństwa;
3. Dostarczanie Prezydentowi FR, wyższym organom władzy wykonawczej informacji o zagrożeniach bezpieczeństwa państwowego i o sytuacjach nadzwyczajnych, które mogą spowodować negatywne skutki polityczne, ekonomiczne i społeczne dla Federacji Rosyjskiej;
4. Dokonywanie analiz i prognozowanie warunków wewnątrzpolitycznych, socjalno-ekonomicznych i kryminalizacyjnych, jak i sytuacji kryzysowych w innych państwach, a które stwarzają zagrożenie dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej; pozyskiwanie informacji potrzebnych do realizacji tych celów;
5. Organizowanie i realizowanie pracy kontrwywiadowczej prowadzonej w celu ujawniania, przeciwdziałania i neutralizacji oraz likwidacji działalności wywiadowczo-dywersyjnej zagranicznych służb specjalnych i organizacji przeciwko Federacji Rosyjskiej; wspólnie ze Służbą Wywiadu Zagranicznego prowadzi z terytorium Federacji Rosyjskiej pracę wywiadowczą zorientowaną na pozyskiwanie informacji; współpraca ze Służbą Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej, Komitetem Ochrony Granic Federacji Rosyjskiej, Federalną Agencją Łączności Rządowej, Głównym Zarządem Ochrony Federacji Rosyjskiej;
6. Realizowanie działań z zakresu bezpieczeństwa ekonomicznego i funkcjonowania rządowych i pozarządowych struktur, przeciwdziałanie naruszeniom interesów rosyjskich w sferze międzynarodowej współpracy ekonomicznej;

¹⁰⁰⁷ Раздел II Компетенция Министерства, „Указ Президента Российской Федерации от 24 января 1992 г. № 42 «Об образовании Министерства безопасности Российской Федерации»...”, *op. cit.*

7. Organizacja systemu ochrony informacji stanowiących tajemnicę państwową, uczestnictwo w ochronie tajemnic państwowych;
8. Zapewnianie bezpieczeństwa kompleksu obronnemu, energetyki atomowej, transportu i łączności, jak i innych obiektów strategicznych;
9. Zapewnienie bezpieczeństwa zagranicznym przedstawicielstwom dyplomatycznym, a także uczestnictwo w zabezpieczeniu funkcjonowania rosyjskich organizacji i instytucji oraz obywateli Federacji Rosyjskiej poza granicami Rosji;
10. Organizacja i realizacja zadań z zakresu ujawniania, przeciwdziałania i ścigania przestępstw, które należą do kompetencji organów bezpieczeństwa, walki z terroryzmem i innymi działaniami z wykorzystaniem przemocy stanowiących zagrożenie dla ustroju konstytucyjnego; realizują walkę z korupcją w organach władzy państwowej; zwalczanie kontrabandy, narkobiznesu, jak i innymi przestępstwami o charakterze międzynarodowym i które zagrażają interesom Federacji Rosyjskiej;
11. W celach zwiększenia efektywności działań operacyjno-rozpoznawczych i postępowań przygotowawczych realizują działania i wdrażają środki w celu przeciwdziałania i ujawniania szczególnie ciężkich przestępstw; w określonej formule udzielanie wsparcia operacyjno-techniczne organom spraw wewnętrznych i prokuraturze;
12. Realizacja środków i działań zabezpieczenia bezpieczeństwa państwowego w trakcie odbywających się na terytorium Federacji Rosyjskiej przedsięwzięć o charakterze międzynarodowym i międzypaństwowym;
13. Uczestniczenie w ramach posiadanych kompetencji w zabezpieczeniu wprowadzenia prawnego porządku sytuacji nadzwyczajnej lub stanu wojennego na terytorium Federacji Rosyjskiej.

Bezpośrednim poprzednikiem Federalnej Służby Bezpieczeństwa, będącym jednocześnie jej fundamentem jest Federalna Służba Kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej. Federalna Służba Kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej (FSK FR) to federalny organ władzy wykonawczej realizujący zadania z zakresu kontrwywiadowczej ochrony kraju w latach 1993 – 1995. Została utworzona na mocy dekretu prezydenckiego z 21 grudnia 1993 roku № 2233 „O likwidacji Ministerstwa Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej i powołaniu Federalnej

Służby Kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej”.¹⁰⁰⁸ Utworzenie FSK FR było jednym z działań charakterystycznych dla reform środowiska organów bezpieczeństwa państwowego w latach 90. XX wieku. Zaskakująca może wydawać się preambuła otwierająca akt powołujący FSK FR. Zgodnie z literą otwierającą akt prawny:

„System organów WczKa-OGPU-NKWD-NKB-MGB-KGB-MB okazał się niereformowalny. Podejmowane w ostatnich latach próby reorganizacji miały charakter głównie powierzchowny i kosmetyczny. Brakowało strategicznej koncepcji zabezpieczenia bezpieczeństwa państwowego Federacji Rosyjskiej w okresie istnienia Ministerstwa Bezpieczeństwa. Doszło do osłabienia pracy kontrwywiadowczej. System śledztw politycznych uległ zakonserwowaniu i może być z łatwością wznowiony.”¹⁰⁰⁹ Ówczesny system bezpieczeństwa państwowego okazał się nieefektywny, nieadekwatny do procesów zachodzących w państwie rosyjskim, a dodatkowo stanowił znaczne obciążenie budżetu państwowego i był elementem powstrzymującym przeprowadzenie reform politycznych i ekonomicznych w kraju. W efekcie zdecydowano się na powołanie Federalnej Służby Kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej (FSK FR). Zadania i formułę organizacyjną funkcjonowania FSK FR zatwierdził dekret prezydencki nr. 5 z 5 stycznia 1994 roku „O zatwierdzeniu regulaminu Federalnej Służby Kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej”.¹⁰¹⁰ W dokumencie tym zostały zdefiniowane i określone zadania i funkcje nowej służby. Zgodnie z zapisami „Statutu Federalnej Służby Kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej” uchwalonego dekretem prezydenckim N 19 z 5 stycznia 1994 roku FSK FR miała status centralnego federalnego organu władzy wykonawczej. Głównym zadaniem służby było nadzorowanie i prowadzenie pracy kontrwywiadowczej, jak również pełnienie nadzoru nad funkcjonowaniem organizacji, podjednostek wojskowych oraz placówek oświatowych im podległych. Działanie FSK koncentrowało się na ujawnianiu, prewencji oraz tłumieniu, likwidowaniu i neutralizowaniu aktywności wywiadowczej i dywersyjnej zagranicznych służb specjalnych, bezprawnych ingerencji w rosyjski ustrój konstytucyjny, suwerenność, integralność terytorialną i system obronny Federacji Rosyjskiej. FSK FR zyskało status

¹⁰⁰⁸ Указ Президента Российской Федерации от 21.12.1993 г. № 2233 Об упразднении Министерства безопасности Российской Федерации и создании Федеральной службы контрразведки Российской Федерации, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/5109>, dostęp z 26.09.2021.

¹⁰⁰⁹ Ibidem.,

¹⁰¹⁰ Указ Президента Российской Федерации от 5.01.1994 „Об утверждении Положения о Федеральной службе контрразведки Российской Федерации”, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/5217/print>, dostęp z 26.09.2021.

organu dowodzącego jednolitym systemem kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej, w skład którego wchodziły również:¹⁰¹¹

- a) organy kontrwywiadu w republikach, terytoriach, regionach, regionach autonomicznych, obszarach autonomicznych, niektórych regionach Federacji Rosyjskiej, mieście Moskwie i obwodzie moskiewskim, mieście Sankt Petersburg i obwodzie leningradzkim (tzw. organy kontrwywiadu terytorialnego);
- b) organy kontrwywiadu wojskowego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, Wojsk Granicznych Federacji Rosyjskiej, Wojsk Wewnętrznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej oraz innych oddziałów i formacji wojskowych Federacji Rosyjskiej.

Do głównych zadań FSK FR należało:¹⁰¹²

- 1) ujawnianie, zapobieganie i zwalczanie działań wywiadowczych i dywersyjnych zagranicznych służb specjalnych i organizacji działających przeciwko Federacji Rosyjskiej;
- 2) pozyskiwanie informacji wywiadowczych o zagrożeniach bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej;
- 3) przekazywanie Prezydentowi Federacji Rosyjskiej informacji o zagrożeniach bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej;
- 4) walka z terroryzmem, nielegalnym obrotem bronią i narkotykami, nielegalnymi grupami zbrojnymi oraz nielegalnie utworzonymi lub zakazanymi organizacjami publicznymi naruszającymi porządek konstytucyjny Federacji Rosyjskiej;
- 5) zapewnienie, w granicach swoich kompetencji, bezpieczeństwa tajemnicy państwowej Federacji Rosyjskiej;
- 6) Zabezpieczenie kontrwywiadowcze operacyjnej osłony granicy państwowej Federacji Rosyjskiej.

Funkcję dowódczą FSK FR pełnił dyrektor FSK wyznaczany i odwoływany przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej. Dyrektor FSK FR był odpowiedzialny za wypełnienie podstawowych, ustawowych zadań przez FSK FR, jak również organizację funkcjonowania

¹⁰¹¹ *Ibidem.*,

¹⁰¹² M. Berliński, R. Zulczyk, *Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej*, Wydawnictwo Rytm, Warszawa 2016, s. 39.

FSK FR. Działania FSK podlegały kontroli przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej. 22 listopada 1994 roku w celach podniesienia efektywności walki z przestępczością, jak i usprawnienie czynności podejmowanych w celu ujawniania przestępstw ściganie których znajduje się w kompetencji organów bezpieczeństwa państwowego uchwalono dekret prezydencki № 2106 „O utworzeniu Zarządu Śledczego w strukturze FSK FR i jednostek śledczych w organach kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej”.¹⁰¹³ Na mocy dekretu w strukturze FSK FR utworzono departament śledczy i podległe jednostki śledcze. Dekret przewidywał również nadanie Departamentowi Śledczemu Federalnej Służby Kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej oraz pododdziałom śledczym organów kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej prawa organizacji i prowadzenia postępowań wstępnych w sprawach o przestępstwa oraz dochodzeń w sprawie przestępstw, które zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej podlegają jurysdykcji organów bezpieczeństwa państwa. Podniesienie efektywności działań kontrwywiadowczych wymagało również zwiększenia stanu etatowego personelu wojskowego i cywilnego FSK FR. Federalna Służba Kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej w porozumieniu z Prokuraturą Generalną Federacji Rosyjskiej z uwzględnieniem obsady Departamentu Śledczego Służby Federalnej Kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej i jednostek śledczych organów kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej ponosiła odpowiedzialność za tworzenie warunków niezbędnych do rozstrzygnięcia kwestii w sprawach karnych, których rozpatrywanie zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej należało do jurysdykcji organów bezpieczeństwa państwa. Finansowe zabezpieczenie działalności jednostek śledczych funkcjonujących w ramach FSK FR zapewniało Ministerstwo Finansów. W lipcu 1994 roku w aparacie centralnym FSK FR utworzono Zarząd Szyfrowania i Łączności Specjalnej.¹⁰¹⁴

FSK FR została zlikwidowana w 1995 roku. Jej miejsce zajęła Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej (FSB FR), która obecnie jest główną służbą specjalną odpowiedzialną za realizację rosyjskiej polityki państwowej w zakresie bezpieczeństwa państwowego, jak i podmiotem bezpośrednio zaangażowanym w realizację strategii walki z terroryzmem. Jednocześnie jest to jeden z głównych organów koordynujących działania podejmowane w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego.

¹⁰¹³ Указ Президента Российской Федерации от 22.11.1994 г. № 2106 „О создании Следственного управления Федеральной службы контрразведки Российской Федерации и следственных подразделений в органах контрразведки Российской Федерации”, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/7229>, dostęp 26.09.2021.

¹⁰¹⁴ Ibidem.,

Rozdział II Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w walce z terroryzmem – kompetencje, zadania, funkcje

2.1. Federalna Służba Bezpieczeństwa w systemie bezpieczeństwa państwowego

Powstała w 1995 roku na mocy dekretu prezydenta Federacji Rosyjskiej nr 633 „O priorytetowych środkach w realizacji zapisów ustawy federalnej <<O organach Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej>>”.¹⁰¹⁵ Dekret zakładał przemianowanie FSK FR wraz z jej terytorialnymi organami oraz organami bezpieczeństwa w wojsku na FSB FR, która jest służbą bezpośrednio dziedziczącą wielowiekową tradycję rosyjskich służb specjalnych – zarówno carskich, jak i sowieckich organów bezpieczeństwa państwowego. Jest jednocześnie jednym z integralnych elementów rosyjskiej rzeczywistości politycznej, gospodarczej i społecznej. Jako modelowy przykład supersłużby stanowi element sprawowania władzy w zakresie realizacji polityki bezpieczeństwa państwowego. Dekret nr 633, który jest de facto dokumentem założycielskim zatwierdził również statut Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, który określa podstawy i zasady funkcjonowania służby.

Jako główna służba specjalna odpowiedzialna całościowo za zagwarantowanie bezpieczeństwa państwa w wymiarze wielosektorowym jest uznawana za przedłużenie tradycji służb specjalnych jako bastionu władzy, lojalnej wobec ośrodka władzy politycznej grupy stojącej na straży bezpieczeństwa antyterrorystycznego w Federacji Rosyjskiej. FSB FR to również służba o charakterze totalnym realizująca obecnie zadania z zakresu zabezpieczenia nie tylko kontrwywiadowczego, ale również wywiadowczego. Jednym z najbardziej rozpowszechnionych mitów dotyczących funkcjonowania FSB FR jest traktujący o tym, iż FSB zajmuje się wyłącznie przeciwdziałaniu zagrożeniu terrorystycznemu na terytorium Federacji Rosyjskiej. W rzeczywistości funkcjonariusze FSB FR zajmują się rozpracowaniem przestępstw, ujawnieniem ich sprawców określonych w ponad 30 artykułach rosyjskiego kodeksu karnego. Ponadto od 2006 roku FSB jest zobowiązana do składania corocznych raportów Federalnej Służbie Statystyki Państwowej dotyczących prowadzonej działalności śledczej.

¹⁰¹⁵ Указ Президента РФ от 23.06.1995 N 633 (ред. от 09.07.1997) "О первоочередных мерах по реализации Федерального закона "Об органах Федеральной службы безопасности в Российской Федерации", <https://normativ.kontur.ru/document?moduleId=1&documentId=22872>, dostęp z 29.09.2021.

Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej jest głównym spadkobiercą dziedzictwa, mentalności i etyki pracy służb nie tylko sowieckich, ale również carskich. Uważana jest za służbę omnipotentną nie tylko ze względu na rozbudowany zakres kompetencji, ale przede wszystkim na wysoką pozycję w rosyjskim systemie politycznym, społecznym czy gospodarczym. FSB FR jest jednym z najważniejszych elementów rosyjskiego systemu politycznego, pozwalający myśleć o Rosji i analizować fenomen państwa rosyjskiego jako państwa służb – państwa FSB. Swoisty proces FSB-fikacji władzy w Rosji, który postępuje od momentu objęcia prezydentury przez Władimira Putina, polega na ewolucyjnym zwiększaniu zakresu kompetencji FSB, wprowadzaniu zmian organizacyjno-legislacyjno-strukturalnych w rosyjskim systemie antyterrorystycznym. Niezaprzeczalny wzrost wpływów FSB FR w okresie prezydentury Władimira Putina stanowi ważny wskaźnik projekcyjny dalszych zmian konsolidacyjnych w odniesieniu do pozycji i znaczenia służby nie tylko w rosyjskim systemie bezpieczeństwa państwowego, ale również w systemie politycznym. FSB od momentu powołania ma status państwowego organu władzy wykonawczej podległej bezpośrednio Prezydentowi Federacji Rosyjskiej. Wzrastająca pozycja FSB w państwie jest elementem szerszej tendencji budowania silnej pozycji służb specjalnych w państwie rosyjskim. W 1998 roku, gdy szefem FSB FR został obecny Prezydent Rosji Władimir Putin działania służby koncentrowały się głównie na realizacji zadań prewencyjnych, a z czasem FSB stała się podmiotem realizującym politykę wewnętrzną i zagraniczną. Charakterystyczną cechą prezydentur Władimira Putina jest dążenie do kontynuacyjnego wznowienia i wzmocnienia pozycji służb specjalnych w Rosji jako zaplecza organizacyjno-politycznego władzy politycznej. FSB FR odgrywa również istotną rolę w rosyjskim myśleniu geopolitycznym transmitowanym przez ośrodek władzy politycznej. Służby są środowiskiem, które popiera i realizuje geopolityczną wizję państwa rosyjskiego jako oponenta wobec jednobiegunowego porządku świata, do którego ustanowienia po II Wojnie Światowej dążyły Stany Zjednoczone Ameryki. Obecnie FSB jest odpowiedzialna za realizację działań typowych zarówno dla wywiadu cywilnego, jak i wojskowego, co oznacza iż jest to służba specjalna o szerokim zakresie działania.¹⁰¹⁶

Federalna Służba Bezpieczeństwa to dominująca w rosyjskim systemie bezpieczeństwa służba specjalna Rosji, która zajmuje szczególne miejsce w systemie bezpieczeństwa narodowego, który korzysta z unikalnych rozwiązań w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa minionych lat i wieków. Jednym z głównych zadań Federalnej Służby

¹⁰¹⁶ U. Walther, *Russia's Failed Transformation: The Power of the KGB/FSB from Gorbachev to Putin*, „International Journal of Intelligence and CounterIntelligence”, nr 27:4, 2014, s. 668.

Bezpieczeństwa (FSB) jest terminowa identyfikacja zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej, identyfikowanie źródeł zagrożeń oraz rozwiązywanie konfliktów. We wszystkich epokach historycznych służby specjalne stały na straży interesów reżimów politycznych: Imperium Rosyjskiego, rządzącej partii WKP (b), Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, jak również elit politycznych tzw. „okresu demokratyzacji”. Od 2000 roku służby specjalne wspierają i konsolidują wertykalną strukturę władzy w Federacji Rosyjskiej.

Rozwojowi struktur państwowych towarzyszył równoległy rozwój struktur bezpieczeństwa państwowego. Państwo jako organ potrzebujący służb oraz ich główny mocodawca nadawało służbom specjalnym specjalne uprawnienia i wyposażało je w określone siły i środki, specjalne metody pracy =w celu jak najbardziej precyzyjnego wykrywania przestępstw przeciwko bezpieczeństwu państwa oraz podniesienia efektywności realizowanych działań prewencyjnych. Charakterystyczny był sam rozwój sowieckich struktur bezpieczeństwa państwowego. Rządząca partia WKP(b) wyposażała organy ścigania w uprawnienia nadzwyczajne: trybunały wojskowe zyskały prawo wydawania pozasądowych decyzji i wyroków (dekret Politbiura WKP(b) nr 44 z 28 września 1922 roku. W okresie istnienia NKWD powszechną praktyką było tworzenie tzw. „trojek” – organów administracyjnych podejmujących decyzje pozasądowe w celu walki z elementem antysowieckim. W okresie od 1921 do 1953 roku tajne służby były lojalnymi wykonawcami woli politycznej Józefa Stalina i sowieckiej elity politycznej, jak również organizatorami szeregu procesów politycznych: „operacji wypędzenia antysowieckiej inteligencji” (maj – grudzień 1922), sprawa „partii przemysłowej ” (1929), „Wiosna” lub „sprawa specjalistów wojskowych” (1929-1931), operacji „zbędni ludzie” (1935), sprawa „akademików” (1935), „blok Trockiego-Zinowjewa,, (1936-1937), „spisek wojskowy” (1937), zniszczenie opozycji za granicą (1930-1940), specjalne uprawnienia podczas Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, „Sprawa Leningradzka” (1949), czy „Sprawa lekarzy kremlewskich” (1953). Na podstawie obowiązującego ówczesnie ustawodawstwa (art. 70 KPK „Agitacja i propaganda antysowiecka”) KGB walczyło z dywersją ideologiczną, tłumilo działalność dysydentów w latach 60. i 80., w latach 80. XX wieku wspierało i rozwijało organizacje publiczne o orientacji nacjonalistycznej i kontrolowało procesy zachodzące wśród inteligencji naukowej i twórczej oraz we wspólnotach religijnych. Jednocześnie system organów bezpieczeństwa, którego znakiem szczególnym był dominujący Komitet Bezpieczeństwa

Państwowego odzwierciedla specyficzną rosyjską kulturę wywiadowczą i determinował kierunki polityki wewnętrznej i zagranicznej.¹⁰¹⁷

Wraz ze zmianą zewnętrznych i wewnętrznych zagrożeń sytuacji militarno-politycznej na świecie zmieniały się również priorytety i zadania, jakie kierownictwo polityczne wyznaczyło rosyjskim służbom specjalnym. Służby zajmowały się zarówno rozpracowaniem i rozpoznaniem środowisk opozycyjnych funkcjonujących poza granicami Rosji, jak i zwalczaniem zagrożeń wewnątrz państwa.

Lata 70. i 80. były apoteozą władzy i autorytetu sowieckich służb specjalnych. J. W. Andropow, przewodniczący KGB ZSRR w latach 1967-1982, uczynił wiele, aby wykorzenić naruszenia socjalistycznego prawodawstwa i praw człowieka z praktyki organów służb specjalnych. Jednocześnie z jego inicjatywy w lipcu 1967 roku utworzono Zarząd V KGB ZSRR odpowiedzialny za walkę z dywersją ideologiczną. Andropow był w pełni świadomy siły psychologicznych ataków, które mogą zmienić myślenie i percepcję sowieckiego człowieka. Nastroje społeczne stały się polem działania sowieckich służb specjalnych. Znajomość nastrojów, procesów zachodzących w społeczeństwie wewnątrz Rosji, jak i poza jej granicami uważał on za główny cel działania służb, które miały zwalczać antysowiecką ekspansję ideologiczną. Przewidując falę ekstremizmu i islamskiego międzynarodowego terroryzmu w nadchodzących dziesięcioleciach, przewodniczący KGB ZSRR poparł propozycje grupy przywódców w sprawie odrestaurowania etosu rosyjskich służb specjalnych. Służby specjalne miały za zadanie chronić interesy ZSRR za granicą, jak i w kraju. Ich głównym przeciwnikiem były organizacje ekstremistyczne, międzynarodowy terroryzm, którego wykonawcy co raz częściej w celu nacisku na władze wykorzystywali potencjał sytuacji zakładniczych. W celu podniesienia efektywności walki z terroryzmem w lipcu 1974 roku z inicjatywy Andropowa utworzono zarząd antyterrorystyczny „A” w ramach VII Zarządu Głównego KGB ZSRR – współcześnie znany jako „Alfa”. 19 sierpnia 1981 roku, na zamkniętym posiedzeniu Politbiura KC CK KPSS i Rady Ministrów ZSRR, podjęto decyzję o utworzeniu ściśle tajnej jednostki specjalnego przeznaczenia „Wympieł”. Podstawą jednostki były nieetatowe grupy „Zenit” i „Kaskada”.¹⁰¹⁸

Tak zwany „okres demokratyczny” spowodował nieodwracalne szkody w systemie bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej i jego głównym elemencie – służbach specjalnych.

¹⁰¹⁷ K. Marten, *The 'KGB State' and Russian Political and Foreign Policy Culture*, „The Journal of Slavic Military Studies”, nr 30:2, 2017, s. 135.

¹⁰¹⁸ A. Kołpakidi, *Энциклопедия секретных служб России*, Astrel, Moskwa 2004, s. 266–267.

W efekcie państwo okazało się nieefektywne w walce z międzynarodowym terroryzmem, międzynarodową mafią narkotykową, konfliktami etnicznymi, jak również niepowodzeniami w sferze społeczno-gospodarczej. Rosyjski system bezpieczeństwa narodowego kształtował się w niezwykle skomplikowanych warunkach społeczno-gospodarczych i politycznych, w okresie intensyfikacji konfliktów na arenie międzynarodowej i rozwoju Sojuszu Północnoatlantyckiego NATO.

Jakościowa zmiana w rozwoju służb specjalnych nastąpiła w 1998 roku, kiedy W.W. Putin został szefem FSB. Od tego momentu rozpoczyna się nowa era w kreowaniu i konsolidacji rosyjskich służb specjalnych. Putin doceniał etos i potencjał służb specjalnych jako ważnego środowiska lojalnego władzy, jak również środowiska stabilizującego bezpieczeństwo narodowe Rosji. 11 marca 2003 roku dekretem Prezydenta Federacji Rosyjskiej nr 308 w skład FSB FR włączono Federalną Służbę Graniczną i Federalną Agencję Łączności Rządowej i Informacji (FAPSI), a następnie zarząd śledczy.¹⁰¹⁹

Jako jeden z podmiotów systemu bezpieczeństwa narodowego FSB realizuje swoje działania w ramach koncepcji bezpieczeństwa narodowego, zgodnie z Konstytucją, prawodawstwem Federacji Rosyjskiej. Zgodnie z zapisami ustawy przedmiotowej, FSB działa w oparciu o zasady legalności, poszanowania i przestrzegania praw i wolności człowieka oraz obywatela, humanizmu, z poszanowaniem jedności systemu organów federalnych służb bezpieczeństwa, a także centralizacji ich zarządzania, poufności, fuzji jawnych i tajnych metod i środków działania. Jest to oficjalna wersja podstaw funkcjonowania FSB jako służby stanowiącej dominujący element rosyjskiego systemu zwalczania terroryzmu. Praktyki stosowane przez służbę i ich ocena pozwala na sformułowanie twierdzenia, że jest to oficjalna wersja skonstruowana na potrzeby propagandowe i kierowania wizerunku tej służby jako strażnika niezależności Rosji oraz bezpieczeństwa kręgów władzy.

FSB FR ma szczególne znaczenia w procesie zapewniania bezpieczeństwa państwowego poprzez wykorzystanie potencjału działań wywiadowczych i kontrwywiadowczych w celu wykrywania zagrożeń bezpieczeństwa państwowego i ujawniania ich źródeł. Ta dominująca rola FSB FR w systemie rosyjskiego bezpieczeństwa narodowego jest eksponowana w kręgach władzy politycznej. Ponadto FSB stanowi pas

¹⁰¹⁹ Указ Президента РФ от 11 марта 2003 г. N 308 "О мерах по совершенствованию государственного управления в области безопасности Российской Федерации" (с изменениями и дополнениями), <http://base.garant.ru/185629/>, dostęp z 29.09.2021.

transmisyjny ideologii państwowej, której renesans przypada na okres prezydentur Władimira Putina.

Wraz z umacnianiem się państwowości, koncentracją władzy w rękach głowy państwa, odpowiednio konsoliduje się również rola FSB, która zyskuje nowe kompetencje, co znacząco zmienia zakres działania operacyjnego służby. Jak podkreśla E.J. Zoga i A. J. Wasenin, działania FSB FR obejmuje:¹⁰²⁰

- działalność kontrwywiadowcza,
- walka z terroryzmem,
- walka z zorganizowaną przestępczością,
- działalność wywiadowcza,
- ochrona granic FR,
- zapewnienie bezpieczeństwa informacji

Miejsce i rolę rosyjskich służb specjalnych w tym FSB FR determinuje sytuacja społeczno-gospodarcza, sytuacja polityczna, jak również warunki zewnętrzne. Zewnętrzne otoczenie państwa rosyjskiego, sytuacja geopolityczna wymusza wprowadzanie udoskonaleń w zakresie zdolności służb do ochrony kontrwywiadowczej przed działaniami dywersyjnymi zagranicznych służb specjalnych. Wraz z rozwojem struktur rosyjskiej państwowości ewoluowało środowisko służb specjalnych, w którym obecnie dominującą rolę odgrywa FSB FR. Zmiany w zakresie organów bezpieczeństwa państwowego w Rosji miały charakter zróżnicowany, niejednorodny i dotyczyły następujących aspektów:

- 1) struktura organizacyjna organów bezpieczeństwa państwowego,
- 2) zasady organizacji i działania organów bezpieczeństwa państwowego,
- 3) uprawnienia i kompetencje organów bezpieczeństwa państwowego,
- 4) formy interakcji między służbami i innymi organami państwowymi,
- 5) zadania organów bezpieczeństwa państwowego,
- 6) obszary działalności służbowej.

Organy FSB Rosji stanowią część mechanizmu państwowego i wspólnoty wywiadowczej służb rosyjskich. Jest to służba realizująca działania w zakresie bezpieczeństwa państwowego. Do realizacji zadań w zakresie bezpieczeństwa państwowego FSB FR dysponuje odpowiednim zakresem uprawnień, nadanych służbie na mocy ustaw

¹⁰²⁰ E. J. Żoga, A. J. Wasenin, O. J. Tharowska, *О правовом регулировании деятельности ФСБ России по борьбе с терроризмом*, „Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки”, no. 10, 2019, s. 153.

i innych regulacyjnych aktów prawnych. Rola FSB FR jest również pośrednio określona w czołowych dokumentach o charakterze strategicznym, które definiują założenia rosyjskiego systemu bezpieczeństwa państwowego.

2.2. Zadania, status i zakres funkcjonowania FSB FR w świetle Dekretu Prezydenta Federacji Rosyjskiej z 23 czerwca 1995 roku nr 633

Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej została utworzona na mocy dekretu Prezydenta Federacji Rosyjskiej nr 633 z 23 czerwca 1995 roku „O priorytetowych środkach realizacji ustawy federalnej „O organach Federalnej Służby Bezpieczeństwa w Federacji Rosyjskiej”¹⁰²¹. Mocą dekretu Federalną Służbę Kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej przemianowano na Federalną Służbę Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. W dekrete nr 633 zatwierdzono również status FSB FR.

Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej (FSB Rosji) jest federalnym organem władzy wykonawczej odpowiedzialnym w granicach posiadanych kompetencji za realizację zadań w sferze zapewnienia bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej i bezpośrednio realizującą główne kierunki działania organów bezpieczeństwa państwowego. FSB Federacji Rosyjskiej w swoich działaniach kieruje się Konstytucją Federacji Rosyjskiej, ustawami federalnymi oraz innymi normatywnymi aktami prawnymi federalnych organów władzy państwowej, umowami międzynarodowymi, których stroną jest Federacja Rosyjska.

Działalność FSB Rosji jest podporządkowana Prezydentowi Federacji Rosyjskiej i Rządowi Federacji Rosyjskiej. W celu wypełniania obowiązków powierzonych organom federalnej służby bezpieczeństwa, ma prawo tworzenia stosowanych pododdziałów, terytorialnych organów bezpieczeństwa w wojsku. FSB Rosji jest osobą prawną. Posiada własną nazwę, godło, pieczęć przedstawiającą godło Federacji Rosyjskiej oraz odpowiednie pieczęcie, rachunki walutowe w instytucjach bankowych. Do głównych zadań FSB enumerowanych w statusie służby należą m. in.:

1. informowanie Prezydenta Federacji Rosyjskiej, Przewodniczącego Rządu Federacji Rosyjskiej oraz, na ich polecenie, federalnych organów władzy państwowej, a także organy władzy państwowej podmiotów Federacji Rosyjskiej o zagrożeniach bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej,
2. identyfikowanie, zapobieganie i zwalczanie działalności wywiadowczej i innych działań służb specjalnych innych państw oraz osób i organizacji, których działanie jest ukierunkowane na naruszenie bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej;

¹⁰²¹ Указ Президента РФ от 23.06.1995 N 633 (ред. от 09.07.1997) "О первоочередных мерах по реализации Федерального закона "Об органах Федеральной службы безопасности в Российской Федерации", <https://legalacts.ru/doc/ukaz-prezidenta-rf-ot-23061995-n-633/>, dostęp z 03.10.2021.

3. zapewnienie, w granicach swoich kompetencji, ochrony informacji stanowiących tajemnicę państwową;
4. wykrywanie, zapobieganie, zwalczanie i ujawnianie przestępstw, których śledztwo i wstępne dochodzenie ustawodawstwo Federacji Rosyjskiej wyznacza dla Federalnej Służby Bezpieczeństwa;
5. identyfikacja, zapobieganie i zwalczanie aktów terroryzmu;
6. organizowanie i realizacja, we współpracy z innymi organami państwowymi, walki z przestępczością zorganizowaną, korupcją, przemytem, nielegalnym obrotem bronią i narkotykami, a także z działalnością nielegalnych grup zbrojnych, grup przestępczych, osób fizycznych i stowarzyszeń społecznych, mających na celu siłową zmianę ustroju konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej;
7. pozyskiwanie informacji wywiadowczych we współpracy z rosyjską Służbą Wywiadu Zagranicznego w celu zapewnienia bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, zwiększenia jej potencjału gospodarczego, naukowego, technicznego i obronnego;
8. realizacja, w granicach swoich kompetencji i we współpracy z Wojskami Granicznymi Federacji Rosyjskiej, środków zapewniających ochronę granicy państwowej Federacji Rosyjskiej.

Dekret nr 633 z 23 czerwca 1995 roku enumerował również główne funkcje FSB Federacji Rosyjskiej, do których zaliczono m. in.:

1. uczestnictwo w opracowaniu i realizacji państwowych programów zapewnienia bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej; wypracowywanie na podstawie prognoz rozwoju sytuacji wewnętrznej, socjalno-ekonomicznej, kryminologicznej rozwiązań mających na celu przeciwdziałanie i neutralizację zagrożeń dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej;
2. organizację i realizację w granicach swoich kompetencji działań kontrwywiadowczych, określanie trybu prowadzenia działań kontrwywiadowczych oraz stosowania metod i środków niejawnych w ich realizacji, a także ustalanie trybu inwigilacji służb i organizacji specjalnych państw obcych przez organy federalnej służby bezpieczeństwa;
3. organizację i realizację działalności operacyjno - rozpoznawczej, prowadzenie śledztw i postępowań wstępnych w sprawach o przestępstwa, których dochodzenie prawnie przypisuje się jurysdykcji federalnej służby bezpieczeństwa, a także określanie procedury penetracji grup przestępczych przez federalną służbę bezpieczeństwa;

4. rozpoznawanie, zapobieganie i zwalczanie aktów terroryzmu;
5. organizację i realizację, we współpracy z innymi organami państwowymi, działania na rzecz zwalczania przestępczości zorganizowanej, korupcji, przemytu, nielegalnego obrotu bronią i narkotykami, a także z działalnością nielegalnych grup zbrojnych, grup przestępczych, osób fizycznych i stowarzyszeń społecznych, dążąc do siłowej zmiany ustroju konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej;
6. prowadzenie działalności wywiadowczej we współpracy z zagranicznymi agencjami wywiadowczymi;
7. realizację w granicach swoich uprawnień przetwarzanie i wdrażania informacji o zagrożeniach bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej;
8. uczestnictwo w granicach swoich kompetencji w realizacji działań zapewniających ochronę granicy państwowej Federacji Rosyjskiej;
9. zapewnienie bezpieczeństwa obiektów kompleksu obronnego, przemysłu jądrowego i energetyki, transportu i łączności, podtrzymywania infrastruktury dużych miast i ośrodków przemysłowych, innych obiektów strategicznych, a także bezpieczeństwa w zakresie badań kosmicznych, priorytetowych osiągnięć naukowych;
10. Uczestnictwo w opracowywaniu i wdrażaniu środków ochrony informacji stanowiących tajemnicę państwową, licencjonuje działalność przedsiębiorstw, instytucji i organizacji związanych z wykorzystaniem informacji stanowiących tajemnicę państwową, świadczy usługi ochrony tajemnicy państwowej, określa główne kierunki działalności organów federalnej służby bezpieczeństwa w tych obszarach;
11. Sprawowanie kontroli nad zapewnieniem bezpieczeństwa informacji stanowiących tajemnicę państwową w organach państwowych, formacjach wojskowych, przedsiębiorstwach, instytucjach i organizacjach, niezależnie od formy własności; zgodnie z ustaloną procedurą podejmowanie działań związanych z dopuszczeniem obywateli do informacji stanowiących tajemnicę państwową, a także dopuszczeniem do służby wojskowej (pracy) w federalnej służbie bezpieczeństwa;

Ponadto w FSB Rosji powołano kolegium składające się z dyrektora FSB Rosji (przewodniczący kolegium), pierwszego zastępcy dyrektora i zastępców dyrektorów według stanowisk, a także wyższych urzędników federalnej służby bezpieczeństwa. Członków kolegium, z wyjątkiem osób wchodzących w jego skład według stanowisk, zatwierdza Prezydent Federacji Rosyjskiej. Kolegium FSB Rosji na posiedzeniach rozpatruje najważniejsze kwestie działalności organów federalnej służby bezpieczeństwa i podejmuje

w ich sprawie decyzje. Decyzje kolegium FSB Rosji podejmowane są większością głosów jej członków i są formalizowane w formie zarządzeń FSB Federacji Rosyjskiej. W przypadku zaistnienia rozbieżności między stanowiskiem dyrektora FSB Rosji a zarządem, dyrektor FSB Rosji egzekwuje swoją decyzję i informuje Prezydenta Federacji Rosyjskiej o powstałych rozbieżnościach. Członkowie zarządu FSB Rosji mogą również przekazać swoją opinię Prezydentowi Federacji Rosyjskiej. Decyzje podejmowane na wspólnych posiedzeniach kolegium FSB Rosji i innych federalnych organów wykonawczych są formalizowane wspólnymi zarządzeniami FSB Rosji i odpowiednich federalnych organów wykonawczych.

2.3. Kompetencje i zadania FSB FR w świetle zapisów ustawy nr 40-FZ z 3 kwietnia 1995 roku „O Federalnej Służbie Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej”

Działanie Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w zakresie realizacji założeń rosyjskiej strategii walki z terroryzmem zostały określone również w dokumentach strategicznych dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Kompetencje i zakres zadań służbowych FSB FR definiuje i określa ustawa federalna nr 40-FZ z 3 kwietnia 1995 roku „O Federalnej Służbie Bezpieczeństwa”. Jest to akt prawny w sposób kompletny określający rolę FSB w zwalczaniu terroryzmu i działań prewencyjnych w zakresie neutralizacji potencjału radykalizacyjnego grup i jednostek aktywnych na terytorium Federacji Rosyjskiej.

Ustawa federalna określa cele, strukturę, podstawę prawną i zasady funkcjonowania FSB FR. W akcie prawnym rosyjski ustawodawca zdefiniował również kierunki działania służbowego, katalog uprawnień służbowych, siły i środki pozostające w dyspozycji organów federalnej służby bezpieczeństwa, a także tryb kontroli i nadzoru nad działalnością służbową FSB FR. Ustawa „O Federalnej Służbie Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej” była wielokrotnie nowelizowana. Nowelizacje w stopniu znaczącym wpływały na strukturę służbową, jak również inicjowały proces inkluzji poszczególnych jednostek do FSB FR lub ich wydzielenie i usamodzielnienie jako odrębnej, niezależnej od FSB służby.¹⁰²²

Zgodnie z zapisami ustawy działalnością Federalnej Służby Bezpieczeństwa kieruje Prezydent Federacji Rosyjskiej. Kierownictwo FSB FR sprawuje szef federalnego organu wykonawczego w dziedzinie bezpieczeństwa za pośrednictwem federalnego organu wykonawczego i organów terytorialnych. Szefa federalnego organu wykonawczego w dziedzinie bezpieczeństwa powołuje Prezydent Federacji Rosyjskiej po zasięgnięciu opinii Rady Federacji Zgromadzenia Federalnego Federacji Rosyjskiej (Rada Federacji). Organem odwołującym szefa federalnego organu wykonawczego również jest Prezydent Federacji Rosyjskiej. Do kompetencji Prezydenta Federacji Rosyjskiej przedstawia Radzie Federacji wniosek w sprawie kandydatury szefa federalnego organu wykonawczego w dziedzinie bezpieczeństwa..¹⁰²³ Przy federalnym organie wykonawczym w dziedzinie bezpieczeństwa

¹⁰²² *Федеральный закон от 03.04.1995 N 40-ФЗ (ред. от 01.07.2021) "О федеральной службе безопасности"*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_6300/401d7ae25353d2cc1d9b95c5113cc28a77209e69/, dostęp z 11.10.2021.

¹⁰²³ *Федеральный закон "О внесении изменений в некоторые законодательные акты Российской Федерации и признании утратившими силу отдельных положений законодательного акта Российской Федерации"*

działa Akademia Kryptografii Federacji Rosyjskiej. Statut Akademii Kryptografii Federacji Rosyjskiej zatwierdza Prezydent Federacji Rosyjskiej.

W art. 4 ustawy nr 40-FZ z 1995 roku „Podstawy prawne działalności FSB FR” określono podstawy prawne działania FSB. FSB FR realizuje swoje działania na podstawie Konstytucji Federacji Rosyjskiej, ustawy federalnej nr 40-FZ, innych ustaw federalnych i innych regulacyjnych aktów prawnych obowiązujących w Federacji Rosyjskiej. Działania federalnej służby bezpieczeństwa prowadzone są również zgodnie z umowami międzynarodowymi, których stroną jest Federacja Rosyjska.

Art. 5 ustawy z 1995 roku określa główne zasady działalności Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Działania federalnej służby bezpieczeństwa prowadzone są w oparciu o następujące zasady:¹⁰²⁴

- legalność;
- poszanowanie i przestrzeganie praw i wolności człowieka i obywatela;
- humanizm;
- jedność systemu organów federalnej służby bezpieczeństwa, a także centralizacja ich zarządzania;
- konspiracja;
- połączenie jawnych i niejawnych metod i środków działania.

Państwo rosyjskie gwarantuje przestrzeganie praw i wolności człowieka i obywatela w realizacji działań przez FSB FR. Ograniczanie praw i wolności człowieka i obywatela jest niedozwolone, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w federalnych ustawach konstytucyjnych i ustawach federalnych. Osoba, która uważa, że organy federalnej służby bezpieczeństwa lub funkcjonariusze naruszyli jego prawa i wolności, ma prawo złożyć zażalenie do wyższego organu federalnej służby bezpieczeństwa, prokuratury lub sądu. Ponadto organy państwowe, przedsiębiorstwa, instytucje i organizacje, niezależnie od formy własności, a także stowarzyszenia publiczne i obywatele, mają prawo, zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej, do otrzymywania wyjaśnień i informacji od organów bezpieczeństwa federalnego w przypadku ograniczenia lub naruszenia ich praw i wolności. Informacje uzyskane przez FSB FR, które mogą naruszyć godność lub część

Федерации в связи с осуществлением мер по совершенствованию государственного управления в сфере защиты и охраны Государственной границы Российской Федерации" от 07.03.2005 N 15-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_52131/5bdc78bf7e3015a0ea0c0ea5bef708a6c79e2f0a/#dst100066, dostęp z 11.10.2021.

¹⁰²⁴ Ст. 5. Принципы деятельности федеральной службы безопасности, „Федеральный закон от 03.04.1995 N 40-ФЗ (ред. от 01.07.2021) "О федеральной службе безопасности"»..., *op. cit.*

człowieka i obywatela lub mogą zaszkodzić jego interesom nie mogą zostać ujawnione lub przekazane innym podmiotom, podane do wiadomości publicznej bez wyrażenia dobrowolnej zgody osoby.

Art. 7 ustawy z 1995 roku traktuje o ochronie informacji o działalności FSB FR. Dostęp do informacji o działalności organów FSB odbywa się zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej, z uwzględnieniem specyfiki określonej w ustawie federalnej i aktach wydawanych przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej. Informacje o funkcjonariuszach, federalnych urzędnikach państwowych, pracownikach federalnej służby bezpieczeństwa, osobach zwolnionych z FSB FR, obywatelach rozpoczynających służbę wojskową na podstawie kontraktu, czy osobach świadczących pomoc organom FSB FR z zachowaniem poufności, mogą być przekazywane przez organy federalnej służby bezpieczeństwa innym organom państwowym, innym organizacjom i obywatelom tylko w przypadkach przewidzianych w ustawach federalnych. W innych przypadkach określone informacje mogą zostać przekazane na podstawie decyzji szefa federalnego organu wykonawczego w dziedzinie bezpieczeństwa lub upoważnionego przez niego urzędnika.¹⁰²⁵

Rozdział II ustawy nr 40-FZ określa główne kierunki działalności FSB FR. Są one o tyle ważne, gdyż przedstawiają prawny zarys realizacji przez FSB FR zadań z zakresu bezpieczeństwa antyterrorystycznego. Działalność FSB FR prowadzona jest w następujących głównych obszarach:

1. Działalność kontrwywiadowcza,
2. Walka z terroryzmem,
3. Walka z przestępczością,
4. Działalność wywiadowcza,
5. Ochrona granicy państwowej,
6. Ochrona informacji.

Działania kontrwywiadowcze to działania prowadzone przez organy federalnej służby bezpieczeństwa i (lub) ich jednostki – organy kontrwywiadu FSB, a także przez funkcjonariuszy tych organów i jednostek za pomocą środków kontrwywiadowczych w celu identyfikacji, zapobiegania, tłumienia działalności służb i organizacji wywiadowczych oraz innych działań specjalnych obcych państw, a także osób fizycznych, mających na celu

¹⁰²⁵ *Федеральный закон "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации" от 18.07.2011 N 241-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_116982/3d0cac60971a511280cbba229d9b6329c07731f7/#dst100010, dostęp z 11.10.2021.*

naruszenie bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Podstawami działań kontrwywiadowczych realizowanych przez organy kontrwywiadowcze FSB są:¹⁰²⁶

- dane o oznakach prowadzonej działalności wywiadowczej lub innej działalności państw trzecich, a także osób podejmujących działania zorientowane na naruszenie bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej;
- konieczność uzyskania informacji o zdarzeniach lub działaniach zagrażających bezpieczeństwu Federacji Rosyjskiej;
- konieczność zapewnienia ochrony informacji stanowiących tajemnicę państwową;
- konieczność dokonania sprawdzenia osób, które udzielały pomocy lub wspierały federalną służbę bezpieczeństwa na zasadach poufności;
- konieczność zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego,
- zapytania kierowane przez służby specjalne innych państw, ich organy ścigania i inne organizacje państw trzecich, organizacji międzynarodowych zgodnie z traktatami międzynarodowymi których stroną jest Federacja Rosyjska.

Katalog podstaw prowadzenia działalności kontrwywiadowczej przez FSB ma charakter zamknięty. Wprowadzenie jakichkolwiek zmian wymaga oddzielnej ustawy. W procesie realizacji działań kontrwywiadowczych prowadzone są działania o charakterze jawnym i niejawnym, których szczególny charakter określają warunki uzasadniające działalność kontrwywiadowczą. Procedurę prowadzenia działań kontrwywiadowczych określają akty prawne wydawane przez federalny organ wykonawczy w dziedzinie bezpieczeństwa. Środki kontrwywiadowcze, które ograniczają prawa obywateli do tajemnicy korespondencji, rozmów telefonicznych, korespondencji pocztowej, telegraficznych i innych przesyłanych za pośrednictwem sieci elektronicznych i pocztowych są dozwolone wyłącznie na podstawie decyzji sędziego i w sposób określony przez ustawodawstwo Federacji Rosyjskiej.¹⁰²⁷

Walka z terroryzmem to działalność prowadzona przez organy federalnej służby bezpieczeństwa i (lub) ich pododdziały do walki z terroryzmem, a także funkcjonariuszy tych

¹⁰²⁶ Por. D. N. Kobelew, A. A. Lucaj, *К вопросу о содержании понятия «Антитеррористическая деятельность»*, «Общество и право», no. 3 (57), 2016, s. 240.

¹⁰²⁷ *Федеральный закон "О внесении изменений в Федеральный закон "О рыболовстве и сохранении водных биологических ресурсов" и отдельные законодательные акты Российской Федерации" от 28.12.2010 N 420-ФЗ (последняя редакция)*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_108781/, dostęp z 13.10.2021.

organów i pododdziałów w celu identyfikacji, zapobiegania, tłumienia i rozpracowania aktów terrorystycznych poprzez działalność operacyjną i inne działania. Działania antyterrorystyczne realizowanych przez organy antyterrorystyczne są ukierunkowane na:¹⁰²⁸

- stłumienie aktu terrorystycznego;
- identyfikację osób zaangażowanych w przygotowanie i popełnienie aktu terrorystycznego;
- uzyskanie informacji o zdarzeniach lub działaniach stwarzających zagrożenie terroryzmem.

W walce z terroryzmem realizowane są zarówno środki jawne, jak i niejawne, bojowo-operacyjne i inne, których szczególny charakter określają warunki walki z terroryzmem. Procedurę realizacji tych środków określają akty prawne federalnego organu wykonawczego w dziedzinie bezpieczeństwa. Organy ds. walki z terroryzmem prowadzą swoją działalność zgodnie z ustawodawstwem regulującym działalność operacyjno-rozpoznawczą, ustawodawstwem karnym i kodeksem postępowania karnego, ustawy federalne wchodzące w skład ustawodawstwa Federacji Rosyjskiej.¹⁰²⁹

W 2003 roku do zakresu zadań FSB FR rosyjski ustawodawca zaliczył również prowadzenie działalności wywiadowczej. Działania wywiadowcze są prowadzone przez organ wywiadu zagranicznego federalnego organu wykonawczego w dziedzinie bezpieczeństwa zgodnie z ustawą federalną „O wywiadzie zagranicznym”. FSB FR uczestniczy w prowadzeniu działalności wywiadowczej. Tryb współdziałania zagranicznego organu wywiadu federalnego organu wykonawczego w dziedzinie bezpieczeństwa z innymi organami wywiadu Federacji Rosyjskiej określa ustawodawstwo federalne i zawarte na jego podstawie umowy oraz (lub) wspólne akty prawne. Tryb prowadzenia działań wywiadowczych oraz tryb stosowania specjalnych metod i środków w realizacji działań wywiadowczych określają akty prawne federalnego organu wykonawczego w dziedzinie bezpieczeństwa.¹⁰³⁰

¹⁰²⁹ *Федеральный закон "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с принятием Федерального закона "О ратификации конвенции совета Европы о предупреждении терроризма" и Федерального закона "О противодействии терроризму" от 27.07.2006 N 153-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61802/30b3f8c55f65557c253227a65b908cc075ce114a/#ds_t100022, dostęp z 13.10.2021.*

¹⁰³⁰ *Федеральный закон "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Российской Федерации, признании утратившими силу отдельных законодательных актов Российской Федерации, предоставлении отдельных гарантий сотрудникам органов внутренних дел, органов по контролю за оборотом наркотических средств и психотропных веществ и упраздняемых федеральных органов налоговой полиции в связи с осуществлением мер по совершенствованию государственного управления" от 30.06.2003 N 86-ФЗ (последняя редакция),*

W rozdziale III ustawy 40-FZ „O Federalnej Służbie Bezpieczeństwa” z 1995 roku określono pełnomocnictwa organów Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Art. 12 traktuje o obowiązkach w gestii Federalnej Służby bezpieczeństwa FR, do których zalicza się m. in.:

1. Informowanie Prezydenta Federacji Rosyjskiej, Przewodniczącego Rządu Federacji Rosyjskiej i na ich polecenie innych organów federalnych władzy państwowej, jak również organów władzy państwowej w podmiotach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej o zagrożeniach bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej;
2. Ujawnianie, przeciwdziałanie, likwidowanie działalności wywiadowczej obcych służb specjalnych i organizacji innych państw oraz osób, których działanie jest ukierunkowane na naruszenie bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej;
3. Pozyskiwanie informacji wywiadowczych w interesie zapewnienia bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, zwiększania jej potencjału gospodarczego, naukowego, technicznego i obronnego; w tym prowadzenie działalności wywiadowczej w zakresie łączności specjalnej o charakterze szyfrowanym i niejawnym na terytorium Federacji Rosyjskiej;¹⁰³¹
4. Rozpoznawanie, zapobieganie, likwidowanie i ujawnianie przestępstw, których dochodzenie i dochodzenie wstępne podlegają jurysdykcji Federalnej Służby Bezpieczeństwa, a także poszukiwanie osób, które popełniły te przestępstwa lub są podejrzane o ich popełnienie; a w tym identyfikowanie, zapobieganie i zwalczanie przestępstw administracyjnych, wszczynanie i (lub) rozpatrywanie spraw, których rozpoznanie Kodeks wykroczeń administracyjnych Federacji Rosyjskiej przypisuje organom Federalnej Służby Bezpieczeństwa;
5. Identyfikowanie, zapobieganie, tłumienie i ujawnianie przestępstw, prowadzenie śledztw i śledztw wstępnych w sprawie przestępstw, których rozpracowanie znajduje się w zakresie kompetencji organów FSB FR;

http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_42941/bdb2754392763f4c0afb3bc7ea77ef6a5287c4/#dst100197, dostęp z 13.10.2021.

¹⁰³¹ *Федеральный закон "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Российской Федерации, признании утратившими силу отдельных законодательных актов Российской Федерации, предоставлении отдельных гарантий сотрудникам органов внутренних дел, органов по контролю за оборотом наркотических средств и психотропных веществ и упраздняемых федеральных органов налоговой полиции в связи с осуществлением мер по совершенствованию государственного управления"* от 30.06.2003 N 86-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_42941/bdb2754392763f4c0afb3bc7ea77ef6a5287c4/#dst100212, dostęp z 15.10.2021.

6. Identyfikowanie, zapobieganie, tłumienie, ujawnianie i rozpracowywanie planowanych, trwające i popełnianych aktów terrorystycznych, a także uzyskiwanie informacji o zdarzeniach lub działaniach stwarzających zagrożenie terroryzmem;¹⁰³²
7. Opracowywanie i wdrażanie, we współpracy z innymi organami państwowymi, środków zwalczania korupcji, nielegalnego obrotu bronią i narkotykami, przemytu, działalności nielegalnych formacji zbrojnych, grup przestępczych, osób fizycznych i stowarzyszeń społecznych, zmierzających do siłowej zmiany ustroju konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej;
8. Zapewnianie, w granicach swoich kompetencji, bezpieczeństwa w Siłach Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, innych oddziałach, formacjach wojskowych, ich organach dowodzenia i kontroli oraz w organach, w których ustawa federalna przewiduje służbę wojskową, w organach spraw publicznych, Państwowej Straży Pożarnej, organach celnych i oddziałach Gwardii Narodowej Federacji Rosyjskiej;¹⁰³³

W dziedzinie fizycznej eliminacji terroryzmu FSB Rosji dysponuje ustawowym prawem użycia techniki bojowej, broni palnej, środków specjalnych, jak również siły fizycznej pojedynczo lub w ramach pododdziału zwartego. Dowódcy mają prawo wydawać rozkazy ich użycia w przypadkach i z zastosowaniem procedury przewidzianej w przedmiotowej ustawie federalnej, jak i innych regulacyjnych aktach prawnych. Tryb użycia środków specjalnych i techniki bojowej określa Rząd Federacji Rosyjskiej. W sytuacji obrony koniecznej, w przypadku zaistnienia wyjątkowej konieczności lub podczas aresztowania osoby, która popełniła przestępstwo, funkcjonariusz federalnej służby bezpieczeństwa, w przypadku braku niezbędnych środków specjalnych lub broni palnej, ma prawo użyć dowolnych dostępnych środków, a także jest uprawniony do użycia innej broni, która nie znajduje się na wyposażeniu federalnej służby bezpieczeństwa. Co ważne, funkcjonariusze FSB Rosji nie ponoszą odpowiedzialności za szkody wyrządzone osobom i organizacjom przy użyciu sprzętu wojskowego, broni, środków specjalnych i siły fizycznej, jeżeli użycie sprzętu

¹⁰³² *Федеральный закон "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с принятием Федерального закона "О ратификации конвенции совета Европы о предупреждении терроризма" и Федерального закона "О противодействии терроризму" от 27.07.2006 N 153-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61802/30b3f8c55f65557c253227a65b908cc075ce114a/#ds_t100074, dostęp z 15.10.2021.*

¹⁰³³ *Федеральный закон "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с совершенствованием государственного управления в сфере контроля за оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров и в сфере миграции" от 03.07.2016 N 305-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_200739/5bdc78bf7e3015a0ea0c0ea5bef708a6c79e2f0a/#ds_t100026, dostęp z 15.10.2021.*

wojskowego, broni, środków specjalnych i siły fizycznej zostało zrealizowane na podstawie i w sposób określony w ustawie federalnej i innych regulacyjnych aktach prawnych Federacji Rosyjskiej.¹⁰³⁴

FSB FR nie dysponuje prawem naruszenia miejsca zamieszkania obywateli. Funkcjonariusze nie mają prawa wstępu do lokali mieszkalnych wbrew woli mieszkających w nich obywateli, z wyjątkiem przypadków i w trybie określonym w federalnych ustawach konstytucyjnych, ustawie federalnej i innych ustawach federalnych. Niemniej jednak ustawa z 1995 roku określa sytuacje, w których możliwe jest przebywanie funkcjonariuszy FSB w lokalach mieszkalnych i nieruchomościach będących własnością prywatną obywateli. Do tych sytuacji zaliczono:¹⁰³⁵

- a) Ratowanie życia obywateli i (lub) ich mienia, zapewnienie bezpieczeństwa obywateli lub bezpieczeństwa publicznego w przypadku zamieszek i sytuacji nadzwyczajnych;
- b) Zatrzymanie osób podejrzanych lub oskarżonych o popełnienie przestępstwa;
- c) Zwalczanie przestępczości;
- d) Ustalanie okoliczności wypadku;
- e) Zatrzymywanie osób zatrzymanych w miejscu popełnienia czynu noszącego znamiona przestępstwa i (lub) ukrywających się poza miejscem popełnienia czynu zabronionego.

Funkcjonariusze FSB FR w wyżej wymienionych sytuacjach mają prawo do włamania na teren posesji, niszczenia urządzeń zamykających, elementów lub konstrukcji, które stanowią zabezpieczenie przed wtargnięciem na teren mieszkania lub posesji.

Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej podejmuje również działania we współpracy z federalnymi organami władzy państwowej, organami władzy państwowej podmiotów Federacji Rosyjskiej, przedsiębiorstwami, instytucjami i organizacjami, niezależnie od ich formy własności. Podczas realizowania zadań służbowych organy FSB FR mogą korzystać z możliwości innych struktur i sił odpowiedzialnych za zapewnienie

¹⁰³⁴ *Федеральный закон "О внесении изменений в Федеральный закон "О противодействии терроризму" и отдельные законодательные акты Российской Федерации в части установления дополнительных мер противодействия терроризму и обеспечения общественной безопасности" от 06.07.2016 N 374-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_201078/b004fed0b70d0f223e4a81f8ad6cd92af90a7e3b/#dst100035, dostęp z 15.10.2021.*

¹⁰³⁵ *Статья 14.1. Проникновение в жилые и иные помещения, на земельные участки и территории, „Федеральный закон от 03.04.1995 N 40-ФЗ (ред. от 01.07.2021) "О федеральной службе безопасности",»..., op. cit.*

bezpieczeństwa państwa w sposób określony w ustawach federalnych i rozporządzeniach wydawanych przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej. Organy władzy państwowej, przedsiębiorstwa a także organizacje są ustawowo zobowiązane do udzielania pomocy organom FSB Rosji w realizacji ich ustawowych zadań. Osoby fizyczne i prawne w Federacji Rosyjskiej świadczące usługi pocztowe, telekomunikacyjne wszelkiego rodzaju, w tym usługi szyfrowane, poufne, związane z satelitarnymi systemami łączności, są zobowiązane, na żądanie FSB FR, do zainstalowania i uruchomienia dodatkowego sprzętu i oprogramowania, a także do stworzenia innych warunków niezbędnych do prowadzenia działań operacyjnych i technicznych przez FSB FR. Personel FSB FR może być oddelegowany do realizacji działań w innych organach państwowych, przedsiębiorstwach, instytucjach lub organizacjach za zgodą wyrażoną przez dyrektora FSB FR w sposób ustalony przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej. Współpraca FSB FR ze służbami specjalnymi innych państw odbywa się na zasadach i w zakresie określonym w umowach międzynarodowych, których stroną jest Federacja Rosyjska.

Rozdział IV ustawy federalnej z 1995 roku określa katalog sił i środków pozostających w dyspozycji Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. W rozdziale rosyjski ustawodawca uregulował zasady rekrutacji do służby oraz charakter pełnienia służby w jednostkach organizacyjnych FSB FR, jak również kwestie bezpieczeństwa wewnętrznego w formacji, jak i kwestie legitymacji służbowych funkcjonariuszy FSB.

W zakresie zapewniania bezpieczeństwa informacyjnego organy FSB FR mają prawo do nielicencjonowanego tworzenia, opracowania i obsługi systemów informatycznych, systemów łączności oraz systemów transmisji danych, a także środków ochrony informacji, w tym środków ochrony kryptograficznej.

2.4. Działalność operacyjno-śledcza organów FSB FR w świetle zapisów ustawy federalnej nr 144-FZ „O działalności operacyjno-śledczej” z 12 sierpnia 1995 i walka z terroryzmem w ramach Służby Ochrony Porządku Konstytucyjnego i Walki z Terroryzmem FSB FR (SZKSBT FSB FR)

Ustawa federalna z 12 sierpnia 1995 określa znaczenie i zakres czynności operacyjno-rozpoznawczych prowadzonych na terytorium Federacji Rosyjskiej oraz ustala system zabezpieczenia legalności prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych również przez organy FSB FR.

Działalność operacyjno-rozpoznawcza to rodzaj działalności realizowanej w sposób jawny i niejawnym przez upoważnione do tego na mocy ustawy federalnej wydziały operacyjne organów państwowych – organów uprawnionych do prowadzenia działalności operacyjno-rozpoznawczej, w granicach uprawnień za pomocą środków operacyjno-rozpoznawczych w celu ochrony życia, zdrowia, praw i wolności człowieka i obywatela, mienia, zapewnienia bezpieczeństwa społeczeństwa i państwa przed aktywnością przestępczą.¹⁰³⁶

Do zadań działalności operacyjno-rozpoznawczej należy:

- a) identyfikacja, zapobieganie, zwalczanie i ujawnianie przestępstw, a także identyfikacja i ujawnianie osób je przygotowujących, popełniających lub dokonujących;
- b) poszukiwanie osób ukrywających się przed organami śledczymi, śledczymi i sądowymi, unikanie kary karnej, a także poszukiwanie osób zaginionych;
- c) uzyskiwanie informacji o zdarzeniach lub działaniach (bezczynności) zagrażających bezpieczeństwu państwowemu, militarnemu, gospodarczemu, informacyjnemu lub środowiskowemu Federacji Rosyjskiej.

W rozdziale III rosyjski ustawodawca określił katalog organów uprawnionych do prowadzenia działalności operacyjno-rozpoznawczej. Na terytorium Federacji Rosyjskiej prawo do prowadzenia działalności operacyjno-rozpoznawczej przysługuje jednostkom operacyjnym:

- Organów spraw wewnętrznych Federacji Rosyjskiej;
- Organów Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej;
- Federalnego organu wykonawczego w dziedzinie ochrony państwa;
- Organów celnych;

¹⁰³⁶Федеральный закон "Об оперативно-розыскной деятельности" от 12.08.1995 N 144-ФЗ (последняя редакция), <http://www.fsb.ru/fsb/npd/more.htm%21id%3D10343052%40fsbNpa.html>, dostęp z 17.10.2021.

- Służby Wywiadu Zagranicznego (SWR FR);
- Federalnej Służby Więziennej.

Wykaz organów realizujących czynności operacyjno-rozpoznawcze może być zmieniany lub uzupełniany wyłącznie ustawą federalną. Szefowie tych organów ustalają wykaz jednostek operacyjnych uprawnionych do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych, ich uprawnienia, strukturę i organizację pracy.

Organy FSB Rosji stanowią część mechanizmu państwowego i wspólnoty wywiadowczej realizującej działania państwowa w dziedzinie bezpieczeństwa, wyposażonej w niezbędne do tego kompetencje, tj. posiadające odpowiedni zakres uprawnień i kompetencji, które ustanawiają ustawy i inne regulacyjne akty prawne. Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej nie posiada jednego organu kontrwywiadowczego, gdyż działania kontrwywiadowcze prowadzone są przez różne jednostki operacyjne, w zależności od linii i kierunku zabezpieczenia kontrwywiadowczego. Funkcjonowanie organów FSB Rosji jest nierozzerwalnie związane z procesem rozwoju społecznego Rosji. Struktura, organizacja i kompetencje organów FSB determinuje nie tylko rozwój rosyjskiej państwowości. Podlegają one bezpośredniemu i pośredniemu wpływowi różnych procesów i zjawisk.

Istotna i ważna jest kwestia uregulowania prawnego działalności organów FSB Rosji w walce z terroryzmem. Działalność FSB Rosji należy rozpatrywać z uwzględnieniem faktu, iż Federalna Służba Bezpieczeństwa jest głównym organem państwowym prowadzącym walkę z terroryzmem.

Analizując rosyjskie ustawodawstwo dotyczące przeciwdziałania terroryzmowi poprzez realizację działalności operacyjno-rozpoznawczej, można wysunąć stwierdzenie, że opiera się ono na zasadach następujących:¹⁰³⁷

- zapewnienie i ochrona podstawowych praw i wolności człowieka i obywatela;
- legalność;
- priorytet ochrony praw i uzasadnionych interesów osób narażonych na zagrożenie terrorystyczne;
- nieuchronność kary za działalność terrorystyczną;
- konsekwentne i wszechstronne wykorzystanie środków politycznych, informacyjnych

¹⁰³⁷ D. W. Potasziow, *Российская политика противодействия современному международному терроризму: социально-экономические и правовые аспекты*, „Россия и АТР”, no. 4 (94), 2016, s. 160.

i propagandowych, społeczno-gospodarczych, prawnych, specjalnych i innych środków do zwalczania terroryzmu;

- proporcjonalność zastosowania środków antyterrorystycznych do stopnia zagrożenia terrorystycznego i innych.

Szczególnie interesująca jest prawna regulacja działalności FSB Rosji jako głównego organu państwowego, który nie tylko wykonuje zadania z zakresu walki z terroryzmem, ale także koordynuje działania innych organów państwowych zaangażowanych w zwalczanie terroryzmu. Działania antyterrorystyczne FSB Rosji prowadzone są na poziomie krajowym w celu zapewnienia bezpieczeństwa narodowego oraz na poziomie międzynarodowym przy realizacji programów współpracy międzynarodowej, które są ukierunkowane na zwalczanie międzynarodowego terroryzmu.

W celu zapewnienia zadań przydzielonych FSB Rosji (art. 8 ustawy „O Federalnej Służbie Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej”), określa zakres udziału FSB FR w zwalczaniu terroryzmu, do których zalicza się:

- a) udział w opracowywaniu i wdrażaniu programów państwowych ukierunkowanych na walkę z terroryzmem (art. 9 ust. 2);
- b) opracowanie propozycji zapobiegania i neutralizacji zagrożeń dla bezpieczeństwa Rosji na podstawie prognozy sytuacji politycznej, społeczno-gospodarczej i kryminalnej w kraju (ust. 3 art. 9);
- c) organizowanie działań na rzecz zwalczania terroryzmu, określanie trybu realizacji przez struktury bezpieczeństwa środków operacyjno-bojowych i innych środków zwalczania terroryzmu (ust. 4.1 art. 9);
- d) organizacja działań operacyjno-rozpoznawczych w celu identyfikacji, zapobiegania, tłumienia i rozpracowywania przestępstw, które znajdują się w zakresie kompetencji FSB FR, a organy FSB FR są uprawnione na mocy art. 151 Kodeksu postępowania karnego Federacji Rosyjskiej do prowadzenia śledztw wstępnych i innych postępowań przygotowawczych.¹⁰³⁸

Szczególna specyfika regulacji prawnych w zakresie działalności operacyjno-śledczej jest zauważalna w procedurach powoływania, tworzenia i funkcjonowania organów śledczych organów granicznych FSB Rosji. Organami śledczymi, zgodnie z obowiązującym rosyjskim ustawodawstwem regulującym postępowanie karne, są organy państwowe, organy

¹⁰³⁸ Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации" от 18.12.2001 N 174-ФЗ (ред. от 01.07.2021, с изм. от 23.09.2021) УПК РФ, Статья 151. Подследственность, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/a8ce863fe783cf2bec75f4f1de3e5ffb7b4cc043/, dostęp z 17.10.2021.

spraw wewnętrznych, inne organy władzy wykonawczej posiadające, zgodnie z prawem federalnym, uprawnienia do realizacji działań o charakterze operacyjno-rozpoznawczym oraz szefowie instytucji (dowódcy jednostek wojskowych i formacji). W ramach jednostek granicznych FSB FR funkcjonuje pododdział odpowiedzialny za prowadzenie śledztw i dochodzeń, który na mocy ust. 1 części 1 art. 40 Kodeksu postępowania karnego Federacji Rosyjskiej jest uprawniony do prowadzenia śledztw wstępnych w sprawach przestępstw należących do właściwości śledczej organów śledczych służb granicznych FSB Rosji. Analogiczne uprawnienia posiada szefa Zarządu Granicznego FSB Rosji w obwodzie Swierdłowskim, który zgodnie z ust. 3 części 1 art. 40 kpk Federacji Rosyjskiej jest organem śledczym.¹⁰³⁹

Działalność operacyjno-śledcza realizowana przez odpowiednie organy FSB Rosji jest kluczowym elementem w rozpracowywaniu i tłumieniu działalności zarówno tzw. samotnych terrorystów, osób odpowiednio zradykalizowanych do dokonania aktu terrorystycznego, jak i grup i organizacji terrorystycznych, które funkcjonują lub zamierzają rozpocząć działalność na terytorium Federacji Rosyjskiej.

Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej jako główny organ władzy wykonawczej odpowiedzialny za zwalczanie terroryzmu nadzoruje również działanie Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego i jego odpowiedników w podmiotach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej. W głównej mierze FSB prowadzi działalność kontrwywiadowczą, którą wspiera również Służba Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej oraz Główny Zarząd Sztabu Generalnego.

W zakresie zabezpieczenia prowadzenia przez FSB operacji kontrwywiadowczych służbą odpowiedzialną jest powołana w 2016 roku na fali reform środowiska bezpieczeństwa państwowego, Federalna Służba Gwardii Narodowej oraz podjednostki strukturalne Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej.

Walka z terroryzmem jest realizowana w ramach Służby Ochrony Porządku Konstytucyjnego i Walki z Terroryzmem (SZKSBT FSB FR) oraz Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB FR. SZKSBT FSB FR znana jako tzw. druga służba, „dwójka”, podjednostka w ramach FSB FR utworzona 6 lipca 1998 roku jako Zarząd Bezpieczeństwa Konstytucyjnego. 28 sierpnia 1999 roku Zarząd Bezpieczeństwa Konstytucyjnego zintegrowano z Departamentem ds. walki z terroryzmem (II Departament) i utworzono Departament Ochrony Ustroju Konstytucyjnego i Walki z Terroryzmem. Od 2004 roku

¹⁰³⁹ Por. K. F. Gucenko, *Правоохранительные органы: учебник*, Wydawnictwo KHOPYC, Moskwa 2014, s. 25-26.

Departament funkcjonuje jako służba.¹⁰⁴⁰ Zgodnie z zapisami ustawy z 1995 roku „O Federalnej Służbie Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej” służba zajmuje się walką z terroryzmem i ekstremizmem, zapobieganiem konfliktom międzyetnicznym i międzyreligijnym, a także zapobieganiem wewnętrznym zagrożeniom politycznym, ochroną porządku konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej oraz realizacji kontrwywiadowczego wsparcia sfery religijnej, społecznej i kulturowej. W mediach określana jest często następcą ideowym V Zarządu KGB ZSRR (od 11 sierpnia 1989 roku jest to także Zarząd „Z” lub Zarząd Ochrony Sowieckiego Systemu Konstytucyjnego KGB ZSRR), który był odpowiedzialny za pracę kontrwywiadowczą w walce z dywersją ideologiczną.¹⁰⁴¹

„Dwójka” łączy w sobie wiele dość niejednorodnych funkcji: z jednej strony zajmuje się walką z terroryzmem, ekstremizmem, konfliktami międzyetnicznymi i międzyreligijnymi, z drugiej chroni reżim przed wewnętrznymi zagrożeniami politycznymi, zachowując równowagę w działalności realizowanej w każdej z tych stref. Ponadto służba zajmuje się zabezpieczeniem kontrwywiadowczym w sferze religijnej, społecznej i kulturalnej, w tym Ministerstwa Kultury, Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Edukacji i różnych organizacji pozarządowych. Druga służba jest uważana za następcę V wydziału „ideologicznego” KGB ZSRR. Jednym z głównych pionów Drugiej Służby jest Departament Ochrony Ustroju Konstytucyjnego (UZKS). UZKS realizuje zadania głównie związane z kwestiami politycznymi, nadzoruje środowiska lewicowe, prawicowe, kibicowskie i inne aktywne środowiska, które według prognoz i analiz FSB FR, stwarzają lub mogą stanowić zagrożenie bezpieczeństwa państwa. Aktywność UZKS jest zorientowana na przeciwdziałanie zagrożeniom bezpieczeństwa mentalnego w Rosji. W tym sensie UZKS „opiekuje się” przywódcami opinii publicznej, kluczowymi partiami i ruchami, które konsekwentnie stara się identyfikować i neutralizować prominentne postacie – inspiratorów protestów, poprzez tworzenie wokół nich „strefy wykluczenia”, pozbawiając jednocześnie ruch opozycyjny wsparcia finansowego i medialnego. Jednocześnie UZKS rekrutuje przedstawicieli organizacji publicznych, w tym opozycyjnych, lub wprowadza w ich szeregi własnych agentów. Werbunek jest realizowany celu uzyskiwania bieżących, niejednokrotnie wyprzedzających informacji o działaniach aktywistów, monitorowania aktywności grup potencjalnie niebezpiecznych. Misją przyświecającą powołaniu nowej formacji była potrzeba wydzielenia z systemu organów FSB niezależnej jednostki specjalizującej się w zwalczaniu

¹⁰⁴⁰ Por. O. M. Chlobustow, *Госбезопасность России от Александра I до Путина. Научно-популярное издание*, Wydanie 2 uzupełnione, Издательский дом Ин-Фолио, Moskwa 2008, s. 65.

¹⁰⁴¹ *Служба по защите конституционного строя и борьбе с терроризмом (Вторая служба)*, <https://fsb.dossier.center/2s/>, dostęp z 22.06.2021.

zagrożeń dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w sferze społeczno-politycznej – neutralizacja działań antypaństwowych wewnątrz Rosji.¹⁰⁴²

Inną ważną jednostką „dwójki” jest Oddział Operacyjno-Śledczy (ORU), który zajmuje się bezpośrednio walką z terroryzmem. ORU odpowiadał za realizację operacji antyterrorystycznych na Kaukazie Północnym. Podobnie jak UZKS, ORU aktywnie rekrutuje w swoje szeregi wyznawców islamu, a nawet nawiązuje relacje z wahabitami.

W lipcu 1998 r., kiedy Władimir Putin obejmując stanowisko dyrektora FSB FR na mocy dekretu Borysa Jelcyna powołał Zarząd Bezpieczeństwa Konstytucyjnego, struktury, która poprzedzała powołanie „Drugiej Służby”. W rzeczywistości była to próba reaktywacji V Zarządu KGB ZSRR, który realizował zadania z zakresu walki ze środowiskami opozycji i „ideologicznym sabotażem”. Niejasność prawna pojęcia „ekstremizmu politycznego” (jednego z głównych obszarów pracy nowej jednostki) przyczyniła się do rozszerzenia zakresu uprawnień o możliwość kontroli i ingerencji w życie polityczne kraju, jak również neutralizację środowisk opozycyjnych wobec kręgów władzy politycznej. Należy zauważyć, że sam V „ideologiczny” Zarząd KGB w 1989 r., w warunkach negacji dominacji ideologii marksistowskiej w Rosji, został zreorganizowany w Zarząd Ochrony Sowieckiego porządku konstytucyjnego. 9 sierpnia 1989 r. szef KGB Władimir Kriuczkow sporządził „notatkę” adresowaną do KC KPZR, w której wskazał, iż „Komitet Bezpieczeństwa Państwowego przeprowadza restrukturyzację swoich działań operacyjnych i występuje z propozycją utworzenia Zarządu ds. Ochrony Sowieckiego Porządku Konstytucyjnego i zniesienia V Dyrekcji KGB ZSRR. W treści notatki podkreślono również, że służby specjalne krajów kapitalistycznych i stowarzyszonych zagranicznych ośrodków antysowieckich oraz innych organizacji przenoszą swoją działalność dywersyjną przeciwko ZSRR na nowy poziom strategiczno-taktyczny. Zdaniem autora działalność dywersyjna służb specjalnych państw kapitalistycznych przyjmuje charakter walki z podstawami ustroju konstytucyjnego ZSRR.¹⁰⁴³

28 sierpnia 1999 r. dekretem Prezydenta Borysa Jelcyna nr 1131 „Kwestie Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej” Zarząd Zwalczania Terroryzmu (Drugi Departament) połączono z Zarządem Bezpieczeństwa Konstytucyjnego. Na mocy dekretu z 28.08.1999 roku powołano Zarząd Ochrony Ustroju Konstytucyjnego i Walki z Terroryzmem (od 2004r.- Służba Ochrony Ustroju Konstytucyjnego i Walki z Terroryzmem).

¹⁰⁴²

ОБ ИЗМЕНЕНИЯХ СТРУКТУРЫ ФСБ РОССИИ,
<http://www.fsb.ru/fsb/press/message/single.htm%21id%3D10340841%40fsbMessage.html>, dostęp z 21.06.2021.

¹⁰⁴³ Записка В. А. Крючкова (глава КГБ с 1988 года) в ЦК КПСС от 1989 года, Международный Мемориал, <https://fsb.dossier.center/wp-content/uploads/2020/02/zapiska2.png>, dostęp z 21.10.2021.

Tym samym pododdział „polityczny” połączono z pododdziałem antyterrorystycznym, co demonstrowa równowagę tych dwóch zagrożeń.¹⁰⁴⁴

W ramach „Drugiej Służby” funkcjonują również struktury regionalne. W niewielkich regionach wydziały zorganizowano w ramach lokalnych oddziałów FSB – głównie w Moskwie i Petersburgu. Na osobną wzmiankę zasługuje moskiewski oddział FSB. Do 2002 r. w ramach moskiewskiego departamentu FSB istniała służba do walki z terroryzmem i ochrony porządku konstytucyjnego. W 2002 roku moskiewska służba regionalna została podzielona na dwie części: służbę walki z terroryzmem (BT) oraz nową strukturę SZOKS i BPE (Służba Ochrony Podstaw Systemu Konstytucyjnego i Zwalczania Ekstremizmu Politycznego). „Druga Służba” dysponuje również osobną filią w Piatogorsku na terytorium Stawropola - wynika to z bliskiego położenia miasta względem republik północnokaukaskich, gdzie prowadzono operacje antyterrorystyczne. Według Andrieja Sołdatowa, przed utworzeniem Służby Ochrony Porządku Konstytucyjnego i Walki z Terroryzmem (SZKSiBT) pod koniec lat 90. FSB FR realizowała dwa główne zadania: walkę z działalnością szpiegowską i walkę z terroryzmem. Jednocześnie w przyjętej w połowie lat 2000. definicji terroryzmu jedną z cech kwalifikujących był warunek popełnienia przestępstwa w celu destabilizacji władzy lub wpłynięcia na jej podejmowanie decyzji.¹⁰⁴⁵

„Druga Służba” oraz szereg struktur MSW odpowiedzialnych za zwalczanie ekstremizmu i przeciwdziałanie działaniom destabilizującym środowisk opozycyjnych konkurowały ze sobą przez cały okres swojego istnienia. W chwili obecnej siły MSW, głównie Centrum „E”, prowadzą oddolne działania ukierunkowane na wywarcie nacisku na działaczy politycznych, podczas gdy FSB, w razie potrzeby, ma możliwość sprawowania ogólnego kierownictwa sprawami kryminalnymi o charakterze politycznym poprzez instytucja wsparcia operacyjnego. Na początku 2000 roku Departament Ochrony Ustroju Konstytucyjnego i Walki z Terroryzmem FSB monopolizował walkę ze środowiskami ekstremistycznymi i wszelką opozycją polityczną. W 2002 roku na znaczeniu zaczęło zyskiwać Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. W listopadzie 2004 roku Główny Zarząd ds. Zwalczania Przestępczości Zorganizowanej został przekształcony w Departament Zwalczania Przestępczości Zorganizowanej i Terroryzmu (DBOPiT) Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji, do którego po zakończeniu jego istnienia przeniosło się wielu funkcjonariuszy Departamentu Kontroli Przestępczości Zorganizowanej . Oprócz walki

¹⁰⁴⁴ Указ Президента Российской Федерации с 28.08.1999 1131 "Вопросы Федеральной службы безопасности Российской Федерации", <https://normativ.kontur.ru/document?moduleId=1&documentId=33865>, dostęp z 21.10.2021.

¹⁰⁴⁵ W. Barysznikow, *Вторая служба*, <https://www.svoboda.org/a/28705258.html>, dostęp z 21.10.2021.

z przestępczością zorganizowaną i terroryzmem, a także zapewnienia reżimu operacji antyterrorystycznej na Kaukazie Północnym DBOPiT oficjalnie zaangażowało się w działania na rzecz walki z ekstremizmem (wyznaczono do tego specjalny departament). Po raz kolejny, tak jak w przypadku FSB, walka z terroryzmem została połączona z neutralizacją środowisk opozycyjnych, antysystemowych i antypaństwowych.¹⁰⁴⁶

Z biegiem lat MSW FR stawało się coraz bardziej zależne od FSB FR, co wpłynęło również na działalność służb specjalnych. Między obiema strukturami zwiększyła się interakcja i wymiana informacji, wzrosła liczba wspólnych operacji. FSB pełniło rolę „starszego brata”. Na przykład w tak zwanej „sprawie Tagańskiego” (jednej z głośnych spraw politycznych połowy lat 2000. przeciwko kierownictwu moskiewskiego oddziału zdelegalizowanej Narodowej Partii Bolszewickiej) Ministerstwo Spraw Wewnętrznych formalnie odgrywało wiodącą rolę udzielając wsparcia operacyjnego, natomiast Główny Zarząd Śledczy Głównego Zarządu Spraw Wewnętrznych Moskwy odpowiadał za działania śledcze. W rzeczywistości jednak za przebieg i niuansy śledztwa odpowiadali funkcjonariusze FSB. Pod koniec 2008 roku, kiedy w MSW powstało Centrum „E” (wyspecjalizowana służba zajmująca się wyłącznie sprawami zagrożeń ekstremistycznych) rola FSB została zmarginalizowana, ustępując miejsca działaniom podejmowanym w ramach Centrum „E”¹⁰⁴⁷.

Istotną strukturą w ramach której FSB FR realizuje zadania z zakresu walki z terroryzmem jest Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB FR (CSP FSB Rosji). Jednostka została utworzona 8 października 1998 r. Jest to niezależna struktura w FSB Rosji, szef CSP FSB FR podlega bezpośrednio I zastępcy dyrektora FSB Rosji.¹⁰⁴⁸

Głównym zadaniem CSP FSB Rosji jest walka z międzynarodowym terroryzmem na terytorium Rosji, jak i poza granicami Federacji Rosyjskiej, która obejmuje działania mające na celu identyfikowanie, zapobieganie, tłumienie, ujawnianie i prowadzenie śledztw w sprawie aktów terrorystycznych za pomocą środków operacyjno-bojowych i innych (zgodnie z art. 9.1 rozdziału II ustawy federalnej nr 40-FZ z dnia 3 kwietnia 1995 r. „O Federalnej Służbie Bezpieczeństwa”).¹⁰⁴⁹ Centrum stanowi część struktury Służby

¹⁰⁴⁶ S. I. Iwanowna, Глава 8. Предупреждение органами внутренних дел террористической и экстремистской деятельности, w: W. J. Kikot (red.), Предупреждение преступлений и административных правонарушений: Учебное пособие, Wydawnictwo ЮНИТИ-ДАНА Тюменский институт повышения квалификации сотрудников МВД России, Тюме́н, 2012, s. 121.

¹⁰⁴⁷ Ibidem., s. 122.

¹⁰⁴⁸ Структура ФСБ России. Центр специального назначения ФСБ России, Agentura. ru, <https://www.agentura.ru/dossier/russia/fsb/structure/specnaz/>, dostęp z 21.10.2021.

¹⁰⁴⁹ Федеральный закон "О федеральной службе безопасности" от 03.04.1995..., op. cit.

Ochrony Porządku Konstytucyjnego i Walki z Terroryzmem FSB FR. Strukturę CSP FSB FR stanowi:¹⁰⁵⁰

- Sztab;
- Zarząd „A”;
- Zarząd „W”
- Zarząd (wcześniej jako służba) Operacji Specjalnych (ZOS);
- Służba Sił Specjalnych Zarządu Koordynacji Operacyjnej FSB do spraw Kaukazu Północnego ;
- Biuro „K” (lokalizacja - Essentuki);
- II Służba CSP FSB FR: z siedzibą w Symferopolu, obsadzona m.in. byłymi funkcjonariuszami Centrum Operacji Specjalnych „A” Służby Bezpieczeństwa Ukrainy, którzy przysięgli wierność Federacji Rosyjskiej;
- Zarząd „S”;
- Zarząd „T” – wcześniej II Służba Specjalnego Przeznaczenia FSB FR, Republika Krym, Symferopol).
- Służba Bojowego Użycia Broni (SBPW).

Zarząd Operacji Specjalnych (ZOS) odpowiada za bojowe zabezpieczenie działań operacyjnych i śledczych realizowanych zgodnie z kompetencjami Centralnego Aparatu FSB FR i UFSB w obwodzie Moskiewskim i w Moskwie. Do zadań ZOS zalicza się nie tylko ujęcie obiektu rozpracowania operacyjnego, ale również niedopuszczenie do zniszczenia ważnej dokumentacji i materialnych dowodów potwierdzających prowadzenie działalności przestępczej. W strukturze CSP FSB FR funkcjonuje również Służba Bojowego Użycia Broni (SBPW), która zajmuje się eksploatacją złożonych kompleksów specjalnego sprzętu technicznego, a także uczestniczy w opracowywaniu nowych rodzajów broni i wprowadzaniu ich do praktyki bojowej.¹⁰⁵¹

Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB Rosji utworzono 8 października 1998 roku z inicjatywy ówczesnego Dyrektora FSB FR Władimira Władimirowicza Putina. Ideą przyświecającą powołaniu nowej struktury było zjednoczenie w jeden kolektyw jednostek specjalnego przeznaczenia wchodzących w skład organów bezpieczeństwa. Powołanie Centrum było również zdeterminowane wzrastającym zagrożeniem międzynarodowym terroryzmem i ekstremizmem. Powołanie Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB FR

¹⁰⁵⁰ Ibidem.,

¹⁰⁵¹ S. Monetczikow, ЦСН: литературный, особого назначения, „Братишка : Ежемесячный журнал подразделений специального назначения”, ООО «Витязь-Братишка», № 10, Moskwa 2008, s. 5.

umożliwiło zjednoczenie i skoordynowanie wysiłków jednostek specjalnych zaangażowanych w walkę z terroryzmem. Koordynacja ta była szczególnie wymagana i korzystna w przypadku prowadzenia operacji bojowych w celu powstrzymania i neutralizacji aktu terrorystycznego i siłowym zabezpieczeniu działalności prewencyjnej w stosunku do aktywności zorganizowanych grup przestępczych.

Od początku 2014 roku, w ciągu piętnastu lat istnienia, Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB Rosji samodzielnie lub we współpracy z innymi jednostkami zrealizowała szereg działań operacyjno-bojowych, w wyniku których skonfiskowano znaczną ilość broni palnej, amunicji, materiałów wybuchowych, uwolniono setki zakładników uwięzionych przez bojowników, członków formacji zbrojnych, w tym neutralizacji takich bojowników jak Salman Radujew, Arbi Barajew, Aslan Maschadow, Rappani Khabibow, Anzor Astemirow, w tym emisariuszy międzynarodowych organizacji terrorystycznych Al-Kaidy na Kaukazie Północnym Abu Umara, Abu Khafsa, Seif Islama.¹⁰⁵² Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB FR to istotny element fizycznego kontr terroryzmu w Federacji Rosyjskiej. CSP FSB FR odpowiada za fizyczną eliminację terrorystów, która polega na rozwiązywaniu sytuacji zakładniczych, uwalnianie ofiar porwań oraz neutralizacji ładunków wybuchowych.

¹⁰⁵² A. Wasin, «*Это мы освобождали людей в Беслане и «Норд-Осте»*», <https://www.kp.ru/daily/26142/3032334/>, dostęp z 21.10.2021.

2.5. Rola Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w Narodowym Komitecie Antyterrorystycznym (NAK FR) w świetle zapisów dekretu prezydenckiego nr 116 z 15 lutego 2006 roku „O środkach przeciwdziałania terroryzmowi”

Zakres działań FSB oraz sposoby walki z terroryzmem określono w art. 9.1 ustawy „O Federalnej Służbie Bezpieczeństwa”. Niemniej jednak kluczowym rozporządzeniem o charakterze wykonawczym w zakresie zaangażowania FSB FR w walkę z terroryzmem jest dekret prezydencki nr. 116 z 15 lutego 2006 roku „O środkach przeciwdziałania terroryzmowi”.¹⁰⁵³ Zgodnie z zapisami dekretu Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej jest centralnym podmiotem odpowiedzialnym za realizację działań i operacji ukierunkowanych na eliminację aktu terrorystycznego lub neutralizację skutków aktu terrorystycznego. FSB FR jest organem państwowej władzy wykonawczej, na którym spoczywa obowiązek koordynacji działań w ramach realizacji rosyjskiej strategii antyterrorystycznej. W wyniku reformy środowiska rosyjskich służb bezpieczeństwa państwowego oraz na skutek wzrastającego zagrożenia terrorystycznego w skali globalnej było powołanie Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego Federacji Rosyjskiej (NAK FR). NAK FR stanowi kluczowy element państwowego systemu zwalczania terroryzmu. Na rosyjski system walki z terroryzmem składają się podmioty realizujące walkę z terroryzmem, do których zalicza się NAK FR, FSB FR oraz normatywne akty prawne regulujące zakres działania podmiotów w sferze przeciwdziałania terroryzmowi. Podmiotami zwalczania terroryzmu są organy państwowe i organy samorządowe, do kompetencji których należy prowadzenie działań związanych z przeciwdziałaniem terroryzmowi. Podmiotami zwalczającymi terroryzm są również organizacje, stowarzyszenia, jak również osoby udzielające pomocy organom władzy państwowej i samorządowej w realizacji działań antyterrorystycznych.

Powołanie Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego Federacji Rosyjskiej było ważnym krokiem w zakresie formułowania rosyjskiego systemu antyterrorystycznego. Utworzenie w ramach NAK Federalnego Sztabu Operacyjnego funkcjonującego w strukturze NAK FR służyło koordynacji wysiłków i działań wszystkich podmiotów realizujących działania z zakresu szeroko pojętego antyterroryzmu. NAK FR jest kolegialnym organem, utworzonym w celach koordynacji i organizacji działalności w ramach przeciwdziałania terroryzmowi realizowanej przez państwowe organy władzy wykonawczej, organy władzy

¹⁰⁵³ Указ Президента РФ от 15 февраля 2006 г. N 116 "О мерах по противодействию терроризму" (с изменениями и дополнениями), <https://base.garant.ru/12145028/>, dostęp z 22.06.2021.

wykonawczej w podmiotach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, organy władzy lokalnej, a także przez komisje antyterrorystyczne i sztaby operacyjne w podmiotach Federacji Rosyjskiej oraz sztabami operacyjnymi w akwenach morskich.

W skład NAK FR wchodzi przewodniczący i przedstawiciele administracji Prezydenta Federacji Rosyjskiej oraz aparatu rządowego, przedstawiciele Rady Bezpieczeństwa FR, Dumy Państwowej i Rady Federacji, ministrowie obrony, spraw zagranicznych, spraw wewnętrznych, sprawiedliwości, zdrowia, rozwoju cyfrowego, łączności i masowej informacji, transportu, przemysłu, handlu, energetyki, jak również dowódca Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej – pierwszy zastępca Ministra Obrony Federacji Rosyjskiej. Ważną funkcję w strukturze NAK FR pełnią przewodniczący Federalnej Służby Bezpieczeństwa, Służby Wywiadu Zagranicznego, Federalnej Służby Ochrony, Federalnej Służby Gwardii Narodowej, Służby Monitoringu Finansowego, Ministerstwa Sytuacji Nadzwyczajnych, Komitetu Śledczego Federacji Rosyjskiej.¹⁰⁵⁴

Głównym zadaniem Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego Federacji Rosyjskiej, w którym FSB FR odgrywa rolę koordynującą, jest monitorowanie stanu państwowego systemu przeciwdziałania terroryzmowi, przygotowanie wniosków dla Prezydenta Federacji Rosyjskiej dotyczących formułowania państwowej polityki walki z terroryzmem i udoskonalenia systemu regulacji prawnych w tym zakresie, jak również organizacja, koordynacja działalności w ramach przeciwdziałania terroryzmowi, a także informacyjne zabezpieczenie realizacji działań w zakresie zwalczania i profilaktyki terroryzmu.¹⁰⁵⁵ NAK FR jest również organem odpowiedzialnym za organizację i koordynację działań antyterrorystycznych realizowanych przez federalne organy wykonawcze, organy władzy wykonawczej w podmiotach Federacji Rosyjskiej, organach samorządu terytorialnego, a także komisjach antyterrorystycznych i sztabach operacyjnych znajdujących się w podmiotach Federacji Rosyjskiej oraz sztabach operacyjnych na obszarach morskich. W zakresie wsparcia działań antyterrorystycznych NAK FR podejmuje skoordynowane działania na rzecz informacyjnego zabezpieczenia działań z zakresu profilaktyki terroryzmu, jak i fizycznego zwalczania działalności terrorystycznej.

Jako organ kolegialny, w celach udoskonalenia funkcjonowania krajowego systemu antyterrorystycznego formułuje wnioski i propozycje adresowane do Prezydenta Federacji Rosyjskiej w zakresie kształtowania polityki państwowej dotyczącej profilaktyki i zwalczania

¹⁰⁵⁴ Por. K. Kraj, *Narodowy Komitet Antyterrorystyczny instrumentem politycznego i militarnego zwalczania terroryzmu w Rosji...*, op.cit., s.55.

¹⁰⁵⁵ Указ Президента РФ от 15 февраля 2006 г. N 116 "О мерах по противодействию терроризму" (с изменениями и дополнениями), <https://base.garant.ru/12145028/>, dostęp z 27.10.2021.

terroryzmu. Dokonuje analizy przyczyn i warunków sprzyjających pojawianiu się i rozprzestrzenianiu, popularyzowaniu działalności antyterrorystycznej, jak również opracowuje środki ich eliminacji. NAK FR pełni również funkcje monitorujące. Monitoruje zagrożenia terrorystyczne i aktywność terrorystyczną na terytorium Federacji Rosyjskiej. W ramach funkcji analitycznych dokonuje analizy efektywności podejmowanych przez uprawnione organy działań na rzecz zwalczania terroryzmu. Ponadto przygotowuje projekty aktów prawnych oraz poszczególnych nowelizacji dotyczących walki z terroryzmem i eliminacji zagrożeń terrorystycznych.¹⁰⁵⁶

Informacyjne zabezpieczenie działalności antyterrorystycznej realizowane przez Narodowy Komitet Antyterrorystyczny Federacji Rosyjskiej polega na terminowym informowaniu społeczeństwa za pośrednictwem środków masowego przekazu o przestępstwach lub groźbach ich popełnienia, a także o środkach minimalizujących i (lub) eliminujących konsekwencje takich przestępstw; zapewnienie spójności stanowisk organów władzy federalnej, organów administracji państwowej podmiotów Federacji Rosyjskiej i innych organów władzy państwowej w kontaktach z mediami w sprawach związanych z relacjonowaniem przestępstw terrorystycznych. Działalność informacyjna NAK FR polega również na minimalizacji i (lub) eliminacji konsekwencji działań terrorystycznych, publikowaniu w mediach i sieci „Internet” materiałów dotyczących działalności Komitetu i Federalnego Dowództwa Operacyjnego. Działalność informacyjna NAK FR koncentruje się również na rozpowszechnianiu informacji skierowanych do odbiorców zagranicznych na temat podstawowych zasad i praktyk zwalczania terroryzmu w Federacji Rosyjskiej.¹⁰⁵⁷

Początkowo NAK FR był organem sprawującym wyłącznie funkcje koordynacyjne w stosunku do działalności antyterrorystycznej uprawnionych organów na poziomie federalnym, jak i regionalnym. Obecnie posiada on kompetencje z zakresu organizacyjnego i kontrolnego w stosunku do działalności antyterrorystycznej organów władzy państwowej. Od 2014 roku decyzje NAK FR i Federalnego Sztabu Operacyjnego mają charakter

¹⁰⁵⁶ A. A. Tokbajew, *Национальный антитеррористический комитет как орган противодействия в борьбе с терроризмом*, „Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал”, no. 3, 2018, s. 62.

¹⁰⁵⁷ Указ Президента РФ от 26.12.2015 N 664 (ред. от 21.02.2019) „О мерах по совершенствованию государственного управления в области противодействия терроризму” (вместе с „Положением о Национальном антитеррористическом комитете”), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_191103/ced4390b030a786258491e2839b76775ca09a6eb/, dostęp z 27.10.2021.

obligatoryjny dla organów władzy państwowej, organizacji i obywateli, a ich wykonanie niesie ze sobą odpowiedzialność administracyjną.¹⁰⁵⁸

W celach organizacji zastosowania sił i środków federalnych organów władzy wykonawczej i ich organów terytorialnych do walki z terroryzmem, jak również w celu zarządzania operacjami kontr terrorystycznymi, w składzie Komitetu utworzono Federalny Sztab Operacyjny (FOSZ). Strukturę FOSZ tworzą: szefowie FSB, MSW, Ministerstwa Obrony, Służby Wywiadu Zagranicznego, Federalnej Służby Ochrony, Rosgwardii, Służby Monitoringu Finansowego, Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, Komitetu Śledczego Federacji Rosyjskiej i zastępca Sekretarza Rady Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej.¹⁰⁵⁹

Regionalny system przeciwdziałania terroryzmowi w Rosji składa się z komisji antyterrorystycznych funkcjonujących w podmiotach wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej oraz sztaby operacyjne w regionach morskich. Komisje antyterrorystyczne w regionach zajmują się monitorowaniem procesów społeczno-politycznych i innych zachodzących w danym podmiocie Federacji Rosyjskiej oraz przygotowują wnioski i propozycje kierowane do Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego Federacji Rosyjskiej. Zalecenia te dotyczą formułowania państwowej polityki w zakresie zwalczania terroryzmu i udoskonalenia prawnych regulacji w zakresie profilaktyki terrorystycznej, minimalizacji i (lub) likwidacji konsekwencji przejawów terroryzmu. Ponadto komisje antyterrorystyczne w regionach koordynują działalność terytorialnych organów federalnych organów władzy wykonawczej, odpowiedników tych organów w regionach oraz organów samorządności lokalnej.

Zadania FSB FR w zakresie walki z terroryzmem określa nie tylko ustawa federalna z 1995 roku 40-FZ, ale również dekret prezydencki „Kwestie Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej” N 960 z 11 lipca 2004 roku z późniejszymi zmianami, jak również dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej z 13 września 2004 N 1167 „O niezbędnych środkach w zakresie podwyższenia efektywności walki z terroryzmem”¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁸ *Федеральный закон от 5 мая 2014 г. N 130-ФЗ "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации" (с изменениями и дополнениями), <http://base.garant.ru/70648880/5633a92d35b966c2ba2f1e859e7bdd69/>, dostęp z 27.10.2021.*

¹⁰⁵⁹ *Ibidem.*

¹⁰⁶⁰ *Указ Президента Российской Федерации от 13.09.2004 № 1167 О неотложных мерах по повышению эффективности борьбы с терроризмом, „Собрание законодательства Российской Федерации от 2004 г.”, N 38 , ст. 3779, <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102088603&rdk=>, dostęp z 27.10.2021.*

W ramach walki z terroryzmem działalność FSB FR jest ukierunkowana na zapobieganie aktom terrorystycznym oraz przestępstw o charakterze terrorystycznym. Organy bezpieczeństwa państwowego realizują działania na rzecz identyfikacji, ujawnienia, likwidacji i neutralizacji oraz prowadzą postępowania w sprawach przestępstw terrorystycznych. Ich zadaniem jest również pozyskiwanie informacji o wydarzeniach lub działaniach stanowiących zagrożenie terroryzmem. W celu realizacji zadań ustawowych FSB FR ma prawo m. in do:¹⁰⁶¹

- Realizacji specjalnych operacji ukierunkowanych na likwidację aktu terrorystycznego (działalność operacyjno-bojowa), wykorzystywania specjalnych metod i środków niezbędnych do ich realizacji przedsięwzięć związanych ze zwalczaniem terroryzmu;
- Wykorzystywania oddziałów specjalnego przeznaczenia, stosowania techniki bojowej, broni, środków specjalnych, a także siły fizycznej, w tym również wobec znajdujących się poza granicami Federacji Rosyjskiej terrorystów i (lub) ich baz w celu oddalenia zagrożenia terrorystycznego od Federacji Rosyjskiej;
- Wchodzenia bez zezwolenia do mieszkań obywateli, grunty ziemskie, na obszary należące do przedsiębiorstw, organizacji niezależnie od form ich własności w przypadku istnienia uzasadnionych podejrzeń, że mogło tam zostać popełnione działań przestępczych, w przypadku gdy działanie te należy do katalogu przestępstw przydzielonych na mocy ustawodawstwa rosyjskiego do kompetencji FSB FR.

W Narodowym Komitecie Antyterrorystycznym Federacji Rosyjskiej (NAK FR) FSB odgrywa rolę służby-koordynatora działań podejmowanych na rzecz walki z terroryzmem. Sam fakt, iż szef FSB FR jest jednocześnie przewodniczącym NAK FR jest pochodną dominującej pozycji FSB FR w rosyjskim systemie antyterrorystycznym. NAK FR wraz z rozbudowaną strukturą funkcjonującą na szczeblach lokalnych, komisjami antyterrorystycznymi w regionach, na czele których stoją najwyżsi przedstawiciele władzy wykonawczej, oraz Federalnym Sztabem Operacyjnym wraz z jego odpowiednikami w regionach dysponuje własnym aparatem urzędniczym, który stanowi część strukturalną FSB FR. W regionach funkcjonują odpowiedniki FOSZ, których zadaniem jest

¹⁰⁶¹ D. W. Szikunow, *Антитеррористическая политика современного российского государства*, „Вестник Московского университета МВД России”, no. 9, 2014, s. 91.

zabezpieczenie działalności Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego Federacji Rosyjskiej, sztabów operacyjnych, sztabów w regionach Federacji Rosyjskiej w wymiarze organizacyjnym, jak i materiałowo-technicznym.

Zwalczanie terroryzmu w Rosji realizowane przez FSB FR opiera się na skoordynowanej realizacji działań zarówno kontrwywiadowczych, jak i wywiadowczych, jak również poprzez realizację operacji o charakterze kinetycznym przez Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB Federacji Rosyjskiej. Po utworzeniu Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego Federacji Rosyjskiej w 2006 roku dominującą rolę w rosyjskim systemie antyterrorystycznym zaczęła odgrywać Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Efektywność nowego systemu oraz rozwiązań organizacyjno-legislacyjnych implementowanych do systemu przyczyniła się do stabilnego spadku liczby przestępstw o charakterze terrorystycznym w Federacji Rosyjskiej. Wnioskując na podstawie jawnych źródeł danych statystycznych można wysunąć stwierdzenie, iż restrukturyzacja rosyjskiego systemu antyterrorystycznego doprowadziła do znacznej redukcji liczby przestępstw o charakterze terrorystycznym. Niemniej jednak w 2020 roku liczba przestępstw o charakterze terrorystycznym wzrosła o 1/3. Przestępstwa te nie mają jednak charakteru agresji. W 2020 roku zarejestrowano 2342 przestępstwa o charakterze terrorystycznym, co daje wynik zwiększenia ich liczby o 29,7 % w stosunku do roku poprzedniego. Jak podaje Prokuratura Generalna 71 przestępstw terrorystycznych zostało zneutralizowanych na etapie przygotowania. Oznacza to poprawę o 18,3% w stosunku do roku poprzedniego. Zasadniczą część przestępstw terrorystycznych kwalifikowana zgodnie z zapisami Kodeksu karnego była związana z publicznymi wezwaniami do działań terrorystycznych, pomocy w działaniach terrorystycznych, czy niezgłoszenia przestępstwa, udziału w działalności organizacji terrorystycznej. Znacznie zwiększyła się liczba przestępstw o charakterze ekstremistycznym – w 2020 roku odnotowano 833 przestępstwa tego typu. Zdaniem Prokuratury Generalnej Federacji Rosyjskiej większość przejawów przestępczych wiąże się z publicznymi wezwaniami do działalności ekstremistycznej, której znaczna część została popełniona za pośrednictwem Internetu.¹⁰⁶²

W okresie od stycznia do września 2021 roku w Federacji Rosyjskiej zarejestrowano 1776 przestępstw o charakterze terrorystycznym. Najwięcej tego typu przestępstw (pow. 345.60) zarejestrowano w Republice Dagestan. W wyniku działań FSB FR

¹⁰⁶² *Число террористических преступлений в России выросло почти на треть в 2020 году*, <https://tass.ru/obschestvo/10615597>, dostęp z 29.10.2021.

zidentyfikowano 640 sprawców przestępstw terrorystycznych, z czego 119 z Republiki Dagestan i 160 z Republiki Czeczenii.¹⁰⁶³

Inaczej prezentuje się liczebność przestępstw o charakterze ekstremistycznym. W porównaniu do roku 2020 notowany jest znaczny wzrost. W analizowanym okresie od stycznia do września 2021 roku zarejestrowano 854 przestępstwa o charakterze terrorystycznym. Przodującymi regionami jest Republika Dagestan oraz Region Kemerowski – Kuzbas. W analizowanym okresie ujawniono łącznie 694 osoby – sprawców przestępstw ekstremistycznych głównie z regionu Republiki Dagestan i Moskwy. Dynamika wzrostu pokazuje na znaczny przyrost przestępczości o charakterze ekstremistycznym. Przestępczość ekstremistyczna może stanowić wstęp do zaangażowania się w działalność terrorystyczną stanowi ważny punkt odniesienia w działalności antyterrorystycznej realizowanej przez Federalną Służbę Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej.¹⁰⁶⁴

¹⁰⁶³ М. Фалалjew, *В России на треть увеличилось количество случаев экстремизма*, <https://rg.ru/2021/10/20/v-rossii-na-tret-uvelichilos-kolichestvo-sluchaev-ekstremizma.html>, dostęp z 28.10.2021.

¹⁰⁶⁴ *Зарегистрировано преступлений террористического характера*, Портал Правовой Статистики Генеральная Прокуратура Российской Федерации, http://crimestat.ru/offenses_chart, dostęp z 29.2021.

Rozdział III Kinetyczne zwalczania terroryzmu w Federacji Rosyjskiej - Jednostki antyterrorystyczne specjalnego przeznaczenia w ramach FSB Federacji Rosyjskiej – „Alfa i „Wypiel”.

3.1. Zarząd „Alfa” – specnaz Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej

Zarząd „A” Centrum Specjalnego Przeznaczenia Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej – specjalna podjednostka Centrum Specjalnego przeznaczenia FSB FR. Historia Zarządu A sięga okresu istnienia ZSRR. Został utworzony 29 lipca 1974 i początkowo funkcjonował jako Grupa A V Oddziału VII Zarządu KGB ZSRR. Zarząd A kontynuuje swoją działalność również we współczesnej Rosji i jest główną jednostką specjalną odpowiedzialną za fizyczne zwalczanie terroryzmu. Grupa Alfa wraz z jednostką specjalną „Wypiel” są najbardziej znanymi rosyjskimi jednostkami antyterrorystycznymi, które realizują zadania z zakresu zapewnienia bezpieczeństwa narodowego. Do głównych zadań grupy A należy realizacja specjalnych operacji siłowych w celu zapobiegania aktom terrorystycznym, poszukiwania, neutralizowania lub fizycznego eliminowania terrorystów. Ponadto funkcjonariusze grupy Alfa realizują zadania w tzw. gorących punktach, w takich rosyjskich republikach jak Dagestan, Czeczenia czy Inguszetia. Jest to jednostka specjalna uprawniona do wykonywania operacji antyterrorystycznych o wysokim poziomie złożoności przy użyciu specjalnej taktyki i środków. Grupa A odpowiada również za neutralizację terrorystów, których wiodącym *modus operandi* są porwania statków powietrznych i wodnych, pojazdów transportu lądowego, a także działających poprzez wywoływanie sytuacji zakładniczych. Grupa „Alfa” stanowi integralną część strukturalną Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB FR (CSP FSB FR).

Celem grupy „A” jest walka z terroryzmem i innymi działaniami „ekstremistycznymi”, które wiążą się z procederem brania zakładników, porywania pojazdów, wtargnięciami do obiektów państwowych na terenie Rosji i poza jej granicami.¹⁰⁶⁵

Po rozpadzie ZSRR Grupa A wchodziła w skład Głównego Zarządu Bezpieczeństwa (GUO) Federacji Rosyjskiej. Grupa „A” do 1993 r. zapewniała ochronę Prezydenta Federacji Rosyjskiej. W 1993 roku podjednostka „Alfa” odmówiła uczestnictwa w szturmie na Biały Dom. W sierpniu 1995 roku, po objęciu fotela szefa FSB FR przez Michaiła Barsukowa grupa „Alfa” została wyłączona z jurysdykcji Głównego Zarządu Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej i włączona w struktury Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji

¹⁰⁶⁵ A. Siewer, *ФСБ..., op. cit.*, s. 221.

Rosyjskiej (FSB FR). W 1998 roku Władimir Putin, gdy pełnił funkcję dyrektora FSB reaktywacja funkcjonowania specjalnej grupy „Alfa” zyskała rangę priorytetu. Putin wydał rozkaz o „reorganizacji” grup „Alfa” i „Wypiel”. Grupy bojowe zostały zintegrowane w ramach „centrum antyterrorystycznego”, które następnie zostało przemianowane na Departament Zwalczenia Terroryzmu Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej.¹⁰⁶⁶

¹⁰⁶⁶ Т. Кузнецова, *Командир группы <<Альфа>> ФСБ: <<Наша работа чаще за кадром>>*, „Аргументы и факты”, <https://aif.ru/society/3250>, dostęp z 02.07.2022.

3.2. „Wympieł” – Zarząd „W” jako część składowa Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB Federacji Rosyjskiej

Kolejnym specoddziałem realizującym zadania z zakresu kinetycznego zwalczania terroryzmu jest pododdział specjalny „Wympieł” – obecnie Zarząd „W” Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB FR. Do 26 grudnia 1981 roku poddział funkcjonował jako grupa specjalnego przeznaczenia <<Wympieł>> Zarządu „S” I Zarządu Głównego KGB ZSRR. Obecnie jest to specjalna podjednostka Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB FR. „Wympieł” powołano 19 sierpnia 1991 roku w strukturze Zarządu „S” I Zarządu Głównego KGB ZSRR. Na zamkniętym wspólnym posiedzeniu Rady Ministrów ZSRR i Biura Politycznego KC KPZR w dniu 19 sierpnia 1981 roku kierownictwo kraju postanowiło utworzyć ściśle tajny oddział specjalnego przeznaczenia w ramach KGB ZSRR, którego głównym zadaniem miała być realizacja operacji specjalnych poza ZSRR. Nazwa „Wympieł” wywodzi się od pierwszego dowódcy podjednostki, uczestnika szturm na pałac Amina, bohatera ZSRR Ewolda Kozłowa, kapitana bojowego I stopnia z morskich jednostek granicznych KGB ZSRR. Nazwa „Wympieł” wywodzi się od proporczyku admirała na maszcie. Oficjalna nazwa brzmiała- Oddzielny ośrodek szkoleniowy KGB ZSRR. „Wympieł” powstał na podstawie decyzji Rady Obrony kraju o wykonywaniu zadań za granicą. Rozkazy przeprowadzenia operacji mógł wydać tylko przewodniczący KGB ZSRR i tylko w formie pisemnej.¹⁰⁶⁷

Współcześnie głównym kierunkiem pracy Zarządu „W” jest prowadzenie operacji kontrterrorystycznych na strategicznych obiektach i obiektach o podwyższonym ryzyku środowiskowym, zwalczanie aktów terrorystycznych przeciwko obywatelom i instytucjom rosyjskim za granicą, udział w działaniach na rzecz ochrony porządku konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej, walka z przejawami międzynarodowego terroryzmu. Współczesna nazwa grupy „Wympieł” to inaczej wydział „W” Centralnej Służby Bezpieczeństwa FSB Rosji. Większość informacji o działalności grupy „Wympieł” ma charakter niejawny. Zarówno „Alfa” jak i „Wympieł” są jednostkami przeznaczonymi do kinetycznego zwalczania terroryzmu i innych zjawisk o charakterze ekstremistycznym. Stanowią części składowe rosyjskiego specnazu w ramach FSB FR. Decyzje o wykorzystaniu grupy „Wympieł” w okresie istnienia ZSRR były każdorazowo podejmowane na szczeblu Biura Politycznego KC. „Wympieł” odpowiadał nie tylko za realizację działań związanych ze

¹⁰⁶⁷ *ИСТОРИЯ ГЧ "ВЫМПЕЛ"*, http://vympel.org.ru/og_vss_vympel/gsn_kgb_ssr_vympel_ou/istoriya_gsn_vympel/, dostęp z 29.10.2021.

zwalczaniem terroryzmu, ale przede wszystkim realizował działania wywiadowcze na tyłach przeciwnika, organizował działania sabotażowo-dywersyjne oraz zadania z zakresu ochrony radzieckich obiektów i instytucji za granicą, co oznaczało iż podjednostka realizowała również zadania z zakresu wywiadu zagranicznego. Dodatkowo grupa „Wypieł” tworzyła sieci agenturalne na terenie innych państw oraz likwidowała osoby stwarzające zagrożenie bezpieczeństwa państwa, jak również przeprowadzał zamachy stanu za granicą oraz działania z zakresu rozpoznania radiacyjnego obszaru.¹⁰⁶⁸

Dekretem Prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 25 stycznia 1994 r. „O rozwiązaniu Ministerstwa Bezpieczeństwa Rosji” jednostka „Wypieł” została wycofana ze służby bezpieczeństwa prezydenta i przeniesiona do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej. Funkcjonowała jako jednostka „Wega”. Strukturalnie „Wega” stała się częścią Głównej Dyrekcji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej. Spośród 660 funkcjonariuszy tylko 49 zgodziło się przejść do MSW. Funkcjonariusze „Wegi” brali czynny udział w operacji kontrterrorystycznej w Budionowsku, gdzie odpowiadali za uwolnienie zakładników wziętych przez terrorystów. Oddział pod dowództwem generała dywizji W. Krugłowa realizował misje bojowe w Pierwomajskoje, likwidował akty terroryzmu w Mineralnych Wodach i innych miejscach. 28 sierpnia 1995 r. dekretem prezydenckim oddział „Wega” został przeniesiony z Zarządu Głównego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej do Zarządu Operacji Specjalnych FSB. 8 września 1998 r. z inicjatywy dyrektora FSB Rosji W.W. Putina dekretem prezydenta Rosji „Wega” została zlikwidowana. Jednostka została przywrócona do poprzedniej nazwy, „Wypieł” został Zarządem „W” w ramach Centrum Antyterrorystycznego FSB, a później - Zarządem „W” Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB FR.¹⁰⁶⁹

Współcześnie następcą grupy „Wypieł” jest Wydział „W” Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB FR. Główną część grupy „Wypieł” tworzą osoby zajmujące się działalnością kontrwywiadowczą, a którzy wcześniej zajmowali się wywiadem. Wszyscy są doskonale wyszkoleni, każdy z funkcjonariuszy ma własną specjalizację. Przeciętnie szkolenie bojownika grupy antyterrorystycznej trwa pięć lat. Obecnie głównym kierunkiem pracy Zarządu „W” Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB Rosji jest prowadzenie operacji antyterrorystycznych w strategicznych obiektach i obiektach o podwyższonym ryzyku, a także prowadzenie operacji specjalnych na Kaukazie Północnym w ramach grup operacyjno-bojowych Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB Rosji.

¹⁰⁶⁸ Por. A. Szewiakin, *КТБ. Система безопасности СССР*, Wydawnictwo Algorytm, Moskwa 2014, s. 92-93.

¹⁰⁶⁹ Por. A. Siewer, *ФСБ...*, op. cit, s. 221.

Rozdział IV Konsolidacja wpływów Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w świetle nowelizacji rosyjskiego ustawodawstwa antyterrorystycznego z 2016 roku

Przyjęty przez Rosyjską Dumę Państwową pakiet ustaw antyterrorystycznych zwanych „pakietem Jarowej” w lipcu 2016 roku jest rygorystycznym uregulowaniem kwestii zwalczania terroryzmu i ekstremizmu w Federacji Rosyjskiej. Jako akt normujący działania i kompetencje kontrolne służb znacząco rozszerzył kompetencje Federalnej Służby Bezpieczeństwa – struktury monopolizującej środowisko służb specjalnych Federacji Rosyjskiej oraz głównego podmiotu odpowiedzialnego za zwalczanie działalności terrorystycznej. 6 lipca 2016 roku prezydent Federacji Rosyjskiej Władimir Putin podpisał ustawę federalną „O wniesieniu zmian do ustawy federalnej „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” oraz zmianach w innych aktach prawnych Federacji Rosyjskiej w celu ustanowienia dodatkowych środków przeciwdziałania terroryzmowi oraz zabezpieczenia bezpieczeństwa publicznego, jak również ustawę wprowadzającą zmiany do kodeksu karnego w dziedzinie prewencji oraz walki ze zjawiskiem terroryzmu – w skali wewnątrzpaństwowej jak i międzynarodowej. Te dwa akty prawne znacząco rozszerzają kompetencje kontrolne FSB i jednocześnie wzmacniają jej status jako głównej służby odpowiedzialnej za realizację działalności antyterrorystycznej.

Celem nowego prawa antyterrorystycznego jest uregulowanie kwestii przeciwdziałania terroryzmowi. Jest to legislacyjna reakcja na dynamikę konfliktów międzynarodowych oraz obecności nowego rodzaju zagrożenia jakim jest zdecentralizowany transgraniczny terroryzm. W nowym pakiecie ustaw antyterrorystycznych ustawodawca nie tylko wprowadza surowe kary za popełnienie aktu terroryzmu międzynarodowego, lecz również znacząco rozszerza wykaz przestępstw kwalifikowanych jako terrorystyczne. Prawny katalog przestępstw o charakterze terrorystycznym przed uchwaleniem nowego prawa w 2016 regulowały zapisy Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej.

Nie ulega wątpliwości, iż nowelizacja prawa antyterrorystycznego z 2016 roku rozszerzyła katalog przestępstw terrorystycznych i jest to bezpośrednio związane ze zwiększeniem poziomu zagrożenia terrorystycznego ze strony organizacji krajowych, jak i międzynarodowych. Jak podkreśla Katarzyna Laskowska, według rosyjskiego ustawodawcy główne zagrożenie stanowią przestępstwa godzące w bezpieczeństwo publiczne, jak i władzy. Wynika to z kształtowanej przez wieki definicji działalności

terrorystyczno-dywersyjnej jako wymierzonej przeciwko strukturom państwa i władzy politycznej.¹⁰⁷⁰

W kontekście rosyjskiej polityki wewnętrznej, pakiet ustaw antyterrorystycznych znanych powszechnie jako „pakiet Jarowej” jest narzędziem zwalczania i neutralizacji opozycji wobec władzy na Kremlu, jak również próbą zabezpieczenia integralności reżimu przy wykorzystaniu potencjału FSB oraz kontroli zachowań społeczeństwa na wypadek potencjalnej destabilizacji.

W drodze ewolucji rosyjskiego ustawodawstwa antyterrorystycznego doszło do wzmocnienia kompetencji FSB, jak również zaostrzenia walki z terroryzmem jako jednym z głównych zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej zarówno w skali wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Istnieje relacja pomiędzy nowym prawem antyterrorystycznym, a pozycją głównej służby odpowiedzialnej za zapewnienie bezpieczeństwa państwowego - FSB. Pod pretekstem walki z terroryzmem władz zwiększa zakres kompetencji i autorytet Federalnej Służby Bezpieczeństwa.

Analiza kompetencji i uprawnień FSB w świetle nowych ustaw antyterrorystycznych jest więc kluczowa dla zrozumienia mechanizmu funkcjonowania władzy w Federacji Rosyjskiej, a w szczególności logiki przedwyborczego wzmacniania kompetencji FSB, której aktywne wsparcie może zabezpieczyć ciągłość władzy prezydenckiej Władimira Putina, jak również efektywnie realizować państwową politykę walki z terroryzmem. Pretekst zwalczania zagrożenia terrorystycznego zarówno w skali międzynarodowej jak i wewnętrznej skutkuje konsolidacją autorytetu FSB jako głównej służby odpowiedzialnej za realizację polityki antyterrorystycznej.

¹⁰⁷⁰ Por. K. Laskowska, *Przestępczość o charakterze terrorystycznym w Rosji – wprowadzenie do problematyki*, „Archiwum Kryminologii”, Tom XXXII/2010, Białystok 2010, s. 393-394.

4.1. System rosyjskiego prawa antyterrorystycznego przed uchwaleniem pakietu ustaw antyterrorystycznych w 2016 roku

Zagrożenie terrorystyczne na terytorium Federacji Rosyjskiej utrzymuje się na wysokim poziomie. Jak podkreśla Aleksandra Zięba, jedną z przyczyn tak wysokiego poziomu zagrożenia są liczne napięcia i konflikty w rejonie Północnego Kaukazu. Terroryzm islamski z regionu Azji Centralnej nie jest zjawiskiem nowym, a jego początki sięgają przedrewolucyjnej aktywności Basmaczów w Azji Środkowej. Istotną rolę determinującą wzrost zagrożenia terrorystycznego odegrał rozpad ZSRR, jak również wojna w Iraku i Syrii.¹⁰⁷¹ Zagrożenie terrorystyczne z regionu Azji Centralnej, wzrost aktywności terrorystycznej samozwańczego Państwa Islamskiego w Europie Zachodniej oraz walka o zachowanie siłowych struktur jako fundamentu obecnej władzy w Federacji Rosyjskiej determinuje zaostrzenie rosyjskiego prawa antyterrorystycznego w 2016 roku. Uwzględniając powszechność zagrożenia terrorystycznego w Federacji Rosyjskiej można mówić o wykształceniu się i funkcjonowaniu *homo džihadicusa* na obszarze byłego ZSRR, gdzie szczególnie wpływowy jest salafizm i tzw. wojujący islam.¹⁰⁷²

W dobie zagrożenia globalnym džihadem i konieczności neutralizacji zjawiska terroryzmu Federacja Rosyjska to państwo o jednym z najbardziej rozbudowanych systemów bezpieczeństwa i walki z terroryzmem. Koncepcja bezpieczeństwa narodowego, jak również doktryna wojenna oraz koncepcja polityki zagranicznej determinują kształt nowego prawodawstwa antyterrorystycznego i zaznaczają stałe, niezmiennie elementy zwalczania terroryzmu. Tendencja wzmacniania kompetencji służb w obliczu realnego lub domniemanego zagrożenia jest wszechobecna we wszystkich rosyjskich dokumentach strategicznych.

W okresie dynamicznej transformacji lat 90. XX wieku zagrożenie terrorystyczne w Rosji ewoluowało. Na początku XXI wieku terroryzm w Rosji miał charakter symptomatyczny. Niemniej jednak owe sporadyczne, często niepowiązane ze sobą akty terrorystyczne z czasem przeobraziły się w systemowe zagrożenia wobec struktur

¹⁰⁷¹ A. Zięba, *Systemy antyterrorystyczne Federacji Rosyjskiej i Republiki Litewskiej*, „Studia politologiczne”, Studia i analizy, vol. 43, s. 272.

¹⁰⁷² M. Falkowski, J. Lang, *Homo Dżihadicus Islam na obszarze byłego ZSRR a fenomen postsowieckich bojowników w Iraku i Syrii*, Raport OSW, Warszawa 2015, s. 13.

państwowych i całego społeczeństwa.¹⁰⁷³ Nowa rzeczywistość w jakiej znalazła się Rosja po 1991 roku wymagała wypracowania systemowego podejścia do kwestii zagrożenia terrorystycznego, które zostało uwzględnione w koncepcji bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Istotny z punktu widzenia koncentracji na problematyce zwalczania terroryzmu jest artykuł 3 ustawy z 1992 roku „O Bezpieczeństwie”. Definiuje on, iż to właśnie ochrona przed zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi stanowi rdzeń bezpieczeństwa narodowego.¹⁰⁷⁴

Trend zaostrzenia państwowej legislacji antyterrorystycznej jest więc obserwowalny od połowy lat 90. XX wieku. Po raz pierwszy zagrożenie terrorystyczne zostało zdefiniowane w ustawie z 1994 roku. Wówczas Kodeks Karny został uzupełniony dwoma artykułami dotyczące terroryzmu. Zgodnie z ustawą z 1994 roku terroryzm to „spowodowanie wybuchu, podpalenia lub innych stanów w celu naruszenia bezpieczeństwa publicznego lub w celu osiągnięcia wpływu na proces podejmowania decyzji przez organy władzy państwowej.”¹⁰⁷⁵

Kodeks Karny z 1996 roku sklasyfikował terroryzm jako przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu publicznemu i społecznemu. W myśl artykułu 205 aktu terrorystyczny to eksplozja, podpalenie lub inne akty stwarzające zagrożenie dla życia ludzkiego, własności prywatnej lub powodujące inne konsekwencje naruszające bezpieczeństwo publiczne, lub akt popełniony z zamiarem osiągnięcia wpływu na rządowe ośrodki decyzyjne. Akt terrorystyczny był definiowany jako działanie zorientowane na destabilizację działania organów władzy i organizacji międzynarodowych z zamiarem osiągnięcia wpływu na podejmowanie decyzji, które byłyby korzystne z perspektywy żądań terrorystów. Czeczenia, w której większość stanowią wyznawcy islamu sunnickiego została militarnie podporządkowana przez Moskwę, która nie była w stanie zapanować nad fenomenem czeczeńskiego terroryzmu.¹⁰⁷⁶

Kolejnym – znaczącym z perspektywy kompetencji Federalnej Służby Bezpieczeństwa w zakresie zwalczania terroryzmu i jego skutków - uregulowaniem kwestii

¹⁰⁷³ W. E. Petriszczew, *Russian Legislation and the Fight Against Terrorism*, w: G. Schweizer, M. Fox (red.), *Russian on Countering Terrorism, During Eight Years of Dialogue*, The National Academies Press, Waszyngton 2009, s. 38-39.

¹⁰⁷⁴ Федеральный закон "О безопасности" от 28.12.2010 N 390-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_108546/, dostęp z 31.10.2021.

¹⁰⁷⁵ Федеральный закон от 1 июля 1994 г. N 10-ФЗ "О внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс РСФСР и Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР" (с изменениями и дополнениями) (прекратил действие), <https://base.garant.ru/1309410/>, dostęp z 31.10.2021.

¹⁰⁷⁶ K. Strachota, *Konflikty na obszarze postradzieckim. Stan obecny. Perspektywy uregulowania. Konsekwencje*, w: A. Łabuszewska (red.), *Konflikty zbrojne na obszarze postradzieckim. Stan obecny, perspektywy, uregulowania. Konsekwencje*, OSW im. Marka Karpia, Warszawa 2003, 10-11.

zwalczania terroryzmu w Federacji Rosyjskiej jest prawo federalne z 25 lipca 1998 roku. Ustawa nr 130-FZ „O walce z terroryzmem” enumeryje podmioty odpowiedzialne za operacje antyterrorystyczne. Podstawę prawną walki z terroryzmem w Federacji Rosyjskiej stanowi Konstytucja, Kodeks Karny, prawa i normy prawa międzynarodowego oraz umowy międzynarodowe zawierane przez Federację Rosyjską. Główną zasadą walki z terroryzmem jest poszanowanie rządów prawa, lecz przede wszystkim utrzymanie potencjału władzy i służb specjalnych jako głównego bastionu walki z terroryzmem.

Interesującą z punktu widzenia kompetencji FSB jako głównej służby odpowiedzialnej za prowadzenie operacji antyterrorystycznych jest wyeksponowanie znaczenia prewencji i działań zapobiegających aktom terrorystycznym, jak również minimalizacja możliwości ustępstw wobec żądań terrorystów. Dopełnieniem systemowej odpowiedzi na zagrożenie terrorystyczne było ustanowienie w 1998 roku jednoosobowego dowództwa operacji antyterrorystycznej oraz dobra praktyka nieujawniania szczegółów operacji. Ponadto ustawodawca w dokumencie z 1998 roku w artykule 6 wymienia podmioty odpowiedzialne za walkę z terroryzmem. Podmiotami bezpośrednio zaangażowanymi w walkę z terroryzmem są: Federalna Służba Bezpieczeństwa, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Służba Wywiadu Zagranicznego, Federalna Służba Ochrony, Ministerstwo Obrony, Federalna Służba Graniczna.

Uwzględniając determinant wewnętrzny legislacji antyterrorystycznej w Rosji jakim są napięcia w regionie Północnego Kaukazu istotny jest dekret prezydencki N 1255c z 23 września 1999 roku „O środkach zwiększenia efektywności operacji antyterrorystycznych na terytorium regionu północnokaukaskiego Federacji Rosyjskiej”. Dekret zakłada zjednoczenie wysiłków federalnych organów wykonawczych i federalnych organów państwowych w realizacji operacji antyterrorystycznych. Dekret zakładał konieczność poprawy skuteczności działań, których celem jest likwidacja nielegalnych formacji zbrojnych funkcjonujących na terenie Północnego Kaukazu.¹⁰⁷⁷

Z perspektywy wzmocnienia uprawnień i kierowniczej roli Federalnej Służby Bezpieczeństwa w zwalczaniu zagrożenia terrorystycznego istotna jest doktryna bezpieczeństwa informacyjnego Federacji Rosyjskiej z 2000 roku. Zgodnie z dokumentem źródłem zagrożenia zarówno wewnętrznego, jak i zewnętrznego dla bezpieczeństwa

¹⁰⁷⁷ Указ Президента РФ от 02.08.2006 N 832с (ред. от 29.07.2017) "Об изменении и признании утратившими силу некоторых актов Президента Российской Федерации по вопросам совершенствования управления контртеррористическими операциями на территории Северо-Кавказского региона Российской Федерации" (Выписка), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_118538/, dostęp z 21.06.2022.

informacyjnego Federacji Rosyjskiej jest działalność międzynarodowych organizacji terrorystycznych.¹⁰⁷⁸ Znowelizowana doktryna bezpieczeństwa informacyjnego z 2016 roku definiuje jako szczególnie niebezpieczną praktykę wykorzystywania przez różnorodne organizacje terrorystyczne i ekstremistyczne mechanizmów wpływu informacyjnego na indywidualną oraz grupową świadomość w celu intensyfikowania napięć etnicznych i społecznych, jak również w celach agitacji i rekrutacji nowych aktywistów do działalności terrorystycznej (*Ukaz Prezidenta RF ot 5.12.2016 N 646 "Ob utwierżdenii Doktriny informacjonnoj biezoopasnoti Rossijskoj Fiederacji"*, 2016).

Inną praktyką konsolidującą uprawnienia FSB w walce z terrorystami jest realizacja działań niejawnych z wykorzystaniem nieoficjalnej legalizacji w celu infiltracji i penetracji struktur organizacji terrorystycznej. Możliwość realizowania działań niejawnych jest dowodem na silną orientację na kwestiach prewencji i wczesnego wykrywania zagrożeń terrorystycznych. Jak podkreśla Piotr Mickiewicz rozwiązania prawne wprowadzone w regulacji z 1998 roku zostały zmodyfikowane i uszczegółowione w federalnej ustawie z 2006 roku „O przeciwdziałaniu terroryzmowi”. Kontynuację trendu zaostrzania kompetencji FSB w walce z terroryzmem jest prawo antyterrorystyczne z 2016 roku.¹⁰⁷⁹

Równie istotnym dokumentem, który wzmacnia rosyjski system walki z terroryzmem jest współpraca w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw i stworzenie Centrum Antyterrorystycznego WNP. Utworzone pod koniec 2000 roku Centrum Współpracy Antyterrorystycznej państw-członków WNP jest elementem zewnętrznej organizacji rosyjskiego system walki z terroryzmem w regionie tzw. „bliskiej zagranicy”.¹⁰⁸⁰

Terroryzm jako jedno z głównych zagrożeń bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, a przez to wymagający zdecydowanej kompleksowej, legislacyjno-organizacyjnej odpowiedzi władz rosyjskich jest obecny w „Strategii Bezpieczeństwa Narodowego” z 2015 roku, która stanowi aktualizację strategii z 2009 roku. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego jest fundamentalna dla zrozumienia charakteru prawodawstwa antyterrorystycznego Federacji Rosyjskiej. W dekrete prezydenckim z 31 grudnia 2015 roku „O Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej” działalność organizacji terrorystycznych i ekstremistycznych jest skategoryzowana jako jedno z głównych – zaraz po zagrożeniu

¹⁰⁷⁸ *Указ Президента Российской Федерации от 05.12.2016 г. № 646 Об утверждении Доктрины информационной безопасности Российской Федерации*, <http://kremlin.ru/acts/bank/41460>, dostęp z 31.10.2021.

¹⁰⁷⁹ P. Mickiewicz, *Bezpieczeństwo wewnętrzne Federacji Rosyjskiej w rozwiązaniach prawnych i organizacyjnych*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego”, 2010/2011, s. 120.

¹⁰⁸⁰ *Антитеррористический центр государств — участников СНГ*, https://iacis.ru/deyatelnost/sotrudnichestvo_i_partnerstvo/partnerskie_organizacii/antiterroristicheskij_tcentr_go_sudarstv-uchastnikov_sng, dostęp z 21.07.2021.

wywiadowczym ze strony innych państw - zagrożeń bezpieczeństwa i porządku publicznego Federacji Rosyjskiej. Priorytetem rosyjskich władz państwowych jest wzmocnienie roli państwa jako gwaranta bezpieczeństwa poprzez stanowienie regulacji prawnych w celu zapobiegania przestępczości, korupcji, jak również aktywności terrorystycznej i ekstremistycznej.

Problem terroryzmu jako zagrożenia bezpieczeństwa rosyjskiego jest ujęty w „Koncepcji Polityki Zagranicznej Federacji Rosyjskiej”. Międzynarodowy terroryzm figuruje jako jedno z największych zagrożeń dla bezpieczeństwa globalnego, jak również bezpieczeństwa wewnętrznego Federacji Rosyjskiej. Działalność terrorystyczno-ekstremistycznej rozprzestrzeniła się na wiele regionów na skutek dezorganizacji mechanizmów państwowych na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej w wyniku interwencji państw demokracji zachodnich. Wraz z pojawieniem się struktur tzw. Państwa Islamskiego globalne zagrożenie terrorystyczne zyskało nowy wymiar, a tym samym stanowi nowe wyzwanie dla polityki antyterrorystycznej, jak również rosyjskiej Federalnej Służby Bezpieczeństwa jako struktury wiodącej w zwalczaniu zjawiska terroryzmu. Zgodnie z literą koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej, zwalczanie zjawiska terroryzmu międzynarodowego jest jednym z priorytetowych zadań Rosji jako państwa, które „jednoznacznie potępia terroryzm we wszystkich jego przejawach i aspektach, a akt terrorystyczny nie może być uzasadniany celami politycznymi, ideologicznymi, religijnymi, rasowymi oraz innymi”.¹⁰⁸¹

W kwestii zwalczania terroryzmu w Federacji Rosyjskiej równie istotnymi regulacjami jest Doktryna Morska Federacji Rosyjskiej z 2016 roku oraz Doktryna Wojenna Federacji Rosyjskiej z 2014 roku. Główne, zewnętrzne zagrożenie o charakterze militarnym stanowi „rosnące zagrożenie ze strony globalnego ekstremizmu (terroryzmu) i jego nowych przejawów na skutek niewystarczającej współpracy międzynarodowej w kwestii antyterroryzmu”.¹⁰⁸² Doktryna wojenna z 2014 akcentuje wzrastające realne zagrożenie realizacji ataków terrorystycznych z wykorzystaniem radioaktywnych, toksycznych i chemicznych środków, zwraca uwagę na rozszerzenie transnarodowej przestępczości zorganizowanej, jak również nielegalny handel bronią i substancjami psychoaktywnymi.

Na skutek walki z terroryzmem i przyjętej w 2016 roku nowelizacji prawa antyterrorystycznego wzmocnieniu uległa retoryka przedstawiająca Rosję jako państwo

¹⁰⁸¹ Военная доктрина Российской Федерации от 25 декабря 2014 года N Пр-2976, <https://docs.cntd.ru/document/420246589>, dostęp z 31.10.2021.

¹⁰⁸² Ibidem.,

priorytetowo traktujące bezpieczeństwo - w tym prewencję antyterrorystyczną. Wzmacnianie roli FSB w zwalczaniu terroryzmu może sprzyjać kreacji obrazu Rosji jako mocarstwa relatywizującego walkę z terroryzmem, czego dowodem jest utrzymywanie przez Rosję kontaktów z organizacją palestyńską Hamas, która na Zachodzie jest zaliczana do organizacji terrorystycznej.

Nie ulega wątpliwości, iż przyjęty w 2016 roku pakiet ustaw terrorystycznych stanowi kontynuację kursu umacniania kompleksowego systemu zwalczania zagrożenia terrorystycznego przy wykorzystaniu potencjału Federalnej Służby Bezpieczeństwa, której kompetencje rozszerza i wzmacnia nowe prawo. Już w 1999 roku w postanowieniu prawodawstwa Federacji Rosyjskiej N 660 z 22 czerwca 1999 roku „O zatwierdzeniu listy federalnych organów władzy wykonawczej zaangażowanych w granicach swoich kompetencji w zapobieganie, wykrywanie i zwalczanie działalności terrorystycznej” FSB figuruje wśród 31 organów odpowiedzialnych za zwalczanie terroryzmu. Wzrost zagrożenia terrorystycznego, zwiększona liczba ataków terrorystycznych, jak również dążenie do politycznego zdyskontowania walki z terroryzmem poprzez wzmacnianie uprawnień i kompetencji FSB w systemie walki z terroryzmem.¹⁰⁸³

¹⁰⁸³ J. S. Gornbunow, *Новое в антитеррористическом законодательстве*, „Вести Томского Государственного Университета”, nr 294, 2007, s. 221-223.

4.2. Nowe prawo antyterrorystyczne z 2016 roku – główne kierunki zmian

W celu zwiększenia efektywności walki ze zjawiskiem terroryzmu (również międzynarodowego) w Federacji Rosyjskiej obowiązuje procedura współpracy organów federalnych władzy wykonawczej, organów władzy państwowej podmiotów Federacji Rosyjskiej oraz jednostek samorządu terytorialnego, osób fizycznych i prawnych. Jest to współpraca w procesie weryfikacji informacji o groźbie dokonania ataku terrorystycznego, a także w dziedzinie informowania jednostek antyterrorystycznych o ujawnionej groźbie dokonania ataku terrorystycznego” rozszerza kompetencje i uprawnienia spec służb.

W perspektywie analizy kompetencji i roli FSB w zwalczaniu terroryzmu kluczowym i fundamentalnym aktem jest ustawa z 1995 roku powołująca FSB. FSB jest odpowiedzialna m.in. za „tworzenie i realizację państwowej i naukowo-technicznej polityki w zakresie zabezpieczenia bezpieczeństwa informacyjnego z wykorzystaniem sprzętu technicznego i kryptograficznego. W perspektywie wzmocnienia kompetencji kontrolnych FSB w nowym prawie antyterrorystycznym szczególnie istotną funkcją FSB jest „licencjonowanie i wydawanie certyfikatów określonym rodzajom działalności, które przewidują dostęp do informacji stanowiących tajemnicę państwową. Na mocy uchwalonej w 2013 roku ustawy nowelizującej prawo „O czynnościach operacyjno-śledczych FSB” z 1995 roku FSB dysponuje prawem prowadzenia czynności operacyjno-śledczych w przypadku identyfikacji zagrożenia bezpieczeństwa informacyjnego w kraju. Nowe prawo antyterrorystyczne z 2016 rozszerza zakres kompetencji FSB. Na skutek wzmocnienia kompetencji FSB w nowym prawie antyterrorystycznym FSB zyskała pełne prawo kontroli rosyjskiej przestrzeni internetowej.

Ustawa federalna nr 375-FZ z 6 lipca 2016 roku wprowadza do Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej nowy rodzaj przestępstwa – akt terroryzmu międzynarodowego. Zgodnie z artykułem 261 niniejszej ustawy przestępstwo terroryzmu międzynarodowego obejmuje „wszelką działalność popełnioną poza granicami Federacji Rosyjskiej zagrażającą życiu, zdrowiu, wolności oraz integralności obywateli Federacji Rosyjskiej i która ma na celu naruszenie pokojowego współistnienia państw oraz narodów, jak również wszelkie akty wymierzone przeciwko interesom Federacji Rosyjskiej lub groźba popełnienia takich czynów”. Wprowadzenie obowiązku informowania FSB o możliwości lub popełnieniu przestępstwa terrorystycznego wzmacnia kompetencje FSB w zakresie walki z terroryzmem.

Ustawa o zmianach w kodeksie karnym wprowadza obowiązek informowania o popełnieniu przestępstwa - w tym również aktu terrorystycznego. Inną regulacją jest

obowiązek operatorów sieci do przechowywania rejestrów połączeń telefonicznych itp. Zgromadzone dane operatorzy są zobowiązani przekazać funkcjonariuszom FSB. Ponadto tzw. „organizatorzy rozprzestrzeniania informacji w sieci internet” są prawnie zobowiązani do dostarczenia organom federalnej władzy wykonawczej w dziedzinie bezpieczeństwa informacyjnego kluczy deszyfrujących, „niezbędnych w procesach dekodowania odebranych, wysyłanych i (lub) przetwarzanych wiadomości e-mail”. Nowe prawo antyterrorystyczne wprowadza również obowiązek certyfikacji i przekazywania kodów deszyfrujących na wniosek FSB.

W kontekście konsolidacji wpływów FSB zwiększenie efektywności walki ze zjawiskiem międzynarodowego terroryzmu poprzez objęcie kontrolą służb specjalnych sieci Internet jest motywowane zwiększeniem częstotliwości aktywnego wykorzystania sieci przez terrorystów w planowaniu i organizowaniu aktów terrorystycznych. Rozpowszechnianie idei inspirujących do dokonania aktu terrorystycznego jest centralnym problemem prewencji.

Prawo antyterrorystyczne przyjęte przez Dumę Państwową Federacji Rosyjskiej w 2016 roku znacznie poszerza kompetencje i pełnomocnictwa rosyjskich służb. Ustawy nie tylko zaostrzają kary za popełnienie przestępstw o podłożu terrorystycznym, za nawoływanie i inspirowanie do działalności terrorystycznej w sieci, lecz przede wszystkim znacząco wzmacniają kompetencje kontrolne i inwigilacyjne Federalnej Służby Bezpieczeństwa

. Prawne umocnienie kontroli przestrzeni wirtualnej, jak również nałożony na operatorów sieci komórkowych oraz portali społecznościowych obowiązek przechowania informacji o rozmowach i korespondencji użytkowników, dostarczania informacji o połączeniach oraz kodów deszyfrujących przedstawicielstwu FSB wpisuje się w tendencję wzmacniania roli Federalnej Służby Bezpieczeństwa w rosyjskim systemie politycznym i społecznym. FSB zyskuje rolę podmiotu dominującego na horyzoncie rosyjskich służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne Federacji Rosyjskiej.

Wzrastające zagrożenie terrorystyczne wyegzekwowało konieczność nowelizacji prawa antyterrorystycznego, a więc również konsolidacji służby odpowiedzialnej za zwalczanie terroryzmu w Federacji Rosyjskiej. Najnowsza legislacja antyterrorystyczna może być interpretowana jako wyraz współpracy na rzecz stabilizacji systemu międzynarodowego, gdyż Rosja w miarę swoich możliwości dostosowuje się do realiów i trendów panujących w systemie międzynarodowym.

W związku z utrzymującym się wysokim poziomem zagrożenia terrorystycznego w Rosji wzrasta rola organów bezpieczeństwa państwowego, wśród których fundamentalne znaczenie ma Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. FSB Federacji

Rosyjskiej realizuje działalność na podstawie: Konstytucji Federacji Rosyjskiej, ustawy federalnej z dnia 28 grudnia 2010 r. nr 390-FZ „O bezpieczeństwie” (zmieniona 5 października 2015 r.), ustawy federalnej z dnia 3 kwietnia 1995 r. „O Federalnej Służbie Bezpieczeństwa” (zm. z 6 lipca 2016 r.) oraz innych normatywnych aktów prawnych określających status prawny tego organu, główne zadania oraz funkcje. Analizując funkcje i rolę FSB FR w zakresie znowelizowanego w 2016 roku ustawodawstwa antyterrorystycznego należy uwzględnić pojęcie „bezpieczeństwa narodowego”, które przedstawia wartość poznawczą w badaniach nad współczesnym terroryzmem w Federacji Rosyjskiej. Współcześnie znacznie większą wartość przedstawia działalność prewencyjna FSB FR, która jest ukierunkowana na wczesne zapobieganie realizacji aktu terrorystycznego przez jednostkę lub grupę terrorystyczną.

ZAKOŃCZENIE

Sformułowany we wstępie główny problem badawczy dotyczył odpowiedzi na pytanie o specyfikę ewolucji zagrożenia terrorystycznego w Rosji i systemowo-organizacyjno-prawnych rozwiązań w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego ze szczególnym uwzględnieniem roli organów bezpieczeństwa państwowego – służb specjalnych w prewencji i kinetycznym zwalczaniu zagrożenia terrorystycznego. W wyniku analizy podstawowych cech charakterystycznych terroryzmu w Rosji, który towarzyszył rozwojowi rosyjskiej państwowości od II poł. XIX wieku, kiedy władza rosyjska koncentrowała się na tworzeniu stosownych regulacji prawno-karnych w zakresie penalizacji przestępczości terrorystycznej i ekstremizmu równolegle z konsolidacją kompetencji organów bezpieczeństwa państwowego zaangażowanych w walkę z terroryzmem można sformułować następujące konkluzje:

1. Zagrożenie terrorystyczne w Rosji definiowane jest jako działalność dywersyjno-wywrotowa grup i jednostek działających oddolnie – najczęściej z zachowaniem zasad pełnej lub częściowej konspiracji.
2. Terroryzm oddolny w Rosji ewoluował od buntu anarchistycznego elit II połowy XIX wieku, poprzez kontrrewolucyjny zryw aż do motywowanego religijnie terroryzmu międzynarodowego stanowiącego przejaw zjednoczonego frontu walki w ramach globalnego dżihadu, posiadającego swoje źródło w islamskim fundamentalizmie religijnym.
3. Każda z grup i organizacji terrorystycznych działających w Rosji od II połowy XIX wieku miała wypracowany charakterystyczny modus operandi, strukturę i bazę informacyjno-ideologiczną sprzyjającą pozyskiwaniu nowych zwolenników.
4. Rosyjski system antyterrorystyczny jest skonstruowany na fundamencie zapisów aktów legislacyjnych, ustaw przedmiotowych oraz zapisów karnych dotyczących zarówno definiowania przestępczości terrorystycznej i ekstremizmu jak również penalizacji zagrożeń.
5. Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej jest organem zarówno realizującym założenia strategii antyterrorystycznej Federacji Rosyjskiej, jak i posiada potencjał kreacyjny w zakresie formułowania założeń polityki antyterrorystycznej Rosji.
6. Działania FSB FR skupiają się głównie na rozwiązaniach prewencyjnych i siłowych, które polegają głównie na kinetycznej eliminacji terrorystów

7. Rosyjski system antyterrorystyczny jest skonstruowany na bazie przepisów prawno-karnych.
8. Działania FSB, jak również innych podmiotów zaangażowanych w zwalczanie terroryzmu w Rosji jest zdeterminowane przez rozwój legislacji prawno-karnej, definiowanie zagrożenia terrorystycznego i ekstremizmu oraz zapisów ustaw przedmiotowych w zakresie zwalczania terroryzmu i ekstremizmu w Federacji Rosyjskiej.
9. Struktura i funkcje rosyjskiego systemu antyterrorystycznego determinują podstawowe kierunki działania służb bezpieczeństwa państwowego, do których należy FSB FR i jako takie są integralnym elementem stanowiącym o pojęciu bezpieczeństwa antyterrorystycznego w Rosji.
10. Działanie służb zwalczających terroryzm w Federacji Rosyjskiej ma charakter komplementarny i wzajemnie uzupełniający się.
11. Wzrost i skala konsolidacji kompetencji FSB FR w wymiarze walki z terroryzmem jest zdeterminowana przez stale wysoki poziom zagrożenia terroryzmem międzynarodowym, jak również odpowiada prawno-karnej reprezentacji przestępczości terrorystycznej w ustawach karnych i szczegółowych.

Z przeprowadzonej analizy literatury, jak również dokumentów źródłowych wynika, iż prawno-organizacyjne rozwiązania wprowadzane w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego w sposób szczególny priorytetyzują znaczenie służb specjalnych – w szczególności Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w zakresie koordynowania kinetycznego i prewencyjnego wymiaru zwalczania przestępczości terrorystycznej i ekstremizmu w Rosji w latach następujących po utworzeniu FSB FR w 1995 roku. Istotowy problem zwalczania terroryzmu w casusie rosyjskim jest uwarunkowany przez otoczenie międzynarodowe i sytuację polityczną na Bliskim Wschodzie. Próby integracji systemu antyterrorystycznego z ustanowieniem dominującej roli FSB FR ma swoje odzwierciedlenie w utworzeniu w 2006 roku Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego (NAK FR), który obecnie pełni rolę koordynacyjną w zakresie działań podejmowanych w ramach zwalczania terroryzmu i ekstremizmu. Jednocześnie utworzenie NAK FR służy jako wzorcowa matryca tworzenia kolejnych krajowych struktur antyterrorystycznych.

Dominująca rolę FSB FR w rosyjskim systemie zwalczania terroryzmu stanowi kontynuację tradycji rosyjskiej kultury bezpieczeństwa państwowego, w którym organy

bezpieczeństwa państwowego odgrywają niezwykle istotną rolę. Pozycja i zakres kompetencji rosyjskich organów bezpieczeństwa państwowego były zdeterminowane zarówno definicyjnym ujęciem zagrożenia terrorystycznego i przestępczości terrorystycznej w zapisach prawno-karnych oraz ustawowych, jak również zewnętrzne zagrożenie dla integralności państwa rosyjskiego. Z przeprowadzonej analizy wynika, iż od II połowy XIX wieku przestępczość terrorystyczna była uznawana za równoznaczną z działalnością antypaństwową, dywersyjną, zagrażającą wykonywaniu przez państwo podstawowych funkcji. Podobne ujęcie terroryzmu górowało w strategii bezpieczeństwa antyterrorystycznego państwa radzieckiego. Terroryzm nieodmiennie zyskiwał walor działania podejmowanego przede wszystkim przez elementy antypaństwowe, opozycyjne względem radzieckiej logiki sprawowania władzy politycznej. W kontekście historycznym organy bezpieczeństwa państwowego, w tym również współcześnie funkcjonująca Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej stanowią zaplecze organizacyjno-wykonawcze w zakresie realizacji polityki antyterrorystycznej i funkcjonują jako elementy uzależnione od woli politycznej, jak również stanowią elementy charakterystyczne specyfiki kultury bezpieczeństwa Rosji, która priorytetyzuje znaczenie służb bezpieczeństwa państwowego.

Federalna Służba Bezpieczeństwa, która koordynuje współcześnie działania podejmowane w ramach walki z terroryzmem i ekstremizmem, nie jest więc fenomenem, który nie byłby ugruntowany w historii państwa rosyjskiego i specyficznie rosyjskiej kultury bezpieczeństwa państwowego. Działanie FSB FR jest silnie osadzone w kontekście rozwoju regulacji karnych w zakresie penalizacji przestępstw terrorystycznych, jak również samej definicji aktu terrorystycznego, która funkcjonuje w obecnie obowiązującym kodeksie karnym Federacji Rosyjskiej. Nie sposób jest więc analizować rosyjskiej kultury bezpieczeństwa państwowego bez uwzględnienia szczególnej tradycji służb specjalnych w rosyjskiej rzeczywistości społeczno-politycznej oraz specyfiki uwarunkowania terroryzmu w Rosji począwszy od terroru narodnickiego, przez działalność kontrrewolucyjną czy trajektorię rozwojową zagrożenia terrorystycznego na Kaukazie Północnym po dezintegracji ZSRR. Charakter terroryzmu w Rosji, niezależnie od okresu politycznego, przyjmuje charakter działań antypaństwowych, zagrażających wertykalnej strukturze władzy, godzących w integralność państwa rosyjskiego.

We wszystkich okresach historycznych zauważalny jest trend zaostrzania legislacji antyterrorystycznej oraz rozszerzania definicji przestępstwa terrorystycznego w sytuacji

zagrożenia dla stabilności władzy politycznej. Ugruntowana pozycja organów bezpieczeństwa państwowego w rosyjskim systemie politycznym jest pochodną percepcji tych organów w kategorii głównego zaplecza organizacyjnego i wykonawczego w zakresie realizacji założeń strategii zwalczania terroryzmu. Działania rosyjskie w zakresie przeciwdziałania i zwalczania przestępczości terrorystycznej z wykorzystaniem bazują na konsekwentnie konsolidowanym przez lata potencjale kadrowym i specjalizowanym Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Akty terrorystyczne nieustannie stanowią realne zagrożenie dla bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Walka z terroryzmem wewnętrznym podczas konfliktu czeczeńskiego, jak i międzynarodowym stanowi znaczący i budulcowy czynnik kształtujący rosyjską politykę antyterrorystyczną w szczególności po atakach terrorystycznych z 11 września 2001 roku. Podkreślenia wymaga fakt, iż Rosja walkę z terroryzmem i ekstremizmem rozpoczęła dekadę przed atakami zorganizowanymi przez bojowników Al-Kaidy i oficjalnym rozpoczęciem przez świat zachodni tzw. globalnej wojny z terroryzmem. Analiza rosyjskiego podejścia, rosyjskiej perspektywy dotyczącej sposobów i organizacji walki z terroryzmem i ekstremizmem z uwzględnieniem trajektorii ewolucji zagrożenia terrorystycznego w Rosji w perspektywie historycznej pozwala na sformułowanie następujących konkluzji:

1. Niezależnie od poziomu zagrożenia terrorystycznego czy prawdopodobieństwa realizacji aktu terrorystycznego w rosyjskich dokumentach strategicznych z zakresu bezpieczeństwa terroryzm jest ujmowany jako jedno z głównych zagrożeń dla bezpieczeństwa państwowego Federacji Rosyjskiej.
2. Federacja Rosyjska dysponuje adekwatnym potencjałem oraz siłami zwalczania przestępczości terrorystycznej, zarówno w kraju jak i za granicą, nawet jeśli rosyjskie podejście do zwalczania terroryzmu przy wykorzystaniu jednostek specjalnych w ramach Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB FR „Alfa” i „Wypieł” w percepcji zachodniej uznawane jest za bezwzględne i zorientowane na skuteczność.
3. Walka z terroryzmem w Rosji stanowi narzędzie realizacji i zabezpieczenia rosyjskiej racji stanu przed wszelkimi próbami destabilizacji, która mogłaby zagrozić bezpieczeństwu państwowemu.
4. Wykorzystanie pełnego potencjału organów bezpieczeństwa państwowego oraz resortów i wszystkich służb bezpieczeństwa państwowego w zakresie walki

z terroryzmem dowodzi o kompleksowym podejściu do problematyki zagrożenia terrorystycznego.

Oficjalne dyrektywy i wytyczne zawarte w aktach prawnych, ustawach przedmiotowych i dokumentach doktrynalnych Federacji Rosyjskiej w niniejszej dysertacji zostały poddane analizie pod kątem identyfikacji i uchwycenia sensu ogólnej rosyjskiej koncepcji przeciwstawiania się ideologii terroryzmu. Analiza dokumentów doktrynalnych, zapisów ustaw przedmiotowych oraz zapisów karnych w zakresie przestępczości terrorystycznej pozwoliła na ustalenie szeregu zależności funkcjonujących w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego:

1. Zapisy głównych aktów prawnych stanowiących o kształcie i specyfice rosyjskiej polityki antyterrorystycznej określają kluczowe regulacje dotyczące rosyjskiej wizji przeciwdziałania terroryzmowi oraz realizacji walki z terroryzmem:
 - W kluczowych dokumentach regulujących kwestie z zakresu zwalczania terroryzmu funkcjonuje szereg terminów, które poszerzają potencjał oznak i manifestacji ideologii terrorystycznej oraz działań związanych z przeciwdziałaniem terroryzmu i ekstremizmu jako etapu poprzedzającego zaangażowanie się w działalność terrorystyczną.
 - Bazowe dokumenty, do których należą dokumenty strategiczne, ustawy przedmiotowe dotyczące walki z terroryzmem oraz ustawy przedmiotowe dotyczące funkcjonowania Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej określają podmioty zaangażowane w przeciwdziałanie terroryzmowi, ekstremizmowi i radykalizacji do terroryzmu, jak również pochodnych terroryzmowi zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej.
 - Dokumenty te formułują cele, zadania, zasoby, główne kierunki, metody, pragmatykę działania i inne elementy zawierające się w koncepcji przeciwdziałania terroryzmowi, ekstremizmowi, radykalizacji, jak również innym niebezpiecznym zjawiskom społecznym.
2. Dokumenty tworzące podstawę prawną rosyjskiego systemu antyterrorystycznego stanowią konglomerat różnych podejść, jak i rozbieżności w zakresie rozumienia zjawisk bezpośrednio związanych z ideologią terroryzmu i ekstremizmu oraz prewencją terrorystyczną, jak również kinetycznym zwalczaniem terroryzmu.

Poddany analizie rosyjskie system antyterrorystyczny ze szczególnym uwzględnieniem roli organów bezpieczeństwa państwowego – w tym FSB FR w kontekście historycznego znaczenia tych organów w zabezpieczeniu bezpieczeństwa struktur państwa rosyjskiego stanowi skomunikowany, wzajemnie połączony zbiór elementów opierających się na kolektywnym zrozumieniu podstawowych idei w ramach zwalczania terroryzmu, jak i oceny sytuacji zagrożenia terroryzmem.

Terroryzm jest zjawiskiem podlegającym nieustannym ewolucjom. Kolejne formy zagrożenia terrorystycznego, jak i prawidłowości rozwojowe zagrożenia mają charakter trudny do przewidzenia ze względu na hybrydyczność nowych jednostek i grup terrorystycznych. W okresie wojen czeczeńskich terroryzm występujący w Federacji Rosyjskiej był związany głównie z terroryzmem określanym jako separatystyczny, znany również jako terroryzm narodowowyzwoleńczy. Od 2017 roku, kiedy to na terytorium Federacji Rosyjskiej zaczęły funkcjonować ugrupowania związane z fundamentalizmem islamskim, Rosja mierzy się z potencjałem terroryzmu motywowanego religijnie, co stanowi szczególne wyzwanie zarówno dla Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego Federacji Rosyjskiej oraz FSB FR.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne

1. Article 19's Statement on Proposed Amendments to the Russian Extremism Law at 1 (July 2006), <http://www.article19.org/data/files/pdfs/press/russia-extremism-law.pdf>, **archiwizacja na** <https://perma.cc/252S-8PUM>, dostęp z 5.10.2020.
2. «О преобразовании Комитета государственной безопасности РСФСР в Агентство федеральной безопасности РСФСР», <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102014289&backlink=1&&nd=102013248>, dostęp z 08.09.2021.
3. Военная доктрина Российской Федерации от 25 декабря 2014 года N Пр-2976, <https://docs.cntd.ru/document/420246589>, dostęp z 31.10.2021.
4. Военная доктрина Российской Федерации, в: „Российская газета - Федеральный выпуск”, № 298(6570), <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html>, dostęp z 02.09.2020.
5. Воздушный кодекс Российской Федерации" от 19.03.1997 N 60-ФЗ (ред. от 14.03.2022), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_13744/b6f6aa59a2de6b9c85e90b96f3bed2469e0c3e33/, dostęp z 19.05.2021.
6. Высочайшее утвержденное мнение Госсовета «О наказаниях за составление противозаконных сообществ и участие в оных». 1874. 4 июня, в: Полное собрание законов 2, Т. XLIX. Отд. 1. № 53606, Sankt Petersburg 1876.
7. Высочайшее утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 28-го того же октября, «По вопросу о дополнении Главы второй Раздела IV Уложения о наказаниях, издания 1866 года, о преступлениях и проступках против порядка управления», 1868. 7 październik, в: Полное собрание законов Российской империи, wyd. 2, Т. XLIII. Отд. 2. № 46321., Sankt Petersburg, 1873.
8. Высочайшее утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 14 апреля 1867, «О противозаконных сообществах» в: Полное собрание законов-2, Т. XLII. Отд. 1. № 44402. Sankt Petersburg 1871.
9. Высочайшие утвержденные Временные Правила о частных складах взрывчатых веществ для надобностей горнозаводской и соляной промышленности. 1882. 11 мая, в: Полное собрание законов-3, Т. II. № 864, Sankt Petersburg 1886.
10. [Глава 1. Основы конституционного строя. Конституция Российской Федерации \(constitution.ru\)](http://constitution.ru), dostęp z 21.05.2021.
11. Декрет СНК РСФСР от 21.02.1918 Социалистическое отечество в опасности, „Правда”, № 32, 1918, s. 22.
12. Доктрина информационной безопасности Российской Федерации. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 5 декабря 2016 г. №646, <https://rg.ru/2016/12/06/doktrina-infobezobasnost-site-dok.html>, dostęp z 1.09.2020.
13. Документ №5 Положение о правах объединенного государственного политического управления в части административных высылки, ссылки и заключения в концентрационный лагерь, <https://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/72992>, dostęp z 14.03.2022.
14. Закон РСФСР от 27.10.1960 (ред. от 25.04.1991) "Об утверждении Уголовного кодекса РСФСР" (вместе с "Уголовным кодексом РСФСР"),

- <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=36911#0388915568567066>, dostęp z 12.04.2020.
15. ЗАКОН РСФСР ОТ 27.10.60 "ОБ УТВЕРЖДЕНИИ УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РСФСР" (ВМЕСТЕ С "УГОЛОВНЫМ КОДЕКСОМ РСФСР", <https://zakonbase.ru/zakony/27-10-1960-ot-1960-10-27-ob-utverzhdanii/statja-64>, dostęp z 06.09.2021.
 16. ЗАКОН РСФСР от 27.10.60 "ОБ УТВЕРЖДЕНИИ УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РСФСР" (вместе с "УГОЛОВНЫМ КОДЕКСОМ РСФСР"), <https://zakonbase.ru/content/part/417324>, dostęp z 14.03.2022.
 17. Закон СССР от 03.12.1991 N 124-Н "О реорганизации органов государственной безопасности" (прекратил действие) | ГАРАНТ (garant.ru), <https://base.garant.ru/1583807/>, dostęp z 21.05.2022.
 18. Закон СССР от 03.12.1991 N 124-Н "О реорганизации органов государственной безопасности" (прекратил действие) | ГАРАНТ (garant.ru), <https://base.garant.ru/1583807/>, dostęp z 21.05.2022.
 19. Из протокола № 21 заседания СНК от 7 (20) декабря 1917 г. (Центральный партийный архив Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, ф. 19, оп. 1, д. 21, л. 2. Подлинник), в: В. И. Ленин и ВЧК : Сб. документов (1917—1922 гг.), Wydanie 2, Wydawnictwo Polizdat, Moskwa 1987, s. 158.
 20. Кодекс об административных правонарушениях (КоАП РФ), <http://base.garant.ru/12125267/>, dostęp z 07.10.2020.
 21. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях от 30.12.2001 N 195-ФЗ (ред. от 16.04.2022) (с изм. и доп., вступ. в силу с 27.04.2022)", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661/ca82e094f1dcf553b6a4bf_a7b9a3271b38922c98/, dostęp z 12.05.2022.
 22. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях" от 30.12.2001 N 195-ФЗ (ред. от 16.04.2022) (с изм. и доп., вступ. в силу с 27.04.2022)", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661/36f65566525347506c3bca47d7b5ddfc19731d6b/, dostęp z 09.05.2022.
 23. Конституция Российской Федерации" (принята всенародным голосованием 12.12.1993 с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01.07.2020), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399/1a17ce42ccf66a8cdc73524a84798f90e9f7b63a/, dostęp z 09.05.2022.
 24. Конституция Российской Федерации" (принята всенародным голосованием 12.12.1993 с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01.07.2020)", <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-8.htm>, dostęp z 22.05.2021.
 25. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 30 ноября 2016 г.), https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/2542248, dostęp z 12.10.2020.
 26. Концепция противодействия терроризму в Российской Федерации" (утв. Президентом РФ 05.10.2009), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_92779/, dostęp z 14.02.2021.
 27. Концепция противодействия терроризму в Российской Федерации" (утв. Президентом РФ 05.10.2009)", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_92779/, dostęp z 14.02.2021.

28. *О введении в действие Перечней статей Уголовного кодекса Российской Федерации, используемых при формировании статистической отчетности* : указание Генпрокуратуры РФ и МВД РФ от 31 декабря 2014 г. № 65/11/1, <http://docs.cntd.ru/document/420247642>, доступ z 23.10.2020.
29. *О введении в действие перечней статей Уголовного кодекса Российской Федерации, используемых при формировании статистической отчетности: совместное Указание Генпрокуратуры России. № 870/11, .МВД России № 1 от 27 декабря 2017 г.*, <http://docs.cntd.ru/document/556793811>, data доступу 08.10.2020.
30. *О введении в действие перечней статей Уголовного кодекса Российской Федерации, используемых при формировании статистической отчетности: совместное Указание Генпрокуратуры России. № 870/11, .МВД России № 1 от 27 декабря 2017 г.*, <http://docs.cntd.ru/document/556793811>, data доступу 08.10.2020.
31. *О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с совершенствованием государственного управления в области противодействия экстремизму: фед. закон от 24 июля 2007 г. № 211-ФЗ*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_52146/, доступ z 23.10.2020.
32. *О некоторых вопросах Министерства внутренних дел Российской Федерации: указ Президента Российской Федерации от 6 сентября 2008 г. № 1316 (ред. от 05.09.2011)*, в: *Собрание законодательства РФ*, 2008. № 37, s. 4182.
33. *О порядке представления в системе Следственного комитета Российской Федерации специальных донесений и иной информации о преступлениях и чрезвычайных происшествиях* : Приказ Следственного комитета Российской Федерации от 4 мая 2011 г. № 76, <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/1257610/>, доступ z 23.10.2020.
34. *О судебной практике по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 28 июня 2011 г. № 11*, <https://rg.ru/2011/07/04/vs-dok.html>, доступ z 23.10.2020.
35. *О судебной практике по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности: постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 28 июня 2011 г. № 11 (ред. от 03.11.2016)*, в: „Бюллетень Верховного Суда РФ”, 2011. № 8.
36. *О судебной практике по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности: постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 28 июня 2011 г. № 11 (ред. от 03.11.2016)*, в: „Бюллетень Верховного Суда РФ”, 2011. № 8.
37. *Оперативный приказ от 30 июля 1937 года № 00447 Об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и др. антисоветских элементов* , <http://old.memo.ru/history/document/0447.htm>, доступ z 12.05.2020.
38. *Полное собрание законов Российской империи (ПСЗ). Собр. II. Т. XXXV. Отд. 1. № 35890-35892*, Sankt Petersburg 1862.
39. *Полное Собрание Законов Российской Империи*, Собр. 3. 1881. № 350, s. 336.
40. *Полное собрание законов Российской Империи. Собр. 1-е. Т. VIII. Отделение 1-е. № 6410*.
41. *Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе, Том I*, Sankt Petersburg 1830, nr. 449.
42. *Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание третье*, Sankt Petersburg 1885. — Т. I. № 350.

43. Положение о Центре обеспечения оперативно-служебной деятельности по противодействию экстремизму Министерства внутренних дел Российской Федерации (в ред. приказа МВД России от 12.03.2010 г. N 187), <http://www.police-rf.ru/index.php?showtopic=1387>, доступ z 11.10.2020.
44. Положение о взаимодействии Минздрава России, МВД России и ФСБ России при осуществлении контроля за санитарно-гигиеническим и противоэпидемическим состоянием объектов массового сосредоточения людей и действиях при чрезвычайных ситуациях, вызванных террористическими акциями" (утв. Минздравом РФ 25.01.2000 N 03-23/2-11, ФСБ РФ 21.01.2000, МВД РФ 19.01.2000), <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=EXP&n=288690#08859672490362882>, доступ z 04.12.2020.
45. Положение о районных охранных отделениях от 14 декабря 1906 г., <http://www.regiment.ru/Doc/B/I/7.htm>, доступ z 11.05.2020.
46. Положение о Национальном антитеррористическом комитете (утв. Указом Президента РФ от 26 декабря 2015 г. N 664), <http://base.garant.ru/71291674/#ixzz6t3D8hM6D>, доступ z 01.05.2021.
47. Постановление ВЦИК от 1 июня 1922 года «О введении в действие Уголовного кодекса Р. С. Ф. С. Р.», „Уголовный Кодекс РСФСР от 01 июня 1922, docs.cntd.ru”, доступ z 04.03.2022.
48. Постановление ВЦИК от 1 июня 1922 года «О введении в действие Уголовного кодекса Р. С. Ф. С. Р.», „Уголовный Кодекс РСФСР от 01 июня 1922 - docs.cntd.ru”, доступ z 04.03.2022.
49. Постановление ВЦИК от 22.11.1926 (ред. от 27.04.1959) "О введении в действие Уголовного Кодекса Р.С.Ф.С.Р. редакции 1926 года" (вместе с "Уголовным Кодексом Р.С.Ф.С.Р."), <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=45499#0852283715917243>, доступ z 11.03.2020.
50. Постановление Государственного Совета СССР ГС-8 "О реорганизации органов государственной безопасности" от 22 Октября 1991 г., http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_19653.htm, доступ z 06.09.2021.
51. Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 10.06.2008 N 8 "О судебной практике рассмотрения уголовных дел об организации преступного сообщества (преступной организации)", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_77774/, доступ z 30.07.2020.
52. Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 20.09.2018 N 32 "О внесении изменений в постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 28 июня 2011 года N 11 "О судебной практике по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности, <https://rg.ru/documents/2011/07/04/vs-dok.html>, доступ z 12.05.2022.
53. Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 3 ноября 2016 г. N 41 "О внесении изменений в постановления Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 9 февраля 2012 года N 1 "О некоторых вопросах судебной практики по уголовным делам о преступлениях террористической направленности" и от 28 июня 2011 года N 11 "О судебной практике по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности", <http://base.garant.ru/71533006/#friends>, доступ z 26.07.2020.
54. ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПРАВИТЕЛЬСТВА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ от 25 августа 2001 года N 629 О федеральной целевой программе "Формирование установок толерантного сознания и профилактика экстремизма в российском

- обществе (2001-2005 годы)" (с изменениями на 19 ноября 2004 года), <https://docs.cntd.ru/document/901795825>, доступ z 08.05.2021.
55. Постановление Правительства Российской Федерации от 12 января 2007 г. № 6 «Об утверждении Правил осуществления социальной реабилитации лиц, пострадавших в результате террористического акта, а также лиц, участвующих в борьбе с терроризмом», <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102111265>, доступ z 19.05.2021.
56. Постановление Правительства РСФСР от 19.12.1991 N 51 «О прекращении деятельности Межреспубликанской службы безопасности на территории РСФСР», <https://rulings.ru/acts/Postanovlenie-Pravitelstva-RSFSR-ot-19.12.1991-N-51/>, доступ z 08.09.2021.
57. Постановление Правительства РФ от 06.06.2007 N 352 (ред. от 07.12.2011) "О мерах по реализации Федерального закона "О противодействии терроризму" (вместе с "Положением о применении оружия и боевой техники Вооруженными Силами Российской Федерации для устранения угрозы террористического акта в воздушной среде или пресечения такого террористического акта", "Положением о применении оружия и боевой техники Вооруженными Силами Российской Федерации для устранения угрозы террористического акта во внутренних водах, в территориальном море, на континентальном шельфе Российской Федерации и при обеспечении безопасности национального морского судоходства, в том числе в подводной среде, или для пресечения такого террористического акта", "Положением о применении Вооруженными Силами Российской Федерации оружия, боевой техники и специальных средств при участии в проведении контртеррористической операции"), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_68875/, доступ z 19.05.2021.
58. Постановление Правительства РФ от 11 ноября 2006 г. N 662 "Об источниках финансирования выплат денежного вознаграждения за содействие борьбе с терроризмом", <https://base.garant.ru/12150521/>, доступ z 19.05.2021.
59. Постановление Правительства РФ от 18.01.2003 N 27 (ред. от 24.03.2011) "Об утверждении Положения о порядке определения перечня организаций и физических лиц, в отношении которых имеются сведения об их причастности к экстремистской деятельности или терроризму, и доведения этого перечня до сведения организаций, осуществляющих операции с денежными средствами или иным имуществом", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_40585/, доступ z 19.05.2021.
60. Постановление Правительства РФ от 21.02.2008 N 105 "О возмещении вреда, причиненного жизни и здоровью лиц в связи с их участием в борьбе с терроризмом", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_75023/92d969e26a4326c5d02fa79b8f9cf4994ee5633b/, доступ z 19.05.2021.
61. Постановление Правительства РФ от 22.01.1997 N 58 (ред. от 19.01.2019) "О мерах социальной защиты лиц, привлекаемых к выполнению специальных задач, связанных с проведением мероприятий по борьбе с терроризмом", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_13043/, доступ z 19.05.2021.
62. Постановление Правительства РФ от 6 ноября 1998 г. N 1302 "О Федеральной антитеррористической комиссии" (с изменениями и дополнениями) (утратило силу), <http://base.garant.ru/1351604/>, доступ z 04.12.2020.
63. Постановление ЦИК СССР от 01.12.1934 "О внесении изменений в действующие уголовно-процессуальные кодексы союзных республик",

- <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=7752#04140087961513006>, dostęp z 14.02.2020.
64. Приказ от 13 декабря 2019 г. N 940 "Вопросы деятельности Главного управления по вопросам миграции Министерства внутренних дел Российской Федерации (в ред. приказа МВД России от 14.02.2020 N 67), <https://bit.ly/3hKb4AL>, dostęp z 23.05.2021.
65. Приказ от 13 декабря 2019 г. N 940 "Вопросы деятельности Главного управления по вопросам миграции Министерства внутренних дел Российской Федерации (в ред. приказа МВД России от 14.02.2020 N 67), <https://bit.ly/3hKb4AL>, dostęp z 23.05.2021.
66. Приказ МВД России от 26.07.2013 N 575 (ред. от 18.09.2017) "Об утверждении Правил ношения сотрудниками органов внутренних дел Российской Федерации форменной одежды, знаков различия и ведомственных знаков отличия" (Зарегистрировано в Минюсте России 10.09.2013 N 29930), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_151900/, dostęp z 10.10.2020.
67. Приказ Министра внутренних дел Российской Федерации от 31 октября 2008 „Вопросы Департамента по противодействию экстремизму Министерства Внутренних Дел Российской Федерации” (в ред. приказов МВД России от 12.03.2010 N 187, от 22.03.2010 N 211, от 28.05.2010 N 407), <http://www.police-rf.ru/index.php?showtopic=1387>, dostęp z 10.10.2020.
68. Решение Верховного суда РФ о признании террористической организации «Братья-мусульмане» (2003 г.), <https://echo.msk.ru/blog/echomsk/948033-echo/>, dostęp: 20.07.2020.
69. Решение Верховного Суда РФ от 14 февраля 2003 г., N ГКПИ 03-116, <http://nac.gov.ru/zakonodatelstvo/sudebnye-resheniya/reshenie-verhovnogo-suda-rf-ot-14-fevralya.html>, dostęp z 25.05.2021.
70. Решение Верховного Суда РФ от 8 февраля 2010 г. N ГКПИ 09-1715 - признать международную организацию «Имарат Кавказ» («Кавказский Эмират») террористической и запретить ее деятельность на территории Российской Федерации, Национальный антитеррористический комитет, <http://nac.gov.ru/zakonodatelstvo/sudebnye-resheniya/reshenie-verhovnogo-suda-rf-ot-8-fevralya.html>, dostęp: 21.06.2020.
71. Решение Верховного Суда РФ от 29 декабря 2014 г. N АКПИ14-1424С — признать международные организации "Исламское государство" и Джебхат ан-Нусра (Фронт победы) террористическими и запретить их деятельность на территории Российской Федерации, <http://nac.gov.ru/zakonodatelstvo/sudebnye-resheniya/reshenie-verhovnogo-suda-rf-t-29-dekabrya.html>, dostęp z 26.06.2020.
72. Свод законов Российской Империи, повелением государя Императора Николая Павловича составленный. Свод законов уголовных, т. XV, <https://www.prilib.ru/item/364033>, dostęp z 12.05.2020.
73. Стратегия противодействия экстремизму в Российской Федерации до 2025 года (утв. Президентом РФ 28.11.2014 № Пр2753), <http://kremlin.ru/acts/bank/45555>, dostęp z 12.05.2021.
74. Уголовное уложение с 1903 года, w: Собрание узаконений и распоряжений правительства, nr 38, 16 kwiecień 1903, s.91, http://pravo.by/upload/pdf/krim-pravo/ugolovnoe_ulozenie_1903_goda.pdf, 10.01.2020
75. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации" от 18.12.2001 N 174-ФЗ (ред. от 01.07.2021, с изм. от 23.09.2021) УПК РФ, Статья 151. Подследственность,

- http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/a8ce863fe783cf2bec75f4f1de3e5ffb7b4cc043/, .dostęp z 17.10.2021.
76. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации" от 18.12.2001 N 174-ФЗ (ред. от 31.07.2020), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/, dostęp z 13.10.2020.
77. Уголовный кодекс Российской Федерации" от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 25.03.2022), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/, dostęp z 20.07.2020.
78. Уголовный кодекс РСФСР" (утв. ВС РСФСР 27.10.1960) (ред. от 30.07.1996), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_2950/438140208c123a148b119d527213dd8cc1ea29f2/,dostęp z 14.11.2020.
79. Указ Президента Российской Федерации О стратегии национальной безопасности N683, 31.12.2015, <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=191669&fld=134&dst=100001,0&rnd=0.7546473449333011#031873332789111086>, dostęp z 25.05.2021.
80. Указ Президента Российской Федерации от 05.12.2016 г. № 646 Об утверждении Доктрины информационной безопасности Российской Федерации, <http://kremlin.ru/acts/bank/41460>, dostęp z 31.10.2021.
81. Указ Президента Российской Федерации от 13 сентября 2004 г. N 1167 О неотложных мерах по повышению эффективности борьбы с терроризмом, <https://rg.ru/2004/09/16/terrorizm-ukaz.html>, dostęp z 28.12.2020.
82. Указ Президента Российской Федерации от 13 сентября 2004 г. № 1167 «О неотложных мерах по повышению эффективности борьбы с терроризмом»,<http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102088603>, dostęp z 19.05.2021.
83. Указ Президента Российской Федерации от 13.04.2016 № 183 "О назначении на должность сотрудников органов внутренних дел Российской Федерации", , <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201604130018>, dostęp z 23.05.2021.
84. Указ Президента Российской Федерации от 13.09.2004 № 1167 О неотложных мерах по повышению эффективности борьбы с терроризмом, „Собрание законодательства Российской Федерации от 2004 г.”, N 38 , ст. 3779, <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102088603&rdk=>, dostęp z 27.10.2021.
85. Указ Президента Российской Федерации от 16.03.1992 г. № 252 "О Министерстве обороны Российской Федерации и Вооруженных Силах Российской Федерации", <http://www.kremlin.ru/acts/bank/1029>, dostęp z 07.05.2021.
86. Указ Президента Российской Федерации от 21.12.1993 г. № 2233 Об упразднении Министерства безопасности Российской Федерации и создании Федеральной службы контрразведки Российской Федерации, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/5109>, dostęp z 26.09.2021.
87. Указ Президента Российской Федерации от 22 января 2001 г. № 61 «О мерах по борьбе с терроризмом на территории Северо-Кавказского региона Российской Федерации», <https://docs.cntd.ru/document/901779153>, dostęp z 16.05.2021.
88. Указ Президента Российской Федерации от 22.11.1994 г. № 2106 „О создании Следственного управления Федеральной службы контрразведки Российской Федерации и следственных подразделений в органах контрразведки Российской Федерации”, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/7229>, dostęp 26.09.2021.

89. Указ Президента Российской Федерации от 29.05.2020 г. № 344 Об утверждении Стратегии противодействия экстремизму в Российской Федерации до 2025 года, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45555>, доступ з 09.05.2022.
90. Указ Президента Российской Федерации от 5.01.1994 „Об утверждении Положения о Федеральной службе контрразведки Российской Федерации”, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/5217/print>, доступ з 26.09.2021.
91. Указ Президента Российской Федерации от 6 сентября 2008 г. N 1316 "О некоторых вопросах Министерства внутренних дел Российской Федерации", <https://rg.ru/2008/09/10/mvd-izmenenia-dok.html>, доступ з 09.05.2022.
92. Указ Президента Российской Федерации с 28.08.1999 1131 "Вопросы Федеральной службы безопасности Российской Федерации", <https://normativ.kontur.ru/document?moduleId=1&documentId=33865>, доступ з 21.10.2021.
93. Указ Президента РСФСР от 19 декабря 1991 г. № 289 «Об образовании Министерства безопасности и внутренних дел РСФСР», <http://www.kremlin.ru/acts/bank/617>, доступ з 08.09.2021.
94. Указ Президента РСФСР от 24 января 1992 г. № 42 «Об образовании Министерства безопасности Российской Федерации», <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102016775&backlink=1&&nd=102014289>, доступ з 08.09.2021.
95. Указ Президента РСФСР от 26 ноября 1991 г. № 234 «О руководителях Агентства федеральной безопасности РСФСР», <http://base.garant.ru/6318953/>, доступ з 08.09.2021.
96. Указ Президента РФ от 01.03.2011 N 248 (ред. от 25.08.2021) "Вопросы Министерства внутренних дел Российской Федерации", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_111139/a930e75d47c667c0a899c7952cf1fe5954718ed3/, доступ з 05.05.2021.
97. Указ Президента РФ от 02.08.2006 N 832с (ред. от 29.07.2017) "Об изменении и признании утратившими силу некоторых актов Президента Российской Федерации по вопросам совершенствования управления контртеррористическими операциями на территории Северо-Кавказского региона Российской Федерации" (Выпуска), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_118538/, доступ з 21.06.2022.
98. Указ Президента РФ от 02.08.2006 N 832с (ред. от 29.07.2017) "Об изменении и признании утратившими силу некоторых актов Президента Российской Федерации по вопросам совершенствования управления контртеррористическими операциями на территории Северо-Кавказского региона Российской Федерации" (Выпуска), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_118538/, доступ з 21.06.2022.
99. Указ Президента РФ от 02.08.2006 N 832с (ред. от 29.07.2017) "Об изменении и признании утратившими силу некоторых актов Президента Российской Федерации по вопросам совершенствования управления контртеррористическими операциями на территории Северо-Кавказского региона Российской Федерации", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_118538/, доступ з 11.05.2022.
100. Указ Президента РФ от 02.09.2012 N 1258 (ред. от 13.11.2018) "Об утверждении состава Национального антитеррористического комитета по должностям и внесении изменений в Указ Президента Российской Федерации от 15 февраля 2006 г. N 116 "О мерах по противодействию терроризму" и в

- состав Федерального оперативного штаба по должностям, утвержденный этим Указом,
http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_134673/5b921de3f1807aa388e6b45a7ec1709f9d57e2b8/, доступ z 01.05.2021.
101. Указ Президента РФ от 05.04.2016 N 156 (ред. от 15.05.2018) "О совершенствовании государственного управления в сфере контроля за оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров и в сфере миграции", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_196285/, доступ z 23.05.2021.
102. Указ Президента РФ от 05.04.2016 N 157 (ред. от 17.06.2019) "Вопросы Федеральной службы войск национальной гвардии Российской Федерации", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_196284/, доступ z 06.05.2021.
103. Указ Президента РФ от 06.09.2008 N 1316 (ред. от 05.09.2011) "О некоторых вопросах Министерства внутренних дел Российской Федерации", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_79834/, доступ z 10.10.2020.
104. Указ Президента РФ от 06.09.2008 N 1316 (ред. от 05.09.2011) "О некоторых вопросах Министерства внутренних дел Российской Федерации", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_79834/, доступ z 05.05.2021.
105. Указ Президента РФ от 07.03.2020 N 175 (ред. от 28.12.2020) "О некоторых вопросах Совета Безопасности Российской Федерации" (вместе с "Положением о Совете Безопасности Российской Федерации", "Положением об аппарате Совета Безопасности Российской Федерации")", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_347217/382ed8c05e1f30948371b804df610806c900f6af/#dst100074, доступ z 05.05.2021.
106. Указ Президента РФ от 07.10.1992 N 1185 "Вопрос Службы внешней разведки Российской Федерации", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_554/, доступ z 22.05.2021.
107. Указ Президента РФ от 10 ноября 2009 г. N 1267 "О внесении изменений в Указ Президента Российской Федерации от 15 февраля 2006 г. N 116 "О мерах по противодействию терроризму" и в состав оперативного штаба в субъекте Российской Федерации, за исключением Чеченской Республики, по должностям, утвержденный этим Указом" (с изменениями и дополнениями), https://base.garant.ru/12170775/#block_116, доступ z 25.04.2021.
108. Указ Президента РФ от 10 ноября 2009 года № 1267 «О внесении изменений в Указ Президента Российской Федерации от 15 февраля 2006 года № 116 “О мерах по противодействию терроризму” и в состав оперативного штаба в субъекте Российской Федерации, за исключением Чеченской Республики, по должностям, утвержденным этим Указом», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_93614/, доступ z 11.04.2021.
109. Указ Президента РФ от 11 августа 2003 г. N 960 "Вопросы Федеральной службы безопасности Российской Федерации" (с изменениями и дополнениями), <http://base.garant.ru/12132066/>, доступ z 01.05.2021.
110. Указ Президента РФ от 11 марта 2003 г. N 308 "О мерах по совершенствованию государственного управления в области безопасности Российской Федерации" (с изменениями и дополнениями), <http://base.garant.ru/185629/>, доступ z 29.09.2021.
111. Указ Президента РФ от 14 июня 2012 г. N 851 "О порядке установления уровней террористической опасности, предусматривающих принятие

- дополнительных мер по обеспечению безопасности личности, общества и государства", <http://base.garant.ru/70189916/#ixzz6toGEWpG9>, доступ з 03.05.2021.
112. Указ Президента РФ от 15 февраля 2006 г. N 116 "О мерах по противодействию терроризму" (с изменениями и дополнениями), <https://base.garant.ru/12145028/>, доступ з 22.06.2021.
113. Указ Президента РФ от 15 февраля 2006 г. N 116 "О мерах по противодействию терроризму" (с изменениями и дополнениями), <https://base.garant.ru/12127578/>, доступ з 19.05.2021.
114. Указ Президента РФ от 15.02.2006 N 116 (ред. от 25.11.2019) "О мерах по противодействию терроризму" (вместе с "Положением о Национальном антитеррористическом комитете"), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_118476/, доступ з 12.05.2022.
115. Указ Президента РФ от 16.08.2004 N 1082 (ред. от 05.03.2021) "Вопросы Министерства обороны Российской Федерации", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_48879/8417379ed582997edb8a7c8b7123c0a37ca6068c/, доступ з 07.05.2021.
116. Указ Президента РФ от 18.07.1996 N 1039 (ред. от 17.04.2003) "Об утверждении Положения о Министерстве внутренних дел Российской Федерации", <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102053123&backlink=1&&nd=102042544>, доступ з 06.05.2021.
117. Указ Президента РФ от 19.06.1996 N 938 "О Федеральной службе охраны Российской Федерации", <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=EXP&n=235479#05698367239792421>, доступ з 23.05.2021.
118. Указ Президента РФ от 23.06.1995 N 633 (ред. от 09.07.1997) "О первоочередных мерах по реализации Федерального закона "Об органах Федеральной службы безопасности в Российской Федерации", <https://legalacts.ru/doc/ukaz-prezidenta-rf-ot-23061995-n-633/>, доступ з 03.10.2021.
119. Указ Президента РФ от 23.06.1995 N 633 (ред. от 09.07.1997) "О первоочередных мерах по реализации Федерального закона "Об органах Федеральной службы безопасности в Российской Федерации", <https://normativ.kontur.ru/document?moduleId=1&documentId=22872>, доступ з 29.09.2021.
120. Указ Президента РФ от 26 декабря 2015 г. N 664 "О мерах по совершенствованию государственного управления в области противодействия терроризму" (с изменениями и дополнениями), https://base.garant.ru/71291674/#block_1101, доступ з 11.04.2021.
121. Указ Президента РФ от 26 июля 2011 г. N 988 "О Межведомственной комиссии по противодействию экстремизму в Российской Федерации" (с изменениями и дополнениями), <http://base.garant.ru/12188334/>, доступ з 27.10.2020.
122. Указ Президента РФ от 26.12.2015 N 664 (ред. от 21.02.2019) "О мерах по совершенствованию государственного управления в области противодействия терроризму" (вместе с "Положением о Национальном антитеррористическом комитете"), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_191103/ced4390b030a786258491e2839b76775ca09a6eb/, доступ з 27.10.2021.
123. Указ Президента СССР от 28.11.1991 N УП-2890 "Об утверждении Временного положения о Межреспубликанской службе безопасности",

- <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=13448#JasZQiSre4ADQbtL>, dostęp z 06.09.2021.
124. Указ Президента СССР от 28.11.1991 N УП-2890 "Об утверждении Временного положения о Межреспубликанской службе безопасности", <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=13448#JasZQiSre4ADQbtL>, dostęp z 06.09.2021.
125. Указы СССР 1917-1992. Указ Президента СССР от 24.10.1991 N УП-2784 О Координационном совете Межреспубликанской службы безопасности Указ Президента СССР от 24.10.1991 N УП-2784 О Координационном совете Межреспубликанской службы безопасности (lomasm.ru), <https://rb.gy/9e6goe>, dostęp z 21.05.2022.
126. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных (1845), <http://музейреформ.рф/node/13654>, dostęp z 12.05.2020.
127. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г., Музей истории российских реформ имени П. А. Столыпина (museumreforms.ru), dostęp z 02.03.2022г.
128. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. Тип. 2 отд-ния собств. е. и. в. канцелярии, 898, XVII, Sankt Petersburg 1845., 898, XVII.
129. Устав о предупреждении и пресечении преступлений, w: „Св. зак. т. 14, изд. 1857: доп. и изм. по Продолж. 1863, 1864, 1868, 1869 и 1871 гг. с разъяснениями по Уложению о наказаниях изд. 1866 г. и по Уставу о наказаниях, налагаемых мировыми судьями”, VIII, Moskwa 1872.
130. Федеральный закон "О безопасности" от 28.12.2010 N 390-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_108546/, dostęp z 31.10.2021.
131. Федеральный закон "О безопасности" от 28.12.2010 N 390-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_108546/, dostęp z 16.05.2021.
132. „Федеральный конституционный закон от 06.11.2020 N 4-ФКЗ "О Правительстве Российской Федерации", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_366950/ac08bf2201b09f39f39301debc5a3a2ad2c64e96/, dostęp z 05.05.2021.
133. Федеральный закон "О внесении дополнений в Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях" от 30.10.2002 N 130-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39385/, 09.05.2022.
134. Федеральный закон "О внесении изменений в некоторые законодательные акты Российской Федерации и признании утратившими силу отдельных положений законодательного акта Российской Федерации в связи с осуществлением мер по совершенствованию государственного управления в сфере защиты и охраны Государственной границы Российской Федерации" от 07.03.2005 N 15-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_52131/5bdc78bf7e3015a0ea0c0ea5bef708a6c79e2f0a/#dst100066, dostęp z 11.10.2021.
135. Федеральный закон "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с принятием Федерального закона "О ратификации конвенции совета Европы о предупреждении терроризма" и Федерального закона "О противодействии терроризму" от 27.07.2006 N 153-ФЗ (последняя редакция),

- http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61802/30b3f8c55f65557c253227a65b908cc075ce114a/#dst100022, dostęp z 13.10.2021.
136. Федеральный закон "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с принятием Федерального закона "О ратификации конвенции совета Европы о предупреждении терроризма" и Федерального закона "О противодействии терроризму" от 27.07.2006 N 153-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61802/30b3f8c55f65557c253227a65b908cc075ce114a/#dst100074, dostęp z 15.10.2021.
137. Федеральный закон "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с совершенствованием государственного управления в сфере контроля за оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров и в сфере миграции" от 03.07.2016 N 305-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_200739/5bdc78bf7e3015a0ea0c0ea5bef708a6c79e2f0a/#dst100026, dostęp z 15.10.2021.
138. Федеральный закон "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации по вопросам антитеррористической защищенности объектов" от 23.07.2013 N 208-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_149654/, dostęp z 22.12.2020.
139. Федеральный закон "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с совершенствованием государственного контроля в сфере частной охранной и детективной деятельности" от 22.12.2008 N 272-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_82844/e07f3a5e4b089705af512b1d4058f49e1857300d/#dst100305, dostęp z 25.01.2021.
140. Федеральный закон "О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации в части установления дополнительных мер противодействия терроризму и обеспечения общественной безопасности" от 06.07.2016 N 375-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_201087/3d0cac60971a511280cba229d9b6329c07731f7/, dostęp z 07.02.2021.
141. Федеральный закон "О внесении изменений в Федеральный закон "О противодействии терроризму" и отдельные законодательные акты Российской Федерации в части установления дополнительных мер противодействия терроризму и обеспечения общественной безопасности" от 06.07.2016 N 374-ФЗ (последняя редакция)", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_201078/, dostęp z 21.01.2021.
142. Федеральный закон "О внесении изменений в Федеральный закон "О рыболовстве и сохранении водных биологических ресурсов" и отдельные законодательные акты Российской Федерации" от 28.12.2010 N 420-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_108781/, dostęp z 13.10.2021.
143. Федеральный закон "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Российской Федерации, признании утратившими силу отдельных законодательных актов Российской Федерации, предоставлении отдельных гарантий сотрудникам органов внутренних дел, органов по контролю за оборотом наркотических средств и психотропных веществ и упраздняемых федеральных органов налоговой полиции в связи с

- осуществлением мер по совершенствованию государственного управления" от 30.06.2003 N 86-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_42941/bdb2754392763f4c0afbdb3bc7ea77ef6a5287c4/#dst100197, доступ з 13.10.2021.
144. Федеральный закон "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Российской Федерации, признании утратившими силу отдельных законодательных актов Российской Федерации, предоставлении отдельных гарантий сотрудникам органов внутренних дел, органов по контролю за оборотом наркотических средств и психотропных веществ и упраздняемых федеральных органов налоговой полиции в связи с осуществлением мер по совершенствованию государственного управления" от 30.06.2003 N 86-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_42941/bdb2754392763f4c0afbdb3bc7ea77ef6a5287c4/#dst100212, доступ з 15.10.2021.
145. Федеральный закон "О внешней разведке" от 10.01.1996 N 5-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8842/, доступ з 23.05.2021.
146. Федеральный закон "О противодействии терроризму" от 06.03.2006 N 35-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_58840/, доступ з 09.05.2022.
147. Федеральный закон "О противодействии терроризму" от 06.03.2006 N 35-ФЗ (последняя редакция)", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_58840/, доступ з 21.07.2020.
148. Федеральный закон "О противодействии экстремистской деятельности" от 25.07.2002 N 114-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37867/, доступ з 08.05.2022.
149. Федеральный закон "О свободе совести и о религиозных объединениях" от 26.09.1997 N 125-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_16218/162f57f63b2ac824d4d71101042adcb87304a173/, доступ з 29.01.2021.
150. Федеральный закон "Об информации, информационных технологиях и о защите информации" от 27.07.2006 N 149-ФЗ (последняя редакция), „Федеральный закон "Об информации, информационных технологиях и о защите информации" от 27.07.2006 N 149-ФЗ (последняя редакция)", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61798/34547c9b6ddb60ceb0a67593943fd9ef64ebdd0/, доступ з 05.05.2021.
151. Федеральный закон "Об оперативно-розыскной деятельности" от 12.08.1995 N 144-ФЗ (последняя редакция), <http://www.fsb.ru/fsb/npd/more.htm%21id%3D10343052%40fsbNpa.html>, доступ з 17.10.2021.
152. Федеральный закон "Об оперативно-розыскной деятельности" от 12.08.1995 N 144-ФЗ (последняя редакция), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_7519/, доступ з 12.05.2021.
153. Федеральный закон "Об оружии" от 13.12.1996 N 150-ФЗ (последняя редакция), <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102103293&backlink=1&&nd=102044679>, доступ з 23.05.2021.
154. Федеральный закон № 72-ФЗ от 21 декабря 2012 года "О мерах воздействия на лиц, причастных к нарушениям основополагающих прав и свобод человека, прав и свобод граждан Российской Федерации",

- <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102162472>,
dostęp z 05.05.2021.
155. Федеральный закон №67-ФЗ «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37119/, dostęp z 20.09.2020.
156. Федеральный закон от 03.04.1995 N 40-ФЗ (ред. от 01.07.2021) "О федеральной службе безопасности", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_6300/401d7ae25353d2cc1d9b95c5113cc28a77209e69/, dostęp z 11.10.2021.
157. Федеральный закон от 03.04.1995 N 40-ФЗ (ред. от 09.11.2020) "О федеральной службе безопасности", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_6300/5e38810d9bf5fccc92a2b2ca18f838456ec74b77/, dostęp z 29.01.2021.
158. Федеральный закон от 06.07.2016 N 374-ФЗ "О внесении изменений в Федеральный закон "О противодействии терроризму" и отдельные законодательные акты Российской Федерации в части установления дополнительных мер противодействия терроризму и обеспечения", <http://kremlin.ru/acts/bank/41108>, dostęp z 12.05.2021.
159. Федеральный закон от 1 июля 1994 г. N 10-ФЗ "О внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс РСФСР и Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР" (с изменениями и дополнениями) (прекратил действие) , <https://base.garant.ru/1309410/> , dostęp z 31.10.2021.
160. Федеральный закон от 10 июня 2008 г. №76-ФЗ «Об общественном контроле за обеспечением прав человека в местах принудительного содержания и о содействии лицам, находящимся в местах принудительного содержания», <http://base.garant.ru/12160914/>, dostęp z 20.09.2020.
161. Федеральный закон от 10 января 1996 г. N 5-ФЗ "О внешней разведке" (с изменениями и дополнениями), <http://base.garant.ru/10135745/8b7b3c1c76e91f88d33c08b3736aa67a/>, dostęp z 29.01.2021.
162. Федеральный закон от 11 июля 2001 г. № 95-ФЗ «О политических партиях», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_32459/, dostęp z 20.09.2020.
163. Федеральный закон от 12 января 1996 г. № 7-ФЗ «О некоммерческих организациях», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8824/, dostęp z 20.09.2020.
164. Федеральный закон от 12.06.2002 N 67-ФЗ (ред. от 01.04.2022) "Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37119/c9732d4cb902f23969660bea54ff2950ddadf52f/, dostęp z 09.05.2022.
165. Федеральный закон от 12.08.1995 N 144-ФЗ (ред. от 01.04.2022) "Об оперативно-розыскной деятельности", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_7519/1d7a894f056e45d0eb75f5965a73176175facb67/, dostęp z 09.05.2022.
166. Федеральный закон от 15.08.1996 N 114-ФЗ (ред. от 08.12.2020) "О порядке выезда из Российской Федерации и въезда в Российскую Федерацию" (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.01.2021), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_11376/f1df719153107e81746f458f47990210abe2035b/ , dostęp z 29.01.2021.

167. Федеральный закон от 18.04.2018 N 82-ФЗ "О внесении изменений в статьи 5 и 5.1 Федерального закона "О противодействии терроризму", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_296077/3d0cac60971a511280cba229d9b6329c07731f7/#dst100010, доступ з 21.01.2021.
168. Федеральный закон от 19.05.1995 N 82-ФЗ (ред. от 30.12.2020) "Об общественных объединениях", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_6693/39309f554d9f93e364f47021e2cfb2cc6179482/, доступ з 05.05.2022.
169. Федеральный закон от 23 июня 2016 г. № 182-ФЗ «Об основах системы профилактики правонарушений в Российской Федерации», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_199976/, доступ з 25.09.2020.
170. Федеральный закон от 25.07.1998 № 130-ФЗ <<О борьбе с терроризмом>>, <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102054620&rdk=&backlink=1>, доступ з 01.09.2020.
171. Федеральный закон от 26 сентября 1997 г. № 125-ФЗ «О свободе совести и о религиозных объединениях», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_16218/, доступ з 17.09.2020.
172. Федеральный закон от 27.05.1996 N 57-ФЗ (ред. от 30.04.2021) "О государственной охране", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10511/, доступ з 26.05.2022г.
173. Федеральный закон от 27.07.2006 N 149-ФЗ (ред. от 30.12.2021) "Об информации, информационных технологиях и о защите информации" (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.01.2022)", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61798/546dcc703c0a1e08647b40a2eeaf9461168c7cb1/, доступ з 12.05.2022.
174. Федеральный закон от 28 декабря 2010 г. № 390-ФЗ «О безопасности», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_108546/, доступ з 19.09.2020.
175. Федеральный закон от 5 мая 2014 г. N 130-ФЗ "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации" (с изменениями и дополнениями), <http://base.garant.ru/70648880/5633a92d35b966c2ba2f1e859e7bdd69/>, доступ з 27.10.2021.
176. Федеральный закон от 6 октября 2003 г. № 131-ФЗ "Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_44571/, доступ з 17.09.2020.
177. Федеральный закон от 6 февраля 1997 г. N 27-ФЗ "О внутренних войсках Министерства внутренних дел Российской Федерации" (с изменениями и дополнениями) (утратил силу), <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102018638&backlink=1&&nd=102018639>, доступ з 06.05.2021.
178. Федеральный закон от 7 августа 2001 г. № 115-ФЗ "О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма" (пункт 2 статьи 6), доступ з 17.09.2020.
179. Федеральный закон от 7 февраля 2011 г. № 3-ФЗ «О полиции», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_110165/, доступ з 20.09.2020.
180. Федеральный конституционный закон от 28 июня 2004 г. № 5-ФКЗ «О референдуме Российской Федерации», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_48221/, доступ з 17.09.2020.

181. Федеральный конституционный закон от 30.05.2001 N 3-ФКЗ (ред. от 03.07.2016) "О чрезвычайном положении", http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_31866/, dostęp z 16.05.2021.
182. Шанхайская Конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом (Шанхай, 15 июня 2001 г.), в: Собрание законодательства РФ, 2003. № 41, с. 3947.
183. Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом с 14 июня 2001 года, <http://kremlin.ru/supplement/3405>, dostęp z 17.08.2020.

Monografie i druki zwarte

1. Itenberg B. S (red.), *Терроризм в российском освободительном движении: идеология, этика, психология (вторая половина XIX — начало XX в.)*, Wydawnictwo РОССПЭН, Moskwa 2000.
2. Falkowski M., Lang J., *Homo Dżihadicus Islam na obszarze byłego ZSRR a fenomen postsowieckich bojowników w Iraku i Syrii*, Raport OSW, Warszawa 2015.
3. Iwanowna S. I, Глава 8. Предупреждение органами внутренних дел террористической и экстремистской деятельности, в: W. J. Kikot (red.), *Предупреждение преступлений и административных правонарушений: Учебное пособие*, Wydawnictwo ЮНИТИ-ДАНА Тюменский институт повышения квалификации сотрудников МВД России, Tumień, 2012.
4. Gucenko K. F., *Правоохранительные органы: учебник*, Wydawnictwo КНОРУС, Moskwa 2014.
5. Szewiakin A, КГБ. Система безопасности СССР, Wydawnictwo Algorytm, Moskwa 2014.
6. Chlobustow O. M., *Госбезопасность России от Александра I до Путина. Научно-популярное издание*, Wydanie 2 uzupełnione, Издательский дом Ин-Фолио, Moskwa 2008.
7. Kołpakidi A., *Энциклопедия секретных служб России*, Astrel, Moskwa 2004.
8. Berliński M., Zulczyk R., *Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej*, Wydawnictwo Rytm, Warszawa 2016.
9. *Аппарат Национального Антитеррористического Комитета*, в: „Противодействие терроризму в Российской Федерации. Сборник учебных материалов”, Moskwa 2019.
10. Koszel P., *История российского терроризма*, Гостехиздат, Moskwa 1995.
11. Grajewski A., *Tarcza i Miecz. Rosyjskie służby specjalne 1991-1998*, Wydawnictwo Biblioteka Więzi, Warszawa 1998.
12. Mleczin L., КГБ. Председатели органов госбезопасности. Рассекреченные судьбы, Wydawnictwo Центрполиграф, Moskwa 2011.
13. Wiśniewski B., *System bezpieczeństwa państwa. Konteksty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2013.
14. Kuricin W.M., *История полиции России: Краткий исторический очерк и основные документы*, Moskwa 1998.

15. Siewer A., *ФСБ*, Wydawnictwo Eksimo, Moskwa 2010.
16. Iwanowna S.I., *Предупреждение органами внутренних дел террористической и экстремистской деятельности*, w: *Предупреждение преступлений и административных правонарушений: Учебное пособие*, Тюменский институт повышения квалификации сотрудников МВД России, Tiumień 2012.
17. Kołpakidi A., Prochorow D.P., *Всё о внешней разведке*, АСТ, Олимп, Moskwa 2002.
18. Kołpakidi A.I., Prochorow D. P., *Империя ГРУ. Очерки истории российской военной разведки*, Том 2, Wydawnictwo Olma-Press, Moskwa 2000.
19. Mleczin L., *Путин. Россия перед выбором*, Wydawnictwo Piter, Sankt Petersburg 2012, s. 54.
20. Minkina M., *Wywiad Federacji Rosyjskiej*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce 2012, s. 14-15.
21. Dworkin W. Z. (red.), *Терроризм в мегаполисе: оценка угроз и защищенности*, ПИР-центр полит. Исслед., Права человека, Moskwa 2002.
22. Michiejew I. R., *Терроризм: понятие, ответственность, предупреждение*, Источник – Владивостокский центр исследований организованной преступности при Юридическом институте ДВГУ CRIME.VL.RU.
23. Gubajew O. I., *Воздушный террор: хроника преступлений*, Wydawnictwo Вече, Moskwa 2006.
24. Popow W. G., *О концепции государственного управления и регулирования противодействия терроризму*, w: W. G. Popow, W. A. Konoszenko, G. I. Czirow, *Борьба с терроризмом: актуальные проблемы законодательного обеспечения : сб. науч. ст.*, РЮИ МВД России, Rostów nad Donem 2003.
25. Grabowski T. W., *Terroryzm Północnokaukaski. Źródła, przejawy i przeciwdziałanie zjawisku*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatium w Krakowie, Kraków 2017.
26. Iwanowa S. I., *Предупреждение органами внутренних дел террористической и экстремистской деятельности*, w: *Предупреждение преступлений и административных правонарушений: Учебное пособие*, Тюменский институт повышения квалификации сотрудников МВД России, Tjumen 2012.
27. Ali-zade A.A., Kiafir, „Исламский энциклопедический словарь”, Ансар , Moskwa 2007, s. 400.
28. Chmielewska T.A., *Виды групповых преступлений и их квалификация по УК РФ*, Диссертация , Moskwa 2000.
29. Kraj K., *Rosja w walce z terroryzmem*, Wyd. Kazimierz Kraj, Kraków 2009.
30. Jermakowa O.W., *Квалификация следователем составов преступлений экстремистской направленности (ст. 280, 282, 282.1—282.2 УК РФ) на стадии возбуждения уголовного дела*, Федеральное государственное казенное образовательное учреждение высшего профессионального образования "Барнаульский юридический институт Министерства внутренних дел Российской Федерации" (Барнаул) , Barnaul 2014.
31. Hahn G.M., *Getting The Caucasus Emirate Right*, A report of the CSIS Russia and Eurasia Program, sierpień 2011.
32. Karmokow M. S., *Особенности проявления молодежного экстремизма*, w: *Инновационные технологии в науке и образовании: Материалы II международной научно-практической конференции*, Czeboksary, 2015.
33. Reczkałow W., *Живых смертников не бывает: чеченская киника*, Wremija, Moskwa 2005, s. 99.

34. Awdiejew J. I., *Религиозный терроризм: особенности формирования, современная роль, характерные черты*, w: Kudrjawcew W.N. (red.), *Терроризм и религия*, Wydawnictwo Nauka, Moskwa 2005.
35. Matiszow G. G., Paszczenko I. W., *Терроризм как главная угроза национальной безопасности на Юге России*, w: Акоров G. L., Matwiejew R.F., Rudnoj W.W. (red.), *Приоритетные направления стратегии национальной безопасности Российской Федерации*, [Северо-Кавказская академия государственной службы](#), Rostów nad Donem 2011.
36. Żubrin R. W. (red.), *Теоретические основы предупреждения преступности на современном этапе развития российского общества*, Prospekt, Moskwa 2016.
37. Dzidzoejew W. D., *Национальные отношения на Кавказе*, Wydawnictwo „Ir”, Wydanie 3, Władykaukaz 2000.
38. Dikajew S. U., *Террор, терроризм и преступления террористического характера. Теория и практика уголовного права и уголовного процесса*, Juridiczeskij Centr Press, Moskwa 2006.
39. Grajewski A., *Tarcza i miecz. Rosyjskie służby specjalne 1991-1998*, Biblioteka Więzi, Warszawa 1988.
40. Golinkow D. L., *Крушение антисоветского подполья в СССР. Кн.1*, Izdatielstwo Politicheskoy Literatury, Moskwa 1980.
41. Żurawie W. P., *Хронограф терроризма и антитеррора (11 сентября 2001 г. — 11 сентября 2006 г.)*, Wydawnictwo MakBlansz, Moskwa 2007.
42. Judžeoglu Ch., *Ислам о шахидах и террористах-смертниках*, w: Е. Czapan, *Ислам о терроре и акциях террористов-смертников*, Moskwa 2005.
43. Bobkow F. D., *КГБ и власть*, Wydawnictwo Weteran, Moskwa 1995.
1. Kudrjawcew W. N., Trusow A. I., *Политическая юстиция в СССР*, Nauka, Moskwa 2000.
2. Woronkow T., *Уголовный кодекс РСФСР*, Izdatielskije Reszenija, Moskwa 2019.
3. Gercenzon A. A. (red.), *История советского уголовного права*, Wydawnictwo Юрид. изд-во, Moskwa 1947.
4. Gorejew B. I., *Революционное народничество семидесятых годов*, Wydawnictwo Polikatorzan, Moskwa 1928.
5. Geifman A., *Революционный террор в России. 1894-1917*, Wydawnictwo Kronpress, Sankt Petersburg 1997.
6. Geifman A., *Death Orders. The Vanguard of Modern Terrorism In Revolutionary Russia*, Wydawnictwo Praeger, Santa Barbara 2010.
7. Aleksiejewa G., *Народничество в России в XX в.: идейная эволюция*, Wydawnictwo Nauka, Moskwa 1990.
8. Łuniejew W. W., *Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции*, Wydanie drugie, Wydawnictwo Norma, Moskwa 2021.
9. Aleksiejew A. I., *Криминология: курс лекций*, Wydawnictwo Szczit' i miecz, Moskwa 1998.
10. Orłow A. S., *Gieorgijewa N. G., Gieorgijew W. A., Исторический словарь*, Wydawnictwo Prospekt, Moskwa 2016.

11. Lawrow P. L., *Вперёд! Наша программа, Революционное народничество 70-х годов XIX века*, tom. 1, Moskwa – Leningrad, 1964.
12. Boguczarskij W. J., *Из истории политической борьбы в 70-х и 80-х гг. XIX века: Партия "Народной воли", ее происхождение, судьбы и гибель*, Bibliotecznyj Fond, Moskwa 1912.
13. Tkaczow P. N., *Терроризм как единственное средство нравственного и общественного возрождения России*, w: Budnickij O. W. (red.), *История терроризма в России в документах, биографиях, исследованиях*, Feniks, Rostow nad Donem 1996.
14. Bakunin M., *Начала революции. Речи и воззвания*, Sankt-Petersburg 1906.
15. Bakunin M. A., *Письмо М.А.Бакунина к С.Г.Нечаеву*, w: Bakunin M. A., *Философия. Социология. Политика. Сборник*, Wydawnictwo Prawda, Moskwa 1989.
16. Liaszenko L. M., *Революционные народники*, Wydawnictwo Proswiaszenie, Moskwa 1989.
17. Wilenskaja E. S., *Революционное подполье в России (1860-е годы)*, Akademia Nauk ZSRR, Moskwa 1965.
18. Filipow R. W., *Революционная народническа организация Н. А. Ишутина - И.А. Худякова (1863-1866)*, Karelskie Wydawnictwo Książkowe, Pietrozawodsk 1964.
19. Dajnes W. O., *История России и Мирового сообщества. Хроника событий*, Olma-Press, Moskwa 2004.
20. Borodunow G.A., *Политическая полиция и политический терроризм (вторая половина XIX – начало XX века). Сборник документов*, AIRO-XX, Moskwa 2001.
21. Koszel P. A., *История российского терроризма*, Wydawnictwo Głos, Moskwa 1995.
22. Chudjakow I. A., *Записки Каракозовца*, Mołodaja Gwardija, Moskwa 1930.
23. *Покушение Каракозова. Стенографический отчёт по делу Д. Каракозова, И. Худякова, Н. Ишутину и др.*, Т. 1, Moskwa 1928.
24. Gierasimow G. I., *Идеалистическая история России (середина XIX-века – начало XX-века)*, tom 1, 2013.
25. *Покушение Каракозова 4 апреля 1866 г.*, w: „Красный архив”, 1926. № 4 (17).
26. Linkow J. A., *Революционная борьба А. И. Герцена и Н. П. Огарева и тайное общество «Земля и воля» 1860-х гг.*, Wydawnictwo Nauka, Moskwa 1964.
27. Frojanow I. J. (red.), *История России от древнейших времен до начала XX века*, Sankt Petersburg 1992.
28. Bolockich W., Dawydow A. I., *Анархизм: история и ментальность русского бунта*, Izdatelskije reszenija, Moskwa 2016.
29. Kuklin G.A., *Итоги революционного движения в России за сорок лет (1862—1902)*, Wydawnictwo G. A. Kuklina, Genewa 1903.
30. Nieczajew S., *Катехизис революционера*, Wydawnictwo Archeograficzeskij Centr, Moskwa 1997.
31. Baumgartner L., *Marzyciele i carobójcy*, Książka i Wiedza, Warszawa 1960.
32. Avrich P., *Bakunin and Nechaev*, Freedom Press, Londyn 1974.
33. Bazilewski B. (red.), *Государственные преступления в России в XIX веке. Сб. извлеченных из офиц. изд. правительств. Сообщений*, Т. 1 (1823– 1876), Donskaja Recz, Sankt Petersburg, 1906.
34. Kuzmin B. P., *Из истории революционной мысли в России*, Akademia Nauk ZSRR, Moskwa 1961.

35. Maksakow W.W., Newski W.I. (red.), *Нечаев и нечаевцы : Сборник материалов (Подгот. к печати В. И. Козьмин)*, Socekgiz, Moskwa-Leningrad 1931.
36. Lewszin M. S., *К характеристике идеологии «чайковцев»*, w: Czaruszin A. N., *О далеком прошлом*, Wydanie 2, Moskwa 1973.
37. Solowjew W.M., *История и культура России. Справочно-информационное пособие. Часть 6*, DirectMedia, Moskwa-Berlin 2016.
38. Troickij N.A., *Большое общество пропаганды 1871—1874 гг. (т. н. «чайковцы»)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Saratowskiego, Saratow 1963.
39. Kon F. J. (red.), *Деятели революционного движения в России*, том 5, Ogólnozwiązkowe Stowarzyszenie Katorżników politycznych i Przesiedleńców, Moskwa 1927-1934.
40. Intenberg B. S., *Движение революционного народничества: народнические кружки и "хождение в народ" в 70-х годах XIX в.*, Nauka, Moskwa 1965.
41. Martin G. (red.), *Essentials of Terrorism: Concept and Controversies*, SAGE Publications, Nowy Jork 2008.
42. Popow M. R., *Записки землевольца*, Изд-во Всесоюзного общества политкаторжан и ссыльно-поселенцев, Moskwa 1933.
43. Tkaczenko P.S., *Революционная Народническая Организация <<Земля и Воля>> 1876-1879*, Wyższa Szkoła, Moskwa 1961.
44. Rostokiński A. W., *Уголовная ответственность за экстремизм: проблемы законодательного регулирования*, Издательский центр «Наука», Saratów 2008.
45. Kołpakidi A., Serjakow A. L., *Щит и меч. Руководители органов гос. безопасности: руководители органов государственной безопасности Московской Руси, Российской Империи, Советского Союза и Российской Федерации : энциклопедический справочник*, OLMA Media Group, Moskwa.
46. Kołpakidi A., *Энциклопедия Секретных Служб России*, Astrel, Moskwa 2004.
47. Bazilewski B. (red.), *Революционная журналистика семидесятых годов*, Archiwum „Ziemi i Woli” i „Narodnoj Woli”, Moskwa 1932.
48. Wołk S. S., *Народная Воля: 1879-1882*, Nauka, Moskwa 1966.
49. Antonow W. F., *Революционное народничество*, Proswieszczenie, Moskwa 1956.
50. Twardowskaja W.A., *Организационные основы «Народной воли»*, Istoricheskie Zapiski, T. 67, Wydawnictwo Nauka, Moskwa 1960.
51. Zajączkowski P. A., *Кризис самодержавия на рубеже 1870-1880 гг.*, Wydawnictwo MGU, Moskwa 1964.
52. Jakimowa-Dikowskaja A. W., Frolenko M. F., Drej M. I. (red.), *Литература партии "Народная воля" : "Народная воля". "Листок Народной воли". "Рабочая газета". Документы*, Ogólnozwiązkowe Wydawnictwo Katorżników Politycznych i Przesiedleńców, Moskwa 1930.
53. Lenin W. I., *«Грозящая катастрофа и как с ней бороться»*, 5-е изд., т.35, Moskwa
54. Lenin W.I., *Полное собрание сочинений. Т. 6.*, Państwowe Wydawnictwo Literatury Politycznej, Moskwa 1960.
55. Szczerbakowa E. (red.), *Политическая полиция Российской империи между реформами. От В. К. Плеве до В. Ф. Джунковского*, АИРО-XXI, Алетея, Moskwa 2015.
56. Gejzman A., *Революционный террор в России*, Kron-Press, Moskwa 1997.
57. Mankow A. W., *Революционный терроризм партии эсеров: возникновение и периодизация*, „История в подробностях”, 2012, по. 12(30).

58. Budnickij O. W., *Терроризм в российском освободительном движении: идеология, этика, психология (вторая половина XX–начало XX века)*, Rosspen, Moskwa 2000.
59. Sawinkow B. W., *Воспоминания террориста*, Zaharow Publishing, Moskwa 2002.
60. Gusjew K.W., *Рыцари террора*, Wydawnictwo LUCZ, Moskwa 1992.
61. Morozow K. I., *Партия социалистов-революционеров в 1907–1914 гг.*, ROSSPEN, Moskwa 1998.
62. Aleksiuszyn G.W., *История правоохранительных органов*, Wydawnictwo ANO <<IA WWS>> i ANO <<Retrospektiwa>>, Samara 2005.
63. Rybnikow W.W., Aleksjuszyn G.W., *История правоохранительных органов отечества. Учебное пособие*, Wydawnictwo Szczit-M, Moskwa 2007.
64. Orechowskij I.W., *Самодержавие против революции в России*, Moskwa 1982, s. 58-59.
65. Sidorowa M.W, Szczerbakowa E. I. (red.), *Россия под надзором. Отчеты III отделения. 1827–1869*, Rosyjska Fundacja Kultury, Archiwum Rosyjskie, Moskwa 2006.
66. Mironow B.N., *Социальная История периода Империи (XVIII-начало XX века)*, t.2, Wydawnictwo Dymitri Bulanin, Sankt Petersburg 1999.
67. Orechowskij I.W., *Самодержавие против революционной России*, Moskwa 1982.
68. Lomanczewskij A. I., *Из воспоминаний жандарма 30-40-х годов.*, Sankt Petersburg 1880.
69. Malgin A. J., Mulkajew R.S., Czernyszew B. W., Lobanow A. W. (red.), *Полиция России: Документы и материалы. 1718-1917*, Saratowski Instytut Prawny MSW, Saratów 2002.
70. Woznyj A. F., *К вопросу об ответственности за провокацию преступления*, „Сборник материалов и статей адъюнктов и соискателей: VIII МВД СССР”, Moskwa 1967.
71. Simbircew I., *Третье отделение: первый опыт создания преофессиональной спецслужбы в Российской империи, 1826-1880*, Centropoligraf, Moskwa 2006.
72. Kuricyn W.M., *История полиции дореволюционной России*, Wydawnictwo MWSZM MWD SSSR, Moskwa 1981.
73. Laskowska K., *Rosyjskojęzyczna przestępczość zorganizowana. Studium kryminologiczne*, Temida, Białystok 2006.
74. Dołgowa A. I., *Характеристики преступности в России*, w: Dołgowa A. I. (red.), *Криминология: Учебник для вузов*, Norma, Moskwa 2005.
75. Spiridowicz A. I., *Записки жандарма*, Wydawnictwo Proletarij, Charków 1928.
76. Borisow A. W., Malygin A. J., Mulukajew R.M. (red.), *Три века российской полиции: монография*, Ripol-Klassik, Moskwa 2016.
77. Matwiejew A. W., *Служба филоеров как специальное средство обеспечения безопасности повседневной жизни населения Российской Империи в конце XX-начале XX века*, w: *Частное и общественное в повседневной жизни населения России: История и современность. Материалы международной научной конференции: в 2 томах. 2018*, Wydawnictwo Leningradzkiego Uniwersytetu Państwowego, Sankt Petersburg 15-17 marca 2018 roku.
78. Pieregudowa Z. I., *Политический сыск в России (1880-1917)*, ROSSPEN, Moskwa 2000.
79. Blosfeldt G. E., *«Законная сила» Свода законов в свете архивных данных*, Wydawnictwo Зерцало-М, Moskwa 2014.
80. Ustrjałow N. F., *Исследование Псковской судной грамоты 1467 г.*, Wydawnictwo Б. и., Sankt Petersburg 1855.

81. Janin W. L., Czistjakow O. I. (red.), *Российское законодательство X - XX веков: Законодательство Древней Руси. В 9-ти томах*, Т. 1, Wydawnictwo Юрид. лит., Moskwa 1984.
82. Rjabczuk W. N., *Государственная измена и шпионаж. Уголовно-правовое и криминологическое исследование*, Wydawnictwo R. Aslanowa <<Juridyczeskij-Centr>>, Moskwa 2007.
83. Mańkow A. G., Kleandrowa W. M., Nowickaja T. E., *Российское законодательство X-XX веков. Том 6*, Juridyczeskaja Literatura, Moskwa 1988.
84. Lochwickij A., *Курс русского уголовного права*, Skoropieczatnia J. O. Szrejra, Sankt Petersburg 1867
85. Tagancow N.S., *Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года/ Издано проф. Имп. Училища правоведения... Н. С. Таганцевым, 5-е изд., доп.*, Wydawnictwo тип. М. Стасюлевича, Sankt Petersburg 1886 .
86. Bielawskij L.A., Rubinowskij A. L. (red.), *Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года в толковании юристов: практическое руководство для судебных деятелей*, Juridyczeskaja pamoszcz', Sankt Petersburg 1902.
87. Tichomirow M.N., Epifanow P.P., *Соборное уложение 1649 года*, Изд-во Моск. ун-та, Moskwa 1961.
88. Budnickij O.W., *«Кровь по совести»: терроризм в России (вторая половина XIX-начало XX в.)*, Wydawnictwo Отечественная история, Moskwa 1994.
89. Boguczarskij W. J., *Государственные преступления в России в XIX в.*, Т. 1, Sankt Petersburg 1906.
90. Troickij N.A., *Вторая революция в России. «Кризис верхов»*, w: Troickij N.A., *Безумство храбрых. Русские революционеры и карательная политика царизма 1866–1882 гг.*, Moskwa 1978.
91. Starikow N.W., *Кто финансирует развал России?: от декабристов до моджахедов*, Piter, Sankt Petersburg 2010.
92. Starikow N.W., *Кто финансирует развал России?: от декабристов до моджахедов*, Piter, Sankt Petersburg 2010.
93. Koszel P. A., *История наказаний в России. История российского терроризма*, Głos, Moskwa 1995.
94. Koczanow W. I. (red.), *Политическая полиция и политический терроризм в России (вторая половина XIX – начало XX в.) : сб. Документов*, AIRO-XX: Uszakow, Moskwa 2001.
95. *Новое уголовное уложение, Высочайше утвержденное 22 марта 1903 года.*, Изд. В.П.Анисимова, Sankt Petersburg 1903, s. 76.
96. Gorbunow J. K., *ТЕРРОРИЗМ. Социально-психологическое исследование. Монография*, Wydawnictwo Omskiego Uniwersytetu Państwowego, Omsk 2010.
97. Piontkowskij A.A., Mienszagin W.D. (red.), *Курс советского уголовного права. Особенная часть. Т. 1*, Gosjurizdat, Moskwa 1955.
98. Kondrat I., *Уголовная политика государства и нормативное правовое регулирование уголовно-процессуальных отношений*, Justic-Inform, Moskwa 2015.
99. Primakow J., *Очерки истории российской внешней разведки. Том 4. 1941 - 1945 годы*, Wydawnictwo Международные отношения, Moskwa 2014.
100. Andrew Ch., Mitrochin A., *Archiwum Mitrochina. KGB w Europie Zachodniej i na Zachodzie*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2015.
101. Balandin R. K., *Заговоры и борьба за власть. От Ленина до Хрущева*, Wydawnictwo Wiecze, Moskwa 2018.

102. Bilow W.N., *Записки контрразведчика. (Взгляд изнутри)*, Wydawnictwo Jaguar, Moskwa 1994.
103. Schutz R. H., Dew A. J. (red.), *Insurgents, Terrorists, and Militias: Warriors of Contemporary Combat*, Columbia University Press, Nowy Jork 2006.
104. Ali Zade A.A., *Салафизм*, w: „Исламский энциклопедический словарь”, Wydawnictwo Ansar, Moskwa 2007.
105. Zelenkow M. J., *Религиозные конфликты: проблемы и пути их решения в начале XXI века (политико-правовой аспект)*, WGU, Woroneż 2007.
106. Łunjew W.W., Kuzniecowa W.W., *Криминология: Учебник*, Юрайт, Moskwa 2019.
107. Petrjanin A. W., *Концептуальные основы противодействия преступлениям экстремистской направленности: теоретико-прикладное исследование. Монография*, Prospekt, Moskwa 2016.
108. Awdiejew J. I., *Основные тенденции современного терроризма*, w: Stepanow E. I., *Современный терроризм: состояние и тенденции*, Moskwa 2000, s. 137–175.
109. Sucharjew A. J., Zorkina W.D., Kruckij W. E. (red.), *Большой юридический словарь*, ИНФРА Moskwa 1999.
110. Dikajew S. U., *Террор, терроризм и преступления террористического характера: Криминологическое и уголовно-правовое исследование*, Юрид. центр Пресс, Sankt Petersburg 2001.
111. Potapow P. P., *НВФ. Боевые действия на Кавказе*, Wydawnictwo Современная школа, Mińsk 2010.
112. Luniejew W. W., *Курс мировой и российской криминологии в 2 т. Т. II. Особенная часть: учебник для вузов*, Wydawnictwo Юрайт, Серия: Магистр, Moskwa 2013.
113. Bielskij W. J., Sacuta A. J., *Терроризм как социально – политическое явление. Противодействие в современных условиях: монография*, Wydawnictwo ЮНИТИ, Moskwa 2015.
114. Sageman M., *Сетевые структуры терроризма*, Ideja Press, Moskwa 2008.
115. Olszanskij D. W., *Психология терроризма*, Wydawnictwo «Питер», Sankt Petersburg 2002.
116. Prochorow A. M. (red.), *Российский энциклопедический словарь*, Научное изд-во «Большая Российская энциклопедия», Т.2, Moskwa, 2000.
117. Krawczenko M., *Inventing Extremists. The Impact of Russian Anti-Extremism Policies on Freedom of Religion Or Belief*, United States Commission on International Religious Freedom, 2018.
118. Małaszenko A. W. (red.), *Ислам в России: Взгляд из регионов*, Wydawnictwo Аспект Пресс, Moskwa 2007.
119. Małaszenko A., *Ислам для России*, Moskiewskie Centrum Carnegie, Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), Moskwa 2007.
120. Gawarilin J.W., Smirnow L. W., *Современный терроризм: сущность, типология, проблемы противодействия*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Rosji „Knižnyj Mir”, Moskwa 2003.
121. Ignatienko A. A., *Ислам и политика: Сборник статей*, Nowoje Izdatielstwo, Moskwa 2004.
122. Witkowski P., *Pojęcie terroryzmu. Cele i metody działań terrorystycznych*, w: „Ochrona osób i mienia. Vademecum”, Lublin 2000.

123. Maciejak M., *Anatomia konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego. Grozny 1994/1995, 1999/2000*, Wydawnictwo Inforteditions, Zabrze-Tarnowskie Góry 2018.
124. Nowickij I. J., *Управление этнополитикой Северного Кавказа*, Wydawnictwo Zdrowstwuje, Krasnodar 2011.
125. Silantjew R. A., *Новейшая история ислама в России*, Eksmo, Moskwa 2007.
126. Danecki J., *Podstawowe wiadomości o islamie*, Wydawnictwo Akademickie „Dialog”, Warszawa 2011.
127. Silantjew R. A., *Современная география исламского общества России*, RISI, Moskwa 2016.
128. Kardaś J., *Federacja Rosyjska wobec północnokaukaskiego terroryzmu*, Wydawnictwo FNCE, Poznań 2019.
129. Egerton F., *Jihad In the West. The Rise of Militant Salafism*, Cambridge University Press, Cambridge 2011.
130. Sawatiew A. D., Nefljaszewa N. A., Kisrijew E. F. (red.), *Исламские радикальные движения на политической карте современного мира. Северный и Южный Кавказ*, Instytut Afryki RAN, Moskwa 2017.
131. Tiszkow W. A. (red.), *Пути мира на Северном Кавказе: Независимый экспертный доклад*, Moskwa 1999.
132. Małaszenko A., *Исламские ориентиры Северного Кавказа*, Carnegie Centre, Moskwa 2001.
133. Małaszenko A., *Исламское возрождение в современной России*, Moskiewskie Centrum Carnegie, Moskwa 1998.
134. Dołgowa A. I., Jewlanowa O. A., Panienkow E.E., Juckowa E.M. (red.), *Организованная преступность, терроризм, коррупция в их проявлениях и борьба с ними*, Российская Криминологическая Ассоциация, Moskwa 2005.
135. Czernous W.W., *Ислам и политика на Северном Кавказе. Сборник научных статей*, Издательство СКНЦ ВШ, Rostow nad Donem 2001.
136. Nowickij I. J., *Управление этнополитикой Северного Кавказа*, Издательство "Здоровствуйте", Krasnodar 2011.
137. Jarlykarow A.A., *Проблема ваххабизма на северном кавказе*, w: Tiszkow W.A., Lopulenko N.A., Martynowa M. J.(red.), *Исследования по прикладной и неотложной этнологии Института этнологии и антропологии РАН. Документ N 134*, Moskwa 2000.
138. Falkowski M., Lang J., *Homo džihadicus. Islam na obszarze byłego ZSRR a fenomen postsowieckich bojowników w Syrii i Iraku*, Raport OSW, Warszawa 2015.
139. Grabowski T. W., *Terroryzm północnokaukaski. Źródła, przejawy i przeciwdziałanie zjawisku*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatium, Kraków 2017.
140. Dolnik A., *Understanding Terrorist Innovation. Technology, Tactics and Global Trends*, Contemporary Terrorism Series, Routledge, Londyn/Nowy Jork, 2007.
141. Gessen M., *Putin. Człowiek bez twarzy*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2012.
142. Kraj K., *Rosja w walce z terroryzmem*, Wydawca Kazimierz Kraj, Kraków 2009.
143. Ożegow S. I., *Словарь русского языка*, Russkij Jazyk, 18 wydanie, Moskwa 1987.
144. Andrejewna N.N. (red.), *Словарь иностранных слов*, 10 wydanie, Moskwa 1997.
145. Ożegow S. I., *Словарь русского языка*, Russkij Jazyk, 18 wydanie, Moskwa 1986.

146. Hughes J., *Chechnya and the Meaning of Terrorism*, w: J. Hughes, *Chechnya: From Nationalism to Jihad*, University of Pennsylvania Press, 2007.
147. Russel J., *A War by Any Other Name: Chechnya, 11 September and the War Against Terrorism*, w : R. Sakwa (red.), *Chechnya: From Past to Future*, Anthem Press, 2005.
148. *Дискриминация по признакам сексуальной ориентации и гендерной идентичности в сфере здравоохранения, образования, занятости и социального обеспечения в Российской Федерации*, Российская ЛГБТ-сеть, 2011, s. 32-35.
149. Kozlow W. A., *Факторы влияющие на распространение экстремистских настроений и преступлений экстремистической направленности*, w: Бюллетень <<Оперативно-розыскная работа>>, ОИД МВД России, Moskwa 2011.

Artykuły naukowe i rozdziały w wydawnictwach zwartych

1. Abdulganiev R. R., *Некоторые аспекты противодействия проявлениям религиозного экстремизма и терроризма в условиях реализации федерального закона от 6 июня 2016 г. №374-ФЗ («Закона И. А. Яровой»)*, „Вестник Казанского юридического института МВД России”, no. 4 (26), 2016.
2. Abelcew S. N., *Терроризм в системе преступного насилия*, "Антитеррор", nr 1, 2002.
3. Abelcew S. N., *Терроризм в системе преступного насилия*, „Антитеррор” nr. 1.
4. Adelhanjan R., *Современный терроризм*, „Законность”, nr. 4, 2004.
5. Adijew A., Abakarow R., *Этнополитические и конфессиональные процессы в современном Дагестане*, „Россия и мусульманский мир”, no. 6 (264), 2014.
6. Adrianow W. N., *Конституционно-правовые основы противодействия экстремизму*, „Всероссийский криминологический журнал”, vol. 11, no. 1, 2017.
7. Akajew W. H., *Религиозно-политические особенности «северокавказского ваххабизма» и конфликт с суфизмом*, „Исламоведение”, no. 4, 2010.
8. Alijew K., *Борьба с преступлениями террористической направленности*, „Законность”, 2002. № 4.
9. Anienkow A. W., *К вопросу об изменениях в законодательстве о терроризме*, „Международный научно-исследовательский журнал”, no. 10-1 (52), 2016.
10. Aniszczenko K. F., *Правовые основы противодействия терроризму в России: краткий анализ федерального закона «О противодействии терроризму»*, „Теория и практика общественного развития”, vol. 2, no. 5, 2006.
11. Aniszenko K. F., *Религиозный терроризм в современной России*, „Общество: политика, экономика, право”, no. 2, 2008.
12. Aranasenko E. A., *Конституционно-правовые основы противодействия экстремизму в Российской Федерации*, „Актуальные вопросы современной науки”, no. 30-1, 2013.
13. Arczakow M. K., *Политико-правовые проблемы применения антиэкстремистского законодательства в России*, „Контурсы глобальных трансформаций: политика, экономика, право”, vol. 4, no. 1, 2011.
14. Asiejew I.A., *Организационно-правовые основы борьбы полиции России с политическим терроризмом в начале XX в.*, „История государства и права,” № 7, 2010.

15. Asildarow A. C., *ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТЕРРОРИЗМУ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ*, „Юридический вестник Дагестанского государственного университета”, vol. 31, no. 3, 2019.
16. Atmurzajewa F. I., *Причины распространения исламского фундаментализма в современной России*, „Религия и гражданское общество: проблема толерантности: материалы круглого стола (г. Санкт-Петербург, 16 ноября 2002 г.)”, Санкт-Петербургское философское общество, 2003.
17. Awdiejew J. I., Arseniew W.W., *Основные источники терроризма в современной России*, „Национальные интересы: приоритеты и безопасность”, no. 4, 2007.
18. Azatjan M. S., *К вопросу о государственном регулировании антитеррористической и антиэкстремистской деятельности в Российской Федерации*, „Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Государственное и муниципальное управление”, no. 2, 2016.
19. Bielajewa T. N., Borisow S. W., *Противодействие экстремизму (терроризму): приоритетное направление правоохранительной деятельности в аспекте обеспечения национальной безопасности*, „Труды Академии управления МВД России”, no. 4 (56), 2020.
20. Bielskij W. J., Olejnik W. I., *Сетевой терроризм как угроза международной безопасности*, „Социально-гуманитарные знания”, no. 6, 2016.
21. Bierežnoj S., *Место ислама в современной этнополитической ситуации в Чеченской республике*, „Россия и мусульманский мир”, no. 8, 2003.
22. Bobkow F.D., *Как боролся с террором КГБ СССР*, „Российский кто есть кто”, nr. 1, Moskwa 2005.
23. Bolszakowa W.M., Gluhih I. G., *Историко-правовой аспект создания государственных структур по противодействию экстремизму в Российской Федерации*, „Власть”, no. 11, 2016.
24. Borisow R. W., Akajewa N. Sz., *Исламская идентичность в Дагестане: реалии и перспективы*, „Исламоведение”, nr. 3, 2014.
25. Borisowski A. W., Rimski A.W., *Дискурс экстремизма, радикализма и терроризма*, „Наука. Искусство. Культура”, no. 4 (20), 2018.
26. Borum R., *Understanding the Terrorists Mindset*, „FBI Law Enforcement Bulletin”, no 72, no. 7 (2003), s. 8-9.
27. Brejew A. W., *Основные меры противодействия терроризму в Российской Федерации*, „Юридическая наука”, no. 2, 2012.
28. Budanowa N. F., *Роман И.С. Тургенева «Новь» и революционное народничество 1870-х годов*, Wydawnictwo <<Nauka>>, Leningrad 1983.
29. Budnickij O.W., *Кровь по совести: терроризм в России (вторая половина XIX – начало XX века)*, „Отечественная история”, 1994. № 6.
30. Budnickij O.W., *Терроризм: история и современность. Совет по международным исследованиям и обменов*, „Электронный журнал «Полемика»”. Выпуск 10. 2001 г.
31. Burjewa Tuzarowna K., *Северный кавказ в контексте укрепления федерализма в России: исторический аспект* Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион, „Общественные науки”, no. 3 (195), 2017.
32. Byman D., *The Logic of ethnic terrorism*, „Studies in Conflict&Terrorism”, Issue 2, 1998.

33. Chaljulina L. I., *Спортивный экстремизм: подходы к определению и пути преодоления*, „Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал”, по. 1, 2012.
34. Chlebuszkin A., *Организация деятельности террористической организации и участие в деятельности такой организации (ст. 205.5 УК РФ): уголовно-правовая характеристика и квалификация*, „Уголовное право”, 2014. № 2.
35. Ciwenko I.W., *Прокурорский надзор, ведомственный и судебный контроль исполнения законов при расследовании уголовных дел о преступлениях экстремистской направленности*, „Адвокат”, № 7, Moskwa 2016.
36. Craig R., *Nation, Russia and The Caucasus*, „Connections”, vol. 14, no. 2, 2015.
37. Czernjajewa N.A., *Был ли терроризм в древнем мире? к вопросу о предпосылках и факторах становления современного терроризма*, „Вестник Пермского университета. Юридические науки”, по. 2 (20), 2013.
38. Dadajewa M.S., *Понятие экстремизма и сравнительно-правовой анализ законных методов борьбы с ним*, „Наука без границ”, по. 10 (15), 2017.
39. Dobajew I. P., Džambulat U. W., *Векторы развития современной идеологической доктрины радикальных исламистов в мире и на Северном Кавказе*, „Государственное и муниципальное управление. Ученые записки”, по. 3, 2012.
40. Dobajew I. P., *Исламистский «шахидизм»*, „Обзор.НЦПТИ”, по. 4 (15), 2018.
41. Dobajew I. P., *Исламистский «Шахидизм»: мученичество или терроризм?*, „Мусульманский мир”, по. 2, 2018.
42. Dobajew I., *«Конфессиональные факторы — не ключевая причина войны на Северном Кавказе. Для стабилизации ситуации государству необходимо быть более социально направленным»*, «Кавказский узел», grudzień 2004.
43. Dobajew I., Szerewkow O., *Трансформация радикального исламистского движения на Северном Кавказе: от "Имарата Кавказ" - к "вилайату Кавказ"*, „Россия и мусульманский мир”, по. 9 (303), 2017.
44. Dobajew I., *Исламистское движение на Северном Кавказе: тенденции, перспективы развития, векторы противодействия*, „Центральная Азия и Кавказ”, по. 3 (45), 2006.
45. Enstad J.D., *Right-Wing Terrorism and Violence In Putin's Russia*, „Perspectives on terrorism”, vol. 12, nr. 6, 2018.
46. Epstein A.D., *Борьба с экстремизмом и проблемы обеспечения свободы совести и вероисповедания в многоконфессиональной России*, „Локус: люди, общество, культуры, смыслы”, nr. 1, 2012.
47. Falkowski M., Marszewski M., *Kaukaskie „terytoria plemienne”. Kaukaz Północny – cywilizacyjnie obca enklawa w granicach Rosji*, „Prace OSW”, nr. 34, kwiecień, Warszawa 2010.
48. Farkuszin R., *Горный спецназ*, „Братишка : Ежемесячный журнал подразделений специального назначения.”, № 12., ООО «Витязь-Братишка», Moskwa 2013.
49. Fediunin A. E., Alfierow W. J., *Сущность и понятие преступлений экстремистской направленности: вопросы квалификации и расследования*, „Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России”, по. 2 (46), 2019.
50. Fedoruk E. O., Roźdestwina A. A., *Комментарий к Федеральному закону № 35-ФЗ от 26 февраля 2006 г. «О противодействии терроризму» (постатейный)*, СПС

- «КонсультантПлюс», 2012,
https://www.kurganobl.ru/assets/files/terrorizm/kommentarii_k_zakonu_rf_2006-03-06_35-fz.pdf, dostęp z 26.05.2021.
51. Franciforow J. W., Szinkaruk W.M., *Расследование преступлений экстремистской направленности*, „Legal Concept”, vol. 19, no. 2, 2020.
52. Gadijewa A. N., *Роль государства и гражданского общества в противодействии терроризму*, „Теория и практика общественного развития”, no. 24, 2015.
53. Gadżibekow R. G., *Сетевые структуры террористов на Северном Кавказе. Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион, „Общественные науки”, nr. 6 (178), 2013.*
54. Gadżijew M.M., *Религиозный фактор в межнациональных отношениях на Северном Кавказе*, „Общество: политика, экономика, право”, no. 1, 2016.
55. Gammer M., *Between Mecca and Moscow: Islam, Politics and Political Islam In Chechnya and Dagestan*, „Middle-Eastern Studies”, vol. 41, nr. 6, 2005.
56. Ganaiewa E.E., *Экстремизм и терроризм: соответствие терминологии и классификация*, „Наука без границ”, no. 10 (15), 2017.
57. Ganor B., *Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist another Man's Freedom Fighter?*, „Police Practice and Research. An international journal”, Volume 3, Issue 4, 2004.
58. Gawlo W. K., Mazurkow B.A., *Уголовно-правовые и криминологико-криминалистические аспекты противодействия терроризму*, „Известия Алтайского государственного университета”, no. 2-2, 2011.
59. Gerber T., Mendelson S., *Security through Sociology: The North Caucasus and The Global Counterinsurgency Paradigm*, „Studies In Conflict and Terrorism 32, no. 9(2009).
60. Girfanow A.R., Siergiejew S.A., *Терроризм в современной России: причины возникновения и способы противодействия*, „Вестник Казанского технологического университета”, vol. 17, no. 17, 2014.
61. Gołowiń A. J., *Сущность экстремизма и особенности его проявления в молодежной среде*, w: Gołowiń A. J., Aristrachowa T.A. (red.), „Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки”, 2013.
62. Gołubkowskij W. J., *О совершенствовании деятельности органов внутренних дел, других субъектов системы профилактики по предупреждению безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних*, „Защита прав и профилактика правонарушений несовершеннолетних. Материалы международной научно-практической конференции (26-27 августа 2005 г.), ВНИИ МВД России, Moskwa 2006.
63. Gorbunow J. S., *Уголовно-правовая квалификация терроризма: история, теория и практика*, „Журнал российского права”, 2006, № 12.
64. Gorenburg D., *Russia Confronts Radical Islam*, „Russia and Eurasia”, University of California Press, Vol. 105, No. 693.
65. Gornbunow J. S., *Новое в антитеррористическом законодательстве*, „Вести Томского Государственно Университета”, nr 294, 2007.
66. Gorochowa, *Безопасность как правовая категория*, „Современный юрист”, № 4, 2016.

67. Gudow W. A., *Некоторые исторический анализ террористических актов на территории Российской Федерации в период с 1999 по 2008 годы*, „Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева”, пг. 7, 2011.
68. Gugasari E. S., *Правовая политика российского государства в сфере противодействия терроризму*, „Юрист – Правовед”, по. 3, 2011.
69. Gugasari E.S., *Роль уголовно-процессуального законодательства российской империи в борьбе с терроризмом (вторая половина XIX – начало XX в.)*, „Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки”, по. 6 (122), 2013.
70. Holiman A., *The Case of Nord-Ost: Dubrovka and The Search For Answers*, „Europe-Asia Studies”, vol.61, no.2 (Marzec 2009).
71. Holiman A., *The Case of Nord-Ost: Dubrovka and The Search For Answers*, „Europe-Asia Studies”, vol.61, no.2 (Marzec 2009).
72. Ignatienko A., *Терракты "шахидов" это война на Российской земле за ваххабитский плацдарм*, „Россия и мусульманский мир”, по. 9, 2003.
73. Ilarionowa L.A., *К вопросу о противодействии терроризму*, „Приоритетные научные направления: от теории к практике”, по. 23, 2016.
74. Ilin A.A., *Понятие «Революция» у М. А. Бакунина: проблема амбивалентности*, „Вестник Русской христианской гуманитарной академии”, vol. 17, по. 4, 2016.
75. Istamulow A., *Экстремизм и терроризм на Северном Кавказе*, „Россия и мусульманский мир”, по. 12, 2008.
76. Iwanowna A.W., *Организация работы по предупреждению, раскрытию и расследованию терроризма*, „Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России”, по. 1, 2007.
77. Iwański Z., *Source of Inspiration of Revolutionary Terrorism – The Bakunin – Nechayev Alliance*, „Conflict Quarterly”, 1988.
78. Iwański Z., *Individual Terror: Concept and Typology*, „Journal of Contemporary History”, 1977, vol. 12, nr.1.
79. Jackina I.A., *Роль судебных экспертиз в доказывании экстремистских побуждений при расследовании преступлений в сфере пропаганды экстремизма*, „Вестник Восточно-Сибирского института МВД России”, по. 1 (92), 2020.
80. Jackina N. A., *КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ПРОПАГАНДОЙ ЭКСТРЕМИЗМА, И ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ РАЗЛИЧНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ В ПРОЦЕССЕ ИХ РАССЛЕДОВАНИЯ*, „Криминалистика: вчера, сегодня, завтра”, по. 2 (14), 2020.
81. Jahjaew M. J., *К вопросу об экстремизме в исламе*, „Исламоведение”, по. 2, 2015.
82. Jarlykarow A.A., *Проблема ваххабизма на Северном Кавказе*, „Исследования по прикладной и неотложной этнологии”, № 134, Moskwa 2000.
83. Jefremow A. E., *Развитие законодательства США по борьбе с терроризмом до 11 сентября 2001 года*, „Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения”, по. 2 (63), 2017.
84. Jemeljanow W. P., *Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование*, Юридический центр Пресс, Sankt Petersburg 2002.
85. Jendolcewa A. W., *Уголовная ответственность за акт международного терроризма в контексте международной политики Российской Федерации*, „Вестник Московского университета МВД России”, по. 4, 2017.
86. Jeriomin D. N., *Применение дерматоглифических исследований в решении следственных задач при расследовании преступлений, связанных с*

- экстремизмом, „Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта”, Серия: Гуманитарные и общественные науки, по. 9, 2011.
87. Jordanow M., *Северный Кавказ под прицелом терроризма*, „Центральная Азия и Кавказ”, по. 1 (37), 2005.
 88. Jusupowa G. I., Idrisow R. Ž., *Правовые аспекты противодействия терроризму: стратегия и методы повышения эффективности в России*, „Теория и практика общественного развития”, по. 8, 2015.
 89. Juszina J.W., Jewtuszenko I.I., *О совершенствовании мер уголовно-правового противодействия преступлениям террористической и экстремистской направленности*, „Общество и право”, по. 3 (57), 2016.
 90. Kapunikowa N. G., *К вопросу о специфических особенностях терроризма и определении его понятия*, „Вестник Казанского юридического института МВД России”, №3 (29), 2017.
 91. Karitonowa E. I., *История развития правового регулирования ответственности за терроризм в России в дореволюционный и советский период*, „Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки”, по. 4 (40), 2016.
 92. Karabasz D. W., Lazicki S. L., *Общегосударственная система противодействия терроризму*, „Вестник Краснодарского университета МВД России”, по. 4 (22), 2013.
 93. Karatygin P.P., *Бенкендорф и Дубельт*, „Исторический вестник”, 1887. № 10.
 94. Karmokow M.S., *Религиозный экстремизм в республиках Северного Кавказа*, „Теория и практика общественного развития”, по. 16, 2015.
 95. Kassel W., *Terrorism and the International Anarchist Movement of the late nineteenth and Early Twentieth Century*, „Studies In Conflict and Terrorism”, vol. 32, nr. 3, 2009.
 96. Katargina I.W., *Соотношение правовых дефиниций <<экстремизм>> и <<терроризм>> в современном российском законодательстве*, „Пробелы в российском законодательстве”, nr. 1/2009.
 97. Kibalnik A., *Оценка «антитеррористических» новелл уголовного закона*, „Уголовное право”, №5, 2006.
 98. Kidirnjazow D.S., *Северокавказский вектор во внешней политике России в последней четверти XVII в.*, „Известия ВГПУ”, 2017. №3 (116).
 99. Klejmionow I. M., *Международный терроризм и транснациональная организованная преступность*, „Вестник Омского университета. Серия «Право»”, по. 3 (52), 2017.
 100. Knysh A., *A Clear and Present Danger: "Wahhabism" as a Rhetorical Foil*, „Die Welt des Islams New Series”, Vol. 44, Issue 1 (2004).
 101. Kobelew D. N., Lucaj A.A., *К вопросу о содержании понятия «Антитеррористическая деятельность»*, „Общество и право”, по. 3 (57), 2016.
 102. Koczoi S. M., *КОНЦЕПЦИЯ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТЕРРОРИЗМУ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ С УЧЕТОМ ОПЫТА БОРЬБЫ ПРОТИВ РЕЛИГИОЗНОГО ТЕРРОРИЗМА*, „Всероссийский криминологический журнал”, vol. 14, no. 1, 2020.
 103. Koczój S.M., *Законодательство об ответственности за террористический акт: ретроспективный анализ и вопросы совершенствования*, „Вестник Университета имени О. Е. Кутафина”, по. 7, 2015.

104. Kokojew L. T., Kolijewa A. E., Garmyszew J. W., *Совершенствование уголовной ответственности за преступления террористической направленности*, „Всероссийский криминологический журнал”, vol. 13, no. 1, 2019.
105. Kolotkow M. B., *Начало теории террора в России (по материалам трудов П.Н. Тацеева)*, „Векторы развития современной науки”, no. 1, 2015.
106. Komisarow S., *Воздушные пираты Страны Советов (рус.)*, „Авиация и время”, № 5, 2009.
107. Kondakow A. S., *Теоретические и практические проблемы применения законодательства о противодействии религиозному экстремизму*, „Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право»”, vol. 27, no. 2, 2017.
108. Korkmazow A. W., *Понятие "терроризм" и основные принципы противодействия терроризму в России и зарубежных странах*, „Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал”, no. 3, 2017.
109. Kosarew M. N., *Состояние и перспективы противодействия терроризму в России: теоретические и практические аспекты*, „Вестник Уральского юридического института МВД России”, no. 4, 2016.
110. Kostiuk M.F., *Правовые основы противодействия экстремизму*, „Евразийская адвокатура”, no. 4 (29), 2017.
111. Kozodoi T.S., *К вопросу об определении понятия «Терроризм»*, „Вестник Санкт-Петербургского университета. Политология. Международные отношения”, no. 2-1, 2007.
112. Kraj K., *Narodowy Komitet Antyterrorystyczny instrumentem politycznego i militarnego zwalczania terroryzmu w Rosji*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, 2009, nr 3-4.
113. Kraj K., *Rosja a terroryzm*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, nr. 2 (2011).
114. Krasnickij W.W., *Трансформация современного терроризма*, „Современное право”, 2017. № 9.
115. Kuaszew A. A., *Межведомственное взаимодействие правоохранительных органов Российской Федерации в борьбе с терроризмом*, „Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал”, no. 3, 2018.
116. Kudrjawsew W.N., Lunjew W.W., *Терроризм, организованная преступность в условиях глобализации*, „Wiernik Rossijskoj Akademii Nauk”, nr 1(75), 2006.
117. Lanskoj M., *Daghestan and Chechnya: The Wahhabi Challenge to the State*, „SAIS Review (1989-2003)”, vol. 22, no. 2, 2002.
118. Laskowska K., *Przestępczość o charakterze terrorystycznym w Rosji – wprowadzenie do problematyki*, „Archiwum Kryminologii”, Tom XXXII/2010.
119. Laskowska K., *Przestępczość o charakterze terrorystycznym w Rosji – wprowadzenie do problematyki*, „Archiwum Kryminologii”, Tom XXXII/2010, Białystok 2010.
120. Laskowska K., *Terrorism In Russia – mechanisms of development and a strategy to counter it*, „Legal and criminological aspects of terrorism: local and global perspective”, nr. 10, Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku ; Temida 2, Białystok 2011.

121. Laskowska K., *Terrorism In Russia – Mechanisms of Development and A Strategy to Counter It*, „Białostockie Studia Prawnicze”, z. 10, 2011.
122. Laszmanow A. E., *О Стратегии борьбы с экстремизмом в Российской Федерации*, „Вестник Национального института бизнеса”, no. 31, 2018.
123. Lia B., *Understanding Jihad Proto-States*, „Perspectives on Terrorism”, vol.9, no.4, 2015.
124. Logvinov M., *The Caucasus Emirate. Origins, ideological orientation and risk status*, Konrad Adenauer Stiftung, „KAS International Reports”, no. 3 (2021).
125. Lom-Alijewna B.H., *Об уголовно-правовой характеристике организации незаконного вооруженного формирования*, „Общество и право”, no. 4 (31), 2010, s. 170.
126. Lukin O., [Дагестанский излом Предпосылки второй чеченской войны \(1998—1999 годы\)](#), „Мосток”, № 3, 2008.
127. Machnienko S. I., Sypczenko A.N., *Типология терроризма: понятие и характеристика отдельных типов террористических актов*, „Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки”, no. 8, 2019.
128. Machnienko S. I., Sypczenko N.A., *Социально-экономические факторы как основа возникновения и распространения экстремизма и терроризма на Северном Кавказе*, „Азимут научных исследований: экономика и управление”, vol. 6, no. 4 (21), 2017.
129. Machnienko S. I., Sypczenko N.N., *Типология терроризма: понятие и характеристика отдельных типов террористических актов*, „Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки”, no. 8, 2019.
130. Maksimow P. W., Smirnow W.A., *Генезис и эволюция уголовно-преследования в советской России после октябрьской революции*, „Сибирский юридический вестник”, nr. 4, 2019.
131. Małaszenko A.W., *Ислам в России: религия и политика*, „Исламоведение”, no. 3, 2010.
132. Malcakow I.D., *Классификация экстремизма по видам и формам*, „Евразийский научный журнал”, no. 5, 2016.
133. Malyszewa E.M., *Органы НКВД-НКГБ в политической системе СССР в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.*, „Вестник Адыгейского государственного университета”, no. 1, 2006.
134. Małaszenko A.W., *Ислам в России: религия и политика*, „Исламоведение”, № 3, 2010.
135. Mańkow A.W., *Региональный революционный терроризм: боевые структуры и объекты терроризирования эсеров Поволжья в 1905 г.*, „Вестник Чувашского университета”, 2017. № 2.
136. Mańkow A.W., *Терроризм в России: Исторические аспекты (вторая половина XIX века - начало XX)*, „Вестник Чувашского университета”, nr. 4, 2018.
137. Marcinko M., *Kwestia terroryzmu w konflikcie rosyjsko-czeczėsńskim a prawo międzynarodowe*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. II, 2004.
138. Margiani A.L., *Факторы, влияющие на развитие терроризма в России*, „Юридические науки”, nr. 7, 2017.

139. Markow J.A., *Первая Чеченская война в материалах российских СМИ, «Теория и практика -общественного развития»*, no. 2, 2011.
140. Marten K., *The 'KGB State' and Russian Political and Foreign Policy Culture*, „The Journal of Slavic Military Studies”, nr 30:2, 2017.
141. Masicz W. A., *Некоторые особенности борьбы с экстремизмом в России нового времени*, „Юриспруденция”, vol. 20, no. 4, 2010.
142. Merkurjew W.W., Agapow P.W., Iwanow R.S., *Детерминанты и особенности террористической преступности в приграничных регионах Российской Федерации*, „Юридическая наука и правоохранительная практика”, no. 4 (34), 2015.
143. Metelkow A. N., *О совершенствовании правовых условий проведения контртеррористической операции и введении административно-правового режима контртеррористической операции*, „Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Право”, vol. 15, no. 1, 2015.
144. Michiejew I.R., *Терроризм: понятие, ответственность, предупреждение*, Источник – Владивостокский центр исследований организованной преступности при Юридическом институте ДВГУ CRIME.VL.RU.
145. Mickiewicz P., *Bezpieczeństwo wewnętrzne Federacji Rosyjskiej w rozwiązaniach prawnych i organizacyjnych*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego”, 2010/2011.
146. Milinczuk W.W., *Актуальные вопросы совершенствования законодательного, стратегического и институционального обеспечения в Российской Федерации противодействия новым угрозам безопасности, связанным с транснациональной организованной преступностью и международным терроризмом*, „Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал”, no. 8, 2016.
147. Milowanow K. J., *Просветительская идеология русского народничества*, „Отечественная и зарубежная педагогика”, 2018. №4 (53).
148. Mironow S. N., Abdulganijew R.R., *Сущность и основные признаки религиозного экстремизма как угрозы национальной безопасности России*, „Вестник Казанского юридического института МВД России”, no. 4 (18), 2014.
149. Mironowa O.A., *Религиозный и этнорелигиозный терроризм как один из видов современных угроз национальной безопасности государства*, „Общество: политика, экономика, право”, no. 4, 2015.
150. Monetczikow S., *ЦСН: литературный, особого назначения*, „Братишка : Ежемесячный журнал подразделений специального назначения”, ООО «Витязь-Братишка», № 10, Moskwa 2008.
151. Mukhina I., *Islamic Terrorism and the Question of National Liberation, or Problems of Contemporary Chechen Terrorism*, „Studies In Conflict&Terrorism”, Volume 28, Issue 6, 2008.
152. Mullins S., Wither J. K., *Terrorism and organized crime*, „Connections: The Quaterly Journal”, no.3 (2016).
153. Murawiew P. P., *Противодействие религиозному экстремизму – задача сегодняшнего дня*, w: Murawjew P.P., Fantrow P.P., *Оптимизация правовой основы противодействия преступности: к 25-летию Конституции Российской Федерации : сб. науч. тр. по итогам Всерос. науч.-практ. конф. с междунар. участием*, Moskwa 2018.

154. Murtazina R.A., Gugina O.W., *Терроризм - глобальная проблема современного мира (на примере трагедии в г. Беслан)*, "CETERIS PARIBUS", no. 3, 2015.
155. Murtuzaliew S. I., *Религиозно-политический экстремизм на Северном Кавказе и в Дагестане по результатам социологического опроса*, „Исламоведение”, nr. 2, 2009.
156. Musaejlan M. F., *Историко-правовой анализ уголовного законодательства об ответственности за терроризм в России (XI – начало XX в.)*, „История государства и права”, 2009, № 13.
157. Musalowa Z. M., *Социально-экономические факторы распространения идеологии экстремизма в России: Конституционный взгляд*, „Вестник экономики, права и социологии”, no. 3, 2014.
158. Muzaiew T., *„Матрешки” чеченского кризиса*, „Новое время”, Moskwa 1996, №46.
159. Nagojewa M.A., *Терроризм глобальная проблема современности*, „Пробелы в российском законодательстве”, 2014. № 4.
160. Nainmark N.M., *Terrorism and the fall of Imperial Russia*, „Terrorism and Political Violence, Volume 2, Issue 2, 1990.
161. Najdina T. W., *Террористический дискурс в социальных практиках современности: социальнофилософский анализ*, автореф. дис. канд. филос. Наук, Moskwa 2016.
162. Nazarowa N.A., *Борьба с терроризмом в современной России*, „Скиф. Вопросы студенческой науки”, no. 5-1 (45), 2020.
163. Nersijan A. G., *Генезис института федеральной интервенции в дореволюционной России*, „Вестник СГЮА” 2012, №1 (84).
164. Nowikow A.W., *Анализ факторов риска возникновения терроризма в России*, „Национальная безопасность”, № 2, 2020.
165. Nugumanow A.R., *К вопросу об организации террористического сообщества и участия в нем*, „Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал”, no. 6, 2015.
166. Osipow A. P., *ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ТЕРРОРИЗМУ И ЭКСТРЕМИЗМУ*, „Закон и право”, no. 2, 2021.
167. Osipow A. P., *ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ТЕРРОРИЗМУ И ЭКСТРЕМИЗМУ*, „Закон и право”, no. 2, 2021.
168. Osmaiew A.D., *Роль религиозного фактора в чеченском кризисе концаххI вв*, „Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: История. Политология”, vol. 7, no. 5 (45), 2008.
169. Pakanicz S. I., *НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЭКСТРЕМИЗМУ В УЧРЕЖДЕНИЯХ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ*, „Теория и практика социогуманитарных наук”, no. 4 (16), 2021.
170. Pankowa L.N., Taranuch J.W., *Профилактика (предупреждение) экстремизма и терроризма. Методическое пособие для пропагандистов*, Wydawnictwo Университетская книга, Moskwa 2010.

171. Paszczenko I. W., *Экспорт джихадизма на Северный Кавказ: к истории вопроса*, „Новое прошлое / The New Past”, nr. 4, 2017.
172. Pawlik M. J., *Криминологические аспекты противодействия терроризму в России*, „Ленинградский юридический журнал”, no. 4 (42), 2015.
173. Petriszczew W. E., *Russian Legislation and the Fight Against Terrorism*, w: Schweizer G., Fox M. (red.), *Russian on Countering Terrorism, During Eight Years of Dialogue*, The National Academies Press, Waszyngton 2009.
174. Pidżakow A.J., *Современное российское антитеррористическое законодательство*, "Ученые записки Санкт-Петербургского имени В. Б. Бобкова филиала Российской таможенной академии", no. 2 (26), 2006.
175. Pietrow A. W., *Построение системы антитеррористической безопасности*, „Экономические и социально-гуманитарные исследования”, no. 1 (17), 2018.
176. Poljakow J., *Структура политического насилия и терроризма на Северном Кавказе: 1990-2000-е годы*, „Центральная Азия и Кавказ”, 2015. №2.
177. Porow G. H., *ВРЕМЯ ЮРИЯ АНДРОПОВА*, „Научные труды Вольного экономического общества России”, vol. 121, 2009.
178. *Проект г. А.Бенкендорфа об устройстве высшей полиции*, „Русская старина”, nr. 12, 1900.
179. Porochowoj E. J., Iwanowna M.D., *АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОФИЛАКТИКИ И ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЭКСТРЕМИЗМУ В СЕТИ ИНТЕРНЕТ*, „Проблемы правоохранительной деятельности”, no. 4, 2021.
180. Potasziow D. W., *Российская политика противодействия современному международному терроризму: социально-экономические и правовые аспекты*, „Россия и АТР”, no. 4 (94), 2016.
181. Ratelle J. F., Sulejmanow E. A., *A Perfect Counterinsurgency? Making Sense of Moscow's Policy of Chechenisation*, „Europe-Asia Studies”, no. 68:8.
182. Repińskaja O.W., *Сотрудничество по противодействию терроризму в формате СНГ*, „Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки”, no. 4, 2015.
183. Roszczin M., *Ислам в Чечне*, „Россия и мусульманский мир”, nr. 1, 2004, s. 44.
184. Ryżowa J.W., *К вопросу о подготовке и реализации "Положения о мерах к охранению государственного порядка и общественно спокойствия 14 Августа 1881 г."*, „Аграрное и Земельное Право”, nr. 11(179).
185. Sabitow R. A., *Расследование преступлений экстремистской направленности: методика и квалификация*, ЧЮИ МВД России, Czelabińsk 2010.
186. Saifiewa Ż. M., *Системы органов по противодействию терроризму и экстремизму за рубежом и в России*, „Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России”, no. 1 (14), 2011.
187. Sidorow B. W., Gumierow I. A., *Криминальный экстремизм: понятие, виды и меры уголовно-правового противодействия*, „Вестник экономики, права и социологии”, no. 4, 2014.

188. Sinai J., *The Terrorist Threats Against Russia and its Counterterrorism Response Measures*, „Connections”, vol. 14, no. 4, 2015.
189. Smiertin A.N., *Экстремизм в современной России и проблемы борьбы с ним*, „Вестник Челябинского государственного университета”, no. 7, 2009.
190. Spechard A., Ahmedowa K., *The New Chechen Jihad: Militant Wahhabism as a Radical Movement and a Source of Suicide Terrorism In Post-War Chechen Society*, „Democracy and Security, Vol. 2, No. 1.
191. Stiepanienko D. A., Muszinski M. D., *Эффективность противодействия экстремизму*, „Всероссийский криминологический журнал”, vol. 13, no. 5, 2019.
192. Strachota K., *Konflikty na obszarze postradzieckim. Stan obecny. Perspektywy uregulowania. Konsekwencje*, w: A. Łabuszewska (red.), *Konflikty zbrojne na obszarze postradzieckim. Stan obecny, perspektywy, uregulowania. Konsekwencje*, OSW im. Marka Karpia, Warszawa 2003.
193. Streblecowa I.W., Sokolowa A.A., *Понятие и общая характеристика экстремизма*, „Вопросы науки и образования”, no. 7 (53), 2019.
194. Subaczew S. J., Szmygun A. N., *Закрепление категории «Преступления террористического характера» в федеральном законе «о противодействии терроризму»*, „Общество и право”, no. 2 (12), 2006.
195. Sulejmanow E. A., *Jihad or Security? Understanding the Jihadization of Chechen Insurgency through Recruitment into Jihadist Units*, „Journal of Balkan and Near Eastern Studies”, Volume 17, Issue 1, 2015.
196. Suprunczyk I.P., *Пространственно-временной анализ террористической деятельности на Северном Кавказе*, „Наука. Инновации. Технологии”, no. 3, 2014.
197. Syzranow A. W., *Раскол духовного управления мусульман Европейской части СССР и Сибири (ДУМЕС) и образование региональных муфтиятов в постсоветской России*, „Oriental Studies”, no. 4, 2013.
198. Szewczuk P. S., Gawriłow A. W., *Правовые аспекты проблемы противодействия терроризму в истории России XIX века*, „Юрист – Правовед”, no. 4 (87), 2018.
199. Szichow A. L., *Классификация видов терроризма*, „Отечественная юриспруденция”, no. 4 (36), 2019.
200. Szikunow D. W., *Антитеррористическая политика современного российского государства*, „Вестник Московского университета МВД России”, no. 9, 2014.
201. Szikunow D. W., *Система противодействия терроризму в Российской Федерации*, „Власть”, no. 8, 2014.
202. Szikunow D.W., *Антитеррористическая политика современного российского государства*, „Вестник Московского университета МВД России”, no. 9, 2014.
203. Tajsumowa H.S., *Виды и формы экстремизма*, „Евразийский научный журнал”, no. 6, 2016.
204. Tambijew S. A., *Экстремизм: криминологические аспекты противодействия*, „Образование и право”, no. 6, 2021.
205. Tarbagajew A. N., *Проблемы уголовно-правовой квалификации терроризма*, „Всероссийский криминологический журнал”, no. 1, 2013.

206. Ternowska K. W., *Религиозный экстремизм в России*, „Таврический научный обозреватель”, no. 5-1 (10), 2016.
207. Timofiejewa F.O., *Проблемы экономической безопасности: Терроризм как вызов власти*, „Мир науки (интернет-журнал)”, nr. 1.
208. Tiunow O. I., *Правовая матрица противодействия терроризму*, „Журн. рос. Права”, 2008. № 8.
209. Tokbajew A. A., *Национальный антитеррористический комитет как орган противодействия в борьбе с терроризмом*, „Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал”, no. 3, 2018.
210. Tokbajew A. A., *Национальный антитеррористический комитет как орган противодействия в борьбе с терроризмом*, „Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал”, no. 3, 2018, s. 62.
211. Tomaszewski P., *Ekstremizm polityczny a bezpieczeństwo państwa – rozważania w kontekście Polski*, „Historia i Polityka”, nr 7(14), 2012.
212. Kokorew W. G., *Понятие и признаки религиозного экстремизма*, „Социально-экономические явления и процессы”, vol. 9, no. 5, 2014.
213. Walijew D. M., *Транснациональная организованная преступность: понятие и ее сущность*, „Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал”, no. 1, 2011.
214. Walther U., *Russia's Failed Transformation: The Power of the KGB/FSB from Gorbachev to Putin*, „International Journal of Intelligence and CounterIntelligence”, nr 27:4, 2014.
215. Wasilenko W., Malyszew W., *Исламский экстремизм в Северо-Кавказском регионе*, „Россия и мусульманский мир”, no. 7 (253), 2013.
216. Wawilow A. I., Zinin J., Kazancew A.A. (red.), <<Исламское Государство>> Феномен, Эволюция, Перспективы. Аналитические доклады, Институт Международных Исследований МГИМО, nr. 1(45), styczeń 2016.
217. Wierchowski A., *The Establishment of Anti-Extremism Legislation and the Demand for Textual Analysis in Its Application*, „Statutes & Decisions”, nr. 54(5-6), 2020.
218. Wiktjuk, W.W., *Терроризм постперестроечной эпохи*, „Социальные исследования”, №2, 1993.
219. Wolewodz A. G., *Уголовно-правовое противодействие деятельности иностранных боевиков-террористов*, „Уголовное право”, № 6, 2016.
220. Wołkow N. W., *Экстремизм как крайняя форма сепаратизма: проблема определения социально-правовой сущности феномена*, „История государства и права”, 2006. № 9.
221. Woroncow S.A., *Понятие экстремизма и его сущностные признаки*, „Философия права”, no. 4, 2007.
222. Wortman R., [«Официальная народность» и национальный миф российской монархии XIX века](#), „РОССИЯ / RUSSIA: Культурные практики в идеологической перспективе.”, nr. 3(11), OGI, Moskwa, 1999.
223. Zarakol A., *What makes terrorism modern? Terrorism, legitimacy and the international system*, „Review of International Studies”, vol.37, nr.05.

224. Zięba A., *Systemy antyterrorystyczne Federacji Rosyjskiej i Republiki Litewskiej*, „Studia politologiczne”, Studia i analizy, vol. 43.
225. Zorkina A.A., *КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ И ЭКСТРЕМИСТСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И ЕЕ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ*, „Образование и право”, no. 1, 2021.
226. Zubalowa O.A., *Экстремистское сообщество как форма соучастия*, „Проблемы экономики и юридической практики”, no. 4, 2008.
227. Žilina I.J., *Экономические составляющие терроризма*, „Экономические и социальные проблемы России”, no. 1, 2017.
228. Žiruchina E.W., *Информационные стратегии радикального исламистского подполья на Северном Кавказе (на примере организации «Имарат Кавказ»*, „Журнал политической философии и социологии политики «Полития. Анализ. Хроника. Прогноз»”, no. 1 (72), 2014.
229. Žiruhina E.W., *Информационные стратегии радикального исламистского подполья на Северном Кавказе (на примере организации «Имарат Кавказ»*, „Журнал политической философии и социологии политики «Полития. Анализ. Хроника. Прогноз»”, no. 1 (72), 2014.
230. Žoga E. J., Wasenin A. J., Tharowskaja O. J., *О правовом регулировании деятельности ФСБ России по борьбе с терроризмом*, „Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки”, no. 10, 2019.
231. Żukockij W. D., Pawłowicz F.F., *Народничество русской интеллигенции и культуры*, „Философия и общество”, Издательство "Учитель", 2004.
232. Żurawlew W. P., *Борьба с терроризмом в Дагестане*, „Научно-аналитический журнал Обозреватель – Observer”, no. 1 (288), 2014.
233. Żurawlew W. P., *Терроризм и антитерроризм в России*, „Научно-аналитический журнал Обозреватель – Observer”, no. 9 (284), 2013.

Źródła internetowe

1. 5-е Управление – Управление «З», https://shieldandword.mozohin.ru/kgb5491/structure/5U_67.htm, dostęp z 21.05.2022.
2. Alijew T., *Ицут заказчиков убийства духовного лидера республики*, Rossijskaja Gazieta, nr 198(5871), <https://rg.ru/2012/08/30/sheix.html>, 1.06.2020.
3. Barysznikow W., *Вторая служба*, <https://www.svoboda.org/a/28705258.html>, dostęp z 21.10.2021.
4. *Beslan school attack. Terrorist attack, Beslan, North Ossetia, Russia [2004]*, <https://www.britannica.com/event/Beslan-school-attack>, dostęp z 20.07.2020.
5. Bevz M., *Non-Muslim people in the terrorist organizations: A case of Russia*, <https://moderndiplomacy.eu/2020/05/03/non-muslim-people-in-the-terrorist-organizations-a-case-of-russia/>, dostęp: 26.07.2020.
6. *Chechnya hit by New suicide attack*, BBC News, 14. 05.2003, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3027343.stm>, dostęp z 28.06.2020.
7. Chilko J., *Массовая казнь из-за комплексов: что случилось с одним из первых террористов СССР Петром Волинским*, <https://www.kuban.kp.ru/daily/27290/4428999/>, dostęp z 14.03.2022.

8. Falaljew M., *В России на треть увеличилось количество случаев экстремизма*, <https://rg.ru/2021/10/20/v-rossii-na-tret-uvelichilos-kolichestvo-sluchaev-ekstremizma.html>, dostęp z 28.10.2021.
9. Filipenow A., *Путин оценил численность боевиков из бывшего СССР в Сирии в 9 тысяч*, <https://www.rbc.ru/politics/23/02/2017/58aee7b79a7947ee4af00978>, dostęp z 25.06.2020.
10. Igorejew A., *Чеченцы прикрываются живым щитом*, „Коммерсантъ”, № 144 (1788), 13.08.1999, <https://www.kommersant.ru/doc/223711>, dostęp z 28.05.2021.
11. *Isis admits 'minister for war' Omar the Chechen is dead*, „The Guardian”, <https://www.theguardian.com/world/2016/jul/14/isis-admits-minister-for-war-omar-the-chechen-is-dead>, dostęp z 28.06.2020.
12. Kfir I., *The post-caliphate Salafi-Jihadi environment*, <https://www.aspistrategist.org.au/the-post-caliphate-salafi-jihadi-environment/>, dostęp z 28.06.2020.
13. Kuzniecowa A., *В Нальчик пришла война. На столицу Кабардино-Балкарии напали ваххабиты*, <https://lenta.ru/articles/2005/10/13/nalchik/>, 21.06.2020.
14. Kuzniecowa T., *Командир группы <<Альфа>> ФСБ: <<Наша работа чаще за кадром>>*, „Аргументы и факты”, <https://aif.ru/society/3250>, dostęp z 02.07.2022.
15. Lobanow F., Suchow W., *Черные русские*, „Русский репортер”, nr. 10(10), 10.08.2007, http://www.rusrep.ru/2007/10/vsplesk_nasiliya_na_kavkaze/, dostęp z 21.06.2020.
16. Maszkin S., Rybina J., Muradow M., *МВД Дагестана поразили в самое сердце. Министр Магомедтагиров убит снайпером*, „Коммерсантъ”, №101 z 06.06.2009, s. 1, <https://www.kommersant.ru/doc/1184361>
17. *Moscow theatre siege: Questions remain unanswered*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-20067384>, dostęp z 29.07.2020.
18. Ogariw N. P., *Что нужно народу?*, „Колокол”, nr. 1, lipiec 1861, <http://xix-vek.ru/material/item/f00/s00/z0000003/st114.shtml>, dostęp z 12.05.2020.
19. Patruszew N., *Криминальные элементы активно пытаются проникнуть во властные структуры*, „Известия”, 15.12.2006, <http://www.fsb.ru/fsb/comment/rukov/single.htm%21id%3D10309760%40fsbAppearance.html>, dostęp z 01.05.2021.
20. Pietrow I., *Дальше было еще страшнее: 20 лет теракту на улице Гурьянова*, <https://iz.ru/918689/ivan-petrov/dalshe-bylo-eshche-strashnee-20-let-teraktu-na-ulitse-gurianova>, dostęp z 04.05.2021.
21. Pietrow I., *МВД: На стороне террористов в Сирии и Ираке воюют до 3,5 тыс. россиян — Российская газета (rg.ru)*, dostęp z 16.05.2021.
22. *Press Office of the Amir of The Caucasus Emirate, Official Release of The Statement by Amir Dokka Umarow about the Declaration of Caucasus Emirate*, <https://web.archive.org/web/20090524194330/http://caucasus.wordpress.com/2007/12/02/the-statement-by-amir-dokka-umarov-about-the-declaration-of-the-caucasus-emirate-07102007/>, dostęp z 16.05.2021.
23. Rosenthal F., *Intihār*, w: P. Bearman, T. Bianquis, C.E. Bosworth, E.van Donzel, W.P. Heinrichs (red.), *Encyclopaedia of Islam. Second Edition*, http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_SIM_3581, dostęp z 28.06.2020.
24. Sas I., *«Мы собирали и плавил снег»*, https://www.ng.ru/events/2004-02-09/7_yrovoi.html, dostęp z 14.03.2022.
25. Shuster S., *Exclusive: Leader of Far-Right Ukrainian Militant Group Talks Revolution With TIME*, „The Time”, 2014-02-04, <https://time.com/4493/ukraine-dmitri-yarosh-kiiev/>, dostęp z 21.07.2020.

26. Stieszin D., [Откуда берутся фашисты в русских городах](https://www.kp.ru/daily/23735.4/54943/), „Комсомольская правда”, 5.07.2006, <https://www.kp.ru/daily/23735.4/54943/>, dostęp z 16.05.2020.
27. Suponina E., Зелимхан Яндарбиев: «Исламский фундаментализм безопасен», „Время”, nr. 230, 17.12. 2001, <http://www.vremya.ru/print/17592.html>, dostęp z 26.07.2020.
28. Treasury Designates Twelve Foreign Terrorist Fighter Facilitators, 24.09.2014, <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl2651.aspx>, dostęp z 28.06.2020.
29. Tumanow G., Краткая история Центра «Э», <https://rusplt.ru/society/center-e-8736.html>, dostęp z 10.10.2020.
30. Wasin A., «Это мы освобождали людей в Беслане и «Норд-Осте», <https://www.kp.ru/daily/26142/3032334/>, dostęp z 21.10.2021.
31. Авиационные происшествия, инциденты и авиакатастрофы в СССР и России, <http://www.airdisaster.ru/database.php?id=102>, dostęp z 14.03.2022.
32. Антитеррористический центр государств — участников СНГ, https://iacis.ru/deyatelnost/sotrudnichestvo_i_partnerstvo/partnerskie_organizacii/anti-terroristicheskij_tcentr_gosudarstv-uchastnikov_sng, dostęp z 21.07.2021.
33. Власти рассказали о предотвращении 15 террористических атак с начала года, news.ru, <https://news.ru/society/vlasti-rasskazali-o-predotvrashenii-15-terroristicheskikh-atak-s-nachala-goda/>, dostęp z 19.05.2021.
34. Возраст уголовной ответственности за терроризм снижен до 14 лет , <https://rg.ru/2016/07/20/rg-rossiia-24-snizhen-vozrast-ugolovnoj-otvetstvennosti-za-terrorizm.html>, dostęp z 18.03.2021.
35. Вор и бродяга захватили самолет в Петрозаводске, <https://dni.ru/society/2017/7/30/375856.html>, dostęp z 14.03.2022.
36. Высший военный Маджлисуль Шура Объединенных сил моджахедов Кавказа, agentura.ru, <http://studies.agentura.ru/tr/madglisul/>, dostęp z 20.07.2020.
37. Выходцы с Кавказа в рядах "Фронта ан-Нусра", <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/294296/>, dostęp: 25.06.2020.
38. Директор Службы внешней разведки Российской Федерации Сергей Лебедев дал интервью агентству "Интерфакс" в связи с отмечаемой 20 декабря, <http://svr.gov.ru/smi/2002/12/infax.htm>, dostęp z 17.05.2021.
39. Докку Абу Усман: Атака в московском метро - это возмездие за резню в Ариштах, 31.03.2010, <https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2010/03/31/71502.shtml>
40. Домодедово. Террорист перед взрывом кричал: "Я вас всех убью!", 24. 01. 2011, <https://www.vesti.ru/article/2128628>, dostęp: 14.05.2020.
41. Занятость и безработица в Российской Федерации в январе 2020 года (по итогам обследования населения по проблемам занятости) [Электронный ресурс], в: Федеральная служба государственной статистики, https://www.gks.ru/bgd/free/B04_03/IssWWW.exe/Stg/d05/34.htm, dostęp z 20.06.2020).
42. Записка В. А. Крюкова (глава КГБ с 1988 года) в ЦК КПСС от 1989 года, Международный Мемориал, <https://fsb.dossier.center/wp-content/uploads/2020/02/zapiska2.png>, dostęp z 21.10.2021.
43. Зарегистрировано преступлений террористического характера, Портал Правовой Статистики Генеральная Прокуратура Российской Федерации, http://crimestat.ru/offenses_chart, dostęp z 29.2021.

44. Зарегистрировано преступлений экстремистской направленности, Генеральная Прокуратура Российской Федерации, http://crimestat.ru/offenses_map, доступ z 20.06.2020.
45. *Имарат Кавказ" доби́ли в Дагестане. Спецназ ФСБ уничтожил лидера северокавказских боевиков,* „Коммерсантъ”, пр. 144, 12.08.2015, <https://www.kommersant.ru/doc/2786713>, доступ z 26.06.2020.
46. *ИСТОРИЯ ГСН "ВЫМПЕЛ",* http://vypmelporg.ru/og_vss_vypmel/gsn_kgb_ssr_vypmel_ouc/istoriya_gsn_vypmel/, доступ z 29.10.2021.
47. *К годовщине теракта Генпрокуратура отчиталась о расследовании рейда на Будённовск,* <https://lenta.ru/news/2005/06/14/budennovsk/>, доступ z 24.05.2021.
48. *Карта этнорелигиозных угроз. Северный Кавказ и Поволжье,* Институт Национальной Стратегии, Moskwa 2013, https://www.ng.ru/ng_politics/2013-06-04/9_map.html, доступ z 12.03.2020.
49. *МВД РФ сообщило о росте на 27% за год числа преступлений экстремистской направленности,* Interfax.ru, <https://www.interfax.ru/russia/816105>, доступ z 08.05.2022.
50. *Национальный антитеррористический комитет,* <http://nac.gov.ru/>, доступ: 28.06.2020.
51. *Николай Патрушев: Фронт против террора, Российская газета - Федеральный выпуск № 0(3933),* <https://rg.ru/2005/11/24/patrushev.html>, доступ z 26.07.2020.
52. *О Государственной программе Кабардино-Балкарской Республики "Профилактика правонарушений и укрепление общественного порядка и общественной безопасности в Кабардино-Балкарской Республике" (с изменениями на 19 февраля 2020 года),* <http://docs.cntd.ru/document/460167769>, 21.06.2020.
53. *ОБ ИЗМЕНЕНИЯХ СТРУКТУРЫ ФСБ РОССИИ,* <http://www.fsb.ru/fsb/press/message/single.htm%21id%3D10340841%40fsbMessage.html>, доступ z 21.06.2021.
54. *ПОСТАНОВЛЕНИЕ о назначении взрывотехнической экспертизы г. Волгодонск 25 сентября 1999 года,* <http://terror1999.narod.ru/sud/delokd/vzrivekspvolg.html>, доступ z 20.08.2020.
55. *Путин предложил вернуть военной разведке название ГРУ,* <https://www.interfax.ru/russia/636311>, доступ z 08.05.2021.
56. *Служба по защите конституционного строя и борьбе с терроризмом (Вторая служба),* <https://fsb.dossier.center/2s/>, доступ z 22.06.2021.
57. *Состояние преступности – январь – декабрь 2015 г.,* <https://mvd.ru/folder/101762/item/7087734>, доступ z 20.07.2020.
58. *Состояние преступности в России за Январь - Июнь 2020,* Министерство Внутренних Дел Российской Федерации ФКУ <<Главный Информатсенно-Аналитический Центр>>, Moskwa 2020, s. 5, <http://crimescience.ru/?p=34308>, доступ z 12.05.2020.
59. *Справочная информация: "Структура и функции федеральных органов исполнительной власти и управления" (Материал подготовлен специалистами КонсультантПлюс),* http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_120971/a50cd465f77130a547628f3a752eeaa7a86a809d/, доступ z 17.05.2021.
60. *Структура ФСБ России. Центр специального назначения ФСБ России,* Agentura. ru, <https://www.agentura.ru/dossier/russia/fsb/structure/specnaz/>, доступ z 21.10.2021.

61. [Теракт в Кизляре и Первомайском \(9-18 января 1996 г.\) \(kavkaz-uzel.eu\),
https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/218853/](https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/218853/), dostęp z 26.05.2021.
62. ФСБ: "Правый сектор" в Крыму признан террористической организацией,
<https://ria.ru/20150403/1056366121.html>, dostęp z 20.07.2020.
63. ФСБ: до 1700 российских граждан могут воевать в Ираке на стороне «Исламского государства»,
<https://www.bfm.ru/news/286560>, dostęp z 21.06.2020.
64. Число террористических преступлений в России выросло почти на треть в 2020 году,
<https://tass.ru/obschestvo/10615597>, dostęp z 29.10.2021.
65. Эксперт по безопасности: За взрывами в Волгограде стоит "Кавказский эмират",
www, shorturl.at/syAQ4, dostęp z 25.06.2020.

WSTĘP.....	0
CZĘŚĆ I Ewolucja zagrożenia terrorystycznego w kontekście rozwiązań prawno-organizacyjnych w zakresie walki z terroryzmem w Rosji w II połowie XIX i w wieku XX	30
Rozdział I Od terroryzmu rewolucyjnego do przestępczości antypaństwowej – rys ewolucyjny zagrożeń terrorystycznych w Rosji w II połowie XIX wieku i w początkach XX wieku.....	38
Rozdział II Rozwój organów bezpieczeństwa państwowego w zakresie walki z terroryzmem w II połowie XIX i w początkach XX wieku.....	73
Rozdział III Przestępczość terrorystyczna w świetle ustawodawstwa karnego – prawno-karne regulacje w ramach systemu walki z terroryzmem w II połowie XIX wieku i w XX wieku	96
Rozdział IV Organy bezpieczeństwa państwowego ZSRR w walce z terroryzmem oddolnym w XX wieku.....	124
Część II Przestępczość ekstremistyczna w rosyjskim ustawodawstwie karnym – definicje, kryminalizacja, sankcje karne	141
Rozdział I Aspekt kryminologiczno-prawny zagrożenia ekstremizmem w świetle zapisów prawa karnego i dokumentów strategicznych Federacji Rosyjskiej	141
Rozdział II Ustawodawstwo antyekstremistyczne – zakres regulacji, organizacyjno-prawne ramy zwalczania zjawiska ekstremizmu i radykalizacji w Federacji Rosyjskiej	170
Rozdział III Struktura i charakterystyka ustawodawstwa antyekstremistycznego w Federacji Rosyjskiej.....	180
Rozdział IV Istota i pojęcie przestępstw ekstremistycznych - kwalifikacja prawna i podstawy działalności operacyjno-śledczej w zakresie zwalczania ekstremizmu	192
Rozdział V Organizacja strategii i praktyki przeciwdziałania ekstremizmowi w świetle zapisów rosyjskich dokumentów strategicznych z zakresu bezpieczeństwa państwowego	219
CZĘŚĆ III Przestępczość terrorystyczna i penalizacja terroryzmu w świetle zapisów prawno-karnych Federacji Rosyjskiej	241
Rozdział I Kryminologiczna definicja przestępczości terrorystycznej – penalizacja i aspekty charakterystyki zagrożenia przestępczością terrorystyczną.....	241
Rozdział II Walka z terroryzmem w świetle zapisów ustawy „O walce z terroryzmem” (1998)	252
Rozdział III Struktura rosyjskiego systemu antyterrorystycznego w świetle zapisów ustawy „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” (2006)	271
Rozdział IV Nowelizacja ustawodawstwa antyterrorystycznego z 2016 roku – podstawowe kierunki zmian w kontekście nowelizacji zapisów karnych w zakresie definicji i penalizacji terroryzmu.....	292
Rozdział V Walka z terroryzmem w świetle zapisów Koncepcji przeciwdziałania terroryzmowi (2009).....	314
Rozdział VI Przestępczość terrorystyczna w rosyjskim ustawodawstwie karnym	331

CZĘŚĆ IV Struktura i funkcje rosyjskiego systemu antyterrorystycznego.....	345
Rozdział I Pojęcie bezpieczeństwa antyterrorystycznego w Federacji Rosyjskiej	345
Rozdział II Rozwój regulacji prawnych jako podstawa państwowego mechanizmu przeciwdziałania terroryzmowi	352
Rozdział III Podmioty państwowe oraz instytucje odpowiedzialne za zwalczanie terroryzmu w ramach rosyjskiego systemu antyterrorystycznego.....	361
3.1. System zwalczania terroryzmu pod egidą Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego Federacji Rosyjskiej (NKA RF).....	361
3.2. Kompetencje i funkcje Prezydenta Federacji Rosyjskiej w zakresie zwalczania terroryzmu.....	379
3.3. Rząd Federacji Rosyjskiej w walce z terroryzmem	382
3.4. Rada Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej i jej rola w państwowym systemie antyterrorystycznym.....	385
3.5. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej i jego rola w walce z terroryzmem	390
3.6. Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej	397
Rozdział IV Służby bezpieczeństwa zaangażowane w bezpośrednią walkę z terroryzmem w Federacji Rosyjskiej.....	400
4.1. Główny Zarząd Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej (GRU FR) w walce z terroryzmem – pozycja, rola, zadania.....	401
4.2. Służba Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej – rola wywiadu cywilnego w zwalczaniu terroryzmu	406
4.3. Federalna Służba Migracyjna w rosyjskim systemie walki z terroryzmem	413
4.4. Federalna Służba Ochrony Federacji Rosyjskiej w rosyjskim systemie antyterrorystycznym.....	415
CZĘŚĆ V Uwarunkowania przestępczości terrorystycznej w Federacji Rosyjskiej po 1991 roku	417
Rozdział I Źródła i natura zagrożenia terrorystycznego – czynniki determinujące poziom i charakter zagrożenia terrorystycznego w Rosji.....	417
Rozdział II Terroryzm etnoreligijny w Federacji Rosyjskiej – kwestia fundamentalizmu islamskiego w regionie Kaukazu Północnego	443
Rozdział III Działalność organizacji terrorystycznych na terytorium Federacji Rosyjskiej – tendencje, profile, modus operandi	464
Rozdział IV Organizacja terrorystyczna i stowarzyszenie ekstremistyczne – definicja prawna i odpowiedzialność karna w świetle rosyjskiego ustawodawstwa karnego na przykładzie funkcjonowania Emiratu Kaukaskiego.....	486
Rozdział V Ataki terrorystyczne w Federacji Rosyjskiej w latach 1994 – 2020.....	502
CZĘŚĆ VI Federalna Służba Bezpieczeństwa w Federacji Rosyjskiej w rosyjskim systemie antyterrorystycznym	515

Rozdział I Transformacja sowieckich służb specjalnych w okresie rozpadu ZSRR – od KGB do Federalnej Służby Kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej	515
Rozdział II Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w walce z terroryzmem – kompetencje, zadania, funkcje	529
2.1. Federalna Służba Bezpieczeństwa w systemie bezpieczeństwa państwowego	529
2.2. Zadania, status i zakres funkcjonowania FSB FR w świetle Dekretu Prezydenta Federacji Rosyjskiej z 23 czerwca 1995 roku nr 633	536
2.3. Kompetencje i zadania FSB FR w świetle zapisów ustawy nr 40-FZ z 3 kwietnia 1995 roku „O Federalnej Służbie Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej”	540
2.4. Działalność operacyjno-śledcza organów FSB FR w świetle zapisów ustawy federalnej nr 144-FZ „O działalności operacyjno-śledczej” z 12 sierpnia 1995 i walka z terroryzmem w ramach Służby Ochrony Porządku Konstytucyjnego i Walki z Terroryzmem FSB FR (SZKSBT FSB FR)	549
2.5. Rola Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w Narodowym Komitecie Antyterrorystycznym (NAK FR) w świetle zapisów dekretu prezydenckiego nr 116 z 15 lutego 2006 roku „O środkach przeciwdziałania terroryzmowi”	559
Rozdział III Kinetyczne zwalczania terroryzmu w Federacji Rosyjskiej - Jednostki antyterrorystyczne specjalnego przeznaczenia w ramach FSB Federacji Rosyjskiej – „Alfa i „Wypiel”	566
3.1. Zarząd „Alfa” – specnaz Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej	566
3.2. „Wypiel” – Zarząd „W” jako część składowa Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB Federacji Rosyjskiej	568
Rozdział IV Konsolidacja wpływów Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w świetle nowelizacji rosyjskiego ustawodawstwa antyterrorystycznego z 2016 roku	570
4.1. System rosyjskiego prawa antyterrorystycznego przed uchwaleniem pakietu ustaw antyterrorystycznych w 2016 roku	572
4.2. Nowe prawo antyterrorystyczne z 2016 roku – główne kierunki zmian	578
ZAKOŃCZENIE.....	581
BIBLIOGRAFIA.....	587